МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 49

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України від 11.06.2026 № 928 (додаток 15)

Кластер: 15. Гуманітарні науки та мистецтво
Спеціальність: В11 Філологія (за спеціалізаціями)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський університет*

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінґ М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінґ Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Ужгородського університету, протокол № 2 від 19.11.2026 року

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Висоцька Т.Й., Багнюк Н.В. ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕДМОВ ДО СТАРОДРУКІВ XVI–XVII СТ. 9

Бортун К.О. РЕАЛІЗАЦІЯ АГІТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ: ПЕРСУАЗИВНИЙ ВИМІР ТА МОВНІ МАРКЕРИ 18

Вихрущ А.В. УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УМОВАХ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ 24

Ворчакова І.Є. МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА ПЕТРА ПОРОШЕНКА : КОМПАРАТИВНИЙ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛАХ ДЕБАТІВ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ) 30

Єльнікова Н.І. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ І НЕОЛОГІЗМІВ ЯК МАРКЕРІВ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ 36

Ковальова І.О. ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВЕ МОВЛЕННЯ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 41

Кочерга Г.В., Вергун М.В. КОЛЬОРАТИВИ ЯК СЕГМЕНТ ФОЛЬКЛОРИЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЙНИЙ АСПЕКТ 47

Лисак В.М., Попадинець М.В. ДО ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ЕТНОНІМА «БОЙКИ» В РЕТРОСПЕКТИВІ 56

Островська Л.С. НУЛЬОВА СИНТАКСИЧНА ПОЗИЦІЯ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО НУЛЯ) 63

Піцура Т.П. НАЗВИ ЖІНОЧИХ ПРИКРАС ДЛЯ ОЗДОБЛЕННЯ ВОЛОССЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ КАРПАТ 68

Подлісецька О.О., Коваленко А.Ф. РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ: СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ 76

Потаржевська О.М. УКРАЇНСЬКИЙ ОНІМНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНОМИСТЕЦТВА ПРО ГОЛОКОСТ 82

Тихоненко О.В., Підгородецька І.Ю. АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 87

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Алексієвець О.М., Алексієвець Л.М. СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ ТА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ПРО ВІДСТАВКУ 95

Врублевська Т.В., Полиця Т.Д. ЛЕКСИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТЕНТИЧНОГО АНГЛОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ ПСИХОЛОГІВ І ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ 104

Кащук М.Г., Волошина В.В. ІНТЕГРАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 110

Куліш В.С. ТЕКСТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ КОНСТРУЮВАННЯ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАРАТИВУ 118

Makarchuk O.M., Kosylo N.V., Lashkiv T.V., Bohovych O.M. THE ACTION-ORIENTED APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION: A LINGUODIDACTIC ANALYSIS AND A MODEL FOR PRACTICAL LESSON ORGANIZATION 123

Мойсеюк Ю.М., Берладин О.Б., Коломєєць В.М. АРТЕФАКТНІ ГЕРАЛЬДИЧНІ СИМВОЛИ У ТВОРАХ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ 132

Sabat S.I. DEVELOPING UNIVERSITY STUDENTS' SPEAKING FLUENCY IN ENGLISH: APPROACHES AND STRATEGIES 138

Цобенко О.В., Лесневська К.В., Ковальова К.О., Сташук Т.І. ВИКОРИСТАННЯ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКОМУ ОБЛІКОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ТА АУДИТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ 144

Черняк О.П. НЕГАТИВНА ОЦІНКА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ 2016 І 2024 РОКІВ……150

Шумілова А.М., Самаріна В.В. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ІДІОМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ……156

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Кульбіда Д.П. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ МАРКЕРІВ МАСКУЛІННОСТІ В ДИСКУРСІ СУЧАСНОГО РЕГЕТОНУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ BAD BUNNY)……163

Романчук О.В., Коваль Р.С., Калимон Ю.О., Сосіна В.Ю. ДІЄСЛОВО У ТЕРМІНОЛОГІЇ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ……170

Смушак Т.В., Крук З.М. ОБРАЗНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ……176

РОЗДІЛ 4
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

Байбороша Ю.О., Цимбал.С.В. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ І МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В ДІАЛОГАХ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ «值得爱» ТА «玫瑰的故事»)……183

Комісаров К.Ю., Оленич О.П. КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНА ПАРАДИГМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯПОНІЇ: ПРАГМАТИКА ВВІЧЛИВОСТІ В ЕКРАННОМУ ДИСКУРСІ XXI СТОЛІТТЯ……189

Медведєва К.А. СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: АКТИВНЕ НАВЧАННЯ, ВЗАЄМОНАВЧАННЯ ТА ПЕРЕВЕРНУТЕ НАВЧАННЯ……196

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Асаулюк А.А., Кут В.І., Пасічник В.В. КЛАСИФІКАЦІЯ МУЛЬТИАГЕНТНИХ СИСТЕМ ТА ТИПІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ AI-АГЕНТІВ ДЛЯ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІЛОЛОГІЇ……201

Баран У.С. СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ В КОНТРАСТИВНОМУ ВИМІРІ: НІМЕЦЬКА, АНГЛІЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МОВИ……210

Бірюков А.Д. МЕТОД МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРОГРАМНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ELAN……216

Ваврін С.І., Конопленко Н.А. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВАРІАТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ……222

Кобута К.С. УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ПАРАДИГМІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ……228

Сковронська І.Ю., Юськів Б.М., Запотічна Р.А. ПАРАМЕТРИ МОВНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ: ПРАВОМІРНЕ ТА НЕПРАВОМІРНЕ……233

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Bezkrovnyi Y.Y. THE PROBLEMS OF MODERN SPECIALISED TRANSLATION……239

Курбаль-Грановська О.О. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ КОСМЕТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ Б'ЮТІ-ДИСКУРСІ……243

Литовка А.Р. ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГУ ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА……249

Molchko O.O., Brylenko I.O. FROM TERMINOLOGICAL RECOGNITION TO CRITICAL MULTIMODAL RECONTEXTUALISATION: MILITARY-AVIATION DISCOURSE IN TOP GUN: MAVERICK……254

Rakhno M.Yu., Shramko R.H., Kulichenko-Chugina A.K. THE IMPACT OF MACHINE TRANSLATION ON LINGUAL AND TRANSLATION SKILL-SETS OF THE FUTURE GERMANISTS AT HEI OF UKRAINE ….261

Редчиць Т.В. ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....266

Romanchuk A.A. THE CULTURAL MISSION OF UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS IN THE PARADIGM OF CULTURAL TRANSLATION.....271

Frolova I.Ye., Osinska M.S., Tulupov O.V. THE IMPACT OF SOVIET CENSORSHIP ON UKRAINIAN TRANSLATION: STRATEGIES, TACTICS, MANIFESTATIONS.....278

РОЗДІЛ 7
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Лотоцька Н.Я., Дячишин А.Я. МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЕМОЦІЇ СТРАХ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ВОЄННОМУ НАРАТИВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «Я (НЕ) ЗНАЮ, ЯК ПРО ЦЕ ПИСАТИ»).....285

Рєзіна О.В., Ярова Л.О. МЕТОДОЛОГІЯ ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ NLP.....291

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олійник К.В. РИТУАЛЬНІ ТА МІСТЕРІАЛЬНІ СТРУКТУРИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТРАГЕДІЇ: ЕСХІЛ, СОФОКЛ, ЕВРІПІД.....300

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Барабаш С.М., Бурко О.В. ФЕНОМЕН КОМІКСІВ АНАТОЛІЯ ВАСИЛЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЧИТАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЖУРНАЛУ «СОНЯШНИК»).....306

Барчан В.В. ЛЮДСЬКА ДУША В ХУДОЖНІЙ ОПТИЦІ МИКОЛИ КОРСЮКА-ПРОЗАЇКА.....312

Ігнатович О.С. ЦИФЕРБЛАТ РОМАНУ «СУСІДИ» ЮРІЯ СТАНИНЦЯ: ПЕРСОНАЖІ ТА СИТУАЦІЇ В ПЛИНІ ЧАСУ.....318

Перевознюк В.В., Сізова К.Л., Сошенко С.М. ПОЕТИКА ВІЙНИ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ ПАПЕНКА: ОБРАЗИ, МОТИВИ, АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ.....325

Проценко О.А. «НЕБЕСА ВАЖЧАЮТЬ…»: СТРАТЕГІЇ ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОСВІДУ ВІЙНИ У ЩОДЕННИКУ МАКСИМА «ДАЛІ» КРИВЦОВА «НА МІННОМУ ПОЛІ ПАМ'ЯТІ».....330

Filat T.V., Klymenko I.M. MILITARY DISCOURSE IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO.....336

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Зимомря І.М., Цар І.М. МІЖ ІРОНІЧНОЮ ДИСТАНЦІЄЮ ТА ЕТИЧНОЮ ЗАЛУЧЕНІСТЮ: ПОСТІРОНІЧНА ПОЕТИКА ОПОВІДАННЯ «ДИТЯЧА ГРА» ЕЛІС МАНРО 342

Чорний Р.А. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ДІАЛОГ САЛМАНА РУШДІ З МІГЕЛЕМ ДЕ СЕРВАНТЕСОМ: СТРАТЕГІЇ АПРОПРІАЦІЇ КЛАСИЧНОГО СЮЖЕТУ.....351

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мудрик Д.П. УМОВНА ГОСТИННІСТЬ: МЕЖІ ПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАЛЕЖНОСТІ У ПОВІСТІ ГАННИ ГОРОДЕЦЬКОЇ «НА ЗАХІД ВІД МІСТА» ТА РОМАНІ МАЛКОЛЬМА ДАФФІ SEVEN MILLION SUNFLOWERS.....358

РОЗДІЛ 12
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Іванишин П.В., Вовк О.В.

НАЦІОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА Й МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....366

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Vysotska T.I., Bahniuk N.V. LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF OLD UKRAINIAN PREFACES TO 16TH–17TH-CENTURY EARLY PRINTED BOOKS……9

Bortun K.O. IMPLEMENTATION OF A CAMPAIGN STRATEGY IN CONTEMPORARY JOURNALISM: THE PERSUASIVE DIMENSION AND LANGUAGE MARKERS……18

Vykhrushch A.V. UKRAINIAN LANGUAGE FOR FUTURE TRANSLATORS' SPECIFIC PROFESSIONAL PURPOSES IN THE CONTEXT OF A MEDICAL UNIVERSITY……24

Vorchakova I.Ye. THE LINGUISTIC PERSONALITY OF VOLODYMYR ZELENSKYY AND PETRO POROSHENKO: A COMPARATIVE LINGUOPRAGMATIC CONTEXTUAL ANALYSIS (BASED ON PRESIDENTIAL CANDIDATE DEBATES)……30

Yelnikova N.I. THE FUNCTIONAL-PRAGMATIC POTENTIAL OF OCCASIONALISMS AND NEOLOGISMS AS THE MARKERS OF DEVIANT COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS……36

Kovalova I.O. GENDER-SENSITIVE SPEECH IN OFFICIAL-BUSINESS COMMUNICATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS……41

Kocherha H.V., Verhun M.V. COLOR TERMS AS A SEGMENT OF THE FOLKLORIZATION OF TARAS SHEVCHENKO'S POETIC LANGUAGE: THE PHONETIC-MORPHOLOGICAL ASPECT……47

Lysak V.M., Popadynets M.V. ON THE ORIGIN OF THE ETHNONYM "BOYKI" IN RETROSPECTIVE……56

Ostrovska L.S. ZERO SYNTAX POSITION IN A SIMPLE SENTENCE (ON THE ISSUE OF QUALIFYING THE SYNTACTIC ZERO)……63

Pitsura T.P. NAMES OF WOMEN'S HAIR ORNAMENTS IN THE UKRAINIAN DIALECTS OF THE CARPATHIANS……68

Podlisetska O.O., Kovalenko A.F. CIVIL SERVANTS` UKRAINIAN LANGUAGE PROFICIENCY: STRATEGIES AND TACTICS FOR ASSESSMENT……76

Potarzhevska O.M. UKRAINIAN ONYMIC SPACE OF AMERICAN FILMS ABOUT THE HOLOCAUST……82

Tykhonenko O.V., Pidhorodetska I.Yu. ACADEMIC WRITING AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS……87

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Aleksiievets O.M., Aleksiievets L.M. STRUCTURE AND LINGUOSTYLISTICS OF POLITICAL RESIGNATION SPEECHES……95

Vrublevska T.V., Polytsia T.D. LEXICO-PRAGMATIC FEATURES OF AUTHENTIC ENGLISH-LANGUAGE PROFESSIONAL DISCOURSE OF PSYCHOLOGISTS AND PHYSICAL THERAPISTS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE……104

Kashchuk M.H., Voloshyna V.V. INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES INTO THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROCESS FOR STUDENTS AT INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION……110

Kulish V.S. TEXTUAL STRATEGIES FOR CONSTRUCTING CONTEMPORARY ENGLISH PSYCHOLOGICAL NARRATIVE ……118

Makarchuk O.M., Kosylo N.V., Lashkiv T.V., Bohovych O.M. THE ACTION-ORIENTED APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION: A LINGUODIDACTIC ANALYSIS AND A MODEL FOR PRACTICAL LESSON ORGANIZATION……123

Moiseiuk Yu.M., Berladyn O.B., Kolomieiets V.M. ARTEFACTUAL HERALDIC SYMBOLS IN THE ENGLISH FICTION LITERATURE……132

Sabat S.I. DEVELOPING UNIVERSITY STUDENTS' SPEAKING FLUENCY IN ENGLISH: APPROACHES AND STRATEGIES……138

Tsobenko O.V., Lesnevska K.V., Kovalova K.O., Stashuk T.I. THE USE OF PASSIVE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH ACCOUNTING AND AUDIT DISCOURSE……144

Cherniak O.P. NEGATIVE EVALUATION IN DONALD TRUMP'S POLITICAL DISCOURSE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HIS 2016 AND 2024 SPEECHES.....150

Shumilova A.M., Samarina V.V. PHRASEOLOGICAL UNITS AND IDIOMS IN GERMAN-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE AND THE SPECIFICS OF THEIR TRANSLATION.....156

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Kulbida D.P. TRANSFORMATION OF LINGUOCULTURAL MARKERS OF MASCULINITY IN MODERN REGGAETON DISCOURSE (A CASE STUDY OF BAD BUNNY'S LYRICS).....163

Romanchuk O.V., Koval R.S., Kalymon Yu.O., Sosina V.Yu. VERB IN CLASSICAL DANCE TERMINOLOGY.....170

Smushak T.V., Kruk Z.M. FIGURATIVE PHRASES IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE: SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES.....176

SECTION 4
LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Baiborosha Yu.O., Tsymbal.S.V. FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF NEOLOGISMS AND YOUTH SLANG IN THE DIALOGUES OF CONTEMPORARY CHINESE TV SERIES (BASED ON "值得爱" AND "玫瑰的故事").....183

Komisarov K.Yu., Olenych O.P. COGNITIVE-DISCURSIVE PARADIGM OF JAPANESE INTERCULTURAL COMMUNICATION: POLITENESS PRAGMATICS IN 21ST-CENTURY SCREEN DISCOURSE.....189

Medvedieva K.A. MODERN APPROACHES TO TEACHING JAPANESE: ACTIVE LEARNING, PEER LEARNING AND FLIPPED LEARNING.....196

SECTION 5
GENERAL LINGUISTICS

Asauliuk A.A., Kut V.I., Pasichnyk V.V. CLASSIFICATION OF MULTI-AGENT SYSTEMS AND TYPOLOGY OF AI-AGENT FUNCTIONS TO SUPPORT SCHOLARLY ACTIVITY IN PHILOLOGY.....201

Baran U.S. THE STYLISTIC POTENTIAL OF LEXICON AND PHRASEOLOGY IN A CONTRASTIVE PERSPECTIVE: GERMAN, ENGLISH, AND UKRAINIAN.....210

Biriukov A.D. A MULTIMODAL APPROACH TO THE STUDY OF AUDIOVISUAL RELIGIOUS DISCOURSE USING THE ELAN SOFTWARE TOOLKIT.....216

Vavrin S.I., Konoplenko N.A. SOCIOLINGUISTIC PARAMETERS OF VARIABILITY IN MODERN UKRAINIAN LEXICON IN THE CONTEXT OF DIGITAL COMMUNICATION AND THEIR LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION.....222

Kobuta K.S. UKRAINIAN IDENTITY IN AN INTERDISCIPLINARY PARADIGM: NATIONAL AND CULTURAL DIMENSIONS.....228

Skovronska I.Yu., Yuskiv B.M., Zapotichna R.A. PARAMETERS OF UKRAINIANS' LANGUAGE LEGAL AWARENESS: LEGITIMATE AND ILLEGITIMATE.....233

SECTION 6
TRANSLATION STUDIES

Bezkrovnyi Y.Y. THE PROBLEMS OF MODERN SPECIALISED TRANSLATION.....239

Kurbal-Hranovska O.O. TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH COSMETIC TERMINOLOGY IN CONTEMPORARY BEAUTY DISCOURSE.....243

Lytovka A.R. RENDERING SLANG AS AN ISSUE IN UKRAINIAN AND FOREIGN TRANSLATION STUDIES.....249

Molchko O.O., Brylenko I.O. Molchko O.O., Brylenko I.O. FROM TERMINOLOGICAL RECOGNITION TO CRITICAL MULTIMODAL RECONTEXTUALISATION: MILITARY-AVIATION DISCOURSE IN TOP GUN: MAVERICK.....254

Rakhno M.Yu., Shramko R.H., Kulichenko-Chugina A.K. THE IMPACT OF MACHINE TRANSLATION ON LINGUAL AND TRANSLATION SKILL-SETS OF THE FUTURE GERMANISTS AT HEI OF UKRAINE.....261

Redchyts T.V. LINGUOCULTURAL UNITS OF UKRAINIAN FOLK TALES AND FEATURES OF THEIR RENDERING IN GERMAN-LANGUAGE TRANSLATIONS.....266

Romanchuk A.A. THE CULTURAL MISSION OF UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS IN THE PARADIGM OF CULTURAL TRANSLATION..... **271**

Frolova I.Ye., Osinska M.S., Tulupov O.V. THE IMPACT OF SOVIET CENSORSHIP ON UKRAINIAN TRANSLATION: STRATEGIES, TACTICS, MANIFESTATIONS..... **278**

SECTION 7
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Lototska N.Ya., Diachyshyn A.Ya. METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF THE EMOTION FEAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR NARRATIVE (BASED ON THE COLLECTION "YA (NE) ZNAIU, YAK PRO TSE PYSATY")..... **285**

Riezina O.V., Yarova L.O. METHODOLOGY FOR PRE-TRANSLATION TEXT ANALYSIS USING NLP TOOLS... **291**

SECTION 8
LITERATURE STUDIES

Oliinyk K.V. RITUAL AND MYSTERY-CULT STRUCTURES IN ANCIENT GREEK TRAGEDY: AESCHYLUS, SOPHOCLES, EURIPIDES..... **300**

SECTION 9
UKRAINIAN LITERATURE

Barabash S.M., Burko O.V. THE PHENOMENON OF COMICS ANATOLIY VASYLENKO AT UKRAINIAN LANGUAGE AND READING LESSONS (BASED ON MATERIALS FROM THE MAGAZINE "SONYASHNYK")..... **306**

Barchan V.V. THE HUMAN SOUL THROUGH THE ARTISTIC LENS OF MYKOLA KORSYUK AS A PROSE WRITER..... **312**

Ihnatovych O.S. THE CLOCK FACE OF YURIY STANYNETS'S NOVEL "THE NEIGHBORS": CHARACTERS AND SITUATIONS THROUGH TIME..... **318**

Perevozniuk V.V., Sizova K.L., Soshenko S.M. THE POETICS OF WAR IN VASYL PAPENKO'S LYRIC POETRY: IMAGES, MOTIFS, AND THE AUTHOR'S CONCEPT..... **325**

Protsenko O.A. "THE SKIES GROW HEAVIER…": STRATEGIES OF DOCUMENTING THE EXPERIENCE OF WAR IN MAXYM "DALI" KRYVTSOV'S DIARY "ON THE MINEFIELD OF MEMORY"..... **330**

Filat T.V., Klymenko I.M. MILITARY DISCOURSE IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO..... **336**

SECTION 10
LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Zymomria I.M., Tsar I.M. BETWEEN IRONIC DISTANCE AND ETHICAL ENGAGEMENT: THE POSTIRONIC POETICS OF ALICE MUNRO'S "CHILD'S PLAY"..... **342**

Chornyi R.A. SALMAN RUSHDIE'S INTERTEXTUAL DIALOGUE WITH MIGUEL DE CERVANTES: STRATEGIES OF APPROPRIATING THE CLASSICAL PLOT..... **351**

SECTION 11
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Mudryk D.P. CONDITIONAL HOSPITALITY: THE LIMITS OF ACCEPTANCE AND DEPENDENCY IN HANNA HORODETSKA'S NA ZAKHID VID MISTA AND MALCOLM DUFFY'S SEVEN MILLION SUNFLOWERS..... **358**

SECTION 12
LITERARY THEORY

Ivanyshyn P.V., Vovk O.V. NATIONAL-PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS AND METHODOLOGIGAL UPDATE OF THE THEORY OF LITERATURE IN MODERN UKRAINE..... **366**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2:[094(=161.2):655.535.4]:81'42]''15/16"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.1

ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАРОУКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕДМОВ ДО СТАРОДРУКІВ XVI–XVII СТ.

LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF OLD UKRAINIAN PREFACES TO 16TH–17TH-CENTURY EARLY PRINTED BOOKS

Висоцька Т.Й.,
orcid.org/0009-0007-8358-3596
кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови імені професора Івана Ковалика
Львівського національного університету імені Івана Франка

Багнюк Н.В.,
orcid.org/0000-0001-6821-2227
кандидат філологічних наук,
доцент катедри філології
Українського католицького університету

У статті обґрунтовано доцільність використання передмов до стародруків XVI–XVII ст., автентичного джерела вивчення історії української літературної мови, як дидактичного матеріалу в підготовці майбутніх учителів-словесників. З'ясовано, що робота з текстами формує у здобувача освіти навички дослідницького, комунікативного, інтерпретаційного характеру, уміння оцінювати інформацію, добирати тексти відповідно до навчальної мети. Узагальнено різні підходи до аналізу передмов до друкованих видань ранньомодерного часу і простежено, що попри невеликий обсяг ці тексти є змістово й комунікативно завершеними, здебільшого мають чітку структуру та самостійну організацію. Тенденційно аналізовані передмови відображають актуальні для ранньомодерної доби релігійні, політичні, культурні й мовні питання; демонструють рівень письменницької компетентности та освіченості авторів. Висвітлено основні функції передмов – презентаційну, мотиваційну, авторсько-інтенційну та дидактичну – і доведено можливість різноаспектного, зокрема дискурсивного та структурно-семантичного, аналізу під час аудиторної і самостійної роботи. Акцентовано на недостатньому залученні цих текстів у межах викладання курсу з історії української мови. Запропоновано низку вправ на основі передмов, у яких завдання спрямовані на визначення мовних засобів, що реалізують комунікативну організацію тексту, виявлення авторської позиції щодо заміни чи тлумачення малозрозумілих або запозичених слів, осмислення мовних поглядів автора й ролі мови в книжній справі, а також аналіз мовних одиниць різних структурних рівнів. Наголошено, що використання передмов у навчальній діяльності сприяє формуванню лінгвістичної, комунікативної, методичної, соціокультурної та професійної компетентностей студентів, а також поглиблює розуміння процесів становлення української книжної мови, розвитку її лексичної, граматичної та стилістичної систем, а виявлення й дослідження паралельних граматичних форм відображають взаємодію народномовних і церковнослов'янських елементів. Окреслено перспективи розроблення системи навчальних завдань з урахуванням структурно-комунікативної специфіки передмов і створення цифрового корпусу староукраїнських паратекстів із навчально-методичним коментарем.

Ключові слова: староукраїнська мова, стародруки, передмова, паратекст, діалогійність, лінгводидактика, компетентність, навичка.

The article substantiates the expediency of using prefaces to 16th–17th-century early printed books – an authentic source for studying the history of the Ukrainian literary language – as didactic material in the training of future language and literature teachers. It demonstrates that working with these texts fosters students' research, communicative, and interpretive skills, alongside their ability to evaluate information and select texts according to learning objectives. The paper synthesizes various approaches to analysing prefaces in early modern printed editions, revealing that, despite their concise length, these texts are contentually and communicatively complete, mostly possessing a clear structure and self-contained organization. Systematically, the analysed prefaces reflect pressing religious, political, cultural, and linguistic issues of the early modern era, while demonstrating the authors' level of literary competence and erudition. The primary functions of prefaces – presentational, motivational, author-intentional, and didactic – are highlighted, proving the feasibility of multi-aspect analysis (specifically discursive and structural-semantic) during classroom and home work. The study emphasizes the current underutilization of these texts within the history of the Ukrainian language curriculum. A set of exercises based on prefaces is proposed, featuring tasks aimed at identifying linguistic means that realize the communicative organization of the text, determining the author's stance on replacing or explaining obscure or borrowed

words, comprehending the author's linguistic views and the role of language in bookmaking, as well as analysing linguistic units across various structural levels. It is emphasized that integrating prefaces into the learning process fosters students' linguistic, communicative, methodological, sociocultural, and professional competencies, while deepening their understanding of the formation of the Ukrainian book language and the development of its lexical, grammatical, and stylistic systems; moreover, identifying and examining parallel grammatical forms reflects the interaction between vernacular and Church Slavonic elements. Prospects are outlined for developing a system of learning tasks that account for the structural and communicative specifics of prefaces, alongside creating a digital corpus of Old Ukrainian paratexts accompanied by pedagogical commentary.

Key words: Old Ukrainian language, early printed books, preface, paratext, dialogicity, linguodidactics, competence, skill.

Постановка проблеми. Сучасна гуманітаристика значною мірою трансформувалася. Цьому посприяли воєнна реальність, зокрема й тривала інформаційна війна, поступова інтеграція України, її історії і культури в глобальний контекст, невідкладна потреба аргументованих відповідей на складні питання національного порядку денного. Освітній процес не лише віддзеркалює ці трансформації, а й посилює їх. Тому вивчення історії української літературної мови – один із пріоритетних напрямів підготовки майбутніх вчителів-словесників. Для лектора такий курс завжди виклик, адже, з одного боку, потрібно стисло і водночас цілісно скомпонувати теоретичний лекційний матеріал, закцентувавши на ключових етапах мовотворення, визначних персоналіях, культурних осередках, а з іншого – запропонувати промовисті взірці текстів кожного періоду, які б слугували цінним джерелом для вивчення писемно-літературної мови, адже у відповідний історичний період текст був невіддільною частиною суспільного життя і мав виразне практичне спрямування [8, с. 48]. Навчальну діяльність студентів на заняттях з історії мови не можливо уявити без залучення автентичних писемних пам'яток – рукописних і друкованих. Робота з такими джерелами сприяє формуванню навичок контекстологічного та дискурсивного аналізу, застосуванню історико-порівняльного й інтерпретаційного методів, а також історико-антропологічного підходу. Окрім того, опрацювання українських пам'яток різних періодів унаочнює й полегшує здобувачам освіти розуміння шляхів становлення української літературної мови, демонструє правописні норми, взаємодію народномовних і церковнослов'янських елементів, розвиток лексичної, граматичної та стилістичної систем. Загалом залучення текстів на заняттях формує у студентів різні види компетентностей: лінгвістичну, комунікативну, методичну, соціокультурну, професійну, а також дослідницьку та практико-орієнтовану [17, с. 4–5; 16, с. 296].

Наявні навчальні посібники з історії української літературної мови для студентів філологічних спеціальностей переважно містять невеликі фрагменти літописів, ділових документів або полемічних текстів (Н. Бабич [1], О. Ніка [15], Л. Голоюх [5]), натомість передмови до українських стародруків XVI–XVII ст. залишаються недостатньо інтегрованими до практичної частини навчальних курсів. Прикметно, що таким взірцям літературної форми властиві індивідуалізованість та порівняно висока концентрація авторського мовлення, завершеність, лаконічність, здебільшого чітка структура і здатність відображати суспільно-культурну й мовну картину ранньомодерної доби.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити лінгводидактичне значення передмов українських стародруків XVI–XVII ст. у процесі вивчення дисципліни «Українська літературна мова в історичному аспекті» та окреслити можливості їхнього використання для опанування мовотворчих процесів ранньомодерного періоду на практичних заняттях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження передмов до різножанрових і різностильових текстів має значну історіографію. У 80-их рр. XX ст. однією з перших цей жанр в мовознавчому аспекті вивчала І. Чепіга. Проаналізувавши передмови й післямови, їхню функцію, вчена вказала на просвітницьку й дидактичну мету авторів і зауважила, що ці літературні форми мали синкретичний характер, адже поєднували елементи різних жанрів [28].

Серед сучасних досліджень виокремимо роботи Г. Наєнко, у яких йдеться про структурно-семантичний, комунікативний і дискурсивний аналіз наукових текстів ранньомодерного періоду, зокрема й передмов [11, 12]. М. Сокол пропонує вивчення паратекстуальних функцій передмов [23, 24]. О. Ніка в межах дослідження староукраїнських полемічних рукописних і друкованих пам'яток XVI–XVII ст. опрацьовує із дискурсивного погляду передмови [13, 14]. І. Фаріон у монографії «Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XVI–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива» аналізує передмови канонічних, полемічних і проповідницьких творів із метою простежити рецепцію староукраїнської мови, мовну свідомість авторів [25, с. 402–440]. Р. Рахімов вивчає

паратекстуальні елементи на основі передмов XVI–XVII ст. [20].

Як бачимо, науковці прагнуть не лише охарактеризувати мовні й мовленнєві особливості передмов, а й окреслити роль автора цієї структурної частини книги, означити його оцінку щодо мовного питання тогочасної епохи, у якій він жив і працював, його роздуми над темою книги чи перекладу та ін. Попри низку праць, присвячених різноаспектному дослідженню передмов, їхня роль як дидактичного матеріалу потребує спеціальної уваги, як і можливості більш ефективно використовувати ці тексти в навчальній практиці. Це зумовлює актуальність нашої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Ефективне засвоєння навчального курсу з історії мови[1] можливе за умови органічного поєднання лекційних і практичних занять. Аналіз наукових робіт засвідчує, що зауваги до вивчення історії української літературної мови у закладах загальної середньої та вищої освіти неодноразово висвітлювалися у працях Н. Бабич [1], Т. Видайчук [3], Л. Гнатюк [4], У. Добосевич [7], О. Ніки [15] та ін. Уважаємо слушним міркування Н. Бабич, про те, що практичні заняття з історії української мови «потребують постійного уточнення і доповнення, бо історія відкриває нові сторінки свого поступу, які не можуть оцінюватися суб'єктивно: тільки ставши об'єктом практичного пізнання багатьох фахівців, вона промовить сучасникам і нащадкам правду» [1, с. 3]. Якщо лекції забезпечують теоретичне осмислення закономірностей розвитку української мови, то практичні заняття дають можливість перевірити й поглибити ці знання шляхом аналізу текстів-першоджерел[2], у яких безпосередньо відображено історичні мовні процеси. У такий спосіб студенти не лише спостерігають за історичними змінами мовної системи, а й аналізують, намагаються інтерпретувати контексти на конкретному матеріалі.

Одним із найефективніших засобів такої інтеграції є робота з автентичними текстами українських стародруків XVI–XVII ст. – передмовами до граматик, лексикографічних праць, полемічних, богословських видань та ін. Для практичних занять, на наш погляд, саме такий жанр доречний, адже, з одного боку, сприяє формуванню у студентів-філологів навичок читання і тлумачення давніх текстів, лінгвістичного аналізу мовних явищ на різних рівнях, умінь використовувати писемну пам'ятку як джерело досліджень з історії мови, а з іншого, за словами І. Чепіги, має вагоме значення для «вивченні історії культури в цілому» [28, с. 17].

Передмови до українських стародруків XVI–XVII ст. у період розвитку книгодрукування набувають популярності, хоч ця практика була глибоко вкорінена ще в рукописну книжну традицію. І якщо в кириличних давньоукраїнських рукописах ці частини були типовими і призначалися для світського читання, але супроводжували здебільшого канонічний виклад, то вже в стародруках мали ознаку «обов'язкового атрибуту» [28, с. 16–17]. Більшість із цих малих форм зазвичай містить основні структурні елементи тексту (вступна частина, основна й заключна), однак зміст і мовне тло різниться ідеєю, метою, а подекуди і може не мати тісного зв'язку безпосередньо з основним текстом, до якого ця передмова написана [28, с. 17].

Щодо визначення терміна *передмова*, то є кілька тлумачень: «Вступна стаття до наукового, художнього або іншого твору, написана самим автором або кимсь іншим, яка містить попередні пояснення і зауваження» (СУМ, Т. 6, с. 170). У «**Літературознавчому словнику-довіднику»** вказано, що *передмова* – це «вступна стаття до книги, написана автором, упорядником, літературознавцем з метою зорієнтувати читача у змісті видання» [10, с. 530]. Якщо говорять про наукові видання, у яких одним із факультативних компонентів є передмова, то зауважують, що передмова не є тотожна поняттю вступної частини до книги, бо для передмови є суттєвими кілька ознак, як: самостійна форма тексту, для якого значущим є розкриття суті, специфіки видання, у передмові зазвичай зазначають і обумовлюють структуру, мову, стиль твору, його жанрову специфіку, зумовленість видання і що важливо, «будь-який вид передмов покликаний налаштувати читача на зацікавлене й небайдуже сприймання книги» [6, с. 386–389]. З огляду на різні теоретичні напрацювання про дефініцію передмови в роботі її тлумачимо, як завершений текст, що виконує своєрідне завдання, – підготувати читацьке сприйняття до цілісного осягнення змісту праці.

Передмову, як і інші частини, що супроводжують основний текст видання, зараховують до паратекстуальних елементів. Термін *паратекст* увів французький науковець-літературознавець

1 Зміни в навчальних планах до ОПП зумовлюють і модифікацію у викладанні лекційних і практичних занять. У ЛНУ ім. Івана Франка для дисципліни «Українська літературна мова в історичному аспекті» у межах ОПП Середня освіта (українська мова і література) першого бакалаврського рівня вищої освіти для здобувачів зі спеціальності 014 Середня освіта з загальним обсягом 90 год передбачено 48 лекційних і 16 практичних год.

2 Поділяємо думку науковців, що на практичних заняттях організацію роботи над текстом варто проводити у двох напрямках – із погляду його граматичної природи й комунікативного потенціалу [17, с. 88].

Ж. Женнет у вступі до монографії «*Paratext. Thresholds of interpretation*» («Паратекст. Межі інтерпретації»). Учений, згадуючи напрацювання Борхеса, означив її як '*передпокій*', «що надає широкій аудиторії можливість або увійти всередину, або повернутися назад» (переклад наш – Н. Б., Т. В.) [30, с. 2].

Українські й зарубіжні дослідники зауважують про неоднорідність структури, виражальних засобів і форм передмов, що залежать від жанру, часу, місця написання основного тексту [20], а Ж. Жаннет стверджує ще й про те, що «ступінь їхньої значущості також може істотно варіюватися...» (переклад наш – Н. Б., Т. В.) [30, с. 3].

У літературознавстві і мовознавстві передмови визначають як окремий жанр з мовленнєво-комунікативною формою [22, с. 43–44], для якої характерні дві функції: передати інформацію і водночас транслювати авторську інтенцію, або авторську інтерпретацію тексту, його задум [30, с. 221].

Аналізуючи наявні навчальні матеріали з вивчення історії мови, зауважуємо, що нечисленні пропоновані вправи, які передбачають роботу над передмовами, здебільшого зорієнтовані на виявлення або особливостей церковнослов'янської мови української редакції у граматиках, або опрацювання передмов до словників – пояснення їхньої реєстрової частини, або самостійне прочитання передмов до кириличних стародруків [1, 15[3]]. На наш погляд, робота безпосередньо з історичними текстами допомагає студентові не лише загально характеризувати джерело (визначати стиль, жанр, ідейну спрямованість, авторство), а й працювати безпосередньо з мовою тексту – аналізувати елементи мовної системи, а також інтерпретувати текст, вивчати «суспільно-історичний зміст, сприйняття якого залежить від знання тих параметрів, що є власне дискурсивними» [8, с. 49, 52].

Серед переліку тем дисципліни «Української літературної мови в історичному аспекті» є лекція, присвячена загальним тенденціям розвитку української літературної мови у XVI – першій половині XVII ст. як національного чинника[4], питанням ролі персоналій, інтелектуалів того часу у ключових мовотворчих і не тільки процесах, поширенню книгодрукування, розквіту літератури українською книжною мовою, а відтак робота з рукописними і друкованими текстами сприяла б розумінню цих процесів. Окрім того, звертаємо увагу на передмови як окремий жанр (І. Синиця пропонує виділяти цей паратекстуальний елемент як жанр, що характеризується комунікативною метою [22]), що є відносно самостійною літературної формою, невеликою за обсягом і доступною в авдиторному і позаавдиторному опрацюванні[5]. М. Сокол пропонує розглядати передмови як «функціональний комунікативний компонент паратексту», що, на думку дослідниці, є доповненням, додатком до основного тексту, у передмові автор експлікує власні інтенції щодо написання твору загалом, висловлює особисті думки, роздумує над текстом [25, с. 312].

Отож передмови середньоукраїнського періоду є частинами різних за стилем текстів, які «набувають певних видових форм (власне передмов, прологів, звернень «від автора», «преамбули» юридично-правових документів, «прелюдій» до розмов у повсякденному спілкуванні та ін.» [22, с. 46], стають простором «живої думки», на відміну від основного тексту [19, с. 47], якому властива певна композиційність, змістова наповненість, мовне оформлення, що відповідало жанрово-стильовій специфіці видання.

На прикладах українських передмов XVI–XVII ст.[6] (а це тексти полемічної, ораторсько-проповідницької, релігійної літератури) можемо запропонувати здобувачам освіти кілька завдань, що охоплюють як лексико-семантичну, так і граматичну, стилістичну характеристику пропонованого фрагмента, а також передбачають його аналіз з погляду дискурсивного підходу.

На сучасному етапі науковці в межах дослідження різностильових і різножанрових текстів ранньомодерного періоду найчастіше простежують формування комунікативної ситуації у передмовах, прослідковують діалог між адресантом (автором, укладачем чи перекладачем) й адресатом [12, 18, 19, 20], що реалізується за допомо-

[3] Лінгвістичний аналіз староукраїнських текстів XIV–XVIII ст., запропонований у праці О. Ніки, видається одним із найповніших і деталізованих, адже передбачає дослідження жанрово-стильових, комунікативних ознак тексту, виявлення мовних норм різних рівнів, а також характеристики лексики і фразеології [15, с. 289–293].

[4] «Українське слово в усі часи ставало першопочатківцем національного відродження через феноменальну психологію індивідуумів-геніїв, порушуючи певним чином природний розвиток історико-культурних умовин і пульсуючи проти течії , яка аж ніяк не збігалася з нормальним станом нації» [26, с. 12].

[5] Усі запропоновані тексти передмов доступні в онлайн форматі (Стародруки зі збірки Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького https://dlib.ucu.edu.ua/collections/show/2#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-1989%2C-305%2C7625%2C6080; Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000589).

[6] Досліджуючи передмови київської метрополії, А. Новак влучно констатує про важливу роль цих текстів у ранньомодерну добу, адже вони різноаспектно зображують постаті основних учасників цього часу, а саме авторів – від рівня їхньої освіченості, письменницького хисту до культурного світогляду, а також дають змогу простежити «їхні амбіції та спосіб мислення. Тексти, що відкривали рамку друкованого твору й ширше обґрунтовували потребу видання книг, слугували засобом комунікації для видавців. У них вони представляли власні переконання, іноді захищали приватні інтереси, водночас розкриваючи власну стратегію функціонування в умовах ринкової конкуренції та в конфесійно різнорідному середовищі» (переклад наш – Н. Б., Т. В.) [31, с. 33].

гою різноманітних мовних засобів. Завдання, що передбачає роботу з ілюстративним матеріалом – передмовами – спрямоване на виявлення та пояснення засобів реалізації комунікативної організації тексту, зокрема за допомогою використання особового займенника «ти/ты»***:*** ***«Ты****2 заС ласкаве ьный принявши, насъ в4 млт&вах4 свои(х), не препоминай»* (Теод. Соф., без нум.), дієслів у формі 2 ос.одн. наказового способу: «*...самъ недостатокъ мой* ***исполнѯй,*** *або мене голого словы, и розумом неўзброеного са(м) заступи(в)ши* ***о(т)повэдай»*** (W(т)писъ, с. 3); *«...не в гнэвэ прочитати* ***не полени1йсz»*** (W(т)писъ, с. 4); «***Даруй*** *ми то прочитати*» (Лэк., без нум.), *«...****роскохай*** *же ся в то(м)»* (Лэк., без нум.), «*И найменшій грэх тут* ***поправуй»***… (Лэк., без нум.); переходових форм (автор використовує дієслівні особові форми І особи множини, таким чином посвячуючи і читача, і себе одній справі – спільній позиції[7]): «*если малое начинье* ***подамо*** *ему, малыи талантъ* ***пріймемъ***» (W(т) писъ, с. 4); «*где также w(т)цами длz ичтивости* ***зовемw»*** (Требник, 1695, с. 2). О. Ніка вважає, що діалогійні відношення є особливістю староукраїнського полемічних трактатів XVI ст., які виявляємо і в передмовах, а це, як зазначає науковиця, «мобілізує до відповіді кожного» [14, с. 8].

Ще однією особливістю у формуванні комунікативній ситуації є встановлення контакту, а в передмовах це маніфестується за допомогою звертання до адресата. Останній може бути названий узагальнено, зокрема словом чительник/читатель: «*Възлюбленный Читателю»* (Євангеліє, 1665, др-ня Сльозки, G зв.). Іноді звертання до читача в шанобливій формі фіксуємо не з самого початку, а в середині тексту: «*w* ***сщ&енный*** *читателю»* (Требник, 1695, с. 3); «***ст&обливый*** *читателю»* (Требник, 1695, с. 3); «*вэдати кождому з васъ пристоит,* ***бг&бойные сщ&енници и дізкони****, которымъ таz книжка длz w(т)правова(н)z ст&ыхъ бж&их справъ, власне належитъ»* (Мол.Тр., 1606, с. 2). Звертання часто супроводжується епітетами, що зменшує дистанцію і посилює зв'язок між автором і читачем, слугуючи засобом актуалізації категорії гоноративности [18]. Прикметно те, що маркери ввічливого ставлення автора передмови до постатей різного ієрархічного рівня – від вищого духовенства (як-от, Петро Могила) до діячів нижчого рангу – виявляються на кількох рівнях: **графічному** (використання великої літери в імені) та **змістовому** (через метафоризацію праці, зокрема порівняння його Требника зі «*скарбом*»): «*… выбралося з Великого Требника Кіевского,.. добре зсумованый и ^скоригованы(й),.. выдал на све(т)* ***якw золотый скарбъ****, Ст&ои памzти* ***ПЕТРЪ МОГИЛА»*** (Требник, 1695, 3 зв.). Отже, завдання для студентів формулюємо так: ***З'ясуйте засоби вербалізації категорії гоноративности в передмовах до стародруків.***

Важливим етапом аналізу українських передмов XVI–XVII ст. у студентській аудиторії є дослідження причин створення та друку праці. Завдання може бути сформульовано так: Напр., ***Виявіть приклади, що засвідчують авторські наміри надрукувати книги: «****…ижъ длz тыхъ причинъ... небезпрацэ и #трудности е4стъ выдрукована... якосмо мы народъ рискій вэру ст7ую хр&(с)тианскую принzли, и ^межи и4ншимими ст&ми писмы и книгами, цр&кви ст&ои належачими. и ^тую книгу порzдковъ црк&овныхъ wдержали, ажъ и ^до сего часу в земли нашои друкована не была»* (Мол.Тр., 1606, с. 2). Така тенденція прослідковується в передмовах XVII ст.; зазвичай автори обґрунтовують необхідність розвитку й поширення друкарської справи, фактично виступаючи провідниками та популяризаторами книговидання свого часу [19, с. 48].

Фактичний матеріал презентує лексику книжного і некнижного походження. За нашими спостереженнями, студенти охоче і з зацікавленням характеризують лексику. Очевидно, це пов'язано насамперед із пререквізитами курсу, що передбачають відповідний рівень базових знань і підготовки здобувачів освіти з лексикології, а отже вправи з лексичним матеріалом, пошук, тлумачення значень незрозумілих слів за допомогою історичних словників на практиці не становитиме труднощів. Зокрема, було б доцільно зорієнтувати студентів на такий вид завдань: ***Прокоментуйте приклади додавання староукраїнських відповідників запозиченої чи маловживаної лексики***: «*…седми Таемни(ц) свои(х) Бозски(х), а4лбо седми Сакраментw(в), которыми жаде(н) и(з) найможнэши(х)* ***поте(н)татw(в)*** *а4лбо раче(и)* ***всего свэта панw(в)*** *шафовати не можетъ»* (Требник, 1695, с. 1). Пошуки українських відповідників запозичених лексем демонструють мовленнєву діяльність автора [13, с. 270–271]. Як правило, формально-синтаксичним маркером лексичної адаптації, тлумачення іншомовного слова є сполучник або, який виступає в пояснювально-ототожнювальній функції. Окрім того, фіксуємо в досліджуваних пам'ятках функціонування двох типів голосування: міжрядкове або мар-

[7] Г. Наєнко у спостереженнях за науковим дискурсом зауважує, що такі виражальні засоби творять «колективну самоідентифікацію у розвитку мовної свідомості вчених» [11, с. 12].

гінальне. Щодо останнього, то виявляємо особливий авторський графічний спосіб подачі заміни слова (' – дужка над кожною літерою). Ще одним типом завдання, на нашу думку, може бути таке: ***Проаналізуйте наведені речення та з'ясуйте, як автор здійснює лексичну адаптацію іншомовного слова/терміна: відшукайте випадки заміни або підбору українських відповідників (питомих замінників) іншомовних слів, зверніть увагу на графічне оформлення запозичень:*** «*...в другои рекома оборону того сеноду заперъ. сенодо(м) и сенодовыми дёзми называючи, якуюсь* ***ўнию»*** (на полях – згоду) (Філалет, с. 4); «*…и што ее за* ***трактаты*** *зрозрезными од митрополита греческои релёи людми попередили»* (на полях – постатонов) (Філалет, с. 4). У наведених цитатах із передмов спостерігаємо витлумачення тих слів, які, на думку О. Ніки, могли впливати на інтелектуалізацію староукраїнської літературної мови, розширювати її лексикон, а пошуки відповідників рідною мовою виявляли «ступінь її семантичного і граматичного опрацювання» [13, с. 273].

Окрім того, пропонуємо студентам дослідити в передмовах побутування стійких сполук: «*Если1 тоеэ працы и дэла нашего правым судіею и зычливым пріzтеле(м) бы1ти захочеш. Памятаючи на тое,* ***же не все можемо што хочемо»*** (Апостол, 1639, с. 5), афористичних висловів: «*сэдина му(д)рост члк&у wздобленныи*» (Требник, 1695, с. 2); «*Слова силы речwмъ не придаютъ*» (Апостол, 1639, с. 11); «*…каждому латвэй в4 людскомъ wцэ трэску и зэло wбачити нэжъ в своемъ трамъ и колоду*» (Апостол, 1639, 12 зв.).

Передмови до полемічно-публіцистичних та релігійних творів рясніють афоризмами, моральними приписами, що було характерне для тогочасної літературної традиції.

Окрему увагу слід приділити лексико-семантичному аналізові фрагменту тексту барокового письменника, відомого гомілета-проповідника К.-Т. Ставровецького, який у «Зерцалі богословія» вводить у передмову невеличний словник, що так і називає «**Лехикон албw трудныхъ словъ** выкладъ в тои книзэ», у якому йдеться про трактування незрозумілих, із погляду автора, слів для майбутнього читача: «*Театрум: поз0р видwк; фѢзи(с): естество або прироженz*» (Зерцало, с. 5).

Автори передмов вдаються і до залучення міжмовних термінологічних паралелей, що свідчить про їхнє прагнення до максимальної понятійної точності: «*Часо(м) бо вэм посполите, спроста зовутсz Попы2, албо Па1ппы, з Сурейска по(п) албо па1ппы, толкуютсz w(т)ченку, по турецку тое(ж) зоветсz Баба2, по халдейску и єврейску Авва, ... а по полску опzтъ, тоеж по грецку зоветсz Архемандри(т), тоес(т) Началникъ паствэ»* (Требник, 1695, 1 зв.). Тут швидше йдеться про освіченість автора, його знання, які він здобув. Уважаємо, що в такий спосіб автор намагається догодити читачеві, аби він зумів обрати те слово, відповідник, який для нього буде зрозумілішим. Робота над лексичним матеріалом – важлива ознака цих паратекстуальних елементів, що демонструє бажання автора зробити основний текст доступним, який би легко сприймався: «*В нэкоторыхъ словахъ Словенскихъ по руску нэзко при1крэй врмzчи(х)* ***тра(н)спозиціэ*** *заживалисмо: яко ибw твое мэсто твое бо* ***w$бщество****, мэстw,* ***wбщеніе****. И проче»* (Апостол, 1639, без нум.). Такі коментарі й робота над словом означали не лише індивідуальне бажання автора бути почутим і досяжним більш широкому колу читачів, що теж є виявом писемної комунікації з адресатом, а, як слушно припускає І. Фаріон, відображали «загальний стан суспільства, що через незнання слов'янської мови […] з практичних міркувань потребувало перекладів релігійної літератури доступною мовою, і водночас суспільство виявляло неготовність до цього на рівні самої інтелектуальної еліти» [25, с. 405].

Передмови до стародруків означеного періоду дають змогу також простежити особливості мовної свідомости[8] авторів середньоукраїнських текстів, на чому акцентували Г. Наєнко, О. Ніки, І. Фаріон та ін. На практичних заняттях важливо показати, що реконструкція мовної свідомості автора передмови дає змогу увиразнити соціокультурний контекст доби, простежити процеси формування наукового знання та становлення норм публіцистичного й академічного письма. На це також звертає увагу Г. Наєнко і зазначає, що автори, переписувачі й перекладачі тогочасних передмов та післямов не лише відтворювали наявні мовні практики, а й формували та поширювали нормативні настанови, закладаючи підвалини становлення наукового стилю, власне наукового текстотворення [11, с. 10, 12].

Відповідь на питання, якою була **мовна свідомість** носіїв староукраїнської мови, а краще сказати інтелектуалів того часу, словесників, книжників, тих, хто творив та формував еліту суспільства, можемо дешифровувати і з текстів

[8] Термін *мовна свідомость* як «вияв мовної рефлексії над мовою» [29, с. 142–143] неодноразово витлумачено у працях істориків мови, лінгвокультурологів і не лише, у нашій розвідці опираємося на дослідження І. Фаріон, яка зазначає, що суттю мовної свідомости є роздуми над мовою, але не просто розважання, а міркування, що складається з суперечностей і «мимовільного чи вольового аналізу свого психолінгвістичного стану» [25, с. 97].

передмов, у яких неодноразово йшлося передовсім про роздуми над мовопрактикою: «Це оцінні судження про мову, уявлення про легкість або складність тих чи інших мов і т.п. Такі уявлення є виявом узвичаєних етнічних та етноцентричних стереотипів» [29, с. 152]. Наприклад, К.-Т. Ставровецький так розмірковував про мовну канву свого трактату: «*Вэдай и тw ласкавыи чителнику для чого покладалося в тои книзэ* ***простый язикъ*** *и* ***словенскїй,*** *а не все по просту. Та причина есть по словенскїйся клали слова б(г) словцовъ и доводы писма с(т)агw а другое ижъ слова нэкоторїи словенскогw языку трудныи на простыи язык также не дацно понzтыи яко тw качество або якости по просту, и много таковыхъ найдуетсz, лечъ простакови все криво хотzй и напростэйше, а мудрїи и кривое справити може*» (Зерцало, с. 2). Такі мовні судження свідчать про те, що автор швидше вдається до захисту, виправдань перед читачами, чому саме в такому мовному ключі хотів донести догматичні релігійні проблеми [25, с. 412].

Ще одним яскравим прикладом використання мовної поліфонії є вступне слово до Учительного Євангелія П. Могили, у якій він чітко розмежовує використання двох мовних систем: «***Діалектом Грецки(м)*** *в Поученю Ev(г)лскомъ, пот0мъ* ***Рускимъ****... абы повторе* ***руским Діалектом*** *з друкарнэ иж нашеэ Печерскоэ на свэт показалосz ...*» (УЄ 1637, 3 зв.); або ж в іншому Учительному Євангелії 1616 р. читаємо про авторське бачення і ставлення до словенської мови як такої, що є незрозумілою і яку слід замінити на мову *руську*, що є рідною (цей глотонім автор означує за допомогою займенника наша): «*Неумэстность* ***языка слове(н)ского****..., мнwги(м) мало потребе(н) и непожиточе(н) ставшися, знову переложе(н)емъ его* ***на язы(к) на(ш) пр0стый рускій****, якобы з мертвы(х) вскрешо(н)*» (УЄ 1616, без нум.). Тому завдання на практичному можемо вибудувати за таким алгоритмом: ***На основі матеріалу передмови проаналізуйте мовну рефлексію автора.*** Або інший приклад вправи: ***За мовними розмислами авторів передмов чи можемо визначити мовну ситуацію епохи? Якими аргументами автор захищає чи обґрунтовує вживання обраної мови?*** Доцільно запропонувати під час практичного заняття укласти таблицю, у якій студенти мають дати відповіді на наступні питання: **Мовна дійсність** *(які мови згадано, який їхній статус?),* **Мовна свідомість** *(авторська оцінка, позиція, мотиви),* **Мовні міркування** *(аргументи на користь обраної мови*), наводячи водночас цитати з тексту і власний коментар.

Цікавим є спостереження Г. Яворської та інших соціолінгвістів, що мовна свідомість може виявлятися дворівнево, якщо перший пов'язаний із розумінням мовної практики в певний часовий період, так, як це сприймає соціум [2, с. 77; 29, с. 152], то інший – «із механізмом мовних прескрипцій будь-якого рівня» [29, с. 152], тобто із пошуком і вибором мовних норм, що часто супроводжувався мовним паралелізмом іменникових і не тільки форм як природного процесу мовної системи «як конкретно-історичного явища» [9, с. 84]. Одним із яскравих виявів варіантности є власне морфологічна, особливо це стосується парадигми відмінювання іменників чоловічого роду в давальному відмінку однини. Як відомо, закінчення -ови/-еви початково було характерним для іменників з колишніми основами на -*ŭ. За спостереженнями істориків мови, ці флексії швидко поширилися у церковнослов'янській мові на іменники чоловічого роду з основами на *-ŏ- [27, с. 242]. У наших прикладах фіксуємо непослідове використання цього закінчення, а радше паралельне вживання закінчення -у/-ю та -ови/-еви як в іменниках істот, так і неістот, як у власних, так і загальних назвах, а також в іменниках з історично м'якими основами. Прикметно, що приклади використання паралельних закінчень, а часто це виявляємо в одному й тому самому тексті, засвідчують, з одного боку, прагнення авторів до пошуків удосконалення, унормування граматичної будови мови, а з іншого – показують чужомовні впливи: «*Если1 есть подобныи* ***Петрови*** *с(т)му Верховному* ***Ап(с)лу*** *или* ***Iwсифу*** *с(н)емшему І(с)а съ к(р)ста*» (Тріод цв., 1663, без нум.); «*Принесли* ***Д(в)дови Ц(р)еви*** *своему ми тебэ»* (Тріод цв., 1663, без нум.); «*Пану* ***Богданови Стетневичови ротмистрови Дворянинови»*** (УЄ 1637, с. 3); «*Вэчному* ***огневи*** *назэденїе w(т)дати можете»* (УЄ 1637, с. 13); «***Петрови и добродёеви*** *вели1це м(л)тивому»* (Апостол, 1639, с. 2); «***Родичови*** *твоему, с(т)оэ памzтэ, Сїмewну Могилэ, великому воеводэ и Господару земль Молдавских»* (Апостол, 1639, 7 зв.); «***Чителникови*** *побожному и ласкавому»* (Апостол, 1639, с. 11). На наш погляд, на основі текстів передмов доцільно було б вивчати й аналізувати особливості відмінювання, наприклад, іменників, тому пропонуємо таке завдання: ***Дослідити парадигму іменника чоловічого роду і з'ясувати, які закінчення закріпилися в сучасній українській мові як нормативні, а які перейшли до категорії архаїзмів чи діалектизмів?***

Загалом морфологічна варіантність – типове явище у староукраїнських передмовах, а це і прийменниково-іменникові конструкції, і дієслівні форми, і варіанти в межах службових частин мови,

що засвідчує загальні тенденції у розвитку граматичної системи української мови того часу і, як нам видається, теж може бути предметом аналізу на практичних заняттях не лише з вивчення історії української мови, а й з історичної граматики.

Висновки і перспективи дослідження. Аналіз передмов до стародруків XVI–XVII ст. демонструє, що ці невеликі за обсягом тексти є завершеними й важливими елементами творів, адже мають чітку комунікативну спрямованість та самостійну змістову організацію. Вони відображають актуальні для своєї доби релігійні, політичні, культурні й мовні питання, водночас виконуючи різні функції: презентують книгу, мотивують її видання, розкривають авторську інтенцію та реалізують дидактичні настанови. Це дає підстави розглядати передмову як відносно самостійний текст, що може бути предметом різноаспектного аналізу – від дискурсивного до структурно-семантичного.

Залучення аналізованих передмов до практично-семінарських занять з історії української мови розширює можливості роботи з давніми текстами як дидактичним матеріалом. Запропоновані зразки вправ спрямовані на формування в студентів навичок текстового й мовного аналізу: визначення авторської позиції та комунікативної мети, виявлення особливостей мовного оформлення, осмислення ставлення тогочасних авторів до мовних питань і ролі мови в книжній справі, а також виявлення правописних норм окресленого часового періоду. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й формуванню професійних компетентностей майбутніх учителів-словесників, зокрема вміння працювати з історичними текстами та інтерпретувати їх у мовному й культурному контекстах.

Перспективу дослідження передмов, як і інших паратекстуальних елементів, написаних староукраїнською мовою, вбачаємо в розробленні системи завдань з урахуванням їхньої структурної-комунікативної специфіки, а також у майбутньому у створенні цифрового корпусу паратекстів із навчально-методичним коментарем.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ:

Апостол Апостол, Львів, 1639 р., друкарня Михайла Сльозки. Ч. 1. URL: https://dlib.ucu.edu.ua/items/show/20#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-1989%2C-305%2C7625%2C6080

Зерцало Транквіліон-Ставровецький Кирило. Зерцало богословия. Унів, 1692. 104 с. URL: https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/item/5247#?c=0&m=0&s=0&cv=0

Лэк. Лэкарство на оспалий умисл чоловічий / упоряд. Дем'ян Наливайко. Острог: Друкарня К. К. Острозького, 1607. [183] арк.; 4°. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0000298

Мол.Тр. Молитовник (Требник), Острог, друкарня К. Острозького, 1606 р. URL: https://dlib.ucu.edu.ua/items/show/140#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-222%2C-535%2C5915%2C4716

W(т)писъ Клірик Острозький. Отпись. На лист... отца Ипатіа, Володимерского і Берестейского епископа. 1598. [57] арк.; 4. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000589

СУМ Словник української мови : [в 11 т.] / редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 6 : П-Поїти / ред. тому: А. В. Лагутіна, К. В. Ленець. 1975. 832 с.

Тед.Соф. Феодосій Сафонович. Виклад о Церкві. Київ: Друкарня лаври, 1667. URL: https://archive.org/details/u1667fsi/page/n1/mode/2up

Требник 1695 Требник, Львів, друкарня братства, 1695 р. URL: https://dlib.ucu.edu.ua/items/show/86#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-222%2C-535%2C5915%2C4716

Тріод цв. 1663 Львів, друкарня братства, 431 арк. УЄ 1616 Евангеліе учителное, албо казаня на кождую неделю и свята урочистыи. Єв'є: Друкарня Вільнюського братства, 1616. [4], 173, 351 с.; 2°. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000067

УЄ 1637 Евангеліє учителное, албо казаня на кождую неділю и свята урочистыі. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1637. [18], (або [16]), 1031 с. : іл.; 2°. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000059

Філалет Філалет Христофор. Апокрисис, албо Отповідь на книжкы о съборі Берестейском, 1598–1599. 222 арк.; 4. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000589

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабич Н.Д. Історія української літературної мови. Практичний курс: Навчальний посібник. Львів: Світ, 1993. 376 с.

2. Бибик С. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. С. 77–81.

3. Видайчук Т. Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 48–63. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-48-63 (дата звернення: 23.08.2026)

4. Гнатюк Л. Історико-мовні міфи як загроза українській ідентичності *Мовознавство*. 2025. № 3. С. 93–102. URL: https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2025-3-006 (дата звернення: 23.08.2026)

5. Голоюх Л. В. Історія української літературної мови. *Для студентів факультету філології та журналістики. Спеціальність 035 «Філологія».* Освітньо-професійна програма «Українська мова та література. Світова література»: [*навч. посібник*]. Луцьк: Надстир'я, 2021. 140 с.

6. Дащенко Н. Л. Науковий текст: оформлення й редагування : навчальний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 432 с.

7. Добосевич У. Деякі уваги до викладання історії української літературної мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2017. Вип. 13. С.248–256.

8. Зубов М. І. Слов'янські повчання проти язичництва в лінгвотекстологічному висвітленні: дис. … д-ра філол. наук: 10.02.03. Слов'янські мови. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова, 2005. 482 с.

9. Коць Т. Явище варіантності в історії літературної мови. *Мовознавство*. 2016. № 2. С. 82–91.

10. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалева, В. І. Теремка. Київ: Академія, 2007. 751 с.

11. Наєнко Г. Епістемічні смисли «Граматики» Мелетія Смотрицького / *Писемні пам'ятки : сучасне прочитання* / Відп.ред. Г. Дидик-Меуш. Львів: Інститут українознавства ім.І.Крипякевича НАН України, 2011. С. 9–16.

12. Наєнко Г. М. Структурно-семантичні та функціональні параметри староукраїнського наукового тексту XVI–XVIII ст.: дис. … д-ра. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2014. 482 с.

13. Ніка О. І. Глоси у староукраїнській полеміці кінця XVI – початку XVII ст. крізь призму дискурс-аналізу. *Studia Linguistica*. Вип. 2/2009. С. 269–275.

14. Ніка О. І. Діалогізм в історичних вимірах староукраїнського часу: W(т)писъ Клирика Wстро(з)ского / Підгот. наукового дослідження, тексту, покажчиків О. І. Ніка. Київ: Освіта України, 2016. 238 с. (XLIV с., 63 л., 66 с.).

15. Ніка О. І. Історія української літературної мови: навчальний посібник. Київ :ВД «Освіта України», 2014. 332 с.

16. Овсієнко Л. М. Лінгводидактичні засади навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на компетентнісній основі. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації.* С. 294–306.

17. Овсієнко Л. М. Методика навчання лінгвістики тексту майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу: дис. … д-ра пед.наук : 13.00.02. Київ, 2018. 489 с.

18. Олешко Ю. Гоноративність у передмовах до проповідницьких збірників А. Радивиловського. С. 94–104. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ad5fd134-28b1-4f0c-b731-196db3266522/content (дата звернення: 23.08.2026)

19. Олешко Ю. Дискурсивні особливості передмови до «Книги о священстві» Іоанна Златоуста (Львів, 1614). *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Том 1. С. 46–49.

20. Рахімов Р. (2025). Дискурсивний аналіз українських передмов кінця XVI–XVII СТ. *Мовні і концептуальні картини світу*, *2*(78), 164–178. URL: https://doi.org/10.17721/2520-6397.2025.2.09 (дата звернення: 14.08.2026)

21. Синиця І. А. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.02. Київ, 2007. 36 с

22. Синиця І. А. Передмови лексикографічних праць як об`єкт жанрознавчих досліджень. *Мовознавство,* 2011, № 5. С. 42–49.

23. Сокол М. О. Поняття паратексту та паратекстуальності в системі сучасного літературознавства. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 60. Філологічні науки. С.218–221.

24. Сокол М. Комунікативні функції передмови як паратексту. С. 312–322. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/930d5464-9e4e-4f1e-8e6b-3e5bc8819014/content (дата звернення: 03.08.2026)

25. Фаріон І. Д. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV – XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива : монографія. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2018. 654 с.

26. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). Львів: Місіонер, 2000. 300 с.

27. Царалунга І. Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст. Хмельницький: ФОП Гонта А.С., 2017. 448 с.

28. Чепіга І. П. (1988). Передмова й післямови до українських стародруків як джерело вивчення історії української літературної мови. Мовознавство. № 5, С. 16–25.

29. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Київ: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2000. 285 с. (Мова, культура, влада).

30. Genette, G. Paratexts: Thresholds of Interpretation. (Literature, Culture, Theory 20). Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 427 p.

31. Nowak A. Rynek książkowy w świetle paratekstów cyrylickich ksiąg drukowanych w metropolii kijowskiej – wybrane kwestie. *Senoji Lietuvos literatūra*, 59, 2025, p. 31–51. DOI: https://doi.org/10.51554/SLL.25.59.03

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81’373.612:808.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.2

РЕАЛІЗАЦІЯ АГІТАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ В СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ: ПЕРСУАЗИВНИЙ ВИМІР ТА МОВНІ МАРКЕРИ

IMPLEMENTATION OF A CAMPAIGN STRATEGY IN CONTEMPORARY JOURNALISM: THE PERSUASIVE DIMENSION AND LANGUAGE MARKERS

Бортун К.О.,
orcid.org/0000-0003-1223-347X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної комунікації
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

У статті представлено комплексне дослідження специфіки функціювання агітаційної стратегії в сучасному політичному дискурсі, який в умовах суспільної турбулентності та інформаційних трансформацій вимагає новітніх підходів до мовленнєвого впливу. Актуальність розвідки зумовлена необхідністю глибокого осмислення лінгвопрагматичних механізмів персуазивності, за допомогою яких політичні лідери конструюють соціальну реальність, мобілізують масову свідомість, протидіють маніпуляціям та консолідують суспільство.

У роботі детально проаналізовано експліцитну та імпліцитну природу політичних закликів. З’ясовано, що сучасні оратори дедалі частіше уникають гострої категоричності. Прямі імперативні конструкції (експліцитна агітація) гармонійно доповнюються прихованими формами спонукання (імпліцитна агітація), де застосування перформативних дієслів, описових структур та форм теперішнього часу створює ілюзію дружньої поради, знижує рівень критичного спротиву й інтимізує спілкування з аудиторією.

Окремим фокусом роботи є розкриття механізмів взаємодії тактик заклику й обіцянки як магістральних інструментів переконувального впливу. Доведено, що їхній синергетичний зв’язок за моделлю «заклик – дія – результат» формує потужну мотиваційну базу. Високий персуазивний ефект досягається насамперед через конструювання бажаного майбутнього, де адресат не обмежується роллю пасивного слухача, а виступає повноцінним і активним співтворцем очікуваного результату (миру, відбудови чи економічної стабільності).

У межах дослідження визначено та систематизовано ключові мовні маркери, що сприяють мобілізації електорату та формуванню стійкої позитивної мотивації до дії. З-поміж них виокремлено інклюзивні займенникові форми для створення ефекту єдності мовця і народу, лексику з оцінною конотацією, а також низку стилістичних фігур (анафора, градація, лексичні повтори), що ритмізують промову та посилюють емоційний тиск без відкритого примусу.

Ключові слова: політичний дискурс, комунікативна стратегія, агітаційна стратегія, персуазивність, тактика заклику, тактика обіцянки, мовленнєвий вплив.

This article presents a comprehensive study of the specific mechanisms underlying the functioning of campaign strategies in contemporary political discourse, which − amidst social turbulence and informational transformations − requires innovative approaches to linguistic influence. The relevance of this study stems from the need for a deep understanding of the linguopragmatic mechanisms of persuasion through which political leaders construct social reality, mobilize public consciousness, counteract manipulation, and consolidate society.

This study provides a detailed analysis of the explicit and implicit nature of political appeals. It has been found that contemporary orators are increasingly avoiding sharp categorical statements. Direct imperative constructions (explicit agitation) are harmoniously complemented by covert forms of persuasion (implicit agitation), where the use of performative verbs, descriptive structures, and present tense forms creates the illusion of friendly advice, reduces the level of critical resistance, and fosters a sense of intimacy in communication with the audience.

A particular focus of this work is on uncovering the mechanisms of interaction between the tactics of appeal and promise as key instruments of persuasive influence. It has been demonstrated that their synergistic relationship, based on the «appeal − action–result» model, forms a powerful motivational foundation. A high persuasive effect is achieved primarily through the construction of a desired future, in which the addressee is not limited to the role of a passive listener but acts as a full-fledged and active co-creator of the expected outcome (peace, reconstruction, or economic stability).

This study identifies and systematizes key linguistic markers that contribute to mobilizing the electorate and fostering sustained positive motivation for action. Among these are inclusive pronoun forms designed to create a sense of unity between the speaker and the people, vocabulary with evaluative connotations, and a number of stylistic devices (anaphora, gradation, lexical repetition) that give the speech a rhythmic flow and intensify emotional pressure without overt coercion.

Key words: political discourse, communicative strategy, campaign strategy, persuasiveness, appeal tactics, promise tactics, linguistic influence.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна риторика та публічний політичний дискурс є потужними інструментами конструювання соціальної реальності та впливу на масову свідомість. В умовах глобальних викликів, кризових ситуацій та необхідності консолідації суспільства особливого значення набуває вивчення персуазивності політичних текстів. Агітаційна стратегія постає

ключовим механізмом не лише для мобілізації аудиторії, але й для протидії деструктивним мовленнєвим маніпуляціям. Розуміння лінгвопрагматичних інструментів, за допомогою яких політики формують заклики та обіцянки, є критично важливим для адекватного аналізу суспільно-політичних процесів.

Одним із ключових інструментів такого впливу є агітаційна стратегія, сутність якої полягає у спонуканні адресата до певної поведінки або формуванні в нього мотивації щодо підтримки запропонованої позиції. У наукових працях агітаційну стратегію розглядають передусім крізь призму тактик заклику та обіцянки, а також імперативних конструкцій, повторів, політичних лозунгів, градації, модальних дієслів та інших мовних засобів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу мовних механізмів агітаційного впливу в сучасному українському публіцистичному стилі. Проблемним аспектом залишається визначення співвідношення власне спонукального та мотиваційного компонентів агітаційного впливу, а також встановлення мовних моделей, за допомогою яких заклик трансформується з прямої вимоги до мотивованого запрошення адресата до спільної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню комунікативних стратегій у політичному дискурсі присвячено низку актуальних праць: В. Якимчук [8] та Н. Лопатюк [8], а також І. Горохова [10] та А. Додар [10] відзначають, що агітаційна стратегія активно послуговується наказовим способом дієслів, повторами та градацією для посилення емотивного тиску і закликів до об'єднання. Л. Стрій [13] у студіях ритуальних мовленнєвих жанрів наголошує на експліцитній та імпліцитній природі агітаційної стратегії, де інтимізація звернення досягнуто формами 2-ї особи однини або 1-ї особи множини.

Л. Швелідзе [15] підкреслює, що імпліцитне оздоблення агітації через форми теперішнього часу позбавляє висловлення гострої категоричності, перетворюючи його на пораду. О. П'єцух досліджує стратегію аргументації через використання перформативів обіцянки, що створюють ефект легітимності та серйозності. Особливості електорального дискурсу іноземних політиків (Дж. Байдена, Б. Джонсона, А. Меркель) крізь призму тактик згуртування, використання модальних дієслів та формування образу опонента.

А. Яновець [16] вивчає лінгвокогнітивні механізми втілення аргументативних тактик у виступах американських лідерів, акцентуючи увагу на таких прийомах, як ототожнення політика з аудиторією, емоційний вплив, контрастне порівняння, дискредитація опонента та покликання на авторитет. У працях О. Братель [6] та А. Богуславської [6] проаналізовано електоральну риторику Хав'єра Мілея: дослідниці підкреслюють вагомість розповідних і окличних синтаксичних конструкцій, риторичних фігур та емоційно забарвленої лексики в аргументативних стратегіях. Водночас, Т. Анатко [1] розглядає аргументацію як інструмент прагматичного впливу в промовах Дж. Байдена, виокремлюючи серед ключових тактик генералізацію, протиставлення, міфотворення та апеляцію до авторитетних джерел.

Низка розвідок зосереджена на специфіці аргументації в інших дискурсивних середовищах. Наприклад, Л. Строченко [14] переконує, що у фаховій комунікації аргументативні засоби не обмежуються лише логічним доведенням, а сприяють символічному конструюванню професійної дійсності, розбудові довіри та забезпеченню інституційної комунікації. Дослідники Т. Гарасим [9], О. Довбуш [9] та І. Скорейко-Свірська [9] розглядають аргументативну стратегію як базову для формату TED Talks, де вона реалізується переважно через цитування, наведення ілюстративних прикладів та побудову причинно-наслідкових зв'язків.

Попри значний науковий доробок, питання функціювання аргументативної стратегії в сучасному українському публіцистичному дискурсі досі залишається недостатньо вивченим. Насамперед це стосується текстів, що висвітлюють тематику війни, міжнародного партнерства, економічної витривалості та повоєнного відновлення країни. Окремої уваги та ґрунтовного аналізу потребують механізми взаємодії раціональних доводів із фактажем, оцінними судженнями й прогнозами задля досягнення максимального персуазивного (переконувального) ефекту.

Постановка завдання (мета статті, матеріали та методи). Мета статті – проаналізувати мовні маркери та механізми реалізації агітаційної стратегії (зокрема взаємодію тактик заклику та обіцянки) у текстах сучасних політичних промов. Матеріалом дослідження слугують тексти публічних виступів та звернень (зокрема, за матеріалами сайтів president.gov.ua та nv.ua). Методи дослідження: описовий метод (для інвентаризації мовних одиниць), метод лінгвопрагматичного та дискурс-аналізу (для виявлення комунікативних інтенцій мовця), а також контекстуальний аналіз для визначення прихованих персуазивних сенсів.

Виклад основного матеріалу. В. Якимчук, Н. Лопатюк наголошують, що агітаційна стратегія послугається результатами наказового способу та анафори для посилення емотивного й стилістичного забарвлення промови. Також важливим засо-

бом для реалізації агітаційної стратегії градації, щоб збільшити тиск до агітаційних закликів допомоги [8, с. 131].

І. Горохова, А. Додар наголошують, що стратегія агітпації спрямовані на заклик до об'єднання, щоб захистити традиційні демократичні цінності, щоб боротися за краще майбутнє традицій них демократичних цінностей і боротися за краще майбутнє. Яке реалізоване за допомоги використання градації і наказового способу дієслів з використання конструкції «let's…» *(нумо, давай, давайте)* [10, с. 61]. А. Додар наголошує, що політичний дискурс за допомоги стратегії агітації спонукає електорат до активності, презентації політичного контексту, де мовними маркерами постають спонукальні речення, повтори, політичні лозунги та заклики [11, с. 87].

Л. Стрій, аналізуючи ритуальні мовленнєві жанри, надає важливого значення закликам, які орієнтовані на дії адресатів, мають супроводжувати вербалізацію самого заклика. Проте форми імперативане завжди мають за мети дію, такі звернення узагальненого характеру властиві саме для декларативних текстів. Політичний імператив містить форму 2-ї особи однини, є масовим на адресацією, звернений до уявного адресата. Така форма інтимізує звернення, наближає мовця до адресата, наявний шлейф із ефектом спонтанного, реального діалогу. Форми 1-ї особи множини є найчастотнішими, бо створюють синтез мовцята реципієнта.

Політичні заклики можуть бути позбавлені адресата, якщо ідеться про слоганістику або політичні гасла, утворені за моделлю «*Хай (нехай) + буде (дієслово доконаного виду у формі теперішнього часу)*». Отже, агітаційна стратегія має експліцитну та імпліцитну природу, що містить використання як прямих закликів з використанням спонукальних речень та імперативних синтаксичних форм, так і прихованих – перформативних дієслів у неперформативному вживанні та описових конструкцій на позначення політичних закликів [13, с. 87–88].

Унаочнено подаємо мовну мапу агітаційної стратегії за науковими студіями Л. Стрій на Рис. 1.

Л. Швелідзе також виокремлює імпаратив, як ядровий функціонал агітаційної стратегії в україно-американському сегментах соціальних мереж. Саме так мовці виступають у діалогічну взаємо-

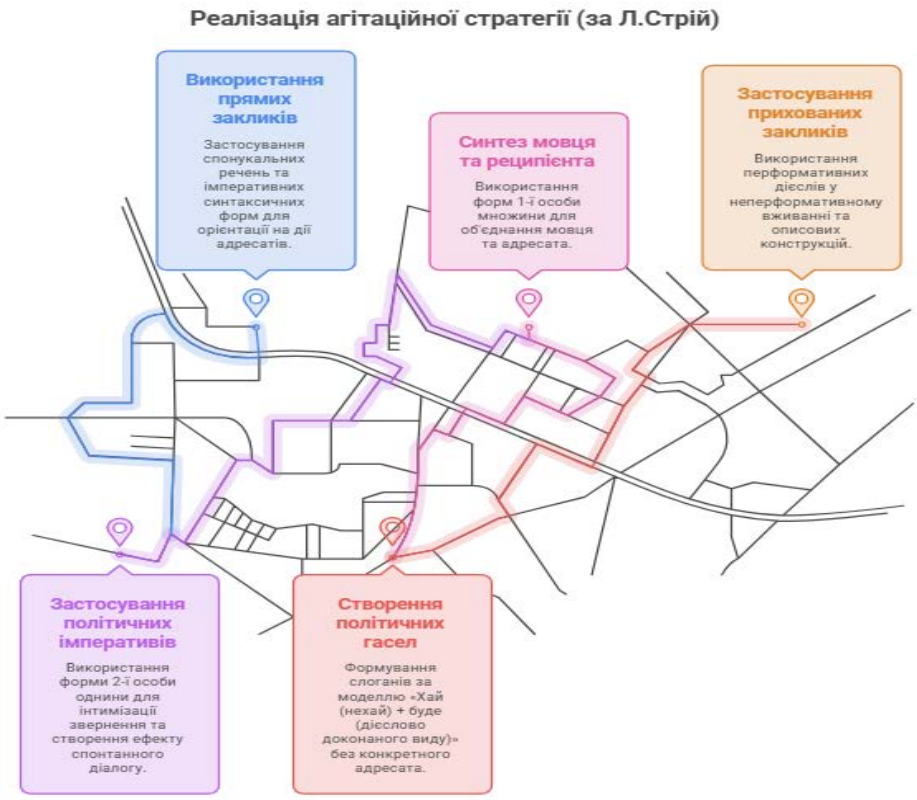

Рис. 1.[1] Мовна мапа агітаційної стратегії за дослідженнями Л. Стрій

[1] Рисунок створено за допомоги інтерфейсу Napkin.ai, платформи на основі штучного інтелекту, яка автоматично перетворює текст на візуальні елементи, такі як схеми, інфографіка та діаграми. Вона дозволяє швидко візуалізувати ідеї, значно спрощуючи процес створення графічного контенту, презентацій та освітніх матеріалів.

дію з адресатами, спонукаючи до виконання дій, для обраного заклику мовцем. Імпліцитне оздоблення агітаційної стратегії передбачає форми теперішнього часу, тому позбавлені гострої категоричності у текстових зразках. Містить шлейф поради, а, отже, лише «налаштовує» адресата до до певного вибору без примусу. До того ж демонстрація мовцем моделі мовної поведінки є позитивним рушієм агітації [15, с. 120].

О. П'єцух, говорячи про стратегію аргументації, наголошує, що до його арсенала належить перформативи обіцянки з експресивним прикретниками для трансляції беззаперечності, безсумнівної впевненості сказаного. Це випереджає

виникнення сумнівів щодо виголошеної обіцянки, що належить до офіційно-ділового стилю, створюючи ефект серйозності, легітимності, правомірності майбутніх дій [15, с. 269–270].

Д. Біляєв, А. Демчук наголошують, що переконання через тактику агітації в електоральному дискурсі Дж. Байдена спрямоване на те, щоб спонукати виборців. Тобто передбачає образ сформовано образ «чужого» опонента через заперечення, яка репрезентована дієсловами минулого часу, фразеологічними зворотами, повторами [3]. В. Рафалюк, аналізуючи промови Дж. Байдена та Б. Джонсона у вимірі комунікації та персуазивного вплив, що підсилює використання політиками модальних слів, що окреслює значення повинності, закликає до дії, окреслює неспроможність до дії, заклик, обіцянка про допомогу [17, с. 142].

З. Батринчук наголошує, що у мовознавсті функціюють декілька поглядів на комунікативні класифікації стратегій і тактик. Серед стратегії агітації автор виокремлює такі: заклик, й обіцянка. Стратегія агітації спрямована відповідно на безпосереднє заклик адресата до дій і формування мотивації за допомоги прогнозування бажаного результату [2, с. 31].

Стратегія агітації передбачає те, що мовець спонукає аудиторію до дії (заклик) або обіцяє певний результат у разі підтримки /виконання запропонованої дії (обіцянка). У прикладах, присвячених міжнародній підтримці, як інструмент публіцистичного впливу часто використовують прямі заклики [4]. У цьому матеріалі ретрансльовано агітаційний посил, спрямований на мобілізацію зусиль Заходу: *«Я закликаю наших союзників у Європейському союзі також активізувати свої зусилля на підтримку України... Нам потрібні більш суттєві внески»* (NV.ua. – 22.01.2024). Текст має яскраво виражену агітаційну мету – переконати як внутрішню, так і зовнішню аудиторію в критичній необхідності діяти рішучіше.

Тактика заклику репрезентована прикладом «*Я закликаю всіх вас допомогти втілити його в життя. Якщо ми почнемо зараз і дотримуватиемося Плану перемоги, ми зможемо закінчити цю війну не пізніше наступного року*» (president.gov.ua). У якому наявні мовні маркери: «*я закликаю*» – експліцитний маркер спонукання; «*всіх вас*» – безпосередня апеляція до адресата; «*допомогти втілити*» – конкретизація бажаної дії; «*якщо ми почнемо зараз*» – актуалізація необхідності негайної дії. Персуазивний ефект полягає в тому, що адресант не просто інформує про План перемоги, а мобілізує адресата до конкретної поведінки – підтримати й реалізувати запропонований план. Заклик посилюється перспективою бажаного результату: «ми зможемо закінчити цю війну». Отже, тут стратегія агітації взаємодіє зі стратегією на перспективу [7].

Приклад «*Я закликаю вас готуватися до цих перемог уже зараз, приходити в Україну вже зараз. Щоб у час, коли ми повернемо мир, ваша сумлінна праця вже дала результат*» (president.gov.ua). «*Закликаю приходити в Україну вже зараз, щоб після перемоги ваша сумлінна праця дала результат − виступ Президента на весняному засіданні ради директорів Національної асоціації виробників США*» (president.gov.ua).

У прикладі було використано мовні маркери: «приходити в Україну вже зараз» − заклик; «ваша сумлінна праця вже дала результат» − обіцяний результат; «ваших перемог» − персоналізація очікуваної винагороди. Персуазивний ефект: адресатові − американському бізнесу − пропонується привабливий сценарій майбутнього, у якому інвестиції та діяльність в Україні принесуть результат. Отже, обіцянка матеріалізована не у формулі «я обіцяю», а за допомоги прогнозування позитивного наслідку для адресата [7].

Тактика заклику – ще один дуже виразний приклад реалізації стратегії агітації. Наприклад, «Я закликаю вас робити все можливе, щоб ОБСЄ стала співтворцем перемоги над російським терором, а отже, співтворцем миру на нашому континенті» (president.gov.ua). Мовні маркери (*«я закликаю вас», «робити все можливе», «стати співтворцем»)* лише підсилює персуазивний ефект, де адресант формує для адресата роль активного учасника – «співтворця перемоги» та «співтворця миру». Отже, спонукання набуває позитивної мотивації: дія асоціюється не лише з виконанням політичної вимоги, а з участю у створенні бажаного майбутнього.

Приклад «*Просто зараз ми закликаємо всі компанії прийти в Україну і піти з російського ринку.*

Це очевидно, що участь у відбудові України після бойових дій дасть надзвичайну моральну перевагу всім бізнесам, що братимуть участь у відбудові» (president.gov.ua) передбачає поєднання функції заклику й обіцянки в одному фрагменті. Тут особливо чітко простежуємо модель: заклик → дія → обіцяний результат (*«прийти в Україну» → «взяти участь у відбудові» → «отримати моральну перевагу»*).

Показовим є висловлення «*Я закликаю всіх вас допомогти втілити його в життя*» (president.gov.ua), у якому експліцитний предикат «закликаю» маркує безпосереднє спонукання, тоді як наступна конструкція «ми зможемо закінчити цю війну» актуалізує позитивну перспективу як мотиваційний чинник. Саме тому заклик постає як це власне спонукання до дії, водночас обіцянка може бути механізмом мотивації, що підсилює агітаційний вплив через представлення очікуваної винагороди/результату.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Агітаційна стратегія у сучасному політичному дискурсі має комплексну природу, поєднуючи прямі імперативні спонукання та імпліцитні описові конструкції. Її ядро формують тактика заклику та тактика обіцянки, які часто функціюють у тісному взаємозв'язку за моделлю «заклик → дія → обіцяний результат».

Потужний персуазивний ефект таких висловлень ґрунтується на тому, що адресант не просто диктує політичну вимогу, а мобілізує аудиторію до конкретної поведінки через пропозицію привабливого сценарію майбутнього. Спонукання набуває позитивної мотивації, оскільки адресату відводиться роль активного співтворця перемоги чи миру, а обіцянка матеріалізується шляхом прогнозування вигідних наслідків для реципієнта.

Персуазивний ефект посилюється також через залучення адресата до спільного суб'єкта дії за допомогою форм першої особи множини, що сприяють формуванню комунікативної єдності мовця й адресата. Водночас номінація адресата як потенційного «співтворця перемоги» або «співтворця миру» сприяє позитивному переосмисленню самої дії: вона постає не як виконання зовнішньої вимоги, а як добровільна участь у досягненні суспільно значущої мети. Отже, агітаційна стратегія в публіцистичному стилі ґрунтована на поєднанні спонукання, мотивації та прогнозування позитивної перспективи, що забезпечує високий потенціал переконувального впливу на різні групи адресатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананко Т.Р. Стратегії аргументації в політичному дискурсі Джо Байдена. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Т. 24. № 1. 2021. С. 9–15. DOI: https://doi.org/ 10.32589 /2311-0821.24%20(1).2021.235921

2. Батринчук З. Р. Комунікативні стратегії і тактики у промовах Джозефа Байдена. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2020. № 46. Т.1. С. 30-34. DOI https://doi.org/ 10.32841/2409-1154.2020.46-1.7

3. Біляєв Д. В. Лінгвопрагматичні особливості електорального дискурсу Дж. Байдена//Д. В. Біляєв, А. І. Демчук. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Серія: Філологія*. 2021. Вип. 47(1). С. 24−27. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-1.6

4. Бортун К. О. Семантико-прагматичні та функційні особливості прохання в офіційно-діловому стилі. *Мова і право*. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. 27 жовтня 2021 року, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ /За заг. ред. А.В. Колесник, І.В. Царьової. Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 14–16.

5. Бортун К.О. Функціонально-граматичні засоби реалізації сугестії в імперативних висловлюваннях. *Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах інформаційної агресії*: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Київ, 26 квітня 2024 р.). Київ: Київський інститут Національної гвардії України, 2024. С. 217–221.

6. Братель О.М., Богуславська А.В. Комунікативні стратегії й тактики аргументації в електоральному дискурсі Хав'єра Мілея. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* Острог: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 20(88). С. 7–12.

7. Вінтонів Т.М., Бортун К.О. Лексичні засоби вираження спонукальної модальності в сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії.* Вип. 5. Т. 1. Ужгород, 2018. С. 7–11.

8. Віра Якимчук, Наталія Лопатюк Комунікативні стратегії і тактики в політичних промовах в. Зеленського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*. Вип. 835-836. 2024. С. 127−135. https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.127-134

9. Гарасим, Т.О., Довбуш, О.І., Скорейко-Свірська, І.П. TED TALKS: КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ. *Нова філологія*. 2023. Вип. 87. 2023. С. 17-23. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-87-3

10. Горохова І., Додар А. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ У ПРОМОВАХ Д. ТРАМПА ТА К. ГАРРІС. *Молодий вчений*. Вип. 6 (130). 2024. С. 59-63. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6-130-20

11. Додар А.В. Мовний та навчальний простір у країнах світу: матеріали XIV *Міжнародної науково-практичної студентської конференції* (8 листопада 2024 року): збірник тез. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 86 −89.

12. П'єцух О.І. КОНФЛІКТОГЕННА СТРАТЕГІЯ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ У БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. № 208. 2024. С. 266–271. https://doi.org/ 10.32782/2522-4077-2024-208-37

13. Стрій Л. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: РИТУАЛЬНІ МОВЛЕННЄВІ ЖАНРИ. *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2020. Вип. 25(2(22). 2020. С. 82–88. https://doi.org/10.18524/2307-8332.2020.2(22).235206

14. Строченко Л.В. Стратегії й тактики аргументації в сучасному професійному дискурсі: соціокультурний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Т. 37 (76). № 1. Ч. 1. 2026. С. 205–210. DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.1/32

15. Швелідзе Л.Д. Кооперативні комунікативні стратегії взаємодіїв соціальних мережах (на матеріалі допи-сівукраїнських й американських користувачів). Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 31 (70). № 4. Ч. 3 2020. С. 117–121. DOI https://doi.org/ 10.32838/2663-6069/2020.4-3/21

16. Яновець А.І. Лінгвокогнітивні засоби реалізації тактик стратегії аргументації в політичному дискурсі американських політиків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія».* Острог: Вид-во НаУОА, 2018.Вип. 2(70), червень. С. 247–250.

17. Rafaliuk V.V. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ ПРО ВІЙСЬКОВУ АГРЕСІЮ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. *Львівський філологічний часопис*, Вип. 12. 2023. С. 138–145. DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.23

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.3

УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ В УМОВАХ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

UKRAINIAN LANGUAGE FOR FUTURE TRANSLATORS' SPECIFIC PROFESSIONAL PURPOSES IN THE CONTEXT OF A MEDICAL UNIVERSITY

Вихрущ А.В.,
orcid.org/0000-0002-4177-4614
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського

Упродовж останніх років стаємо свідками важливих змін у системі вищої освіти. В умовах глобалізації та конкуренції українські університети, які прагнуть зберегти свій високий статус, поступово перетворюються на багатопрофільні наукові центри, що відповідає європейським традиціям. Поява нових спеціальностей обумовлює потребу в модернізації системи науково-методичного забезпечення. У цьому зв'язку зростає значущість вивчення української мови за професійним спрямуванням. Це пояснюється багатьма причинами. Насамперед продовжуються спроби гібридної війни проти нашої країни на своєрідному мовознавчому фронті. Основними наративами ворога залишаються дві основні ідеї: заперечення права України на державність та неперервні атаки на українську мову (від тез про єдність з іншими країнами до постійних провокативних спроб перекладу чужих фразеологізмів, що можна назвати «повзучою русифікацією»). Доцільність поглибленого вивчення української мови в медичних університетах обумовлена такими чинниками: медицина повертається до думки Авіценни про те, що справжній лікар має три засоби: слово, траву, ніж; в основі збору анамнезу лежить культура спілкування, вміння ставити запитання, слухати й говорити; серед причин виникнення ятрогенії одне з чільних місць посідають помилки комунікації (не слід забувати і про дидактогенію); якість занять зі студентами, культура документообігу, спілкування з колегами на кафедрі та пропаганда здорового способу життя зумовлюють увагу до питань мовленнєвої культури з боку аспірантів і викладачів. Вирішення проблеми певною мірою ускладнюється триваючими дискусіями щодо структури курсу та методики вивчення української мови за професійним спрямуванням. По-перше, не враховуються зміни в програмах загальноосвітніх шкіл, їхнє поступове зміщення від розуміння закономірностей граматичної культури до опанування ораторського мистецтва. Повернення на шкільний рівень і повторення того, що добре відоме студентам, знижуватиме зацікавленість предметом. По-друге, не матиме успіху спроба наближення до рівня філологічних факультетів в умовах медичного університету, що зумовлено завданнями професійної підготовки та мінімальною кількістю годин. Зауважимо, що ці тенденції – це не ознака кризи, а етап зростання.

Ключові слова: українська мова, особистість, персонологія, перекладач, прикладна лінгвістика, творчість.

In recent years, we have witnessed significant changes in the higher education system. In the context of globalization and competition, Ukrainian universities striving to maintain their high status are gradually transforming into multidisciplinary research centers, in line with European traditions. The emergence of new specialties necessitates the modernization of the system of scientific and methodological support. In this regard, the importance of studying Ukrainian for specific professional purposes is increasing. This is explained by a number of factors. First and foremost, attempts at hybrid warfare against our country continue on a specific linguistic front. The main narratives of the aggressor remain twofold: denying Ukraine's right to statehood and launching continuous attacks on the Ukrainian language, ranging from claims of unity with other countries to persistent provocative attempts to introduce foreign phraseological expressions, which may be described as "creeping russification." The relevance of in-depth Ukrainian language instruction at medical universities is determined by several factors. Medicine is returning to Avicenna's idea that a true physician has three remedies at their disposal: the word, the herb, and the knife. The collection of a patient's medical history is fundamentally based on a culture of communication and the ability to ask questions, listen, and speak. Communication errors are among the leading causes of iatrogenesis (and didactogeny should not be overlooked either). The quality of teaching, the culture of professional documentation, communication with colleagues within the department, and the promotion of a healthy lifestyle all necessitate particular attention to speech culture on the part of postgraduate students and academic staff. Addressing this issue is complicated to some extent by ongoing discussions concerning the structure of the course and the methodology for teaching Ukrainian for specific professional purposes. First, changes in secondary-school curricula are not sufficiently taken into account, particularly their gradual shift from understanding the principles of grammatical competence toward developing public speaking skills. Returning to the school level and repeating material that students already know would reduce their interest in the subject. Second, an attempt to approach the level of philological faculties would not be successful in a medical university, given the objectives of professional training and the limited number of teaching hours. It should be emphasized that these trends are not a sign of crisis but rather a stage of development and growth.

Key words: Ukrainian language, personality, personology, translator, applied linguistics, creativity.

Актуальність дослідження. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку вищої освіти є інтеграція різних спеціальностей, що забезпечує функціонування закладу в умовах війни і післявоєнної відбудови, часткове подолання демографічної катастрофи, зменшення ризику конкурентної боротьби у глобалізованому світі. Нові спеціальності також сприяють модернізації університетської освіти, підвищенню рівня науково-методичного забезпечення, дидактичної культури учасників навчального процесу. З кожним роком зростає значущість вивчення української мови за професійним спрямуванням. Це обумовлено продовженням гібридної війни проти нашої країни, що проявляється у спробах заперечення права України на державність та неперервних атаках на українську мову (від тез про єдність з іншими країнами до постійних провокативних спроб перекладу чужих фразеологізмів, що можна назвати «повзучою русифікацією»). Фахівці констатують також факти масового поширення англомовного суржику.

Постановка проблеми. Вивчення української мови за професійним спрямуванням полегшується наявністю науково-методичних шкіл, творчими пошуками окремих авторів. Затвердження освітньо-професійної програми «Прикладна лінгвістика. Медична термінологія та галузевий переклад (англійська мова)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності В11 Філологія (за спеціалізацією В11.10 – Прикладна лінгвістика) галузі знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки» обумовило пошук оптимальної структури нової навчальної дисципліни, ефективної системи науково-методичного забезпечення навчального процесу. Звернемо увагу на своєрідну послідовність: прикладна лінгвістика – медична термінологія – галузевий переклад – філологія – культура – мистецтво. Це своєрідна система координат для подальшої роботи. Підготовка фахівців у галузі прикладної лінгвістики, здатних здійснювати професійний усний і письмовий переклад у сфері медицини відзначається оригінальністю та перспективністю задуму.

Навчальний план для дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачає в першому семестрі три кредити ЄКТС: 30 годин для практичних занять і 60 годин самостійної роботи студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення джерельної бази дозволяє виокремити декілька тенденцій, які потребують окремого монографічного дослідження. Упродовж багатьох років аналізує питання української мови за професійним спрямуванням С. В. Шевчук. У доробку вченої – словники, книги на тему ділового мовлення, усного і писемного ділового спілкування, практикуми, порадники, підручники, присвячені українській мові за професійним спрямуванням. Не втрачає актуальності програми курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, магістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань), яку Міністерство освіти і науки України затвердило 21.12.2009 р. (наказ № 1150). Автори програми – С. В. Шевчук та І. В. Клименко.

Щоб краще зрозуміти авторську позицію розглянемо структуру робочого зошита-практикуму (2025 р.), укладеного відповідно до згаданої програми. Цей формат важливий для практиків, які шукають матеріали для проведення занять. Авторка пропонує три основні змістові модулі: 1. Законодавчі та нормативно стильові основи професійного спілкування; 2. Професійна комунікація; 3. Наукова комунікація як складова фахової діяльності. Ключові поняття: професійне спілкування, професійна комунікація, наукова комунікація. До кожного з трьох модулів підібрано відповідні теми: «1. Державна мова – мова професійного спілкування. 2. Мовні норми. Словники у професійному мовленні. 3. Основи культури української мови. 4. Мовний етикет. 5. Спілкування як інструмент професійної діяльності. 6. Культура фахового монологічного мовлення. 7. Культура усного фахового спілкування. 8. Форми колективного обговорення професійних проблем. 9. Ділові папери як засіб писемної професійної комунікації. 10. Документи з кадрово-контрактних питань. 11. Довідково-інформаційні документи. 12. Довідково-інформаційні документи. 13. Етикет ділового листування. 14. Українська термінологія у професійному спілкуванні. 15. Науковий текст як результат оформлювання наукової інформації. 16. Студентський науковий текст. Вимоги до виконання та оформлювання реферату, курсової, дипломної роботи. 17. Рецензування наукових текстів» [27, с. 3]. У підручнику з аналогічною назвою С. Шевчук поглиблює та доповнює ці питання [26]. Нам імпонує така структура, ми використовуємо окремі елементи під час проведення практичних занять. На нашу думку, окремого обговорення заслуговує питання документації, довідково-інформаційних документів тощо. Документознавство – це окрема професія, яка передбачає багаторічну підготовку. Взірці більшості документів доступні в електронній формі. Обмежена кількість годин обумовлює потребу більшої уваги до тих питань, які будуть визна-

чальними для успішної професійної діяльності.

Дещо інший підхід властивий авторам популярного колективного підручника для фахівців медичних спеціальностей «Українська мова за професійним спрямуванням», підготовленого за редакцією Світлани Миколаївни Луцак. У другому виданні підручника (2024 р.) авторський колектив зосередив увагу на розгляді чотирнадцяти тем, які висвітлені у двох розділах. У першому розділі «Сучасна українська мова як засіб професійного спілкування» розглянуто 6 тем: «1.1. Сучасна українська мова як засіб професійного спілкування. 1.2. Лексичний аспект професійної мови медиків. Лексико-стилістичні норми. Фразеологічні одиниці у фаховому мовленні. 1.3. Термінологія у фаховому спілкуванні. Особливості української медичної термінології. 1.4. Словники у професійному спілкуванні. Типи словників, їх роль у підвищенні мовленнєвої культури. 1.5. Морфологічний аспект медичної професійної мови. 1.6. Синтаксичний аспект фахового мовлення». Оригінальністю відзначаються 8 тем другого розділу «Стильові особливості професійного спілкування. Культура публічного виступу»: «2.1. Особливості українського мовленнєвого етикету. Комунікативні ознаки культури мовлення. Мовленнєвий етикет лікаря. 2.1. Усне спілкування у сфері професійної діяльності лікаря. 2.3. Публічний виступ та його жанри. 2.4. Стилістичний аспект фахової мови медичних працівників. Професійна мова медиків як особливий функціональний різновид літературної мови. 2.5. Науковий стиль у фаховому мовленні. Типові конструкції наукового стилю. Структура і види наукового тексту. 2.6. Культура писемного ділового мовлення медиків: загальна характеристика. Документи щодо особового складу. 2.7. Вимоги до складання й оформлення організаційно-розпорядчих і довідково-інформаційних документів. 2.8. Професійна документація медиків. Особливості її складання та оформлення» [24]. Аналогічна пропозиція щодо зменшення уваги до питань документообігу обумовлена незначною кількістю годин.

Як позитивний факт відзначимо значну кількість вдалих книг на тему вивчення української мови за професійним спрямуванням: Н. Бабич, О. Безсмертна, А. Белік, С. Бикова, Л. Бондар, С. Булик-Верхола, І. Василишин, О. Воловик, Г. Вознюк, М. Гнатюк, К. Городенська, Т. Гриценко, О. Караман, С. Караман, І. Кобяк, І. Козачок, І. Кочан, К. Левківський, Т. Лещенко, Н. Литвиненко, О. М. Лісовий, Микитюк, С. Луцак, Л. Мацько, Т. Мельник, І. Ментинська, Н. Місник, О. Олійник, Т. Пахомова, М. Плющ, С. Римаренко, О. Семеног, А. Сидоренко, І. Слинько, І. Федоренко, І. Хом'як, Н. Черниш, Л. Шевченко, С. Шевчук, І. Шмілик, В. Юкало, С. Яценко та ін.

Особливе місце в системі інформаційного забезпечення навчального процесу займають три томи з красномовною назвою «Енциклопедія перекладознавства». Розглянемо назви окремих тем із першого тому: всесвітня мережа (веб) та переклад; герменевтика і переклад; гумор у перекладі; етика й переклад; когнітивні переклади; методика навчання перекладу; перекладацькі «помилки»; релевантність і переклад; релігійний переклад; усний та письмовий переклад жестових мов; філософія та переклад тощо [11].

У контексті теми дослідження відзначимо оригінальні методичні рекомендації. Як приклад можна назвати рекомендації до практичних занять «Українська мова за професійним спрямуванням» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія (Українська мова та література) та Філологія (Мова і література угорська). Як мету укладачі (Лібак Н. А., Барань Є. Б., Певсе А. А.) визначили необхідність удосконалювати «фахову мовнокомунікативну компетентність, необхідну для ефективного використання української мови у професійній, науковій, освітній і культурно-просвітницькій діяльності; розвинути навички академічного письма, публічного виступу, аналізу та інтерпретації текстів, а також опанування термінологічного апарату відповідно до норм сучасної української літературної мови» і запропонували таку типологію практичних занять: 1. Ознайомлення з науковим стилем мовлення. 2. Вивчення структури наукового тексту. 3. Аналіз комунікативних особливостей фахового мовлення. 4. Робота з термінологією. 5. Лексико-граматичні вправи. 6. Переробка фраз із побутового стилю в науковий. 7. Створення власного короткого наукового висловлювання. 8. Колективний аналіз тексту. 9. Переклад фрагментів з угорської на українську і, навпаки [15].

Закономірною стала поява праць, присвячених ретроспективній оцінці розвитку методики навчання української мови за професійним спрямуванням, а також змістовної хрестоматії [8; 9].

Важливою є увага до проблеми фахових часописів. Як приклад назвемо статтю «Культура корпоративної комунікації як складник підготовки фахівців (в межах вивчення української мови за професійним спрямуванням», у якій О. Даскалюк звертає увагу на питання корпоративної комунікації, ведення ділових переговорів, комунікативні традиції народу, регіональні та релігійні осо-

бливості, комунікативний етикет, культуру діалогу, методику Едварда де Боно, документи для рекрутерів, вправи з адаптації сленгового повідомлення до очікуваного замовником [10].

Актуальність теми комунікативних навичок студентів підтверджується низкою важливих публікацій [7; 12; 13; 14; 16; 18; 23].

Для ефективної організації навчального процесу доцільно продовжити дослідження таких питань як академічне письмо, дидактична гра, есе в системі розумового виховання, медична риторика, коректне використання можливостей штучного інтелекту, культура перекладу тощо [1; 2; 3; 4; 5; 6; 17; 20; 21; 22].

Мета статті – на основі авторської концепції медичної риторики розглянути структуру вивчення української мови за професійним спрямуванням студентами медичного університету, які навчаються за спеціальністю «Прикладна лінгвістика. Медична термінологія та галузевий переклад (англійська мова)», а також можливостями творчого використання окремих тем на інших факультетах.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння причин вибору послідовності тем важливо усвідомити доцільність переходу від розуміння студентами важливості слова як феноменального явища цивілізації до основ академічного письма. Ми також прагнули уникнути одноразової згадки про певне питання, так званого лінійного принципу. Тому в третій темі є згадка про помилки у фаховому мовленні, а сьома тема повністю присвячена питанням виявлення й подолання типових орфоепічних, лексичних, стилістичних, граматичних (морфологічних і синтаксичних) помилок. Зауважимо, що нашим завданням був не пошук принципово нових питань, а саме структурування, логічна послідовність не лише тем, але й інформації: від народної культури до філософів стародавнього світу, клятви Гіппократа, Салернського кодексу здоров'я, до праць видатних українських перекладачів, зарубіжних колег, чий досвід так вдало узагальнено в «Енциклопедії перекладознавства».

Щодо п'ятої теми «Функціональна грамотність сучасного перекладача» ми враховували думку Г. О. Реброової, яка звернула увагу на сім різновидів грамотності: «Технологічна – здатність комплексно й ефективно вирішувати проблеми в галузі професійних знань; економічна – знання теоретичних основ господарської діяльності, розуміння сутності економічних зв'язків і відносин, уміння аналізувати конкретні фінансово-економічні ситуації; громадська – знання і розуміння своїх прав і обов'язків у широкому контексті суспільного життя; політична – розуміння соціальної природи влади, уміння і навички ведення загальних справ і захисту загальних інтересів; соціально-комунікативна – здатність розуміти інших, оволодіння "мовою" вербального і невербального спілкування, навички взаєморозуміння і соціальної діяльності; загальнокультурна – знання з галузей природничих, суспільних і гуманітарних наук, а також культури; гностична – уміння правильно вчитися і поглиблювати розуміння життя на основі інтеграції теоретичного знання і соціального досвіду. Даний вид грамотності є необхідною передумовою всіх інших» [19. с. 69].

Питання маніпуляції у структурі дисципліни виокремлено тому, що з кожним роком збільшується їх значущість на особистісному рівні та у професійній діяльності перекладача.

Структура навчальної дисципліни

ТЕМА 1. Слово – поняття – термін – концепт. Основи лексикології. Слово в житті людини і суспільства. Державна мова. Вимоги до визначення головних понять. Медичні словники. Закономірності переходу від слова до поняття, терміну, концепту. Концепт «здоров'я»: теорія та практика. Система базових понять у медицині.

ТЕМА 2. Мовленнєва культура професіонала.

Культура української мови. Поняття про функціональні стилі сучасної української мови. Типологія стилів (призначення, характерні ознаки, жанрові різновиди). Взаємодія функціональних стилів сучасної української мови у сфері фахового мовлення. Професійне спілкування у медицині. Точність і доречність використання мовних засобів. Характеристика помилок у фаховому мовленні. Медичний жаргон, суржик.

ТЕМА 3. Основи медичної риторики.

Риторика: минуле і майбутнє. Закономірності розвитку медичної риторики. Практичне послуговування мовними засобами. Мистецтво і техніка публічного виступу. Доповідь, промова, лекція, повідомлення як жанри публічного виступу. Культура діалогу і мовний етикет. Презентація. Врахування вікових особливостей співрозмовника. Спілкування з учасниками бойових дій.

ТЕМА 4. Професійно-мовленнєве спілкування.

Професійна лексика. Мовний етикет. Наголос у медичних термінах. Орфоепічна культура фахівця. Засади спілкування з колегами і пацієнтами у медицині. Мова реклами. Помилкові дії у спілкуванні.

ТЕМА 5. Функціональна грамотність сучасного перекладача. Основи функціональної грамотності: фонетика, акцентуаційні норми, лексико-семантична культура особистості, морфологічні та синтаксичні норми. Лінгвістична компетентність та функціональна грамотність у перекладознавстві.

Функціональна грамотність перекладача в цифрову епоху. Критичне мислення як запорука запобігання помилкам штучного інтелекту.

ТЕМА 6. Нова редакція «Українського правопису»

Питання українського правопису в системі державного статусу мови. Причини змін у новій редакції правопису. Імплементація нової редакції українського правопису в систему медичної освіти.

ТЕМА 7. Виявлення й подолання типових орфоепічних, лексичних, стилістичних, граматичних (морфологічних і синтаксичних) помилок.

Причини і наслідки помилок. Систематизація помилок у студентському середовищі. Прогностична оцінка типових помилок у перекладознавстві. Технологія подолання типових помилок в усному і писемному мовленні.

ТЕМА 8. Персонологічні аспекти спілкування у процесі перекладу.

Діалог. Основи персонології. «Пізнай самого себе». Врахування індивідуальних особливостей співрозмовника. Вікові особливості співрозмовників. Передбачення та вирішення конфліктів. Концепція Continuous Professional Development (CPD).

ТЕМА 9. Протидія маніпуляції у процесі професійної діяльності.

Маніпуляція: види, характеристика, протидія. Асертивність. План дій на випадок компрометації. Види маніпуляцій з інформацією у медицині. Розпізнавання хейту і фейків в Інтернеті. Заходи протидії неправдивим повідомленням.

ТЕМА 10. Підвищення мовленнєвої компетентності перекладача.

Компетенція та компетентність. Культура діалогу і мовний етикет. Усне і писемне мовлення. Електронні засоби перевірки тексту. Самовдосконалення.

ТЕМА 11. Професійна документація і прикладна лінгвістика

Система сучасного діловодства в медицині. Автоматизація документообігу. Резюме, заява, автобіографія, трудовий договір, контракт, трудова книжка. Організаційно-розпорядчі документи. Ділове листування.

ТЕМА 12. Електронні засоби взаємодії

Сучасні інформаційні технології. Переваги і загрози штучного інтелекту. Авторський сайт. Безпека в Інтернеті. Кіберагресія. Персональна кібергігієна. Аналіз листів, що містять ознаки фішингу. Характеристика пошукових платформ. Протидія хакерським атакам. Розмежування використання особистої та службової електронної пошти.

ТЕМА 13. Перспективні напрями прикладної лінгвістики в контексті розвитку української мови за професійним спрямуванням

Пропаганда здорового способу життя. Зміст, форми, методи популяризації здоров'я. Реклама медичних засобів: переваги і недоліки. Презентація і самопрезентація в медицині. Ефективність використання соціальних мереж. Відповідальне оприлюднення інформації.

ТЕМА 14. Академічна доброчесність та культура наукового тексту. Основи академічного письма.

Науковий стиль. Академічна доброчесність та культура наукового тексту. Наукова мова в медицині. Структура і види наукового тексту. Редагування тексту. Мовні засоби у процесі презентації результатів дослідження. Тези, стаття. Покликання. Рецензія і відгук.

ТЕМА 15. Підсумкова студентська науково-практична конференція.

Після обговорення в групі та консультацій з викладачем студенти обирають тему конференції, яка поєднує актуальні питання української мови і майбутньої професійної діяльності. Оргкомітет готує програму конференції та затверджує регламент. Конференцію проводять студенти. Виступ на конференції є обов'язковою передумовою для отримання підсумкової оцінки.

Очевидно, що у процесі подальших досліджень структура дисципліни буде вдосконалюватися, окремого розгляду потребують питання переваг і загроз штучного інтелекту, а також розвиток творчих здібностей майбутніх перекладачів.

Перспективи дослідження. Стаємо свідками поступового переходу від загальних питань культури мови, до культури ділового мовлення, а відтак – до окремих напрямів фахової підготовки і конкретних спеціальностей. Кожен етап важливий, адже він утворює своєрідний методологічний базис, що значно полегшує подальші дослідження. Зауважимо перспективність вивчення актуальних питань медичної риторики. Кафедра української мови ТНМУ працює над колективною темою «Медична риторика і комунікація в системі професійної лінгводидактики». Цій же проблемі була присвячена перша науково-практична конференція з одноіменною назвою, проведена в червні 2026 р. Очевидно, що це лише початок. Справа полегшується наявністю в Україні серії якісних книг та дисертацій, присвячених загальним питанням риторики. Проте в медицині є багато фахових особливостей. Достатньо згадати бодай збір анамнезу чи загрози ятрогенії.

Подальшого вивчення потребують питання персонології в перекладознавстві, закономірностей розвитку дидактичної культури викладачів і студентів, а також компаративістських досліджень з прикладної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихрущ А.В. Академічне письмо: структура і завдання. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 112–116. DOI 10.11603/me.2414-5998.2021.1.11979.

2. Вихрущ А.В. Велика гра Германа Гессе. *Закарпатські філологічні студії.* 2024.Випуск 35. Т. 2. С. 316–322. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.54

3. Вихрущ А.В. Викладання дисциплін гуманітарного циклу в сучасному університеті. *Медична освіта*, 2019. № 2. С. 61-66. DOI 10.11603/me.2414-5998.2019.2.10345.

4. Вихрущ А.В. Есе в системі розумового виховання студентів. *Медична освіта.* 2022. № 4. С. 117–126. DOI 10.11603/m.2414-5998.2022.4.13642.

5. Вихрущ А.В. Комп'ютерний інтелект і … творчість. *Studia methodologica*. 2025. No. 59. С. 79–89. DOI https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-7.

6. Вихрущ А.В. Медична риторика в системі підготовки майбутніх лікарів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2025. № 2. С. 36–45. DOI: https://doi.org/10.32782/2415-3605.25.2.5

7. Галіяш Н., Петренко Н., Бількевич Н. Комунікативні навички в медицині. Тернопіль: ТДМУ, 2019. 132 с.

8. Гуменюк І. М. Становлення і розвиток методики навчання української мови за професійним спрямуванням : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. 2022. 416 с.

9. Гуменюк І. Хрестоматія наукових праць з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». Частина І (1994–2010 рр.). Івано-Франківськ: [електронне видання], 2022. 224 с.

10. Даскалюк О.Л. Культура корпоративної комунікації як складник підготовки фахівців (в межах вивчення української мови за професійним спрямуванням. *Закарпатські філологічні студії.* Випуск 46. Том. 1. С. 43–47. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.7

11. Енциклопедія перекладознавства: у 4 т. Т. 1: пер. З англ. / за ред. Іва Гамбє та Люка ван Дорслара; за заг. ред.: О.А. Кальниченка та Л.М. Черноватого. – Вінниця: Нова Книга, 2020. 584 с.

12. Знаменська М. А. Комунікації в охороні здоров'я : монографія / М. А. Знаменська, Г.О. Слабкий, Т. К. Знаменська. Київ, 2019. 194 с.

13. Кисіль Г. Г., Чорногуз О. Ф. Українська мова: культура мовлення медика: навч. посіб. Київ : Медицина, 2018. 464 с.

14. Комунікативні навички лікаря: підруч. для студ. вищих мед. навч. закл. та фахівців практ. мед. / О.С. Чабан, О.О. Хаустова, І.А. Коваль та ін.; за заг. ред. О.С. Чабана. 2-ге вид., переробл і доповн. Київ: Видавець Заславський О.Ю., 2021. 429 с.

15. Методичні рекомендації до практичних робіт / gyakorlati munkákhoz з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» Укладачі: Лібак Н.А., Барань Є.Б., Певсе А.А. Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці ІІ, 2025. 37 с.

16. Новітня парадигма сучасної комунікації: перекладацькі практики у міжкультурному просторі: колективна монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка», 2023. 215 с. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/32b48cfb-ed30-4945-a193-f754a1667662/content

17. Переклад англомовних текстів у сфері медичної допомоги. Ч. 2. Опіки і вплив радіоактивного опромінення, обмороження та гіпотермія, дихальна недостатність, черепно-мозкові травми, термінове хірургічне втручання, екстрені терапевтичні випадки, отруєння: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Черноватий Л. М., Лук'янова Т. Г., Вороніна К. В., Котляров Д. М., Ковальчук Н. М.; за ред. Л.М. Черноватого і О.В. Ребрія. Вінниця; Нова Книга, 2019. 316 с.

18. Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія / [Вихрущ А.В., Гаврищак І.І., Гнатишин С.І. та ін.]. Тернопіль : ТНМУ, 2022. 282 с.

19. Реброва Г.О. Функціональна економічна грамотність майбутнього фахівця як основа його компетентності. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3593/1/Rebrova%20G.%20O.pdf.

20. Содомора А. Історія одного перекладу, або моя перша книжка. Львів: Літопис, 2017. 292 с.

21. Содомора А. Наодинці зі словом. Львів: Літопис, 2022. 408 с.

22. Стріха М. Український переклад і перекладачі. Між літературою і націєтворенням. Київ: Дух і Літера, 2020. 520 с.

23. Тишковець М.П., Мельник Т.П., Новіцька О.І., Заліпська І.Я. Українська мова (за професійним спрямуванням): практикум. Тернопіль: ТНМУ, 2025. 112 с.

24. Українська мова (за професійним спрямуванням) : підручник / С.М. Луцак, Н.П. Литвиненко, О.Д. Турган та ін. ; за ред. С.М. Луцак. Київ : ВСВ "Медицина", 2024. 360 с.

25. Український правопис. 2-ге видання. Київ : Наукова думка, 2023. 392 с.

26. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ : Алерта, 2025. 536 с.

27. Шевчук С. Українська мова за професійним спрямуванням. Робочий зошит-практикум. Київ : Алерта, 2025. 84 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2'276.6:32-051:324(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.4

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО ТА ПЕТРА ПОРОШЕНКА : КОМПАРАТИВНИЙ ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ (НА МАТЕРІАЛАХ ДЕБАТІВ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ)

THE LINGUISTIC PERSONALITY OF VOLODYMYR ZELENSKYY AND PETRO POROSHENKO: A COMPARATIVE LINGUOPRAGMATIC CONTEXTUAL ANALYSIS (BASED ON PRESIDENTIAL CANDIDATE DEBATES)

Ворчакова І.Є.,
orcid.org/0009-0004-4334-1793
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті проведено компаративний аналіз двох мовних особистостей через виявлення стратегічних і тактичних комунікативних підходів до ведення політичної боротьби. На прикладі мовленнєвих практик кандидатів в президенти Володимира Зеленського та Петра Порошенка показано як може проявлятися мовна політична особистість в умовах прямої політичної дискусії. Нами було виділено різновиди стратегій дискредитації опонента, які були активно застосовані мовними особистостями Володимиром Зеленським та Петром Порошенком під час передвиборчих дебатів, які відбулися 19 квітня 2019 року. Такий варіативний підхід до аналізу мовних особистостей дав можливість зробити мовний портрет політичних діячів на лінгвопрагматичному рівні в агональному жанрі. Іллокутивною особливістю стратегій дискредитації опонента є критика позицій, діяльності та поведінки суперника за допомогою сукупності індивідуально дібраних мовленнєвих тактик. Обидва кандидати в президенти реалізували набір конфронтаційних тактик, серед яких найбільш домінантними були тактики обвинувачення, докору, викриття, образи, критики, насмішки та іронії. Усі ці тактики досягалися Петром Порошенком та Володимиром Зеленським за допомогою таких стилістичних прийомів, як риторичні запитання, порівняння, метафори, антитеза та контрастний паралелізм. Порівняльний аналіз двох вищезгаданих мовленнєвих постатей показав, що обидва кандидата добре володіють ораторським мистецтвом. В риториці Петра Порошенка прослідковувалася позиція досвідченого політичного діяча, виваженість в висловлюваннях, активне застосування ідеологічної політичної термінології та військової лексики. Володимир Зеленський показав аналітико-конструктивний спосіб мислення, вербальну динамічну гнучкість, експресивну лексичну забарвленість та імпровізаційність у висловлюваннях. Встановлено відмінності у способах використання засобів переконання й емоційного впливу на авдиторію двох державних діячів в умовах публічного політичного протистояння. Доведено, що мовні особистості Володимира Зеленського та Петра Порошенка репрезентують різні ідеостилі та типи політичної комунікації, які сформовані їхнім соціальним досвідом, публічними ролями та індивідуальними стилями мовлення.

Ключові слова: мовна особистість, політичний дискурс, мовленнєві тактики, портрет мовної особистості політика.

The article presents a comparative analysis of two linguistic personalities by identifying the strategic and tactical communicative approaches they employed in their political contest. Using the speech practices of presidential candidates Volodymyr Zelenskyy and Petro Poroshenko as examples, the study demonstrates how a political linguistic personality manifests itself during a direct political debate. We identified various strategies for discrediting an opponent that were actively employed by Zelenskyy and Poroshenko during the election debates held on April 19, 2019. This multifaceted approach to analyzing linguistic personalities made it possible to construct a linguistic profile of these political figures at the linguo-pragmatic level within the context of an adversarial genre. The illocutionary essence of strategies aimed at discrediting an opponent lies in criticizing the rival's positions, actions, and behavior through a combination of individually selected speech tactics. Both presidential candidates employed a range of confrontational tactics, the most dominant being accusation, reproach, exposure, insult, criticism, mockery, and irony. Both Poroshenko and Zelenskyy executed these tactics using stylistic devices such as rhetorical questions, comparisons, metaphors, antithesis, and contrastive parallelism. A comparative analysis of these two figures revealed that both candidates possess strong oratorical skills. Petro Poroshenko's rhetoric reflected the stance of an experienced politician, characterized by measured statements and the active use of ideological political terminology and military vocabulary. Volodymyr Zelenskyy demonstrated an analytical and constructive mindset, dynamic verbal flexibility, expressive vocabulary, and an improvisational quality in his statements. Differences were identified in how the two statesmen employed means of persuasion and emotional appeal to the audience during a public political confrontation. It was established that the linguistic personalities of Volodymyr Zelenskyy and Petro Poroshenko represent distinct ideostyles and types of political communication, shaped by their social experiences, public roles, and individual speech styles.

Key words: linguistic personality, political discourse, speech tactics, profile of a politician's linguistic personality.

Постановка проблеми. Для сучасного стану лінгвістичних досліджень актуальною є сфера політичної комунікації та роль особистості в таких процесах. Синтетичність наукових підходів дає можливість вивчати особистість в лінгвопарадигмальному політичному вимірі. Аналіз мовної особистості в політичному дискурсі дозволяє вивчити динаміку та оцінити вплив мовних стратегій на політичні процеси та суспільну свідомість. В рамках лінгвоперсонології, дослідження будь-якої мовної особистості політика та його публічних виступів, ставить перед сучасними науковцями спектр завдань: виявити стратегічні когнітивні цілі, систему комунікативних прийомів, механізми впливу на аудиторію, лексичні та стилістичні особливості виступів, що формують унікальний стиль мовлення політика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтердисциплінарний підхід до вивчення мовної особистості політика, який застосований нами у парадигмі синтезу стратегічних інтенцій та тактичних прийомів у мовленнєвій поведінці політиків, дозволив нам вивчити наукові доробки, що торкаються певних сторін цього предметного дослідницького поля. Відтак, окремими аспектами вивчення мовної поведінки Володимира Зеленського за часів його президентства займається обмежене коло вчених, серед яких можемо виділити В. Андрійко, Л. Гастинщикову, Л. Завальську, О. Полякову, С. Потапенка, А. Щербину. Мовні особливості промов Петра Порошенка піднімаються в працях Н. Романишина, А. Гузан, О. Дзикович, Ю. Гайдаєнко. Загалом, комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі вивчають такі дослідники як С. Альбота, Т. Ананко, О. Герасименко, І. Горохова, Р. Дайоглу, А. Додар, Н. Дяченко, М. Мозер, Н. Мужеляк, В. Халін. Питаннями стратегії дискредитації займалися О. Гуз, В. Кучинська, А. Скорофатова. Ми вирішили розширити вивчення предметного поля стратегій дискредитації опонента в політичному дискурсі. На прикладі мовленнєвих практик кандидатів в президенти Володимира Зеленського та Петра Порошенка ми показали як проявляється мовна особистість в умовах прямої політичної дискусії.

Постановка завдання і методологія. Сьогодні вивчення мовної особистості в рамках політичного дискурсу є релевантним і багатогранним завданням, для вирішення якого нам необхідне здійснення лінгвістичного аналізу публічних виступів політичних діячів. В цьому контексті нашою науковою задачею є вивчення стилістичних прийомів та лінгвістичних концептів, які застосовують політики задля створення неповторного ідеостилю з унікальними мовленнєвими особливостями мовної поведінки. Для вирішення цього завдання здійснено компаративний лінгвопрагматичний аналіз виступів на передвиборчих дебатах кандидатів у президенти Володимира Зеленського та Петра Порошенка. Відповідно, **матеріалом** для такого наукового підходу було обрано дебати, які відбулися між вищезгаданими кандидатами 19 квітня 2019 року (проаналізовано 4033 слова, які склали 275 речень).

Методологічною основою цієї роботи став лінгвістичний аналіз мовних особистей політиків в дискурсному жанрі політичних дебатів. На етапі збору мовного матеріалу був використаний метод спостереження, який дав можливість визначитися з основними домінантними стилістичними особливостями, які застосували кандидати в президенти Володимир Зеленський та Петро Порошенко під час дебатів. Корпаративний аналіз риторичних аспектів мовлення цих двох особистостей дозволив виявити подібності та відмінності у їх комунікативній поведінці. За допомогою методу диференціації вдалося розробити види стратегії дискредитації, що зумовило вивчення тактик комунікативного впливу на опонента. Відповідно, **метою** цього дослідження є виявлення комунікативних індивідуальних особливостей мовних особистостей Володимира Зеленського та Петра Порошенка та змоделювання мовного портрету згаданих політичних діячів.

Виклад основного матеріалу. Здебільшого політичні дебати це один з механізмів завоювання влади за допомогою стратегій дискредитації опонента в різних його проявах та з різними комунікативними тактиками реалізації. Такий вид агональної дискусії дає можливість створити портрет мовної особистості політика, вивчивши його мовну когнітивну поведінку в стресових непередбачуваних ситуаціях в умовах риторичних політичних протистоянь. «Дебати стають простором для використання стратегій, спрямованих на підсвідомі реакції виборців, і можуть бути ефективнішими за логічні аргументи в умовах напруженої політичної боротьби» [1, с. 98].

Класичною стратегією вербальних протистоянь під час політичних дебатів є стратегія дискредитації опонента, під якою ми будемо розуміти набір мовленнєвих, стилістичних, риторичних, когнітивних прийомів та тактик, які використовують ритори задля критики діяльності опонента з метою підриву авторитету суперника та демонізації його публічної поведінки.

«Популярність згаданої стратегії у сучасній політичній комунікації насамперед викликана тим, що створення позитивного образу «своїх» через обмову «чужих» вважається традиційним прийомом, котрий дозволяє досягнути бажаних результатів у напруженому політичному протистоянні» [2, с. 81].

Домінантною в політичній риториці в агональному жанрі, здебільшого під час дебатів, є **стратегія протиставлення себе опоненту**, яка реалізується політиками за допомогою тактики семантичної поляризації (власна поведінка висвітлюється в позитивному ракурсі, поведінка опонента в негативному). Ця тактика чітко прослідковується в промові Володимира Зеленського: «*Я не політик. Я просто людина, проста людина, яка прийшла зламати цю систему. Я – результат, Петре Олексійовичу, ваших помилок і обіцянок*».

Стратегія протиставлення себе опоненту синкретизується зі **стратегією формування власного позитивного образу (гомеостазу) через дискредитацію опонента**: «*не може війну із російським агресором вести актор, талановита людина, але без будь-якого досвіду. Ціна, яку заплатять десятки мільйонів українців, може бути дуже-дуже великою. І, шановні мої виборці, я дякую сьогодні, що ви з нами*». Цими словами Петро Порошенко підкреслює свій значний політичний досвід, необхідний лідеру при владі. Стратегію формування власного позитивного образу через дискредитацію опонента також реалізує і Володимир Зеленський за допомогою симбіозу стилістичних прийомів – антитези та контрастного паралелізму: «*Ми з вами голосували за одного Порошенка, а обрали іншого. Це правда. Бо існує два Порошенка. Перший – прекрасний оратор, спеціаліст, фінансист, економіст, у всьому знається. Він зазвичай з'являється тоді, коли є камери. Але коли камери вимикаються з'являється інший Петро, другий. Перший Петро Порошенко на Михайлівській площі кричить: "Путін, я тобі покажу". А другий тихенько паном Медведчуком передає "прівєтікі" в Москву. Перший каже, що в платіжках за комуналку буде мінус, а другий тихенько робить "Роттердам+". Перший каже: "Я відкриваю школу", а другий постійно тихенько відкриває магазини Roshen. Перший відкриває аж 12 кілометрів нової дороги, а другий закриває справу Насірова. Перший Петро Порошенко каже: "Я бізнес передав у сліпий траст", а другий збільшує свої статки за рік у 82 рази*».

Свою промову Володимир Зеленський одразу почав із синтезу політичних стратегій : стратегія визнання власних помилок через дискредитацію опонента узгоджувалася зі стратегією ідентифікації себе з народом.

Стратегія визнання власних помилок через дискредитацію опонента реалізована В. Зеленським за допомогою тактики вживання повторюваних предикативних конструкцій з вживанням лексеми «помилятися»: «*я помилився. Ми помилилися*»; «*Я вам поясню, чому ми помилилися*»

Задля зниження рівня довіри до політичного опонента та послаблення його переконливості в очах аудиторії **стратегія дискредитації опонента** часто реалізовується політиками і **через звинувачення у брехні**. В. Зеленський реалізував цю стратегію через використання складного безсполучникового речення: «*Про що ви зараз говорите, ви знов брешете*». Цим висловлюванням він поєднав повідомлення про мовленнєву дію опонента («ви говорите») з категоричним оцінним твердженням щодо цієї дії («ви брешете»). Дієслово «брешете» має виразне негативне конотативне значення та безпосередньо ставить під сумнів правдивість висловлювань опонента. До того ж В. Зеленський звинуватив в дезінформації щодо себе з боку опонента і дискредитував його в одному реченні: «*Я не був у Росії з початку війни, і це брехня знову*». Це висловлювання має категоричний, конфронтаційний характер. Лексема «брехня» є виразним емоційно-оцінним стилістичним маркером. У відповідь П. Порошенко використовує гіперболізоване категоричне речення: «*Абсолютно все, що каже пане Володимире, є брехня і не відповідає дійсності*». Градаційне посилення негативної оцінки «*абсолютно все*» → «*є брехня*» → «*не відповідає дійсності*» забезпечує демонстрацію зневаги і недовіри, яка поширюється на всі висловлювання опонента.

Обидва політики в своїх промовах використали **стратегію самопрезентації через ідентифікацію себе з народом** на контрасті стилістичної опозиції «свої-чужі». Кожен прагнув показати потенційному виборцю, що саме він є частиною народу і не має відношення до негативної поведінки і діяльності «негідного опонента». Володимиром Зеленським така стратегія реалізована через низьку тактик: 1) ототожнення себе з народом.... «*Я не політик. Я просто людина, проста людина*»; 2) солідаризації з народом – Зеленський задає провокаційні питання опоненту начебто від народу: «*Як так вийшло, що Україна майже найбідніша країна за найбагатшого президента за всю історію? Чому підпалювачів*

магазину Roshen знайшли за 4 години, а підпалювачів військових складів і підривників автомобіля Шеремета не можуть знайти кілька років?» тощо; 3) єднання себе з народом, використовуючи особовий займенник першої особи множини «ми». «В. Зеленський майже не вживає займенника «я». Він постійно промовляє від імені народу, нації» [3, с. 201]. Таким способом він підкреслює не тільки єднання з народом, а й колективну відповідальність, підсилюючи ефект саморефлексії і підштовхуючи до виправлення помилок (обрання не того президента). Володимир Зеленський в одному уривку використовує тактику анафоричний риторичний повтор за допомогою синтаксичної конструкції *«Чи могли б ми тоді уявити»* (використано в чотирьох реченнях підряд). В свою чергу Петро Порошенко на початку своєї промови особовий займенник *«ми»* використовує тільки в контексті своєї команди, а здебільшого виголошував займенник *«я»*. В подальшому, відповідаючи на питання опонента говорить з анафоричною організацією тексту: «***Ми, українці,*** *зберегли державу.* ***Ми, українці,*** *зберегли і створили міжнародну солідарність на підтримку України.* ***Ми, українці****, зробили прорив в Європейський союз.* ***Ми, українці,*** *замістили втрачені ринки Росії поглибленою та всеохоплювальною зоною вільної торгівлі з ЄС»*. Петро Порошенко ідентифікує себе з народом і за допомогою чітко вираженої військової лексики з активними модальними анафоричними концептами: *«Перше, що стоїть перед нашою державою – це є потреба миру.* ***Ми маємо закінчити війну****. І* ***війну маємо закінчити****, забезпечивши відсіч російському агресору. Бо не в Києві, як каже Зеленський, лежить ключ від війни, і не на колінах треба повзти до Путіна, щоб захистити державу****, нам треба*** *будувати армію, продовжувати її будівництво,* ***нам треба*** *державу і фундамент державності,* ***нам треба*** *захищати мову,* ***нам треба*** *боронити Україну, нашу націю»*.

Активною в політичних дебатах була **стратегія концентрації уваги адресата** реалізована за допомогою вступних комунікативних метаконструкцій. У цьому аспекті Володимир Зеленський застосував наступні дискурсивні маркери: *«Ви знаєте,», «Що найцікавіше,», «Скажу вам відверто», «Я вам поясню»*. Такий модально-оцінний характер побудови речення посилює емоційність та експресивність висловлювання. В свою чергу Петро Порошенко використовує вступну формулу: *«Я наголошую,»*. Обидва мовця реалізували тактику асертивності через категоричні декларативні конструкції та впевнені модальні маркери: *«Я готовий»* (3 повторення), *«Мені відомо»*, *«Це правда»* (4 повторення) (В. Зеленський), *«Я впевнений»*, *«Я наголошую»* (4 повторення) (П. Порошенко).

Володимир Зеленський скористався раніше набутими професійними навичками і застосовував **стратегію іронічної стилізації**: 1) відповідаючи на образи опонента на свою адресу через метафоричну алюзію: «*Ви зараз кажете, що я обгортка. Я розумію, що ви дуже гарно розумієтеся в обгортках.* ***Ви назвали мене обгорткою, ви ж в цьому професіонал***»; 2) через навмисну деформацію слова, наприклад, застосовуючи демінутив: *«прівєтікі»*.

Стратегія причетності опонента до корупції та лобіюванні олігархічних інтересів була реалізована Зеленським через стилістичний засіб непрямого натяку – алюзію: *«Роттердам+»* (натяк на скандальну формулу ціноутворення на вугілля для теплоелектростанцій, що діяла в Україні з 2016 до 2019 року за часів правління Порошенка); *«справа Насірова»* (натяк на один із найгучніших антикорупційних кейсів епохи Порошенка); *«Карпатські ліса»* (натяк на несанкціоновані масштабні вирубки лісів в Українських Карпатах під час президентства Порошенка). Порошенко також застосовує тактику алюзії, натякаючи на олігархічні проєкти Коломойського та причетності Зеленського до нього: *«І в мене тоді запитання до пана Зеленського: а скажіть, будь ласка, коли* ***ваш партнер****, який обікрав Україну, маючи обґрунтовані підозри правоохоронних органів України та світу, на 30 мільярдів в* ***"Укрнафті"****, вивівши 160 мільярдів з* ***"ПриватБанку"*** *коштів вкладників, а ще 41 мільйон доларів з рахунків "ПриватБанку" заплатив вам особисто, на ваші таємні офшорні рахунки»*

Тактика алюзивного натяку застосовується Зеленським і в **стратегії звинувачень у причетності опонента до кримінальних справ**: *«Чому підпалювачів магазину Roshen знайшли за 4 години, а підпалювачів військових складів і підривників* ***автомобіля Шеремета*** *не можуть знайти кілька років?* (натяк на причасність Порошенко до вбивства журналіста Павла Шеремета, який загинув 20 липня 2016 року в Києві внаслідок вибуху автомобіля). *Як ви спите вночі? Чому ніхто не сидить за* ***Іловайськ та Дебальцеве****?»* (натяк на відповідальність Порошенка за найтрагічніші події початку російсько-української війни на Донбасі).

Однак, не дивлячись на чітко виражений конфронтаційний стиль висловлювань і Порошенко

і Зеленського, «обидва кандидати дотримуються принципу ввічливості під час спілкування, навіть у ситуації взаємних звинувачень. Діалогічність проявляється і у переповідному, непрямому мовленні та прямій мові, напр.: «*Я вам хочу нагадати момент, коли ви мене запросили на Банкову. Я приїхав на Банкову, а ви мені сказали: «Вово, навіщо тобі це треба? Це дуже складно. Ти не будеш бачити своїх дітей, не будеш бачити дружину, будеш менше заробляти. Одне запитання: навіщо ви всі туди лізете?»*. Тут вживання прямої мови Зеленським слугує доказом попереднього спілкування і вказує на інтимізацію розповіді, а також підкреслює зневажливе ставлення опонента до мовця» [4, с. 311].

Експресивного забарвлення висловлюванням обох політиків надає використання ними стилістичних та синтаксичних засобів, зокрема, риторичного запитання та метафор. «Риторичні запитання, як правило, не потребують відповіді, але вони спонукають аудиторію замислитися над проблемою та підтримують емоційне напруження в промові» [5, с. 576]. І Володимир Зеленський і Петро Порошенко використовують риторичні запитання, щоб акцентувати увагу на важливих моральних і політичних дилемах, як у випадку з питаннями: «*Де в цей час були ви? У Росії? Де в цей час були ви? Розкрадали і отримували кошти з бюджету? Знущалися або вибачались перед Кадировим*?» (П. Порошенко), «*Що стосується реформи, скажіть мені, будь ласка, якщо ліків якісних немає, якщо доступних цін на ліки немає, якщо нормальних умов в лікарнях немає, якщо нормальних зарплат у лікарів немає, яка це... реформа*?» (В. Зеленський).

Головною метою використання метафори політиками в політичних промовах є зміна уявлень реципієнта про політичну дійсність, «підкреслюючи певні якості предмету чи особливості стану речей таким чином, щоб інші якості чи особливості зробити менш помітними» [6, с. 40]. Петро Порошенко показав високий рівень ораторської майстерності, застосувавши метафору, яку модифікував з метафори, яку виголосив раніше Володимир Зеленський*: «Але пане Володимире, ви самі сказали, що ви – кіт в мішку,* ***так ви не кіт в мішку, ви – мішок, а у вашому мішку сьогодні чорти і коти****, включно з олігархами, колишніми регіоналами і всім тим, що загрожує моїй державі, і ми вас не допустимо до влади».* В свою чергу Зеленський відповів на цей експресив ще однією метафорою: *«З приводу кота в мішку – краще бути котом в мішку, ніж вовком у шкурі вівці».* Така компарація метафоризаціїї мовлення двох риторів, показала, що обох опонентів можна охарактеризувати як мовних особистостей з індивідуально-авторським, асоціативним та лінгвокреативним стилем мислення.

Висновки. Аналіз варіативних дискредитаційних комунікативних стратегій (різновиди яких були запропоновані нами), застосованих опонентами під час передвиборчих президентських дебатів, дав змогу сформулювати такі наукові узагальнення.

Аналіз варіативних дискредитаційних комунікативних стратегій (різновиди яких були запропоновані нами), які затосовані опонентами під час передвиборчих президентських дебатів дав можливість зробити наступні наукові узагальнення. Мовну особистість Петра Порошенка схарактеризуємо як особистість з високим рівнем політичної комунікативної компетентності, стратегічністю мовлення та здатністю використовувати усталені політичні фрейми і наративи. Здебільшого він оперував фактами, часто використовував національно-ідеологічну та військово-політичну лексику, тим самим продемонстрував значний досвід його роботи як політичного та державного лідера. Не поступався Петро Порошенко і Володимиру Зеленському у віртуозності висловлювань на адресу опонента, активно використовуючи такі синтаксичні прийоми як анафора, антитеза, градація, риторичне звернення та такі лексичні тропи як метафора, порівняння, гіпербола, алюзія. Своєю чергою, Володимир Зеленський продемонстрував оперативність когнітивних процесів і вербальну мобільність. Гнучкість мислення та швидкість мовленнєвої реакції останнього особливо була виявлена під час застосування метафор та риторичних запитань. Тактика поєднання стилістичних прийомів антитези та контрастного паралелізму реалізована В. Зеленським показала вміння мовця робити висловлювання максимально виразними через зіставлення протилежних образів у паралельних синтаксичних конструкціях.

Відтак доходимо висновку, що мовні особистості Володимира Зеленського та Петра Порошенка репрезентують різні ідеостилі та типи політичної комунікації, сформовані під впливом їхнього соціального досвіду, публічних ролей та індивідуальних особливостей мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калашлінська М. В. Аналіз політичних дебатів в контексті поведінкової теорії політики. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Сер.: Політичні науки. 2024. № 9. С. 95–100. DOI: https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.15

2. Гуз О. Стратегія дискредитації і засоби її реалізації у політичному медіадискурсі (на матеріалі передвиборчих виступів кандидатів у президенти Ніколя Саркозі і Франсуа Олланда). *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія «Філологічна»* 2015. Вип.53. С. 79–89. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4298.

3. Соловйова Т., Колоїз Ж. Комунікативні стратегії та тактики впливу в сучасному міжнародному політичному дискурсі: стратегія самопрезентації. Folium. 2026. N 8. С. 197–203. DOI: https://doi.org/10.32782/folium/2026.8.24.

4. Кондратенко Н. Дебати так дебати, або комунікативна поведінка українських політиків у передвиборчих перегонах. *Записки з українського мовознавства*. 2025. Вип. 32. с. 306–317. DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2025.32.337367

5. Шумська І. Лінгвостилістичні особливості політичних промов В. Зеленського. *Вісник науки і освіти*. 2024. № 9(27). С. 569-581. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-9(27)-569-581.

6. Васільєва А. А. Метафора у сфері сучасної англійської політичної комунікації: перекладацький аспект (на матеріалі передвиборчих промов політиків США) : кваліфікаційна робота магістра спец. 035 «Філологія», освіт.-проф. програма 035.041 «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». Полтава, 2020. 106 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 24.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81’373.4:[316.624:004.7]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.5

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ І НЕОЛОГІЗМІВ ЯК МАРКЕРІВ ДЕВІАНТНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

THE FUNCTIONAL-PRAGMATIC POTENTIAL OF OCCASIONALISMS AND NEOLOGISMS AS THE MARKERS OF DEVIANT COMMUNICATION IN SOCIAL NETWORKS

Єльнікова Н.І.,
orcid.org/0000-0002-5061-8226
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті здійснено комплексний функціонально-прагматичний і дериватологічний аналіз оказіональних і неологічних одиниць як маркерів девіантної комунікації в українськомовному сегменті цифрового простору 2025–2026 років. На матеріалі комунікативних практик у соціальних мережах «Instagram», «Facebook», «Threads» та месенджері «Telegram» схарактеризовано специфіку функціонування неузуальних лексичних утворень в умовах високої психоемоційної напруженості соціуму та трансформації усталених мовленнєвих норм. Досліджено феномен девіантної комунікації, сутнісною ознакою якої є не спрямованість на взаєморозуміння чи конструктивну трансляцію смислів, а реалізація мовленнєвої агресії, знецінення, тролінгу, провокування та маргіналізації комуніканта за обов’язкової присутності «мовчазного спостерігача».

У дослідженні теоретично переосмислено баланс дериватологічного та прагмалінгвістичного аспектів утворення мережевих інновацій. Доведено, що сучасне неузуальне словотворення дедалі частіше відходить від традиційної естетичної чи номінативно-компенсаторної функцій, функціонуючи в режимі «гри без правил» із токсичною прагматичною спрямованістю. Систематизовано провідні функції аналізованих одиниць у мережевому дискурсі: інвективно-депреціативну, маніпулятивно-дискредитаційну, маргіналізаційно-сегрегаційну (конструювання опозиції «свої – чужі») та іронічно-деструктивну.

На основі детального вивчення емпіричного матеріалу виокремлено та схарактеризовано продуктивні деривaційні механізми продукування девіантних маркерів: телескопію, контамінацію, семантичну оказіоналізацію узуальних основ, суфіксацію та префіксоїдацію з вираженою пейоративною конотацією. Акцентовано, що неузуальні утворення функціонують як дієвий засіб обходу модераційних фільтрів соціальних мереж: нівелюючи пряму ненормативну лексику, мовці маскують агресивну інтенцію під меметичну гру чи іронію, зберігаючи високий рівень деструктивного психолінгвістичного тиску на адресата. Окреслено перспективи створення корпусних баз даних девіантної лексики та розроблення автоматизованих моделей моніторингу завуальованої мови ворожнечі в цифровому середовищі.

Ключові слова: девіантна комунікація, оказіоналізм, неологізм, мовленнєва агресія, інвектива, мережевий дискурс, соціальні мережі.

The article presents a comprehensive functional-pragmatic and derivational analysis of occasionalisms and neologisms as markers of deviant communication within the Ukrainian-language segment of the digital space during 2025–2026. Based on communicative practices on social media platforms (Instagram, Facebook, Threads) and the Telegram messenger, the study characterizes the functioning of non-standard lexical formations amidst high societal psycho-emotional tension and the transformation of established linguistic norms. The phenomenon of deviant communication is examined; its defining characteristic is not an orientation toward mutual understanding or the constructive transmission of meaning, but rather the enactment of verbal aggression, devaluation, trolling, provocation, and the marginalization of the interlocutor, all in the mandatory presence of a «silent observer».

The study offers a theoretical re-evaluation of the balance between derivatological and pragmalinguistic aspects in the formation of online innovations. It demonstrates that contemporary non-conventional word formation increasingly diverges from traditional aesthetic or nominative-compensatory functions, operating instead in a «game without rules» mode characterized by a toxic pragmatic orientation. The leading functions of the analyzed units in online discourse have been systematized: invective-depreciative, manipulative-discrediting, marginalizing-segregating (constructing the «us vs. them» opposition), and ironic-destructive.

Based on a detailed study of empirical material, the productive derivational mechanisms for generating deviant markers have been identified and characterized: telescoping, contamination, the semantic occasionalization of established stems, and suffixation and prefixoidation carrying a distinct pejorative connotation. It is emphasized that non-standard linguistic formations serve as an effective means of bypassing social media moderation filters: by avoiding explicit profanity, speakers mask aggressive intent behind a «meme-like» play on words or irony, while maintaining a high level of destructive psycholinguistic pressure on the recipient. The prospects for creating corpus databases of deviant vocabulary and developing automated models to monitor veiled hate speech in the digital environment are outlined.

Key words: deviant communication, occasionalism, neologism, verbal aggression, invective, online discourse, social networks.

Постановка проблеми. Сучасний цифровий простір 2025–2026 років демонструє принципово нові інтенсивності мовленнєвої взаємодії, спричинені структурними змінами у сфері медіаспоживання, високою психоемоційною напруженістю суспільства та трансформацією традиційних комунікативних норм. Соціальні мережі «Instagram», «Facebook», «Threads» і месенджер «Telegram» перетворилися на специфічний комунікативний полігон, де усталена мовна норма нерідко поступається місцем високодинамічним, експресивно забарвленим та індивідуально-авторським лексичним новотворам.

Особливого наукового зацікавлення набуває феномен функціонування неузуальних лексичних одиниць у контексті девіантної комунікації. Під девіантною комунікацією в мережевому середовищі розуміють «мовленнєвий акт, який не передбачає донесення інформації до співрозмовників, не сприяє порозумінню між ними, переважно спрямований на глузування, висміювання, іронізування, приниження, знущання, провокування тощо учасника комунікативного акту (як прямо, так і завуальовано), а також на привернення уваги з розважальною метою і не завжди супроводжуваний агресією. Однією з основних умов утілення девіантної комунікації є існування третього компонента комунікації – «мовчазного спостерігача»» [2, с. 50]. За цих умов оказіоналізми та неологізми втрачають виключно поетичну чи гумористичну забарвленість, трансформуючись у прагматичні маркери «чужості», інструменти мовного насилля та засоби зниження чутливості аудиторії до агресивного дискурсу. Дослідження цієї проблематики є критично важливим для розуміння глибинних психолінгвістичних процесів адаптації мовної системи до вимог цифрової епохи та розроблення методів медіагігієни.

Науковиця О. Селіванова пов'язує феномен девіантної комунікації з деструкцією або несформованістю комунікативно-прагматичної компетенції суб'єкта мовлення, що виявляється в ігноруванні соціокультурних норм і неадекватному виборі реєстру висловлювання. Запропонована авторкою таксономія мовних аномалій охоплює ключові структурні пласти мови – від фонетичного й лексичного до морфосинтаксичного та стилістичного [9, с. 48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу дослідження оказіональності та неології в українському мовознавстві сформовано працями кількох поколінь дослідників. Учені Н. Клименко, Є. Карпіловська, Л. Кислюк заклали фундаментальні засади системного структурно-функціонального аналізу інноваційних процесів. У монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008) науковиці розглядають динаміку не просто як кількісне нагромадження одиниць, а як перегрупування та системне саморозгортання мовного коду: «Динамізм лексикону виявляється не лише в кількісному зростанні його одиниць, а й у глибинних структурних зрушеннях – зміні продуктивності словотвірних моделей, перерозподілі центрів і периферії семантичних полів, активізації деривaційного потенціалу мови під впливом екстралінгвальних чинників» [4, с. 14].

Концептуальні засади української неології, опис соціально-політичних неологізмів та оказіоналізмів, а також визначення критеріїв розмежування узуального й індивідуально-авторського словотворення репрезентовано в ґрунтовних працях А. Нелюби. Учений акцентує на тому, що оказіоналізм повсякчас виникає як реакція на конкретний комунікативний запит, володіючи високим потенціалом прагматичного впливу [7].

Системний аналіз динамічних процесів у лексико-семантичній системі української мови та висвітлення неузуального словотворення як унікальної «гри без правил», де деривaційні форманти поєднуються поза стандартними обмеженнями мовної системи, здійснено у дослідженнях Є. Карпіловської. Науковиця обґрунтувала ступені засвоєння іншомовного лексичного матеріалу та закономірності його адаптації в сучасній мовній практиці.

Мовознавиця О. Олексенко досліджує семантико-словотвірний потенціал неолексем, інтеграцію чужомовних деривaційних формантів та адаптацію запозичень у словотвірну парадигму української мови. На функціонально-стилістичній стратифікації медіалексикону фокусується М. Навальна, зауважуючи: «Публіцистичний текст на початку XXI століття виступає головним репрезентантом трансформацій: саме тут межа між кодифікованою нормою і мовною інновацією стає найбільш проникною, активізуючи розмовні, термінологічні та запозичені пласти лексики» [6, с. 65].

Класичні параметри словотвірної системи, питання збереження словотвірної традиції та системності мовних одиниць розроблено в фундаментальних працях І. Муромцева та В. Горпинича. Їхні розвідки дозволяють простежити, як девіантні новотвори відхиляються від канонічних деривaційних парадигм української мови. Проблематику збереження внутрішньої логіки номінації й ідентичності в процесах тво-

рення нових найменувань порушує К. Дюкар, наголошуючи на важливості відповідності способів називання глибоким мотиваційним закономірностям мови й історико-культурній традиції [1].

Специфіку функціонування семантичних оказіоналізмів – слів, які при збереженні узуальної матеріальної форми набувають якісно нового, часто конфліктного й оцінного значення, описала Ж. Колоїз [5]. Прагмалінгвістичні виміри функціонування слів у медіапросторі, зокрема стратегії прихованого впливу та маніпуляції, досліджувала В. Пономаренко. Проблеми мовленнєвої агресії, деструктивної поведінки та функціонування конфліктного дискурсу в цифрових комунікативних середовищах висвітлено у працях Р. Трифонова. Експресивно-стилістичний потенціал нестандартних словотвірних одиниць перебуває в центрі наукових зацікавлень Г. Губаревої.

Попри значну кількість праць, присвячених неології й оказіоналістиці, функціонально-прагматичний потенціал неузуальних утворень саме як маркерів девіантної комунікації в найновіших соціально-мережевих платформах періоду 2025–2026 років вимагає поглибленого системного опрацювання.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в розкритті функціонально-прагматичного потенціалу оказіоналізмів і неологізмів як маркерів девіантної комунікації в українськомовному сегменті соціальних мереж (Instagram, Facebook, Threads, Telegram) протягом 2025–2026 років. Реалізація окресленої мети передбачає виконання таких завдань: окреслити теоретичні засади взаємодії дериватології та прагмалінгвістики в осмисленні феномену девіантної мережевої комунікації; визначити структурно-семантичні типи та словотвірні моделі оказіональних і неологічних одиниць у девіантності спрямованому дискурсі; систематизувати основні прагматичні функції неузуальних новотворів у середовищі соціальних мереж; проаналізувати емпіричний матеріал українськомовного медіадискурсу за 2025–2026 роки, з'ясувавши зв'язок між деривaційним устроєм новотворів і їхнім маніпулятивно-інвективним потенціалом. Об'єктом дослідження є українськомовний медіадискурс соціальних мереж (Instagram, Facebook, Threads, Telegram) періоду 2025–2026 років. Предметом дослідження виступають функціонально-прагматичні властивості, словотвірні механізми та деструктивно-оцінна семантика оказіоналізмів і неологізмів як маркерів девіантної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєва девіація у цифровому середовищі є результатом взаємодії суб'єктивної інтенції мовця та специфічних комунікативних умов мережевих платформ. Узуальне словотворення спирається на чіткі деривaційні моделі та закономірності, розроблені в класичній дериватології І. Муромцева та В. Горпинича. Натомість мережевий дискурс створює передумови для функціонування неузуального словотворення, яке, за влучним спостереженням Є. Карпіловської, діє в режимі «гри без правил». За умов девіантного спілкування ця «гра» набуває токсичного характеру: її метою є не естетичне збагачення мови чи заповнення номінативних лакун, а цілеспрямоване порушення етичних меж діалогу.

А. Нелюба зазначає, що оказіоналізми володіють вираженим соціально-оцінним потенціалом і тісно пов'язані з контекстом їхнього виникнення [8]. У девіантному дискурсі ця контекстуальність трансформується у прагматичний інструмент миттєвої дискредитації об'єкта обговорення. Коли мовець конструює новий оказіоналізм, він свідомо знижує бар'єр сприйняття мовленнєвої агресії, адже ігровий або іронічний зовнішній вигляд новотвору часто приховує чітку інвективну інтенцію.

Важливим виміром девіації є використання семантичних оказіоналізмів, детально описаних Ж. Колоїз [5]. У цьому випадку форма слова залишається узуальною, проте його семантика зазнає контекстуальної деформації, набуваючи пейоративного значення. Подібні трансформації руйнують мовну традицію та логіку номінації, на важливості збереження яких наголошувала К. Дюкар [1], адже відрив найменування від його історично підтвердженої словотвірної мотивації призводить до викривлення концептуалізації дійсності у свідомості комунікантів.

У результаті аналізу емпіричного матеріалу з'ясовано, що оказіональні та неологічні утворення в девіантному дискурсі реалізують комплекс взаємопов'язаних прагматичних функцій:

Інвективно-депреціативна функція спрямована на пряме або завуальоване приниження гідності комунікативного партнера чи соціальної групи. Реалізується через поєднання нейтральних основ із формантами, що мають виражену пейоративну семантику.

Маніпулятивно-дискредитаційна функція спирається на засади медійного впливу. Новотвір функціонує як стійкий ярлик, що спрощує складну соціально-політичну чи особистісну проблему до негативно оцінного стереотипу, формуючи у читача заздалегідь визначене ставлення.

Маргіналізаційно-сегрегаційна функція конструює опозицію «свої–чужі». Творення оказіо-

налізму маркує межі внутрішньої групи (користувачів, які розуміють і розділяють контекст) і стигматизує зовнішню групу, перетворюючи її на об'єкт обговорення та кібербулінгу.

Іронічно-деструктивна функція – помилкова сприйнятливість аудиторії до гумору дозволяє авторам приховувати мовленнєву агресію під виглядом «меметичної гри».

Аналіз емпіричного матеріалу, вилученого з платформ «Instagram», «Facebook», «Threads» і «Telegram» за період 2025–2026 років, уможливлює виокремлення кількох провідних словотвірних моделей, що слугують інструментами творення девіантних маркерів.

Телескопічне зрощення двох і більше основ із частковою усіченістю компонентів залишається одним із найпродуктивніших способів творення оказіоналізмів у мережевому середовищі. У девіантному контексті телескопія створює ефект подвійного семантичного удару.

У мережі Threads протягом 2025–2026 років поширився оказіоналізм *зрадохайпер* (утворений контамінацією слів *зрада* та *хайпер* / *хайповий*). Цей новотвір використовується для маргіналізації користувачів, які порушують гострі суспільні питання, шляхом підміни їхніх мотивів з аналітичних на корисливо-алгоритмічні: «*Знову ці тредсові зрадохайпери намагаються зібрати охоплення на критичних новинах*» (Threads, 10.04.2025). Прагматичний потенціал полягає в перемиканні уваги із суті проблеми на персональну дискредитацію автора.

В мережі «Instagram» зафіксовано утворення *крінжеватер* (від *крінж* + *евакуатор* / *агітатор*), що виникло як відповідь на надмірну комерціалізацію чутливих тем у коротокоформатних відео (Reels). Оказіоналізм слугує інструментом етикетного засудження та стигматизації авторів контенту: «*Черговий крінжеватер зняв прогрев на темі благодійності*» (Instagram, 02.02.2026).

У Telegram-каналах спостерігається функціонування лексеми *інфоінвазив* (від *інформація* + *інвазивний*). Слово функціонує як девіантний маркер на позначення агресивних рекламних чи маніпулятивних повідомлень, стигматизуючи медійні джерела: «*Не читайте цей інфоінвазив, канал просто випалює мізки аудиторії*» (Telegram, 09.11.2025).

Семантична оказіоналізація спирається на процес, за якого усталена словотвірна форма заповнюється деструктивно-оцінним вмістом у межах конкретного дискурсу, що узгоджується із концепцією Ж. Колоїз. У мережі «Facebook» широкого вжитку набуло дієслово *експертнути* (поєднання статусного термінологічного іменника *експерт* із розмовним формантом миттєвої дії *-ну+-ти* створює виражений прагматичний дисонанс. Це маркує дію як некомпетентну чи самовпевнену, реалізуючи депреціативну функцію в мережевому дискурсі.): «*Кожен вважає за необхідність експертнути в коментарях під складними профільними дописами*» (Facebook, 18.10.2025). Прагматична інтенція полягає в знеціненні експертної позиції опонента через надання його діям характеру спонтанності та поверховості.

Ще одним прикладом семантико-метафоричної оказіоналізації у Threads є лексема *диваноцид* (іменникова основа *диван–* (з актуалізацією метонімічного значення «диванний експерт / стратег», тобто пасивна особа в безпечних умовах) + суфіксоїд іншомовного походження *-цид* (від лат. caedere – «вбивати, знищувати», що утворює назви дій зі значенням винищення або масової ліквідації: *геноцид, екоцид, інсектицид*), що застосовується для токсичного приниження ведення інтенсивних дискусій користувачами, які перебувають у безпечних умовах: «*У коментарях під постом вибухнув справжній диваноцид серед диванних стратегів*» (Threads, 05.07.2026). Відбувається семантичне накладання серйозного суспільно-політичного термінологічного патерну на побутову основу (*диван*), унаслідок чого виникає оказіоналізм із саркастичним значенням «токсичне самознищення / масове взаємовинищення «диванних експертів» у коментарях».

Використання депреціативних формантів дозволяє швидко змінити комунікативну тональність слова. У працях Є. Карпіловської відзначено високий адаптаційний потенціал іншомовних та оказіональних префіксоїдів у процесах оновлення лексикону [3].

У 2025–2026 роках у мережі «Instagram» спостерігається функціонування оказіоналізму *псевдоволонтерити*, де префіксоїд *псевдо–* набуває не просто значення несправжності, а вираженого інвективного забарвлення звинувачення у шахрайстві: «*Досить псевдоволонтерити ради створення іміджу в сторіз*» (Instagram, 13.10.2025). Прагматична небезпека цього утворення полягає в підриві довіри до інституту волонтерства загалом через використання неперевірених інвективних ярликів. У мережі «Threads» популярності набуло оказіональне утворення *тредсозавр* (від назви мережі *Threads* + суфіксоїд *-завр*), яке використовується для ейджистського маркування та зневажливого опису користувачів старшого віку, які перейшли з інших соціальних мереж та намагаються впроваджувати застарілі паттерни спіл-

кування: «*Ці тредсозаври знову вчать молодь, як правильно вести блог*» (Threads, 27.06.2026). Оказіоналізм сконструйовано за продуктивним сленговим зразком культурно-іронічних найменувань на кшталт *совкозавр*, *партноменклатурозавр*, *динозавр* (у переносному значенні «старожил / носій реліктових звичок»).

Проаналізований емпіричний масив засвідчує, що більшість неузуальних одиниць у девіантному дискурсі володіють високим ступенем агресогенності. Згідно з теорією А. Нелюби, ці слова мають характер контекстуальних оказіоналізмів: вони виникають під впливом мовленнєвого афекту або цифрового конфлікту й реалізують свою прагматику в межах вузького часового та просторового вікна [8]. Водночас їхнє систематичне використання спричиняє поступову деструкцію мовної норми та розмивання межі між дозволеною іронією та інвективою.

Висновки й перспективи дослідження. Отже, в умовах мережевих платформ «Instagram», «Facebook», «Threads» і «Telegram» неузуальні утворення зазнають зміщення функціонального фокусу. Замість виконання традиційної естетичної чи номінативно-компенсаторної ролі, вони трансформуються у виражені прагматичні маркери девіації, реалізуючи інвективно-депреціативну, маніпулятивно-дискредитаційну, сегрегаційну й іронічно-деструктивну функції.

Основними деривaційними механізмами творення мовленнєвої девіації у 2025–2026 роках є телескопія, контамінація слів із протилежними стилістичними забарвленнями, префіксоїдна оказіоналізація та семантичне перевизначення узуальних форм. Оказіоналізми стають інструментом обходу модераційних алгоритмів соціальних мереж: уникаючи використання прямої нецензурної лексики, мовці конструюють деструктивні неузуальні одиниці, які зберігають високий рівень психологічного та прагматичного тиску на об’єкт атаки.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі полягають у створенні репрезентативного корпусу неузуальної лексики девіантного спрямування та розробленні комп’ютерно-лінгвістичних моделей автоматичного виявлення завуальованої мови ворожнечі в медіапросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дюкар К. Неогенні тенденції в неофіційному назовництві українського політикуму початку XXI ст.: словотвірний аспект. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2024. (4 (14). 23–28.

2. Єльнікова Н. І. Мовні засоби реалізації девіантної комунікації в українськомовному медіадискурсі [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2024. 217 с.

3. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 3–15.

4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в лексиконі сучасної української мови : монографія. К. : Видавничий дім С. Бураго, 2008. 335 с.

5. Колоїз Ж. Українська оказіональна деривація : [монографія]. К. : Акцент, 2007. 311 с.

6. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст. : монографія. Київ, Інститут української мови : Вид-ий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

7. Нелюба А. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування деривaційної теорії. Вибрані праці. Харків: ХІФТ, 2023. 136 с.

8. Нелюба А. М., Губарева Г. А., Трифонов Р. А. Відонімні інновації: словотвірні і конотаційні аспекти. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2025. Вип. 2(213). С. 127–135.

9. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81’27:81’38
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.6

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВЕ МОВЛЕННЯ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

GENDER-SENSITIVE SPEECH IN OFFICIAL-BUSINESS COMMUNICATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Ковальова І.О.,
orcid.org/0000-0002-9056-4744
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії і суспільних наук
Національного університету «Чернігівська політехніка»

У статті досліджено особливості функціонування гендерно чутливого мовлення в сучасній офіційно-діловій комунікації України в умовах євроінтеграційних процесів і трансформації мовної політики. Обґрунтовано, що впровадження гендерно чутливих мовних практик сприяє реалізації принципів рівності, недискримінації та модернізації професійної комунікації. Проаналізовано теоретичні засади гендерної лінгвістики, проблему мовного андроцентризму та нормативні основи використання фемінітивів відповідно до чинної редакції «Українського правопису» й змін до Національного класифікатора професій.

Охарактеризовано основні словотвірні моделі творення фемінітивів, визначено специфіку їхнього функціонування в офіційно-діловому стилі та окреслено чинники, що впливають на поширення нової мовної норми. Емпіричну базу дослідження становить контент-аналіз матеріалів офіційного вебсайту Національного університету «Чернігівська політехніка», який охопив новинні повідомлення, інформаційні матеріали, силабуси та окремі види нормативної документації. Встановлено, що найпослідовніше фемінітиви використовуються в інформаційній комунікації, тоді як у документах нормативного характеру переважають маскулінітиви як узагальнені назви посад. Це свідчить про співіснування персоніфікованої та узагальненої моделей номінації, що є характерним для сучасного етапу розвитку офіційно-ділового мовлення.

Наукова новизна дослідження полягає в поєднанні теоретико-методологічного аналізу з результатами авторського моніторингу офіційної комунікації закладу вищої освіти. Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів під час розроблення галузевих і локальних рекомендацій щодо оформлення кадрової документації, навчально-методичних праць та інформаційних ресурсів ЗВО.

Ключові слова: гендерно чутливе мовлення, фемінітиви, офіційно-ділова комунікація, гендерна лінгвістика, мовна норма, контент-аналіз.

The article examines the functioning of gender-sensitive language in contemporary official business communication in Ukraine within the context of European integration and the transformation of language policy. It substantiates that the implementation of gender-sensitive language practices contributes to the promotion of equality, non-discrimination, and the modernization of professional communication. The study analyzes the theoretical foundations of gender linguistics, the problem of linguistic androcentrism, and the regulatory framework governing the use of feminine professional titles in accordance with the current edition of the Ukrainian Orthography (2019) and the amendments to the National Classification of Occupations.

The paper characterizes the main word-formation patterns used to create feminine professional titles, identifies the peculiarities of their functioning in official business discourse, and outlines the factors influencing the spread of the new language norm. The empirical part of the research is based on a qualitative content analysis of the official website of Chernihiv Polytechnic National University, including news reports, informational materials, course syllabi, and selected administrative documents. The findings demonstrate that feminine professional titles are used most consistently in informational communication, whereas normative documents predominantly retain masculine forms as generalized occupational designations. This indicates the coexistence of personalized and generalized nomination models, reflecting the transitional stage in the development of contemporary official business language.

The scientific novelty of the study lies in combining theoretical analysis with an original content analysis of gender-sensitive language in the official communication of a higher education institution. The practical significance of the findings is determined by the possibility of applying the proposed recommendations in the preparation of administrative documents, educational and methodological materials, and institutional information resources, contributing to the consistent implementation of modern Ukrainian language standards.

Key words: gender-sensitive language, feminine professional titles, official business communication, gender linguistics, language norm, content analysis.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний курс України супроводжується трансформацією суспільних інститутів і утвердженням принципів рівності, інклюзивності та недискримінації. Ці процеси позначаються і на мовній практиці, зокрема на розвитку офіційно-ділової комунікації, у якій поступово утверджуються гендерно чутливі мовні норми.

Послідовна імплементація гендерно чутливого мовлення в діловий дискурс є відповіддю на нові соціальні реалії, де панівне використання назв професій і посад у формі чоловічого роду суперечить зростанню репрезентації жінок у державному управлінні, освіті, науці та громадському секторі. Відтак проблема мовної маркованості професійного статусу жінок виходить поза межі чистої дериватології й набуває вагомого соціолінгвістичного виміру.

Важливим етапом кодифікації сучасної мовної норми стало закріплення правил творення фемінітивів в «Українському правописі» (2019) [1]. Водночас офіційна комунікація характеризується стилістичною та жанровою варіативністю, оскільки поряд із нормативними жіночими номінаціями продовжують функціонувати традиційні маскулінітиви, що зумовлює паралелізм слововживання в кадровому документообігу та публічних текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика відновлення питомих мовних норм на противагу радянським деструктивним уніфікаціям, як і всебічний аналіз новацій «Українського правопису» (2019), перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників (Л. Масенко, А. Нелюба, О. Малахова, О. Синчак, І. Бодра, С. Борщевський, Н. Кочукова, А. Архангельська, М. Брус, Л. Томіленко та ін.). Значний пласт мовознавчих праць присвячено кодифікації граматичних і лексичних явищ, порівняльній характеристиці варіантних норм та розробці методичних засад викладання оновленої орфографічної системи у вищій школі (С. Бибик, О. Ципердюк, В. Вітюк та ін.). Особливе місце в сучасній науковій парадигмі посідає вивчення фемінітивів як специфічних лінгвальних одиниць, що знайшло відображення в розвідках М. Брус, Т. Космеди, М. Навальної, Л. Ставицької, О. Тараненка та інших лінгвістів. Попри ґрунтовну теоретичну базу, і досі залишається малодослідженим комплекс питань, пов'язаних із реалізацією словотвірних моделей, жанрово-стильовим маркуванням та практичною імплементацією гендерно чутливої лексики в офіційно-діловій комунікації закладів вищої освіти.

Постановка завдання. Мета дослідження – з'ясувати співвідношення нормативних приписів та реальної практики вживання гендерно чутливої лексики в офіційно-діловій комунікації закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Становлення гендерної лінгвістики як самостійної галузі мовознавства у другій половині XX століття відбулося на перетині соціолінгвістики, феміністичної теорії та соціального конструктивізму. В українському мовознавчому просторі системне осмислення взаємозв'язку мови й гендеру активізувалося на межі XX–XXI століть, коли репрезентацію жінок і чоловіків у мовній системі почали розглядати як маркер демократизації суспільства та показник динаміки сучасної літературної норми.

Базовою категорією цієї галузі є гендерно чутлива комунікація, що передбачає свідомий вибір мовних одиниць для паритетного представлення статей у публічній сфері та нейтралізації дискримінаційних виявів у тексті. Досліджуючи практичний аспект цієї проблеми, Г. Сюта зазначає, що залучення фемінітивів в офіційно-ділову комунікацію характеризується поступовим розширенням сфери їхнього функціоналу, проте виявляє чітку сегментацію залежно від жанрової специфіки документа та контексту [2, с. 179].

Проблемним ядром гендерної лінгвістики залишається мовний андроцентризм – традиція застосування форм чоловічого роду як універсальних номінацій осіб незалежно від їхньої біологічної та соціальної статі. В офіційно-діловому стилі це позначається граматичною та семантичною неузгодженістю, коли формально маскулінітивна назва посади поєднується з дієсловами чи узгодженими атрибутами у формі жіночого роду (наприклад, у синтаксичних конструкціях на кшталт *«професор Ковальова», «керівник заявила», «директор підписала»*).

Аналізуючи витоки цієї тенденції, Л. Масенко зауважує, що домінування некоординованих маскулінітивів стало наслідком уніфікаційної мовної політики радянського періоду, спрямованої на нівелювання питомої словотвірної специфіки та витіснення жіночих номінацій із професійної сфери [3, с. 78]. О. Синчак наголошує, що така синтаксична асиметрія формує ефект «дискурсивної невидимості» жінок, тоді як відновлення активного вжитку фемінітивів є поверненням до органічних деривaційних моделей української мови [4, с. 67].

Поширення гендерно чутливого мовлення в сучасній Україні зумовлене не лише внутрішнім соціокультурним запитом, а й адаптацією

міжнародних правових стандартів. Зокрема, орієнтирами впровадження мовного паритету виступають Стратегія гендерної рівності Ради Європи та офіційні рекомендації Організації Об'єднаних Націй щодо застосування гендерно чутливого мовлення в інституційній практиці [5].

Важливим етапом нормалізації сучасної мовної практики стало ухвалення оновленої редакції «Українського правопису» (2019). Відповідно до § 32 кодифіковано правила творення назв осіб жіночої статі за допомогою афіксів -к(а), -ин(я), -иц(я) та -ес(а) [1, с. 65]. Суттєвим чинником для кадрового документообігу стало також внесення змін до Національного класифікатора професій (ДК 003:2010) на підставі наказу Мінекономіки № 1574, що дозволило адаптувати назви посад відповідно до статі працівника в офіційній документації [6].

Досліджуючи словотвірний потенціал української мови, А. Нелюба зазначає, що вітчизняна мовна система має розгалужену традицію творення жіночих номінацій, однак їхнє поширення в офіційно-діловому стилі тривалий час стримувалося штучними позамовними чинниками [7, с. 60].

На думку О. Синчак, більшість уживаних нині фемінітивів належить до лексичного фонду, кодифікованого ще в словниках першої третини ХХ століття. Відтак труднощі їхнього сучасного сприйняття зумовлені не словотвірною неприродністю, а тривалим витісненням із публічного дискурсу [4, с. 67].

У професійно-освітній сфері найвищий деривaційний потенціал виявляє суфікс -к(а), який слугує основним формантом для творення назв посад і вчених звань у закладах вищої освіти (*викладачка, доцентка, професорка, директорка, завідувачка*). Суфікс -ин(я) функціонує переважно у назвах осіб за видом інтелектуальної та наукової діяльності (*філологиня, соціологиня, психологиня*), а формант -иц(я) реалізується в дериватах, корелятивних із чоловічими найменуваннями на *-ник* та *-ець* (*керівниця, законодавиця, дослідниця*).

Натомість суфікс -ес(а) є малопродуктивним у творенні нових професійних назв і властивий здебільшого давнішим запозиченням. Водночас у сучасному освітньому дискурсі цей формант подекуди залучають для творення оказіональних чи потенційних фемінітивів на позначення адміністративних посад. Зокрема, прагнучи підкреслити статусність керівних ролей в університетській ієрархії, окремі мовці обирають форму *деканеса* (поруч із нормативним *деканка*). Такий вибір мотивований її стилістичною піднесеністю та прагненням уникнути демінутивних чи знижених відтінків, які часом суб'єктивно приписують суфіксу -к(а).

Попри нормативне закріплення, використання фемінітивів у діловому мовленні вищої школи ще не набуло цілісної системності. Окрему увагу дослідники звертають на деривaційні ускладнення під час творення конкретних назв посад. Як зауважує Л. Масенко, ці труднощі спричинені системною мовною асиметрією, коли фонетичні, морфонологічні чи семантичні особливості твірної основи ускладнюють формування стилістично нейтрального фемінітива [8, с. 34].

У сучасній мовній практиці виокремлюються три ключові групи словотвірних і семантичних труднощів, які безпосередньо впливають на інституційний простір ЗВО:

1. Словотвірно-варіантні явища, зумовлені деривaційною конкуренцією афіксів у професійній сфері (*магістерка / магістриня, критикиня / критикеса, вихованка / вихованиця*).

2. Стилістично-оцінні застереження, пов'язані з наявним у свідомості частини мовців суб'єктивним упередженням щодо суфікса -к(а): додавання цього форманта до назв висококваліфікованих чи інженерно-технічних спеціальностей (*архітекторка, інженерка*) дехто сприймає як надання посаді зниженого відтінку.

3. Пошук нових словотвірних моделей для академічних статусів: зумовлений браком у традиційній мовній системі стилістично маркованих фемінітивів для номінації жінок із високими науковими ступенями та вченими званнями. Це спонукає мовців шукати оновлені деривaційні засоби (*докторка, академікиня, професорка*) задля адекватного відображення статусу науковиць без втрати високого професійного регістру.

Фіксація оновлених форм у живій комунікації засвідчує, що мовний узус часто випереджає офіційну кодифікацію. Виразною тенденцією є розширення деривaційного потенціалу суфікса -ин(я) для слів із основою на приголосний (*філологиня, математикиня, філософиня, медикиня*), що слугує дієвим засобом підвищення стилістичного регістру назви. Водночас актуалізується відновлення історичних моделей за зразком *секретарка, архіварка*.

Наочним прикладом такої внутрішньосистемної конкуренції та пошуку оптимальної деривaційної моделі є паралельне функціонування варіантного ряду *мовознавиця*, *мовознавка* та *мовознавчиня*. Словникова кодифікація послідовно закріплює форму *мовознавиця* як нормативну за модельною аналогією до іменників на

-ець. Варіант *мовознавка* побутує в медійному мовленні завдяки прагненню до економії, тоді як *мовознавчиня* демонструє спробу застосування суфікса -ин(я) із інтерфіксацією для підкреслення академічного статусу, проте залишається периферійною в кадровому діловодстві.

Розширення словотвірної динаміки фемінітивів в академічному дискурсі ЗВО відображає ширший загальномовний процес подолання номінативної асиметрії. Як зазначає дослідниця О. Синчак [4, с. 67], випереджальний характер медійного та наукового узусу щодо кодифікаційних норм вимагає подолання застарілих стереотипів. Тривалий час у традиційній лінгвістиці фемінітиви кваліфікували переважно як елементи з обмеженою (розмовною) стилістичною маркованістю, проте новітні лексикографічні концепції та інституційна практика підтверджують їхню повноцінну функціональність у науковому й офіційно-діловому стилях.

Зазначена деривaційна конкуренція та стилістичне варіювання в академічному середовищі узгоджуються із засадничими тенденціями сучасної фемінітивної лексикографії: дотриманням паритетності дефініцій (відмова від трактування жіночих назв як суто похідних та орієнтація на експлікацію високого професійного статусу особи); активізацією питомих словотвірних моделей за принципом українізації лексичного складу замість запозичення іншомовних інновацій; визнанням рівноцінності та кодифікаційною фіксацією варіативних тріад чи дублетів (*лексикографка / лексикографиня*, *видавниця / видавчиня*), що віддзеркалює пошук мовною спільнотою балансу між мовною економією, прагненням до академічної піднесеності та системними нормами.

Для оцінювання сучасної мовної практики здійснено контент-аналіз матеріалів офіційного вебсайту Національного університету «Чернігівська політехніка» (інформаційно-новинні публікації, представницькі сторінки кафедр, робочі програми дисциплін, нормативно-розпорядча документація). Об'єктивність і репрезентативність одержаних результатів забезпечено формуванням цільової вибірки, що охопила понад 400 текстових одиниць різної жанрової природи, оприлюднених протягом 2024–2026 років. Одиницями спостереження слугували контексти вжитку номінацій осіб жіночої статі за посадою, вченим званням, науковим ступенем та видом діяльності. Для якісно-кількісного зіставлення досліджуваний масив було поділено на три сегменти:

– публіцистично-медійний (понад 230 новинних повідомлень, анонсів подій, матеріалів прес-служби та інтерв'ю);

– репрезентативно-інформаційний (понад 100 персональних сторінок викладачів, сторінок кафедр та описів освітніх програм);

– офіційно-нормативний (70 документів високого рівня стандартизації: положення про підрозділи, регламенти освітніх програм, правила внутрішнього розпорядку, публічні звітні матеріали та типові бланкові форми).

Застосування методу контент-аналізу у поєднанні з дистрибутивним і контекстологічним аналізом уможливило встановлення співвідношення між номінативними одиницями чоловічого та жіночого роду залежно від ступеня офіційності й комунікативної прагматики тексту. Результати спостережень систематизовано в табл. 1.

Опрацьований масив джерел дає підстави виокремити три основні функціонально-контекстуальні моделі номінації осіб в університетському просторі:

1. Адресно-персоніфікована модель (іміджеві та рекламні матеріали, представницькі сторінки кафедр). У цих текстах спостерігається виразна тенденція до вжитку кодифікованих фемініти-

Таблиця 1

Особливості використання фемінітивів у різних видах офіційної комунікації закладу вищої освіти

Вид офіційної комунікації	Переважна мовна практика	Типові приклади
Новини університету	Активне використання фемінітивів	доцентка, професорка, здобувачка, директорка центру
Інформаційні повідомлення	Переважно фемінітиви щодо конкретних осіб	викладачка, аспірантка, керівниця проєкту
Сторінки кафедр	Змішана практика	професорка / професор, доцентка / доцент
Робочі програми навчальних дисциплін	Гендерно-нейтральна шаблонізація	викладач (і), розробник (и)
Накази та положення	Переважають маскулінітиви	декан, завідувач кафедри, керівник освітньої програми

вів (*доцентка кафедри, керівниця проєкту, лекторка*). Номінація конкретної особи жіночої статі зумовлює потребу усунення граматичної асиметрії, тому узгодження роду назви посади зі статтю суб'єкта є комунікативно та семантично обґрунтованим, а також відповідає лексикографічному принципу паритетності номінацій.

2. Публіцистично-інформаційна модель (новинна стрічка вебсайту, анонси подій, пресрелізи, офіційні соцмережі). Тут виявлено найвищу деривaційну активність гендерно маркованої лексики (*спікерка, модераторка, координаторка освітніх програм*). Низький рівень юридичної стандартизації та спрямованість на загальну аудиторію сприяють оперативній інтеграції правописних інновацій і словотвірних дублетів, що формує сучасний публічний образ науковиць та відображає випереджальний характер узусу ЗВО щодо офіційної кодифікації.

3. Абстраговано-узагальнена модель (установчі та нормативні акти: положення про підрозділи, правила внутрішнього розпорядку, регламенти освітніх програм). У цьому секторі стабільно домінують традиційні маскулінітиви (*завідувач кафедри, здобувач освіти, працівник, ректор*). Вони функціонують як абстрактні правові категорії, де граматичний чоловічий рід виступає нейтральним позначенням посадової позиції чи статусу.

Виявлена трикомпонентна диференціація доводить, що основним чинником, який стримує суцільну фемінітивацію, є не свідомий мовний спротив, а жанрова природа документа та рівень його юридичної стандартизації.

Окремої уваги заслуговує якісний аналіз причин мовної варіативності, виявленої під час моніторингу персональних сторінок науковців та інформаційних матеріалів кафедр. Результати спостережень дають підстави стверджувати, що вибір між маскулінітивом та фемінітивом у цих жанрах визначається чотирма основними чинниками:

– Психолого-віковим та академічним статусом суб'єкта номінації: представниці молодшої та середньої генерації науковців схильні до активнішої самоідентифікації за допомогою кодифікованих фемінітивів (*асистентка, аспірантка, дослідниця*), тоді як дослідниці старшого віку частіше віддають перевагу традиційному маскулінітиву (*науковий співробітник, член-кореспондент, професор*), вбачаючи в ньому вищий рівень академічної традиційності та статусності.

– Стилістично-оцінними стереотипами щодо словотвірних формантів: у мовній свідомості окремих носіїв досі побутує суб'єктивне упередження проти суфікса *-к(а)* для висококваліфікованих чи інженерно-технічних спеціальностей (*архітекторка, інженерка, деканка*), який сприймається як такий, що надає посаді демінутивного чи зниженого відтінку. Це спонукає мовців шукати альтернативні форманти підвищеного стилістичного регістру (*математикиня, деканеса*) або обирати варіантні дублети (*лексикографка / лексикографиня*).

– Типом цифрового шаблону вебресурсу: використання уніфікованих форм під час розроблення та заповнення вебсторінок (зокрема стандартних програмних модулів для персональних профілів чи інформації про кафедру) часто надає авторові заздалегідь запрограмовану форму чоловічого роду або варіант із дужками (*викладач (-ка), аспірант (-ка)*), що технічно обмежує використання нормативного фемінітива.

– Рівнем мовно-стилістичної саморефлексії та компетентності укладачів контенту: відсутність затвердженого локального корпоративного кодексу мовлення ЗВО призводить до того, що в межах однієї кафедри чи факультету паралельно уживаються протилежні моделі слововживання (*законодавиця / законодавець, доцентка / доцент*), створюючи ефект стихійної та неупорядкованої дублетності.

Висновки. Одержані дані підтверджують закономірність закріплення фемінітивів у сучасній мовній практиці вищої школи. Кодифікація в «Українському правописі» (2019) та адаптаційні можливості Національного класифікатора професій (ДК 003:2010) сформували підґрунтя для їхнього використання в інституційній сфері. Подолання виявленої стихійної варіативності вимагає системної координації мовної політики. Науково обґрунтованим кроком має стати розроблення уніфікованих рекомендацій МОН України (у співпраці з Інститутом української мови НАН України) щодо нормативних меж застосування фемінітивів у різних жанрах інституційного дискурсу. Комплексна імплементація оновленого узусу потребує реалізації на двох рівнях: технологічному – через цифрову уніфікацію (адаптацію електронних систем документообігу, автошаблонів та освітніх платформ, зокрема Moodle); управлінсько-комунікативному – шляхом оновлення внутрішніх положень із діловодства та запровадження цільових програм із корпоративної культури мовлення для працівників кадрових, навчально-методичних і медійних підрозділів вишів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні концептуальних засад соці-

олінгвістики щодо динаміки мовної норми в умовах правописних трансформацій та інституційного реформування вищої школи. Перспективи подальших розробок у цьому напрямі вбачаємо у проведенні порівняльного соціолінгвістичного моніторингу мовної практики закладів вищої освіти різних регіонів України, а також у порівняльному аналізі динаміки впровадження фемінітивів у вітчизняний та європейський академічний дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Український правопис / Нац. акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с.

2. Сюта Г. Фемінативи в мові української освітньо-наукової сфери: офіційна і напівофіційна практика. *Культура слова.* 2024. Вип. 100. С.175–189

3. Масенко Л. Т. Мова і політика. Вид. 2-ге, доповн. Київ : Соняшник, 2004. 119 с.

4. Синчак О. Вплив мовної політики на лексикографування фемінітивів. *Ucrainica X: Současná ukrainistika problémy jazyka, literatury and kultury.* 2023. С. 63–71.

5. Цілі сталого розвитку / Програма розвитку ООН (UNDP). URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/gender-equality (дата звернення: 15.06.2026).

6. Класифікатор професій : ДК 003:2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/va003609-10 (дата звернення: 04.09.2026).

7. Нелюба А. М. «Український правопис» і тотальна фемінітивізація. *Українська мова*. 2023. № 3. С. 58–67.

8. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2004. 163 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2’
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.7

КОЛЬОРАТИВИ ЯК СЕГМЕНТ ФОЛЬКЛОРИЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГІЙНИЙ АСПЕКТ

COLOR TERMS AS A SEGMENT OF THE FOLKLORIZATION OF TARAS SHEVCHENKO’S POETIC LANGUAGE: THE PHONETIC-MORPHOLOGICAL ASPECT

Кочерга Г.В.,
orcid.org/0000-0003-1000-3427
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Вергун М.В.,
orcid.org/0009-0001-7545-7924
студентка ІІІ курсу
Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій
Черкаського національног університету імені Богдана Хмельницького

У статті досліджено кольоративну лексику, зафіксовану в мовотворчості Т. Шевченка, крізь призму фольклоризації як інтерпретаційно-породжувального дискурсу. Системно проаналізовано динамічність мотиваційно-семантичного кластеру колірної гами в площині фонетико-морфологійної, семантичної, мотиваційної парадигм української літературної мови. Схарактеризовано фонетико-морфологійний, семантико-мотиваційний аспекти колірної лексики, що дають змогу виявити закономірності звукової організації кольоративів, їхню словотвірну структуру, морфологійні характеристики, мотиваційні особливості та функційну роль у поетичному контексті. Фонетичний рівень поетичної мови Шевченка репрезентує перехідний етап розвитку української літературної норми, у якому взаємодіяли давні мовні традиції, живомовні елем+енти та нові тенденції нормалізації.

Засвідчено, що особливого значення набувають повтори голосних і приголосних, а також фонетична взаємодія кольоративу з означуваним словом. Найбільш виразно це простежується у словосполученнях «*біле личко», «чорні брови», «червоною гадюкою*», де фонетична організація входить у складну систему фонетичного, морфологійного, ритмічного, синтаксичного, семантичного концептуального механізмів в проєкції на мотиваційні закономірності номінативних одиниць.

Установлено, що в мовотворчості Шевченка морфологійна форма кольоративу корелює зі способом концептуалізації кольору: прикметник передає статичну ознаку (*Бодай же вас, чорні брови, / Нікому не мати; Умивай же біле личко/ Дрібними сльозами*) [15], тоді як дієслівна форма може репрезентувати процес її виникнення або зміни (*Сонце заходить, гори чорніють,/Пташечка тихне, поле німіє; Червоніє, як квіточка/ Вранці над водою*) [15]. Граматична категоризація кольору безпосередньо пов’язана з його художньою інтерпретацією та мотиваційним наповненням.

Оприявлено структурно-мотиваційний механізм та функційні чинники колірної лексики як складних поліфункціональних одиниць. Простежено фонетико-морфологійну тенденцію кольоративної лексики Тараса Шевченка у взаємодії звукової організації, граматичної форми, художньо-семантичної функцій колірних номінатем, які уяскравлюють особливості концептуальної мовної системи, засвідченої мовним кодом Шевченка.

Доведено, що фонетична форма, морфологічна структура, словотвірна організація, контекстуальна семантика, мотиваційна концептуалізація кольоронатем взаємодіють у створенні цілісної образної системи Шевченкового поетичного дискурсу, що засвідчують специфіку народного та індивідуального світобачення в концептуалізації мовного сегменту.

Творчість Шевченка є кластером вищого етапу становлення, формування нової української літературної мови, де маштабується, увиразнюється, систематизується нормативність української літературної мови, випродукована й заіндексована кодами живого народного мовлення та індивідуальним стилем автора. Вочевиднено, що при відсутності остаточно усталеної графічної системи, Т. Шевченко прагнув запровадити максимально фонетизоване написання, спричинене тенденцією зберігати й закріплювати історично-морфологічний принцип правопису, акумульований тяглістю орфографічної традиції на той час староукраїнської літературної мови. Де уяскравлено фонетично-морфологійні риси церковнослов’янської мови, оприявлено рисами живої народної мови. Такі компіляції випродукували у мовній творчості Шевченка графічні паралелі окремих слів, в яких, принаймні, змішувалося написання *ы – и, и – і, е – и*, не чисельні, але досить уяскравлені морфологічні паралелі. Фонетико-морфологійний сегмент мовотворчості Шевченка є наслідком неусталеності мовних норм того часу та випродукований індивідуальним стилем поета.

Ключові слова: кольоратив, колірна лексика, символ, сема, символічне наповнення, контекст, експресія, мотивація, семантична організація.

The article examines color-related vocabulary found in the works of Taras Shevchenko through the prism of folklorization as an interpretive-generative discourse. It provides a systematic analysis of the dynamism of the motivational-semantic cluster of the color spectrum within the phonetic-morphological, semantic, and motivational paradigms of the Ukrainian literary language.

The phonetic-morphological and semantic-motivational aspects of color-related vocabulary are characterized, enabling the identification of patterns in the sound organization of color terms, their word-formation structure, morphological characteristics, motivational features, and functional role within a poetic context. The phonetic level of Shevchenko's poetic language represents a transitional stage in the development of the Ukrainian literary norm, characterized by the interaction of ancient linguistic traditions, elements of living speech, and emerging trends toward standardization.

It has been demonstrated that the repetition of vowels and consonants, as well as the phonetic interaction between a color term and the word it modifies, acquire particular significance. This is most clearly evident in phrases such as «*біле личко» (white little face), «чорні брови» (black eyebrows), and «червоною гадюкою» (like a red viper*), where phonetic organization integrates into a complex system of phonetic, morphological, rhythmic, syntactic, and semantic-conceptual mechanisms, viewed through the lens of the motivational principles governing nominative units.

It has been established that in Shevchenko's linguistic creativity, the morphological form of a color term often correlates with the mode of color conceptualization: an adjective conveys a static attribute (*May no one ever possess you, black brows; Wash your white face with bitter tears*) [15], whereas a verb form can represent the process of its emergence or transformation (*The sun sets, the mountains turn black; the little bird falls silent, the field grows mute; It turns red like a flower at dawn by the water*) [15]. The grammatical categorization of color is directly linked to its artistic interpretation and motivational content.

The structural-motivational mechanism and functional factors of color-related vocabulary – viewed as complex, polyfunctional units – are elucidated. The study traces the phonetic-morphological tendencies of Taras Shevchenko's color vocabulary, examining the interplay between sound organization, grammatical form, and the artistic-semantic functions of color terms; these elements highlight the specific features of the conceptual linguistic system embodied in Shevchenko's linguistic code.

It has been demonstrated that the phonetic form, morphological structure, word-formation organization, contextual semantics, and motivational conceptualization of color terms interact to create the cohesive imagery system of Shevchenko's poetic discourse, thereby revealing the specific nature of both folk and individual worldviews in the conceptualization of this linguistic segment.

Shevchenko's body of work represents a pivotal stage in the development and formation of the modern Ukrainian literary language; it is a context in which the norms of this language – generated and defined by the codes of living folk speech and the author's individual style – are scaled up, clarified, and systematized. Evidently, in the absence of a definitively established writing system, Shevchenko sought to implement a highly phoneticized orthography, while simultaneously navigating the tendency to preserve the historical-morphological spelling principle – a principle sustained by the continuity of the orthographic tradition of the Old Ukrainian literary language, in which the phonetic and morphological features of Church Slavonic were highlighted and manifested through the characteristics of living folk speech. Such compilations gave rise, within Shevchenko's linguistic output, to graphic parallels of individual words – instances where, at the very least, their spellings became conflated ы – и, и – і, е – и, morphological parallels that, while not numerous, are quite striking. The phonetic-morphological aspect of Shevchenko's linguistic creativity stems from the lack of standardized linguistic norms at the time and is a product of the poet's individual style.

Key words: a color term, a color vocabulary, a symbol, a seme, a symbolic content, a context, an expression, a motivation, a semantic organization.

Постановка проблеми. У наукових студіях кольоративи представлено в різних наукових парадигмах, схарактеризовано лексико-граматичні, семантико-стилістичні, функційні, словотвірні з їхніми типовими ознаками в проєкції на «культурно-історичні, суспільно-політичні, індивідуально-психофізіологічні, художньо-виражальні чинники» в контексті концептуалізації мовної картини світу письменника. «Одним із засобів трансляції чуттєвої рецепції світу є семантичне поле кольороназв – важливий складник естетичного сприйняття. У контекстуально вжитих номінаціях кольору нерідко переосмислюється пряме номінативне значення, розширюється конотативний спектр, створюються нові модально-аксіологічні та прагматичні значення, збагачується асоціативне значення» [1 с. 30]. Дослідження мотиваційних особливостей символіки колірної лексики в національно-культурному дискурсі Т. Шевченка є актуальним та перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Установлено, що кольоративи, заіндексовані культурними кодами, мають свою історичну тяглість та є «однією з основних світоглядних категорій етносу, оскільки тісно пов'язана з уявленнями про першопочаток світу, добро і зло, радість та горе. … Колір, як і кольоровий світ, є психічним і фізіологічним феноменом, потужним засобом впливу на особистість і соціальну свідомість. Деякі кольори сприймаються нейтрально, інші мають багато конотацій. Кожній культурі властиві певні кольорові домінанти як особливі універсальні елементи картини світу» [1, с. 29].

В українському мовознавстві кольоративи є посутнім засобом дослідження ідіостилів письменників та поетів у семантико-стилістичному, функційному аспектах. Колір – це опція антропоцентрична, імплементована в історичну пам'ять та сегментована мовним маркером в текстоцентричний простір: «кількісні та якісні характеристики лексики на означення кольорів можуть бути своєрідним індикатором розвитку суспільства на кожному історичному етапі, а її склад з погляду

походження не тільки свідчить про певні тенденції розвитку мови, а й дає матеріал для висновків щодо історії самого народу: мовне сусідство, розвиток науки, війни, торгівля…» [2, с. 186], а тому «за системою номінацій кольору можна дослідити національне й індивідуальне. Фантазія і почуття автора породжують індивідуальні образи, у яких відбито характер народу» [1, с. 29].

Дослідженню колірної лексики у мовознавстві присвячено роботи О. Крижанської, Л. Пустовіт, В. Жайворонка, А. Мойсієнка, Г. Яворської, С. Швеця, О. Формановоїї, О. Паливоди, Н. Гуйванюк, Н. Науменко, М. Чікало, О. Рудь, В. Кушнерик, Н. Кухар, Л. Довбні, І. Бабій, Т. Семашко, Н. Бойко, В. Ковтун, А. Кириченко, Т. Панько, Н. Адах, Г. Губарева, В. Дятчук, Л. Пустовіт, Л. Супрун, К. Мельник, О. Дзівак, Н. Клименко, Л. Ставицької, М. Коцюбинської, Л. Лисиченко, Т. Ковальової, А. Критенко, Е. Рош, Л. Булаховського, О. Потебні та ін.

Теоретичним підґрунтям дослідження кольоративів як семіотичних знаків може слугувати гіпотеза лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Л. Ворфа, відповідно до якої мовна система впливає на категоризацію та інтерпретацію дійсності. Особливо показовим матеріалом для перевірки цієї гіпотези є лексика на позначення кольору, оскільки різні мови по-різному членують і категоризують колірний простір. Прикметно, що в українському мовознавстві дослідники колірної лексики спираються на гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра – Ворфа поряд із теорією універсалізму Б. Берліна та П. Кея. [3, p. 210].

Праця Йоганна Вольфганга фон Гете «Вчення про колір» (Zur Farbenlehre), опублікована 1810 року в Тюбінгені, є одним із найвідоміших досліджень автора, присвячених природі та сприйняттю кольору. Гете розглядає «колір – продукт світла, що викликає емоції… світло і темрява, яскравість і містика, або, якщо віддати загальніше вираження, світло і його відсутність є необхідними для виникнення кольору. Сам колір – це ступінь темряви» [4] та значну увагу приділяє особливостям людського зорового сприйняття. Автор досліджує фізичні, фізіологічні, психологічні й естетичні властивості кольорів, а також їхній психологічний і художній вплив на людину та удокладнює теорію кольору, мистецтва та естетики.

І. Франко декларує емоційно-експресивний та психологічний вплив кольоративів на дискурс: «Ми вже сказали, що змисл зору дає найбагатший матеріал для нашого психічного життя, а тим самим і для поезії. Пригадаймо тільки великі контрасти світла ітемноти і безконечну скалю кольорів, пригадаймо такі поняття, як високість і низькість, красота і бридкість, форма і рух, такі образи, як небо, поле, земля, гори і зрозуміємо, як глибоко сягає в нашу душу вплив зорового змислу» [5, с. 169].

У руслі когнітивної теорії Дж. Лакоффа та М. Джонсона мотивацію мовних знаків на позначення кольору доцільно розглядати крізь призму тілесно втіленого досвіду та концептуальної метафоризації. Значення кольоративів ґрунтується на сенсорному сприйнятті людиною навколишнього світу, а їхня семантична структура формується в процесі категоризації повторюваного перцептивного досвіду. Водночас назви кольорів демонструють високий метафоричний потенціал: первинне значення, пов'язане з безпосередньою зоровою ознакою, може переноситися на абстрактні сфери емоцій, моральних оцінок, соціальних явищ і культурних символів. Концепція тілесно втіленого значення, розроблена Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, дає підстави трактувати семантичну мотивацію кольоративів як результат взаємодії перцептивного досвіду, когнітивної категоризації та культурно зумовленої концептуальної метафоризації [8]. «У концептуальній картині світу колір репрезентований переважно іменниковими номінаціями й безпосередньо взаємодіє з людською оцінкою явищ та асоціативними полями, які їх супроводжують» [1, с. 29].

Кольоратив – це лексична одиниця на позначення відповідного кольору. Колірна гама мовного дискурсу є полісемантичною, багатофункціональною «вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні. Семантичний обсяг лексеми кольору визначається кількістю назв предметів, що є носіями такого кольору, і становить її парадигму. … У поетичній мові, використовуючи функції естетичного впливу, лексеми кольору є емоційно наповненими, зі смисловим і естетичним прирощенням і від того експресивними» [9, с. 343].

На думку А. Критенка: «Кольорова палітра – важливе мовно-естетичне явище, що характеризує індивідуальний стиль автора, а її аналіз важливий для розуміння специфіки мовних поетичних картин світу, визначення специфіки розвитку ідейно-мистецьких систем, традиційних та інноваційних характеристик поезії»» [10, с. 102]. Колір безпосередньо взаємодіє з людською оцінкою явищ та асоціативними полями, які їх супроводжують: «Для створення художніх образів письменник використовує широкий спектр відтінків кольо-

рів для відтворення власного світосприйняття та естетично-художньої позиції. Кольорова гама контексту поглиблює ідейно-тематичний задум творів. Часто семантика кольороназв спирається на народно-поетичну основу» [11, с. 161].

Метою статті є комплексний аналіз кольоративної лексики в ідіостилі Тараса Шевченка, з'ясування семантико-стилістичного, фонетико-морфологійного аспектів колірної лексики як кластера фольклоризації поетичної мови та особливості її функціонування в мовопросторі поета.

Методологія дослідження окреслена комплексним використанням методів, застосовуваних у сучасній лінгвістиці, зокрема, описового, компонентного, дистрибутивного, порівняльно-історичного, зіставного, трансформаційного, валентнісного методів дослідження кольоронативів у семантико – стилістичному, фонетико-морфологійному аспектах.

Завдання дослідження. Проаналізувати кольоративну лексику в поетичній мові Тараса Шевченка як сегмент фольклоризації, зосередивши увагу на її фонетико-морфологійних особливостях, словотвірній структурі, семантико-мотиваційній організації та функційному навантаженні; виявити закономірності взаємодії звуковоїорганізації,граматичноїформийхудожньо-семантичного наповнення кольоративів у формуванні образної системи Шевченкового поетичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Велич Тараса Шевченка спонукає науковців до нового, поглибленого осмислення його місця і ролі як знакової постаті української історії. Шевченко не тільки став основоположником нової української літературної мови, а був визначним захисником ідеї національного відродження, речником етнонаціонального буття, консолідатором української нації, що слугує кластером української ідентичності в полілозі європейських культур [12]. «Шевченко відтворював дійсність, виходячи передусім з емоційно-образного сприйняття її оцінки з погляду суспільно-естетичного ідеалу, а не з логіко-гносеологічного аналізу фактів за допомогою системи філософських понять і категорій» [13, с. 209]. Співвідношення мовотворчості Шевченка та пізнавальних процесів ментального лексикону відображає категоризацію, концептуалізацію та когнітивне підґрунтя в номінативних процесах колірної гами, а також організацію фонетико-морфологійної підсистем мови, семантичної динаміки мовних одиниць, інтегровану в колективне позасвідоме. Колірність Шевченкової мовотворчості вирізняється значною семантичною місткістю, функційною різноплановістю та високою образотворчою продуктивністю. Іван Огієнко зазначав: «Шевченкова мова глибоко поетична й ясно мальовнича. Шевченко був першорядним мистцем-маляром і звичайно бачив у природі те, чого інші недобачають. Його описи природи, його мальовничі епітети завжди видають автора-мистця» [14, с. 306].

Кольоративна лексика в поетичному мовленні Тараса Шевченка не обмежується номінацією зорових характеристик предметів, явищ чи реалій довкілля, а виступає важливим засобом формування художньої картини світу, увиразнення емоційно-психологічного тла твору та актуалізації його символічно-концептуального змісту. Через кольорові образи поет передає динаміку світосприйняття ліричного суб'єкта, увиразнює авторське ставлення до зображуваного, моделює контрастні образні площини та поглиблює семантичну структуру художнього тексту.

Дослідники зазначають, що до найчастотніших кольоративів у Шевченковій поетичній мові належать білий, чорний, синій, червоний і зелений. Їхня функційна активність засвідчує особливу роль кольору в організації художнього простору поетичних творів. Кольоративи в Шевченковому текстотворенні реалізують не лише номінативно-описову, а й образотворчу, емоційно-експресивну, символічну, оцінну та концептуальну функції. Відтак колір постає не як статична ознака предмета, а як динамічний компонент художньої семантики, здатний трансформуватися відповідно до контексту, жанрової специфіки твору та авторської інтенції.

Особливої уваги потребує функційно-семантична організація кольорових опозицій, які в поетичному мовленні Шевченка часто стають засобом структурування художнього дискурсу. Однією з найбільш виразних є опозиція білий – чорний**,** що має широкий спектр контекстуальних реалізацій. Її семантичне наповнення формується на перетині традиційної символіки кольору, народнопоетичної образності та індивідуально-авторського світобачення. Такий принцип організації художнього матеріалу сприяє створенню семантичної напруги й забезпечує багаторівневість сприйняття поетичного тексту. Колір стає одним із механізмів концептуалізації дійсності, за допомогою якого автор протиставляє різні стани буття, емоційні модуси та ціннісні полюси.

Колірність чорний у поемі «Катерина» Шевченка функціонує як маркер темряви, трагічності, страждання, небезпеки, смерті, соціального й морального неблагополуччя. Він бере

участь у формуванні похмурого емоційного тла, увиразнює драматизм зображуваних подій та актуалізує негативно марковані фрагменти художнього світу. Семантика чорного зводиться до негативної характеристики. У згаданому вище контексті цей колоратив може виконувати нейтрально-описову функцію або ставати засобом увиразнення певної предметної, пейзажної чи психологічної драми*: «Кохайтеся, чорнобриві, / Та не з москалями»; «В тебе дочка* ***чорнобрива****, / Та ще й не єдина, / …. **Чорнобривого** придбала»; «Не співає* ***чорнобрива****, / Кляне свою долю»; «Ні,* ***чорнявий*** *не убитий, / Він живий, здоровий… / А де ж найде такі очі, / Такі* ***чорні брови****?»; «Бодай же вас,* ***чорні брови****, / Нікому не мати»; «А щоб личко не марніло / З* ***чорними бровами*** *– / До схід сонця в темнім лісі / Умийся сльозами»; «Коло серця – як* ***гадина*** */* ***Чорна*** *повернулась»; «****Чорняві байстрята****… / Одна його доля –* ***чорні бровенята****»; «****Чорнобрива*** *Катерина / Найшла, що шукала./ Дунув вітер понад ставом – / І сліду не стало»* [15]. «Закріпленню таких метафоричних значень сприяє прозорість образів, що лежать в їхній основі. ... Непряма номінація забарвлює наше мовлення новими відтінками, надає йому інтриги, оскільки дає змогу зробити назву непласкою, багатовимірною, зрозумілою тим, хто здатен сприймати не лише слово, а й те культурне тло, на якому воно постало, його інтелектуальний контекст» [16, с. 134–135]. Колір набуває додаткових асоціативно-конотативних значень залежно від сюжету, композиції, авторського задуму, контекстуального оточення. Закріпленню таких метафоричних значень сприяє прозорість образів, що лежать в їхній основі.

Кольорема *білий*, репрезентована лексемою *біле* у сталому образному сполученні *«біле личко»: «А без долі* ***біле личко*** *– / Як квітка на полі: / Пече сонце, гойда вітер, / Рве всякий по волі»* [15] має передусім позитивну аксіологічну та естетичну маркованість. Білий колір у характеристиці жіночого обличчя актуалізує семи чистоти, молодості, краси, ніжності й привабливості. Водночас його семантика не обмежується безпосередньою характеристикою зовнішності. Порівняння «біле личко – як квітка на полі» переносить колористичну ознаку у ширший образний простір природи. Личко дівчини уподібнюється до квітки – красивої, ніжної, але водночас беззахисної перед зовнішніми силами. Наступні образи «пече сонце», «гойда вітер», «рве» створюють контраст між красою й руйнівною дією стихій. Тому первинно позитивна семантика кольореми білий набуває трагічної контекстуальної конотації, символізуючи не лише красу й чистоту, а й тендітність та беззахисність героїні: *«Нема нічого: скрізь* ***біліє****… / Та тільки лісом загуло»* [15].

Показовим є й лексичне оточення кольореми: словосполучення «*без долі*» безпосередньо передує образу «*біле личко*», унаслідок чого зовнішня краса героїні співвідноситься з її драматичною життєвою перспективою. Отже, колірна ознака стає засобом психологізації образу: через характеристику зовнішності опосередковано передається трагічний стан жіночої долі.

У контексті сполучення «*біле личко*» зберігає позитивну естетичну семантику, однак у поєднанні з лексемою «сльозами» набуває виразного емоційно-драматичного забарвлення: «*Умивай же* ***біле личко*** */ Дрібними сльозами…»* [15]. Тут спостерігається семантичне протиставлення: білизна обличчя асоціюється з красою, чистотою та ніжністю, тоді як сльози репрезентують біль, тугу й душевне страждання. Взаємодія цих образів посилює контраст між зовнішньою красою героїні та її внутрішнім емоційним станом.

Важливо, що лексема сльози не є безпосереднім позначенням кольору, проте бере участь у формуванні опосередкованого візуального образу. Прозорі сльози на білому обличчі створюють виразну зорову картину, завдяки чому колористичний образ функціонує у взаємодії з емоційною та образною лексикою. Отже, колористична семантика формується не ізольовано, а в межах ширшого лексико-семантичного комплексу «біле личко – сльози – страждання».

Повторення словосполучення «*біле личко*» в обох зазначених вище фрагментах дає підстави розглядати його як наскрізний образ, у якому колорема білий поєднує естетичну, оцінну, символічну та емоційно-експресивну функції. На рівні прямої номінації білий характеризує зовнішність героїні, тоді як на рівні контекстуальної семантики актуалізує ширше коло значень: чистота, молодість, краса, ніжність, вразливість і трагічність жіночої долі. У наведених текстах спостерігається характерна для народнопоетичної картини світу трансформація позитивної кольорової семантики в контекстуально трагічну, що забезпечує глибшу емоційну характеристику жіночого образу.

Прикметно, що колірність мовного сегменту *білий* у Шевченка може характеризувати не тільки людину «*І заплакала Лілея, / А цвіт королевий / Схилив свою головоньку / Червоно-рожеву / На* ***білеє*** *пониклеє / Личенько Лілеї», а й український простір: «Село на нашій Україні – / Неначе*

писанка: село / Зеленим гаєм поросло; / Цвітуть сади, ***біліють хати****»; «І досі сниться: під горою / Меж вербами та над водою /* ***Біленька хаточка****»; «І в* ***білій свитині*** */ З* ***біленької хати*** */ Вийшла погуляти / У гай на долину»; «Тяжко дітей годувати / У безверхій хаті, / А ще гірше старитися / У* ***білих палатах****»; «****Хати біленькі*** *виглядають, / Мов діти в* ***білих сорочках****»; «Неначе ляля в* ***льолі білій****, / Святеє сонечко зійшло»; «І дід, і баба у неділю / На призьбі вдвох собі сиділи / Гарненько в* ***білих сорочках****, / Сіяло сонце, в небесах»* [15]. Кольорова палітра *біліють* створює світлий, гармонійний образ українського села. Білий колір хати стає частиною національного пейзажу, що слугує за образ українського духовного й природного простору.

Кольоратив *білий* у Шевченковій мовотворчості характеризується багатозначністю та контекстуальною варіативністю. Його семантика може актуалізувати значення світла, чистоти, ясності, краси, невинності, урочистості, духовної піднесеності. Водночас білий колір здатний набувати амбівалентних або навіть трагічних відтінків, особливо в контекстах, пов'язаних із мотивами втрати, смерті, самотності чи зруйнованих життєвих перспектив. Позитивна символіка білого не є абсолютною: її конкретне значення визначається взаємодією з іншими лексичними та образними компонентами тексту.

Фольклоризація ідіостилю Тараса Шевченка уяскравлена фонетико-морфологійним сегментом української мовної системи, що декларує цілковиту нормативність сучасної української літературної мови. Мова поета має і певні індивідуальні особливості як фонетичні, так і морфологійні, на які впливали формування нової української літературної мови, коли увиразнювалися, систематизувалися основні норми, вироблені на базі живої народної мови, а також відсутність остаточно усталеної графічної системи. Шевченко прагнув до максимально фонетичного написання, зумовленим його боротьбою проти історико-морфологійного принципу правопису, але над Т. Шевченком ще тяжіли орфографічні традиції на той час староукраїнської літературної мови та вплив фонетико-морфологійних рис церковнослов'янської мови. Усе це вочевиднює в мові Шевченка графічні паралелі окремих кореляцій слів, у яких змішувалося написання *е / и, и / і, ы / и* та помітні морфологійні паралелі: *А Йвася спитають,* ***зараннє*** *спитають./ Не дадуть дитині до мови дожить; Мов та чапля* ***меж*** *птахами, / скаче, бадьориться; І окинув нечестивих /* ***Орліми*** *очима; Не плакала б* ***матер*** *божа / В Криму за Україну…. Великий Луг і* ***матір*** *Січ, / Взяли з собою* ***матер*** *божу; Іде чернець у келію /* ***Меж*** *стіни німії* [15]. Наведені приклади засвідчують варіативність графічного та морфологійного оформлення мовних одиниць у поетичній мові Тараса Шевченка. Графічні паралелі, зокрема коливання в написанні е / и; и / і; ы / и, відображають тогочасні особливості українського правопису та процеси його становлення. Водночас морфологійні паралелі (зараннє, меж / матер / матір, орліми) демонструють співіснування різних граматичних форм, характерних для живої народнорозмовної мови й літературної практики XIX століття. Такі варіантні форми не є випадковими: вони репрезентують складну взаємодію традиційної книжної норми, народномовної стихії та індивідуально-авторської мовної практики Шевченка, що разом формують своєрідність його поетичного мовлення.

З виразних фонетичних рис мови Шевченка простежується послідовна передача через голосний [і] сучасного звука [*и*], що чергується з [*е*] та [*Ø*] в позиції між звуками *[б], [п], [м], [т]* і сонорним [р]: *вибірала, умірати, умірає, збіратися.* Послідовна передача звукосполучення *ри* (із старого *ръ, рь* у відкритому складі при попередньому приголосному) так, як і в сучасній українській літературній мові, є поодинокі випадки: *дрижати – дрожати – дріжати.* Така особливість помітна у написанні кольоративів: *чорнобривий (а) – чорнобровий (а) – чорнобривый – чорнобрівий – чорнобрывий; кривавий – кровавий. Наприклад: Дарма щоніч дівчинонька / Його виглядає. Не вернеться* ***чорнобривий*** */ Та й не привітає; Молоденький,* ***чорнобровий*** */ Знайшли вчора у діброві* [15]. Очевидно, що відбувається вплив двох аспектів – це прагнення поета усталити написання цих слів із звукосполученням *ри*, а другий аспект – це вплив діалектних форм.

В ідіостилі Т. Шевченка простежується чергування голосних *о // і* в префіксальних словах: зойдемося, зопсовали, зостався та збереження давнього голосного [0] в новому закритому складі, де закономірно мало бути [і]: *вольний (а)*, ця фонетична особливість декларує те, що в мові поета чергування давнього *о // і* ще не усталилося в писемній мові на період літературної діяльності Шевченка. З цим очевидно пов'язане вживання префікса-прийменника *-од-* та відсутності *-від-*, що, безумовно, не можна пояснити лише впливом діалектної мови: *Прийшли вісті недобрії – / В* ***похід*** *затрубили «Катерина»; Розказали кобзарі нам / Про* ***войни*** *і чвари «Іржавець»; І поки ви* ***дознаєтесь****, / Що ще є країна, / Не полита*

сльозьми**, кров'ю, / То я **одпочину… / Одпочину**… аж слухаю…; А ви? ви, гори, **оддали**!! «Іржавець»; Близько хата, де дівчина / Ворота **одчинить.** А, може, вже **одчинила**/ Не мені , другому; І в школу хлопця **одвела**/ до п'яного дяка в нау*ку [15]. Прикметним є збереження в мовотворчості поета суфікса **-ова-* без заміни його на *-ува-,* що є типовим для сучасної української літературної мови, це засвідчує про досить сильну ще у тодішній літературній мові діалектно-розмовну традицію: мордовати, руйновати, частовати, годовати, будовати, полудновать, цiловали. Аналіз фонетичних особливостей ідіостилю Т. Шевченка засвідчує незавершеність процесу унормування чергування давніх голосних о // і в українській писемній мові першої половини XIX століття. Функціонування форм зойдемося, зопсовали, зостався, вольний демонструє співіснування давніх і новіших фонетичних рис, що відображають динаміку становлення літературної норми. Показовим у цьому аспекті є також уживання префікса-прийменника од за відсутності форми від. Такі мовні явища не варто розглядати виключно як наслідок діалектного впливу, оскільки вони відбивають ширші історичні процеси формування української літературної мови та правописної традиції.

Ще однією особливістю фонетико-морфологійних відхилень від норм сучасної української літературної мови, є відбитком або залишків старих книжних літературних норм, або відображення діалектних особливостей: тільки, ледви паралельно із ледве. Шевченко надавав перевагу у своїй мовотворчості уживання форми цигане, люде при значно рідше вживаній люди. Уживання у називному відмінку множини форм із закінченням *е* та *и* у словах з випадним суфіксом **-***ин-* (людина) та типу циган продовжувалася до поч. XX ст. і лише згодом була узаконена правописом форма з *-и-* у контексті закріплення цієї традиції, що апелює до уніфікування цієї форми з іншими іменниками чоловічого роду II відміни: *Бо москалі – чужі **люде**, / Знущаються вами; Де ж ті **люде**, де ж ті добрі, / Що серце збиралось; Хоч півдулі, аби **тільки** / Під самую пику* [15].

Мовотворчість Т. Шевченка уяскравлена членними нестягненими прикметниковими і займенниковими формами, що типово для усної народної творчості. Сучасні творці художнього слова також можуть використовувати такі форми, але переважно з метою стилізації твору під народну мову. У Т. Шевченка використання такого мовного сегменту виходить за межі стилістичного, толеруючи органічну ознаковість народної мови, є водночас, очевидно, ще не зовсім закінченого процесу стягнення прикметникових та займенникових форм. Найуживанішими в ідіостилі Шевченка є нестягнені форми прикметників у називному та знахідному відмінках однини жіночого роду, та у називному відмінку множини: *Гори мої **високії**, / Не так і високі, / Як хороші, **хорошії**, / Блакитні здалека; Бодай ніколи не дивиться / На вас, **проклятії**!! Ні, ні… / Не ви прокляті…. а гетьмани, / Усобники, ляхи погані!! / Простіть, **високії**, мені!! / **Високії! І голубії!** / Найкращі в світі! **Найсвятії**!; І **думає** / Чоло похмурніло/ Мабуть, щось тяжке, **тяжкеє** / Вимовить хотілось?; І згадував літа свої / **Давнії, благії**…; Заступила чорна хмара / Та **білую** хмару; Предковічні, що политі / **Кровію** людською!...; А де ж твої думи, **рожевії** квіти; Розказали кобзарі нам / Про войни і чвари, / Про **тяжкеє** лихоліття… / Про **лютії** кари,. / ; Люблю, як щиру, вірну дружину, / Як **безталанную** свою Вкраїну!; А **теє** диво, всіма коване, – У шинку покритка, а люде п'яні!;Бо люде **чужії** її засміють; І хто їй розкаже, і хто **теє** знає; Якби то далися **орлинії** крила; Аж гульк – з Дніпра повиринали / **Малії** діти, сміючись; Нащо літа **молодії**, Веселі дівочі?; Свої люде – як **чужії**, / Ні з ким говорити;Поки слава на все село / **Недобрая** стала; Прийшли вісті **недобрії** – / В поход затрубили; А тим часом вороженьки / Чинять свою волю – / Кують речі **недобрії**; «Нехай тебе бог прощає / Та **добрії** люде»; «Серце моє **коханеє**! / Де ти так барився?; І не кричіть! Я свою п'ю, / а не кров **людськую**; Грає серце козацькеє, / А думка говорить; Виростали у кайданах / **Слов'янськії** діти* [15]. Такі форми відображають тогочасний стан української граматичної системи, у якій процес стягнення прикметникових і займенникових форм ще не був остаточно завершений. На відміну від сучасної художньої практики, де нестягнені форми здебільшого виконують стилізаційну функцію, у Шевченковій мові вони функціонують органічно й природно, засвідчуючи тісний зв'язок його ідіостилю з фольклором та живим народним мовленням. Отже, нестягнені форми становлять важливий компонент граматичної своєрідності поетичної мови Т. Шевченка та відображають закономірності розвитку української літературної мови XIX століття.

Посутньо зазначимо, що у поезії Шевченка циркулюють найбільш типові морфологічні особливості, що є кластерами і в сучасній українській мові, – це вживання форм із пестливими суфіксами*: Може, вийшла **русалонька**/ Матері шукати, / А, може, жде **козаченька**, / Щоб залоскотати / Не **русалонька** блукає – / То*

дівчина ходить; Дарма щоніч ***дівчинонька*** */ Його виглядає. Не вернеться чорнобривий / Та й не привітає; Пошли ж ти їй долю, – вона* ***молоденька****, / Бо / люде чужії її засміють; Під ним коник* ***вороненький*** */ Насилу ступає; Ідуть – під дубом* ***зелененьким*** */ Кінь замордований стоїть; Збиралися* ***подруженьки****, /* ***Слізоньки*** *втирають; Прилітає* ***зозуленька*** */ Над ними кувати; / Прилітає соловейко/ Щоніч щебетати; На кого покинув / Батька, неньку* ***старенькую****, / Молоду дівчину; Піду шукать* ***миленького****, / Втоплю своє горе, / Втоплю свою* ***недоленьку****; Коли ж милий на тім боці, /* ***Буйнесенький****, знаєш; Утопився б* ***молоденький****, / Щоб не нудить світом; Одна його доля – чорні* ***бровенята;*** *На* ***рученьках*** *носить сина, / Очиці поводить*[15]. .Використання пестливих суфіксів у поезії Тараса Шевченка є характерною морфологійною особливістю української мови. Форми на кшталт ***русалонька****,* ***козаченька*** надають мовленню емоційної виразності, передають ніжність і прихильність, а також увиразнюють народнопоетичний характер творів. Такі форми, поширені в українській мові й сьогодні, засвідчують тяглість мовних традицій та органічний зв'язок поетичної мови Шевченка із живою народною мовою.

Висновки. Дослідження колірності *білий – чорний* у мовотворчості Тараса Шевченка дає змогу простежити взаємодію лексичної семантики, художньої образності та авторської концептуалізації світу. Аналіз функціонування цих колоративів передбачає врахування їхнього прямого номінативного значення, контекстуальних семантичних трансформацій, символічного потенціалу, оцінної маркованості та участі у формуванні образної структури твору. Кольороназви білий і чорний взаємопов'язані елементи цілісної колірної парадигми Шевченкового поетичного мовлення, у якій колір виступає важливим засобом текстотворення та носієм глибокої символічно-концептуальної культурологічної матриці.

Дослідження фонетико-морфологійного аспекту дає змогу виявити закономірності звукової організації кольоративів, їхню словотвірну структуру, морфологійні характеристики та функційну у роль у поетичному контексті. Фонетичний рівень поетичної мови Шевченка репрезентує перехідний етап розвитку української літературної норми, у якому взаємодіяли давні мовні традиції, живомовні елементи та нові тенденції нормалізації.

Продуктивним є поєднання кольоративної семи з пестливими суфіксами. Наприклад, суфікс -еньк- у прикметникових формах сприяє зменшено-пестливій характеристиці й водночас змінює фонетичний обсяг слова. Морфологійна деривація тут безпосередньо впливає на його фонетичну організацію. Кольорова ознака може бути включена до складного прикметника, зокрема, такі утворення, як буйнесенький, характеризуються збільшенням кількості складів, появою додаткових консонантних і вокалічних послідовностей та, відповідно, зміною їхнього ритмічного потенціалу.

Засвідчено, що особливого значення набувають повтори голосних і приголосних, а також фонетична взаємодія кольоративу з означуваним словом. Найбільш виразно це простежується у словосполученнях *«біле личко», «чорні брови», «червоною гадюкою»,* де фонетична організація входить у складну систему фонетичного, морфологійного, ритмічного, синтаксичного, семантичного концептуального механізмів в проєкції на мотиваційні закономірності номінативних одиниць.

Установлено, що в мовотворчості Шевченка морфологійна форма кольоративу часто корелює зі способом концептуалізації кольору: прикметник передає статичну ознаку (*Бодай же вас,* ***чорні брови****, / Нікому не мати; Умивай же* ***біле личко*** */ Дрібними сльозами*) [15] тоді як дієслівна форма може репрезентувати процес її виникнення або зміни (*Сонце заходить,* ***гори чорніють****, / Пташечка тихне, поле німіє;* ***Червоніє, як квіточка****/ Вранці над водою)* [15]. Граматична категоризація кольору безпосередньо пов'язана з його художньою інтерпретацією та мотиваційним наповненням.

Функціонування членних нестягнених прикметникових і займенникових форм є характерною рисою мовотворчості Т. Шевченка та важливим засобом репрезентації народнорозмовної стихії його ідіостилю. Їхнє систематичне вживання, зокрема найчастіше форм прикметників у називному та знахідному відмінках однини жіночого роду та в називному відмінку, свідчить не лише про орієнтацію поета на живу народну мову.

Аналіз фонетико-морфологічної системи Тараса Шевченка засвідчує, що в його творах вже цілком виразно відбиті ті фонетичні риси і всі морфологічні моменти, що становлять норми сучасної української літературної мови. Мова поета має свої особливості як фонетичні, так і морфологічні, аналізуючи які, треба зважати на низку суттєвих ознак, без яких не можна правильно схарактеризувати цей аспект.

Отже, творчість Шевченка є кластером вищого етапу становлення, формування нової української літературної мови, де маштабується, увиразню-

ється, систематизується нормативність української літературної мови, випродукувана й заіндексована кодами живого народного мовлення та індивідуальним стилем автора. Вочевиднено, що при відсутності остаточно усталеної графічної системи, Т. Шевченко прагнув запровадити максимально фонетизоване написання, спричинене тенденцією зберігати й закріплювати історично-морфологічний принцип правопису, акумульований тяглістю орфографічної традиції на той час староукраїнської літературної мови. Де уяскравлено фонетично-морфологічні риси церковнослов'янської мови, оприявленірисами живої народної мови. Такі компіляції випродукували у мовній творчості Шевченка графічні паралелі окремих слів, в яких, принаймні, змішувалося написання *ы – и, и – і, е – и*, не чисельні, але досить уяскравлені морфологічні паралелі. Фонетико-морфологічний сегмент мовотворчості Шевченка є наслідком неусталеності мовних норм того часу та випродукуваний індивідуальним стилем поета.

Перспективу подальших наукових студій убачаємо в поглибленому комплексному дослідженні концептуального колірного сегменту як одного з визначальних компонентів національного коду мовотворчості Тараса Шевченка. Актуальністю послугує системне виявлення лексико-семантичної структури відповідних кольороназв, особливостей їхньої контекстуальної семантизації, прагматико-оцінної маркованості, реконструкції лінгвокультурної семантики кольороназв із урахуванням їхньої взаємодії з фольклорними, біблійними, етнокультурними, загальносимволічними кодами й механізмів переходу від денотативного значення кольору до метафоричного, символічного та концептуального.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Строкаль О. Поетика кольороназв у творах Анатолія Мойсієнка. *Українське мовознавство.* №1(48). 2018. С. 29–36.

2. Чікало М. І. З історії назв кольорів в українській мові (XIV–XVIII століття). Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці філологічної секції. 1997. Т. CCXXXIV. С. 186 – 209.

3. Berlin B., Kay P. Basic colour terms : their universality and evolution. Berkley and Los Angeles, California: University of California Press, 1969. P. 210.

4. Goethe J. W. von. Zur Farbenlehre: in 2 Bänden. Tübingen: J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1810. Bd. 1. XLVIII. 654 S.; Bd. 2. XXVIII. 757 S.

5. Франко І. Вибрані твори:Літературознавство, публіцистика: у 3 т. / Скотний В. та інші; упор. Шалата М. Дрогобич: Коло, 2004. Т. 3. 824 с.

6. Грищук В. В. Деривaційний потенціал прикметників на позначення кольору у сучасній українській мові. Мовознавство. 1986. № 2. С. 23–30.

7. Крижанська О. Яким буває червоне? (Синонімічні кольороназви в українській мові). Урок української. 2001. № 2 (24). С. 22–24.

8. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. N.Y.: Basic Books, 1999. 624 p.

9. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

10. Критенко А.П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. У кн.: «Славістичний збірник». Київ: Вид-во АН УРСР. 1963.

11. Іншакова І.О., Іншаков А.Є. Колірна палітра в художній спадщині Т. Шевченка. Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету / П.І. Білоусенко, А.З. Брацкі та ін.; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг, 2014. Т. 10. С. 156–162.

12. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі: навч. посіб.для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 607 с.

13. Шевченківський словник: у 2 т. / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка АН УРСР. Головна редакція «Української радянської енциклопедії». Київ, 1976. Т. 1. 414 с.

14. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Тарас Шевченко / Упоряд., авт. передмови і коментарів М. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2002. 402 с.

15. Шевченко Т.Г. Кобзар / Вступ. ст. Олеся Гончара. Київ: Дніпро, 1985. 640 с.

16. Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська; підготувала. електрон. оригінал-макет Ю. О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf (дата звернення: 10.09.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2(477.86/.87)(059)+39)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.8

ДО ПИТАННЯ ПОХОДЖЕННЯ ЕТНОНІМА «БОЙКИ» В РЕТРОСПЕКТИВІ

ON THE ORIGIN OF THE ETHNONYM "BOYKI" IN RETROSPECTIVE

Лисак В.М.,
orcid.org/0000-0001-7987-6096
доктор філософії, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Львівського торговельно-економічного університету

Попадинець М.В.,
orcid.org/0000-0001-5259-0952
викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

Мовленнєва культура українських горян бойків є невід'ємним компонентом їхнього архаїчного способу життя, ментальних ознак родового устрою, звичаєвого права, традиційних святкувань, обрядів і вірувань. В етнонімі «бойки» вкладений глибинний зміст життя, побуту та мови горян, які були надто віддалені від цивілізації, малоосвіченими, проте трудолюбивими, зазвичай поміркованими та дуже енергійними. З огляду на те, що дослідники поняття «бойки» були академічними істориками, етнографами, філологами або просто шанувальниками матеріально-побутової культури горян, важливо проаналізувати відомі гіпотези: *етнографічна* (І. Червінський, Л. Голембйовський), *історична* (Й. Добровський, П. Шафарик, І. Вагилевич, О. Партицький), *філологічна* (І. Верхратський, М. Скорик), *ономастична* (М. Худаш). У кожній з цих теорій дослідники намагаються підтвердити свою версію історичними фактами, лінгводидактичним матеріалом народної творчості, зразками фонетичних, лексичних чи морфологічних форм. Якщо перша «волова» теорія польських шляхтичів І. Червінського та Л. Голембйовського є більш емпіричною, споглядальною, то історична гіпотеза чеських учених Й. Добровського та П. Шафарика, яку активно підтримали І. Вагилевич та О. Партицький стала початком української наукової дискусії. На сторінках відомої львівської газети «Діло» в 1894 р. О. Партицький доводив походження бойків від давньокельтського племені *Boi*, які колись заселяли Центральну Європу. Натомість відомий львівський мовознавець І. Верхратський стверджував, що назва горян походить від вживання в розмовній мові стверджувальної частки *«боє»*, яка означає *так, аякже, справді* або *бо є*. У науковій суперечці брали участь також відомі галицькі дослідники І. Франко, І. Вагилевич, Я. Головацький, І. Вовк, З. Кузеля. Важливими лінгвістичними теоріями того часу були: гіпотеза О. Потебні, який виводив походження етноніма від слова *«боятися»*; А. Петрушевича – від дієслова *«бити»* – люди-забіяки; І. Франка (*«войко/бойко»* – воїн). Також існує ономастична теорія відомого львівського мовознавця М. Худаша про те, що етнонім «бойко» бере свої витоки від праслов'янської особової назви *Бойко*, який, найвірогідніше, був засновником родоплемінного об'єднання або вождем. Бойківський говір має свої прикметні ознаки, свою особливу гірську мелодику, свій фонетичний смак голосних і приголосних, який визначається філософією ментальності цієї гірської спільноти.

Ключові слова: етнонім, бойки, бойківський говір, гіпотези.

The linguistic culture of the Ukrainian Boyko highlanders is an integral component of their archaic way of life, the mental traits associated with their clan-based social structure, customary law, traditional celebrations, rituals, and beliefs. The ethnonym «Boyko» encapsulates the profound essence of the lives, daily existence, and language of these highlanders-people who lived far removed from civilization and possessed little formal education, yet were industrious, generally temperate, and highly energetic. Given that those who have studied the concept of the «Boykos» include academic historians, ethnographers, and philologists – as well as mere enthusiasts of the highlanders' material and domestic culture-it is important to analyze the prevailing hypotheses: the ethnographic (I. Chervinskyi, L. Holembiovskyi), the historical (J. Dobrovský, P. Šafařík, I. Vahylevych, O. Partytskyi), the philological (I. Verkhratskyi, M. Skoryk), and the onomastic (M. Khudash). In each of these theories, researchers attempt to substantiate their claims using historical facts, linguistic material drawn from folklore, and examples of phonetic, lexical, or morphological forms. While the initial "ox-herder" theory proposed by the Polish nobles I. Chervinskyi and L. Holembiovskyi was largely empirical and speculative in nature, the historical hypothesis advanced by the Czech scholars J. Dobrovský and P. Šafařík-which was actively supported by I. Vahylevych and O. Partytskyi-marked the beginning of a scholarly debate within Ukraine. In 1894, in the pages of the prominent Lviv newspaper «Dilo», O. Partytskyi argued that the Boykos originated from the ancient Celtic tribe of the Boii, who once inhabited Central Europe. In contrast, the renowned Lviv linguist I. Verkhratskyi maintained that the highlanders' name derived from the colloquial use of the affirmative particle «boie»-meaning «yes,» «indeed,» «truly» or «for it is so.» Prominent Galician scholars such as I. Franko, I. Vahylevych, Ya. Holovatskyi, I. Vovk, and Z. Kuzelia also participated in this scholarly debate. Other significant linguistic theories of the time included the hypothesis of Oleksandr Potebnia, who traced the ethnonym's origin to the word «boiatysia» («to fear»); that of Antin Petrushevych, who linked it to the verb «byty» («to beat» or «to fight»), implying «brawlers»; and that of Ivan Franko, who connected it to «voiko»/»boiko» («warrior»). There is also an onomastic theory proposed by the noted Lviv linguist M. Khudash, suggesting that the ethnonym «Boyko» originated from the Proto-Slavic personal name Boyko-likely the founder of a clan-tribal union or a chieftain. The Boyko dialect possesses distinctive features, a unique mountain cadence, and a specific phonetic quality of vowels and consonants-characteristics shaped by the mentality of this mountain community.

Key words: ethnonym, Boykos, Boyko dialect, hypotheses.

Формулювання проблеми. Досліджуючи особливості мовленнєвої культури українського субетносу – бойків, важливою є етимологія його назви, що викликала бурхливий інтерес та жваву дискусію серед польських, чеських та українських учених, яка бере початок з кінця XIX ст. і триває досі. У межах історичної та філологічної гіпотез аналізують фонетичні, лексичні та морфологічні особливості розмовної мови українського етносу. Саме відображення глибинної філософії господарського життя, побуту та вірування горян міститься у мовленнєвому багатстві бойків як автохтонних верховинців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження особливостей мовної культури бойків, дослідження етимології їхніх лексем первинно починалися зі статей, пізнавальних публікації, наукових розвідок, які друкував «Літопис Бойківщини» як орган етнографічного товариства «Бойківщина», що виник у м. Самборі в 30-ті роки XX ст., але був ліквідований радянською владою. Відновився часопис за кордоном лише в 1969 р. як півріччник, який видавала Головна управа товариства «Бойківщина» під керівництвом громадського діяча Мирона Утриска. У 90-ті роки XX ст. співвидавцями вже річника стали галицькі науковці, а саме видавництво стало спільним проєктом США, Канади та України.

Варто виділити наукові праці Євгенії-Софії Рабій-Карпинської «Бойківська говірка села Підбуж», «Діалекти поляків Самбірського повіту» (польською мовою), «Говір бойків», наукову публікацію Михайла Лесіва «Бойківські говірки в дослідженнях у XIX і XX ст.» [1; 2]. Юліан Рабій регулярно публікував ономастичні розвідки про походження назв поселень, присілків, річок і гірських урочищ Самбірського, Старосамбірського й Турківського повітів [3].

У 2000-их роках і до сьогодні складовими мовленнєвої, матеріально-побутової культури бойків займаються дослідники Інституту народознавства НАН України, який очолює академік С. Павлюк. Львівські науковці (Р. Кирчів, Ю. Гошко) підтримують історичну гіпотезу І. Вагилевича, проаналізувавши сприйняття екзоніма (так бойків називали сусіди) самими людьми.

Інші львівські науковці Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (до 1993 р. мав назву Інститут суспільних наук) – М. Худаш, Д. Гринчишин, Я. Закревська у своїх публікаціях вважають історичні версії походження етноніма дещо штучними і пояснюють етимологію від праслов'янського антропоніма (власного імені) *Бойко* за допомогою суфіксального моделювання.

Формулювання завдання. Мета статті – висловити власну лінгвістичну позицію щодо походження назви етноніма «бойки», проаналізувавши наукові аргументи відомих істориків, етнографію, фольклористів, мовознавців. Виокремити особливості бойківської говірки, що підкреслюють самобутню ідентичність гірського субетносу.

Виклад основного матеріалу. Українські горяни – бойки, гуцули, лемки у своїх говірках, які позначалися на натуральній і напівнатуральній формах господарського укладу, бурхливо виражали свої емоції, зберігали глибоку повагу до старших, використовуючи загальновживану розмовну лексику. У горах здавна спостерігався низький економічний розвиток, практично не було великих промислових підприємств, довгий час панували архаїчні устої в громадському та родинному побуті, просвітницька діяльність здебільшого лягала на плечі місцевих парохів, а освітня робота була на дуже низькому рівні. Усе це зумовило не лише особливу консервативність традиційно побутової культури горян, а й впливало на їхнє розмовне та офіційне мовлення.

Досліджуючи походження етноніма «бойки», треба зазначити, що українські вчені до сьогодні не можуть визначитися з точною та правильною науковою аргументацією, оскільки кожна з гіпотез має своє пояснення, іноді емпіричне, дещо надумане, без документального підґрунтя.

Виділяють низку наукових гіпотез щодо походження цього етноніма, зокрема *етнографічна* (І. Червінський, Л. Голембйовський), *історична* (Й. Добровський, П. Шафарик, І. Вагилевич, О. Партицький,), *філологічна* (І. Верхратський, М. Скорик), *ономастична* (М. Худаш).

Якщо заглиблюватися в історію походження етноніма «бойки», то практично всі вчені сходяться на думці, що це поняття – boici, boiki вперше озвучив візантійський імператор Константин Порфіроґенет (Багрянородний) приблизно в X ст. Тому першими дослідниками значення цього поняття були відомі на той час польські вчені: географ та етнограф Ігнатій Червінський (Ignacy Czerwiński) та історик, етнограф і публіцист Лукаш Голембйовський (Łukasz Gołębiowski). Саме І. Любіч-Червінський у праці «Okolica za-Dniestrska między Stryiem і Łomnicą» («Задністрянська околиця між Стрієм і Лімницею») [4], яка видана у 1811 р. у Львові в друкарні Юзефа Шнайдера, уперше спробував розтлумачити значення етноніма «бойки», порівнюючи горян з волами.

Можливо, тому що в першій половині XIX ст. віл був основною тягловою силою в горах,

зокрема між Стрием і Лімницею, значно краще виконував важку роботу на крутих височинах, ніж кінь. Горяни випасали та відгодовували волів на полонинах, продавали їх на скотних або бидлячих ярмарках низинних міст. Догляд худоби, особливий запах дьогтю, яким мастили вози, незграбна хода болотами та камінням створили особливу манеру рухів бойків. Як освічений шляхтич-етнограф і власник руського (українського) села, а не академічний учений, І. Червінський вайлувату, міцну статуру бойка, який доглядав свого вола, асоціативно ототожнював з його робочим інструментом.

Таким чином, у першій польській етнографічній монографії І. Червінський описує життя, побут і вірування українських горян, виділяючи основні їхні етнопсихологічні риси: працелюбність, терплячість, повільність і неймовірну впертість, що зазвичай позначилось на мовленні. На думку автора, бойки розмовляють протяжно, гугняво, у дуже повільному темпі, що вирізняє їх від населення низин. Саме сповільнений темп мовлення визначав особливості флегматичного психотипу бойків, який дозволяв автору порівнювати людей з волами.

Діалектна мова українських горян кардинально вирізнялася від польської чи німецької офіційної мови, і, на думку І. Червінського, була грубуватою, граматично неправильною через низький рівень освіченості. Окрім твердої звукової палітри власне українських слів, найбільше в мовленні горян траплялися ***волоські (румунські)*** терміни: *кошара або струнга* (загін для овець), *вурда* (варений сир), *кулеша* (каша), *гуня* (традиційний вовняний верхній одяг), ***полонізми:*** *таніта* (дешевизна), *конвент* (уряд); ***мадяризми (угорські слова)***: *варош* (великі торгові центри), *дараб* (шматок), *банувати* (сумувати), *кошуля* (сорочка).

Будемо вважати, що судження польського шляхтича І. Червінського щодо діалектних і звичаєво-побутових особливостей бойків мають чітко виражену суб'єктивну позицію, оскільки некваплива життєва філософія верховинців, зумовлена виснажливою працею в горах і повною віддаленістю від цивілізації, є безпосереднім актом спілкування з Богом і природою. І якщо описи І. Червінського були сповнені іронією та скептицизмом, то дослідження Л. Голембйовського були дещо інші.

У своїй праці «Lud polski, jego zwyczaje, zabobony» («Люд польський, його звичаї та забобони», 1830 р.) [5] Лукаш Голембйовський, підтримуючи «волову» теорію І. Червінського, теж вважав, що поняття «бойки» походить від румунського слова *«bou»* (в множині *«boi»*), що означає *віл, воли*. Учений також пише про те, що етнонім «гуцул» утворився від дієслова «кочувати» через такі можливі варіативні зміни: кочувати > кочули > коцули > гоцули > гуцули.

Польський етнограф також не був професійним славістом, тому досліджував мовлення бойків як «простого і дикого» гірського народу, у якого нема світської шляхетності і витонченості, проте йому властива повага і пошана до старших, де слово ґазди (голови роду) мало силу закону.

Специфічне звучання приголосних звуків з позначенням твердості створювало особливий акцент і відмінність в інтонаціях і тембрі мовлення, що вирізняло мовлення бойків від населення інших українських регіонів. За Л. Голембйовським, це особливий місцевий говір, ізольований природним довкіллям Карпат. Між тим, зазначав дослідник, неговіркий і закритий гірський народ демонстрував справжню шляхетну гостинність. Якщо бажаний гість заходив до бойківської хижі, ґазда мав сам його запросити до столу чи сісти відпочити. Коли гість відмовлявся від гостини або був неввічливим, бойки це вважали зневагою, приниженням гонору.

Отже, розглянувши історико-етнографічну теорію походження етноніма «бойки», можемо констатувати, що життя, побут і діалектне мовлення горян було предметом дослідження від найдавніших часів і не втрачає своєї актуальності досі.

На особливу увагу заслуговує ще одна гіпотеза про походження назви «бойки», започаткована в працях відомих чеських дослідників Й. Добровського та П. Шафарика. Зокрема, основоположник наукової славістики Й. Добровський у праці «Institutiones linguae slavicae dialecti veteris» (1822) [6], що відома в науковій та академічній літературі як «Граматика старослов'янської мови», уперше вибудував класифікацію усіх слов'янських мов і діалектів, виділяючи загальні ознаки говорів бойків, гуцулів і лемків. Учений вказував на значимість вивчення таких віддалених місцевих діалектів для систематизації спільнослов'янського лінгвістичного багатства.

Натомість професійний мовознавець П. Шафарик у своїх наукових розвідках «Слов'янська етнографія» (1837) та «Слов'янські старожитності» (1837–1838) уже виділив українські говори («малоруське наріччя») в окрему групу, яка, на думку дослідника, належала до південно-східної гілки слов'янських мов. Проте П. Шафарик глибинно не описував місцевих карпатських діалектів, його цікавила лише етимологія походження етноніма «бойки». Власне, на основі історичної хроніки Костянтина

Багрянородного вчений вважає, що це поняття походить від кельтського племені *боїв* [7–8].

Значно пізніше в праці «Про землю, названу Бойки» в «Слов'янському народописі» (1842) П. Шафарик цілком логічно стверджував, що мовлення бойків є застарілим діалектом малоруської (української) мови. Цю думку він аргументував низкою фонетичних, граматичних і лексичних особливостей [9].

Як макролінгвіст П. Шафарик першим зазначив особливу вимову голосних звуків у закритих складах, коли навіть у повільному мовленні давні голосні [о], [е] переходять в [і], [у] або [и], що не притаманно польським чи угорським верховинцям. Наприклад, др**о**ва – [др**ы**ва], м**е**д – [м**і**д].

Також П. Шафарик вважав, що стверджувальна та підсилювальна частка *«боє» («бо-є»)* є особливим унікальним граматичним засобом бойківського говору, і звідси, на думку вченого, походить назва етносу. Важливо зазначити, що П. Шафарик схилявся до думки, що мовленню бойків властива архаїчна праслов'янська система м'якості приголосних перед конкретними голосними, як це звучить на Поділлі чи Наддніпрянщині. До прикладу, пшоно – [пш'оно], жаба – [ж'аба], час – [ч'ас].

Таким чином, П. Шафарик, підтримуючи кельтську теорію Bóí, яку висунув Костянтин Багрянородний у трактаті «Про управління імперією», вважав також що частка *«боє»* теж важлива для тлумачення етимології слова «бойки» [9].

Мовознавчі розвідки П. Шафарика особливо зацікавили молодого галицького семінариста, який згодом став одним з членів «Руської трійці» Івана Вагилевича. У 1836 р. він уперше написав приватного листа відомому вченому, згодом надсилав приклади фактологічного мовного матеріалу, зразки живих діалектних форм, фонетичне звучання галицьких говірок, а також тексти усної народної творчості. Натомість чеський учений детально консультував І. Вагилевича, який згодом написав наукову розвідку про бойківський субдіалект та звичаї горян – «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині» (1841) [10]. Саме в цій науковій розвідці І. Вагилевич цілком погодився з П. Шафариком, що етнонім «бойки» походить від давньокельтського племені боїв, проте не відкидав вірогідності етимології від слова «бойкий» (енергійний, моторний).

Важливим для аналізу бойківської говірки з найдавніших часів є словник лексем, який І. Вагилевич опублікував як додаток до своєї праці «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині». Діалектні слова на основі емпіричних спостережень дослідник поділяє на такі тематичні групи:

– ***назви людей та родинні зв'язки:*** *ґазда* – господар, *ґаздиня* – господиня, *челядь* – члени родини, *легінь* – неодружений хлопець;

– ***побут, одяг та будівництво:*** *кичера* – гора, вкрита лісом, *сінні двері* – вхідні двері перед житловою кімнатою, *курна хата* – житло без димаря, *хупавий* – гарний, ошатний одяг;

– ***демонологія та вірування:*** *домовий дух (Годованець)* – хатній дух-покровитель, *упир (планетник)* – дідько, чорт.

Таким чином, можна виокремити мовознавчі дослідження І. Вагилевича, який уперше в українській і європейській науковій думці послідовно і системно виділив три діалектні групи карпатських горян, проаналізував їх розселення та описав особливості їхніх місцевих говірок.

Розглядаючи *історичну (кельтську)* гіпотезу та *мовознавчу* гіпотези, яких дотримувався І. Вагилевич, варто зазначити їх вплив на наукову дискусію між поглядами відомих львівських учених, що розгорнулася на сторінках місцевої газети «Діло». Зокрема, у 1894 р. «Діло» (ч. 255–256) опублікувало наукову розвідку О. Партицького «Звідки пішла назва «Бойки»?» [11], де дослідник з точки зору історіографії, прагнучи виявити історичне коріння автохтонних горян, наполягав на тому, що етнонім «бойко» має походження від загарбницького племені кельтів – боїв (Воіj), які заселяли територію Чехії, зокрема Богемію, а згодом частково емігрували в Карпати.

На думку О. Партицького, предки боїв були дуже сміливими, войовничими, бойовими, що загалом засвідчувало особливості етнопсихології кельтів. Учений також пояснював сутність неприязні та «нелюбові» в міжетнічних стосунках бойків і гуцулів через колишні давні раптові напади та завоювання кельтами інших більш слабких племен.

Натомість відомий львівський мовознавець Іван Верхратський того ж року опублікував свої статті в газеті «Діло» (зокрема, праці «До квестії походження назви «Бойки» (ч. 212) та «Звідкиля взяла ся назва «Бойки»?» (ч. 263, 265) [12–13]. На думку вченого, поняття «бойки» є *етнонімом* (екзонімом), тобто типовим прізвиськом горян за систематичне вживання в розмовному мовленні стверджувальної частки *«боє»* (або *«бой-є»*), що означає *так, аякже, справді* або *бо є*.

Як лінгвістичний аргумент дослідник І. Верхратський називає частку *«лем»* від якої походить назва інших українських горян – лемків, є ще частка (партикула) – *«лиш»* – звідти лишаки, від *«што»* – штоканці (етнічні групи в сербів).

Сутність науково-емпіричної суперечки полягає в тому, що в історика О. Партицького та філо-

лога І. Верхратського були власні глибокі переконання в тому, що назва українських горян – бойків дуже давня, має свою етимологію історичну та мовну. Кожен з опонентів був твердо переконаний у правильності власної позиції.

У відповіді на критику своєї мовної гіпотези в статті «Замѣтка на отвѣтъ п. Партицкого» (газета «Діло», 1894 р., ч. 278), а також в праці німецькою мовою, яка вийшла в австрійському журналі під назвою «Woher stammt der Name «Бойки»?» («Звідки походить назва «Бойки»?») І. Верхратський стверджує, що все це можна перевірити [14–15]. Категорично заперечуючи походження назви українських верховинців від античних кельтів, вважав, що між зникненням племені боїв і появою назви «бойки» є величезний розрив у часі, якщо проаналізувати історичні документальні джерела.

Таким чином, виділимо найважливіші архаїчні форми бойківського говору за І. Верхратським, а саме:

– ***уживання специфічної господарсько-побутової лексики з твердими та здебільшого дзвінкими приголосними:*** **ватра** – вогнище, багаття; **скатер** – обрус, скатертина; **татра** – скеля на вершині гори; **гатра** – вістка, чутка; **батар** – гультяй, босяк; **гутира** – отара овець або гора каміння; **афини (бурівки)** – чорниці;

– ***використання емоційно-забарвлених ідіом зі світоглядними уявленнями бойків:*** мати хосен – мати прибуток, користь; йти на спацер – йти на прогулянку / на танці; догодив, як ксьонз Касьці – виявив максимальну увагу до людини, догодив; пропав, як ксьонзові качита – пропасти безвісти (качита – каченята); аж вочи з макітри лізут – виконувати дуже важку роботу;

– ***збереження архаїчних суфіксів -тер-, -тра-, -ар- у соціально-побутових лексемах:*** скатер, ватра, спацер;

– ***заміна звука [йа], [йу], на [в] або [г]*** у деяких позиціях замість звичного [й] вимовляють інші приголосні: даву (замість даю), богатися (замість боятися);

– ***існування давніх форм дієслів минулого часу з частками*** **-сь, -єм*:*** ходив-єм (я ходив), ходили-сьмо (ми ходили).

Галицька інтелектуальна еліта того часу активно підтримала цю наукову полеміку, оскільки історичні, археологічні, звичаєві, мовленнєві, етнографічні, етнопсихологічні компоненти місцевого населення були актуальним предметом дослідження. Зокрема, Іван Франко в аналітичній статті «Звідки взялася назва «бойки»?» (в журналі «Житє і слово», 1895 р., т. 3, ч. 1, с. 146–149) [16] писав, що стверджувальна частка *«бойє»* поширена далеко за межами бойківського краю по всьому Підгір'ю, тому історичну гіпотезу О. Партицького вважав більш правдоподібною.

Учений також розмежував етимологію назви і походження самих горян, які, на його думку, є прямими нащадками кельтів, їхніми кровними братами. Цікавою є також альтернативна думка І. Франка про те, що поняття «бойко» тісно пов'язане з конкретним антропонімом або значенням «воїн».

Треба віддати належне І. Франку, як вірному сину бойківського краю, який завжди і повсюди гордився тим, писав своїм діалектом, щоб яскраво показати не лише побут і вірування горян, а проаналізувати їхні ментальні особливості, що є в мові, культурі, історії. Ще будучи студентом, І. Франко зумів організувати шість великих подорожей в гори, зокрема сам письменник сходив на гори Пікуй і Парашка (Сколівщина та Турківщина), піднімався на вершину Чорногори, Піп-Іван та Чивчину. Найпродуктивнішою була «Українсько-руська студентська мандрівка 1884 року» [17], де молодь у горах записувала автентичні пісні, легенди та перекази горян місцевою говіркою, займалася просвітницькою роботою.

Етнографічно-антропологічна комплексна польова експедиція, план якої розробив І. Франко разом з головою Австрійського народознавчого товариства за фінансування Наукового товариства ім. Шевченка тривала з 18 серпня до 24 вересня 1904 р. У складі експедиції були також відомі львівські етнографи Федір Вовк і Зенон Кузеля, які спільно з І. Франком виконували антропологічні виміри, описували специфіку говірок, досліджували побут та архаїчну архітектуру бойків таких гірських поселень: Мшанець, Лютовиська, Дидьова, Бориня, Сможе, Лавочне, Славське, Тухля, Гребенів, Сколе тощо (села сучасної Турківщини та Сколівщини). Плідним результатом спільної роботи науковців стало видання ґрунтовної праці «Етнографічна експедиція на Бойківщину» (1905) німецькою мовою [18].

І. Франко був великим поціновувачем народного розмовного мовлення свого краю, саме його зразки живого слова сповна стали дидактичним матеріалом для діалектологічного словника «Лексикон львівський: поважно і на жарт», який упорядкували Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш, дослідниці Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України і видали в 2009 р., згодом книга була доповнена і перевидана в 2015 р. і 2019 р. [19]. Важливо виділити кращі, на нашу думку, приказки та приповідки, які автор помістив

у праці «Галицько-руські народні приповідки» [20]. Зокрема, *приповідки*:

– ***Бодай муха у злий час не вкусила*** – побажання-застереження бойків, де частка «бодай» означає «не дай Боже», «Боже борони».

– ***Він знає, де кози кують*** – приказка про дуже хитромудру, проникливу людину.

– ***Коли пан каже «скачи в воду», то скачи, лишень вважай, аби-сь дна дістав*** – повчання про те, як хитро викручуватися з наказів панів чи керівництва).

– ***Світить, та не гріє*** – улюблений Франків вислів про безплідні некорисні теоретичні знання чи збайдужілих людей.

Фразеологічні звороти:

– ***узяти на глум*** – посміятися з когось, поглузувати;

– ***пустити з димом*** – знищити щось вогнем, пустити за вітром майно;

– ***заглянути в очі смерті*** – перебувати в небезпеці.

Фонетичні та граматичні форми:

– ***Аби-сь знав*** – означає «щоб ти знав» (поєднується сполучник з особовим суфіксом дієслова минулого часу).

– ***Ци чуєш?*** – чи чуєш? (заміна шиплячого [ч] на [ц] з пом'якшенням).

– ***Йти у зажитки*** – наймативися на роботу з метою заробітку.

– ***Мати серце на когось*** – ображатися та злитися на людину.

Отже, І. Франко зробив свій особливий внесок у дослідження архаїчної мовленнєвої культури бойків, які, на думку дослідника, мали особливе ставлення до релігії, вважаючи, що проживають у горах і є найбільш наближені до Бога.

У часі наукової дискусії про етнонім «бойки» писав відомий академічний мовознавець Олександр Потебня, який виводив походження етноніма від слова «боятися» [21], а також долучився до полеміки Антін Петрушевич, який припустив, що етнонім «бойки» є похідним від дієслова «бити» – люди-забіяки [22].

Походження назви «бойки», зокрема всі відомі гіпотези, також аналізував український історик, етнограф і фольклорист Михайло Скорик в публікації «Про назву «Бойки» на початку 1930-х років у самбірському «Літописі Бойківщини» (1931, ч. 1). [23]. Також на увагу заслуговує гіпотеза відомого мовознавця-ономаста М. Худаша про те, що етнонім «бойко» бере свої витоки від праслов'янської особової назви Бойко, який, найвірогідніше, був засновником родоплемінного об'єднання або вождем [24]. Подібно до цього утворилися назви «лемко» і «гуцул».

Отже, сучасна лінгвістична наукова думка дискусію про походження етнонімів українських горян – бойків, гуцулів, лемків вважає відкритою. Учені-лінгвісти здебільшого вважають, що мовознавча гіпотеза (від частки «бойє») або ономастична теорія (від власної назви Бойко) більш правдоподібні, ніж походження субетносу від стародавніх кельтів.

Висновки. Проаналізувавши низку наукових досліджень польських, чеських та українських учених, цілком природно вважаємо найбільш конструктивною лінгвістичну гіпотезу походження етноніму «бойки». Сучасна українська ономастична наука до питання походження етноніма «бойки» ставиться досить об'єктивно, оскільки етимологія власних і пов'язаних з ними загальних назв досить проста і зрозуміла.

Вважаємо, що цей український гірський субетнос успадкував особливу архаїчну мовленнєву культуру, повністю зберіг фонетичні, морфолого-граматичні та лексико-фразеологічні особливості у своєму розмовному мовленні.

На нашу думку, стверджувальна частка *«бо-є»,* як і багато інших модальних партикул: *«ба!»*, *«Та-й йой», «ай»,* сповна виражають різноманітну палітру емоційно-пізнавальних душевних станів горян у безпосередньому спілкуванні в діалогах на полі, збираючи сіно чи в полонині в сезон чорниць, у родинному колі, вирішуючи побутові справи.

Важливо, що бойківський говір у своїй природній сутності якнайповніше відображає ментальні особливості населення в матеріально-духовній культурі, здоровий спосіб життя горян та особливу релігійність у часі глобалізації та диджиталізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лесів М. Бойківські говірки в дослідженнях у XIX і XX ст. Софія Рабій– Карпинська. *Бойківські говірки. Збірник* статей. Перемишель: Перемиський відділ ОУП, 2011. С. 15-37.

2. Рабій-Карпинська С. Бойки. Енциклопедія українознавства. *Словникова частина.* 1993. Т. 1. С. 149–150.

3. Рабій Ю. Є. Княжий город Самбір. Львів : Ютика. Самбір, 1999. 422 с.

4. Lubicz-Czerwiński I. Okolica za-dniestrska między Stryiem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych klęsk lub odmian tey okolicy. Lwów : Drukiem Józefa Schnaydera, 1811. 281 s.

5. Gołębiowski Ł. Lud polski, jego zwyczaje, zabobony. Warszawa : Drukarnia A. Gałęzowskiego i Spółki, 1830. 325 s.

6. Dobrovský J. Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris, quae quum apud Russos, Serbos aliosque ritus Graeci, tum apud Dalmatas Glagolitas ritus Latini Slavos in libris sacris obtinet. Vindobonae : Sumtibus et typis Antonii Schmid, 1822. LXVIII, 720 s.

7. Шафарик П. Й. Слов'янські старожитності : історична частина : у 2 т. / пер. з чес. О. Бодянського. Вид. М. Погодіна, 1837–1848. Т. 1–2.

8. Шафарик П. Й. Слов'янське народописання / пер. з чес. О. Бодянського. Університетська друкарня, 1843. 174 с.

9. Шафарик П. Й. Про землю, названу Бойками [O zemi gmenowané Bojky]. Часопис Чеського музею. 1837. Т. 11. № 1. С. 23–36.

10. Вагилевич І. Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині. Жовтень. 1978. № 12. С. 117–130.

11. Партицький О. Звідки пішла назва «Бойки»? Діло. 1894. Ч. 255–256.

12. Верхратський І. До питання походження назви «Бойки». Діло. 1894. Ч. 212.

13. Верхратський І. Звідки взялася назва «Бойки»? Діло. 1894. Ч. 263, 265.

14. Верхратський І. Замітка на одвѣтъ п. Партицкого. Діло. 1894. Ч. 278. С. 1–2.

15. Werchratskij I. Woher stammt der Name «Бойки»? Archiv für slavische Philologie. 1894. Bd. 16. S. 591–593.

16. Франко І. Звідки взялася назва «Бойки»? Життє і слово. Львів, 1895. Т 3. С. 146–149.

17. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 3. С. 250–262.

18. Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland. Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1905. Jg. XI. H. I–II. S. 17–32 ; H. III–IV. S. 98–115.

19. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 670 с.

20. Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упоряд. і пояснив І. Франко : у 3 т. Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1901–1910. Т. 1. XXV, 600 с. ; Т. 2. X, 612 с. ; Т. 3. IX, 541 с.

21. Потебня О. О. [Рецензія на кн.: Народні пісні Галицької та Угорської Русі, зібрані Я. Ф. Головацьким]. Записки Імператорської Академії наук. 1881. Т. 37. Кн. 2. Дод. № 4. С. 64–152.

22. Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.

23. Скорик М. Про назву «Бойки». Літопис Бойківщини. 1931. Ч. 1. С. 6–23.

24. Худаш М. Проблема походження назви «бойки». Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Г. Гошко. Київ : Наукова думка, 1983. С. 39–42.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 22.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2'367.332.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.9

НУЛЬОВА СИНТАКСИЧНА ПОЗИЦІЯ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (ДО ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО НУЛЯ)

ZERO SYNTAX POSITION IN A SIMPLE SENTENCE (ON THE ISSUE OF QUALIFYING THE SYNTACTIC ZERO)

Островська Л.С.,
orcid.org/0000-0003-1394-6797
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Пропонована стаття є продовженням студій авторки щодо ширшої проблеми кваліфікації синтаксичного нуля в українській лінгвістиці. У статті зроблено спробу з'ясувати синтаксичний статус нульового підмета та обов'язкових валентно зумовлених предикатом поширювачів, базуючись на особливостях співвідношення формально-граматичного та семантико-синтаксичного рівнів простого речення, а також з урахуванням принципу ізоморфізму мовних рівнів. Зауважено, що вихідним принципом для тлумачення нульової лінгвістичної категорії стає її обов'язкова граматична значущість у реалізації категорії предикативності речення внаслідок специфіки парадигми, до якої вона входить, за відсутності свого формального вираження. Зазначено, що нульова синтаксична позиція підмета свідчить насамперед про особливе функційно-семантичне або комунікативно-стилістичне навантаження, оскільки ні варіантні вербалізовані вияви підмета, ні інші форми модально-часової та особової парадигми не відображають семантичної специфіки чи комунікативно-стилістичного спрямування означено-особовості, узагальнено-особовості чи неозначено-особовості таких речень. Закцентовано, що нульовий підмет стає засобом мовленнєвої реалізації відповідної синтаксичної позиції залежно від комунікативних потреб мовця. Обґрунтовано, що нульові поширювачі доцільно кваліфікувати як невербалізовані нульові обов'язкові синтаксичні позиції, що зумовлені валентністю відповідних предикатів. Їхня лексична невираженість переважно зумовлена контекстуально-ситуативними чинниками мовленнєвої ситуації або комунікативною неактуалізованістю для мовця. Указано на можливість функціонування вербалізованих варіантів нульових підметів і нульових обов'язкових поширювачів.

Ключові слова: нульова синтаксична позиція, просте речення, синтаксичний нуль, нульовий підмет, нульові обов'язкові поширювачі, семантичний різновид предиката.

This article is a continuation of the author's research on the broader issue of the classification of syntactic zero in Ukrainian linguistics. The article attempts to clarify the syntactic status of the zero subject and the obligatory valency-determined predicate specifiers, based on the specific correlation between the formal-grammatical and semantic-syntactic levels of a simple sentence, as well as taking into account the principle of isomorphism of language levels. It is noted that the fundamental principle for interpreting the zero linguistic category is its obligatory grammatical significance in the realization of the predicative category of the sentence due to the specific nature of the paradigm to which it belongs, despite the absence of formal expression. It is noted that the zero syntactic position of the subject primarily indicates a specific functional-semantic or communicative-stylistic load, since neither the optional verbalized realizations of the subject nor other forms of the modal-temporal and personal paradigm reflect the semantic specificity or communicative-stylistic orientation of sentences with definite-personal, generalized-personal, or indefinite-personal meaning. It is emphasized that the zero subject serves as a means of speech realization of the corresponding syntactic position depending on the speaker's communicative needs. It is reasoned that that zero extenders should be qualified as non-verbalized zero obligatory syntactic positions determined by the valency of the respective predicates. Their lexical non-expression is primarily conditioned by contextual and situational factors of the speech situation or by their lack of communicative relevance to the speaker. The possibility of functioning of verbalized variants of zero subjects and zero obligatory extenders is also indicated.

Key words: zero syntactic position, simple sentence, syntactic zero, zero subject, zero obligatory extenders, semantic type of predicate.

Постановка проблеми. Проблема нульових формальних синтаксичних позицій в простому реченні традиційно в українській лінгвістиці порушується у зв'язку з розглядом еліптичних неповних речень, насамперед йдеться про нульову позицію присудка [12, с. 410]. Іноді дослідники, зокрема І. Вихованець, ще ведуть мову про нульову позицію підмета [2, с. 218], однак нульові синтаксичні позиції обов'язкових валентно зумовлених компонентів натомість спеціально не розглядають. Окрім того, здебільшого не відбувається розмежування нульової формальної синтаксичної позиції певного члена речення як варіантної щодо вербалізованої синтаксичної позиції та граматично значущої для формування предикативності речення нульової дієслівної зв'язки у структурі складених присудків [12, с. 132; 12, с. 408].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На специфіку нульових синтаксичних категорій як референційно-дейктичного явища одним з перших звернув увагу Н. Хомський у межах генеративної теорії керування і зв'язування[14, с. 518–523].

В українській лінгвістиці відсутній одностайний підхід до тлумачення нульових синтаксичних категорій, зокрема за широкого підходу, який презентований у працях А. Загнітка, синтаксичний нуль стосується як нульових позицій присудка, так і нульової реалізації дієслівних зв'язок у складених присудках, окрім цього, дослідник зараховує до синтаксичних нульових категорій і засіб зв'язку в складних безсполучникових реченнях [6, с. 36–45]. Основним критерієм за того розуміння синтаксичного нуля стає лексична формальна невираженість відповідної синтаксичної категорії.

У найновіших дослідженнях, присвячених розгляду нульових присудків, обґрунтовується погляд, що в еліптичних реченнях нульовий присудок не виявляє своєї граматичної значущості як показник категорії предикативності речення, а постає варіантним засобом мовленнєвої реалізації [11, с. 15–19].

І. Арібжанова робить спробу тлумачення нульових синтаксичних категорій лише у разі їхньої неможливості лексичної реалізації, тобто подається вузьке тлумачення синтаксичного нуля як показника предикативності лише в номінативних та інфінітивних реченнях, пор. *Весна. Написати б* [1, с. 42–59]. Переконливим видається погляд, за якого нульова форма предиката в номінативних реченнях зумовлена не її лінгвальним статусом як маркера предикативності речення, а насамперед експресивністю та емоційністю і функційно-семантичною специфікою номінативних речень [10, с. 81–85].

Постановка завдання. Вважаємо за доцільне для визначення граматичного статусу синтаксичного нуля виходити з принципу ізоморфізму, відповідно до якого синтаксична нульова категорія має виявляти свою обов'язкову лінгвальну значущість у парадигмі, до складу якої вона входить.

Пропонована стаття є продовженням студій авторки щодо ширшої проблеми кваліфікації синтаксичного нуля в українській лінгвістиці.

Метою статті є довести, що нульові синтаксичні позиції підмета та обов'язкових валентно зумовлених предикатом поширювачів у простому реченні не виявляють граматичного лінгвального статусу, а стають варіантом мовленнєвої реалізації відповідної синтаксичної позиції у силу комунікативних потреб мовця.

Для реалізації заявленої мети пропонуємо розв'язання таких завдань: 1) окреслити специфіку співвідношення формально-граматичної та семантико-синтаксичної організації простих речень із нульовими підметами; 2) визначити комунікативну значущість нульової синтаксичної позиції підмета в простих реченнях; 3) простежити особливості функціонування нульових обов'язкових поширювачів, валентно зумовлених предикатом; 4) указати на можливість функціонування вербалізованих варіантів нульових підметів і нульових обов'язкових поширювачів.

Виклад основного матеріалу. Нульовий підмет. Послідовне виділення нульового підмета як різновиду головного члена речення простежується в синтаксичній концепції І. Вихованця. Дослідник звужує обсяг односкладних речень в українській мові, виводячи з їхнього складу особово-дієслівні (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові) й доводячи двоскладний еліптичний характер таких реченнєвих конструкцій на формальному рівні саме через послідовну реалізацію в них нульової синтаксичної позиції підмета. Пропонована інтерпретація, на думку вченого, стає можливою внаслідок взаємодії формально-граматичного та семантико-синтаксичного рівнів речення, оскільки предикат валентно зумовлює наявність суб'єктної синтаксеми, а позиційна структура такого речення свідчить про потенційну можливість заповнення підметової позиції типовим засобом вираження – називним відмінком [2, с. 218], пор.: *Святкуємо.* (Костенко, 2011: 356) – *Ми святкуємо*.

Основними причинами функціонування в українській мові нульового підмета лінгвісти визначають його формальну або стилістичну надлишковість у таких конструкціях [5, с. 88]; синтезований вияв підмета у формі присудка [9, с. 275]; редукцію суб'єктної синтаксеми внаслідок кількісної модифікації [4, с. 69]; різну міру потреби мовця у вираженні діяча [7, с. 529]. Проте щодо синтаксичного статусу таких речень із нульовим підметом серед науковців немає одностайності. Більш традиційним є погляд на такі структури як односкладні повні на формальному рівні, що аргументується здебільшого неможливістю заповнювати підметову позицію без зміни характеру вираженої думки [7, с. 528] та двоскладність на семантико-синтаксичному. Відповідно прибічники односкладності таких реченнєвих структур загалом не використовують поняття нульового підмета, уважаючи при цьому, що й формально виражений єдиний головний член таких речень нетотожний статусу присудка двоскладного речення [7, с. 530; 13, с. 115]. Більш послідовною з урахуванням багатоаспектності речення є їхня кваліфікація двоскладними еліптичними [8, с. 185–202].

Формально-граматична особливість нульового підмета виявляється в потенційній здат-

ності її заповнення особовими займенниками у формі називного відмінка, пор.: *Він знайдеться, не бійся, – каже вона про старого* (Амеліна 2017, с. 315). – *Він знайдеться, ти не бійся, – каже вона про старого*; *Вірю на слово* (Горіха Зерня 2021, с. 117). – *Я вірю на слово*; *Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш* (Народна творчість). – *Добрим словом мур ти проб'єш, а лихим і в двері ти не ввійдеш*; *Ждали-виглядали й таки діждалися* (Шкляр 2011, с. 164). – *Вони ждали-виглядали й таки діждалися*.

Специфіка нульового підмета на семантико-синтаксичному рівні речення зумовлена характером предиката-присудка й відповідна нульова позиція вказує на обов'язкову валентно зумовлену суб'єктну синтаксему при предикатах:

1) дії, пор.: *Тепер на роботу охоче беруть зовсім молодих* (Костенко 2011, с. 174). – *Тепер на роботу охоче усі беруть зовсім молодих*; *До свята виготовили мільярдний п'ятак. Напої продавали в безпечній тарі* (Костенко 2011, с. 316). – *До свята вони виготовили мільярдний п'ятак. Напої вони продавали в безпечній тарі*;

2) процесу: *Чудесно живу* (Горіха Зерня 2021, с. 117). – *Я чудесно живу*; *Від гніву старієш, від сміху молодієш* (Народна творчість). – *Від гніву ти старієш, від сміху ти молодієш*;

3) стану: *Не люблю гігантських рептилій, не гігантських – теж* (Костенко 2011, с. 73). – *Я не люблю гігантських рептилій, не гігантських – теж*;

4) локативності: *Після перемоги поїдемо в Донецьк* (Горіха Зерня 2021, с. 263). – *Після перемоги ми поїдемо в Донецьк*; *Їжджу на своїй лайбі по різних фірмах… Приходжу додому втомлений, не від втоми – від безробіття* (Костенко 2011, с. 174). – *Я їжджу на своїй лайбі по різних фірмах… Я приходжу додому втомлений, не від втоми – від безробіття*;

5) якості: *Будьте уважні, запам'ятайте: літаки робитимуть мертві петлі* (Шкляр 2011, с. 50). – *Ви будьте уважні, запам'ятайте: літаки робитимуть мертві петлі. Але будь відвертий з собою* (Костенко 2011, с. 215). – *Але ти будь відвертий з собою*.

Нульова синтаксична позиція підмета свідчить насамперед про особливе функційно-семантичне або комунікативно-стилістичне навантаження, оскільки ні варіантні вербалізовані вияви підмета, ні інші форми модально-часової та особової парадигми не відображають семантичної специфіки чи комунікативно-стилістичного спрямування означено-особовості, узагальнено-особовості чи неозначено-особовості таких речень.

За нашими спостереженнями найбільш виразно функційно-семантична значущість нульового підмета виявляється в так званих узагальнено-особових реченнях. Вербалізація синтаксичної позиції підмета в узагальнено-особових реченнях позначається на втраті присудком семантики узагальненого характеру дії, пор.: *За сон коня не купиш* (Народна творчість) – позначувана дія є узагальненою, стосується узагальненої особи і *Ти за сон коня не купиш* – дія стосується конкретної особи, співрозмовника.

У неозначено-особових реченнях нульова позиція підмета сигналізує про відсутність конкретної номінації суб'єкта дії, що зумовлено насамперед комунікативними потребами мовця, тобто невідомістю конкретного діяча, чи небажанням мовця його називати, чи відсутністю конкретного діяча тощо. Вербалізація синтаксичної позиції підмета в таких реченнях словами неозначеної семантики (*вони, усі / всі, люди*) за нашими спостереженнями не призводить до зміни семантичного характеру речення, а свідчить про зміну комунікативно-стилістичного навантаження позиції підмета, пор.: *Київ у добу бароко охоче називали новими Атенами, тоді як Москва розвивала міф «Третього Риму»* (Агєєва 2021, с. 12). – *Київ у добу бароко охоче всі називали новими Атенами, тоді як Москва розвивала міф «Третього Риму»; Отже, звільнили* (Костенко 2011, с. 250). – *Отже, вони звільнили*.

В означено-особових реченнях нульова позиція підмета має виразно варіантний вияв із вербалізованою позицією й при цьому характеризується особливим комунікативно-стилістичним навантаженням, пор.: *Люблю цю жінку і хочу бути щасливим* (Костенко 2011, с. 250). – *Я люблю цю жінку і хочу бути щасливим*.

Окрім нульового підмета в так званих особово-дієслівних реченнях, нульова синтаксична позиція підмета виявляється й у традиційно витлумачуваних неповних реченнях із пропущеним підметом, комунікативна значущість якого зумовлена попереднім контекстом або ситуацією мовлення, наприклад, *А Велика Ба живе тепер між улюбленим кріслом і кухнею. На продавщицю з хлібного не ображається – хіба мало трагедій, які призводять до нерозуміння* (Амеліна 2017, с. 59) підмет другого речення *Велика Ба* встановлюється з контексту попереднього.

Отже, нульова синтаксична позиція підмета не виявляє своєї граматичної значущості, а відображає комунікативно-стилістичну чи функційно-семантичну специфіку щодо вербалізованого вияву, через що не можна стверджувати особливий лінгвальний статус нульового підмета.

Нульові обов'язкові поширювачі. Виділення головних нульових членів речення закономірно порушує проблему розрізнення й нульових поширювачів речення, або в традиційній граматиці другорядних членів речення. На нашу думку, видається можливим тлумачити нульовими обов'язкові валентно зумовлені предикатом поширювачі в разі формального незаповнення / лексичного невираження відповідної синтаксичної позиції. Цілком логічно можна припустити, що насамперед йдеться про поширювачі об'єктної, адресатної, інструментальної, локативної семантики при відповідних предикатах. Такі валентно зумовлені предикатом компоненти мають нульове вираження через те, попри їхню обов'язковість у семантичній структурі речення, елімінація цих компонентів досить часто не впливає на інформативну достатність висловлення, зважаючи його на контекстне оточення чи саму ситуацію спілкування. Такі структури переважно тлумачать як контекстуально або ситуативно неповні речення [7, с. 627], особливо коли йдеться про нульовий об'єктний поширювач.

За нашими спостереженнями нульова позиція об'єктного поширювача найчастіше наявна тоді, коли цей компонент міститься в попередньому контексті або зрозумілий із ситуації мовлення: – *У тебе туго з копійкою? – питає теща. – На ось, візьми. – І потай від дружини віддала мені свою пенсію. І я взяв* (Костенко 2011, с. 97). У другому та останньому реченні при предикаті дії обов'язкова позиція об'єктного поширювача *пенсію* лишається нульовою, оскільки він зумовлений ситуативно для другого речення і контекстуально – для останнього.

Поширювач адресатної семантики також може мати нульову реалізацію за подібних умов: *Он і Дося очам не повірила, уздрівши його [Ворона] живого, на радощах подарувала свою шапку* (Шкляр 2011, с. 92) – ситуація і контекст вказують на *Ворона* як відповідного адресата дії.

Поширювач інструментальної семантики, за нашими спостереженнями, частіше за інші обов'язкові поширювачі має нульовий вияв, оскільки інструментальна семантика може виявлятися синкретично у відповідних предикатах дії, а отже, її актуалізація не вимагається умовами контексту чи комунікативними намірами мовця, натомість вербалізація такого інструментального поширювача створюватиме інформативну надлишковість висловлення, пор.: *косити косою, сапати сапкою, писати ручкою, білити щіткою, різати ножом, мити милом* тощо. Наприклад, у реченні *Школу, казали кілька вцілілих людей, знищили не зі зла – змусили рубати стару на дрова замість високих сосон* (Амеліна 2017, с. 87) валентно зумовлена синтаксична позиція обов'язкового інструментального поширювача при предикаті дії *змусили рубати* є нульовою, що не впливає на комунікативну повноту речення, адже узвичаєним в українській мові інструментальним поширювачем у такому семантичному оточенні є іменник *сокирою*. Аналіз мовного матеріалу дає підстави стверджувати, що вербалізація інструментального поширювача відбувається тоді, коли він стає комунікативно значущим для мовця, пор.: *Голову мені вимили і у спішному порядку висушили феном* (Горіха Зерня 2021, с. 225) – позиція інструментального поширювача нульова, мовець не акцентує на тому, чим саме вимили голову *шампунем, гелем, водою, милом* тощо і *Я вимила спиртом вікно, заливаючи собі руки і штани* (Горіха Зерня 2019, с. 12) – інструментальний поширювач вербалізований, бо має особливе комунікативне навантаження.

Поширювач локативної семантики, попри свою валентну зумовленість предикатом локативності в структурі речення, досить часто може мати нульовий вияв, що пояснюється насамперед його лексичною надлишковістю у відповідному контексті або комунікативною неважливістю для мовця. З-поміж локативних поширювачів загалом виділяють різновиди на позначення статичної локалізації, напрямку руху (початковий і кінцевий пункти руху), шляху руху [3, с. 130]. Аналіз мовного матеріалу доводить, що хоча семантика предиката динамічної локативності вимагає наявності обох пунктів руху, в структурі речення часто реалізовується лише один з них, чи то початковий, чи то кінцевий. Нульовий вияв другого пункту руху пояснюється його зрозумілістю з контексту або ситуації мовлення чи комунікативною неважливістю для мовця, наприклад, *Спочатку ми на машині Комара відвезли хлопцям обладнання на базу* (Горіха Зерня 2019, с. 127); *А через тиждень до Чорного лісу приїхав Завірюха* (Шкляр 2011, с. 204) – реалізовано нульові позиції локативного поширювача початкового пункту руху; *Це було в ті дні, коли мама з татом уже давно повернулися з-за кордону* (Декамерон 2010, с. 96) – реалізовано нульову позицію локативного поширювача кінцевого пункту руху.

Нульові поширювачі доцільно кваліфікувати як невербалізовані нульові обов'язкові синтаксичні позиції, що зумовлені валентністю відповідних предикатів. Їхня лексична невираженість переважно зумовлена контекстуально-ситуативними чинниками мовленнєвої ситуації або комунікативною неактуалізованістю для мовця. Оскільки лексична вираженість / невираженість

поширювачів предиката не впливає на реалізацію модально-часових значень категорії предикативності як визначальної для речення, то, очевидно, що нульові поширювачі не виявляють граматичної значущості, а отже, не набувають лінгвального статусу синтаксичного нуля.

Висновки. Дослідження синтаксичного нуля як лексично невираженого компонента в структурі речення з урахуванням багатоаспектності речення та його темпорально-модальної парадигми дає можливість зробити висновок про неоднорідний характер аналізованого явища.

Уважаємо за необхідне вирізняти нульову синтаксичну позицію підмета і обов'язкових поширювачів як таку, що є одним із можливих варіантів мовленнєвої реалізації обов'язкового синтаксичного компонента залежно від комунікативно-стилістичної потреби мовця або функційно-семантичної специфіки відповідного синтаксичного компонента. Важливо наголосити, що нульова синтаксична позиція є лише можливою варіантною формою її реалізації й немає граматичної значущості, а отже, й лінгвального статусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арібжанова І. Принципи моделювання простого речення. *Українське мовознавство*. Київ, 2014. Вип. 1 (44). С. 42–59.

2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.

4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ: Наукова думка, 1991. 192 с.

5. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, 1999. 298 с.

1. 6 .Загнітко А. Поняття синтаксичного нуля: статус, синтагматика і парадигматика. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2002. Вип. 146–147: *Слов'янська філологія*. С. 36–45.

6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.

7. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові. Вінниця: ФОП «Корзун», 2015. 320 с.

8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2004. 340 с.

9. Островська Л.С. До проблеми кваліфікації синтаксичного нуля в номінативних реченнях. *Граматичні читання – XIII*: Матеріали Міжнародної наук.-теоретич. конференції 15–16 травня 2025 р. / Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. Загнітко. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2025. С. 81–85.

10. Островська Л.С. Синтаксичний статус нульового присудка (до проблеми кваліфікації синтаксичного нуля). *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 42. Ужгородський нац. ун-т. Видавничий дім «Гельветика», 2025. С. 15–19.

11. Українська мова: Енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 820 с.

12. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

13. Chomsky N., Lasnik H. Syntax in generativen Grammatik. *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research*. Berlin & New York, Walter de Gryuter, 1993. Pp. 506–569.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ: Віхола. 2021. 360 с.

2. Амеліна В. Дім для Дома. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 384 с.

3. Горіха Зерня. Доця. Київ: Білка, 2019. 288 с.

4. Горіха Зерня. Принцип втручання. Київ: Білка, 2021. 318 с.

5. Декамерон. 10 українських прозаїків останніх десяти років : збірка; укладання та післямова С. Жадана. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 320 с.

6. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

7. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 384 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 10.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2’373.7-042.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.10

НАЗВИ ЖІНОЧИХ ПРИКРАС ДЛЯ ОЗДОБЛЕННЯ ВОЛОССЯ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРАХ КАРПАТ

NAMES OF WOMEN'S HAIR ORNAMENTS IN THE UKRAINIAN DIALECTS OF THE CARPATHIANS

Піцура Т.П.,
orcid.org/0009-0007-7502-9982
учитель української мови та літератури
Лужанського Закладу загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів
Рахівського району Закарпатської області,
здобувач кафедри української мови
Ужгородського університету

У статті увага зосереджується на питанні вивчення та систематизації побутової лексики українських говорів Карпат, зокрема проаналізовано сучасний стан дослідження побутової лексики українських говорів, розглядається питання класифікації лексичних одиниць у межах тематичної групи «назви прикрас для оздоблення волосся». На діалектному матеріалі, зібраному в українських говірках Карпат, проаналізовано лексичні одиниці семантичної підгрупи традиційних жіночих прикрас для оздоблення волосся у семантико-етимологічному й ареалогічному аспектах.

Вивчення та аналіз тематичних груп лексики українських говорів Карпат є актуальним завданням сучасної діалектології, оскільки дає можливість зібрати архаїчні лексичні одиниці, проаналізувати зміни, що відбуваються в говорах. З цього погляду зокрема унікальними та щедрими є саме старожитні говори, які зберігають у собі свідчення минулих епох, що важливі для вивчення не тільки української мови, а й матеріальної та духовної культури українського народу. Побутова лексика, зокрема назви жіночих прикрас закарпатського, гуцульського, бойківського говорів, що належать до архаїчних говорів карпатської групи діалектів південно-західного наріччя, є предметом нашого наукового дослідження. Відзначимо, що побутова лексика – це багатопланова мовна система, що складається з таких лексико-тематичних груп: «назви одягу», «назви взуття», «назви прикрас», «назви хатніх речей». У межах тематичної групи «назви прикрас» лексичні одиниці поєднуються у дві мікрогрупи «назви прикрас, що одягаються безпосередньо на тіло людини» – це прикраси для рук, зап’ястя, пальців, шиї, грудей, вух, волосся та голови, а також «назви оздоб, що прикріплюються до одягу».

У статті проаналізовано найбільш знакові назви, що презентують семантичну підгрупу ‘назви жіночих прикрас для оздоблення волосся, зачіски, голови’, зібрані нами в польових умовах упродовж 2003–2023 рр. у 115 населених пунктах гірських районів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, у семантико-етимологічному й ареалогічному аспектах.

Ключові слова: ареал, ареалогія, діалектна лексика, етимологія, закарпатський говір, гуцульський говір, номінативна одиниця, побутова лексика, українські говірки.

The article focuses on scientific investigation of everyday lexicon in the dialects of Ukrainian language. Specifically, it analyzes the current state of research into this vocabulary and examines the classification of lexical units within the thematic group "names of hair ornaments." Drawing on dialectal material collected in the Ukrainian dialects of the Carpathians, the study analyzes lexical units belonging to the semantic subgroup of traditional female hair ornaments from semantic-etymological and areal perspectives.

The study and analysis of thematic vocabulary groups in the Ukrainian dialects of the Carpathians constitute a relevant task for modern dialectology, as they enable the collection of archaic lexical units and the analysis of changes occurring within the dialects. In this regard, archaic dialects are particularly unique and rich sources, preserving evidence of past eras that is crucial for studying not only the Ukrainian language but also the material and spiritual culture of the Ukrainian people. The subject of our research is everyday vocabulary – specifically the names of female ornaments – found in the Transcarpathian, Hutsul, and Boyko dialects, which belong to the archaic dialects of the Carpathian group within the Southwestern dialectal macro-region. It should be noted that everyday vocabulary constitutes a multifaceted linguistic system comprising the following lexico-thematic groups: "names of clothing," "names of footwear," "names of ornaments," and "names of household items." Within the thematic group "names of ornaments," lexical units are categorized into two subgroups: "names of ornaments worn directly on the body" (including those for the hands, wrists, fingers, neck, chest, ears, hair, and head) and "names of adornments attached to clothing." This article analyzes – from semantic-etymological and arealogical perspectives – the most significant terms representing the semantic subgroup "names of women's ornaments for hair, hairstyles, and the head." These terms were collected during fieldwork conducted between 2003 and 2023 across 115 settlements in the mountainous areas of Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi regions.

Key words: area, arealogy, dialect vocabulary, etymology, Transcarpathian dialect, Hutsul dialect, nominative unit, everyday vocabulary, Ukrainian dialects.

Постановка проблеми. Серед актуальних завдань сучасної діалектології важливим є вивчення та аналіз тематичних груп лексики українських говорів Карпат, оскільки дає можливість виявити та зберегти архаїчні лексичні одиниці, проаналізувати їх, зафіксувати для подальших мовознавчих студій. У часі стрімких глобальних змін особливо актуальним є питання вивчення лексичного складу старожитніх говорів, що є унікальним та неоціненним джерелом для вивчення не тільки української мови, а й матеріальної та духовної культури українського народу, бо зберігають у собі свідчення минулих епох. Предметом нашого дослідження є побутова лексика, зокрема назви жіночих прикрас закарпатського, гуцульського, бойківського говорів, що належать до архаїчних говорів карпатської групи діалектів південно-західного наріччя. Відзначимо, що побутова лексика – це багатопланова мовна система, що складається з таких лексико-тематичних груп: «назви одягу», «назви взуття», «назви прикрас», «назви хатніх речей». Назви прикрас дотичні до тематичної групи назв одягу, виокремлюються мовознавцями в окрему тематичну групу, у межах якої лексичні одиниці формують мікрогрупи: «назви прикрас, що одягаються безпосередньо на тіло людини» – це прикраси для рук, зап'ястя, пальців, шиї, грудей, вух, волосся та голови, а також «назви оздоб, що прикріплюються до одягу». У статті увагу зосередимо на лексичних одиницях, що репрезентують тематичну групу лексики (ТГЛ) «назви оздоб для волосся».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лексикології назви жіночих прикрас частково вже були предметом мовознавчих студій у діахронному аспекті. Так, дослідниця художніх текстів української літератури першої половини XIX століття Г. Буткова [5] зосередила увагу на питанні формування лексичної групи «прикраси» у художніх текстах творів Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського. На матеріалі друкованих етнографічних та лексикографічних праць Г. Войтів [8] досліджувала окремі гуцульські назви прикрас. Структурно-семантичний аналіз назви прикрас, зафіксованих у пам'ятках XI–XIV століття, здійснила А. Сібрук [21]. Назви прикрас у східно-подільських говірках вивчала Г. Березовська [2; 3; 4], у середньонаддніпрянсько-степовому порубіжжі – Т. Щербина [24]. Свого часу предметом нашого зацікавлення були назви традиційних жіночих прикрас для шиї, зібрані під час експедиції у говірках Карпат [19]. Цікавою для нас виявилася також праця П. Лизанця [13] про лексичні мадяризми та їх відповідники в українських говорах Закарпаття. Однак спеціально назви жіночих оздоб для зачіски ще не вивчалися, що зумовлює актуальність і новизну нашого дослідження.

Постановка завдання. У пропонованій статті ставимо за мету здійснити лексико-семантичний та етимологічний аналіз лексичних одиниць ТГ «назви жіночих прикрас для оздоблення волосся», зібраних нами в польових умовах упродовж 2003–2023 рр. у 115 населених пунктах гірських районів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. Усі респонденти були корінними мешканцями обстежуваних населених пунктів.

Виклад основного матеріалу. Назви прикрас – одна із архаїчних груп лексики, що позначають деталі побуту, невід'ємні компоненти вбрання людей давніх часів, про що свідчать результати етнографічних досліджень, археологічних розкопок та писемні пам'ятки часів Київської держави. Етнографи стверджують, що в історії розвитку людства та його матеріальної культури прикраси разом із татуюванням тіла випереджували появу одягу. Уже в неолітичну епоху було дуже багато прикрас у вигляді намиста з різного матеріалу, підвісок – і «важко було сказати, хто носив на собі більше оздоб – чоловіки чи жінки» [7, с. 116]. З часом прикраси стають монополією жінок.

Дослідники історії культури та побуту слов'ян переконують, що «дорогоцінні прикраси були тісно пов'язані із одягом, будучи його частиною чи доповненням, завдяки чому їх використовували у великій кількості для особистого вжитку» [16, с. 295], археологічний матеріал слов'янських часів настільки різноманітний та багатий, що дозволяє говорити про художню промисловість часів Київської держави, а це засвідчує високий рівень розвитку держави. Поряд із суто естетичною функцією прикраси є також оберегами, застібками для одягу, частиною одягу, використовуються для формування та підтримування зачіски. Етнографи переконують, що у широкому вжитку прикраси в культурі наших предків з'явилися під впливом християнства, і значно поширилися в період великого переселення народів [16, с. 206]. Поява у побуті нової реалії супроводжувалася появою нового слова, що несе в собі чимало інформації про духовну та матеріальну культуру народу.

Назви прикрас виокремлюються в окрему ЛТГ у складі побутової лексики, яка є багатоплановою системою, що складається з лексико-тематичних груп й об'єднує різні сфери життєдіяльності людини, зокрема, «назви одягу», «назви

взуття», «назви прикрас», «назви хатніх речей» та інші. Більшість названих тематичних груп також має складну ієрархічну будову, у складі яких на основі протиставлення визначальних диференційних ознак (ДО) лексичні одиниці вступають в опозиційні відношення і об'єднуються в лексико-семантичні парадигми: семантичні підгрупи, мікрогрупи, ряди і семантичні мікроряди. Так, назви традиційних прикрас систематизуємо у дві лексико-семантичні підгрупи, а саме:

1. «назви прикрас, що одягаються безпосередньо на тіло людини», у межах якої виокремлюються мікрогрупи – «назви прикрас для рук», «назви прикрас для зап'ястя», «назви прикрас для пальців», «назви прикрас для шиї та грудей», «назви прикрас для вух», «назви прикрас для волосся та голови»;

2. «назви прикрас та оздоб, що прикріплюються до одягу».

Пропонована стаття є першою спробою лексико-етимологічного та семантичного аналізу живорозмовного матеріалу, зібраного нами у гірських районах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. Предметом дослідження є тематична група назв жіночих прикрас та оздоб для голови, назви предметів що використовуються для формування та підтримки зачіски.

1. Дерев'яний або металевий предмет для підтримування закладеної коси: *гри́б'ін'* (6–8; 20, 21, 26, 32, 42, 44, 53–59, 63–69, 70, 81, 83–86, 92–94), *гре́б'ін'* (1–5, 8, 10–16; 45–49, 88, 89, 105), *грыб'ін'* (34, 37, 61), *гребе́н'і* (105), *гриб'іне́ц'* (7–9; 78–79), *гре́б'інчик* (78), *о́бруч* (93), *рогач'і* (43), *чо́тик* (23, 35, 37, 41, 62, 67, 82, 86, 88), *чо́тлик* (39, 40, 72), *чот* (69, 85). (Тут і далі в круглих дужках подаємо обстежені населені пункти під відповідними номерами з переліку, розміщеного наприкінці цієї статті. – *Т. П.*)

Для формування, фіксації та підтримки закладеної коси або створення пучка із коси, низького пучка, французького твісту використовують спеціальний декоративний гребінець для волосся. Зазвичай виготовлений із металу, міцного пластику або дерева, має злегка вигнуту форму, що повторює контур голови, такий гребінець із зубчиками зачіпляють за край складеної коси і просувають всередину зачіски, що дозволяє приховати кінці волосся і зафіксувати зачіску.

Гре́б'ін' (фонетичні варіанти *гри́б'ін', грыб'ін', гребе́н'і* мн.) – основний репрезентант описуваної реалії, в українських говорах вживається ще у значенні: 'місце, де сходяться схили даху', 'хребет гір', 'пристрій для чесання волокна' [9, с. 49], 'верх солом'яної покрівлі', 'рядок високої стерні при косінні' [15, с. 58], 'гребінець для розчісування волосся' [20, с. 52], 'вид орнаменту вишивки, писанки', 'вершина гори, стріхи' [18, с. 39], 'верх стріхи' [23, с. 97], 'квітчасте обрамлення хустки' [10, с. 40], 'прикраса на нижній частині люльки', 'гребінець у птахів на голові' [11, т. 1, с. 323], у [22, т. 2, с. 162] *гре́б'ін'* фіксується як літературно нормативне тільки у деяких із вищенаведених значень. Співзвучні варіанти описуваної назви наявні у всіх слов'янських мовах, що дозволяє кваліфікувати *гре́б'ін'* як праслов'янізм; пор. псл. **greby,* род. в. **grebene*, похідне від *grebQ* 'гребу' [12, т. 1, с. 589].

Від основи слова *гре́б'ін'* суфіксальним способом утворені демінутиви *гриб'іне́ц'*; що функціонує на всьому мовному обширі, пор. *гребінець* 'довгаста пластинка з зубцями (з одного чи двох боків) для розчісування або скріплення волосся і прикрашення жіночої зачіски', 'гребінь для розчісування' у [22, т. 2, с. 162; 11, т. 1, с. 323], та *гре́б'інчик* 'довгастий зубчастий м'ясистий наріст на голові деяких птахів', 'верхній край, верхня частина, вершина чого-небудь' [22, т. 2, с. 162]; обидві форми є літературно нормативними.

Уживання назви *рогач'і* 'защіпка для волосся' – результат метафоричного розвитку семантики назви *рога́ч* 'довгий дерев'яний держак з двома металевими заокругленими ріжками на кінці, якими беруть і ставлять у піч', 'палиця з розвилкою на кінці' [22, т. 7, с. 591] на основі зовнішньої схожості прикраси з формою рогу. Пор. ще у наддністрянському говорі *рога́л'і* 'вила із трьома або чотирма зубцями', *рога́ч* 'жук-рогач' [23, с. 229], гуц. *рога́ч* 'бик; олень', *рогани́* 'вила' [18, с. 65].

Про *о́бруч*, *чот, чо́тик, чо́тлик* див. нижче.

2. Маленька тонка шпилька без оздоб для жіночої зачіски: *невиди́мка* (4-5; 20–21, 26, 32–37, 39–41, 49; 54, 59–63, 67, 69–72, 81–85,105), *ч'о́т'ік* (21, 79), *ч'о́тик* (88), *чо́тлик* (42–44), *чот* (65, 85) , *прико́лка* (1, 8, 17, 23, 37, 53, 64, 93), *пріко́лка* (93), *зако́лка* (16, 37, 106), *пришпе́пка* (93), *ка́пча* (70), *го́йто́ўка* (84), *гарна́л'і* (9, 53), *гирна́дл'а* (91), *гарна́тл'і* (52–53), *герна́л'* (96), *шпа́нга* (3, 7), *шпа́нтл'а* (6), *шпи́л'ка* (2, 7, 48, 77–78), *бро́шка* (79).

Це мінімалістична прикраса, тоненька металева чи пластикова шпилька для надійного закріплення пасем та створення охайного вигляду, складається із двох паралельних пластинок, які щільно прилягають одна до одної та фіксують волосся за принципом затискача. Часто буває непомітною, під колір волосся, в наш час декорується намистинами, перлами, стразами чи камінням для довершеності образу – і з щоденного

елементу стає ювелірною прикрасою. ДО «форма прикраси» – лежить в основі номінації, для позначення цього різновиду шпильки в основному використовується назва *невидúмка*, що мовцями послідовно позиціонується як домінувальна. У значенні ‘те, що неприступне зорові, чого не можна побачити’, ‘маленька тонка шпилька для жіночої зачіски’ є літературною нормою української мови [22, т. 5, с. 257]. В окремих закарпатських говірках паралельно з вищевказаною вживається ще назва *гóйтôўка* – суфіксальне утворення від запозиченого з угорської мови слова *hajtű* ‘застібка для волосся’ [14, с. 462]. Описані слова є спеціалізованими назвами цієї реалії.

Від основ синонімічних дієслів *закóл'увати* ‘пришпилювати чим-небудь одяг, волосся’ [22, т. 3, с. 154], *прикóл'увати* ‘прикріплювати що-небудь до чогось, проколюючи’, *пришчúпувати* ‘притискуючи, затискуючи, придавлювати кого-, що-небудь’ суфіксальним способом утворені *закóлка*, *прикóлка*, останнє у значенні ‘защіпка для волосся’ маркується як розмовне, а також *пришчéпка,* котре з обмежувальною ремаркою ‘рідковживане’ фіксується тільки у значенні ‘затискач, за допомогою якого прикріплюються до вірьовки білизна, одяг’ [там само т. 8, с. 106]. Ці віддієслівні утворення реалізовують мотиваційну ознаку ‘призначення виробу’.

Описувана реалія до повсякденного вжитку ввійшла близько 20–30 рр. XX ст. [14, с. 462], тому для її іменування часто вживають ті ж назви, що й для будь-якого іншого виду застібки: *бро́шка, гарнáл'і, гирнáдл'а, гарнáтл'і, гернáл', кáпча, шпáнґа, шпáнтл'а, шпúл'ка, ч'óт'ік, чóтлик, чот* – на обстеженому обширі вони характеризуються розпорошеною локалізацією, спорадично виступають в ареалах інших назв.

3. Защіпка для волосся у вигляді зігнутого дротика: *гарнáл'і* (9), *гарнéл'і* (105), *гарнáтл'і* (53), *гарнéтл'і* (78), *гарнóгл'і, гирнáдл'а* (91), *гранáдл'і* (49), *бóмбушка* (1, 23, 62–64), *шпáнтл'а* (6), *шпáнґа* (3), *шпúл'ки* (7, 77), *прикóлка* (17, 20, 21, 26, 37, 41, 65), *закóлка* (27, 37), *бро́шка* (79), *зáшч'іпки* (93, 105), *іглúц'а* (65, 81, 85), *иглúц'а* (35, 37, 67, 70, 72, 81, 83, 84), *гóйтôўка* (84), *чот* (32, 54, 85), *чóтик* (34, 61, 69, 82, 86, 88), *чóтлик* (40, 42–44, 59–60), *чохлик* (70), *гóйти* (103), *кáпча* (69, 86).

Класична шпилька для волосся у вигляді металевої дуги-вилочки U- подібної форми із закругленими кінцями, яка непомітно фіксує окремі пасма або пучки.

Сема ‘спосіб прикріплення прикраси’ реалізується етимологічно прозорим віддієслівними дериватом *зáшч'іпки* мн., що від *защіпáти* ‘брати що-небудь на гачок, защіпку’, ‘застібати гачки, гаплики’. Морфологічний варіант *зáщіпка* фіксується як нормативне у значенні ‘гачок або інший запір на дверях, вікні’, ‘металеве пристосування для скріплення чого-небудь на одязі, чемодані, футлярі, застібка’ [22, т. 3, с. 421].

У гуцульському говорі спеціалізованою назвою цієї реалії є слово *гарнáтл'і*, яке функціонує у фонетичних варіантах *гарнáл'і, гирнáдл'а, гарнéл'і, гарнóгл'і, гранáдл'і, гарнéтл'і*; пор ще. *гарнáдл'а* ‘шпилька для волосся’ [18, с. 333]. Такий різнобій у фонетичному оформленні назви свідчить про її запозичений характер; пор. п. діал. *harnadla*, що з нвн. *Haarnadel* id. [26, т. 1, с. 574].

З угорської мови у гуцульські говірки Рахівщини проникло *гóйти*; пор. уг. *hajtű* ‘застібка для волосся’ [14, с. 462].

У поодиноких бойківських говірках фіксуємо назви *шпáнтл'а* та *шпáнґа*, пор. ще подібне *шпáнка* ‘шпилька’, ‘дерев’яна шпилька, якою причіпляли хустку або очіпок до волосся, головка шпанки була кольорова’, ‘веретено’ [17, т. 2, с. 387]. Засвідчені нами діалектні форми *шпáнтл'а*, *шпáнґа* розвинулися у бойківському говорі, на нашу думку, з нім. *Haarspange* ‘шпилька’ [14, к. 261], пор. ще близьке нім. *Span* ‘трісочка’. Зустрічаємо також спроби виведення подібних форм укр. *шпóнка* ‘ґудзик’, р. *шпóнка* ‘поперечная перекладина у плоті, санях’, бр. *шпóнка* ‘застібка, ґудзик’, п. *szpon, szpona* ‘кіготь, скоба, зажим’, а також синонімічного *зáпонка*, від праслов’янської гіпотетичної **съропъ*, **sъpona*, що пов’язане з *pęti, рьпQ*, яке від ie. **(s) pen-* ‘натягувати, прясти’ [12, т. 4, с. 651; 25, с. 554].

Назва *шпúлька* через посередництво української літературної мови, ймовірно, проникла у досліджувані говори з польської; пор. п. *szpilka* ‘шпилька’, що з нвн. *spille* ‘id., голка’ [25, с. 553]. В українській мові слово означає ‘предмет для заколювання волосся в зачісці у вигляді зігнутого навпіл дроту або двозубчастої вилочки; рід невеликої металевої голки з круглою голівкою на тупому кінці, яку використовують переважно для приколювання чого-небудь; велика голка з гарно оздобленою головкою, що вживається як предмет туалету або прикраса для одягу; особливий рід приколки, що застібається; прикраса з застібкою для приколювання її до жіночого плаття біля шиї або на грудях; колюче, уїдливе зауваження; ущипливе слово; невеликий стержень, шпеник, цвях без головки; спеціальний цвяшок без головки, яким прибивають підметку, у машинобудуванні – болт без головки з нарізкою на кінцях, що служить для скріплення деталей; дуже тонкий каблук жіночого взуття (розм.); листок хвойної

рослини; колючка; тверда колючка на тілі деяких тварин [22, т. 11, с. 521]. Зафіксовані у діалектологічних словниках значення слова *шпи́лька* не виходять за межі вказаного семантичного поля; пор. ‘високий тонкий каблук у жіночому взутті’ [10, с. 181] ‘колючка на їжакові’ [1, т. 1, с. 274], ‘колючка терня; булавка’, *шп’і́л'ка* ‘спеціальна приколка у весільному вінку молодої’, перен. ‘гарна дівчина’ [20, с. 423].

Варіанти назви *іглиц'а* (суфіксальний дериват від діал. *іглá* ‘голка’, що з псл. **jьgъla* [12, т. 1, с. 549]) функціонують у говорах північного та південно-західного наріччя з таким семантичним наповненням: *іглиц'а* ‘голка з сосни’, ‘опала хвоя’, ‘колючка їжака’ [1, т. 1, с. 197], *глиц'а* ‘шпильки; хвоя’ [15, с. 56], *глиц'а*, *иглиц'а* ‘деталь ткацького верстата, за допомогою якої протягають поперечні нитки через отвір в основі’, ‘дерев’яна голка, на яку нанизують листя капусти, тютюну’ [9, с. 46], *іглиц'а* ‘дерев’яна голка, якою плетуть риболовецькі сіті, або вшивають солом'яний чи очеретяний дах’, *иглиц'а, йаглиц'а* ‘велика дерев’яна голка’, ‘широкий країній щабель у драбині’, ‘шпонка’, ‘поперечна балка в олійниці’, ‘поперечний щабель у бороні’, ‘в’язальна спиця’ [17, т. 1, с. 323], *іглиці* ‘поперечна палка в бороні’ [23, с. 133], *иглиц'а* ‘велика голка для нанизування листя тютюну та ін. або спиця для в’язання’ [20, с. 132], *иглиц'а* ‘спиця плести вовну’, *іглиčка* ‘шпилька, за допомогою якою закріплюють волосся у калачик’ [6, ч. 2, с. 29]. Очевидно, значення ‘рідновид прикраси’ для описуваної назви сформувалося у результат розширення семантичного поля слова на основі зовнішньої подібності предмета до голки, є відносно новим для закарпатських говірок та спеціалізованим.

4. Металева або пластикова широка застібка для оздоблення зачіски у дівчат: *чот* (37, 53–54, 63–65, 81, 84–85, 88), *чóтлик* (20–23, 26, 35, 37, 39–40, 42–44, 59–60, 70–72), *чóтик* (41, 61–62, 67, 69, 82–84, 86), *кáпча* (32), *закóлка* (64), *прикóлка* (34), *шпáнтл'а* (6), *шпúл'ка* (2, 8, 10, 90, 105), *бро́шка* (9, 79), *гирнáдл'а* (91), *зáшчепка* (93), *крáбік* (93), *крокодúл'чик* (88), *обрýч* (77–78).

Широка пластикова застібка для волосся – один із найпопулярніших та найпрактичніших аксесуарів для швидкої та надійної фіксації зачіски. Основні різновиди: плоский затискач (крокодил, метелик); класична прикраса із широкою основою, має об’ємну прямокутну або закруглену форму з великою кількістю зубців (класичний краб); видовжена застібка, яка замикається на кінці (шпилька-банан).

Вказана прикраса у побут населення Карпат ввійшла наприкінці 90-х років XX століття, тому в основному для її іменування використовують ті ж назви, що й для вищеописаних реалій: *бро́шка, гирнáдл'а, ,закóлка, зáшчепка, шпáнтл'а, шпúл'ка.*

У закарпатських говірках зустрічаємо спеціалізовану для цього виду приколки назву *чот*, що запозичена з угорської мови; пор. уг. *czat* ‘пряжка, аграф, застібка, приколка’ [14, с. 145], а також утворені від неї суфіксальні деривати *чóтлик, чóтик*.

Респонденти старшого покоління на Закарпатті будь-який різновид приколки іменують словом *кáпча*; що з угор. *kapcsa, kapscot, kapcsok* ‘гаплик, крючок’ [14, с. 371], котре на цій території вживається ще у значенні ‘пряжка на шкіряному паскові’, ‘застібка на черевиках’ й виступає твірною основою для дієслів *капчáти, закапчáти* ‘застібати’, *розкапчáти* ‘розстібнути’ та под. Респонденти молодого покоління новий вид приколки, що складається з двох скріплених між собою пластинок, одна з яких (або обидві) оздоблена зубцями, використовують демінутиви *крáбік*, *крокодúл'чик*, що постали у результаті переосмислення значення зоонімів на основі подібності прикраси до частини тіла відповідних тварин.

5. Металева або дерев’яна прикраса у вигляді роз’єднаного кільця, яку носять на голові: *в’інóчок* (90), *óблука* (69), *óбруч’* (26, 32, 37, 40, 42–43, 53–54, 61, 63, 72, 79, 81, 86, 88), *оᵘбрýч* (20), *óбруч* (21, 23, 48–49, 64, 77–78, 83–84, 92–93, 96, 105–106), *óбрýч* (1–4, 8–9, 17, 27, 35, 37, 41, 44, 59–60, 65, 67, 69, 82, 84–85), *оᵘбрýч* (34, 70), *кóрчот* (81).

Це зручний аксесуар і стильна прикраса у вигляді напівкільця, що надійно фіксує зачіску та доповнює образ. За спостереженнями етнографа Люборта Нідерле, обручі, а також пов’язки і віночки, виявляють у слов’янських похованнях на території українських земель ще в дохристиянський період у великій кількості. Прототипом цієї прикраси були діадеми із коштовного каміння та цінних металів, які прикрашали покривала для голови, пов’язки та коси. Існувало кілька різновидів таких пов’язок, та найбільш розповсюдженими були виготовлені із шматка березової кори чи шкіри, обшиті шерстяною чи шовковою тканиною, поверх якої накладалася срібна полоска чи нашивалися скляні бусинки або металічні пластинки [16, с. 227–228]. Такий різновид широкого обруча, щедро прикрашений камінням, квітками, намистинами та дзеркальцями, зараз використовується як головний убір і є елементом традиційного жіночого строю.

Основна назва описуваної реалії у досліджуваних говорах реалізується акцентними варіантами *óбруч*, *ôбрýч*, *оᵘбрýч*, серед яких домінує форма *обрýч*, що функціонує не тільки на укра-

їнськомовному ґрунті; пор. *обру́ч* ‘обід’, ‘металева шина на колесі’ [9, с. 136], ‘обруч’, ‘мотузка в оборозі, якою прив’язують дах до стовпів’, ‘обруч на колодці колеса’ [17, т. 2, с. 11], ‘стрічка’, ‘обруч на бочці’ [11, т. 3, с. 26], ‘деталь головного убору заміжньої жінки у вигляді обруча, на який закручували волосся’, ‘весільна обручка’, ‘браслет’ [10, с. 105], *обру́чик* ‘невеликий обруч’, ‘бублик з прісного тіста’ [1, т. 2, с. 6], а й у всьому слов’янському просторі. За походженням це продовження псл. *obrQčь* ‘зап’ястя, браслет, кільце’, утвореного з прийменника *ob* ‘навколо’ та основи іменника *rQka* ‘рука’ [12, т. 4, с. 144]. У сучасній українській мові слово *обру́ч* ‘зігнута кільцем металева, дерев'яна штаба, о́бід’, ‘металева, дерев'яна прикраса у вигляді кільця, яку носять на голові, руках або ногах’ [22, т. 5, с. 572] – літературна норма.

В’іно́чок – суфіксальне утворення від праслов’янського за походженням іменника *віно́к* ‘квіти, листя, гілки, сплетені в коло, яким звичайно прикрашають голову’ [22, т. 1, с. 677]; пор. псл. *věnьcь, věnъkъ* ‘вінок’, суфіксальні утворення від *věnъ*, пов’язаного з дієсловом *viti* ‘вити’ [12, т. 1, с. 400]. Зауважимо, що рефлекс давньої праслов’янської форми *věnьcь* слово *вини́ц'* ‘головний убір нареченої’ й сьогодні активно вживається у говірці с. Білки Іршавського району: *А сих мйасниц' кладеме́ ва́шўў д'ĭўц'і на го́ло́ву зеле́ный в’іни́ц'* (вінчування хлопців у надвечір’я Різдва для батьків дівчини з побажанням видати її чим скоріше заміж).

Назва *ко́рчот* у боржавських говірках постала, очевидно, у результаті контамінації запозичених з угорської мови слів *karkötő* ‘браслет’ [14, с. 373] та *czat* ‘пряжка, аграф, застібка, приколка’, як, наприклад, у слові *kapscot* ‘гаплик, крючок’ [там само, с. 371]. Описана назва нині в живорозмовній практиці майже не вживається.

Висновки. Проаналізувавши назви, що презентують ТГ «назви жіночих прикрас для формування та підтримування зачіски», доходимо висновку, що лексика досліджуваних говірок різноманітна, багата, спеціалізована, здиференційована і становить інтерес для мовознавчої науки. Хоча описувані реалії презентують давні предмети побуту, прикраси, що сягають дохристиянських часів, але модифіковані й зараз використовуються у побуті. Більша частина проаналізованих назв є давніми, а саме: *гри́б’ін', гре́б’ін', грыб’ін', гребе́н'і, вино́к, игли́ц'а, игли́ц'а о́бруч’*, *оы́бру́ч*, *о́бруч*, *о́бру́ч*, за походженням – це власні суфіксальні деривати, утворені на базі основи праслов’янського походження. Значно менша лексичних одиниць – це запозичення із угорської мови (*го́йти, чот*), або власні суфіксальні утворення на основі запозичень *(го́йто́ўка, ка́пча, ко́рчот*, *чо́тлик, чо́тик*, *чотлик)*.

Підсумовуючи проведене дослідження, зазначимо, що проаналізована в статті лексико-тематична група «назви жіночих прикрас для формування та підтримування зачіски» є різноманітною за складом та походженням і потребує подальшого збору, фіксації та наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. Луцьк, 2000

2. Березовська Г. Лексико-семантична група назв шийних прикрас у східноподільських говірках. *Мовознавчий вісник : зб. наук. праць*. Черкаси, 2010. Вип. 10. С. 109–114.

3. Березовська Г. Назви прикрас у східноподільських говірках. Київ, 2014. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6665647d-d32d-436a-8057-40e7ab821ef2/content (дата звернення: 25.09.2026).

4. Березовська Г. Г. Назви прикрас для волосся і голови у східноподільських говірках. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології : зб. наук. праць* / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 6. С. 17–19.

5. Буткова Г. Лексична група «прикраси» в українських художніх текстах І половини XIX століття. *Український діалектологічний збірник*. Київ, 1997. Кн. 3. С. 267–272.

6. Верхратський І. Знадоби до пізнання угорско-руских говорів: (Ч. І: Говори з наголосом движимим). *Записки НТШ.* Львів, 1899. Т. XXVII. С. 1–68; Т. XXVIII. С. 69–94; Т. XXIX. С. 95–200; Т. XXX. С. 201–276 (Словарець).

7. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. Прага, б. р. в. 355 с.

8. Войтів Г.В. Назви жіночих шийних прикрас у гуцульському говорі. *Гуцульські говірки*: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Київ, 1995. С. 58–61.

9. Гуцульські говірки: короткий словник. Львів, 1997. 232 с.

10. Гримашевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок. Житомир, 2002. 184 с.

11. Грінченко – Словарь української мови / За ред. Б.Д. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.

12. Етимологічний словник української мови: У 7 т. Київ, 1982–2012.

13. Лизанець П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР: Конспект лекцій. Ч. 3. Ужгород, 1976. 327 с.

14. Лизанець П. Угорські запозичення в українських говорах Закарпаття. Угорсько-українські міжмовні зв'язки. Будапешт, 1976. 560 с.

15. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ: Наукова думка, 1974. 260 с.

16. Нідерле Л. Побут і культура давніх слов'ян. Прага, 1924. 286 с.

17. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2 т. Київ, 1984.

18. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до Словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського районів). Ужгород, 2005. 248 с.

19. Піцура Т. Назви жіночих шийних прикрас в українських карпатських говорах. *Волинь – Житомирщина*: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 17. Житомир: Вид-тво ЖДУ ім. І. Франка 2007. С. 48–53.

20. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.

21. Сібрук А. Структура та семантика назв прикрас (на основі пам'яток XI–XIV ст.): дис… канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.

22. Словник української мови: В 11 т. Київ, 1970–1980. Т. 1–11.

23. Шило Г. Наддністрянський реґіональний словник. Львів–Нью-Йорк, 2008. 288 с.

24. Щербина Т. Назви жіночих прикрас у говірках середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя. *Волинь-Житомирщина*: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2005. №14. С. 200–205.

25. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1970. 806 s.

26. Rudnyckyj J. An etymological dictionary of Ukrainian language. Winnipeg, 1962–1982. Vol. 1–2.

ПЕРЕЛІК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1. Старява Самбірського р-ну Львівської обл.; 2. Велика Лінина Самбірського р-ну Львівської обл.; 3. Топільниця Самбірського р-ну Львівської обл.; 4. Містковичі Самбірського р-ну Львівської обл.; 5. Дорожів Дрогобицького р-ну Львівської обл.; 6. Хащів Самбірського р-ну Львівської обл.; 7. Боберка Самбірського р-ну Львівської обл.; 8. Залокоть Дрогобицького р-ну Львівської обл.; 9. Урич Стрийського р-ну Львівської обл.; 10. Великі Дідушичі Стрийського р-ну Львівської обл.; 11 Кострино Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 12. Ставне Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 13. Либохора Стрийського р-ну Львівської обл.; 14. Нижнє Висоцьке Самбірського р-ну Львівської обл.; 15. Красне Стрийського р-ну Львівської обл.; 16. Заділське Стрийського р-ну Львівської обл.; 17. Коростів Стрийського р-ну Львівської обл.; 18. Кам'янка Стрийського р-ну Львівської обл.; 19. Липа Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; 20. Великий Березний Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 21. Мирча Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 22. Буківцьово Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 23. Розтока Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 24. Гусине Самбірського р-ну Львівської обл.; 25. Кривка Самбірського р-ну Львівської обл. 26. Латірка Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 27. Нагірне Стрийського р-ну Львівської обл.; 28. Ілемня Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; 29. Новоселиця Перечинського р-ну Закарпатської обл.; 30. Ворочево Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 31. Дубриничі Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 32. Тур'ї-Ремети Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 33. Зарічево Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 34. Порошково Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 35. Заділське Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 36. Тишів Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 37. Нижні Ворота Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 38. Лази Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 39. Подобовець Хустського р-ну Закарпатської обл.; 40. Пилипець Хустського р-ну Закарпатської обл.; 41. Верхній Студений Хустського р-ну Закарпатської обл.; 42. Голятин Хустського р-ну Закарпатської обл.; 43. Майдан Хустського р-ну Закарпатської обл.; 44. Новоселиця Хустського р-ну Закарпатської обл.; 45. Мислівка Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; 46. Синевирська Поляна Хустського р-ну Закарпатської обл.; 47. Осмолода Калуського р-ну Івано-Франківської обл.; 48. Міжгір'я Івано-Франківського району Івано-Франківської обл.; 49. Солотвин Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.; 50. Голосків Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.; 51. Баранинці Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 52. Лінці Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 53. Ярок Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 54. Пацканьово Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 55. Кальник Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 56. Бобовище Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 57. Голубине Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 58. Дусино Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 59. Березники Хустського р-ну Закарпатської обл.; 60. Річка Хустського р-ну Закарпатської обл.; 61. Демічево Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 62. Дубрівка Ужгородського р-ну Закарпатської обл.; 63. Зняцьово Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 64. Ґоронда Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 65. Кольчино Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 66. Лецовиця Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 67. Доробратово Мукачівського р-ну Закарпатської обл.; 68. Чорний Потік Хустського р-ну Закарпатської обл.; 69. Білки Хустського р-ну Закарпатської обл.; 70. Кушниця Хустського р-ну Закарпатської обл.; 71. Довге Хустського р-ну Закарпатської обл.; 72. Горінчево Хустського р-ну Закарпатської обл.; 73. Колочава Хустського р-ну Закарпатської обл.; 74. Усть-Чорна Тячівського р-ну Закарпатської обл.; 75. Зелена Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.; 76. Татарів Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.; 77. Білі Ослави Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.; 78. Нижній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.;

79. Прокурава Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 80. Карапчів Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 81. Квасово Берегівського району Закарпатської обл.; 82. Нижні Ремети Берегівського р-ну Закарпатської обл.; 83. Олешник Берегівського р-ну Закарпатської обл.; 84. Велика Копаня Берегівського р-ну Закарпатської обл.; 85. Крива Хустського р-ну Закарпатської обл.; 86. Імстичево Хустського р-ну Закарпатської обл.; 87. Тарасівка Тячівського р-ну Закарпатської обл.; 88. Білин Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 89. Чорна Тиса Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 90. Кривопілля Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.; 91. Яворів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.; 92. Розтоки Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 93. Виженка Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 94. Долішній Шепіт Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 95. Мигове Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 96. Банилів-Підгірний Чернівецького р-ну Чернівецької обл.; 97. Тросник Берегівського р-ну Закарпатської обл.; 98. Велятино Хустського р-ну Закарпатської обл.; 99. Вишково Хустського р-ну Закарпатської обл.; 100. Добрянське Тячівського р-ну Закарпатської обл.; 101. Великий Бичків Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 102. Косівська Поляна Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 103. Ділове Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 104. Богдан Рахівського р-ну Закарпатської обл.; 105. Зелене Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.; 106. Плоска Вижницького р-ну Чернівецької обл.; 107. Шепіт Вижницького р-ну Чернівецької обл.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.11

РІВЕНЬ ВОЛОДІННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ДЕРЖСЛУЖБОВЦІВ: СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВИЯВЛЕННЯ

CIVIL SERVANTS` UKRAINIAN LANGUAGE PROFICIENCY: STRATEGIES AND TACTICS FOR ASSESSMENT

Подлісецька О.О.,
orcid.org/0000-0002-4100-3019
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ

Коваленко А.Ф.,
orcid.org/0000-0001-6750-9133
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, міжкультурної та професійної комунікації
Одеського національного морського університету

У статті проаналізовано найважливішу з ймовірних моделей та парадигм закріплення державної мови у суспільстві: необхідність для претендентів на державну службу скласти іспит на знання української мови.

Доведено, що іспит з української мови для державних службовців є вагомим інструментом, який виконує декілька ключових функцій: забезпечує об'єктивне оцінювання мовних компетентностей, підтверджує рівень володіння державною мовою та сприяє підвищенню професійного рівня працівників державного сектору. Іспит дає змогу оцінити реальний рівень знання української мови з опертям на стандартизовані вимоги. Проаналізована важливість іспиту, оскільки знання мови є потрібним для якісного виконання посадових обов'язків, ведення ділового листування, складання документів та комунікації із громадянами. Досліджено та окреслено і практичні завдання іспиту, в результаті яких виокремлено стратегії та парадигми підготовки претендентів на посади держслубовців. У статті окреслено дві мовно-державні проблеми та запропоновано шляхи їхнього вирішення. Досліджується проблема маніпуляції в межах мови, що є антикультурним чинником, а також окрслюється такий чинник мовленнєвої культури, як культура спілкування в державному апараті.

Досліджується мислеоформлювальна функція як та, що якнайтісніше пов’язана з комунікативною. Зроблено висновок, що ці обидві функції становлять єдність, отже, перевірка єдності мислення й мовлення і є метою проведення іспиту.

Проаналізовано важливість володіння українською мовою держслубовців, впроваджено певну тактику для успішного складання іспиту. Авторами статті апробовано складні завдання та здійснено комунікацію з претендентами на складання іспиту щодо особливостей завдань. Здійснено аналіз тестових завдань на лексичну помилку, граматично правильне оформлення речень та словосполучень, синтаксичну правильність речень та тексту, а також проаналізовано текстові особливості завдань на рівень логічного мислення претендентів.

Ключові слова: функція мови, державна мова, іспит на володіння державною мовою.

The article analyzes the most important of the possible models and paradigms of consolidating the state language in society: the need for applicants for civil service to pass an exam on knowledge of the Ukrainian language.

It is proven that the Ukrainian language exam for civil servants is a significant tool that performs several key functions: it provides an objective assessment of language competencies, confirms the level of proficiency in the state language, and contributes to improving the professional level of public sector employees. The exam allows you to assess the real level of knowledge of the Ukrainian language based on standardized requirements. The importance of the exam is analyzed, since knowledge of the language is necessary for the high-quality performance of official duties, conducting business correspondence, drafting documents, and communicating with citizens. The practical tasks of the exam are also studied and outlined, as a result of which strategies and paradigms for training applicants for civil service positions are identified. The article outlines two language-state problems and suggests ways to solve them. The problem of manipulation within the language, which is an anti-cultural factor, is investigated, and such a factor of speech culture as the culture of communication in the state apparatus is also characterized.

The thought-forming function is investigated as the one that is most closely related to the communicative one. It is concluded that these two functions constitute a unity, therefore, checking the unity of thinking and speech is the purpose of the exam.

The importance of civil servants' Ukrainian language proficiency was analyzed, and a strategy for successfully passing the exam was implemented. The authors piloted complex tasks and communicated with prospective examinees regarding the specifics of the test items. An analysis was conducted of the test tasks focusing on lexical errors, the grammatical correctness of sentences and phrases, and syntactic accuracy, while the texts were also evaluated to assess the candidates' level of logical reasoning.

Key words: language function, state language, exam for proficiency in the state language.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» з 16 липня 2021 року стартував іспит на рівень володіння державною мовою. Призначення цього іспиту – визначити рівень володіння державною мовою осіб, які претендують на обрання чи призначення на посади, визначені частинами 1, 2 статті 9 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1, с. 2] , тобто, на посади держслужбовців. Іспит на володіння державною мовою – прекрасна можливість підготувати претендентів на державну посаду до перевірки їхніх вмінь та навичок оперувати у суспільному середовищі державною мовою. Практичні завдання статті – окреслити стратегії підготовки претендентів на посади держслужбовців та намітити парадигми цієї підготовки **Аналіз останніх досліджень і публікацій**. Мову в аспектах державотворення та консолідації нації досліджували А. Чирва, Ю. Чередник, І. Фаріон, П. Гриценко, Л. Масенко, Б. Ажнюк та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ми окреслимо дві проблеми у стратегіях та парадигмах української мови як предмету складання іспиту на посади держслужбовців.

Цілями статті, що виходять з даних тверджень, є такі : окреслити проблеми іспиту з української мови для держслужбовців, зокрема його функції та завдання; виокремити стандартизовані вимоги до претендентів на посади держслужбовців та зосередитися на методичних рекомендаціях до складання цього іспиту.

Український вчений Іван Огієнко наголошував, що «мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма національного організування. … Мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме й народ, яко національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом» [3, с. 239–240]. Через цю тонку грань існування мови передусім у свідомості та самоусвідомленні людини і полягає складність в усвідомленні нацією важливості мови. Не існує готових моделей у підходах до мови, роль якої визначається державним статусом, але найважливішою з ймовірних моделей та парадигм закріплення державної мови у суспільстві є необхідність для претендентів на державну службу скласти іспит на знання української мови.

Відтак перейдемо до двох проблем у сфері державотворення, які важливо усвідомити. Першою проблемою є концептуально-правова позиція безапеляційного використання державної мови у всіх без винятку суспільних сферах. Це проблема мовної стійкості. Конституційний Суд України заклав концептуально-правові позиції, за якими під державною (офіційною) розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя. Конституцією України статус державної надано українській мові (частина перша статті 10), що повністю відповідає державотворчій ролі української нації.

Мовознавець П. Гриценко зазначає: «можна навести нині широко використовуваний у публіцистичній площині вислів «чия мова – того й держава» [4]. Важливо усвідомити, що це не просто риторична фігура. Цей вислів ілюструє ситуацію, коли мову автохтонних мешканців чи якогось конкретного регіону або держави в цілому легко можна заступити чи то повністю, чи то великою мірою мовою іншою, мовою людності і влади прийшлої, мовою колонізатора. Така заміна завжди виходить за межі державотоворення. «На стан української мови в Україні впливає ще додатковий чинник – постколоніальний» [5, с. 69], – вважає Ірина Магрицька.

Тому друга проблема більш прихована: це проблема маніпуляції в межах мови, що є антикультурним чинником. Цей другий чинник мовленнєвої культури – це культура спілкування в державному апараті, сфері права та політикумі. За спостереженнями політологів та соціологів, політики взагалі часто уникають прямих відповідей. «Маніпулятивні слова і фрази часто звернені до наших емоцій – патріотизму, прагнення миру, свободи, і мають на меті відсунути суть твердження на задній план» [6, с. 260], – вказує Дж. Борг.

Дослідники вказують і на необхідність чіткої мовної політики в Україні через високу ймовірність маніпуляцій: «Оскільки протистояти лінгвоциду здатна насамперед державність мови та нації, на сьогоднішній день Україна потребує чіткої програми мовно-культурної політики, яка б не дозволяла використовувати мовне питання як об'єкт ідеологічних маніпуляцій» [7, с. 77].

Серед методів, які міцно увійшли в обіг політиків, є такі, як початок із заперечення, створення інформаційного приводу задля приховання того,

що насправді варто уваги, цитування статистики поза контекстом та інше [6, с. 248]. Тому викладачам мови на даному етапі необхідно не тільки вивчати окремі мовні теми (граматику, орфоепію, морфологію та синтаксис), а кожного разу, на кожному занятті зі студентами або у власних наукових дослідженнях звертати увагу на чистоту мови, мовну стійкість та заперечення маніпулятивності. Тестові завдання іспиту на кшталт «Правда / неправда» якраз сприяють вмінню логічно мислити та не піддаватися маніпуляціям майбутнім держслубовцям.

Незаперечною є важливість володіння державною мовою зокрема для держслужбовців у морській галузі: чиновників Державної служби морського і внутрішнього водного транспорту та судноплавства, національних транспортних відомств, профспілок, а також капітанів портів, державних експертів з водного господарства, державних інспекторів контролю суден, державні службовці Адміністрації судноплавства, начальники відділів державного нагляду (контролю) за безпекою судноплавства, головні спеціалісти Відділу міжнародного співробітництва (спеціальність J5. 05), головні та провідні спеціалісти, інженери, архітектори у сфері будівництва та цивільної інженерії департаментів архітектури та містобудування, Державної інспекції архітектури та містобудування України (спеціальність G 17) тощо.

Крім окреслення двох проблем та шляхів їхнього вирішення маємо на меті висвітлити та поглибити знання про особливості іспиту, оскільки це є компетенцією викладача-філолога. Варто забезпечити підготовку до іспиту у школах, вишах або ж самостійно [8, с. 45]. Процедура складання іспиту на визначення рівня володіння державною мовою для виконання службових обов'язків має такий вигляд. Загальна тривалість іспиту складає 60 хвилин, з них: 30 тестових завдань письмової частини – 30 хвилин; завдання відкритого типу письмової частини (написання тексту) – 20 хвилин; завдання відкритого типу усної частини (монолог) – 10 хвилин.

Таким чином, комплексний іспит містить чотири частини: «Слухання» та «Читання», «Письмо» та «Говоріння». Усна та письмова частини іспиту проходять з використанням комп'ютерної техніки. Письмова частина передбачає виконання тестових завдань, а усна – монологічне висловлювання.

Усі чотири частини іспиту мають однакову важливість, адже результат за кожну становитиме 25% від загальної кількості балів. Для того, щоб підтвердити рівень володіння державною мовою України, потрібно отримати загальний результат 70%–100%.

Для проведення іспиту Національна комісія зі стандартів державної мови своїм рішенням призначає заклади вищої освіти, які є уповноваженими закладами. Скласти іспит онлайн неможливо: іспит проводиться тільки в уповноважених установах.

Подамо кілька порад щодо складання іспиту. Перед складанням іспиту претендент має розуміти: щоб спілкуватись, треба мати думку. Адже мовленнєвий акт невідривно пов'язаний з актом мисленнєвим. І мова бере найактивнішу участь у процесі формування (початкового, ще нечіткого окреслення) та формулювання (чіткого вираження) думки.

Мова, таким чином, виконує функцію оформлення думки – мислеоформлювальну функцію. Ця функція якнайтісніше пов'язана з комунікативною, обидві вони становлять єдність. Перевірка єдності мислення й мовлення і є метою проведення іспиту.

Завдання першого рівня (тести) перевіряють знання претендента у галузі мовлення. Це означає, що спеціальна мовознавча термінологія застосовуватися не буде, теоретичних правил граматики та орфографії перевіряти на іспиті не будуть. Головне для претендента – говорити та висловлюватися грамотно, вміти поєднувати слова, розуміти їхнє значення, орієнтуватися у стилі мовлення. Тобто, претендент має бачити слова, близькі за значенням, бачити правильну передачу прямої мови непрямим мовленням, вміти знаходити лексичну помилку, розуміти логічні помилки тощо.

Іноді завдання може бути в роботі на грамотність у письмовому плані : вміння бачити, в яких словах є подвоєння, де ставити розділові знаки, які букви у слові пропущені тощо.

Наша мова має складну граматичну структуру, насичений лексичний запас і багатство фразеологізмів. Тому багато хто вважає її найскладнішою серед мов світу. В українській мові діє чітка система відмінків. В українській мові їх сім, і кожен відмінок має свої правила та винятки.

Українська мова славиться синонімічним багатством, що ускладнює вибір правильного слова. Багато українців, які навіть усе життя спілкуються українською мовою, часто використовують у своєму мовленні російські вислови, так звані кальки. Так, вживаючи фразу «ви праві», українці допустять помилку. Речення: «Ви праві, саме так треба зробити» не є правильним. Адже правою може бути рука, або нога, правий, або

лівий берег. Натомість правильним буде вираз «ваша правда», або «ваша думка слушна», чи «ви маєте рацію». Тому речення має звучати: «Ваша правда, саме так треба зробити». Прикладом до цього типу завдань може бути тест:

Лексична помилка є в рядку

Апідняти питання про пільги

Бпідняти прапор під час параду

Впідняти на вищий щабель

Гпідняти авторитет серед колег

Помилкою є вираз «Підняти питання», адже питання ставлять або порушують. Ці та інші завдання мають на меті перевірити вміння говорити українською мовою правильно.

Так само можна пояснити трохи складніший тест, який містить речення, але завдання залишається тим самим: «лексична помилка». Наприклад:

НЕМАЄ лексичної помилки в реченні

А Чиста совість мотивує людину на вчинки, які ніколи не змусять жалкувати про здійснене.

Б Багато хто з нас мріяв добитися великого успіху й зайняти вище місце в суспільному житті.

В Часто ми не придаємо значення відношенням з людьми, що, однак, розкривають суть і нашого «я».

Г Коли посторонні люди замічають наші позитивні риси, це тішить і надихає на гарні вчинки.

Д Кожна слідуюча сходинка життя опирається на результати нашого попереднього розвитку.

Тут в кожному реченні є росіянізми, і лише в першому їх немає. Слова «добитися», «не придаємо», «замічають» та «слідуюча» і є цими росіянізмами, або ж кальками і жодним чином не вживаються в українській мові. Іншим типом завдань може бути текст, в якому самостійно треба буде обрати пропущені вирази, які подються нижче. Такими виразами можуть бути і фразеологізми. Прикладом цього завдання може бути тест:

Підберіть правильний фразеологізм до кожного речення:

1. Вона намагається бути ввічливою, але все одно завжди _____.

а) жити як кіт з собакою

б) тримати руку на пульсі

в) зібрати каміння в сумці [9].

Проаналізувавши завдання іспиту, вкажемо на деякі нюанси та сформуємо поради. Отже, далі починається 2 частина : «Слухання та письмо», де подано завдання відкритого типу (написання тексту на визначену тему). Це завдання перевіряє загальні знання та вміння відтворити, переказати та написати до 100 слів у вигляді письмового переказу. Тут додається і творче завдання: висловити своє ставлення до почутого. Претендент може робити нотатки, набрати текст на клавіатурі, що займе 20 хвилин та відправити на оцінювання.

Останнім, заключним етапом є 3 частина «Усне висловлювання», де від претендента вимагається висловити монолог упродовж 10 хвилин на одну з обраних тем. Треба записати відео з міркуванням, яке може початися словами «Я вважаю…». Виступ може доходити до 7 хвилин. Перевірка цієї частини проводиться за критеріями: змістовність (чіткі, зрозумілі речення, виражена позиція, лексика літературного стилю без суржику, росіянізмів, кальок та лексичних помилок), послідовність (вміння вибудовувати речення, вміння логічно побудувати розповідь зі вступом, основною частиною та висновками, вміння правильно граматично поєднувати слова у реченнях). Перевіряючі мають право поставити «0», якщо ці вимоги не дотримані, якщо виступ не досягає 20 речень, якщо виступ не сформульовано українською мовою, якщо розповідь тиха й незрозуміла, якщо претендент читає розповідь з нотаток. Теми можуть бути запропоновані такі:

1. «Мова – то серце народу: гине мова – гине народ» (Іван Огієнко).

2. «Показник якості управління – звичайні люди, що роблять незвичайні речі» (Пітер Друкер).

Важливо зазначити, що під час монологу не можна якимось способом ідентифікувати себе, тобто категорично заборонено називати свої персональні дані. Екзаменатор не повинен знати, кого саме він оцінює, тому цілком достатньо просто привітатися, назвати одну вибрану тему, з двох запропонованих, далі висловити власну думку на цю тему і в кінці попрощатися.

Національна комісія зі стандартів державної мови дала кілька порад, як підготуватися до монологічного висловлення під час іспиту на рівень володіння державною мовою: «Коли у Вас є лише десять хвилин на підготовку й виголошення монологу з 20+ речень, важливо діяти швидко й організовано. Рекомендуємо скористатися покроковою стратегією, яка допоможе впоратися із цим завданням».

1 етап – вибір теми. Обирайте тему, про яку Ви дійсно маєте що сказати. Із двох запропонованих обирайте не складнішу чи ефектнішу тему, не ту, яка коротше сформульована, – візьміть ту, щодо якої у вас є особистий досвід, яка для Вас цікава, про яку Ви готові говорити не лише під час іспиту, а й з колегами чи друзями.

Як показує аналіз результатів іспитів, труднощі часто викликають теми, на перший погляд,

прості, на зразок «Мова – це розвиток», «Мова – це територія», «Мова – це світогляд», «Мова – це свобода», «Слово – це зброя», «Мова – це безпека». Типовою помилкою під час опрацювання таких тем є те, що претендент починає говорити про мову, нагромаджуючи означення (солов'їна, рідна, милозвучна, найкраща, материнська…), і ніяк не може вийти за межі поширених мовленнєвих штампів. Радимо в таких темах розпочинати з міркувань щодо другої частини теми: про розвиток (дитини, людини, народу, держави), про свободу (особи або держави), про територію, на якій Ви почуваєтеся вдома, про на те, що впливає Вашу безпеку і гарантує її. Тоді одним із факторів, про які Ви будете говорити, стане мова [10].

2 етап – структура і наповнення змістом. На аркуші швидко накидайте структуру (план):

– вступ (чому Ви обрали саме цю тему і ключові слова);

– основна частина (міркування про те, що треба зробити, щоб реалізувати сказане у вступі, 2–3 аргументи. Для кожного аргументу запишіть ключові слова, а не повні речення. Продумайте конкретні приклади: з особистого життя, з новин, з історії, з навколишньої реальності. Приклади зроблять монолог живим і переконливим);

– висновок (Ваша позиція).

3 етап – налаштування на монолог й доопрацювання. Не варто промовляти подумки або пошепки увесь монолог. Але дуже важливо продумати першу й останню фрази. Добре враження завжди справляє мовлення, яке добре розпочате й ще краще завершене. Переконайтеся, що ваш висновок чітко виражає позицію і залишає враження цілісності.

4 етап – запис усного висловлювання. Сміливо вмикайте запис. Говоріть голосно й упевнено!

Привітайтеся з екзаменаторами чи Комісією! (Не обов'язково, але приємно!)

Назвіть тему, яку Ви обрали, і говоріть усе, що запланували. Говоріть природно, але структуровано.

Дивіться в камеру, ніби розмовляєте з конкретною людиною.

Використовуйте засоби зв'язку між фразами: «по-перше», «до того ж», «наприклад», «з іншого боку», «я думаю», «я вважаю», «на мою думку».

Використовуйте міміку, виявляйте власне ставлення до того, про що говорите, самовиражайтеся!

Якщо якесь слово «вилетіло з голови», не панікуйте, продовжуйте говорити далі: краще втратити бал за непослідовність мовлення, ніж мовчати…

Стежте за часом на таймері.

Завершіть мовлення і подякуйте! (Теж не обов'язково, але не менш приємно!)

«Пам'ятайте, десять хвилин достатньо, щоб підготувати невелике змістовне висловлення, якщо Ви використаєте цей час розумно», – додали в Комісії .

Отже, детальний аналіз іспиту на рівень володіння державною мовою передбачає дати розуміння його необхідності та наближення до оптимального результату.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Іспит з української мови для державних службовців є вагомим інструментом, який виконує декілька ключових функцій: забезпечує об'єктивне оцінювання мовних компетентностей, підтверджує рівень володіння державною мовою та сприяє підвищенню професійного рівня працівників державного сектору. Іспит дає змогу оцінити реальний рівень знання української мови з опертям на стандартизовані вимоги. Це важливо, оскільки знання мови є потрібним для якісного виконання посадових обов'язків, ведення ділового листування, складання документів та комунікації із громадянами [11, с. 30].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 3.6.1. Державна мова. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/361-derzhavna-mova (дата звернення : 29.07.2026).

2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 29.08.2026).

3. Огієнко І. Історія української культури : коротка історія культурного життя українського народу. Вінніпег : Волинь, 1970. С. 134.

4. Гриценко П. Перегляд Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення. *Visnik Nacionalnoi academii nauk Ukraini.* URL: https://visnyk-nanu.org.ua/ojs/index.php/v/article/view/51/36 (дата звернення: 29.08.2026).

5. Магрицька І. Українська мова як чинник державотворення. Журнал *«Універсум»*. 2004. № 10-12. С. 69–70.

6. Гавдида Н. Лінгвоцид як форма мовної політики. *Наукові записки ТНПУ. Серія : Мовознавство.* Вип. II(24) 2014. С. 76–80.

7. Борг Джеймс. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. Пер. За англ. Н. Лазаревич. Харків. Ранок. «Фабула». 2003. 304 с.

8. Баган М.П. Редагування тексту: [посібник для самостійної роботи студентів]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. 49 с.

9. Макар Ю. Посібник з української мови НМТ 2026. Київ : Школа абітурієнтів, 2026. 583 с.

10. Шевчук С. Українська мова для державних службовців. Курс для підготовки до атестації. Навчальний посібник. Київ : Алерта, 2025. 528 с.

11. Методичні рекомендації до підготовки та складання іспиту на рівень володіння державною мовою (для виконання службових обов'язків): Усна частина іспиту (монологічне висловлювання) [Електронний ресурс] / О. С. Черемська, О. О. Литвин. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2025. 46 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2'373.2:791(73):341.485(=411.16)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.12

УКРАЇНСЬКИЙ ОНІМНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНОМИСТЕЦТВА ПРО ГОЛОКОСТ

UKRAINIAN ONYMIC SPACE OF AMERICAN FILMS ABOUT THE HOLOCAUST

Потаржевська О.М.,
orcid.org/0009-0005-9540-0537
аспірантка кафедри загального і слов'янського мовознавства
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

У статті на матеріалі власних назв творів американського кіноматографу про Голокост досліджено український онімний простір. Вивчено метамову дослідження, окреслено термінологічний апарат, мету та актуальність теми. Зокрема, визначено, що метою статті є дослідити український онімний простір творів американського кіномистецтва про Голокост. Мету було досягнено шляхом збирання власних назв та класифікування їх відповідно належності до певних полів; описування структури онімного простору, визначення ядра та периферії; з'ясування лексико-семантичних, структурно-словотвірних та функційних особливостей онімного простору. Актуальність написання статті полягає в тому, що онімний простір творів американського кіномистецтва про Голокост ще не був об'єктом дослідження, також не вивчалося детально питання українського онімного простору в кіномистецтві загалом. У науковій роботі проаналізовано останні дослідження та публікації, у яких висвітлено подібну тематику. Матеріалом для дослідження є 167 онімів, що були зібрані з таких фільмів, як: «Останні дні» (1998), «Список Шиндлера» (1993), «І все освітилось» (2005), «Назви своє ім'я» (2006). Перші два фільми мають кілька власних назв, які представлені спорадично. Особливу увагу у статті присвячено останнім двом фільмам, оскільки оніми в них репрезентовані розгалуженою системою полів. Здійснено аналіз структури, зокрема ядра та периферії онімного простору художнього фільму «І все освітилось» та документального фільму «Назви своє ім'я». Проаналізовано стилістичні, графічні та транслітераційні особливості. Звернено увагу на те, що власні назви в художньому та документальному фільмах виконують дещо різні функції. У фільмі «І все освітилося» – експресивну. У документальному фільмі «Назви своє ім'я» оніми виступають елементами доказовості того, про що говорять очевидці Голокосту, виконують номінативну та диференційну функції. Окреслено поле щодо перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: онімний простір, власна назва, етимологія, методологія, теорія, українська мова, загальне мовознавство.

The article studies the Ukrainian onymic space in the works of American cinema about the Holocaust. The metalinguistic research is studied, the terminological apparatus, the goal and relevance of the topic are outlined. It is determined that the purpose of the article is to study the Ukrainian onymic space of works of American cinema about the Holocaust. The goal was achieved by collecting proper names and classifying them according to their belonging to certain fields; describing the structure of the onymic space, defining the core and periphery; clarifying lexical-semantic, structural-word-formation and functional features of the onymic space. The relevance of writing the article lies in the fact that the onymic space of works of American cinema about the Holocaust has not yet been the object of research, nor has the issue of the Ukrainian onymic space in cinema in general been studied in detail. The scientific work analyzes the latest studies and publications that cover a similar topic. The material for the study is 167 onyms, which were collected from such films as: «The Last Days» (1998), «Schindler's List (1993), «Everything is Illuminated» (2005), «Spell Your Name» (2006). The first two films have several proper names, which are presented sporadically. The article devotes special attention to the last two films, since the onyms in them are represented by an extensive system of fields. The structure, core and periphery of the onym space of the feature film "And Everything Illuminated" and the documentary film «Spell Your Name» were analyzed. Stylistic, graphic and transliteration features were analyzed. Attention was drawn to the fact that proper names in feature films and documentary films perform somewhat different functions. In the film «Everything is Illuminated» – an expressive function. In the documentary film «Spell Your Name» proper names serve as elements of evidence for what Holocaust eyewitnesses say, performing nominative and differential functions. A field for the prospect of future research is outlined.

Key words: onymic space, proper name, etymology, methodology, theory, ukrainian language, general linguistics.

Постановка проблеми. Українські власні назви у структурі онімного простору утворювалися впродовж тривалого періоду. На них вплинула низка лінгвальних та екстралінгвальних чинників. Сучасний ономастикон продовжує розвиватися у зв'язку з приходом нових реалій та потребою перейменовувати географічні об'єкти. Літературна ономастика фіксує власні назви, що перебувають у художньому творі, тобто в закритій структурі. Досліджувати онімний простір таких структур важливо, тому що він демонструє певний зріз, площину, яку наповнюють автори вигаданими чи реальними онімами. Саме таким полем для дослідження є кіно. Ю. Г. Іллєнко стверджує, що «дуже важко структуралізувати кіномову на дискретні означені елементи» [4, с. 146]. Оскільки кіно – це синтетичний вид мистецтва, де, крім зображення рухомої картинки, надзвичайно важливе значення має кіномова, що проявляється через діалоги героїв, закадровий текст,

зображення слів у кадрі, субтитри тощо, вивчення онімного простору дозволить зробити ґрунтовний аналіз окремих елементів кіномови, що сприятиме її всебічному дослідженню. Те саме можна сказати про власну назву. Кожна з них формує онімний простір фільму. І щоб зрозуміти його структуру, треба вивчати та аналізувати кожен його фрагмент.

Актуальність вивчення онімного простору зазначених аудіовізуальних текстів полягає в тому, що твори американського кіномистецтва про Голокост не були об'єктом лінгвістичного дослідження. Їхнє жанрове розмаїття свідчить про значну популярність, а отже, вплив не лише на українських, але й на іноземних глядачів. Система власних назв у зазначених творах відіграє не лише стилістичну роль, але й транслює бачення американськими авторами української культури, мови, історії, уявлення про українців загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український онімний простір був об'єктом зацікавлення багатьох ономастів. Зокрема, таких, як: Д. Г. Бучко, С. О. Вербич, В. О. Горпинич, В. В. Лучик, С. М. Медвідь-Пахомова, М. М. Торчинський, М. Л. Худаш, П. П. Чучка та інші. Літературну ономастику досліджували: Л. О. Белей, В. М. Калінкін, О. Ю. Карпенко, Ю. О. Карпенко, Е. О. Кравченко, Г. П. Лукаш, М. Р. Мельник, Є. Отін та інші. У 2002 році В. В. Лучик, Ю. О. Карпенко та П. П. Чучка долучилися до створення енциклопедії "Słowiańska onomastyka", де окремий розділ було присвячено саме українським власним назвам [9]. Проте маловивченим є онімний простір у фільмах. Власні назви в кіно досліджувала у статті «Онімний простір комедії режисера А. Лукіча «Мої думки тихі» (2019 р.)» С. Є. Дворянчикова. Метою її наукової розвідки є «вивчення взаємопроникнення смислів складників онімного простору фільму, установлення зв'язків між сегментами його структури, які зумовлюють досягнення комічного ефекту, і виявлення особливостей збагачення семантики гумористичних контекстів» [3, с. 50].

Варто зазначити, що українськими ономастами було розроблено методико-теоретичну базу, що стало важливим складовим вивчення власних назв. Д. Г. Бучко та Н. В. Ткачова у «Словнику української ономастичної термінології» дали трактування ключовому поняттю. «Онімний простір – сукупність власних назв усіх класів, уживаних у мові певного народу в конкретний історичний період для називання реальних, гіпотетичних і фантастичних об'єктів» [8, с. 136]. Саме таке визначення покладено в основу запропонованого наукового пошуку. Варто окреслити також термін «Голокост», адже матеріал дослідження тематично пов'язаний з ним. Голокост (англ. holocaust – винищення, всеспалення) – термін, яким в історіографії називають геноцид євреїв, здійснюваний нацистами напередодні та під час 2-ї світової війни. Це слово також є власною назвою, хрононімом [2]. Як пише О. Ф. Немировська у статті «Хрононіми як темпоральні лексичні маркери в жанрі історичної прози», хрононіми є унікальним носієм історичної інформації, акумулятором пам'яті народу про важливі віхи на історичному шляху і, разом з іншими розрядами й класами власних назв, є одним із засобів індивідуалізації етносу [6, с. 169]. Важливо окреслити цей термін, оскільки аналізовані фільми тематично пов'язані з ним.

Постановка завдання. *Метою* статті є дослідити український онімний простір творів американського кіномистецтва про Голокост. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання таких *завдань*: 1) зібрати власні назви та класифікувати їх відповідно належності до певних полів; 2) описати структуру онімного простору, визначити ядро та периферію; 3) з'ясувати лексико-семантичні, структурно-словотвірні та функційні особливості онімного простору. **Методи дослідження.** Для аналізу фактичного матеріалу використано загальнонаукові і власне лінгвістичні методи *аналізу та синтезу*, *описовий*, *метод етимологічного аналізу, вибірковий метод* та *кількісних підрахунків*.

Виклад основного матеріалу. Фактичним матеріалом дослідження послужили 167 онімів, відібрані методом вибіркового аналізу оригінальних текстів фільмів: «Останні дні» (1998), «Список Шиндлера» (1993), «І все освітилось» (2005), «Назви своє ім'я» (2006). Перші два фільми мають кілька власних назв, які представлені спорадично.

Особливості онімного простору фільму «І все освітилося» полягають у широкій репрезентації полів: антропонімне, топонімне, зоонімне, ергонімне, хрематонімне, товаронімне (див. табл. 1 та табл. 2). Усього вдалося відібрати 43 оніми, що виражені у 139 слововживаннях. Найбільшим є антропонімне поле, до якого належить 21 одиниця (59 слововживань), що становить 48,8% від загальної кількості власних назв. Очевидним є той факт, що назви персонажів є важливими для сюжету фільму. Найчастіше використовується антропонім *Августина* – ім'я жінки, яку шукає головний герой. Антропонім *Августа*, відповідно до слов-

ника «Власні імена людей», походить від чоловічого імені *Август*, що походить від латинського *augusus* – «величний, священний» [7, с. 35, 115]. Семантика апелятивної назви, що лежить в основі пропріальної лексики, перегукується із характеристикою відповідного персонажа, адже образ її є дещо міфічним, на початку фільму не зрозуміло: Августина реальна особа чи вигадана. Головного героя звуть *Джонатан*, але інший персонаж перекладач *Олександр* називає його *Джон Фен*, очевидно, плутаючи або з якоюсь метою наділяючи прізвиськом. Олександр ще на початку фільму наголошує на тому, що друзі кличуть його *Алексом*. Отже, можна спостерігати, що у цьому фільмі фіксується варіативність антропонімів, тобто використання як офіційної, так і неофіційної формули.

Трохи меншим кількісно, ніж антропонімне, є топонімне поле, яке нараховує 14 онімів (60 слововживань), що становить 32,6%. С. О. Вербич пише, що у сучасному онімному просторі, крім власних особових імен, важливе місце мають власні назви поселень, що є закономірним явищем, адже людина мешкає в певному населеному пункті [1, с. 99]. Найчастіше вживається топонім *Трохимбрід* – назва міста, жителів якого (єврейського походження) було розстріляно під час Другої світової війни. За сюжетом головний герой американець шукає місто, якого немає. І таким чином намагається віднайти свою історію та себе. Дещо рідше використовується назва міста *Одеса.* За «Етимологічним словником топонімів України» В. В. Лучика, воно засноване як укріплений пункт і військово-торговельний порт у 1793–1794 роках на місці колишнього Хаджибею [5, с. 358]. Тобто є досить недавнім утворенням. Але для головного героя воно є рідним, тому його назва входить до назви сімейного бізнесу. Тут можна спостерігати перехід однієї власної назви в іншу, тобто трансомінізацію.

Ергонімне поле нараховує 4 оніми (9,3%): *агенція «Спадок предків (Одеса)», Hotel «Odessa»* (назва готелю), клуб «Зефір». Тут спостерігаємо варіативність у написанні літери «с»: одна та подвійна. Зоонімне поле має 1 одиницю (2,3%): *Семі Девіс Джуніор Джуніор* (назва пса-поводиря головного героя). Товаронімне поле – назва алкогольного напою *«Старий друже»* (показано стереотипне уявлення про українців, які вживають алкоголь). Розподіл онімної лексики у фільмі «І все освітилося» можна представити у вигляді таблиці 1.

Онімне наповнення ядра та периферії можна подати у вигляді таблиці 2.

Таблиця 1

Структура онімного простору фільму «І все освітилося»

Назва поля	Приклади	Кількість онімів, одиниць	Відсоткове співвідношення онімів, відсотків	Кількість слововживань онімів, одиниць	Відсоткове співвідношення слововживань, відсотків
Антропонімне	*Августина, Олександр, Алекс, Гріша, Ігор, Джон Фен, Джонатан*	21	48,8%	59	42,4%
Топонімне	*Трохимбрід, Одеса, Луцьк, Україна, Київ, Львів*	14	32,6%	60	43,2%
Ергонімне	*Агенція «Спадок предків», Hotel «Odessa» (назва готелю), клуб «Зефір»*	4	9,3%	5	3,6%
Хрематонімне	*Тора, пісня «Біллі Джим»*	2	4,7%	4	2,9%
Зоонімне	*Семі Девіс Джуніор Джуніор*	1	2,3%	9	6,5%
Товаронімне	*«Старий друже»*	1	2,3%	1	0,7%
Усього власних назв		43		139	100%

Іншим фільмом, з якого було відібрано матеріал для дослідження, є документальний фільм «Назви своє ім'я». Аналіз його онімного простору показав наявність широкого спектру полів (див. табл. 3 та табл. 4). Усього вдалося зібрати 121 онім, що відображається у 176 слововживаннях. Найбільшим є антропонімне поле, що нараховує 74 оніми (61,1%), або 101 слововживання. Використовуються офіційні (*Ірина Максимова*) та неофіційні (*Мишко*) найменування.

Топонімне поле нараховує 20 онімів (16,5%), що виражено в 39 слововживаннях: *Бабин Яр, Україна, Київ.* Найчастіше використовується мікротопонім *Бабин Яр*. Ергонімне поле представлене 6 одиницями (5%), або 9 слововживаннями: ресторан *«Зустріч»,* фотосалон *«Фотографія»*. Акцентовано увагу на місцях, які описують свідки історичних подій, а тому цей тип власних назв має значення для сюжету документального фільму.

Власні назви фільму «І все освітилося» можна представити у вигляді таблиці 3.

Ядерна та периферійна зони онімного простору репрезентують кількість слововживань окремих власних назв, що подано у вигляді таблиці 4.

Таблиця 2

Ядро та периферія онімного простору фільму «І все освітилося»

Місцезнаходження в онімному просторі	Клас оніма	Приклад	Кількість
Ядро	Топонім	*Трохимбрід*	17
Ядро	Топонім	*Одеса*	12
Ядро	Антропонім	*Августина*	9
Ядро	Зоонім	*Семі Девіс Джуніор Джуніор*	9
Ядро	Топонім	*Україна*	8
Ядро	Топонім	*Луцьк*	8
Ядро	Антропонім	*Джон Фен*	8
Ядро	Антропонім	*Джонатан*	8
На межі ядра та периферії	Топонім	*Софіївка*	*4*
На межі ядра та периферії	Антропонім	*Олександр*	*3*
Периферія	Ергонім	*клуб «Зефір»*	*1*
Периферія	Хрематонім	*«Білий Джим»*	*1*
Периферія	Топонім	*Ковель*	1

Таблиця 3

Структура онімного простору фільму «Назви своє ім'я»

Назва поля	Приклади	Кількість онімів, одиниць	Відсоткове співвідношення онімів, відсотків	Кількість слововживань онімів, одиниць	Відсоткове співвідношення слововживань, відсотків
Антропонімне	*Віталій, Злата, Ада, Міша, Стецько*	74	61,1%	101	57,3%
Топонімне	*Україна, Київ, Бабин Яр*	20	16,5%	39	22,1%
Теонімне та міфонімне	*Господь, Бог, Жид, Чорт, Старий, Стара*	6	10,7%	8	9,7%
Ергонімне	*Інститут відеоісторії і освіти Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії*	6	5%	9	5,1%
Хрононімне	*Голокост, Великдень*	6	4,6%	8	4,5%
Хрематонімне	*Книга Йова, Тора*	2	1,7%	2	1,1%
Усього власних назв		121		176	100%

Таблиця 4

Ядро та периферія онімного простору фільму «Назви своє ім'я»

Місцезнаходження в онімному просторі	Клас оніма	Приклад	Кількість
Ядро	Топонім	*Бабин Яр*	9
Ядро	Топонім	*Україна*	8
Ядро	Антропонім	*Віталій*	8
На межі ядра та периферії	Топонім	*Київ*	*4*
На межі ядра та периферії	Антропонім	*Господь*	*4*
Периферія	Міфонім	*Янгол*	*1*
Периферія	Міфонім	*Старий*	*1*
Периферія	Міфонім	*Ковель*	1

Висновки. Під час аналізу онімного простору фільмів «І все освітилося» та «Назви своє ім'я», встановлено, що власні назви, які входять до нього, відображають різні функції. У фільмі «І все освітилося» деякі оніми репрезентують стереотипне уявлення американців про українців, виконують експресивну функцію. У документальному фільмі «Назви своє ім'я» власні назви виступають елементами доказовості того, про що говорять очевидці Голокосту, позначають реальних людей та об'єкти, а отже, виконують номінативну та диференційну функції. Найповніше репрезентовано антронімне та топонімне поля онімного простору зазначених фільмів. Оскільки антропонімні поля представлені різними типами онімів (реальними та вигаданими), то вони не перетинаються. Топонімні поля зазначених фільмів перетинаються в ойконімах: *Київ, Україна*, що є очевидним, адже згадані у фільмі події відбуваються в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербич С. О. Онімний простір сучасної української мови: внутрішньо та позамовні чинники стабільного функціонування. *Українська мова*. 2025. № 2 (94). С. 94–105.

2. Голобуцький П. В. Голокост. *Енциклопедія сучасної України* / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/article-26525 (дата звернення: 15.08.2026).

3. Дворянчикова С. Д. Онімний простір комедії режисера А. Лукіча «Мої думки тихі» (2019 р.). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2020. № 1. Ч. І. С. 50–55.

4. Іллєнко Ю. Г. Парадигма кіно. Київ : Абрис, 1999. 412 с.

5. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 544 с.

6. Немировська О. Ф. Хрононіми як темпоральні лексичні маркери в жанрі історичної прози. *Мова.* 2021. № 35. С. 50–55.

7. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Київ : Наукова думка, 2005. 334 с.

8. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок – НТ, 2012. 256 с.

9. Słowiańska onomastyka. Encyklopedia / pod redakcją E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślikowej przy współ J. Dumy. Warzawa; Kraków : Wyd-wo Naukowe Warszawskie, 2002–2003. T. 1–2.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 378.016:811.161.2:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.13

АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ACADEMIC WRITING AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL LANGUAGE TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Тихоненко О.В.,
orcid.org/0000-0002-4569-9869
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету

Підгородецька І.Ю.,
orcid.org/0000-0003-4402-033X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету

У статті обґрунтовано місце академічного письма в системі професійної мовної підготовки здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей та визначено можливості його інтеграції до змісту дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням». Актуальність дослідження зумовлена потребою формування в студентів умінь працювати з навчально-науковими й фаховими текстами, опрацьовувати джерела, створювати власні писемні висловлення та дотримуватися принципів академічної доброчесності. Розмежовано поняття «науковий стиль», «науковий текст» і «академічне письмо» та визначено академічне письмо як діяльнісний процес, що охоплює роботу з інформацією і джерелами, планування, тезування, цитування, перефразування, текстотворення, редагування та рефлексію. Обґрунтовано пропедевтичний характер формування академічної писемної компетентності на першому курсі. Запропоновано послідовність формування писемних умінь: *читати → розуміти → аналізувати → відтворювати → трансформувати → створювати → редагувати*. Розроблено авторську модель поетапного формування академічної писемної компетентності, що охоплює пропедевтичний, академічно-професійний та дослідницький етапи. Для початкового етапу визначено п'ять інтегрованих комплексів навчальних завдань: аналіз і розуміння тексту; опрацювання джерела; цитування та перефразування; формулювання тези, аргументації й академічного абзацу; створення, редагування та рефлексія. Окреслено принципи інтеграції академічної доброчесності та відповідального використання генеративного штучного інтелекту. Обґрунтовано необхідність перевірки згенерованої інформації, критичного оцінювання та збереження авторського контролю за кінцевим текстом. Запропонована модель забезпечує наступність розвитку академічної писемної компетентності від першого курсу до магістерського рівня та може бути використана для вдосконалення професійної мовної підготовки здобувачів немовних спеціальностей.

Ключові слова: академічне письмо, українська мова за професійним спрямуванням, науковий текст, академічна писемна компетентність, професійна мовна підготовка, академічна доброчесність, генеративний штучний інтелект, вища освіта.

The article substantiates the place of academic writing in the system of professional language training of higher education students majoring in non-linguistic disciplines and identifies the possibilities of integrating it into the content of the course Ukrainian for Professional Purposes. The relevance of the study is determined by the need to develop students' ability to work with academic and professionally oriented texts, process sources, produce their own written texts, and adhere to the principles of academic integrity. The concepts of "academic style," "academic text," and "academic writing" are distinguished, with academic writing defined as an activity-based process encompassing work with information and sources, planning, outlining, summarizing, citation, paraphrasing, text production, editing, and reflection. The propaedeutic nature of developing academic writing competence in the first year of study is substantiated. The following sequence for developing writing skills is proposed: *read → understand → analyze → reproduce → transform → create → edit.* An author-developed model of the staged development of academic writing competence is presented, comprising propaedeutic, academic-professional, and research stages. For the initial stage, five integrated sets of learning tasks are identified: text analysis and comprehension; source processing; citation and paraphrasing; formulation of a thesis, argumentation, and an academic paragraph; and text production, editing, and reflection. The principles of integrating academic integrity and the responsible use of generative artificial intelligence are outlined. The study substantiates the need to verify AI-generated information, critically evaluate it, and maintain authorial control over the final text. The proposed model ensures continuity in the development of academic writing competence from the first year of study to the master's level and can be used to improve professional language training of higher education students majoring in non-linguistic disciplines.

Key words: academic writing, Ukrainian for Professional Purposes, academic text, academic writing competence, professional language training, academic integrity, generative artificial intelligence, higher education.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма вищої освіти орієнтує здобувача на самостійну роботу з інформацією, її критичне оцінювання, аргументоване формулювання власної позиції та створення текстів відповідно до норм академічної й професійної комунікації. У цьому контексті академічне письмо постає як комплексна мовна, когнітивна та комунікативна діяльність, що охоплює роботу з джерелами, осмислення й структурування інформації, планування, текстотворення, редагування та рефлексію.

Особливого значення ця проблема набуває під час викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» (УМПС). Її зміст традиційно охоплює культуру професійного мовлення, фахову термінологію, функціональні стилі, ділову документацію та формування комунікативної компетентності. Водночас навчальна діяльність передбачає систематичну роботу з навчально-науковими й фаховими текстами: пошук і відбір інформації, конспектування, тезування, реферування, перефразування, цитування, підготовку коротких аналітичних текстів, повідомлень, есе та фрагментів науково-дослідницьких робіт. Це створює передумови для органічного включення базових академічних писемних практик до змісту УМПС.

Актуальність такого поєднання посилюється сучасними вимогами у сфері академічної доброчесності. Закон України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 р. № 4742-IX визначає правові та організаційні механізми її формування й забезпечення, а серед заходів реагування щодо здобувачів освіти передбачає, зокрема, тематичні заняття з академічної доброчесності та/або академічного письма [6]. Отже, формування відповідних умінь пов'язане не лише з розвитком писемної компетентності, а й із засвоєнням принципів відповідального використання інформації, авторства та джерел.

Інтеграція академічного письма до УМПС потребує врахування реальних освітніх умов. Обмежений обсяг навчального часу, різний рівень мовної підготовки та недостатній досвід першокурсників у роботі з науковою літературою не дають змоги ефективно опановувати в межах одного курсу велику кількість складних академічних жанрів. На початковому етапі доцільніше зосередитися на базових текстотворчих діях: розумінні структури й змісту тексту, визначенні основної думки, опрацюванні джерела, стислому викладі інформації, перефразуванні, цитуванні, формулюванні тези, аргументації та редагуванні. Подальше ускладнення цих умінь має відбуватися під час вивчення фахових дисциплін, виконання курсових і кваліфікаційних робіт та на магістерському рівні.

Наголосимо, що додатковим чинником трансформації академічного письма стало поширення генеративного штучного інтелекту (ШІ), який змінює способи пошуку, опрацювання, трансформації та створення текстової інформації. Це актуалізує питання авторства, достовірності інформації, перевірки джерел і відповідального використання цифрових інструментів. У сучасних умовах робота з текстом передбачає також критичне оцінювання результатів, створених генеративними системами, їх перевірку та авторське опрацювання. Відтак навчання академічного письма має поєднувати традиційні практики роботи з текстом і джерелами з формуванням культури відповідальної взаємодії з цифровими технологіями.

Наукова проблема полягає у визначенні реалістичного місця академічного письма в системі професійної мовної підготовки здобувачів немовних спеціальностей, конкретизації змісту його початкового формування в межах УМПС та забезпеченні наступності відповідних умінь на різних етапах вищої освіти. Особливого уточнення потребує пропедевтичний рівень, покликаний закласти основу для подальшого академічно-професійного та дослідницького письма без надмірного навчального навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема академічного письма у вищій освіті має міждисциплінарний характер і розглядається в контексті лінгводидактики, педагогіки вищої школи, академічної грамотності, професійної комунікації та академічної доброчесності. У науково-методичних працях виокремлюються кілька взаємопов'язаних напрямів, важливих для визначення місця академічного письма в професійній мовній підготовці.

Українські дослідники розглядають академічне письмо як складник академічної культури, пов'язаний із роботою з науковим текстом, організацією писемної діяльності, використанням джерел і дотриманням правил цитування [8]. Теоретико-методологічні засади навчання академічного письма у вищій школі обґрунтовують М. Козолуп і Р. Комар, акцентуючи увагу на системності й методичній організації відповідної підготовки [2, с. 220]. Практико-орієнтована організація навчання передбачає поєднання аналізу академічного тексту, мовностилістичного редагування та виконання завдань на створення різних видів писемних продуктів [3, с. 7]. Для професійної мовної підготовки це важливо передусім як

орієнтація на застосування знань у реальній текстотворчій діяльності.

Окрему увагу приділено взаємозв'язку академічного письма з професійною тематикою, фаховою термінологією, різними типами текстів і жанрами [9, с. 91–92]. Це дає підстави трактувати академічне письмо як наскрізний складник підготовки здобувача, зміст якого конкретизується відповідно до спеціальності та рівня навчання. У цьому контексті академічне письмо набуває функціонального характеру, оскільки пов'язується з опрацюванням професійно значущої інформації та її письмовим представленням.

Важливим для методики є процесуальне розуміння письма, за якого створення тексту охоплює планування, написання, редагування й удосконалення кінцевого результату [7, с. 13]. Така організація особливо доречна на початковому етапі навчання, коли необхідно сформувати послідовність текстотворчих дій, а не лише навчити здобувача дотримуватися формальних вимог до готового тексту.

Проблема академічного письма як складника професійної підготовки порушується також у дослідженнях професійної та допрофесійної підготовки [1; 4]. Безпосередній зв'язок академічного письма з дисципліною «Українська мова за професійним спрямуванням» простежується в розвідці Т. Шарової та А. Землянської, присвяченій вивченню курсу «Українська мова за професійним спрямуванням та основи академічного письма» здобувачами технічних спеціальностей [10]. Зазначене дає підстави говорити про доцільність формування основ академічного письма вже на першому курсі з урахуванням рівня підготовки здобувачів.

Міжкультурний вимір академічного письма пов'язується з розвитком комунікативної компетентності, текстоцентричним і рефлексивним підходами [5, с. 37]. Така перспектива розширює його розуміння як засобу академічної комунікації та формування здатності діяти відповідно до різних мовних і культурних норм.

У зарубіжній методиці акцент зміщується від засвоєння універсальних правил до врахування мети, адресата, жанру, структури тексту й характеру комунікативного завдання. Академічне письмо розглядається у зв'язку з роботою з джерелами, резюмуванням, аргументацією та побудовою дослідницького тексту [14]. Концепція Academic Literacies, своєю чергою, враховує дисциплінарні норми, інституційні вимоги, способи продукування знання та формування академічної ідентичності [12; 13]. Для УМПС це означає необхідність добирати писемні завдання відповідно до рівня підготовки здобувача та професійного контексту.

Теоретичне підґрунтя наукової розвідки становлять праці з лінгводидактики академічного письма, академічної грамотності та професійної мовної підготовки. Вітчизняні дослідження дають підстави розглядати академічне письмо як складник академічної культури й професійної мовної підготовки, а зарубіжні підходи акцентують на його процесуальному, жанровому, дисциплінарному та комунікативному характері. Поєднання цих положень дозволяє визначити академічне письмо в УМПС не як сукупність формальних вимог до писемного тексту, а як систему поступово сформованих текстотворчих дій, пов'язаних із професійним змістом, роботою з джерелами та дотриманням академічних норм.

Сучасний етап розвитку академічного письма визначається також поширенням генеративного штучного інтелекту (ШІ). В українському освітньому середовищі актуалізуються питання мовної нормативності, композиції, термінологічної точності, достовірності джерел і відповідальності автора за результат використання генеративних систем [11]. Зв'язність і мовна правильність згенерованого тексту не гарантують достовірності його змісту, аргументації чи джерельної бази [11, с. 102–104], тому використання ШІ в академічному письмі потребує критичної перевірки інформації та збереження авторського контролю.

Зазначені положення узгоджуються з рекомендаціями ЮНЕСКО щодо використання генеративного ШІ в освіті, у яких наголошено на людській суб'єктності, критичному мисленні, перевірці інформації та відповідальному використанні цифрових технологій [15].

Отже, опрацьовані джерела дають підстави виокремити кілька положень, важливих для нашого дослідження: академічне письмо є процесуальною та міждисциплінарною практикою; його зміст визначається метою, жанром, дисциплінарним і професійним контекстом; формування писемних умінь пов'язане з роботою з джерелами й академічною доброчесністю; використання генеративного ШІ потребує критичного оцінювання й авторського контролю. Водночас недостатньо конкретизовано зміст початкового етапу формування академічної писемної компетентності саме в межах вивчення УМПС, систему навчальних дій, посильних для першого курсу, та наступність цих умінь на старших курсах і магістерському рівні. Саме ці аспекти становлять проблемне поле запропонованого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні місця академічного письма в системі професійної мовної підготовки здобувачів немовних спеціальностей, визначенні змісту його початкового формування в межах навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та розробленні авторської моделі поетапного розвитку академічної писемної компетентності від першого курсу бакалаврату до магістерського рівня здобуття освіти. Для досягнення мети визначено такі завдання: розмежувати поняття «науковий стиль», «науковий текст» і «академічне письмо»; визначити місце академічного письма в змісті навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» та обґрунтувати пропедевтичний характер його формування на першому курсі; систематизувати базові текстотворчі дії та інтегровані навчальні завдання початкового етапу; розробити авторську модель поетапного формування академічної писемної компетентності від першого курсу до магістерського рівня; визначити засади інтеграції академічної доброчесності та відповідального використання генеративного ШІ в навчанні академічного письма.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення місця академічного письма в курсі УМПС необхідно розмежувати взаємопов'язані, проте нетотожні поняття «науковий стиль», «науковий текст» і «академічне письмо».

Науковий стиль є функціональним різновидом української літературної мови, призначеним для представлення й поширення наукового знання. Йому властиві точність, логічність, послідовність, доказовість, узагальненість, термінологічність та об'єктивність викладу.

Науковий текст є конкретним результатом реалізації мовностилістичних засобів наукового стилю. Його основними ознаками є змістова цілісність, логічна організація, аргументованість, зв'язність і композиційна завершеність.

Академічне письмо має ширший діяльнісний характер. Воно охоплює читання та аналіз інформації, роботу з джерелами, визначення проблеми, планування, тезування, реферування, цитування, перефразування, написання, редагування й оцінювання тексту [8; 14]. Отже, академічне письмо не можна ототожнювати з підготовкою наукової статті. Науковий текст є одним із можливих продуктів академічної писемної діяльності, тоді як саме письмо охоплює сукупність дій, що передують створенню кінцевого тексту й забезпечують його якість.

У навчальному процесі такими продуктами можуть бути анотація, тези, короткий реферативний огляд, академічний абзац, наукове повідомлення, есе, вступ або висновок до навчальної роботи. Їхня складність різниться, тому добір завдань має відповідати етапу підготовки здобувача.

Зміст курсу УМПС доцільно структурувати за такою логікою: ***мовні норми → професійна термінологія → науковий стиль → робота з науковим текстом → академічне письмо → професійна комунікація.***

Мовні норми забезпечують правильність і точність висловлення. Професійна термінологія пов'язує мовну діяльність із майбутньою спеціальністю. Знання особливостей наукового стилю формує уявлення про академічний спосіб викладу, а робота з текстом розвиває здатність структурувати, відбирати та оцінювати інформацію. Наступним кроком стає її самостійне текстове оформлення. У професійній комунікації набуті вміння застосовуються відповідно до конкретної ситуації та фахової сфери.

Академічне письмо доцільно інтегрувати в УМПС, а не вводити як ізольований тематичний блок. Такий підхід не потребує істотного збільшення навчального навантаження, оскільки передбачає переорієнтацію частини традиційних мовних вправ на реальні навчально-професійні завдання.

Перший курс має специфічні освітні умови: здобувач лише входить у професійне середовище, опановує базову фахову термінологію та набуває першого досвіду роботи з навчально-науковими джерелами. За таких обставин формування завершеної академічної писемної компетентності в межах УМПС є методично передчасним. Цей етап доцільно визначити як пропедевтичний, спрямований на закладання основ подальшого академічного та професійного письма.

Формування текстотворчих умінь має відбуватися поступово – від рецептивного опрацювання інформації до її самостійного відтворення, трансформації і створення власного тексту: *читати → розуміти → аналізувати → відтворювати → трансформувати → створювати → редагувати.* Вважаємо, що означена послідовність сприятиме ускладненню навчальної діяльності без передчасного переходу до завдань, що потребують уже сформованих дослідницьких та аналітичних умінь.

На початковому етапі здобувачі мають навчитися визначати тему, структуру й основну думку тексту, розрізняти головну й другорядну інформацію, встановлювати логічні зв'язки між його частинами. Далі формуються вміння відбирати та фіксувати основну інформацію за допомо-

гою плану, тез або конспекту. Наступним кроком є трансформація опрацьованого матеріалу: перефразування положень джерела, стислий виклад його змісту, правильне введення цитат і поєднання запозиченої інформації з власним висловленням. Завершує цей цикл формулювання простої власної тези, її елементарне обґрунтування, створення зв'язного абзацу або невеликого академічно орієнтованого тексту та його редагування.

Навчальний матеріал для такої роботи повинен відповідати рівню підготовки здобувачів. Доцільно використовувати короткі навчально-наукові, науково-популярні та доступні фахово орієнтовані тексти, зміст яких пов'язаний із майбутньою спеціальністю, але не потребує складних спеціальних знань. Це дає змогу поєднати мовну підготовку з поступовим входженням у професійний дискурс і водночас сформувати первинний досвід роботи з інформацією академічного характеру.

Результатом пропедевтичного етапу має стати базовий рівень академічної писемної компетентності. Його основу становлять уміння працювати з навчально-науковим текстом і джерелом, створювати структурований власний текст, редагувати його та усвідомлено використовувати опрацьовану інформацію.

Пропонуємо ***авторську модель поетапного формування академічної писемної компетентності***, побудовану за принципом ускладнення писемної діяльності та перенесення сформованих умінь з мовного курсу в професійне й дослідницьке середовище. Вона охоплює три взаємопов'язані етапи: пропедевтичний, академічно-професійний та дослідницький.

Пропедевтичний етап реалізується переважно на першому курсі в межах вивчення УМПС. Його зміст охоплює роботу з короткими навчально-науковими та фахово орієнтованими текстами, визначення теми, проблеми й основної думки, складання плану, тезування, конспектування, просте реферування, перефразування та цитування. Основна увага зосереджується на вмінні розуміти й структурувати інформацію, відбирати основні положення, коректно використовувати відомості з джерела, формулювати просту тезу, створювати зв'язний абзац і здійснювати первинне редагування. Результатом є сформованість базових умінь роботи з текстом і джерелом та готовність до подальшого розвитку академічного письма.

Академічно-професійний етап припадає переважно на старші курси й реалізується у взаємозв'язку з фаховими дисциплінами. На цьому рівні відбувається перехід від роботи з готовим навчальним матеріалом до самостійного пошуку та опрацювання джерел. Здобувачі порівнюють наукові позиції, готують професійно орієнтовані аргументовані тексти, аналітичні огляди, есе, наукові повідомлення та окремі фрагменти курсових робіт. Ускладнюються й писемні вміння: необхідно критично оцінювати джерела, зіставляти інформацію, розгортати аргументацію, доречно використовувати фахову термінологію та будувати цілісний текст з урахуванням його мети й адресата. Результатом стає здатність застосовувати академічні писемні практики у професійній, навчальній та елементарній дослідницькій діяльності.

Дослідницький етап реалізується на магістерському рівні та пов'язаний із самостійною науково-дослідницькою діяльністю. Його зміст охоплює формулювання дослідницької проблеми, систематизацію й критичне опрацювання джерел, побудову розгорнутої аргументації, опис методології, інтерпретацію отриманих результатів, а також підготовку наукової статті та кваліфікаційної роботи. Здобувачі мають самостійно організовувати дослідницьке письмо, обґрунтовувати власну позицію, систематизувати й критично оцінювати наукові джерела та логічно представляти результати дослідження. Результатом є здатність створювати академічні та наукові тексти відповідно до вимог конкретного жанру, дисциплінарного контексту й наукової комунікації.

Наголосимо на тому, що розмежування між етапами має умовний характер, оскільки розвиток академічної писемної компетентності відбувається послідовно. Уміння, сформовані раніше, зберігаються та додаються до складніших видів діяльності. Так, перефразування, опановане на першому курсі як спосіб коректної передачі змісту джерела, на старших курсах стає складником критичного опрацювання наукової літератури, а на магістерському рівні – засобом систематизації джерел і побудови теоретичного обґрунтування дослідження. Аналогічно навички планування, тезування, аргументації та редагування переходять від виконання навчальних завдань до самостійної професійної та наукової діяльності.

Вважаємо, що така модель забезпечить наступність формування академічної писемної компетентності: від базової роботи з текстом і джерелом на першому курсі – через академічно-професійне письмо на старших курсах – до самостійного дослідницького письма на магістерському рівні. Академічне письмо при цьому розглядається не як ізольована мовна навичка, а як компетентність,

розвиток якої супроводжує професійну та дослідницьку підготовку здобувача впродовж усього періоду навчання.

З огляду на обмежений обсяг навчального часу, відведеного на вивчення УМПС, пропонуємо організовувати роботу на основі ***інтегрованих комплексів завдань***, а не великої кількості ізольованих вправ. Кожен комплекс поєднує кілька взаємопов'язаних операцій – від опрацювання готової інформації до створення та редагування власного тексту. Система охоплює п'ять комплексів, зміст і послідовність яких відповідають основним операціям початкового етапу формування академічної писемної компетентності.

Перший комплекс *– аналіз і розуміння тексту.* Здобувачі працюють із коротким навчально-науковим або професійно орієнтованим текстом, визначають його тему, проблему, основну думку, основні поняття та логіку викладу. Робота завершується коротким письмовим формулюванням основного положення тексту. Такий етап необхідний, оскільки створення власного тексту передбачає попереднє розуміння змісту, структури та логічних зв'язків опрацьованого матеріалу.

Другий комплекс *– опрацювання джерела.* Здобувачі складають план тексту, виокремлюють основні положення, створюють тези або конспективний запис. Одночасно формується вміння розмежовувати інформацію джерела і власні міркування. Завдання спрямовує здобувача на усвідомлений відбір інформації: визначення того, що саме доцільно використати, з якою метою та як відібраний матеріал пов'язаний із поставленим завданням [8; 9]. Так робота з джерелом переходить від простого вилучення інформації до її цілеспрямованого опрацювання.

Третій комплекс *– цитування та перефразування.* Здобувачі розмежовують пряму цитату, перефразування та власне формулювання, виконують коротке перефразування, оформлюють бібліографічне покликання та перевіряють відповідність власного викладу змісту першоджерела. Такі завдання формують уміння коректно використовувати чужі ідеї, розвивають мовні навички, культуру роботи з джерелами та відповідальне ставлення до академічного авторства.

Четвертий комплекс *– теза, аргумент, академічний абзац.* Здобувачі отримують проблему або запитання, формулюють власну тезу, добирають декілька аргументів, за потреби залучають опрацьоване джерело та створюють логічно завершений академічний абзац. Такий формат є доцільним для першого курсу, оскільки дає змогу сформувати базову структуру аргументованого письма без передчасного переходу до великих за обсягом текстів. Водночас він поєднує роботу з джерелом із формулюванням власної позиції.

П'ятий комплекс *– створення, редагування та рефлексія.* На завершальному етапі здобувачі створюють короткий академічно орієнтований текст: анотацію, тези, наукове повідомлення, невелике есе або фрагмент реферативного викладу. Після написання текст опрацьовується за визначеними критеріями: змістова відповідність завданню, логіка й композиція, зв'язність, термінологічна точність, мовна нормативність, коректність бібліографічних покликань. Редагування при цьому є не лише виправленням помилок, а й способом усвідомлення якості власного тексту. Доцільним є коротке рефлексивне завдання, у якому здобувач визначає основні труднощі, зазначає внесені зміни та пояснює їхню мету.

Ці інтегровані завдання охоплюють основні операції початкового етапу академічного письма – розуміння й аналіз тексту, опрацювання джерела, цитування та перефразування, формулювання тези й аргументації, текстотворення, редагування та рефлексію. Їх поєднання створює цілісну систему навчальної роботи, у якій опрацювання інформації поступово переходить у її самостійне текстове представлення.

Зміст навчальних завдань варто пов'язувати з майбутньою професійною діяльністю здобувачів. Так, для технічних, економічних, аграрних, правничих та управлінських спеціальностей можна добирати короткі фахово орієнтовані тексти з доступною термінологією. На пропедевтичному етапі надмірна спеціалізація матеріалу небажана: якщо його розуміння потребує складних фахових знань, увага здобувача зміщується з мовно-текстової діяльності на засвоєння спеціального змісту. Оптимальними є професійно орієнтовані тексти, доступні для мовного й текстового аналізу.

Зауважимо, що робота з фахово орієнтованими матеріалами створює природний контекст для формування навичок академічної доброчесності. Уже на початковому етапі здобувачі мають усвідомлювати зв'язок між авторством, джерелом і способом використання інформації, розмежовувати власні та запозичені положення, коректно цитувати й перефразовувати та зазначати використані джерела.

Коли здобувач розрізняє власне формулювання і запозичене положення, правильно оформлює цитату, перефразовує без спотворення змісту та зазначає джерело, принципи академічної добро-

чесності набувають конкретного практичного змісту [6; 8; 9].

Поширення генеративного ШІ додатково актуалізує ці вимоги. Автоматично створений текст може бути граматично правильним і структурно впорядкованим [11, с. 98], однак містити неточні твердження, сумнівні бібліографічні покликання, термінологічні помилки або недостатньо обґрунтовані висновки [11, с. 103]. Технічна якість тексту сама по собі не свідчить про якість академічного письма.

На початковому етапі генеративний ШІ доцільно використовувати передусім як об'єкт критичного аналізу. Наприклад, здобувачі можуть отримати фрагмент тексту, створений мовною моделлю, перевірити його за надійними джерелами, виявити фактичні або логічні помилки, оцінити термінологію та відредагувати результат. Інший варіант – порівняти власний текст із відповіддю ШІ та визначити переваги й недоліки кожного варіанта.

За такого підходу цифровий інструмент стає матеріалом для критичного осмислення, а остаточне рішення щодо змісту й форми залишається за здобувачем. Саме автор відповідає за достовірність інформації, використані джерела, аргументацію та кінцевий текст. Така позиція відповідає людиноцентричним рекомендаціям ЮНЕСКО щодо використання генеративного ШІ в освіті [15].

На основі цього пропонуємо таку послідовність роботи:

здобувач вищої освіти / автор тексту → цифровий інструмент (генеративний ШІ як помічник, джерело ідей) → перевірка джерел (фактчекінг, верифікація згенерованих даних) → критичне оцінювання (оцінка логіки, коректності та контексту) → авторське опрацювання (перефразування, аналіз, власна інтерпретація) → власний академічний текст (фінальний результат).

На всіх етапах зберігається контроль людини, що передбачає оцінювання доцільності використання ШІ, перевірку отриманих результатів і прийняття остаточних змістових та текстових рішень. Генеративний ШІ в такій моделі є інструментом підтримки, а не суб'єктом академічного письма.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Академічне письмо визначено як діяльнісний складник професійної мовної підготовки, що охоплює роботу з інформацією та джерелами, планування, текстотворення, цитування, перефразування, редагування й рефлексію. Науковий текст є одним із результатів академічної писемної діяльності, тоді як науковий стиль визначає мовні особливості її реалізації.

У системі вивчення УМПС академічне письмо інтегрується в таку послідовність: *мовні норми → професійна термінологія → науковий стиль → робота з текстом → академічне письмо → професійна комунікація.* Перший курс у цій системі становить пропедевтичний етап, орієнтований на формування базових умінь роботи з текстом і джерелом, стислого опрацювання інформації, цитування, перефразування, формулювання тези, аргументації та створення невеликого академічного висловлення.

Авторська модель охоплює три взаємопов'язані етапи формування академічної писемної компетентності: пропедевтичний, академічно-професійний та дослідницький. Їхня наступність забезпечує перехід від базової роботи з текстом і джерелом до професійно орієнтованого та самостійного дослідницького письма.

Для пропедевтичного етапу визначено п'ять інтегрованих комплексів завдань, що охоплюють аналіз тексту, опрацювання джерела, цитування та перефразування, формулювання тези й аргументації, створення академічного абзацу, редагування та рефлексію. Їх поєднання забезпечує цілісну організацію початкового навчання академічного письма та відповідає можливостям першокурсників.

Академічну доброчесність інтегровано в процес формування писемних умінь через коректну роботу з джерелами, розмежування авторського й запозиченого матеріалу, цитування та перефразування. В умовах поширення генеративного ШІ особливого значення набувають перевірка інформації, критичне оцінювання згенерованих матеріалів і збереження авторської відповідальності за зміст та кінцевий текст.

Перспективи подальших студій пов'язані з експериментальною апробацією авторської моделі, визначенням критеріїв оцінювання рівнів академічної писемної компетентності та перевіркою наступності відповідних умінь у процесі вивчення української мови за професійним спрямуванням, фахових дисциплін і магістерської підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихрущ А. В. Академічне письмо: структура і завдання. *Медична освіта*. 2021. № 1. С. 112–116. DOI: 10.11603/me.2414-5998.2021.1.11979.

2. Козолуп М. С., Комар Р. І. Навчання академічного письма у вищій школі: теоретико-методологічні засади. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 29, т. 2. С. 220–225. DOI: 10.24919/2308-4863.2/29.209471.

3. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с. DOI: 10.31812/123456789/3236.

4. Левченко Т. М., Шимченко Л. А. Академічне письмо як компонент професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2023. № 2. С. 101–106. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2023.2.14.

5. Павлов В. О., Стежко С. О. Академічне письмо як інструмент формування міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». 2026. № 2. С. 37–44. DOI: 10.52726/as.humanities/2026.2.5.

6. Про академічну доброчесність : Закон України від 18.12.2025 № 4742-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4742-20 (дата звернення: 19.08.2026).

7. Рубчак О. Б., Ленда Р. І. Особливості викладання академічного письма у вищій школі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія». 2022. Вип. 16 (84). С. 112–115. DOI: 10.25264/2519-2558-2022-16(84)-112-115.

8. Семеног О. М., Фаст О. Л. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід : навч. посіб. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 220 с.

9. Серебрянська І. М. «Основи академічного письма» у закладах вищої освіти: міждисциплінарне спрямування. Освітологічний дискурс. 2021. № 1 (32). С. 87–100. DOI: 10.28925/2312-5829.2021.1.6.

10. Шарова Т. М., Землянська А. В. Зауваги до вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням та основи академічного письма» здобувачами освіти технічних спеціальностей. Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти : зб. наук.-метод. праць ТДАТУ. Запоріжжя : ТДАТУ, 2024. Вип. 27. С. 383–389. URL: http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/17859.

11. Hrona N., Semenog O. Human-AI Academic Writing, Integrity, and Language-Communicative Culture in Teacher Education: Evidence from Ukrainian Student Texts. Dialogica: Journal of Human and AI Language Interaction. 2026. Vol. 2, No. 1. P. 96–112. DOI: 10.5709/dialogica-02.01.2026-06.

12. Lea M. R., Street B. V. The “Academic Literacies” Model: Theory and Applications. Theory into Practice. 2006. Vol. 45, No. 4. P. 368–377. DOI: 10.1207/s15430421tip4504_11.

13. Lillis T., Scott M. Defining Academic Literacies Research. Journal of Applied Linguistics. 2007. Vol. 4, No. 1. P. 5–32. DOI: 10.1558/japl.v4i1.5.

14. Swales J. M., Feak C. B. Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills. 3rd ed. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2012. 432 p. DOI: 10.3998/mpub.2173936.

15. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. Paris : UNESCO, 2023. 48 p. DOI: 10.54675/EWZM9535.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111’342
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.14

СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНИЙ ТА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ПРО ВІДСТАВКУ

STRUCTURE AND LINGUOSTYLISTICS OF POLITICAL RESIGNATION SPEECHES

Алексієвець О.М.,
orcid.org/0000-0001-5517-1219
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології
Київського національного лінгвістичного університету

Алексієвець Л.М.,
orcid.org/0000-0002-0030-3314
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

У статті розглянуто структурно-композиційні та лінгвостилістичні особливості політичних промов про відставку. Визначено, що промова про відставку належить до кризових жанрів політичної комунікації, адже вона фіксує момент завершення владних повноважень і водночас виконує низку стратегічних завдань. Її головна мета полягає не у здобутті чи збереженні влади, а у відмові від неї. Такі виступи реалізують інформативну, пояснювальну, іміджеву, емоційно-ритуальну та консолідаційну функції. Структурно промова про відставку поєднує інформативний, пояснювальний та ритуально-емоційний блоки, що співвідносяться з традиційною трикомпонентною побудовою (вступ, основна та завершальна частини). Вони наповнюють текст специфічним змістом, забезпечуючи офіційність повідомлення та його психологічний вплив на аудиторію. Лінгвостилістичні прийоми та риторично-інтонаційні засоби відіграють визначальну роль у формуванні композиційної структури таких промов. У межах дослідження проаналізовано чотири промови про відставку прем’єр-міністрів Великої Британії (2022–2026), виголошені перед дверима резиденції № 10 на Даунінг-стріт. У виступах Бориса Джонсона, Ліз Трасс, Ріші Сунака та Кіра Стармера простежується спільна прагматика: кожен із них поєднує елементи персоналізації, апеляції до колективних цінностей і прагнення забезпечити стабільність переходу влади. Водночас політичний контекст та індивідуальний стиль визначають різні акценти: лідери по-різному комбінують факти, емоції та політичні меседжі залежно від обставин. Промови відображають не лише політичні реалії, а й стиль лідерства, сформований під тиском часу та суспільних очікувань. Проведений аналіз дозволяє констатувати, що кожен зі структурних компонентів промови про відставку вирізняється різноманітною лексикою та стилістичними засобами, які забезпечують її багатофункційність і риторичну ефективність.

Ключові слова: політичний дискурс, історична пам’ять, промова про відставку, композиційна структура, лінгвостилістичні засоби, прем’єр-міністри, Велика Британія.

The paper examines the structure and linguistic and stylistic features of political resignation speeches. A resignation speech is identified as a crisis genre of political communication, as it marks the termination of office while simultaneously fulfilling several strategic functions. Its primary goal is not to gain or maintain power but to relinquish it. This type of political speech performs informative, explanatory, image-building, emotionally ritualistic, and consolidating functions. Structurally, a resignation speech integrates informative, explanatory, and emotionally ritualistic sections, which correspond to the traditional tripartite structure of an introduction, a main body, and a conclusion. These sections provide the text with specific content while ensuring the formality of the message and its emotional impact on the audience. Linguistic resources, including stylistic devices and rhetorical intonation, play a decisive role in shaping the compositional structure of resignation speeches. This study analyses four resignation speeches delivered by the British prime ministers between 2022 and 2026 outside 10 Downing Street. Boris Johnson’s, Liz Truss’s, Rishi Sunak’s, and Keir Starmer’s resignation speeches reveal a common pragmatic orientation: each combines elements of personalisation, appeals to collective values, and a desire to ensure a stable transfer of power. At the same time, the political context and individual style dictate different emphases, as the leaders blend facts, emotions, and political messages in varying proportions depending on the circumstances. From crisis justifications to celebratory elements, the resignation speeches reflect not only political realities but also leadership styles shaped by time pressures and public expectations. The analysis demonstrates that each structural component of a resignation speech is characterised by diverse vocabulary and stylistic devices that contribute to its multifunctionality and rhetorical effectiveness.

Key words: political discourse, resignation speech, historical memory, structure, linguistic and stylistic devices, prime ministers, Great Britain.

Постановка проблеми. Сучасна політична комунікація привертає особливу увагу, оскільки виступає важливим інструментом у вирішенні складних економічних, політичних і культурних викликів у державі та у визначенні пріоритетів й напрямів розвитку міжнародних відносин. Вона постає як багатовимірне явище, що поєднує раціональні аргументи, символічні стратегії та емоційні апеляції. У цьому контексті, особливу увагу привертають промови про відставку (*resignation speeches*), які належать до жанру кризової комунікації та вирізняються високим рівнем емоційної напруги. Вони, зазвичай, є відповіддю на політичне загострення, внутрішньопартійний тиск або суспільне невдоволення. Мовні засоби у таких виступах стають вирішальними чинниками у сприйнятті й оцінці політичного лідера, слугують засобом риторичної легітимації, підсилюючи або, навпаки, нейтралізуючи зміст висловлень і створюючи ефект щирості, відповідальності чи дистанціювання. Лінгвостилістичне оформлення визначає інтерпретацію відставки як акту самопожертви, вимушеного кроку чи політичної поразки. Саме тому студіювання лінгвориторичного виміру resignation speeches, який виступає центральним для розуміння їхнього комунікативного впливу, набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці останніх років, присвячені політичним промовам, засвідчують значне зацікавлення вчених прагматичними, лінгвостилістичними та перекладацькими аспектами цього жанру. Зокрема, І. Андрущенко [1], Н. Гуменюк [2] здійснили комплексний аналіз лінгвостилістичних характеристик та прагма-комунікативних аспектів перших промов прем'єр-міністрів Великої Британії, виголошених після офіційного призначення на пост глави уряду. О. Котенко, Н. Кошарна та ін. [3] розглянули лінгвістичні й стилістичні засоби, що забезпечують ефективність політичних виступів. Праці [4–7 та ін.] присвячені вивченню промов про відставку й засвідчують, що такі виступи мають специфічні синтаксичні та лексичні характеристики, відзначаються використанням риторичних прийомів, які відрізняють їх від інших жанрів політичного дискурсу. При цьому, промови про відставку залишаються недостатньо описаними у сучасній лінгвістичній літературі, що створює дослідницьку нішу для аналізу того, як політичні лідери структурують свої виступи, які мовно-експресивні засоби застосовують для їхньої презентації та як ці засоби впливають на інтерпретацію промови суспільством.

Актуальність теми зумовлена низкою чинників. По-перше, resignation speeches є важливим елементом політичної культури демократичних країн, адже вони демонструють механізми відповідальності та підзвітності влади. По-друге, мовно-емоційний вимір цих промов безпосередньо впливає на формування образу лідера у масовій свідомості, визначаючи його спадщину навіть у момент політичної поразки. По-третє, дослідження мовних засобів оформлення resignation speeches дозволяє розширити методологічні межі політичної лінгвістики, поєднуючи дискурс-аналіз зі стилістикою та прагматикою.

Постановка завдання. ***Метою статті*** є встановлення структурно-композиційних та лінгвістичних особливостей політичних промов про відставку, визначення їхніх комунікативних функцій та риторичних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Публічні виступи чи ораторське мистецтво приводять до поняття політичного дискурсу, який стосується способів використання мови для обговорення, дебатів та впливу на ідеї, політику та владу в суспільстві, особливо в контексті управління, авторитету та суспільних питань. У політичному вимірі громадські діячі, засоби масової інформації, інституції та громадяни використовують мову як інструмент формування громадської думки, просування ідеологій та впливу на процес ухвалення рішень [8, с. 8–9]. Водночас наголошується, що політика й мова є нерозривними поняттями. Хоча більшість досліджень політичного дискурсу зосереджуються на процесах формування, утримання, зловживання та опору владі в сучасному суспільстві [9–10], лише незначна їх частина присвячена феномену відставки, коли відбувається добровільна відмова від політичної влади.

У новітніх наукових пошуках політична промова розглядається як інформативно-переконувальний різновид публічного мовлення. Її класифікація визначається низкою параметрів: *місцем реалізації виступу, тематичним наповненням та аудиторією* [11, с. 32]. Виступ політика чи державного діяча, який має авторитет і владу, відіграє особливу роль у висвітленні реалізації його намірів. Завдяки політичним промовам можна глибоко зрозуміти погляди, ідеологічні переконання та позиції політика. Політична промова відзначається багаторівневим дискурсивним характером, у якому поєднуються стратегічна тактика, композиційна логіка та стилістична варіативність. Така багатокомпонентність визначає її суспільну функцію та способи реалізації [11, с. 33].

Натомість промова з нагоди відставки є особливим різновидом політичного дискурсу, що здійснює значний вплив на формування громад-

ської думки та може мати тривалі наслідки для кар'єри політика. Це вкрай актуально у теперішньому світі соціальних медіа, де аудиторія охоплює глобальний простір, і більшість політичних діячів усвідомлюють вагу слів та цілеспрямовано їх добирають [4, p. 99].

Виступи з нагоди відставки високопосадовців становлять окремий жанр політичної комунікації і є цікавим об'єктом дослідження, адже їх часто очікують ті, хто прагне зміни політичного режиму. Якщо звичайна політична промова спрямована на переконання громадськості в достовірності заяв та здобуття підтримки, то у випадку відставки мета істотно змінюється. Політики не лише інформують суспільство про намір залишити посаду, а й прагнуть пояснити причини невиконання певних завдань, намагаючись зберегти особисту та професійну репутацію й уникнути осуду та критики [6, p. 3–4].

У політичному дискурсі варто чітко розрізняти жанри *resignation speech* та *farewell speech*, адже вони виконують різні комунікативні та риторичні функції. Промова про відставку *resignation speech* – це офіційна заява про залишення посади, яка має кризовий характер. Її сутність полягає у поясненні причин відставки, виправданні власних рішень та, нерідко, у критиці політичних опонентів. Лінгвістично такі промови характеризуються прямими, короткими синтаксичними конструкціями, акцентом на відповідальності та використанням маркерів саморефлексії [7, p. 99–100]. А прощальна промова *farewell speech*, навпаки, є ширшим жанром, що позначає завершення каденції або політичної кар'єри, головною функцією якої підбиття підсумків, вираження вдячності та формування спадщини [12, с. 43–44]. Тональність таких промов урочиста й натхненна, вони часто містять метафори, алюзії та універсальні цінності (*freedom, democracy, hope*). Загалом, промови про відставку відповідають на питання *чому* політик залишає посаду і є жанром кризової комунікації, тоді як прощальні промови – на питання *як* він залишає посаду і демонструють жанр політичного ритуалу й історичної пам'яті [13].

Промова про відставку належить до кризових жанрів політичної комунікації, оскільки вона фіксує момент завершення владних повноважень і водночас виконує низку стратегічних завдань. Політичні промови про відставку вирізняються серед усіх інших видів політичних промов тим, що їхньою головною метою є не здобуття чи збереження влади, а відмова від неї. Однак, окрім відмови від влади, політичні промови про відставку виконують інші ключові функції, а саме: вони забезпечують легітимізацію рішень та кроків політика і, відповідно, покликані зберегти його політичну і професійну репутацію [7, p. 99]. Ці дві функції промов про відставку нелегко реалізувати, оскільки вони не завжди є сумісними. Йдучи у відставку, політики визнають, що не змогли виконати поставлених завдань. Визнання невдачі, що цілком зрозуміло, не сприяє зміцненню позитивного іміджу та репутації; навпаки, воно викриває їхні слабкі сторони і, цілком ймовірно, може зашкодити перспективам успішної політичної кар'єри у довгостроковій перспективі [7, p. 100]. З огляду на це, політики загалом усвідомлюють, що повинні формулювати промови про відставку з особливою обережністю, помірковано підбираючи лінгвостилістичні засоби та ефективно використовуючи інтонаційні.

Окрім названих вище, промова про відставку виконує *інформативну* функцію, оскільки політик офіційно оголошує про складання повноважень, використовуючи перформативні формули, що забезпечують легітимність процесу. Не менш важливою є *пояснювальна* функція, яка полягає у поданні аргументів щодо причин відставки і допомагає аудиторії зрозуміти мотиви рішення та зменшити простір для спекуляцій. Промова про відставку виконує *іміджеву* функцію, що реалізується через акцентування досягнень і внеску політика на посаді. Важливою є *емоційно-ритуальна* функція, адже промова містить слова вдячності виборцям, колегам, родині, а також вибачення за можливі помилки, що створює ефект прощання й сприяє збереженню довіри до особи та інституцій. Нарешті, *консолідаційна* функція спрямована на підтримку політичної стабільності, бо політик закликає до єдності, до підтримки наступника чи державних структур, тим самим мінімізуючи ризик кризи.

Таким чином, *промова про відставку* є багатофункційним комунікативним актом, що поєднує інформативність, пояснення, іміджеву стратегію, емоційно-ритуальний вимір та консолідаційний потенціал і виконує роль своєрідного «комунікативного мосту» між минулим й майбутнім політика та суспільства.

Відомо, що політичні промови будуються за традиційною риторичною структурою: вступ, основна і завершальна частини [14, с. 110; 15, p. 8–9]. Належачи до жанру кризової комунікації, промова про відставку зберігає трикомпонентну будову, але наповнює її специфічним змістом. Такий виступ поєднує інформативний, пояснювальний та ритуально-емоційний блоки,

які співвідносяться із традиційною побудовою, та все ж забезпечують офіційність повідомлення і його психологічний вплив на аудиторію (Рис. 1).

У вступі промовець звертається до громадян, колег чи партії, створюючи рамку комунікації та готуючи слухача до головного повідомлення. Основна частина містить низку композиційних компонентів. Центральним ядром є оголошення факту відставки, яке формулюється у перформативній формі й має юридично-політичну вагу. Далі в основній частині йде пояснення причин відставки, що виконує функцію аргументації та легітимації рішення, зменшуючи простір для спекуляцій. Цей тематичний блок також вміщує самопрезентацію та перелік досягнень, що компенсує негативний ефект відставки і закріплює політичну спадщину. Наступним компонентом основної частини є окреслення майбутнього країни і підтримка наступника. У завершальній частині звучить ритуальне прощання у формі заклику до єдності, а також формули вдячності, що створюють емоційний міст між політиком та суспільством, підкреслюючи людський вимір влади. Така структура промови про відставку забезпечує баланс між інформативністю та емоційністю, між кризовим повідомленням і ритуальною легітимацією, що робить цей жанр особливим у системі політичної комунікації.

Різні види політичних промов – парламентські, передвиборчі, переможні, партійні, про відставку тощо [11, с. 32], зумовлюють використання специфічних мовно-виражальних засобів. Лінгвістичні ресурси, зокрема стилістичні прийоми [8, p. 46] та риторично-інтонаційні засоби [16, p. 263–267] відіграють визначальну роль у формуванні композиційної структури промови про відставку. Характерною рисою політичних промов є застосування піднесеної мови, насиченої тропами та лексемами з високим семантичним навантаженням [17, p. 245–250]. Політична промова потребує ретельного впорядкування, яке реалізується через систему мовних і стилістичних засобів: варіювання лексичних зв'язків за допомогою синонімів, антонімів, гіпонімів та словосполучень [7, p. 101], оцінні епітети, образні конструкції, перифрази, антитези, повтори, триколон, гіперболи, цитати, алюзії, метафоричні вирази тощо [11, с. 34].

У межах дослідження проаналізовано чотири промови про відставку прем'єр-міністрів Великої Британії (2022–2026) [18–21], виголошені перед дверима резиденції № 10 на Даунінг-стріт – символічному місці, де традиційно їхні попередники також зверталися до нації у момент залишення посади.

Нагадаємо, що Борис Джонсон залишив посаду прем'єр-міністра Великої Британії після того, як численні члени його партії подали у відставку з уряду; хоча на рішення впливали й етичні чинники, ключовою причиною називалися економічні проблеми – стрімке зростання інфляції, стагнація економіки, криза вартості життя та загроза рецесії, що підірвали довіру до керівництва [22]. Ліз Трасс оголосила про відставку, заявивши про відмову від участі у виборах лідера Консервативної партії та порушивши

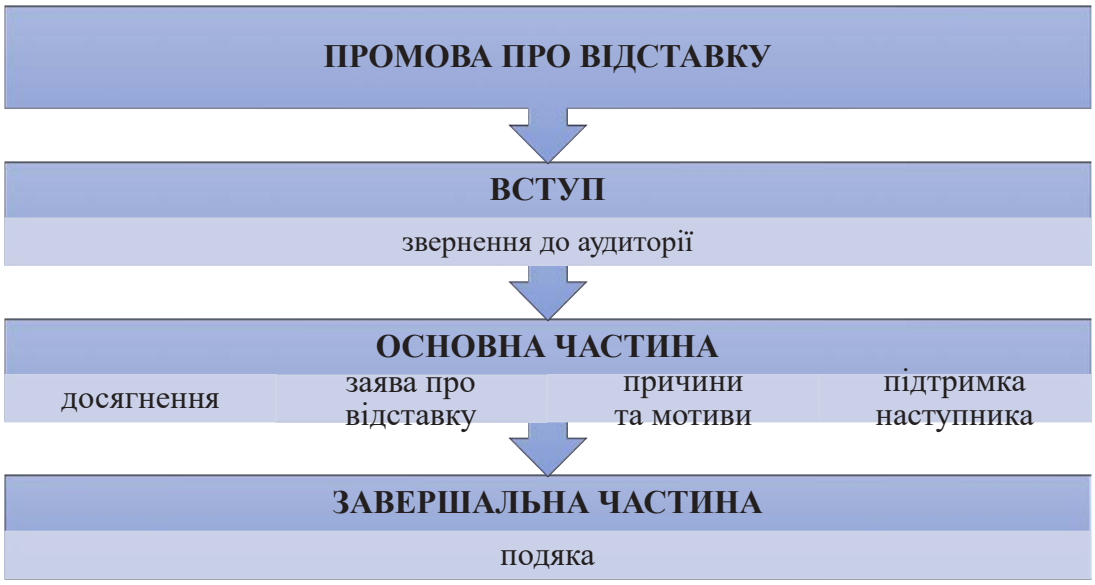

Рис. 1. Структура промови про відставку

Джерело: розробка авторів.

питання економіки й бізнесу. Ріші Сунак пішов у відставку після поразки Консервативної партії на парламентських виборах; у своїй прощальній промові він вибачився перед нацією та подякував державним службовцям за підтримку [23]. Кір Стармер оголосив про відставку під тиском власної партії, підкреслив досягнення в економічному зростанні та соціальних реформах; у промові він висловив подяку колегам і зазначив намір присвятити більше часу родині [24–25].

Обрані промови про відставку є відносно короткими, причому промова Ліз Трасс є найкоротшою – лише 202 слова, промова Бориса Джонсона – найдовша (906 слів), Кіра Стармера містить 736 слів, Ріші Сунака – 578 слів. Проведений аналіз чотирьох промов про відставку засвідчує наявність визначеної певною мірою структурно-композиційної організації (Таблиця 1), оскільки оратори досить швидко змінюють теми, а часом навіть «повертаються» до тієї самої теми пізніше ще раз. Спільним для всіх промов є те, що промови охоплюють такі теми, які співвідносяться зі структурою: звертання до аудиторії; заява про відставку; причина відставки; повідомлення королеві / королю про це рішення; досвід і досягнення на посаді прем'єр-міністра та похвала Великої Британії; висловлення вдячності. Однак, промова Ліз Трасс, яка є найкоротшою за інші, не містить певних тем, порушених в інших промовах, – передбачення світлого майбутнього для країни; запевнення, що все буде добре.

Лінгвістичний аналіз показав, що вступна частина промов про відставку британських прем'єр-міністрів має певну структуру, обов'язковим елементом якої є окреслення контексту і задання тону виступу. Борис Джонсон констатує волю партії до зміни лідера, підкреслюючи, що рішення ухвалене в інтересах стабільності та майбутнього: ***It is clearly now the will of the parliamentary Conservative Party*** *that* ***there should be a new leader of that party*** *and therefore* ***a new prime minister*** [18]. Лідер послуговується формальним, але рішучим стилем: визнає необхідність змін і готує аудиторію до подальшого пояснення причин. У цьому реченні поєднано кілька стилістичних засобів. Офіційна риторична конструкція *(It is clearly now the will)*, яка підкреслює легітимність і неминучість рішення, апелюючи до «волі» партії. Метафора *(the will of the parliamentary Conservative Party)* репрезентує партію як єдиний суб'єкт із власною «волею», що персоніфікує колектив. Паралелізм *(a new leader ... therefore a new prime minister)* логічно пов'язує зміну лідера з автоматичною зміною прем'єра. Замість прямого «відставка прем'єра» використано евфемізм – нейтральну формулу про «нового лідера», що пом'якшує тон. Кір Стармер відкриває промову історичним екскурсом перемоги Лейбористів, підкреслюючи значення досягнення для країни і партії та формуючи наратив нового початку: *Walking up this street two years ago was* ***the proudest moment of my life. A new Labour government,*** *the first in 14 years.* ***A page in our country's history*** *turned after years of disappointment and despair. The chance to change the lives of millions of people for the better* [21]. У цьому уривку використано кілька ключових стилістичних засобів, які формують емоційний тон вступу. Метафоричне висловлення *(A page in our country's history)* репрезентує образ історії як книги, де відкривається новий розділ, що створює відчуття переломного моменту, а використання епітета *(the proudest moment of my life)* підкреслює особисту значущість події. Характерною ознакою фрагмента є антитеза *(after years of disappointment and despair...the chance to change ... for the better)*, яка виражає протиставлення минулого негативного досвіду й майбутніх позитивних змін. У фрагменті спостерігається використання історичних та колективних образів (*our country's history, Labour government*) для створення відчуття національної єдності.

Основна частина промов охоплює висвітлення низки компонентів (Рис. 1). У тематичному блоці «досягнення» кожен промовець легітимізує своє лідерство або політичну платформу через перелік конкретних результатів. Яскравим прикладом є фрагмент з промови про відставку Кіра Стармера: *And look at what we've achieved in just two years:* ***an economy that is stronger****, growing faster than our peers,* ***wages rising*** *faster than inflation in every single month since we came to power.* ***Investment secured, infrastructure being built, an end to austerity*** *with the fastest fall in NHS waiting lists for 17 years,* ***the biggest*** *improvement in rights for workers and renters in a generation,* ***the biggest*** *uplift in defence spending since the Cold War, small boat crossings falling, asylum hotels closing, protecting young people from social media, and half a million children being lifted out of poverty because of the choices that I made.* ***Our reputation in the world restored****, with Britain once again standing up for* ***decency, respect, and the rule of law, securing trade deals, standing with Ukraine, standing up for our values and rebuilding our relationship with our allies in Europe*** [21]. У цьому уривку бачимо класичний приклад риторики досягнень, побудованої на низці стилістичних прийомів: перелічу-

вання у формі накопичення для створення ефекту масштабності *(economy stronger → wages rising → investment secured → infrastructure being built → end to austerity…);* паралелізм – синтаксично подібні конструкції підсилюють ритм і роблять текст більш урочистим *(investment secured, infrastructure being built)*; метафора відновлення – країна постає як суб'єкт, що може втрачати й відновлювати репутацію *(Our reputation in the world restored)*; анафора *(standing with Ukraine, standing up for our values)* – повтор дієслова standing створюють ритмічний акцент і підсилюють меседж про стійкість та солідарність. Застосовано епітети та емоційно-оцінну лексику: *stronger, fastest fall, biggest improvement, uplift* підкреслюють велич і винятковість досягнень. Етичного виміру додає апеляція до універсальних принципів з використанням алюзії на цінності *(standing up for decency, respect, and the rule of law).*

У промові про відставку Бориса Джонсона фрагмент *But as we've seen at Westminster,* ***the herd instinct is powerful and when the herd moves, it moves.*** *And my friends in politics, no-one is remotely indispensable and our brilliant and* ***Darwinian system*** *will produce another leader, equally committed to taking this country forward through tough times* [18] ілюструє тематичний блок «пояснення причин відставки» або переходу влади, що є ключовим елементом, який визначає тон відповідальності й легітимності. Борис Джонсон аргументує свою відставку посиланням на внутрішньопартійні обмеження. Щоб показати драматизм ситуації та водночас легітимізувати відставку як результат колективної дії, промовець використовує метафоричні образи (herd instinct – алюзія на поведінку тваринного стада, перенесена на політичну спільноту, що створює образ колективного мислення, яке діє стихійно й неконтрольовано; *Darwinian system* – переносить концепцію природного добору на політичну систему, підкреслюючи її здатність «виробляти» нових лідерів). Застосовано повтор when the herd moves, it moves – риторичний прийом, який підсилює відчуття неминучості та сили руху, персоніфікацію

Таблиця 1

Функційно-композиційна організація промов про відставку британських прем'єр міністрів (2022–2026)

Композиційний елемент		Функція	Борис Джонсон [18]	Ліз Трасс [19]	Ріші Сунак [20]	Кір Стармер [21]
ВСТУП		встановлення контексту, окреслення кризи	*констатація волі партії змінити лідера*	кризовий контекст: економіка, війна, низьке зростання	вибачення перед країною, прийняття відповідальності	історичний момент перемоги Лейбористів, гордість
ОСНОВНА ЧАСТИНА	досягнення	легітимація лідера через перелік успіхів	*Brexit, вакцинація, Україна, інвестиції*	енергетика, податки, бачення економіки	економіка, міжнародна політика, єдність країни	економіка, соціальні реформи, міжнародна політика
	пояснення відставки	аргументація причин, визнання неможливості продовжувати	*невдача переконати колег*	неможливість реалізувати мандат	поразка на виборах, потреба відновлення партії	тиск партії, прийняття рішення
	майбутнє	погляд уперед, підтримка наступника	*віра у систему, підтримка нового лідера*	*обіцянка стабільності до вибору наступника*	*визнання Стармера, побажання успіхів*	*підтримка нового лідера*
ЗАВЕРШАЛЬНА ЧАСТИНА	вдячність	подяка колегам, родині, державним інституціям	*родина, NHS, армія, партія, народ*	лаконічне Thank you	колеги, дружина, діти, державна служба, британські цінності	колеги, сім'я, державна служба
	фінальне закриття	символічне завершення промови	*емоційне Thank you all very much. Thank you*	коротке Thank you	оптимістичне Thank you	формальне Thank you very much

Джерело: розробка авторів.

(system will produce another leader) – система діє як жива істота, що породжує наступника, а також емоційно-оцінну лексику *(*our brilliant… system*)*, що створює тон особистого переживання. Таке мовне оформлення створює образ політики як природного процесу, де зміна лідера є неминучою і закономірною.

У тематичному блоці, присвяченому окресленню «майбутнього та демонстрації підтримки наступника», промовці прагнуть звернутися до аудиторії й визначити подальші кроки: *Whilst he has been my* ***political opponent****, Sir Keir Starmer will shortly become our prime minister. In this job,* ***his successes will be all our successes****, and I wish him and his family well. Whatever our disagreements in this campaign, he is* ***a decent, public-spirited man*** *who I respect. He and his family deserve the very best of our understanding as they make the* ***huge transition*** *to their new lives* ***behind this door****, and as he grapples with this* ***most demanding of jobs in an increasingly unstable world*** [20]. Ріші Сунак демонструє прагматичний підхід: визнає політичні реалії, бажає успіхів новому лідеру й наголошує на важливості збереження державних інституцій. Проаналізований уривок є прикладом риторики примирення та етичної оцінки опонента. Політик використовує низку стилістичних засобів. Вираження позитивної характеристики, що створює образ моральної гідності, передано завдяки епітетам *(decent, public-spirited)*, а контраст між політичним суперництвом і особистою повагою передано антитезою *(political opponent – a decent, public-spirited man).* Паралелізм *his successes will be all our successes* підсилює ідею спільності та колективної відповідальності. Емоційна інтенсифікація *huge transition, most demanding of jobs* підкреслює масштаб і складність завдання нового прем'єра. Метафора *transition ... behind this door* транслює образ зміни влади як переходу до нового життя, що додає конкретності й символізму. У сукупності ці засоби забезпечують емоційно насичене висвітлення примирення й підкреслюють демократичну традицію передачі влади.

У **завершальній частині** кожен лідер висловлює вдячність і додає особистий акцент. Ліз Трасс через лаконічне *Thank you* [19] висловлює подяку тим, хто підтримував її в службі. Фраза концентрує емоційне навантаження, завершує логічний і політичний дискурс, створює відчуття гідності та вдячності. Лексична простота тут стає стилістичною силою – мінімум слів, максимум значення. Кір Стармер також поєднує офіційність і приватність: від подяки колегам та державним інституціям до особистої рефлексії про сім'ю. Фрагмент ***I want to thank*** *all of those* ***friends and colleagues*** *who have been at my side for these past six years or so for their incredible commitment, service, and support.* ***I want to thank*** *the brilliant* ***Number 10 staff*** *and our country's extraordinary* ***civil service*** *who dedicate their lives to public service. And when I leave the biggest job in the country, I shall spend more time on* ***the most important job: being the best husband*** *I can to my* ***fantastic wife*** *Vic, who* ***has been a rock by my side*** *through good times and bad, and* ***being the best dad*** *I can to my* ***beautiful children****, who are my pride and my joy.* ***Thank you very much*** [21] демонструє, як лінгвостилістичні засоби створюють емоційний баланс між державним служінням і особистим життям. Риторику вдячності передано завдяки емоційно-оцінній лексиці *(*incredible commitment, brilliant, extraordinary, fantastic, pride*).* Анафора I want to thank… I want to thank… створює ритмічність і підсилює емоційний ефект вдячності. Узагальнення-градація *(friends and colleagues, Number 10 staff, civil service, wife, children)* створює поступове розширення кола вдячності від колег до сім'ї. Метафора *(wife ... has been a rock by my side)* символізує образ стійкої опори, що підкреслює роль сім'ї. Емоційна інтенсифікація *(fantastic wife, beautiful children)* підкреслює ставлення до родини. Антитеза *the* biggest job in the country → *the* most important job, доповнена повтором *being the best* husband, *being the best dad,* створює контраст між політичним і особистим виміром життя.

Отже, у промовах про відставку Бориса Джонсона, Ліз Трасс, Ріші Сунака та Кіра Стармера простежується спільна прагматика: кожен виступ поєднує елементи персоналізації, апеляції до колективних цінностей і прагнення забезпечити стабільність переходу влади. Водночас політичний контекст та індивідуальний стиль диктують різні акценти. Лідери по-різному поєднували факти, емоції й політичні меседжі залежно від обставин. Промови про відставку відображають не лише політичні реалії, а й стиль лідерства, що формувався під тиском часу та очікувань суспільства, і вибудовуються у вигляді риторичної динаміки: від офіційної рамки вступу через пафос досягнень, стриману заяву, емоційні причини та підтримку наступника в основній частині до завершальної частини вдячності та патріотичного оптимізму.

Висновки. На основі отриманих результатів та проведеного обговорення можна стверджувати, що прем'єр-міністри ефективно вибудували промови про відставку, аби привернути увагу британського

суспільства та вплинути на його сприйняття. Вони розпочинали виступи з підкреслення власної ролі у минулих і майбутніх ініціативах, демонструючи усвідомлення відповідальності та готовність і надалі піклуватися про громадськість. Далі політики закликали аудиторію пригадати їхні досягнення за роки перебування на посаді, водночас формуючи позитивне враження через висловлення вдячності тим, з ким співпрацювали.

Для реалізації цих комунікативних цілей використовувалися мовні засоби, що підкреслюють їхній образ справжніх лідерів, які діють в інтересах держави. Застосовані лінгвостилістичні та риторичні прийоми виконують кілька ключових функцій: легітимізують рішення про відставку через апеляцію до національних інтересів; пом'якшують можливе негативне сприйняття завдяки персональним та емоційним маркерам; забезпечують адресування внутрішній і зовнішній аудиторії. Проаналізований матеріал засвідчує, що індивідуальні риторичні стратегії прем'єр-міністрів органічно вписуються в загальну модель промов про відставку, де зберігається баланс між особистим тоном і публічною відповідальністю, а також між внутрішньополітичною адресацією та міжнародними сигналами. Перспективою подальших досліджень убачається аналіз взаємодії лінгвостилістичних і просодичних засобів для точнішої передачі тональності та значущості політичних заяв про відставку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущенко І. Лінгвостилістичні характеристики першої промови прем'єр-міністрів Великої Британії. *Advanced Linguistics*. 2025. №. 16. С. 67–74. DOI: https://doi.org/10.20535/.2025.16.344399

2. Humeniuk N. H. Pragma-communicative aspects of the Boris Johnson's first speech as a prime minister (July 24, 2019). *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Вип. 12. С. 68–74.

3. Kotenko, O., Kosharna, N., Chepurna, M., Trebyk, O., Bakhov, I. Linguistic and stylistic features of English public speeches. *World Journal of English Language.* 2023. Vol.13, № 4. P. 56–60. DOI: https://doi.org/10.5430/wjel.v13n4p56

4. Boonsinsuk U., Charoenroop P. Analyzing Self-Praise Strategies in Political Resignation Speeches of Female Heads of the Government from Australia, England, New Zealand, and Scotland: A Multimodal Discourse Analysis. PASAA. 2024. Vol. 68, № 1. Article 4. P. 98–132. DOI: 10.58837/CHULA.PASAA.68.1.4

5. Bowo T. A., Wijayanti N., Wulansari D. A dramatic fall: Critical discourse analysis of Boris Johnson's resignation speech. *Nusantara Science and Technology Proceedings*. 2022. P. 122–138. DOI: http://dx.doi.org/10.11594/nstp.2022.2615

6. Neshkovska S. Quitting with style: linguistic analysis of political resignation speeches. Thesis. 2019. Vol. 8, № 2. P. 3–30. URL: https://www.researchgate.net/publication/338701429_Quitting_with_Style_Linguistic_Analysis_of_Political_Resignation_Speeches

7. Neshkovska S. The rhetoric behind political resignation speeches. Palimpsest. 2020. Vol. 5, № 9. P. 99–111. DOI: https://doi.org/10.46763/palim2090099n

8. Panasenko N. Emotive and semantic dominants of literary and mediated texts. Trnava : University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava, 2026. 119 p. DOI: https://doi.org/10.34135/2026ucm1

9. Chilton P. Analysing political discourse: Theory and practice. London–New York: Routledge, 2004. 266 p.

10. Dijk T. A. van. What is political discourse analysis? Belgian Journal of Linguistics. 1997. Vol. 11, № 1. P. 11–52. DOI: https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij

11. Алексієвець О.М. Лінгвістичні та просодичні аспекти оформлення англійськомовних політичних промов. *Сучасні тенденції фонетичних досліджень: Збірник матеріалів IX Круглого столу з міжнар. участю*, 24 квітня 2026 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2026. С. 32–36.

12. Андрущенко І. О. Просодичні засоби актуалізації політичної позиції в публічній промові (на матеріалі прощальної промови британського прем'єр-міністра Ліз Трасс). Сучасні тенденції фонетичних досліджень: зб. матеріалів VII Круглого столу з міжнар. участю, 26 квіт. 2024 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 43–47.

13. Алексієвець Л., Анісімов В. Державна політика історичної пам'яті та боротьба груп інтересів: аналіз у контексті теорії колективної дії Мансура Олсона. *Вісник науки та освіти. Серія «Історія та археологія».* 2025. № 11(41). С. 3488–3499. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-3488-3499

14. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.

15. Alexiyevets O. Prosody of the viewpoint in political discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava.* Warsaw : De Gruyter Open, 2017. Vol. II, № 1. June 2017. P. 4–41. DOI: 10.1515/lart-2017-0001

16. Vasko R., Aleksiievets O. Rhetorical prosody in English political discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava.* Trnava : University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 2021. Vol. VI, № 2. December 2021. P. 255–291. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2021/12/VaskoAleksiievets.pdf (Last accessed: 02.08.2026).

17. Reisigl M. Rhetoric of political speeches. Handbook of Communication in the Public Sphere / Wodak R. (Ed.). Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 2008. P. 243–269. DOI: https://doi.org/10.1515/9783110198980.3.243

18. Text of Prime Minister Boris Johnson's resignation speech. *AP News*. URL: https://apnews.com/article/boris-johnson-resignation-speech-transcript-9fbb694a6d08aeff98e6d041ebf1e8a2 (date of access: 18.07.2026).

19. Prime Minister's Office, 10 Downing Street. Prime Minister Liz Truss's statement in Downing Street: 20 October 2022. *GOV.UK*. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-liz-trusss-statement-in-downing-street-20-october-2022 (date of access: 18.07.2026).

20. Prime Minister's Office, 10 Downing Street. Rishi Sunak's final speech as Prime Minister: 5 July 2024. *GOV.UK*. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/rishi-sunaks-final-speech-as-prime-minister-5-july-2024 (date of access: 18.07.2026).

21. Read Keir Starmer's resignation speech in full. LabourList, 2026. URL: https://labourlist.org/2026/06/keir-starmer-resignation-speech-full/ (date of access: 18.07.2026).

22. Thompson M. Analysis: Boris Johnson leaves world's fifth biggest economy in crisis | CNN Business. *CNN*. URL: https://edition.cnn.com/2022/07/07/economy/boris-johnson-resignation-economy/index.html (date of access: 25.07.2026).

23. Sunak thanks civil servants and apologises to nation in resignation speech. *Civil Service World*. URL: https://www.civilserviceworld.com/professions/article/sunak-civil-servants-general-election-resignation-speech (date of access: 25.07.2026).

24. Washington Post staff. Read Keir Starmer's resignation speech. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2026/06/22/read-keir-starmers-resignation-speech/?utm_source=copilot.com (date of access: 27.07.2026).

25. Walker P. Keir Starmer's resignation speech: the six key takeaways. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/politics/2026/jun/22/keir-starmers-resignation-speech-the-six-key-takeaways (date of access: 27.07.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.111'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.15

ЛЕКСИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТЕНТИЧНОГО АНГЛОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО ДИСКУРСУ ПСИХОЛОГІВ І ФІЗИЧНИХ ТЕРАПЕВТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

LEXICO-PRAGMATIC FEATURES OF AUTHENTIC ENGLISH-LANGUAGE PROFESSIONAL DISCOURSE OF PSYCHOLOGISTS AND PHYSICAL THERAPISTS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Врублевська Т.В.,
orcid.org/0000-0002-2162-6438
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Полиця Т.Д.,
orcid.org/0000-0002-0390-940X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

У статті зіставлено лексико-прагматичні особливості автентичного англомовного професійного дискурсу психологів і фізичних терапевтів. Матеріалом стали опубліковані транскрипти природних аудіо- та відеозаписів консультацій, у яких фахівця однозначно ідентифіковано як психолога або фізичного терапевта. До вибірки не увійшли змодельовані консультації, рольові ігри, навчальні діалоги, перекладені іншомовні взаємодії та матеріали, де професійний статус мовця не вдалося встановити достатньо точно.

Професійна маркованість цих дискурсів виявляється не лише через спеціальну термінологію. Важливо й те, як у конкретній професійній ситуації використовуються звичайні засоби розмовної англійської мови. Аналіз охоплює метафори, ідіоми, фразові дієслова, розмовну й оцінну лексику, засоби пом'якшення категоричності, лексичне підхоплення та переформулювання, самовиправлення, повтори, еліптичні й незавершені конструкції, а також мовні засоби переговорів і реагування на незгоду. Однакові або структурно подібні форми можуть виконувати різні професійні функції залежно від їхнього місця в послідовності реплік.

У психологічних консультаціях розмова частіше переходить від опису події до її суб'єктивного, емоційного чи міжособистісного значення та до готовності клієнта працювати з цим досвідом у терапії. У фізіотерапевтичних консультаціях подібні мовні засоби частіше пов'язані з болем і рухом, функціональними пріоритетами, виконанням дії, оціненням результату та узгодженням практичної мети. Для фізіотерапевтичного дискурсу особливо характерний зв'язок мовлення з тілесною дією та візуально-просторовою ситуацією. Тому в лексико-прагматичному аналізі доцільно розглядати не окрему професійну фразу, а цілісну локальну послідовність взаємодії. Виявлені моделі можуть бути корисними і для викладання англійської мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: професійний дискурс, професійна англійська мова, психолог, фізичний терапевт, автентична взаємодія, професійно маркована лексика, розмовна лексика, метафора, ідіома, переформулювання, лексичне підхоплення, прагматика.

This article compares the lexico-pragmatic features of authentic English-language professional discourse in psychologist-client and physical therapist-patient consultations. The material consists of published transcripts of naturally occurring audio- and video-recorded encounters in which the practitioner's professional status can be established unambiguously. Role plays, simulated consultations, teaching dialogues, translated interactions, and materials in which the speaker is identified only as a therapist, psychotherapist, or counsellor without confirmation of psychologist status were excluded. The study is qualitative and comparative, combining contextual lexico-pragmatic analysis with elements of discourse analysis and conversation analysis. Instead of treating an isolated phrase as the unit of analysis, it examines a local sequence: the preceding context, the linguistic form, the interlocutor's immediate response, and the practitioner's next move. Particular attention is paid to metaphors, idioms, phrasal verbs, evaluative and conversational vocabulary, mitigation, lexical uptake and reformulation, self-repair, repetition, ellipsis, incomplete constructions, negotiation, and responses to disagreement. Professional specificity emerges not only through specialist terminology but also through the ways ordinary conversational English is used to perform professional actions. In psychological consultations, talk more often moves from an external event towards its subjective, emotional, or interpersonal meaning and the client's readiness for further therapeutic work. In physical therapy, comparable forms more often lead towards functional priorities, understandings of pain and movement, bodily action, behavioural strategies, and practical criteria for evaluating outcomes. Physical therapy discourse is also more explicitly multimodal because movement, body position, and the shared visual field contribute directly to meaning. These findings support the analysis of complete local sequences and the use of authentic interaction in English for professional purposes, where the professional functions of ordinary conversational forms become especially visible.

Key words: professional discourse, English for professional purposes, psychologist, physical therapist, authentic interaction, professionally marked vocabulary, conversational vocabulary, metaphor, reformulation, lexical uptake, pragmatics.

Постановка проблеми. В описах англійської мови професійного спрямування увага традиційно зосереджується на спеціальній термінології, фахових словосполученнях, скороченнях та усталених комунікативних формулах. Такий підхід дає змогу окреслити склад професійної підмови, однак не цілком відображає живу фахову взаємодію. У реальній консультації значення звичайного слова чи конструкції залежить не лише від його словникового значення, а й від ситуації, реакції співрозмовника та того, як фахівець продовжує розмову. Тому важливо простежити, як загальновживані засоби розмовної англійської набувають професійної функції в конкретній послідовності реплік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу такого підходу становлять праці з комунікативної лінгвістики та професійного дискурсу. Ф. Бацевич та І. Колеснікова пов'язують мовлення із ситуацією, ролями учасників і професійним контекстом [1; 2]. Функціональний погляд на професійний дискурс розвиває М. Морозова [3, с. 84–90]. Л. Матусевич обґрунтовує доцільність аналізу мовленнєвої одиниці в діалогічній послідовності з урахуванням попереднього контексту, реакції співрозмовника і наступної дії [4, с. 6–8]. Такий підхід пояснює, чому загальновживане слово може набувати професійної маркованості, не стаючи терміном.

У новіших українських працях про медичний дискурс увага поступово зміщується від термінологічного опису до самої взаємодії. І. Полюк, Л. Бондар та О. Рибчук акцентують прагматичну зумовленість мовних засобів [5, с. 26–31]. У дослідженнях медичної освіти цей підхід пов'язують із мовнокомунікативною та мовно-дискурсивною компетентністю: Л. Сілевич пише про добір мовних засобів відповідно до професійного завдання [6, с. 49–55], а Н. Литвиненко й В. Ніколаєв – про комунікативну практику, наближену до реальної роботи майбутнього фахівця [7, с. 90–94]. Комунікативно-функціональний вимір медичного дискурсу представлений також у працях Г. Кітури, І. Прокоп, І. Ворони [8, с. 21–25] та А. Ткач, Л. Шутак [9, с. 85–88].

До теми нашої статті найближчими є дослідження англомовного медичного, реабілітаційного та психологічного дискурсів. Т. та Є. Пастернак аналізують метафору як спосіб вербалізації суб'єктивного тілесного досвіду [10, с. 65–70], В. Бебих та О. Рак – мовну репрезентацію реабілітації [11, с. 99–102]. М. Мамич і О. Шевченко-Бітенська зосереджуються на функціях лексики у професійному психологічному дискурсі [12, с. 109–113], а Г. Калмиков пов'язує професійно-мовленнєву діяльність психолога з дискурсивною компетентністю та організацією взаємодії [13].

Попри наявність цих праць, порівняльних досліджень того, як звичайні засоби англійської мови працюють безпосередньо в автентичних психологічних і фізіотерапевтичних консультаціях, усе ще бракує. У цій статті таке зіставлення здійснено на матеріалі опублікованих англомовних транскриптів; конкретні фрагменти аналізуються нижче.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати, які лексико-прагматичні риси є спільними для автентичного англомовного мовлення психологів і фізичних терапевтів, а які набувають специфічної функції у взаємодії з клієнтами та пацієнтами.

Матеріалом стали опубліковані транскрипти природних аудіо- та відеозаписів консультацій. До вибірки увійшли лише автентичні взаємодії, що відбувалися англійською мовою і в яких професійний статус фахівця можна було встановити однозначно. Рольові ігри, стандартизовані пацієнти, змодельовані чи перекладені консультації, а також матеріали, у яких мовця позначено лише як therapist / psychotherapist / counsellor без підтвердження статусу психолога, не використовувалися.

Дослідження має якісний порівняльний характер. Основним методом був контекстуальний лексико-прагматичний аналіз, доповнений елементами дискурсивного аналізу та аналізу розмовної взаємодії. Одиницею аналізу слугувала локальна послідовність: попередній контекст, сама репліка, безпосередня реакція співрозмовника та наступна репліка або дія фахівця [1; 3, с. 84–90; 4, с. 6–8; 5, с. 26–31; 9, с. 85–88].

На лексико-граматичному рівні враховували метафори, ідіоми, фразові дієслова, оцінну й емоційну лексику, пом'якшувальні конструкції, повтори, самовиправлення, еліпсис, лексичне підхоплення та переформулювання. У фізіотерапевтичних фрагментах окремо простежували зв'язок репліки з рухом, положенням тіла й візуально-просторовою організацією взаємодії. Кількісні узагальнення не були метою дослідження; у транскриптах збережено значущі ознаки спонтанного мовлення.

Виклад основного матеріалу. Автентичні консультації помітно відрізняються від стандартизованих навчальних діалогів. У живій розмові фахівець не обмежується чітко сформульованими запитаннями, підтвердженням відповіді чи рекомендацією. Він використовує розмовну

образність, перебудовує фразу вже під час говоріння, підхоплює незвичне слово співрозмовника, переглядає початкове тлумачення після незгоди, пом'якшує пропозицію або залишає висловлення незавершеним. Саме в таких моментах професійна специфіка мовлення виявляється найвиразніше.

Особливо виразно це видно на метафорах та ідіомах. У матеріалі T. Bradshaw психолог, говорячи про майбутню терапію, прогнозує клієнтові: you're gonna smash through therapy, а трохи пізніше перевіряє його готовність запитанням Are you up for it? [14, с. 133–134].

Smash through звучить значно експресивніше, ніж нейтральне висловлення про проходження терапії, і створює образ енергійного подолання перешкоди. Be up for something також передбачає більше, ніж формальну згоду: йдеться про готовність прийняти виклик. Розмовна gonna в позитивному прогнозі ще більше наближує професійне мовлення до повсякденного регістру. У такому формулюванні клієнт постає не пасивним отримувачем допомоги, а учасником майбутньої терапевтичної роботи.

У фізіотерапевтичному дискурсі метафора пов'язана з іншим типом досвіду. Під час паліативної консультації фізичний терапевт говорить про потребу берегти сили протягом дня, використовуючи образ батареї: nothing left in your battery. Пацієнт підхоплює цю метафору – There'll be nothing left before long – і невдовзі переходить до теми близької смерті [15, с. 8].

За декілька реплік образ battery змінює значення. Для фізичного терапевта це спосіб пояснити розподіл енергії протягом дня; пацієнт переносить цей образ із фізичного виснаження на завершення життя. Отже, метафора не залишається в тому значенні, яке задав фахівець: співрозмовник підхоплює її й використовує для розмови про інший досвід.

Механізм у двох епізодах подібний, але функції метафори різні. У психологічній консультації вона підкреслює активність і майбутню спроможність клієнта; у фізіотерапевтичній – обмеженість фізичного ресурсу, який пацієнт далі переосмислює у власній системі значень.

Спонтанність професійного мовлення добре видно і в самовиправленнях. Пояснюючи, що підтримує депресивні переживання, психолог спочатку обирає категоричніше причинне формулювання, але одразу його коригує: cau– not causing but… [14, с. 135–136]. Пізніше в тому самому фрагменті складність майбутньої роботи вводиться розмовною формулою I'm not going to lie.

Відмова від causing важлива не лише як ознака спонтанності. Психолог уточнює причинний зв'язок: замість твердження про безпосереднє спричинення переходить до чинників, які підтримують певний стан. Транскрипт дає змогу побачити, як професійне формулювання коригується безпосередньо під час мовлення.

I'm not going to lie створює інший ефект – пряму, неформальну відвертість. Перед неприємним повідомленням ця формула дає зрозуміти, що фахівець не приховуватиме труднощів, але далі саме повідомлення пом'якшується модальністю та словами, які знижують категоричність. Розмовна прямота й професійна обережність тут поєднуються.

В епізоді з дослідження Cowell та співавторів перебудова розмови має іншу причину. Фізичний терапевт докладно пояснює результати МРТ, хоча з відповідей пацієнта не видно, що це його головне занепокоєння. Коли репліки накладаються одна на одну, фахівець повертає пацієнтові слово: What what were you going to say? Лише тоді з'ясовується, що основною проблемою для нього є робота, а не результати обстеження [16, с. 4].

Повтор what what позначає момент, коли розмова змінює напрям. Замість того щоб продовжити вже розпочате пояснення, фахівець повертається до перерваної репліки пацієнта. Те, що в навчальному діалозі легко було б виправити як мовну похибку, у реальній взаємодії показує, як фахівець пристосовується до співрозмовника.

Отже, самовиправлення в обох дискурсах мають професійне значення, але виконують різні функції: психолог точніше формулює причинний зв'язок, а фізичний терапевт змінює невдало обраний напрям розмови. Формальна незавершеність не послаблює комунікацію, а робить її гнучкішою.

Не менш важливо й те, як фахівець працює зі словами самого співрозмовника. В одній психологічній консультації клієнт описує втручання третьої особи у приватну розмову незвичним jumped over. Психолог не замінює цю форму нейтральнішим словом, а повертається саме до неї: when you say jumped over whadda you mean? [17, с. 196].

Уточнення стосується не лише самого факту переривання. Jumped over передає суб'єктивне сприйняття втручання як раптового й самовільного, такого, що порушує межі приватного простору. Далі розмова переходить від події до її емоційного наслідку: клієнт називає себе pretty upset, а потім pretty down. Поступова зміна лексики відкриває шлях до глибших негативних уявлень про власну значущість.

Психолог не виправляє і не нейтралізує індивідуальне образне слово клієнта. Навпаки, воно стає стартом для подальшої роботи й допомагає перейти до суб'єктивного переживання ситуації.

В іншому епізоді клієнт описує сімейну ситуацію висловом a dig at me. Ідіома передає не просто негативну подію, а відчуття прихованої спрямованості дії саме проти нього. Формулювання психолога з kind of felt like… спрямовує розмову від зовнішнього факту до його міжособистісного значення, не нав'язуючи цю інтерпретацію як безумовно правильну [17, с. 200].

Kind of знижує категоричність і залишає клієнтові можливість погодитися, уточнити або відкинути запропоноване формулювання.

У фізичній терапії подібна робота зі словом співрозмовника має інше практичне спрямування. В одному з епізодів пацієнтка каже, що артрит не можна вилікувати, його можна лише manage. Фізичний терапевт спочатку відокремлює слова інших фахівців від власного переконання пацієнтки, а потім повертається до manage і запитує, що саме це означає для неї [18, с. 2489–2490].

Для пацієнтки «контролювати» стан означає передусім уникати важких навантажень і не перенапружувати спину. Уточнення одного загального слова дає змогу побачити цілу систему уявлень про хворобу та поведінку, яка з неї випливає. Професійно значущою стає не сама лексема manage, а той зміст, який людина вкладає в неї у власному житті.

Іноді фахівець, навпаки, не розгортає висловлену думку, а стисло узагальнює розповідь пацієнта. Пацієнт пояснює, що перестав грати в бадмінтон через страх посилення болю, який може завадити роботі й заробітку. Фізичний терапевт зводить цей причинний ланцюг до короткої репліки Takes priority for you [18, с. 2491].

Ця репліка не повторює сказане дослівно: кілька названих причин фахівець узагальнює як один життєвий пріоритет. У психологічних епізодах подібне переформулювання частіше веде до особистого чи міжособистісного значення; тут – до ієрархії функціональних і життєвих цінностей.

В обох типах консультацій фахівці обережно називають емоційний досвід співрозмовника. У фізіотерапевтичній консультації пацієнтка говорить про важку роботу, можливе погіршення стану і страх інвалідизації. Фізичний терапевт формулює це як a bit of a scary outlook for you [18, с. 2493–2494].

A bit тут функціонально близьке до психологічного kind of: фахівець називає внутрішній досвід іншої людини, але не подає свою інтерпретацію як беззаперечний факт.

Ще один важливий аспект – те, як фахівець реагує на незгоду й змінює свою пропозицію. У дослідженні Knapp фізичний терапевт пропонує пацієнтці після інсульту випробувати іншу палицю надворі. На здивоване What now? він відповідає No time like the present. Пацієнтка каже No. Після цього пропозиція змінюється на We could try it on the way back, а після її згоди – на We'll try it on the way back [19, с. 132].

За декілька реплік змінюється ступінь наполегливості пропозиції. Спочатку ідіомний вислів підштовхує до негайної дії; після прямої відмови фахівець пом'якшує й відкладає пропозицію; після згоди пацієнтки вона стає спільно погодженим планом. Партнерство виявляється не в окремій ввічливій формі, а в тому, що відповідь пацієнтки реально впливає на подальшу дію терапевта.

Той же принцип простежується під час визначення мети роботи над підписом після інсульту. Фізичний терапевт пропонує досягти more legible signature, але пацієнт заперечує саму передумову: oh it's legible. Після цього критерій змінюється: важливим стає вже те, щоб пацієнт сам був happy with результатом [20, с. 676].

Цей епізод показує, чому we, could, maybe чи shall we самі по собі ще не свідчать про партнерство. Воно стає реальним тоді, коли незгода пацієнта змінює запропонований фахівцем критерій успіху.

У психологічній консультації схожа напруга між професійною спрямованістю та автономією клієнта виникає під час домовленості про наступну зустріч. Отримавши позитивну, але недостатньо виразну відповідь, психолог ще раз перевіряє готовність клієнта й підкреслює відсутність тиску: No pressure, don't have to [14, с. 137].

Психологові потрібна чітка позиція клієнта, але водночас він підкреслює право відмовитися. Отже, прагнення фахівця спрямувати розмову не скасовує автономії клієнта: обидва принципи співіснують у межах однієї короткої послідовності.

Оцінна лексика також потребує окремої уваги. У фізичній терапії пацієнт не обов'язково сприймає позитивну оцінку як нейтральний факт і може поставити під сумнів її функцію. Після дуже позитивної характеристики ходьби він запитує: are you trying to encourage me are ye. Фізичний терапевт відповідає what do you think, а потім пояснює оцінку реальним прогресом: зазвичай пацієнтові потрібна більша допомога під час ходьби [21, с. 53].

Пацієнт фактично перевіряє, наскільки щира похвала і чи не має вона лише мотивувальної мети. Тому навіть Well done у реальній взаємодії не завжди є однозначною реплікою.

В інших епізодах замість глобальної негативної оцінки з'являється, наприклад, that's quite difficult. Якщо пацієнт негативно оцінює себе, фахівець заперечує таке узагальнення і зосереджує корекцію лише на окремому елементі руху [22, с. 976–1007].

Навіть проста оцінна лексика може виконувати складну прагматичну функцію. Її значення залежить від того, що саме оцінюється, після якої дії з'являється репліка і до чого вона веде далі.

У фізіотерапевтичному матеріалі особливо помітний безпосередній зв'язок мовлення з тілесним досвідом. У дослідженні Cowell та співавторів пацієнт боїться поворухнути спину. Фізичний терапевт не обмежується словесним поясненням його безпечності, а пропонує перевірити це рухом. Після зміни положення пацієнт каже: A lot better actually. Фахівець запитує Why is that?, а коли пацієнт сам припускає роль захисного напруження, відповідає I totally agree with you [16, с. 9].

Поза контекстом Why is that? – елементарне запитання. У цьому епізоді зрозуміти його можна лише з урахуванням щойно виконаного руху: пацієнт пояснює зміну тілесного відчуття, а терапевт підтверджує пояснення, до якого той дійшов сам.

Під час відеоконсультацій із фізичної терапії залежність мовлення від фізичного й візуального контексту ще помітніша. Перед дистанційним оглядом щиколоток терапевт формулює непрямий запит: Is there any way to start with me having a look at your ankles? Коли пацієнт починає змінювати положення тіла або камери, інструкції скорочуються до down a bit чи across a little bit [23, с. 30–37].

Граматично down a bit й across a little bit неповні, але в цій ситуації цього достатньо: зрозуміти їх можна завдяки спільному візуальному контексту. У психологічній взаємодії еліпсис частіше компенсується мовним контекстом; у фізичній терапії частина значення регулярно передається через те, що співрозмовники бачать і роблять.

Значущою виявляється й самоіронія. Одна з пацієнток у Cowell, описуючи, як біль обмежує її участь у спортивному житті онуків, називає себе like an old girl [18, с. 2492]. За жартівливою самоназвою бачимо цілком серйозне повідомлення про зміну функціонального та соціального статусу. Гумор у цьому випадку не є окремим «непрофесійним» шаром, а допомагає висловити клінічно значущий досвід.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз автентичних консультацій показує, що професійно маркована англійська мова психологів і фізичних терапевтів не зводиться до термінології. Значна частина її специфіки пов'язана з тим, як у професійній взаємодії використовуються звичайні розмовні засоби – метафори, ідіоми, самовиправлення, повтори, пом'якшення, оцінки й переформулювання.

В обох дискурсах слова клієнта/пацієнта часто є початком для наступної професійної дії. Різниця полягає насамперед у тому, куди веде така робота зі словами: у психологічній взаємодії – до особистого, емоційного й міжособистісного значення, у фізіотерапевтичній – до функціонального пріоритету, пояснення болю й руху, фізичного виконання та практичного результату.

Тому доцільно аналізувати не ізольовану фразу, а локальну послідовність, у якій видно реакцію співрозмовника та наступну репліку або дію фахівця. Для викладання професійної англійської це означає роботу не лише з термінами й готовими формулами, а й з автентичними моделями взаємодії [6, с. 49–55; 7, с. 90–94].

Перспективним є застосування такого аналізу до інших професій у сфері охорони здоров'я, реабілітації та психологічної допомоги. Окремо варто перевірити, наскільки автентичні лексико-прагматичні моделі представлені в сучасних підручниках англійської мови за професійним спрямуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.

2. Колеснікова І. А. Діалектика номінального та узуального в професійному дискурсі : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 248 с.

3. Морозова М. Професійний дискурс: семіотичний та когнітивний підходи. Актуальні питання іноземної філології. 2024. Вип. 21. С. 84–90. DOI: 10.32782/2410-0927-2024-21-13.

4. Матусевич Л. М. Мовленнєвий жанр дозволу в українськомовному діалогічному дискурсі: комунікативно-прагматичний та структурно-семантичний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Київ, 2018. 20 с.

5. Полюк І. С., Бондар Л. В., Рибчук О. С. Лінгвопрагматичний аспект дослідження медичного дискурсу. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72), № 1, ч. 2. С. 26–31. DOI: 10.32838/2710-4656/2022.1-2/05.

6. Сілевич Л. І. Мовнокомунікативна компетентність студентів-медиків: особливості сучасного наукового дискурсу. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». 2024. № 3. С. 49–55. DOI: 10.52726/as.humanities/2024.3.7.

7. Литвиненко Н. П., Ніколаєв В. В. Моделювання методики навчання професійного медичного дискурсу майбутніх лікарів. Медицина та фармація: освітні дискурси. 2026. № 2. С. 90–94. DOI: 10.32782/eddiscourses/2026-2-13.

8. Кітура Г., Прокоп І., Ворона І. Медичний дискурс і проблеми його перекладу: теоретичний вимір. Медична освіта. 2026. № 2. С. 21–25. DOI: 10.11603/m.2414-5998.2026.2.16443.

9. Ткач А., Шутак Л. Культура мовлення медичного працівника: комунікативно-психологічний аспект. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2026. № 1 (41). С. 85–88. DOI: 10.24061/2411-6181.1.2026.496.

10. Пастернак Т., Пастернак Є. Синестетична метафора у медичному дискурсі: когнітивно-лінгвістичний аналіз. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія. 2025. № 2 (16). С. 65–70. DOI: 10.32689/maup.philol.2025.2.9.

11. Бебих В., Рак О. Функціонування концепту surgery як компоненту концептосфери rehabilitation в англомовному медичному дискурсі. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2026. № 1 (41). С. 99–102. DOI: 10.24061/2411-6181.1.2026.499.

12. Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В. Функціонування англіцизмів у професійному психологічному дискурсі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2025. № 76. С. 109–113. DOI: 10.32782/2409-1154.2025.76.21.

13. Калмиков Г. В. Психологія розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів : автореф. дис. … д-ра психол. наук : 19.00.07 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав, 2020. 44 с.

14. Bradshaw T. J. Psychotherapeutic Projects and Personal Interests: A Conversation Analytic Investigation of Talk in Initial Cognitive Behaviour Therapy Consultations : PhD thesis. School of Psychology, Faculty of Health and Medical Sciences, The University of Adelaide. Adelaide, 2024.

15. Pino M., Land V., Hoey E. Moving towards (and away from) possible discussions about dying: Emergent outcomes of companions' actions in hospice consultations. Social Interaction. Video-Based Studies of Human Sociality. 2024. Vol. 7, No. 3. DOI: 10.7146/si.v7i3.144611.

16. Cowell I., McGregor A., O'Sullivan P., O'Sullivan K., Poyton R., Schoeb V., Murtagh G. A Detailed Analysis of How Physiotherapists "Give" Reassurance for Patients' Concerns in Back Pain Consultations. Qualitative Health Research. 2026. Vol. 36, No. 10–11. P. 1181–1196. DOI: 10.1177/10497323251320874.

17. Bradshaw T., Le Couteur A., Oxlad M. Morality and emotion in therapy clients' accounts for suicidality. Counselling Psychology Quarterly. 2025. Vol. 38, No. 2. P. 187–207. DOI: 10.1080/09515070.2024.2361380.

18. Cowell I., McGregor A., O'Sullivan P., O'Sullivan K., Poyton R., Schoeb V., Murtagh G. Physiotherapists' approaches to patients' concerns in back pain consultations following a psychologically informed training program. Qualitative Health Research. 2021. Vol. 31, No. 13. P. 2486–2501. DOI: 10.1177/10497323211037651.

19. Knapp F. E. Social Power Dynamics and Partnership in Stroke Physiotherapy Treatment Interactions : doctoral thesis. University of Southampton. Southampton, 2007.

20. Parry R. H. Communication during goal-setting in physiotherapy treatment sessions. Clinical Rehabilitation. 2004. Vol. 18, No. 6. P. 668–682. DOI: 10.1191/0269215504cr745oa.

21. Parry R. H. Communication between Stroke Patients and Physiotherapists: A Conversation Analysis : PhD thesis. University of Nottingham. Nottingham, 2002.

22. Parry R. H. The interactional management of patients' physical incompetence: A conversation analytic study of physiotherapy interactions. Sociology of Health & Illness. 2004. Vol. 26, No. 7. P. 976–1007. DOI: 10.1111/j.0141-9889.2004.00425.x.

23. Seuren L. M., Gilbert A., Ramdharry G., Walumbe J., Shaw S. E. Video analysis of communication by physiotherapists and patients in video consultations: A qualitative study using conversation analysis. Physiotherapy. 2024. Vol. 123. P. 30–37. DOI: 10.1016/j.physio.2023.10.002.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 378.147:811.111:004.8
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.16

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕС НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES INTO THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROCESS FOR STUDENTS AT INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Кащук М.Г.,
orcid.org/0000-0001-5881-3280
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Львівського державного університет внутрішніх справ

Волошина В.В.,
orcid.org/0009-0000-8352-2848
старший викладач кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто актуальну проблему використання технологій штучного інтелекту (ШІ) у процесі викладання англійської мови студентам закладів вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою цифровізацією освітнього простору, поширенням генеративного штучного інтелекту та необхідністю адаптації традиційних методів навчання до сучасних умов. Метою статті є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз можливостей використання технологій штучного інтелекту у викладанні англійської мови, визначення їхнього дидактичного потенціалу, основних напрямів застосування та умов ефективної інтеграції в освітній процес.

На основі аналізу вітчизняних наукових праць визначено основні можливості використання ШІ у процесі іншомовної підготовки студентів. З'ясовано, що інтелектуальні цифрові технології сприяють персоналізації навчання, адаптації навчального матеріалу до індивідуального рівня підготовки здобувачів освіти, розвитку лексико-граматичних і мовленнєвих навичок, удосконаленню говоріння та письма, організації самостійної роботи й забезпеченню оперативного зворотного зв'язку. Обґрунтовано перспективність застосування ШІ для роботи з автентичними англомовними текстами, моделювання професійних і міжкультурних комунікативних ситуацій, підтримки науково-дослідної діяльності та розвитку цифрової й медіаграмотності студентів.

Водночас акцентовано увагу на проблемах і ризиках використання ШІ, зокрема можливості надмірної залежності студентів від цифрових технологій, зниження рівня самостійності та критичного мислення, недостовірності згенерованої інформації, а також дотримання принципів академічної доброчесності. Визначено необхідність підвищення цифрової та методичної компетентності викладачів і формування у студентів культури відповідального використання ШІ. Зроблено висновок, що штучний інтелект доцільно розглядати як допоміжний дидактичний інструмент, а не як заміну викладача чи самостійної діяльності студента. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням та експериментальною перевіркою методики інтеграції конкретних інструментів ШІ у навчання англійської мови студентів різних спеціальностей.

Ключові слова: штучний інтелект, генеративний штучний інтелект, англійська мова, заклади вищої освіти, цифровізація освіти, іншомовна комунікативна компетентність, самостійна робота, цифрова компетентність.

This article examines the pressing issue of using artificial intelligence (AI) technologies in the process of teaching English to students at institutions of higher education. The relevance of this study stems from the rapid digitization of the educational landscape, the proliferation of generative artificial intelligence, and the need to adapt traditional teaching methods to modern conditions. The purpose of the article is to provide a theoretical justification and a comprehensive analysis of the possibilities for using artificial intelligence technologies in English language instruction, to identify their didactic potential, the main areas of application, and the conditions for their effective integration into the educational process.

Based on an analysis of domestic scholarly works, the main opportunities for using AI in the process of teaching students a foreign language have been identified. It has been established that intelligent digital technologies facilitate the personalization of learning, the adaptation of instructional material to students' individual proficiency levels, the development of lexical, grammatical, and speaking skills, the improvement of speaking and writing, the organization of independent study, and the provision of prompt feedback. The study substantiates the potential of using AI for working with authentic English-language texts, simulating professional and intercultural communication situations, supporting research activities, and developing students' digital and media literacy.

At the same time, attention was focused on the challenges and risks associated with the use of AI, including the potential for students to become overly dependent on digital technologies, a decline in independence and critical thinking, the unreliability of generated information, and adherence to the principles of academic integrity. The need to enhance teachers' digital and pedagogical competencies and to foster a culture of responsible AI use among students was identified. It was concluded that artificial intelligence should be viewed as a supplementary teaching tool rather than a replacement for the instructor or for students' independent work. Prospects for further research involve the development and experimental testing of methods for integrating specific AI tools into English language instruction for students in various fields of study.

Key words: artificial intelligence, generative artificial intelligence, English language, institutions of higher education, digitization of education, foreign language communicative competence, independent study, digital competence.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій, процеси глобалізації та поширення систем штучного інтелекту зумовлюють трансформацію сучасної вищої освіти та висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Важливим завданням закладів вищої освіти є не лише підготовка фахівців у галузі технологій ШІ, а й формування готовності студентів ефективно, критично та відповідально використовувати його можливості у навчальній і професійній діяльності. Це актуалізує проблему педагогічно обґрунтованої інтеграції технологій штучного інтелекту в освітній процес.

Особливо перспективним є використання ШІ у навчанні іноземних мов, зокрема англійської, яка відіграє важливу роль у професійній та академічній підготовці студентів. Володіння англійською мовою забезпечує доступ до наукової та професійної інформації, сприяє міжнародній комунікації, академічній мобільності та професійній взаємодії. Водночас сучасна іншомовна підготовка передбачає не лише засвоєння мовних знань, а й здатність використовувати мову в реальних академічних і професійних ситуаціях, працювати з автентичними джерелами та самостійно вдосконалювати мовні компетентності.

Традиційні підходи до навчання англійської мови не завжди забезпечують належний рівень індивідуалізації, оперативного зворотного зв'язку, навчальної автономії та постійної мовної практики. Особливо це відчутно в умовах змішаного й дистанційного навчання, що зумовлює потребу в цифрових інструментах для підтримки студентів під час аудиторної та самостійної роботи.

Технології штучного інтелекту створюють додаткові можливості для персоналізації навчання, оперативного зворотного зв'язку, моделювання ситуацій іншомовного спілкування, урізноманітнення навчальних завдань і підтримки самостійної роботи. Водночас ефективність їх використання залежить від методично обґрунтованого добору цифрових інструментів, способів їх застосування та належної ролі викладача в освітньому процесі.

Отже, актуальність проблеми визначається необхідністю адаптації навчання англійської мови до сучасного цифрового освітнього середовища, підвищення його персоналізації та практичної спрямованості, а також формування у студентів навичок ефективного й відповідального використання технологій штучного інтелекту. Їх інтеграція має не замінювати викладача, а розширювати його педагогічний інструментарій і сприяти підвищенню якості іншомовної та професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових джерел засвідчує значне зростання інтересу дослідників до проблеми використання технологій штучного інтелекту (ШІ) в освіті, зокрема у процесі навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. Актуалізація цього напряму досліджень зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, поширенням генеративного штучного інтелекту та необхідністю адаптації освітнього процесу до нових умов цифрового середовища. Наукові розвідки зарубіжних і вітчизняних учених охоплюють широкий спектр питань: від визначення дидактичного потенціалу ШІ та можливостей персоналізації навчання до вивчення етичних ризиків, проблем академічної доброчесності, цифрової компетентності викладачів і впливу інтелектуальних технологій на навчальну автономію здобувачів освіти.

У зарубіжному науковому просторі вагомий внесок у дослідження проблематики застосування штучного інтелекту в освіті зробили Г. Кромптон, Д. Берк, Я. Карбо Сільва, М. Сандоваль Перес, М. Альварес Пенья, В. Коельо Васкес, А. Рінексьо, А. Муслім, Р. Родлія, Н. Чен, Є. Фахрія, Ч.-І. Тієн, С. Дела Круз, З. Гафар, Л. Раоуф, С. Гогберашвілі, Н. Лацабідзе, Е. Уйгун, Ч. Ван, Б. Цзоу, Р. В. Кілат та інші. У їхніх працях розглянуто можливості ШІ для вдосконалення мовної освіти, зокрема персоналізації навчання, адаптації освітнього контенту, автоматизованого оцінювання, оперативного зворотного зв'язку та розвитку мовленнєвих навичок.

Зарубіжні дослідження засвідчують значний дидактичний потенціал ШІ у формуванні іншомовної комунікативної компетентності. Інтелектуальні цифрові інструменти сприяють адаптації завдань до рівня підготовки студентів, урізноманітненню мовної практики, моделюванню комунікативних ситуацій та вдосконаленню лексико-граматичних навичок. Водночас науковці наголошують на ризиках надмірного використання ШІ, зокрема зниженні самостійності студентів, послабленні критичного мислення та виникненні залежності від цифрових технологій. Актуальними залишаються також питання академічної доброчесності, достовірності згенерованого контенту та конфіденційності даних.

Важливою умовою ефективної інтеграції ШІ є готовність викладачів до його педагогічно доцільного використання. Недостатній рівень цифрової та методичної компетентності, відсутність чітких рекомендацій і належної інституційної підтримки можуть обмежувати результативність таких технологій. Отже, зарубіжні

дослідження розглядають використання ШІ в мовній освіті комплексно, поєднуючи технологічні можливості з педагогічними, етичними та організаційними аспектами.

Український науковий простір характеризується активізацією досліджень цифровізації освіти та використання інтелектуальних технологій. Значний внесок у теоретичне й методичне осмислення цифрової трансформації освіти зробили Н. Морзе, О. Спірін, С. Семеріков, Л. Карташова, М. Кадемія, В. Биков, О. Овчарук та інші науковці. У їхніх працях розглянуто роль цифрових технологій у підвищенні якості навчання, розвиток цифрової компетентності педагогів та педагогічні умови ефективного використання сучасних технологій.

Проблематиці застосування штучного інтелекту та нейромереж у професійній підготовці фахівців присвячено праці Я. Берегової, Н. Борисенко, Т. Гембари, Т. Полухтович, М. Цюрик, Б. Лінника, О. Гаєвської, Д. Швидкого, О. Трифонової, М. Садового, С. Шехавцової та інших дослідників. Науковці визначають освітній потенціал ШІ, його можливості для оптимізації та персоналізації навчання, автоматизації окремих процедур і вдосконалення професійної підготовки.

Окремий напрям становлять дослідження використання ШІ у навчанні іноземних мов. Т. Кокнова, В. Краснопольський, Т. Пахомов, Ю. Курилов, К. Новік, Є. Козлов, І. Голубєв та інші досліджують застосування чат-ботів, систем автоматизованого перекладу, адаптивних платформ і генеративних моделей для розвитку іншомовних навичок, індивідуалізації навчання та підтримки самостійної роботи студентів.

Водночас Л. Кушмар, А. Ворначев, І. Коробова, Н. Кайда та інші науковці наголошують на необхідності методично виваженого використання ШІ як додаткового, а не альтернативного викладачеві дидактичного інструменту. Ефективність його застосування залежить від цілей навчання, педагогічного дизайну та цифрової компетентності учасників освітнього процесу. Важливими є також розвиток критичного мислення, уміння перевіряти достовірність інформації, створеної ШІ, та дотримання принципів академічної доброчесності.

Аналіз наукових джерел засвідчує наявність значного теоретичного й практичного підґрунтя для використання ШІ в освіті. Однак недостатньо дослідженою залишається проблема системної інтеграції різноманітних інструментів ШІ в навчання англійської мови студентів закладів вищої освіти. Потребують подальшого вивчення їх комплексне поєднання в межах єдиного педагогічного дизайну, довготривалий вплив на іншомовну комунікативну компетентність, критичне мислення, академічне письмо й навчальну автономність, а також здатність студентів оцінювати якість і достовірність результатів роботи ШІ.

Актуальними залишаються також підготовка викладачів англійської мови до педагогічно доцільного використання ШІ, розвиток їхньої цифрової та методичної компетентності, розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення й адаптація зарубіжного досвіду до українського освітнього середовища.

Таким чином, попри значну кількість досліджень, питання системної та методично обґрунтованої інтеграції ШІ у викладання англійської мови студентам ЗВО залишається відкритим, що зумовлює актуальність подальшого наукового пошуку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз можливостей використання технологій штучного інтелекту у викладанні англійської мови студентам закладів вищої освіти, визначення їхнього дидактичного потенціалу та напрямів інтеграції в освітній процес. Для досягнення мети передбачено проаналізувати сучасні зарубіжні й вітчизняні підходи до використання ШІ у навчанні іноземних мов; визначити його можливості для персоналізації навчання, розвитку іншомовної комунікативної компетентності, удосконалення мовленнєвих навичок і підтримки самостійної роботи студентів; охарактеризувати педагогічні, методичні та етичні проблеми використання ШІ; окреслити умови його ефективної інтеграції та перспективи подальшого застосування у професійній підготовці здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток цифрових технологій зумовлює трансформацію освітнього процесу та потребує пошуку нових підходів до організації навчання у закладах вищої освіти. Одним із найбільш перспективних напрямів цифровізації освіти є використання технологій штучного інтелекту (ШІ), які поступово інтегруються у професійну підготовку здобувачів освіти, організацію самостійної роботи, створення навчального контенту та забезпечення зворотного зв'язку. Наукові дослідження засвідчують, що ШІ може виступати не лише технологічним засобом, а й важливим педагогічним інструментом, здатним урізноманітнювати освітній процес, підтримувати індивідуалізацію навчання та сприяти розвитку творчих і професійних компетентностей студентів [1; 3; 9].

Застосування штучного інтелекту у професійній підготовці майбутніх фахівців створює можливості для зміни характеру навчальної діяльності. Зокрема, Я. Берегова та Н. Борисенко розглядають ШІ як інструмент розвитку креативності майбутнього викладача, акцентуючи увагу на можливостях технологій стимулювати творче мислення та пошук нових способів розв'язання навчальних і професійних завдань [1]. У цьому контексті використання ШІ у процесі навчання англійської мови може сприяти не лише засвоєнню мовного матеріалу, а й розвитку творчого підходу до іншомовної комунікації, створення текстів, презентацій, діалогів та розв'язання професійно орієнтованих комунікативних ситуацій.

Важливим чинником ефективного використання ШІ є готовність викладача до роботи в цифровому освітньому середовищі. Т. Гембара, досліджуючи застосування технологій штучного інтелекту для сучасної педагогічної мобільності, наголошує на необхідності адаптації професійної діяльності педагога до нових технологічних умов [3]. Це положення є особливо актуальним для викладачів іноземної мови, оскільки інтеграція ШІ потребує не лише технічного володіння цифровими інструментами, а й розуміння принципів їх педагогічно доцільного використання.

Водночас можливості ШІ пов'язані з індивідуалізацією освітнього процесу. Дослідження Т. Полухтович, М. Цюрик та Б. Лінника, присвячене використанню штучного інтелекту в інклюзивній освіті, демонструє перспективність інтелектуальних технологій для створення більш гнучкого освітнього середовища та врахування індивідуальних потреб здобувачів освіти [9]. У процесі навчання англійської мови ця можливість набуває особливого значення, оскільки студенти однієї академічної групи можуть істотно відрізнятися за рівнем володіння мовою, темпом засвоєння матеріалу, навчальною мотивацією та освітніми потребами.

Практичні можливості застосування ШІ у мовній освіті підтверджуються дослідженням О. Гаєвської та Д. Швидкого, які розглядають використання штучного інтелекту під час реалізації науково-дослідного проєкту у процесі викладання японської мови студентам-філологам [2]. Такий досвід свідчить про можливість інтеграції ШІ не лише у виконання стандартних мовних вправ, а й у дослідницьку діяльність студентів. У процесі навчання англійської мови це може передбачати пошук та опрацювання інформації, роботу з автентичними джерелами, підготовку презентацій, формулювання дослідницьких запитань, аналіз мовного матеріалу та представлення результатів.

На значущості технологій штучного інтелекту у професійній підготовці наголошують О. Трифонова та М. Садовий, які аналізують використання ШІ та нейромереж в освітньому процесі під час вивчення фахових дисциплін студентами [12]. Це дає підстави розглядати ШІ як складову сучасного цифрового освітнього середовища, використання якої має бути спрямоване на формування готовності майбутнього фахівця застосовувати інноваційні технології у професійній діяльності.

Для навчання англійської мови важливим є не лише формування мовної компетентності, а й розвиток здатності студентів здійснювати ефективну міжкультурну комунікацію. У цьому аспекті важливими є результати дослідження С. Шехавцової та співавторів, у якому розглядаються сучасні технології формування міжкультурної компетентності студентів закладів вищої освіти у процесі професійної підготовки [13]. Використання цифрових технологій, зокрема інтелектуальних систем, може забезпечувати моделювання різноманітних комунікативних ситуацій, ознайомлення студентів із культурними особливостями іншомовного середовища та формування навичок адекватної поведінки в ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Проблематика цифровізації іншомовної освіти представлена також у дослідженні Т. Кокнової, присвяченому практичному досвіду онлайн-навчання як засобу розвитку лінгвістично-методичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов [6]. Результати цього дослідження є важливими для розуміння ролі цифрового освітнього середовища у професійній підготовці майбутніх фахівців. Застосування ШІ можна розглядати як подальший етап розвитку такого середовища, який розширює можливості для індивідуальної мовної практики, самоконтролю та отримання додаткової навчальної підтримки.

Особливо значущим напрямом використання ШІ у викладанні англійської мови є організація самостійної роботи студентів. В. Краснопольський, Т. Пахомова та Ю. Курилова визначають навчальний потенціал штучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови [7]. Використання ШІ дозволяє студентам отримувати додаткові пояснення, виконувати мовні вправи, працювати з текстами, здійснювати самоперевірку та отримувати оперативний зворотний зв'язок. Це створює умови для більшої автоном-

ності здобувачів освіти та дає можливість організовувати навчальну діяльність відповідно до індивідуального темпу й потреб.

Водночас використання ШІ у самостійній роботі потребує зміни самого характеру навчальних завдань. Просте копіювання відповідей, згенерованих системою, не забезпечує належного рівня засвоєння навчального матеріалу. Тому доцільно пропонувати студентам завдання, які передбачають аналіз, перевірку, порівняння та редагування результатів роботи ШІ. Наприклад, студент може отримати текст англійською мовою, створений штучним інтелектом, визначити його лексичні, граматичні або змістові неточності, перевірити інформацію за іншими джерелами та запропонувати власний відредагований варіант. Такий підхід сприяє одночасному розвитку мовної компетентності, критичного мислення та цифрової грамотності.

Важливою умовою ефективного використання ШІ є професійна підготовка викладача. К. Новік, Є. Козлов та І. Голубєва розглядають застосування штучного інтелекту у процесі професійного розвитку викладачів англійської мови, наголошуючи на необхідності формування відповідних стратегій його використання [8]. Викладач має не лише знати функціональні можливості сучасних інструментів, а й уміти визначати їхню педагогічну цінність, формулювати ефективні запити, критично оцінювати результати генерації та адаптувати їх до рівня студентів і цілей конкретного заняття.

У цьому контексті важливим є поняття медіаграмотності, яке набуває нового змісту в умовах поширення генеративного штучного інтелекту. С. Терепищий акцентує увагу на необхідності інтеграції інструментів і методів ШІ в сучасні педагогічні підходи та розвитку медіаграмотності в умовах технологічних змін [10]. Для студентів, які використовують ШІ під час вивчення англійської мови, це означає необхідність навчитися критично оцінювати отриману інформацію, перевіряти її достовірність, виявляти можливі помилки та розуміти обмеження інтелектуальних систем.

Штучний інтелект може використовуватися також у науково-дослідній діяльності студентів. С. Толочко розглядає методику використання сервісів зі штучним інтелектом для репрезентації результатів наукових досліджень [11]. Для студентів, які вивчають англійську мову, це відкриває можливості для роботи з англомовною науковою літературою, структурування інформації, підготовки презентацій, редагування текстів та представлення результатів власних досліджень. Водночас студент має залишатися автором змісту та відповідати за достовірність і якість представленої інформації.

Питання сприйняття технологій ШІ здобувачами освіти також є важливим для визначення ефективності їх інтеграції в освітній процес. А. Годунова та С. Толочко досліджували сприйняття молоддю технологій штучного інтелекту, що дозволяє актуалізувати проблему формування відповідального ставлення до їх використання [4]. У навчанні англійської мови це особливо важливо, оскільки доступність генеративних систем може створювати спокусу використовувати їх для автоматичного виконання навчальних завдань. Тому поряд із технічними навичками роботи з ШІ необхідно формувати усвідомлення студентами меж його використання та власної відповідальності за результати навчальної діяльності.

Безпосередньо проблему інноваційних технологій викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу ШІ розглядають В. Дроздова, К. Рудніцька та І. Росквас [5]. Автори акцентують увагу на необхідності адаптації методики викладання іноземних мов до нових технологічних умов. Це дає підстави стверджувати, що інтеграція ШІ не повинна обмежуватися механічним додаванням цифрового інструменту до традиційного заняття. Вона передбачає переосмислення змісту, форм і методів навчання та створення нових моделей взаємодії між викладачем, студентом і цифровим середовищем.

На основі аналізу зазначених досліджень можна визначити основні напрями використання технологій ШІ у процесі навчання англійської мови студентів закладів вищої освіти. До них належать: персоналізація навчання; розвиток лексико-граматичних навичок; удосконалення говоріння та письма; організація самостійної роботи; робота з автентичними англомовними текстами; моделювання професійних і міжкультурних ситуацій; підтримка науково-дослідної діяльності; забезпечення оперативного зворотного зв'язку; розвиток цифрової та медіаграмотності [2; 7; 10; 11].

Персоналізація навчання передбачає можливість адаптувати зміст і складність завдань до рівня підготовки конкретного студента. У процесі вивчення англійської мови ШІ може використовуватися для створення індивідуальних вправ, пояснення граматичних явищ, добору лексики, формування додаткових завдань та організації мовленнєвої практики. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям індивідуалізації освіти та дозволяє студенту працювати у власному темпі [7; 9].

Розвиток комунікативної компетентності може забезпечуватися шляхом використання ШІ для моделювання діалогів, рольових ситуацій, професійного спілкування та дискусій. Студент отримує можливість практикувати англійську мову не лише під час аудиторних занять, а й у процесі самостійної роботи. Це особливо важливо для формування навичок спонтанного мовлення та подолання психологічних бар'єрів під час іншомовної комунікації [5; 13].

Перспективним є також використання ШІ для професійно орієнтованого навчання. Зміст навчальних завдань може бути пов'язаний із майбутньою професійною діяльністю студентів: підготовкою ділових листів, презентацій, професійних повідомлень, співбесід, переговорів, аналізом фахової документації та роботою з термінологією. Такий підхід сприяє формуванню здатності застосовувати англійську мову в реальних професійних ситуаціях [12; 13].

Водночас використання ШІ має супроводжуватися розвитком критичного мислення. Генеративні системи можуть створювати швидкі та зовні переконливі відповіді, однак вони не гарантують абсолютної достовірності отриманих результатів. Тому студент має вміти перевіряти інформацію, порівнювати її з іншими джерелами, виявляти помилки та критично оцінювати запропонований матеріал [4; 10]. Застосування ШІ не повинно призводити до зменшення самостійної інтелектуальної діяльності студента.

Окремої уваги потребує проблема академічної доброчесності. Використання генеративного ШІ під час написання есе, виконання перекладів, підготовки відповідей або інших навчальних завдань може ускладнювати визначення реального рівня знань студента. У зв'язку з цим доцільним є використання таких форм роботи, які передбачають демонстрацію процесу виконання завдання, усний захист, аргументацію власних рішень, редагування та рефлексію. Таким чином, ШІ має використовуватися як допоміжний інструмент, а не як засіб повної заміни самостійної роботи здобувача освіти.

Важливою умовою ефективного використання ШІ є зміна ролі викладача. У цифровому освітньому середовищі викладач уже не є єдиним джерелом інформації, однак його роль не зменшується, а трансформується. Він стає організатором, консультантом, модератором та експертом, який визначає навчальні цілі, добирає відповідні інструменти, контролює якість освітнього контенту та допомагає студентам критично осмислювати результати роботи ШІ [3; 8].

Отже, використання штучного інтелекту у викладанні англійської мови студентам закладів вищої освіти доцільно розглядати в межах моделі взаємодії «викладач – студент – штучний інтелект». У цій моделі викладач забезпечує педагогічне керування процесом, студент залишається активним суб'єктом навчання, а ШІ виконує допоміжну функцію, розширюючи можливості для практики, персоналізації, самоконтролю та творчої діяльності. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям цифрової трансформації освіти та дозволяє поєднати технологічні можливості ШІ з основними принципами педагогічно організованого навчання [1; 7; 12].

Таким чином, технології штучного інтелекту мають значний потенціал для вдосконалення процесу навчання англійської мови у закладах вищої освіти. Їх педагогічна цінність полягає у можливості забезпечувати індивідуалізацію навчання, розширювати мовленнєву практику, підтримувати самостійну роботу, сприяти розвитку професійної та міжкультурної комунікативної компетентності, а також формувати цифрову й медіаграмотність студентів [7; 10; 13]. Водночас ефективність використання ШІ визначається не кількістю застосованих цифрових інструментів, а їх відповідністю навчальним цілям, рівню підготовки студентів та методичним принципам організації освітнього процесу.

З огляду на це перспективним є подальше розроблення методичних моделей інтеграції конкретних інструментів штучного інтелекту у викладання англійської мови, визначення критеріїв оцінювання результативності їх використання, а також створення рекомендацій для викладачів щодо організації академічно доброчесної та педагогічно доцільної взаємодії студентів із технологіями ШІ.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інтеграція технологій штучного інтелекту у процес викладання англійської мови студентам закладів вищої освіти є одним із перспективних напрямів сучасної цифрової трансформації освіти. Аналіз наукових праць засвідчив, що ШІ має значний дидактичний потенціал та може використовуватися для персоналізації навчання, розвитку іншомовної комунікативної компетентності, удосконалення лексико-граматичних і мовленнєвих навичок, організації самостійної роботи студентів, роботи з автентичними текстами, моделювання професійних і міжкультурних комунікативних ситуацій, а також підтримки науково-дослідної діяльності.

Встановлено, що одним із найбільш вагомих результатів використання ШІ є розширення

можливостей для індивідуалізації навчання. Інтелектуальні цифрові інструменти дають змогу адаптувати зміст і складність навчальних завдань до рівня мовної підготовки студентів, забезпечувати додаткову мовну практику та надавати оперативний зворотний зв'язок. Особливого значення це набуває в організації самостійної роботи, оскільки використання ШІ створює додаткові умови для розвитку навчальної автономії та формування навичок самоконтролю.

Водночас встановлено, що використання штучного інтелекту не повинно розглядатися як заміна викладача або самостійної діяльності студента. Ефективність його застосування визначається насамперед якістю педагогічного дизайну, відповідністю конкретного цифрового інструменту визначеним навчальним цілям та рівнем цифрової й методичної компетентності викладача. Оптимальною є модель взаємодії «викладач – студент – штучний інтелект», у якій викладач здійснює педагогічне керування та контроль, студент залишається активним суб'єктом освітньої діяльності, а ШІ виконує допоміжну функцію.

Поряд із перевагами використання технологій ШІ виявлено низку проблем, що потребують подальшого наукового та методичного опрацювання. До них належать ризик надмірної залежності студентів від цифрових інструментів, можливе зниження рівня самостійності та критичного мислення, проблеми достовірності згенерованої інформації, дотримання принципів академічної доброчесності, а також недостатня готовність окремих викладачів до педагогічно обґрунтованого використання технологій штучного інтелекту. У зв'язку з цим необхідним є формування у студентів культури відповідального використання ШІ, уміння перевіряти та критично оцінювати отриману інформацію, а у викладачів – відповідних цифрових і методичних компетентностей.

Отже, технології штучного інтелекту можуть стати ефективним доповненням до традиційних та інноваційних методів навчання англійської мови у закладах вищої освіти за умови їх системного, педагогічно доцільного та етично відповідального використання. Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні та експериментальній перевірці методики інтеграції конкретних інструментів генеративного штучного інтелекту у навчання англійської мови студентів різних спеціальностей; визначенні критеріїв оцінювання ефективності їх використання; дослідженні впливу ШІ на формування іншомовної комунікативної компетентності, критичного мислення та навчальної автономії студентів; а також у розробленні рекомендацій щодо підготовки викладачів до ефективного та академічно доброчесного використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берегова Я., Борисенко Н. Штучний інтелект як інструмент розвитку креативності майбутнього вчителя початкової школи. *Science, People and the Latest Technologies : the Bulletin of the IV International Scientific and Practical Conference*, October 09–11, 2023. Sofia, Bulgaria, 2023. С. 132–135.

2. Гаєвська О., Швидкий Д. Впровадження методу науково-дослідного проекту з використанням штучного інтелекту при викладанні японської мови студентам-філологам. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 2 (53). С. 34–39. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.53.34-39

3. Гембара Т. Застосування технологій штучного інтелекту для сучасної педагогічної мобільності. *Професійний розвиток педагога в умовах інтеграції до європейського освітнього простору: міжнародна академічна та професійна/професійно-педагогічна мобільність : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2021. С. 119–121.

4. Годунова А., Толочко С. Моніторингове дослідження сприйняття підлітками технологій зі штучним інтелектом. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2023. Вип. 12 (30). С. 185–195. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-185-195

5. Дроздова В. В., Рудніцька К. В., Росквас І. А. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. *Академічні візії*. 2023. Вип. 26. С. 1–16.

6. Koknova T. Practical Experience of "Online Learning" Course as a Tool to Develop Linguistic-and-Methodological Competence of Prospective Foreign Language Teachers. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 30, т. 4. С. 53–60. DOI:10.24919/2308-4863.4/30.212554

7. Краснопольський В., Пахомова Т., Курилова Ю. Навчальний потенціал штучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Вип. 7 (13). С. 587–599. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-587-599

8. Новік К., Козлов Є., Голубєва І. Застосування штучного інтелекту в процесі CPD для викладачів англійської мови: стратегії та перспективи. *Вісник науки та освіти*. 2024. Вип. 3 (21). С. 287–300. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-3(21)-287-300

9. Полухтович Т. Г., Цюрик М. П., Лінник Б. В. Використання штучного інтелекту в інклюзивній освіті. *Topical Aspects of Modern Scientific Research : the Bulletin of the 3-rd International Scientific and Practical Conference*, November 23–25, 2023. Tokyo, Japan : 2CPN Publishing Group, 2023. P. 357–360.

10. Терепищий С. Медіаграмотність в епоху штучного інтелекту: інтеграція інструментів і методів штучного інтелекту в сучасні педагогічні підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2023. Вип. 60, т. 4. С. 195–202.

11. Толочко С. Методика використання сервісів зі штучним інтелектом для репрезентації результатів наукових досліджень. *Ricerche Scientifiche e Metodi della Loro Realizzaziona: Esperienza Mandiale e Raelta Domestiche*. Bologna, Repubblica Italiana, 2023. P. 198–201. DOI: 10.36074/logos29.09.2023.57.

12. Трифонова О., Садовий М. Використання штучного інтелекту та нейромереж в освітньому процесі з фахових дисциплін студентами спеціальності «Професійна освіта (Цифрові технології)». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2023. Вип. 1. С. 45–54. DOI: https://doi.org/10.25128/2415-3605.23.1.6

13. Shekhavtsova S. et al. Modern Technologies for Forming Intercultural Competence in Students of HEIs in the Process of Professional Training. *Revista Eduweb*. 2023. Vol. 17, № 2. P. 177–187. DOI: https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.15

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.111'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.17

ТЕКСТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ КОНСТРУЮВАННЯ СУЧАСНОГО АНГЛІЙСЬКОМОВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО НАРАТИВУ

TEXTUAL STRATEGIES FOR CONSTRUCTING CONTEMPORARY ENGLISH PSYCHOLOGICAL NARRATIVE

Куліш В.С.,
orcid.org/0000-0002-8283-7431
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету

У статті досліджено текстуальні стратегії конструювання сучасного англійськомовного психологічного наративу як текстуально організованої моделі репрезентації, інтерпретації та переосмислення психологічного досвіду. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становлять положення когнітивної, постклассичної та лінгвістичної наратології, відповідно до яких наратив розглядається не лише як спосіб організації подій, а й як засіб структурування та осмислення людського досвіду. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією способів представлення психологічного знання в сучасному англомовному медіадискурсі та необхідністю встановлення механізмів його адаптації до широкої аудиторії засобами наративної організації. Встановлено, що текстуальна організація психологічного наративу характеризується функціональною взаємодією його вступної, основної та фінальної частин. Вступна частина реалізує стратегію експерієнційного залучення через актуалізацію психологічної проблеми на основі професійного або особистого досвіду, типізованих життєвих ситуацій та апеляції до досвіду адресата. Основна частина характеризується взаємодією наративно-інтерпретаційного та практико-орієнтованого компонентів. Виявлено типову трикомпонентну структуру наративно-інтерпретаційного блоку, що включає концептуальне ядро, наративні ілюстрації або мікросценарії та інтерпретаційне розгортання. Фінальні компоненти психологічного наративу виконують функцію узагальнення представленого досвіду та спрямовують адресата на його когнітивне, емоційне й ціннісне переосмислення. Встановлено, що взаємодія зазначених текстуальних стратегій забезпечує поступовий перехід від актуалізації психологічного досвіду до його осмислення та формування нових інтерпретаційних моделей. У результаті запропоновано узагальнену модель текстуального конструювання сучасного англомовного психологічного наративу: ДОСВІД → ІНТЕРПРЕТАЦІЯ → ТРАНСФОРМАЦІЯ.

Ключові слова: психологічний наратив, текстуальні стратегії, наративна організація, наративна інтерпретація, трансформація.

This article examines the textual strategies involved in constructing the contemporary English-language psychological narrative as a textually organized model of representation, interpretation, and reinterpretation of psychological experience. The theoretical and methodological basis of the study is provided by the principles of cognitive, post-classical, and linguistic narratology, according to which narrative is regarded not only as a way of organizing events but also as a means of structuring and making sense of human experience. The relevance of this study stems from the transformation of how psychological knowledge is presented in contemporary English-language media discourse and the need to establish mechanisms to adapt it for a wide audience through narrative organization. It has been established that the psychological narrative's textual organization is characterized by the functional interaction among its introductory, main, and concluding parts. The introductory part employs a strategy of experiential engagement by bringing the psychological problem to the fore through professional or personal experience, typical life situations, and an appeal to the recipient's experience. The main part is characterized by the interaction of narrative-interpretative and practice-oriented components. A typical three-component structure of the narrative-interpretative block has been identified, comprising a conceptual core, narrative illustrations or micro-scenarios, and interpretative development. The final components of the psychological narrative serve to summarise the experience presented and guide the recipient towards its cognitive, emotional, and value-based reinterpretation. It has been established that the interaction of these textual strategies ensures a gradual transition from the actualization of psychological experience to its reflection and the formation of new interpretative models. Consequently, a generalized model of the textual construction of the contemporary English-language psychological narrative is proposed: EXPERIENCE → INTERPRETATION → TRANSFORMATION.

Key words: psychological narrative, textual strategies, narrative organization, narrative interpretation, transformation.

Постановка проблеми. Сучасний англійськомовний медіадискурс характеризується трансформацією способів репрезентації та інтерпретації індивідуального досвіду, що особливо виразно простежується в психологічному наративі. Популяризація психологічного знання сприяє формуванню особливого типу наративної комунікації, у межах якої наукові та професійні концепції адаптуються до широкої аудиторії через їх поєднання з особистісними історіями, типовими життєвими сценаріями, діалогічними фрагментами та практичними рекомендаціями. Унаслідок

цього психологічний наратив функціонує не лише як засіб передачі інформації, а як простір інтерпретації індивідуального досвіду, у якому адресат залучається до осмислення власних емоційних станів, моделей поведінки та міжособистісних відносин.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становлять положення когнітивної та постклассичної наратології, відповідно до яких наратив розглядається не лише як спосіб організації подій, а й як засіб структурування та осмислення людського досвіду [2; 3]. У межах лінгвонаратологічного підходу увага акцентується на когнітивно-конструктивній природі наративу, який постає не лише як сукупність текстових одиниць, пов'язаних семантичними й темпоральними відношеннями, а й як результат когнітивної діяльності автора і читача, спрямованої на конструювання наративної реальності [1]. У межах такого підходу психологічний наратив розглядаємо як текстуально організовану модель репрезентації психологічного досвіду, у якій взаємодія композиційних, наративних, лексико-синтаксичних та діалогічних засобів забезпечує послідовний перехід від актуалізації певної психологічної проблеми до її інтерпретації та формування можливих моделей її переосмислення.

Мета дослідження полягає у встановленні та систематизації текстуальних стратегій конструювання сучасного англійськомовного психологічного наративу та визначенні їхньої ролі в репрезентації, інтерпретації й трансформаційному переосмисленні психологічного досвіду адресата.

Об'єктом дослідження є сучасний англійськомовний психологічний наратив.

Предмет дослідження становлять текстуальні стратегії та мовні засоби їх реалізації, що забезпечують структурно-смислову організацію.

Методи дослідження охоплюють наративний аналіз для встановлення способів текстуальної репрезентації психологічного досвіду; структурно-композиційний аналіз для визначення принципів організації та взаємодії компонентів психологічного наративу; контекстуально-інтерпретаційний аналіз для встановлення функціонального навантаження мовних і наративних засобів у конкретному контексті; дискурс-аналіз для визначення особливостей взаємодії медіанаратора й адресата.

Виклад основного матеріалу. Психологічний наратив ґрунтується на системі конкретних текстових маркерів, зокрема лексичних, граматичних, синтаксичних і композиційних засобів, а також наративних ролей. Сукупність цих елементів забезпечує одночасну репрезентацію як подієвого змісту, так і внутрішніх психічних станів суб'єкта, включно з емоціями, установками та когнітивними орієнтаціями. Композиційна модель тексту базується на принципі лінійної ієрархії, що дозволяє інтегрувати суворий науковий аналіз у форму, доступну для сприйняття широким загалом. Структура реалізується через наступні функціональні блоки:

Вступ (інтродукція проблеми) – актуалізація теми через апеляцію до життєвого досвіду читача, постановка проблемного питання або опис типової ситуації, що викликає емоційний відгук. В англомовних психологічних наративах ця частина найчастіше представлена такими елементами як *preface, introduction* [5]; *introduction, welcome* [6]; *foreword* [7]; *introduction* [4]; *preface, introduction* [8]. У структурному вимірі вступів психологічних наративів простежується чітка орієнтація на експерієнційну рамку, а не на абстрактно-теоретичну репрезентацію проблематики. Іншими словами, вступи, як правило, не починаються з узагальнених концептуальних положень, а з актуалізації проблеми через індивідуалізований або типізований досвід, який виконує функцію залучення читача та встановлення комунікативної близькості.

Зокрема, така стратегія реалізується через апеляцію до професійного досвіду автора, що водночас виконує легітимаційну функцію: *As a clinical psychologist with a long-standing private practice, I work with parents who seek me out to problem-solve through the tricky situations that leave them feeling frustrated, depleted, and hopeless* [4, с. 9]. Аналогічно, авторка підкреслює власну експертність і водночас типізує проблему: *I've been a therapist for fourteen years. People don't come to therapy knowing they have boundary issues. When they walk in the door, boundary issues are disguised as issues with self-care, conflicts with other people, trouble with time management, or concerns about how social media impacts their emotional state* [8, с. 9].

Основна частина (експлікація змісту) реалізується як послідовне розгортання матеріалу через поєднання наративно-інтерпретаційного блоку та практико-орієнтованого компонента. Така організація забезпечує не лише подання інформації, а й її когнітивне опрацювання, інтерпретацію та подальшу інтеграцію у досвід адресата. У межах психологічного наративу наративно-інтерпретаційний блок постає як інтеграція особистісних історій або узагальнених сценаріїв, що слугують засобом пояснення внутрішніх станів, поведін-

кових моделей і когнітивних процесів. Аналіз таких блоків у психологічних наративах дозволяє виокремити їхню типову трикомпонентну структуру, яка включає: концептуальне ядро, наративні ілюстрації та інтерпретаційне розгортання.

Першим структурним елементом виступає концептуальне ядро, що формує базовий когнітивний принцип і задає інтерпретаційну рамку для подальшого осмислення матеріалу. Воно репрезентується узагальненими тезами, які мають нормативний і пояснювальний характер, напр.: *you are all good inside; we all, at our core, are compassionate, loving, and generous* [4, с. 17]; *Boundaries are the gateway to healthy relationships; Boundaries are expectations and needs that help you feel safe…* [8, с. 15]; *Have you ever felt as if you were an unwitting passenger in your own interactions?; You tell yourself… you will not lose it… But in the heat of the moment… there it goes…* [7, с. 13]. Такі формулювання виконують функцію когнітивної домінанти, оскільки задають основний вектор інтерпретації поведінки та внутрішніх станів.

Другим компонентом є наративні ілюстрації або мікросценарії, які моделюють повсякденний досвід читача та забезпечують ефект впізнаваності. Вони репрезентуються через короткі ситуаційні фрагменти або кейси, що конкретизують абстрактні принципи, напр.: *When you call your child 'a spoiled brat'…; When your child denies knocking down his sister's block tower…* [4, с. 17]; *I feel overwhelmed, Kim said…; Being the best for Kim meant always saying yes* [8, с. 15]; *you will not lose it… but… the unkind word; you shut down…* [7, с. 13]. Такі мікросцени виконують функцію емпіричної ілюстрації, сприяють залученню адресата та актуалізують його власний досвід.

Третім структурним елементом є інтерпретаційне розгортання, у межах якого відбувається когнітивне пояснення поведінки через попередньо введений принцип. На цьому етапі автор здійснює каузалізацію явищ, встановлює причинно-наслідкові зв'язки та пропонує нову інтерпретаційну модель, напр.: *The principle of internal goodness drives all of my work…; This curiosity enables me to develop frameworks and strategies…* [4, с. 17]; *Kim had an issue with setting boundaries…; her level of willingness… was impossible to sustain* [8, с. 15]. Таким чином, інтерпретаційний компонент виконує функцію когнітивної реконфігурації досвіду, переводячи його з рівня опису на рівень осмислення. Фінальні частини психологічного наративу реалізуються прозоро й функціонально диференційовано через використання таких композиційних компонентів, як conclusion [4], epilogue [7], final words [5], author's note [6]. Їх дискурсивна організація демонструє не лише завершальну функцію тексту, але й виконує роль когнітивного, емоційного та ідеологічного узагальнення, спрямованого на трансформацію читача.

Аналіз ілюстративного матеріалу дозволяє констатувати, що фінальні частини наративу корелюють із низкою стійких тематичних блоків, які формують ядро психологічного впливу.

По-перше, у conclusion [4] домінує тематичний комплекс внутрішньої цінності особистості як умови змін. Він реалізується через репрезентацію циклу самокритики та уникання змін (vicious cycle), де лінійно вибудовується причинно-наслідкова модель: прагнення змін → самозасудження → емоційне перевантаження → уникання → відтворення старих патернів. Водночас автор пропонує альтернативну когнітивну рамку, що базується на принципі self-kindness як ресурсу. Центральним є парадокс змін (feel good → change possible), який концептуалізує необхідність позитивного внутрішнього стану як передумови трансформації. Додатково вводиться принцип подвійної істини (two things are true), що дозволяє інтегрувати суперечливі афективні стани (вина / надія) у єдину когнітивну модель. Таким чином, завершення виконує функцію терапевтичного перефреймінгу суб'єктності.

По-друге, epilogue [7] тематично орієнтований на подолання індивідуалізму через екологічну, духовну та реляційну свідомість. Центральним концептом виступає ілюзія відокремленості (epistemological mistake), що осмислюється як фундаментальна когнітивна помилка сучасної людини. Паралельно розгортається дискурс психологічних меж (psychological boundaries), де баланс між відкритістю та закритістю постає як умова психічного здоров'я. У ширшому контексті цей блок інтегрується з духовно-філософськими категоріями (єдність, цілісність, взаємозалежність), що переводить наратив із рівня індивідуальної психотерапії на рівень онтологічної та етичної рефлексії. Таким чином, епілог виконує функцію світоглядного розширення і формування нової парадигми мислення.

По-третє, author's note [6] актуалізує тематичний блок автентичності досвіду автора та життєвої верифікації ідей. Тут наратив зміщується у площину метарефлексії, де описуються умови написання тексту та його екзистенційна валідність. Особливу роль відіграють такі елементи, як кризовий досвід (curve balls), який функціонує як випробування ідей на практиці, вразливість (vulnerability) як стратегія відкритості, а також метафора якоря (anchor metaphor), що символізує стійкість у неста-

більному життєвому середовищі. У цьому випадку фінальна частина виконує функцію легітимації тексту через особистий досвід автора.

По-четверте, у final words [5] спостерігається чітко виражена тенденція до самоміфологізації автора як провідника змін. Цей тематичний блок включає концепт призначення (purpose), який подається як результат особистісного розвитку і внутрішнього прозріння, а також ідею соціальних медіа як платформи впливу, що забезпечує масштабування індивідуального досвіду до колективного рівня. Автор позиціонує себе як носія знання і агента трансформації, що наближає дискурс до мотиваційно-харизматичної моделі.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що фінальні частини психологічного наративу виконують комплексну функцію: вони не лише підсумовують зміст, але й здійснюють когнітивне, емоційне та ідеологічне перепрограмування читача. При цьому різні типи завершень (conclusion, epilogue, author's note, final words) репрезентують різні рівні інтерпретації досвіду – від індивідуально-психологічного до духовно-філософського та соціально-комунікативного, що свідчить про їхню багатовимірну природу в сучасному психологічному дискурсі.

Аналіз розділу подяк (Acknowledgments) як завершального елементу психологічного наративу в текстах [4; 7; 5; 8] засвідчує, що цей компонент виходить далеко за межі традиційної етикетної функції й набуває чітко вираженого наративно-семантичного та ідеологічного статусу, органічно інтегруючись у загальну концепцію психологічного дискурсу. У композиційній моделі фінальних частин (Conclusion / Epilogue / Final words / Author's note / Acknowledgments) розділ подяк виконує роль своєрідного фінального переходу від теоретико-рефлексивного викладу до міжособистісного виміру, персоналізуючи знання й водночас демонструючи його колективну зумовленість. Через апеляцію до конкретних осіб, професійних спільнот і близького оточення автора формується етос тексту, що легітимізує авторський голос як результат взаємодії, а не автономного інтелектуального акту.

Особливо показовим у цьому контексті є приклад, де Acknowledgments концептуально продовжують ідеї, сформульовані в епілозі. Метанаративний жест How could a book on the ecology of relationships ever expect to be written by a single mind? It wasn't [7] прямо корелює з ключовим для автора концептом «епістемологічної помилки» (ілюзії відокремленості), розгорнутим у попередніх частинах. У такий спосіб подяки не лише перелічують осіб, причетних до створення тексту, а перформують ідею реляційності як фундаментального принципу людського існування. Аналогічний патерн простежується і в інших текстах: знання постає як результат взаємодії, а не індивідуального генія, що вербалізується у висловах we shaped this book together [7, с.] (Real), You have been my greatest teachers [4, с. 309], This book came to fruition because of the helpers I've found [8. с. 229]; It's because of you, and for you, that I write this book [5, с. 271]. Таким чином формується дискурс колективної агентності, в якому авторська позиція розчиняється у мережі соціальних і професійних зв'язків. Acknowledgments також демонструють тісний інтердискурсивний зв'язок з іншими фінальними компонентами наративу: вони резонують із Conclusion (де спільнота постає як ресурс змін), з Epilogue (де реляційність осмислюється як онтологічний принцип), з Author's note (де особистий досвід легітимізує істину), а також з *F*inal words (де артикулюється місія й вплив). У сукупності ці елементи формують єдиний фінальний метанаратив, у межах якого трансформація осмислюється як процес, можливий лише через взаємозв'язок, спільноту та визнання внутрішньої цінності особистості.

Acknowledgments у сучасному психологічному нарративі виконують комплексну багаторівневу функцію: структурно завершують текст через соціалізацію досвіду, ідеологічно утверджують реляційність замість індивідуалізму, емоційно створюють афективний резонанс, легітимаційно підтверджують авторитет через мережу зв'язків, а наративно інтегрують індивідуальний досвід у колективний. У підсумку цей компонент трансформує текст із індивідуального висловлювання у колективний акт смислотворення, що узгоджується з ключовими концептами сучасного психологічного дискурсу – реляційністю, взаємозалежністю, спільнотністю та внутрішньою цінністю особистості.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що сучасний англійськомовний психологічний наратив характеризується системною текстуальною організацією, спрямованою на репрезентацію, інтерпретацію та переосмислення психологічного досвіду адресата. Встановлено, що текстуальні стратегії послідовно реалізуються через експерієнційне залучення, наративно-інтерпретаційне розгортання та трансформаційну орієнтацію. Взаємодія цих стратегій забезпечує перехід від актуалізації психологічного досвіду до його осмислення та формування нових інтерпретаційних моделей. Таким чином, текстуальне конструювання психологічного наративу реалізується за моделлю ДОСВІД → ІНТЕРПРЕТАЦІЯ → ТРАНСФОРМАЦІЯ.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні текстуальних стратегій конструювання сучасного англомовного психологічного наративу та механізмів їх взаємодії у процесі репрезентації, інтерпретації й трансформації психологічного досвіду адресата.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук Р. І. Vers la poétique du récit: les enjeux de la narratologie linguistique. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. 2020. Т. 23, № 2. С. 122–132. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2020.223259.

2. Bruner J. S. Actual Minds, Possible Worlds. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1986. 177 p.

3. Fludernik M. An Introduction to Narratology. London ; New York : Routledge, 2009. 200 p.

4. Kennedy B. Good Inside: A Practical Guide to Becoming the Parent You Want to Be. London : HarperCollins UK, 2022. 336 p.

5. King V. Good Vibes, Good Life. London : Hay House, 2018. 275 p.

6. Mathur A. The Uncomfortable Truth: Change Your Life by Taming 10 of Your Mind's Greatest Fears. London : Penguin Life, 2024. 320 p.

7. Real T. Us: Getting Past You and Me to Build a More Loving Relationship. New York : Rodale Books, 2022. 352 p.

8. Tawwab N. G. Set Boundaries, Find Peace: A Guide to Reclaiming Yourself. New York : TarcherPerigee, 2021. 261 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 81’243:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.18

THE ACTION-ORIENTED APPROACH TO FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN HIGHER EDUCATION: A LINGUODIDACTIC ANALYSIS AND A MODEL FOR PRACTICAL LESSON ORGANIZATION

ДІЯЛЬНІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Makarchuk O.M.,
orcid.org/0000-0002-5423-4377
Doctor of Medicine,
Professor at the Department of Obstetrics and Gynecology of Postgraduate Education
Ivano-Frankivsk National Medical University

Kosylo N.V.,
orcid.org/0000-0002-2788-6775
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University

Lashkiv T.V.,
orcid.org/0009-0004-7434-9464
Senior Lecturer at the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University

Bohovych O.M.,
orcid.org/0000-0002-2602-2334
Senior Lecturer at the Department of Linguistics
Ivano-Frankivsk National Medical University

The article examines the action-oriented approach in higher education foreign language teaching, rooted in the CEFR’s conceptualization of learners as social agents who mobilize linguistic and other competences to accomplish meaningful tasks in academic, professional, social and intercultural contexts. It stresses that language activities – reading, listening, speaking, writing, interaction and mediation – function as resources for purposeful action rather than isolated objectives. Drawing on the CEFR and its Companion Volume, the study highlights learner agency, collaboration, plurilingualism, pluriculturalism and online interaction, while distinguishing the action-oriented perspective from communicative language teaching and task-based language teaching: the latter focus on meaningful communication and tasks, yet the former places the learner’s social action more explicitly at the centre, asking not only whether learners can communicate but what they can accomplish through communication.

Results show that the action-oriented character of a lesson arises from the functional relationship between activities and a final meaningful objective, not from isolated communicative exercises. A key distinction is drawn between a topic (e.g., employment, medicine) and an action-oriented objective (e.g., finding a suitable job, conducting a patient consultation). Receptive, productive, interactive and mediation activities are integrated according to the requirements of realistic social or professional situations. Linguistic conceptualisation and systematisation prepare learners for purposeful use rather than serving as ends in themselves.

The study proposes an eight-stage flexible sequence: anticipation and prediction; global comprehension; detailed comprehension and identification; linguistic conceptualisation; systematisation and controlled practice; collaborative action-oriented task; independent purposeful action and observable outcome; reflection and assessment. This model is transferable to ESL/EFL and ESP contexts (medical English, business English, public health). It also supports intercultural awareness and mediation. The article concludes that the approach offers a coherent methodological framework for higher education, connecting language learning with authentic action.

Key words: foreign language teaching, action-oriented approach, activity-oriented approach, action-oriented scenario, TBLT, linguodidactics, communicative competence, mediation, FLE, ESL/EFL, ESP.

Стаття досліджує діяльнісно-орієнтований підхід у викладанні іноземних мов у вищій освіті, який ґрунтується на концепції Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR), згідно з якою здобувачі освіти розглядаються як соціальні агенти, що мобілізують мовні та інші компетентності для виконання значущих завдань в академічних, професійних, соціальних та міжкультурних контекстах. Підкреслюється, що мовленнєва діяльність – читання, аудіювання, говоріння, письмо, взаємодія та медіація – слугує ресурсами для цілеспрямованої дії, а не ізольованими навчальними цілями. Дослідження акцентує увагу на агентності здобувача освіти, співпраці, багатомовності, полікультурності та онлайн-взаємодії, водночас відрізняючи діяльнісно-орієнтований підхід від комунікативного навчання мови та навчання на основі завдань: останні зосереджуються на значущому спілкуванні та завданнях, проте

діяльнісно-орієнтований підхід більш чітко ставить соціальну дію в центр уваги, запитуючи не лише про те, чи можуть здобувачі спілкуватися, а й про те, що вони можуть досягти за допомогою спілкування.

Результати показують, що діяльнісно-орієнтований характер заняття виникає з функціонального взаємозв'язку між видами діяльності та кінцевою значущою метою, а не з ізольованих комунікативних вправ. Важливе розрізнення проводиться між темою (наприклад, працевлаштування, медицина) та діяльнісно-орієнтованою метою (наприклад, знайти підходящу роботу, провести консультацію пацієнта). Рецептивні, продуктивні, інтерактивні види діяльності та медіація інтегруються відповідно до вимог реалістичних соціальних або професійних ситуацій. Мовна концептуалізація та систематизація готують здобувачів до цілеспрямованого використання, а не виступають самоціллю.

Дослідження пропонує гнучку восьмиетапну послідовність: передбачення та прогнозування; глобальне розуміння; детальне розуміння та ідентифікація; мовна концептуалізація; систематизація та контрольована практика; спільне діяльнісно-орієнтоване завдання; самостійна цілеспрямована дія та спостережуваний результат; рефлексія та оцінювання. Ця модель може бути адаптована до контекстів ESL/EFL та ESP (медична англійська, ділова англійська, охорона здоров'я). Вона також сприяє розвитку міжкультурної свідомості та медіації. У висновках стверджується, що підхід пропонує цілісну методологічну основу для вищої освіти, поєднуючи вивчення мови з діяльністю.

Ключові слова: викладання іноземних мов, діяльнісно-орієнтований підхід, діяльнісно-орієнтований сценарій, навчання мови на основі завдань, лінгводидактика, комунікативна компетенція, медіація, французька мова як друга/іноземна, англійська мова як друга/іноземна, англійська мова за професійним спрямуванням.

Introduction. Foreign language education in higher education is increasingly expected to prepare learners for communication in academic, professional, social, and intercultural environments. In these environments, language is rarely used for the purpose of producing linguistic forms alone. People use language to obtain and exchange information, solve problems, make decisions, cooperate with others, negotiate, create documents, participate in professional activities, and accomplish socially meaningful goals. Consequently, reading, listening, speaking, writing, interaction, and mediation can be understood as resources for purposeful action rather than as isolated learning objectives.

This understanding of language use is central to the action-oriented approach associated with the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). The CEFR conceptualizes language users and learners primarily members of society who have tasks to accomplish under particular conditions and within particular domains. Language activities are therefore embedded in wider social contexts, while learners mobilize their competences strategically to achieve particular results [1, p. 9–13]. The CEFR Companion Volume further develops this perspective. It emphasizes the situated and integrated nature of language learning and language use and gives greater prominence to learner agency, interaction, mediation, plurilingualism, pluriculturalism, and online interaction [2, p. 29–31; 3, p. 1–29]. From this perspective, learners are not merely recipients of linguistic knowledge but active participants who use language to create and mediate meaning, often collaboratively.

The action-oriented perspective, while sharing these principles, places particular emphasis on learners as social agents, purposeful and collaborative action, and the relationship between classroom activity and social action beyond the classroom.

Theoretical Background and Analysis of Recent Research and Publications. The theoretical foundation of the present study is the action-oriented perspective of the CEFR. The CEFR describes language users and learners as social agents who perform tasks using their available competences in particular contexts, under particular conditions and constraints [1 p. 157–167]. This conceptualization has important implications for foreign language pedagogy. If learners are viewed as social agents, classroom activities should provide opportunities for them to make decisions, interact with others, solve problems, negotiate meaning, and use language for recognizable purposes. The Council of Europe further distinguishes receptive, productive, interactive, and mediation activities. These activities frequently occur in combination rather than separately in actual communication [2, p. 47–121].

The action-oriented approach is related to communicative language teaching and task-based language teaching (TBLT), but it should not be regarded as identical to either of them. All three perspectives challenge approaches in which linguistic forms are practised without meaningful communicative purposes. However, the action-oriented approach places the learner's social action more explicitly at the centre of the learning process [2, p. 29–31]. In communicative language teaching, the ability to communicate meaningfully and appropriately is a major objective. In TBLT, learners use language while accomplishing tasks that have a communicative purpose [4, p. 1–36]. In the action-oriented approach, however, communication is considered within a broader social action. The question is not only "Can learners communicate?" but also "What can learners accomplish through communication?" For example, "employment" represents a topic, whereas "finding a suitable job" represents an action-oriented objective. The latter may require learners to interpret job advertisements, identify relevant qualifications, compare opportunities, prepare application documents, participate in an interview, negotiate alternatives, and make

a decision. Thus, the distinction between a topic and an action-oriented objective is important for lesson design. A topic provides a field of vocabulary and content; an action-oriented objective provides a reason for mobilizing that vocabulary and content.

In the French language-teaching tradition, the concept of the "*scenario d'apprentissage-action*" has been associated particularly with the work of Claire Bourguignon. An action-oriented scenario organizes learning activities around a meaningful social action and a final objective rather than around a linguistic topic alone [5 p. 1–16]. This perspective is also compatible with the broader CEFR understanding of action-oriented learning as involving purposeful, collaborative tasks.

Language educator and testing researcher Brian North emphasizes three particularly important dimensions of the action-oriented approach: affordances, agency, and collaborative tasks [6, p. 10–13]. From this perspective, learners do not simply reproduce predetermined linguistic forms. They use available resources, make strategic choices, and collaborate with others in order to achieve an intended result. The concept of learner agency is therefore central. Agency refers to the learner's capacity to act purposefully and to take responsibility for decisions within a learning or communicative situation. An action-oriented lesson should consequently create conditions in which learners can exercise such agency rather than merely respond to teacher-controlled questions.

The importance of activity-oriented approaches has also been discussed in Ukrainian foreign language education research. Ukrainian scholars Alla Zasluzhena, Alla Sabitova, and Viktoria Donchenko examine the action-oriented approach in higher education and draw attention to the need to clarify its interpretation and implementation [7, p. 11–16]. Researchers Inna Obikhod, Nataliia Zakordonets, and Olha Plavutska analyse the communicative-activity approach and emphasize active learner participation and communication-oriented learning [8, p. 104–113]. Researcher Vita Fylypska focuses specifically on activity-oriented technologies of foreign language teaching in higher education and clarifies such concepts as the activity-oriented approach, activity-oriented method, and activity-oriented learning technology [9, p. 1536–1547]. University teachers and researchers Olena Mudra and Tetiana Koropatnitska examine activity-oriented foreign language education in Germany and Ukraine from organizational and methodological perspectives [10, p. 37–44].

Recent international research confirms the relevance of action-oriented principles to higher education. Academic researchers and educators from Lithuania Evelina Jaleniauskiene and Dalia Venckiene, in a scoping review of project-based language learning in higher education, identify substantial conceptual alignment between project-based language learning and the action-oriented approach and emphasize authentic learning environments, student choice, reflection, collaboration, and publicly oriented outcomes [11].

Problem statement. Despite this body of research, an important methodological issue remains insufficiently specified: how exactly can an action-oriented perspective organize the internal structure and sequencing of a practical foreign language lesson? In particular, there is a need to clarify the relationship between comprehension activities, linguistic work, communicative practice, collaborative tasks, and the final purposeful action. A further issue concerns the methodological transfer of principles identified in FLE materials to English-language and professionally oriented contexts.

The present study addresses this issue through a linguodidactic analysis of selected materials from "Tendances. Méthode de français" [12, 13]. The textbook is treated not as the object of evaluation in itself but as a case through which the organization of action-oriented learning sequences can be examined and generalized.

For the purposes of this study, an action-oriented scenario is defined as a structured sequence of interconnected learning activities organized around a meaningful social, communicative, academic, or professional objective and leading towards an observable outcome.

The scenario normally includes:

1) a recognizable situation or context;
2) a meaningful objective or mission;
3) linguistic and non-linguistic resources required for action;
4) a sequence of interconnected tasks;
5) opportunities for individual and collaborative decision-making;
6) an observable communicative, practical, or social outcome.

An action-oriented scenario should therefore not be reduced to a collection of communicative exercises. Its defining characteristic is the functional relationship between individual activities and the final objective.

In this study, linguistic conceptualization refers to the process through which learners move from identifying linguistic forms in a communicative context to understanding their meaning, function, and conditions of use. Learners may examine examples,

identify patterns, formulate hypotheses, compare forms, and establish the relationship between form and communicative function. Systematization refers to the subsequent organization and consolidation of the identified linguistic material through structured lexical, grammatical, phonetic, or discourse-oriented practice. Such practice is not treated as an independent goal but as preparation for the purposeful use of linguistic resources in the final task. This distinction is important because the action-oriented approach does not eliminate explicit work with language. Rather, linguistic work is functionally connected to the action that learners are expected to perform.

Research Aim and Objectives. The purpose of this study is to examine the implementation of the action-oriented approach in higher education foreign language teaching through a linguodidactic analysis of selected materials from "Tendances. Méthode de français" and to formulate a generalized model for organizing a practical foreign language lesson on the basis of an action-oriented scenario.

To achieve this aim, the following objectives are defined as: to clarify the key concepts underlying the action-oriented approach, including the social agent, action-oriented scenario, task, purposeful action, linguistic conceptualization, and communicative outcome; to identify the principal action-oriented principles represented in the analysed FLE materials; to analyse the organization and sequencing of learning activities within selected action-oriented scenarios; to determine how receptive, productive, interactive, and mediation activities can be functionally integrated within a common communicative objective; to establish the relationship between linguistic preparation and the final action-oriented task; to formulate a generalized model for organizing a practical foreign language lesson that can be adapted to FLE, ESL/EFL, and ESP contexts.

Research Methodology. The study employs a qualitative linguodidactic methodology combining descriptive, comparative, interpretive, and systematic analysis. The methodological framework is grounded in the action-oriented perspective of the CEFR and its Companion Volume, which conceptualize learners as social agents and emphasize purposeful activity, collaboration, interaction, mediation, and the situated nature of language use [1]. The principal research method is a linguodidactic analysis of learning materials. The analysis focuses on the relationship between communicative situations, learning objectives, tasks, linguistic resources, learner interaction, and expected outcomes. The aim is not to evaluate the textbook as a commercial product but to identify methodological principles that can inform practical foreign language lesson organization. The empirical material consists of selected materials from "Tendances. Méthode de français", published by CLE International. The A1 edition was published in 2016 and presents a practical methodology organized around concrete objectives, tasks, projects, real-life situations, and action-oriented scenarios. The method also integrates classroom interaction, comprehension tasks, pair and group work, role-play, and audiovisual materials.

The following analytical dimensions were applied:

Descriptive analysis was used to identify the structure, content, and sequence of learning activities. Comparative analysis served to distinguish activities whose primary function is isolated linguistic practice from activities that contribute directly to the accomplishment of a broader communicative objective. Interpretive analysis was applied to establish how linguistic material is connected with communicative situations and action-oriented objectives. Systematization was used to organize the identified principles into a generalized model of an action-oriented practical lesson. The unit of analysis is therefore the learning sequence organized around a communicative or practical objective, rather than an isolated exercise.

The study is qualitative and exploratory. It does not involve a controlled experimental intervention and does not provide statistical evidence of the effectiveness of the analysed materials or the proposed model. The results should therefore be interpreted as linguodidactic observations and methodological generalizations requiring further empirical valida-

Table

Analytical dimension	Focus of analysis	Action-oriented function
Situation	social, everyday, academic, or professional context	establishes a meaningful context
Objective/Mission	what learners are expected to accomplish	gives purpose to learning
Input	written, oral, audiovisual, or digital material	provides resources for action
Linguistic resources	vocabulary, grammar, discourse, pronunciation	enables task accomplishment
Interaction	individual, pair, group, or whole-class activity	supports collaboration and negotiation
Task sequence	relationship between successive activities	builds towards the final objective
Outcome	product, decision, performance, or communicative result	demonstrates purposeful action
Reflection	evaluation and self-assessment	supports learner agency

tion. The FLE materials are treated as a case study. Their application to ESL/EFL and ESP is presented as a methodological extension of the identified principles rather than as an independently tested empirical finding.

Presentation of the main research. The analysis demonstrates that the action-oriented scenario can serve as a central organizing principle for a practical foreign language lesson. In "Tendances", learning is associated with concrete situations and objectives, and linguistic material is introduced in connection with situations in which learners may need to use the language. The A1 materials explicitly present a practical orientation: learners work towards goals, accomplish tasks, and participate in projects within situations related to everyday life. Bibliographic descriptions of the A1 edition likewise characterize the method as practical and organized around objectives, tasks, projects, and action-oriented scenarios. This organization creates a functional relationship between language input and language use. Vocabulary and grammar are not presented as ends in themselves but as resources that learners need in order to participate in the situation and accomplish the associated objective. For example, an action-oriented scenario related to welcoming friends may require learners to invite someone, accept or refuse an invitation, welcome guests, organize a celebration, maintain a conversation, and discuss a special occasion. These activities constitute a coherent social situation rather than a list of unrelated speaking exercises.

The central analytical finding can therefore be formulated as follows: the action-oriented character of a lesson is determined not by the presence of individual communicative activities but by the functional relationship between those activities and a meaningful final objective. This distinction is important for higher education because practical language courses often contain many speaking, reading, writing, and grammar exercises without necessarily establishing a coherent relationship between them.

One of the most important distinctions emerging from the analysis is the difference between a topic and an action-oriented objective. A topic identifies the general content area of a lesson: employment, travelling, health, education, professional communication. An action-oriented objective specifies what learners are expected to accomplish: find a suitable job, plan a journey, solve a travel problem, prepare for a professional consultation, negotiate a decision, create a document for a particular audience. This distinction is particularly relevant to English for Specific Purposes. «Medicine» is a topic, while «conduct a patient's consultation», «explain a medical procedure in accessible language», or «present a patient case to a colleague» represents an action-oriented objective. The latter formulation immediately determines what linguistic and communicative resources learners need.

The action-oriented perspective provides a rationale for integrating receptive, productive, interactive, and mediation activities. A realistic professional or social situation rarely requires only one language activity. A person may need to read information, listen to another participant, ask questions, explain information, negotiate a decision, and produce a written document within the same communicative event. The analysed materials demonstrate this principle through scenarios related to everyday and professional life. Consider a job-search scenario. Learners may read job advertisements and application information; listen to an employer or adviser; speak about qualifications, experience, and motivation; write a CV, application form, or cover letter; interact with peers during decision-making; mediate information by explaining or reformulating relevant information for another participant. These activities should not be treated as independent exercises. Their relationship is functional: learners read because they need information, listen because they need to respond, speak because they need to explain or negotiate, and write because they need to produce a concrete outcome. The CEFR Companion Volume explicitly recognizes receptive, productive, interactive, and mediation activities as dimensions of language use, often occurring in combination [2]. Mediation involves activities such as facilitating understanding, conveying information, and collaboratively constructing meaning. This makes mediation particularly relevant to action-oriented lesson design. For example, a learner may read a complex professional document and then explain its essential information to a colleague, or listen to a patient's concerns and reformulate them for another healthcare professional.

Although the empirical material analysed in this study concerns French as a Foreign Language, the underlying linguodidactic principles are not inherently language-specific. For example, an English-language «Finding a Job» scenario could require students to analyse English-language job advertisements, identify required qualifications, compare several positions, prepare a CV and cover letter, participate in a simulated interview, and select the most appropriate employment opportunity. A travel scenario could require students to compare accommodation and transport options, negotiate an itinerary within a limited budget, make a reservation, respond to an unexpected problem, and present their final travel plan. The same principles can be applied

even more directly in ESP. In medical English, for example, an action-oriented scenario could be organized around the objective to prepare for and conduct a doctor-patient consultation. The sequence could include:

1) analysing a short patient case;
2) identifying relevant medical terminology;
3) reading a patient's history;
4) listening to a model consultation;
5) identifying appropriate questions;
6) practising explanations of symptoms and procedures;
7) conducting a simulated consultation;
8) responding to unexpected patient questions;
9) explaining medical information in accessible language;
10) producing a short, written consultation record or patient-information document.

Here, medical vocabulary and grammar are not separate objectives. They are resources required for successful professional action. A similar structure can be used in business English. Thus, the language changes, the professional content changes, and the level of complexity changes, but the underlying pedagogical logic remains: situation -→ objective → resources → interaction task sequence outcome → reflection.

The analysis suggests that an action-oriented practical lesson can be represented as the following progression:

Anticipation and prediction

The lesson begins with a meaningful situation, document, audio recording, video, image, website, advertisement, email, form, or other input. Learners use contextual clues to predict where the situation takes place; who the participants are; what they may be doing; what the communicative purpose may be; what problem or objective may be involved. Prediction should not be treated merely as a warm-up activity. It prepares learners cognitively and communicatively for the situation. For example, before watching a short professional video, students may examine a screenshot and answer:

– Where does the interaction take place?
– Who are the participants?
– What is their professional relationship?
– What problem might they be discussing?
– What language might be necessary in this situation?

Such activities activate prior knowledge and create hypotheses that learners can subsequently confirm or revise.

2. Global comprehension

Learners then encounter the principal document or interaction and focus on its overall meaning. At this stage, attention is directed towards participants, setting, topic, communicative purpose, main problem, and overall message. Possible activities include identifying the correct situation; selecting an appropriate summary; answering general comprehension questions; identifying the participants; matching speakers with statements; arranging events in chronological order. The purpose of this stage is to establish global understanding before learners focus on linguistic details.

3. Detailed comprehension and identification

The next stage involves closer examination of the input. Learners identify relevant vocabulary, grammatical structures, discourse patterns, functional expressions, pragmatic features, and information required for the final task. At this stage, learners may classify expressions, compare examples, identify patterns, or extract information from the document.

4. Linguistic conceptualization

Learners are then guided towards explicit understanding of the linguistic material. Instead of receiving every rule through direct teacher explanation, learners may compare examples, formulate hypotheses, identify patterns, explain differences, establish relationships between form and meaning, and determine when a particular structure is appropriate. The teacher's role is to facilitate conceptualization and clarify misunderstandings. The crucial question is not only: «What does this form mean?» but also: «Why is this form used here, and how will I use it when performing the final task?»

5. Systematization and controlled practice

The linguistic material is subsequently consolidated through focused practice.

Exercises may include vocabulary matching, sentence completion, transformation, controlled

dialogues, grammatical choice, pronunciation practice, and functional language practice. However, the function of such exercises differs from purely form-oriented instruction. Their purpose is to provide learners with sufficient control and automaticity to mobilize the linguistic resources during the final task. The sequence should therefore gradually move: controlled practice → guided use → freer use → purposeful action.

6. Collaborative action-oriented task

Learners return to the initial situation or a closely related problem. They now have to use the linguistic resources developed during the preceding stages. The task may require them to solve a problem, choose between alternatives, negotiate, reach a decision, prepare a document, conduct an interview, participate in a professional simulation, create a presentation or mediate information for another participant. At this stage, learner agency becomes particularly important. Learners should have some possibility of choosing strategies, information, arguments, or solutions.

7. Independent purposeful action and outcome

The lesson culminates in an observable outcome. The outcome may be tangible (a completed form, a CV, an email, a report, a presentation, a professional document) or communicative (a negotiated decision, an agreed solution, a defended position, a successful interaction, a recommendation). The outcome should correspond to the learners' proficiency level and the linguistic resources available to them.

8. Reflection and assessment

The final stage involves reflection on both the outcome and the learning process. Learners may consider:

– What did I accomplish?
– Which language resources did I use?
– What was difficult?
– How effectively did I collaborate?
– Could I perform the same action in a real-life situation?
– What do I need to improve?

Self-assessment and peer assessment can support learner agency and make the relationship between learning objectives and performance more transparent.

This sequence should not be interpreted as a rigid prescription. The CEFR does not require teachers to follow one fixed lesson procedure. Rather, the model represents a methodological synthesis derived from the analysis conducted in this study. Its principal feature is the functional relationship between stages. Anticipation prepares learners to interpret the situation. Comprehension provides information. Identification makes relevant linguistic and discourse resources visible. Conceptualization establishes understanding of their meaning and use. Systematization consolidates the resources. The action-oriented task provides the reason for mobilizing them. The final outcome demonstrates what learners have been able to accomplish. Reflection closes the cycle and supports learner agency. Consequently, the model can be summarized as: input → understanding → linguistic preparation → interaction → action → outcome reflection. The significance of this organization lies in the fact that linguistic instruction is not separated from communicative action. Grammar, vocabulary, pronunciation, and discourse are incorporated into a broader process of purposeful language use.

Action-oriented learning also provides opportunities for intercultural development. Social actions are shaped by cultural expectations and conventions. Learners therefore need not only linguistic knowledge but also the ability to interpret and respond appropriately to culturally specific patterns of behaviour. For example, learners can analyse similarities and differences in forms of greeting, forms of address, clothing, food, ceremonial practices, or patterns of interaction. Such activities can contribute to the development of intercultural awareness when learners are encouraged to interpret cultural differences and consider appropriate ways of acting in intercultural situations.

Mediation adds another important dimension. It includes activities in which learners facilitate understanding, convey information, and collaborate to construct meaning. Mediation can therefore be integrated naturally into action-oriented scenarios. For example, in a medical English lesson, one student may read a technical medical text and explain its essential information to another student acting as a patient. In a professional meeting, a learner may summarize one participant's position for another participant. In an academic context, students may transform complex information into a presentation for a non-specialist audience. Such activities move beyond the simple transmission of information and require learners to adapt language to the communicative needs of others.

The proposed model has several implications for the organization of practical foreign language classes in higher education. Lesson planning should begin with the intended action or outcome, rather than with a list of grammatical structures. Teachers should identify the linguistic resources learners need to accomplish that action. Learning activities should be sequenced so that each stage contributes functionally to the final objective. Interaction and collaboration should be incorporated whenever they correspond

to the nature of the target action. Mediation should be considered alongside reception, production, and interaction, particularly in academic and professional contexts. Assessment should consider not only linguistic accuracy but also learners' ability to accomplish the intended task.

This approach is particularly relevant to ESP. For medical students, for example, the relevant action may be to conduct a consultation, explain a procedure, present a case, communicate with a colleague, or prepare patient information. For business students, it may involve negotiating with a client or presenting a proposal. For public health students, it may involve analysing health information, explaining a public health intervention, discussing policy options, or preparing an information campaign. In each case, the professional situation determines the linguistic resources and communicative activities required.

Conclusions. The study has demonstrated that the action-oriented approach can provide a coherent linguodidactic framework for organizing practical foreign language lessons in higher education. Its principal methodological value lies in connecting language learning with purposeful action and in treating learners as active participants who mobilize linguistic and other competences to accomplish meaningful tasks.

The linguodidactic analysis of selected materials from "Tendances. Méthode de français" shows that the action-oriented character of learning does not depend on the presence of isolated communicative exercises. Rather, it emerges from the functional integration of learning activities within a sequence directed towards a meaningful objective and an observable outcome. The analysis has identified several interrelated characteristics of an action-oriented practical lesson. First, learning is organized around a recognizable social, communicative, academic, or professional situation. Second, the lesson has a clearly defined objective or mission. Third, receptive, productive, interactive, and mediation activities can be integrated according to the requirements of the task. Fourth, vocabulary, grammar, pronunciation, and discourse resources are introduced and practised because learners need them to accomplish the intended action. Fifth, learners are given opportunities to collaborate, make decisions, negotiate meaning, and assume responsibility for the outcome. Finally, the learning sequence culminates in a communicative, practical, or social result followed by reflection.

The analysis also makes it possible to distinguish a topic from an action-oriented objective. A topic identifies the content area of a lesson, whereas an action-oriented objective specifies what learners are expected to accomplish. This distinction is particularly important in higher education and ESP, where language learning should be connected with academic and professional practices. On the basis of the analysed materials, an action-oriented practical lesson can be organized as a progression from anticipation and global comprehension through detailed comprehension, linguistic identification and conceptualization, systematization, collaborative task performance, independent purposeful action, outcome, and reflection. This sequence should be understood as a flexible methodological model rather than a rigid teaching procedure.

The identified principles are not limited to French. They can be adapted to any Second/Foreign Language. In English-language teaching, action-oriented scenarios may address employment, travel, academic communication, workplace interaction, problem-solving, digital communication, and professional activities. In ESP, scenarios can be constructed around profession-specific tasks such as medical consultations, business negotiations, academic presentations, or public health communication. The study therefore contributes to foreign language pedagogy by systematizing a set of linguodidactic principles that can be used to organize practical lessons around purposeful action. Its contribution is methodological rather than experimental: the proposed model has been derived from qualitative analysis and has not yet been empirically validated.

Further research should therefore involve the implementation of the proposed model in different higher education contexts and languages, including English and ESP, as well as the development of empirical criteria for evaluating learners' performance in complex communicative and professionally oriented tasks.

REFERENCES:

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 260 p.

2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2020. 280 p.

3. Council of Europe. A Guide to Action-oriented, Plurilingual and Intercultural Education. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2023. 77 p.

4. Ellis R. Task-Based Language Learning and Teaching. Oxford : Oxford University Press, 2003. 387 p.

5. Bourguignon C. Apprendre et enseigner les langues dans la perspective actionnelle : le scénario d'apprentissage-action. *Association des Professeurs de Langues Vivantes*. URL: https://www.aplv-languesmodernes.org/spip.php?article865 (Last accessed: 07.09.2026).

6. North B. The CEFR Companion Volume and the Action-oriented Approach. *Italiano LinguaDue*. 2022. Vol. 14, No. 2. P. 1–23. DOI: https://doi.org/10.54103/2037-3597/19566.

7. Заслужена А. А., Сабітова А. П., Донченко В. М. Діяльнісно-орієнтований підхід при вивченні іноземної мови у ЗВО. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59, т. 1. С. 11–16. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/59.1.

8. Обіход І. В., Закордонец Н. І., Плавуцька О. П. Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у сучасній системі навчання іноземної мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2021. № 2. С. 103–113. DOI: https://doi.org/10.25128/2415-3605.21.2.14.

9. Филипська В. І. Діяльнісно орієнтовані технології навчання іноземних мов у ЗВО. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4 (22). С. 1536–1547. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1536-1547.

10. Мудра О. В., Коропатніцька Т. П. Діяльнісно-орієнтоване навчання в Німеччині та Україні: порівняльний аналіз організаційних та методичних аспектів. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2024. № 4. С. 37–44. DOI: https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-6.

11. Jaleniauskiene E., Venckiene D. Project-Based Learning for Language Education in Higher Education: A Scoping Review. *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*. 2025. Vol. 19, No. 1. P. 1–25. DOI: https://doi.org/10.14434/ijpbl.v19i1.35846.

12. Girardet J., Gibbe C., Pécheur J., Parizet M.-L. Tendances A1 : méthode de français. Paris : CLE International, 2016. 160 p.

13. Girardet J., Pécheur J., Gibbe C., Parizet M.-L. Tendances A2 : méthode de français. Paris : CLE International, 2016. 160 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 22.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821.111’06.09:929.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.19

АРТЕФАКТНІ ГЕРАЛЬДИЧНІ СИМВОЛИ У ТВОРАХ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ARTEFACTUAL HERALDIC SYMBOLS IN THE ENGLISH FICTION LITERATURE

Мойсеюк Ю.М.,
orcid.org/0000-0003-3498-7707
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Берладин О.Б.,
orcid.org/0000-0001-6002-108X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Коломєєць В.М.,
orcid.org/0009-0006-9247-3092
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті здійснено всебічне дослідження основних артефактних геральдичних символів як елементів культурної пам’яті та мовно-символічних конструктів, що формують специфічну систему геральдичного коду. Ці символи розглядаються крізь призму їхньої вербалізації у блазонах – традиційних описах гербів, створених за допомогою усталених мовних формул і структур. Кожен геральдичний артефактний символ представлений певною лексемою або комплексом лексем, іноді фразеологічними сполуками, які утворюють мікросистему спеціалізованої геральдичної мови. Ця мова, що поєднує риси описовості, символічності та образності, знаходить своє відображення у прозових і поетичних творах англомовної художньої літератури, де геральдичні образи набувають додаткових культурно-естетичних конотацій.

Виділено основні характеристики артефактних геральдичних символів, уточнено їхні функції та окреслено потенціал мультимодального підходу до інтерпретації геральдичних слів-символів, що поєднує візуальні, вербальні та концептуальні рівні аналізу. Здійснено класифікацію артефактних геральдичних лексем за семантико-функціональними параметрами – на соціальні й релігійні, зображальні й виражальні, що відображає багатовимірність їхнього змістового поля.

Окрему увагу приділено символіці щита як головного елемента герба – центрального артефактного символу, який вміщує більшість інших геральдичних фігур і слугує основою семантичної структури герба. Детально проаналізовано артефактні геральдичні слова-символи, пов’язані зі зброєю, одягом, музичними інструментами, оскільки саме вони вербалізують концепти СИЛА, ЗАХИСТ, БАГАТСТВО, ВОЛЯ, ВІДДАНІСТЬ, ПРАВДА, ВИЩІСТЬ, ВЛАДА, НЕВОЛЯ тощо. Ці концепти розглядаються як ключові елементи геральдичного дискурсу, що репрезентують ціннісні орієнтири культури й формують художній простір символічних смислів у англомовній літературній традиції.

Ключові слова: геральдика, артефактні символи, щит, блазон, концепт, мультимодальність, англомовна художня література.

The article presents a comprehensive study of the main artefactual heraldic symbols as elements of cultural memory and linguistic-symbolic constructs that shape a specific system of the heraldic code. These symbols are examined through the prism of their verbalization in blazons – traditional heraldic descriptions created with the help of fixed linguistic formulas and structures. Each artefactual heraldic symbol is represented by a particular lexeme or a set of lexemes, sometimes by phraseological units that form a microsystem of the specialized heraldic language. This language, combining features of descriptiveness, symbolism, and imagery, is reflected in prose and poetic works of English language fiction, where heraldic images acquire additional cultural and aesthetic connotations.

The study identifies the main characteristics of artefactual heraldic symbols, specifies their functions, and outlines the potential of a multimodal approach to the interpretation of heraldic word-symbols, integrating visual, verbal, and conceptual levels of analysis. A classification of artefactual heraldic lexemes is proposed according to semantic and functional parameters – into social and religious, representational and expressive types – revealing the multidimensional nature of their meaning.

Special attention is given to the symbolism of the shield as the main element of the coat of arms – the central artefactual symbol encompassing most other heraldic figures and serving as the basis of the heraldic semantic structure. Detailed analysis is provided of artefactual heraldic word-symbols denoting weapons, clothing, and musical instruments, as they verbalize concepts such as STRENGTH, PROTECTION, WEALTH, WILL, DEVOTION, TRUTH, NOBILITY, POWER, BONDAGE, etc. These concepts are considered key components of heraldic discourse, representing cultural value orientations and shaping the artistic space of symbolic meanings in the English literary tradition.

Key words: heraldry, artefactual symbols, shield, blazon, concept, multimodality, English language fiction.

Серед різноманітних потреб людини існує та, яка гостро відрізняє її від тварин – це потреба в символізації, яка притаманна людському мисленню в цілому. Символ має дуже важливе значення як у повсякденному житті людини, так і у світі мистецтва, науки та культури.

Серед символів знаходимо їх особливий тип, відомий як родова емблема або герб. Герб – це різновид спадкової емблеми, розрізнювального знаку, на якому сполучення кольорів, предметів та фігур має символічне значення.

Оскільки герби досягли найбільшого розквіту в середньовіччі, в період хрестових походів та лицарських турнірів, класичний герб тісно пов'язаний з обладунком лицаря. Його головні елементи: *shield* (щит), *helm* (шолом), *crest* (нашоломник або клейнод), *mantle* (намет) [1, с. 88]. Кожна з цих деталей є так званим артефактом. Отже, у статті порушено проблему інтерпретації артефактних геральдичних символів як мовно-культурних конструктів, що формують систему геральдичного коду в контексті англомовної художньої літератури. Спираючись на попередні праці з геральдики, лінгвокультурології та семіотики, в тексті розвиваються ідеї про взаємодію вербального й візуального у геральдичному дискурсі. **Мета статті** полягає у системному аналізі артефактних геральдичних символів, уточненні їхніх функцій і розробленні класифікації за семантико-функціональними параметрами з урахуванням мультимодального підходу.

Символіка щита. Основою для створення герба слугує щит. Слово-символ ***щит*** зазвичай трактується як символ захисту та укриття. У романі Т. Мелорі «Смерть Артура», де Сер Балін обмінюється щитами з іншим лицарем, геральдичні символи якого невідомі широкому загалу, і внаслідок цього опиняється під загрозою, але якби він тримав свій власний щит, на нього б ніхто не наважився посягнути: *She said, 'O knyght Balin, why have ye lefte your owne sheld? Allas! Ye have put yourself in grete daunger, for by your sheld ye shold have ben knowen…'* [2, с. 79]. Проте захисна функція не завжди спрацьовує: герой розколює щит супротивника, щит не захищає свого власника, і цей символ може перетворитися на анти-символ, як у відомому перекладі давньоанглійської поезії А. Теннісоном: *He with his Brother, Edmund Atheling, Gaining a lifelong Glory in battle, Slew with the sword-edge There by Brunanburh, Brake the shield-wall, Hew'd the linden-wood, Hack'd the battle-shield* [3, с. 485]. Слово-символ *щит* здатне функціонувати в текстах як власна назва: *My missus has to buy the kids' clothes down the jumble sale and if she wants a pair of nylons they come off the Green Shield stamps* [9, с. 335].

При описі символіки щита прийнято називати правою частиною те, що ми бачимо зліва, і навпаки. Положення щита також має символічне значення – він буває зображений перевернутим. Такі щити означали, що їхні володарі мертві: *'Ryght so sir Launcelot departed, and whan he com to the Chapell Perelus he alight downe and tyed his horse unto a lytyll gate. And as sone as he was within the chyrche-yerde he sawe on the frunte of the chapel many fayre ryche shyldys turned up-so-downe, and many of tho shyldis sir Launcelot had sene knyghtes bere byforehande'* [2, с. 167].

Якщо лицарі молоді і не встигли прославити себе турнірними та бойовими перемогами, вони носять звичайний білий щит без будь-яких кольорів і фігур, який позначається лексемою *vergescu*: *Lancelot picked three knights who were recommended by the young damsel to go with him, and he arranged that all four of them should bear the vergescu. This was the white shield carried by unfledged knights…* [4, с. 29].

Vergescu носять також лицарі королеви – спеціально підібраний загін: *She had left her bodyguard behind – the Queen's knights, who all bore the vergescu…*[4, с. 152].

Слово-символ щит зустрічається у багатьох творах англомовної літератури, наприклад: *His siluer shield, now idle maisterlesse* [9, с. 95], *Thy beauty's shield, heart-shap'd and vermeil dyed?* [5, с. 209],

This knowledge that in the end everything must crumble but a woman's work is her rock and her shield, a strong fortress, a faithful lover [9, с. 2117],

It was advice Erika took seriously, distancing herself from Fritz as much as possible and adroitly using Rosa as a shield [9, с. 231].

У першому прикладі щит набуває певної колористичної ознаки, вираженої епітетом «срібний». Символіка срібла виражає стриманість, благородство. У наступному прикладі подається характеристика не лише кольору, а й форми шита, причому виражена лексемою буденного вжитку *heart-shap'd* замість геральдичної лексеми. Тобто автори художніх творів, які використовують описи гербів, не завжди послуговуються блазонною мовою, передаючи символіку щита нейтральними лексемами буденної англійської мови: *one shylde was enewed with whyght and that othir shylde was rede* [2, с. 110]. У кінцевих прикладах спостерігаємо втілення найпоширенішого символічного трактування щита як символа захисту та укриття, звідси дериват enshielded означає

‘прихований, укритий’. Ці асоціації базуються не лише на фізичному досвіді, коли щит як фізичний об’єкт здатен перешкоджати посяганню на життя його власника, а й на емпіричному рівні, коли сама лише наявність щита ідентифікує його власника і оберігає його від нападу.

Символіка гербових фігур. Окрім символьних характеристик щита, аналізуємо фігури, які він вміщує. Чотири основні поділи щита (розтин, перетин, скіс праворуч і скіс ліворуч) можуть поєднуватися найрізноманітнішими способами. З виокремленням менших частин поля утворюються головні (почесні) та другорядні геральдичні символи, які геральдисти називають фігурами. До почесних геральдичних фігур належать *chief* (глава), *bend* (перев'яз), *pale* (стовп), *fess* (пояс), *chevron* (кроква або шеврон), *cross* (хрест). Кожна з фігур несе своє символічне навантаження. Так, Т. Мелорі створивши вигаданий герб для Мордреда, невипадково помістив на щит перев’яз, бо різновид перев’язу (*bend sinister*) вважається серед герольдів символом незаконнонародженості: *for he beryth a shylde of sylver and blacke bendis* [2, с. 587]. Всі відомі легенди артуріанського циклу підтверджують, що Мордред був позашлюбним сином Артура.

Другорядних геральдичних фігур існує понад три сотні: *inescutcheon* (щиток або серце щита), *quarter* (вільна частина), *bars* (брусок), *label* (турнірний комір), *roundel* (коло або монета), *lozenge* (ромб) тощо. На щиті зображають також гербові фігури, які умовно називають негеральдичними, хоча більшість із них ніде, крім гербів, не зустріти. Вони поділені на три групи: природні, штучні та фантастичні (легендарні).

До природних символів відносять зображення людей (а також янголів, святих, демонів), частин людського тіла, тварин, птахів, комах, рослин, стихій, річок, гір та подібних явищ. Фантастичні (легендарні) символи представлені переважно зооморфними фігурами з античної та середньовічної міфології: кентавр (*centaur*), одноріг (*unicorn*), фенікс (*phoenix*), саламандра (*salamander*) тощо.

Штучними символами прийнято називати різноманітні предмети, створені людиною: знаряддя праці, кораблі, будівлі, музичні інструменти, але найбільшу частину цієї групи символів займає зброя – шоломи, мечі, стріли, арбалети, сокири тощо. Приклад вживання таких слів-артефактів зброї у художній літературі, а саме у Террі Пратчетта: *Dragon found the page he had been looking for and turned the book around. This was his escutcheon,' he said.*

Vimes looked down at the familiar sign of the morpork owl perched on an ankh. It was atop a shield divided into four quarters, with a symbol in each quarter.

'What's this crown with a dagger through it?'

'Oh, a traditional symbol, ah-ha. Indicates his role as defender of the crown.'

'Really? And the bunch of rods with an axe in it?' He pointed.

'A fasces. Symbolizes that he is . . . was an officer of the law. And the axe was an interesting harbinger of things to come, yes? But axes, I'm afraid, solve nothing.'

Sometimes heraldry is nothing more than the art of punning.'

До лексем на позначення зброї відносимо опис зображення двох схрещених мечів золотавого кольору на червоному фоні (див. мал.4): *gules, two swords, saltire-wise, or* [6, с. 57],

Рис. 1. Герб з роману «Кларісса»

Лексема-символ, яка співпадає з ім’ям концепту СМЕРТЬ, підсилюється словесним символом двох перехрещених кинджалів: *It bore, in enamel, a death’s head above two crossed daggers* [9, с. 78].

Ми навіть дізнаємося про історію племені міцтеків, відбиту в легендах, з зображення стріл на луку на їхніх гербах: *Upon this story is founded the lordship of all the caciques of Mizteca, and upon their descent from this mighty archer, their ancestor. Even to this day, the chiefs of the Miztecs blazon as their arms a plumed chief with bow and arrows and shield, and the sun in front of him setting behind gray clouds.* [9, с. 43].

Стріли – типовий збройний артефакт у блазонах: *‘Lo!’ seyde she, ‘syeste thou yondir pavylyon that is all the coloure of inde?’ And all manner of thyng that there is aboute, men and women and horsis, trapped shyldis and sperys, was all of the coloure of inde. ‘And his name is sir Parsaunte of Inde, the most lordlyest knyght that ever thou lokyd on’* [2, с. 228].

Зазначимо також, що всі символи в гербі тісно зв’язані між собою. У гербових сполуках важливо не оминути увагою та інтерпретацією жодний символ, оскільки він може змінити значення всього герба в цілому.

Рис. 2. Герб Норвегії

Так, якщо розглянути зміни в гербі Норвегії після вступу країни до НАТО, які полягають в тому, що до золотавого лева додано секиру, а його кігті стали чорними (*gules, a lion rampant or, crowned and bearing an axe with blade argent* – див. мал. 2), то отримаємо виражений символічний акцент на тому, що з того часу політика країни виходить з доктрини опори на військову силу, оскільки сокира як різновид зброї позначає загрозу та самозахист, а дрібні деталі тварини, зафарбовані відмінним від її тіла кольором, означають озброєння (відповідно, така тварина в геральдиці називається озброєною) і виражають агресію або гнів, вимоги або наступ.

Друга за чисельністю група геральдичних слів-артефактів у блазонах – лексеми одягу. …*a loose surcoat, or cassock, of rich blue velvet, open at the sides…* [8, с. 25].

Так, в описі гербової мантії у романі Вальтера Скотта „Квентін Дорвард" реалізуються концепти БАГАТСТВО, ВОЛЯ, ВІДДАНІСТЬ, ПРАВДА, ВИЩІСТЬ. Тут лексема *cassock* активує декілька пов'язаних між собою концептів. Один концепт ЗАХИСТ може бути вербалізований у блазонах лексемами тематико-понятійної групи «одяг» (*mantle, chaperon, chaperonnet, pavilion*, які означають різновиди плащів та капелюхів і укривають людину від холоду, опадів та інших природних явищ) або групи артефактів (*treille, fret, clouce*, *lattice* – група синонімів на позначення грат, що здатні актуалізувати вищезазначений концепт, оскільки відділяють свій світ, свою територію від чужого, невідомого простору).

Звертання до одного з персонажів твору В.Скотта яскраво виражає прагматичну інтенцію адресанта залякати свого партнера по комунікативній ситуації апеляцією до концепту СИЛА. "*Will you, a wandering beggar, put yourself on terms of resistance against belted knights*?" [9, с. 76].

В зазначеному випадку геральдичний елемент поясу вербалізував саме концепт СИЛА, оскільки до поясу чіплялися елементи зброї, зокрема, меч.

Вербалізація концепту ВЛАДА відбувається через зображення одягу в гербі, який також міг стати символом претензій на верховенство або зазіхань на владу:"*this doublet hung unbuttoned over a close dress of scarlet mantle*" [9, с. 24].

Символи-артефакти виражають значущу інформацію. Так, Ребекка, спостерігаючи з вікна, описує герб лицаря під час облоги замку на прохання Айвенго з метою дізнатися, чи отримають вони надію на порятунок: *These appearances she hastily communicated to Ivanhoe, and added, ``The skirts of the wood seem lined with archers, although only a few are advanced*

from its dark shadow." ``Under what banner?" asked Ivanhoe. ``Under no ensign of war which I can observe," answered Rebecca.``A singular novelty," muttered the knight, ``to advance to storm such a castle without pennon or banner displayed!---Seest thou who they be that act as leaders?" ``A knight, clad in sable armour, is the most conspicuous," said the Jewess; ``he alone is armed from head to heel, and seems to assume the direction of all around him." ``What device does he bear on his shield?" replied Ivanhoe. ``Something resembling a bar of iron, and a padlock painted blue on the black shield.' [7, с. 574].

Слова-символи артефактного змісту сповнені мультимодальної образності. На нашу думку, своєрідний синестезійний ефект присутній в описі ірландського герба: *The standard of the United Irishmen was now hoisted. It displayed a gilded harp formed on a banner of green silk, surrounded with the mottoes of "Erin-go-bragh," and "Liberty and Equality." In martial music the insurgents at Larne were deficient; for they had only one drum and one fife; but these animated their spirits with the sounds of national airs, and they had just begun their march to the tune of "The Volunteer's Quick Step".*

В цьому випадку мультимодальність реалізується у взаємодії тексту, графіки та аудіальних асоціацій.

Словесні символи труб і ріжка на гербі вербалізують концепт ПОСЛАННЯ. В одному з романів блазон герба з цими мовними знаками згадується саме перед важливими зборами. Лексема на позначення сопілки або ж волинки у блазоні герба Вернонів дає нам зрозуміти, що члени їхньої родини є вісниками, посланцями: "*Brave knight, with pipes on shield", ycleped Vernon…*"*And do you not know our cognisance, the pipes?*" [9, с. 201].

Репрезентативну/ідентифікаційну функцію виконує блазон у наступному прикладі, де благородний лицарь Дюнуа, використовуючи геральдичну мову, ідентифікує себе як француза, який

ніколи не буде підкорений і не долучить до свого герба ворожої геральдичної корони: *Enough, enough, said Dunois, my bar sinister may never be surmounted by the coronet of Croye – I will live and die French* [8, с. 537].

Концепт НЕВОЛЯ у блазоні герба корелює з геральдичною фігурою грат. Проте цей самий референт здатен слугувати медіатором концепту ЗАХИСТ. Тобто один і той самий концепт виявляється амбівалентним, містить у собі полярні компоненти змісту, які активуються залежно від текстуальної реалізації: "*Sable, a musion passant Or, oppressed with a trellis gules, cloue of the second*" [9, с. 211].

Золотий кіт на чорному фоні, закритий червоною решіткою, символізує людину знатного походження, яка має владу і багатство, і несе смерть своїм ворогам, але за певних обставин вимушена перебувати або за межами країни, або в ув'язненні.

Артефактні слова-символи також можуть являти собою фразеологізм. Так, ФО *the three golden/brass balls* буквально розуміється як три золоті або мідні кулі: але три кулі (до речі, символ не тільки багатства, але й Святого Миколая) були зображені на родинному гербі Медичів, яким першим із купців дозволили мати герб. Ці банкіри з Ломбардії були найвідомішими володарями ломбардів у Європі того часу: *Only I just wish people wouldn't quote Lincoln or the Bible, or hang out the flag or cross, to cover up something that belongs more to the bank-book and the three golden balls* [9, с. 83].

Артефактні геральдичні слова-символи можемо класифікувати на соціальні або релігійні, зображальні або виражальні.

Соціальні геральдичні символи є атрибутивно-статусними ознаками індивідів, що входять в ті або інші соціальні групи в загальній структурі суспільної системи. Вони є відображенням ідейно-ціннісних і нормативно-буденних уявлень про місце і роль певних соціальних груп, що традиційно закріплюються в суспільстві. Будь-який герб або прапор є соціальним символом, наприклад, Босеан – чорно-білий прапор духовно-лицарського ордену тамплієрів:

The shouts of both parties augmented the fearful din, the assailants crying, `Saint George for merry England!' and the Normans answering them with loud cries of `En avant De Bracy! Beauseant! Beauseant'[7, с. 24].

Релігійні геральдичні символи сформувалися в процесі виникнення і ствердження тієї або іншої релігії. Релігійний геральдичний символ не тільки дає уявлення про сутність людини, її місце і роль у світі, про її зв'язок з Богом, але й регламентує в етичному зрізі відносини між людьми. Найвиразніший релігійний геральдичний символ – хрест: *Anone a munke ledde hym behynde an awter where the shylde hinge as whyght as ony snowe, but in the myddys was a rede crosse* [2, с. 877]. Символ хреста, зображений зі вкороченими краями, вважається другорядним символом. Таких різновидів хреста у геральдиці існує біля чотирьох сотень: *the cross botonny, the cross flory, the cross moline, the cross potent, the cross patée or formée, the cross patonce, the cross crosslet*. У прикладах неодноразово зустрічається символіка хреста, яка є багатою на тлумачення. Згідно словника символів, цей «знак всіх знаків» слугує релігійним охоронним символом майже в усіх культурах світу. Хрест може символізувати людину, Бога, віру. Розглянемо наступний приклад: *the whyght shylde with the rede crosse* [2, с. 1020]. Лицар Галахад в романі Т.Мелорі отримує білий щит з червоним хрестом з храму, тобто хрест символізує християнську віру, а також страждання, оскільки він був намальований на щиті кров'ю Йозефа Аріматейського, а білий колір щита символізує чистоту думок Галахада, його благочестність і навіть, можливо, дозвіл побачити чашу Грааля.

Концепт СВЯТІСТЬ зазвичай виражається символом хреста: *The cognizance was argent, a tau cross gules. The argent was to signify the white of virgins, we were let to know, and the red cross was for the Grail* [9, с. 97] Ще один релігійний артефактний символ – символ якоря вербалізує концепт НАДІЯ і завжди асоціюється з цією концептосферою, тобто два якорі на гербі Пепіса символізують надію: *They all bear Pepys's Coat of Arms on their boards, on the first of which are the Two Anchors of the Admiralty crossed behind a Shield, inscribed SAM PEPYS CAR ET JAC ANGL REGIE A SECRETIS ADMIRALLE. The Shield is surmounted by his Crest. On the last board are his Arms and his Motto MENS CUJUSQUE IS EST QTIISQTTE* [9, с. 585].

За способом відображення дійсності символи протиставляються як **зображальні**, або раціонально-логічні (символи абстрактних понять, філософських категорій, символи імітації якостей, властивостей явищ і предметів, символи кодування внутрішньої форми, простору, глибини), та **виражальні**, або емоційні (комплекс психологічних символів: символи переживань, емоцій, почуттів, настроїв). Так, кандали та окови на чорному фоні символізують неволю і таким чином є зображальними:

(1) *A fetterlock and shacklebolt azure on a field sable – what may that mean?* [7, с. 246].

Малюнок серця як артефакту постає символом кохання, тобто виражає комплекс емоцій та почуттів:

(2) *one knight bore a bleeding heart, indicative of his passion* [8, с. 540].

Таким чином, до артефактних гербових символів відносяться щит, шолом, намет, деякі почесні та другорядні фігури, штучні негеральдичні фігури. Це слова-символи на позначення зброї, одягу, музичних інструментів. Вони мають свою класифікацію, виражають різноманітні концепти та виконують ряд мовних функцій. Кожен з цих символів виражений певною лексемою чи набором лексем, подекуди навіть фразеологічних, які складають систему мови геральдики і представлені в прозових та поетичних творах англомовної художньої літератури. Перспективним видається подальше класифікування геральдичних слів-символів в англомовній літературі, а також питання мультимодального аналізу геральдичних слів-символів та їхніх семантико-функціональних особливостей у літературному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук Ю. К. Герб. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Ін-т історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г–Д. С. 88.
2. The Works of Sir Thomas Malory. Oxford : Clarendon Press, 1967. 362 p.
3. The Poetic and Dramatic Works of Alfred Lord Tennyson. Whitefish : Kessinger Publishing, 2004. 412 p.
4. White T. H. The Once and Future King. New York : The Berkley Publishing Group, 1987. 421 p.
5. Keats J. Selected Poems. London : Penguin Books Ltd, 1996. 290 p.
6. Richardson S. Clarissa, or The History of a Young Lady. Charleston : BiblioBazaar, LLC, 2007. 1308 p.
7. Scott W. Ivanhoe. Ware : Wordsworth Classics, 2000. 386 p.
8. Scott W. Quentin Durward. London : Foreign Languages Publishing House, 1962. 327 p.
9. British National Corpus – Corpus of Historical American English. URL: http://www.corpus.edu (Last accessed: 27.10.2025).
10. Fox-Davies A. C. A Complete Guide to Heraldry. New York : Skyhorse Publishing, 2007. 647 p.
11. Pimbley A. F. Dictionary of Heraldry. URL: http://www.luz-herald.net/free/lettres.html (Last accessed: 24.10.2025).
12. Volborth C. A. Heraldry of the World. Norwich : Fletcher & Son Ltd, 1973. 310 p.
13. Wade W. C. The Symbolisms of Heraldry. London : George Redway, 1989. 246 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 811.111:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.20

DEVELOPING UNIVERSITY STUDENTS' SPEAKING FLUENCY IN ENGLISH: APPROACHES AND STRATEGIES

РОЗВИТОК ВІЛЬНОГО УСНОГО МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ: ПІДХОДИ ТА СТРАТЕГІЇ

Sabat S.I.,
orcid.org/0000-0001-9065-5833
Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University

Speaking fluency has become an essential component of second language proficiency, particularly in higher education where students are expected to participate in academic discussions, professional communication, and international exchanges. Although many university students receive years of English instruction, developing fluent oral communication remains challenging due to limited opportunities for meaningful interaction, anxiety, fear of making mistakes, and excessive focus on grammatical accuracy. The article examines effective strategies for teaching speaking fluency in English to university students, focusing on theoretical perspectives, pedagogical approaches, assessment practices, and emerging technological developments. Particular attention has been paid to the link between fluency, accuracy, and complexity as well as the necessity of a balanced approach to oral language instruction.

Based on research in communicative language teaching, task-based language teaching, cognitive approaches to fluency, and recent technology-enhanced learning, the article argues that fluency development requires ongoing opportunities for purposeful communication, repeated performance, strategic support, and learner-centred instruction. Recent developments in artificial intelligence and digital learning environments have also been considered as potential tools for increasing speaking practice and providing personalized feedback. The article concludes that effective fluency instruction should integrate communicative tasks, cognitive support, and carefully designed technological resources while maintaining the central role of meaningful human interaction. The teacher's role is to create conditions in which students can actively use English, experiment with language, discuss meaning, make mistakes and receive constructive feedback.

Key words: speaking fluency, EFL, communicative language teaching, task-based language teaching, oral proficiency, AI-assisted language learning.

Вільне мовлення стало важливим компонентом володіння другою мовою, особливо у вищій освіті, де від студентів очікується участь в академічних дискусіях, професійному спілкуванні та міжнародному обміні. Хоча багато студентів університетів роками вивчають англійську мову, розвиток вільного усного спілкування залишається складним завданням через обмежені можливості для змістовної взаємодії, хвилювання та тривогу, страх помилок та надмірну увагу до граматичної точності. У статті розглядаються ефективні стратегії навчання вільного мовлення англійською мовою студентів університетів, зосереджуючись на теоретичних перспективах, педагогічних підходах, методах оцінювання та нових технологічних розробках. Особлива увага приділяється взаємозв'язку між плавністю, точністю та складністю мовлення, а також необхідності збалансованого підходу до навчання усного мовлення.

На основі досліджень у галузі комунікативного викладання мови, викладання мови на основі завдань, когнітивних підходів до плавності мовлення та навчання з використанням технологій, у статті стверджується, що розвиток вільного мовлення вимагає постійних можливостей для цілеспрямованого спілкування, стратегічної підтримки та навчання, орієнтованого на студента. Нещодавні розробки у сфері штучного інтелекту та цифрових навчальних середовищ також розглядаються як потенційні інструменти для покращення практики говоріння та надання персоналізованого зворотного зв'язку. Стаття підсумовує, що ефективне навчання вільному володінню мовою повинно поєднувати комунікативні завдання, когнітивну підтримку та ретельно розроблені технологічні ресурси, зберігаючи при цьому центральну роль змістовної людської взаємодії. Роль викладача полягає у створенні умов, за яких студенти можуть активно використовувати англійську мову, експериментувати з мовою, обговорювати значення, робити помилки та отримувати конструктивний зворотний зв'язок.

Ключові слова: вільне мовлення, англійська як іноземна мова, комунікативне викладання мови, викладання мови на основі завдань, усне володіння мовою, навчання мови за допомогою штучного інтелекту.

Problem statement. The ability to communicate effectively in English has become an important educational goal in universities around the globe. Globalization, international academic collaboration, and the growing use of English as a lingua franca have created greater demand for graduates who can fluently and confidently communicate in spoken English. As a result, universities increasingly recognize oral communication competence as a vital academic and professional skill. Many university students who have studied English for several years continue to experience difficulties with oral fluency. Learners may possess considerable grammatical knowledge and vocabulary but struggle to produce spontaneous speech, maintain conversations, or express complex ideas in real time. These difficulties reflect the complex nature of speaking, which requires simultaneous control of linguistic knowl-

edge, cognitive processing, pronunciation and communication strategies.

Analysis of recent research and publications. Research in second language acquisition has demonstrated that fluency is a multidimensional construct involving speed, smoothness, automaticity, and the ability to communicate effectively without excessive hesitation [13]. Unlike written language, spoken communication requires rapid decision-making and immediate language production. Therefore, developing speaking fluency requires more than memorizing vocabulary or studying grammatical structures; it requires extensive opportunities to use language for meaningful purposes.

Since the early 2000s, approaches to teaching speaking have increasingly moved away from teacher-centred instruction and controlled practice toward communicative and task-based methodologies. *Communicative Language Teaching* emphasizes authentic interaction, while *Task-Based Language Teaching* promotes language use through meaningful tasks that require learners to negotiate meaning and solve problems [5, 12]. These approaches have significantly influenced university English programs and continue to shape current research on oral communication development.

At the same time, recent research has expanded understanding of fluency development by examining cognitive processes, individual differences, classroom interaction, and technological innovation. Studies on speech fluency have highlighted the importance of automaticity and processing efficiency, suggesting that repeated speaking practice can help learners access language resources more rapidly [13].

Furthermore, digital technologies, including artificial intelligence (AI)-based applications, virtual communication platforms, and automated feedback systems, have created new possibilities for increasing speaking practice beyond the traditional classroom.

However, technology alone does not guarantee improved speaking ability. Successful technology-enhanced language learning depends on appropriate pedagogical design, meaningful communication, and integration with established language teaching principles. Therefore, examining both traditional and emerging approaches is necessary for understanding how university students can improve their speaking fluency.

The purpose of the article is to critically review research on developing speaking fluency to university students. In particular, it explores four main questions. First, it examines how speaking fluency has been approached in second language research. Second, it considers which theoretical and pedagogical approaches can effectively support the development of fluency. Third, it discusses the challenges that may influence university students' speaking fluency. Finally, it explores how recent technological developments can contribute to and improve speaking instruction. The article also aims to provide practical implications for university English instructors and contribute to ongoing discussions about effective strategies for developing speaking fluency.

Presentation of the main material. Speaking fluency is a central but complex concept in second language research. Although commonly associated with the ability to speak smoothly and naturally, fluency includes several dimensions related to speech production, cognitive processing, and communicative effectiveness. Researchers have therefore distinguished between different types of fluency, including cognitive fluency, utterance fluency, and perceived fluency [13].

Cognitive fluency refers to the speaker's ability to access and produce language efficiently through relatively automatic processing. As learners gain experience, frequently used words, grammatical structures, and conversational routines become more accessible, reducing the mental effort required during speech production. Increased automaticity, according to Segalowitz, enables learners to use more cognitive resources to organizing ideas and managing interaction [13].

Utterance fluency refers to measurable characteristics of spoken production, including speech rate, pause frequency, moments of hesitation, and length of fluent speech segments. Researchers often examine features such as the number of words spoken each minute, average length of phrases, and silent pauses to evaluate changes in learners' oral performance [8]. These measures provide useful indicators of development, although they do not fully represent communicative effectiveness.

Perceived fluency concerns how listeners evaluate the smoothness and ease of a speaker's communication. A speaker may use the language that is not fully grammatically correct but still can be perceived as fluent if communication is clear, appropriately paced, and easy to follow. Recent research has emphasized that understanding and clarity are key aspects of successful oral communication in addition to traditional fluency.

A widely used framework in second language research is the relationship among complexity, accuracy, and fluency. Skehan explains that language learners often face competing demands when producing speech [14]. Increasing complexity may reduce accuracy or fluency because learners have limited attention resources. Therefore, effective instruction requires activities that help students gradually develop all three aspects. In university contexts,

speaking fluency should not be understood simply as speaking quickly. Academic and professional communication requires the ability to organize information, express relationships between ideas, respond appropriately to others, and adapt language according to context. Therefore, effective fluency instruction should combine speed and automaticity with interactional competence and communicative effectiveness.

Theoretical Foundations for Teaching Speaking Fluency. *Communicative Language Teaching* (CLT) has strongly influenced speaking instruction since the beginning of the twenty-first century. Unlike traditional approaches that emphasize grammatical knowledge and controlled language practice, CLT views communication as both the goal and the process of language learning [10]. In speaking classrooms, CLT encourages activities that require genuine information exchange, negotiation of meaning, and purposeful interaction. Examples include discussions, interviews, role plays, debates, and collaborative problem-solving tasks. Such activities increase students' opportunities to produce extended speech and develop confidence in using English.

For university students, CLT is particularly relevant because academic and professional environments require learners to use English for authentic purposes rather than simply demonstrate knowledge of language forms. However, research has also noted that successful implementation of CLT depends on factors such as teacher expertise, classroom size, assessment practices, and institutional expectations [12].

Task-Based Language Teaching (TBLT) represents one of the most influential developments in communicative pedagogy. Ellis defines tasks as activities in which learners use language primarily to achieve a meaningful outcome rather than to practice isolated linguistic forms [5]. Leaners may complete communicative tasks such as solving a problem, making decisions, planning projects, and completing information-gap activities. These tasks create conditions similar to real-world communication and encourage learners to produce more natural fluent language.

Segalowitz argues that fluency develops when learners become able to retrieve and combine linguistic information with less conscious effort [13]. From this perspective, repeated speaking practice is essential. When learners repeatedly perform speaking tasks, common expressions and grammatical patterns become more readily available, allowing them to communicate with fewer pauses and hesitations. This approach has important implications for university teaching. Students need opportunities not only to learn new language but also to practice using existing knowledge more efficiently. Activities such as repeated presentations, timed speaking tasks, and structured discussions can contribute to improved fluency.

Research on task repetition has shown that performing similar speaking tasks more than once can improve fluency by allowing learners to reduce planning demands and focus more attention on language production [3]. This finding has important implications for university teachers because repeated practice can help students develop greater confidence and automaticity. The examples of the task repetition may include the following techniques:

Shadowing, in which learners echo audio input in real time, developing prosodic fluency (rhythm, stress, intonation) alongside processing speed [8].

Retelling and summarizing tasks, which combine listening comprehension with fluency practice by requiring learners to reproduce content in their own words under time pressure.

Long argues that task-based approaches are especially suitable for advanced learners because they connect classroom activities with real communicative needs [11]. In higher education, tasks can be designed around academic presentations, seminars, professional communication, and discipline-specific discussions. For university students, tasks can be connected to their academic and professional interests. For example, students studying business can negotiate a business decision, engineering students can explain a technical process, and students in social sciences can discuss a social problem. Such tasks increase the relevance and authenticity of classroom speaking. However, task difficulty should also be carefully controlled. If a task requires language far beyond students' current resources, learners may spend too much time searching for vocabulary and composing sentences. Appropriate preparation and task sequencing can therefore make communicative tasks more productive.

Challenges Affecting University Students' Speaking Fluency. Although speaking fluency is an important goal of university English education, many learners continue to experience difficulties developing effective oral communication. These challenges are influenced by linguistic, psychological, instructional, and contextual factors.

One major challenge is the difficulty of producing language quickly and efficiently during spontaneous communication. Many university students have studied grammar and vocabulary extensively but have had limited opportunities to use English in real-time interaction. As a result, they may experience slow lexical retrieval, frequent pauses, and hesitation

while organizing their ideas. Segalowitz explains that fluent speech depends on the development of automatic processing [13]. When learners must consciously search for vocabulary or monitor grammatical structures, speech production becomes slower and less continuous. Therefore, students require regular opportunities to practice language use within realistic time limits.

Vocabulary knowledge plays an important role in speaking fluency. Students often report that they know many words receptively but cannot access them quickly during conversation. This gap between knowing vocabulary and using it spontaneously can significantly reduce confidence and communication effectiveness. University learners particularly need productive academic vocabulary, discourse markers, and common expressions that support extended speaking. Teaching vocabulary in meaningful contexts and encouraging repeated use can improve learners' ability to retrieve appropriate language during interaction.

Psychological factors strongly influence students' willingness to speak. Anxiety, fear of making mistakes, and concern about negative feedback can reduce learners' participation in classroom discussions. Horwitz, Horwitz, and Cope identified communication apprehension, test anxiety, and fear of negative evaluation as major components of foreign language anxiety [9]. Although this research was conducted earlier, subsequent studies have continued to demonstrate that anxiety remains a significant barrier to oral communication. For university students, anxiety may be intensified by academic expectations, public presentations, and comparisons with more competent speakers of the language. Creating non-threatening and supportive classroom environments and providing low-pressure speaking opportunities can help learners gradually develop confidence. Goh and Burns suggest using guided reflections in the form of a writing journal to help students eventually lower their language anxiety. It may give teachers a chance to acknowledge their students' feeling of anxiety and provide positive feedback. If it is appropriate, students can openly be invited to discuss their anxiety [7].

A common limitation in many universities' English programs is the imbalance between teacher talk and student talk. Classes may focus heavily on reading, grammar explanation, and written exercises, leaving limited time for extended oral practice. Fluency development requires substantial speaking time. Short answers to teacher questions are generally insufficient because they do not provide opportunities for learners to develop ideas, maintain interaction, and practice spontaneous language production. Pair work, small-group discussions, presentations, and collaborative tasks can increase individual speaking time and provide more opportunities for meaningful communication.

Assessment practices can also influence students' approaches to speaking. When examinations emphasize grammatical accuracy and vocabulary knowledge more than communication ability, students may prioritize correctness over fluency. Focusing exclusively on linguistic accuracy may discourage students from taking risks and experimenting with language. Therefore, effective instruction requires activities that help students gradually develop all three aspects and university speaking assessment should include criteria related to fluency, interaction, and communicative effectiveness [12].

Strategies for Developing Speaking Fluency. Research from the past two decades suggests that effective fluency instruction requires a combination of meaningful interaction, repeated practice, strategic support, and learner's autonomy. Communicative tasks provide learners with opportunities to use English for genuine purposes. It is essential to create an interactive learning environment that allows students to practice spoken English regularly. Group discussions, debates, interviews, presentations, and problem-solving activities encourage students to express opinions, explain ideas, and respond to others. Richards emphasizes that communicative activities should involve real meaning rather than mechanical repetition [12]. For university students, tasks can be connected to academic disciplines, professional situations, and real-world issues.

One of the most supported approaches for improving speaking fluency is task repetition. Bygate demonstrated that repeating similar speaking tasks allows learners to improve performance because they become more familiar with the content and reduce cognitive demands [3]. For example, students may first complete a group discussion, receive feedback, and then repeat the discussion with improved language and organization. While free conversation is valuable, many learners benefit from structured activities that gradually increase speaking demands. Teachers can use a progression from controlled practice to guided communication and finally spontaneous speaking. Some useful activities may include timed monologues, information-gap tasks, role plays, academic discussions, student presentations or debates. These activities help students develop both confidence and fluency.

Feedback should support communication rather than interrupt it. Excessive error correction during

speaking activities may increase anxiety and reduce willingness to communicate. The method of *delayed error correction* has become increasingly popular in recent years. *Delayed error correction* is an effective strategy used in teaching English as a second language where the teacher waits to correct students' errors until a later time, instead of addressing them immediately during class. The approach contrasts with *immediate error correction*, in which the teacher corrects the error instantly when it is made. There are multiple reasons why delayed error correction can be beneficial in language teaching: it allows teachers to concentrate on repeated pronunciation mistakes, ambiguous expressions, vocabulary choices, and grammatical patterns that affect communication. This approach can help to maintain a positive and engaging classroom atmosphere, allowing students to concentrate on their learning [2].

Peer feedback and self-assessment can also encourage learners' awareness and independence. Students can also participate in peer feedback. This practice can help students to develop a better understanding of their own speaking abilities, become more experienced in listening to spoken English, to engage more deeply with the learning goals and expected outcomes of the speaking course, and to learn from each other. Teachers also benefit from peer assessment, as they can share the task of assessment with their students and raise students' autonomy [7]. Students can also record short speaking activities and assess them using a simple checklist. For example, students may consider the following questions:

1. Did I speak fluently without too many pauses and hesitations?
2. Did I structure what I said accurately?
3. Did I use useful phrases to link my ideas?
4. Did I ask and answer questions effectively?
5. What would I improve in my next performance?

Recording and reflecting on speaking performance can make progress more visible. It also shifts some responsibility for learning from the teacher to the student. Teachers can combine self-assessment with specific goals. For instance, a student might initially aim to speak for one minute with limited hesitation and later increase the target to two or three minutes.

Exposing learners to authentic spoken English supports fluency development by providing models of pronunciation, discourse organization, and conversational strategies. University students can benefit from academic lectures, podcasts, interviews, presentations, online discussions, authentic video materials. Combining listening input with speaking activities encourages learners to recognise useful expressions and incorporate them in their own communication. Fluent speakers do not always know every word or structure; they use communication strategies to maintain interaction. Teaching students how to paraphrase, clarify meaning, request repetition, and use discourse markers can improve their ability to communicate successfully despite linguistic limitations.

Technology, AI, and the Future of Speaking Instruction.The rapid development of digital technologies has transformed approaches to second language speaking instruction. Since the early 2000s, computer-assisted language learning (CALL) has expanded opportunities for learners to access authentic materials, communicate beyond classroom boundaries, and receive additional language practice. More recently, artificial intelligence (AI), speech recognition systems, and conversational applications have created new possibilities for supporting speaking fluency development.

One of the main advantages of technology-enhanced learning is the expansion of opportunities for oral practice. Traditional classroom settings often limit students' speaking time; however, digital platforms allow learners to practice speaking independently and repeatedly. Online communication tools can also support interaction through virtual discussions, collaborative projects, and international exchanges. Technology should create additional opportunities for meaningful language use rather than simply provide mechanical practice. For university students, AI tools may be particularly useful because they reduce some barriers to speaking practice. Learners who feel anxious about speaking with classmates or teachers may find AI-based conversation less threatening and may practice more frequently.

ChatGPT and *Gemini* – interactive chatbots that facilitate real-time linguistic interaction – have widely been used for developing oral speech and communication skills. They help learners improve their conversational practice and explain grammar rules, word meanings, idioms, and phrasal verbs, which is particularly beneficial for building linguistic competence [1].

Technologies such as *SpeakandImprove* and *SmallTalk2Me* analyse pronunciation, grammar, and stylistic accuracy, helping learners prepare for international language exams and interviews, or simply improve their communication skills [1].

Teachers can utilize platforms, such as *Twee*, to create exercises focused on reading, listening, vocabulary, grammar, and speaking. AI helps tailor tasks to specific learning needs, thereby facilitating the effective assessment of higher education students' knowledge. Furthermore, AI-integrated platforms like *Duolingo* and *Promova* are popular choices for testing and improving language skills, as they adapt

the educational process to the individual needs of students. The use of game-based elements and motivation systems makes the assessment process more engaging and productive [1].

Recent studies indicate that AI-supported speaking applications can contribute to improvements in oral performance when activities are carefully designed and combined with appropriate instructional guidance. However, AI feedback should be interpreted critically because automated systems may not always accurately evaluate pragmatic appropriateness, interactional competence, or complex communication.

Conclusions. Speaking fluency remains a central part of university English education, yet it continues to represent a significant challenge for many learners. Research demonstrates that fluency development is a complex process involving linguistic knowledge, cognitive processing, interaction, confidence, and meaningful practice. The article concludes that communicative and task-based approaches provide strong foundations for developing speaking fluency. Activities that require genuine communication, repeated performance, and purposeful interaction allow learners to improve automaticity and confidence. At the same time, cognitive approaches highlight the importance of practice that helps learners access existing language knowledge more efficiently. Recent technological developments, particularly AI-supported speaking tools, provide promising opportunities for expanding speaking practice and offering personalized learning experiences. However, technology is most effective when combined with sound pedagogical principles and teacher guidance.

For university students, successful fluency instruction requires a shift from viewing speaking as the application of previously learned language knowledge toward understanding it as a skill developed through continuous use. Universities should therefore provide learners with frequent opportunities for authentic communication, supportive feedback, and flexible learning environments that prepare them for academic and professional interaction in English.

REFERENCES:

1. Луців Р., Мороз Н., Сабат С. Штучний інтелект як інструмент оцінювання мовних навичок студентів: переваги та обмеження. Вісник науки та освіти. 2025. № 2(32). С. 358–374. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-358-374 (дата звернення 25.08.2026)

2. Сабат С., Луців Р. Feedback and error correction in English language teaching. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2023. Вип. 65, т. 3. С. 268–273.

3. Bygate M. Effects of task repetition on the structure and control of oral language. Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing / ed. by M. Bygate, P. Skehan, M. Swain. London : Routledge, 2001. P. 23–48.

4. Chau M., Huensch A. The relationships among L2 fluency, intelligibility, comprehensibility, and accentedness: a meta-analysis. Studies in Second Language Acquisition. 2025. Vol. 47, Iss. 1. P. 282–307. URL: https://doi.org/10.1017/S0272263125000014 (accessed 27.08.2026).

5. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. Oxford : Oxford University Press, 2003.

6. Goh C. C. M., Aryadoust V. Developing and assessing second language listening and speaking: does AI make it better? Annual Review of Applied Linguistics. 2025. Vol. 45. P. 179–199. URL: https://doi.org/10.1017/S0267190525100111 (accessed 27.08.2026).

7. Goh C. C. M., Burns A. Teaching Speaking: A Holistic Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.

8. Hamada Y. Shadowing: who benefits and how? Uncovering a booming EFL teaching technique for listening comprehension. Language Teaching Research. 2016. Vol. 20, Iss. 1. P. 35–52. URL: https://doi.org/10.1177/1362168815597504 (accessed 23.08.2026).

9. Horwitz E. K., Horwitz M. B., Cope J. Foreign language classroom anxiety. The Modern Language Journal. 1986. Vol. 70, No. 2. P. 125–132. URL: https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1986.tb05256.x (accessed 27.08.2026).

10. Housen A., Kuiken F., Vedder I. (eds.) Dimensions of L2 Performance and Proficiency: Complexity, Accuracy and Fluency in SLA. Amsterdam : John Benjamins, 2012.

11. Long M. H. Second Language Acquisition and Task-based Language Teaching. Chichester : Wiley Blackwell, 2015.

12. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge : Cambridge University Press, 2006.

13. Segalowitz N. Cognitive Bases of Second Language Fluency. New York : Routledge, 2010.

14. Skehan P. Modelling second language performance: integrating complexity, accuracy, fluency, and lexis. Applied Linguistics. 2009. Vol. 30, No. 4. P. 510–532.

15. Yan X., Lei Z., Pan Y. Diving deep into the relationship between speech fluency and second language proficiency: a meta-analysis. Language Learning. 2025. Vol. 75, Iss. 4. P. 1051–1090. URL: https://doi.org/10.1111/lang.12701 (accessed 27.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.111’42:657.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.21

ВИКОРИСТАННЯ ПАСИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ В АНГЛІЙСЬКОМУ ОБЛІКОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ТА АУДИТОРСЬКОМУ ДИСКУРСІ

THE USE OF PASSIVE CONSTRUCTIONS IN ENGLISH ACCOUNTING AND AUDIT DISCOURSE

Цобенко О.В.,
orcid.org/0000-0002-0063-3719
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Лесневська К.В.,
orcid.org/0000-0003-0903-4170
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ковальова К.О.,
orcid.org/0000-0002-9734-5667
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Сташук Т.І.,
orcid.org/0000-0002-3475-6530
асистент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті здійснено комплексний аналіз структурних, семантичних і прагматичних особливостей пасивних конструкцій в англомовному обліково-бухгалтерському та аудиторському дискурсі. Актуальність дослідження визначається стандартизованим характером міжнародної фінансової комунікації та необхідністю точного, нейтрального й інституційно виваженого представлення професійної інформації. Матеріалом слугували автентичні фінансові звіти, примітки до фінансової звітності, річні звіти та незалежні аудиторські висновки міжнародних компаній. Установлено, що вибір пасивної форми зумовлюється передусім інформаційною структурою повідомлення; у фокус висуваються фінансовий об’єкт, результат облікової операції, спосіб оцінювання, нормативна відповідність або завершена аудиторська процедура, тоді як агент усувається чи переміщується на периферію висловлення. Також було простежено функціонування повних предикативних і скорочених атрибутивних пасивних моделей, зокрема конструкцій із дієсловами prepare, measure, identify та perform. Дослідження визначило, що пасивізація забезпечує тематизацію професійно значущих об’єктів, інформаційну компресію, стандартизованість формулювань, інституційну безособовість та об’єктивацію результатів регламентованих процедур. Співвідношення активних і пасивних конструкцій привернуло окрему увагу: активний стан переважає за потреби експлікувати суб’єкта, відповідальність або аудиторську дію, тоді як пасивний орієнтує повідомлення на об’єкт, результат, відповідність стандартам і обліковий статус. Було доведено, що пасив не є механічною ознакою професійного письма, а виступає функціонально мотивованим засобом організації бухгалтерського й аудиторського тексту. Перспективу подальших досліджень становить корпусне зіставлення частотності та функцій пасивних моделей у різних жанрах фінансового дискурсу, що уточнює специфіку сучасного фіндискурсу.

Ключові слова: пасивний стан, бухгалтерський дискурс, аудиторський дискурс, фінансова звітність, професійний дискурс.

The article provides a comprehensive analysis of the structural, semantic and pragmatic features of passive constructions in English-language accounting and audit discourse. The relevance of the study is determined by the standardised nature of international financial communication and the need for the accurate, neutral and institutionally appropriate presentation of professional information. The research material comprised authentic financial statements, notes to the financial statements, annual reports and independent auditors’ reports issued by international companies. It was established that the choice of passive forms is primarily determined by the information structure of the message: financial objects, the results of accounting operations, measurement methods, regulatory compliance or completed audit procedures are foregrounded, whereas the agent is omitted or shifted to the periphery of the utterance. The functioning of full predicative and reduced attributive passive patterns was also examined, including constructions with the verbs prepare, measure, identify and perform. The study established that passivisation contributes to the thematisation of professionally significant objects, information compression, the standardisation of formulations, institutional impersonality and the objectification of the results of regulated procedures. Particular attention was paid to the relationship between active and passive constructions: the active voice predominates when there is a need to explicitly identify the agent, responsibility or audit action, whereas the passive voice directs the message towards the object, result, compliance with standards and accounting status. It was demonstrated that the passive voice is not merely a mechanical feature of professional writing but functions as a functionally motivated means of organising accounting

and audit texts. A promising avenue for further research is a corpus-based comparison of the frequency and functions of passive patterns across different genres of financial discourse, which may contribute to a more precise understanding of the distinctive features of contemporary financial discourse.

Key words: passive voice, accounting discourse, audit discourse, financial reporting, professional discourse.

Постановка проблеми. Сучасний бухгалтерський та аудиторський дискурс належить до тих різновидів професійної комунікації, у яких мовна форма безпосередньо пов'язана з характером інформації, що передається. Фінансові звіти, примітки до фінансової звітності, звіти керівництва, незалежні аудиторські звіти та документи, що супроводжують розкриття фінансової інформації, мають не лише інформативне, а й нормативне, юридичне та інституційне значення. Їхні автори повинні повідомляти про фінансовий стан підприємства, результати діяльності, методи оцінювання, облікову політику та результати аудиторських процедур таким чином, щоб інформація залишалася максимально точною та відтворюваною.

Однією з характерних рис такого мовлення є тенденція до зниження комунікативної ролі конкретного діяча. У фінансовому документі часто важливішим є не те, хто саме виконав дію, а те, який об'єкт був підготовлений, перевірений, оцінений, визнаний або розкритий. Саме ця особливість створює сприятливі умови для функціонування пасивних конструкцій.

Пасивна конструкція дає змогу змінити перспективу представлення події. Так, об'єкт активної дії займає позицію граматичного підмета, тоді як агентивний компонент або не виражається взагалі, або вводиться за допомогою прийменникової конструкції. У результаті речення організовується навколо результату, стану чи об'єкта професійної операції. Для бухгалтерської та аудиторської комунікації така перспектива є особливо релевантною, оскільки предметом повідомлення найчастіше виступають фінансові показники, активи, зобов'язання, звітність, облікові процедури та результати перевірки.

Актуальність аналізу пасивних конструкцій визначається кількома чинниками. По-перше, англійська мова фактично виконує функцію міжнародної мови фінансової звітності. По-друге, стандартизація бухгалтерської інформації потребує стабільних мовних моделей, здатних забезпечити послідовне представлення однотипних операцій. По-третє, сучасна фінансова документація дедалі частіше адресована не лише вузьким фахівцям, а й інвесторам, акціонерам, регуляторам та іншим користувачам фінансової інформації.

Дослідження мови корпоративних звітів також показують, що синтаксичні характеристики таких текстів мають практичні наслідки для ступеня їхньої зрозумілості. Зокрема, використання пасивного стану та професійної термінології було пов'язане з показниками ліквідності акцій у дослідженні англомовних річних звітів іноземних компаній, представлених на американських фондових біржах [13]. Це означає, що пасивізація є не лише питанням граматики, а й елементом ширшої проблеми доступності та інтерпретованості фінансового тексту.

Метою статті є визначення структурних і функціонально-семантичних особливостей пасивних конструкцій в англомовному бухгалтерському та аудиторському дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити специфіку бухгалтерського та аудиторського дискурсу; проаналізувати функції пасиву у фінансовій та аудиторській звітності; встановити особливості представлення або вилучення агента; проаналізувати автентичні приклади з англомовних документів.

Об'єктом дослідження є англомовний бухгалтерський та аудиторський дискурс, представлений фінансовими звітами, примітками до фінансової звітності, річними звітами та незалежними аудиторськими звітами. **Предметом** дослідження є структурні, семантичні та прагматичні характеристики пасивних конструкцій та їхні функції у професійній фінансовій комунікації. Матеріалом дослідження стали автентичні англомовні документи, оприлюднені міжнародними компаніями та професійними організаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пасивний стан традиційно розглядається як засіб зміни синтаксичної перспективи речення. Однак у професійних жанрах його функціональна природа є значно ширшою. Пасивізація може використовуватися для тематизації об'єкта, вилучення агента, концентрації уваги саме на результаті або створення стилістично нейтральної форми повідомлення.

У дослідженні корпоративного дискурсу Дж. Томас пасивні конструкції розглядаються крізь призму системно-функціональної лінгвістики. Авторка встановила, що зі зниженням прибутковості компанії зростала частотність пасивних конструкцій, а суб'єктами речень дедалі частіше ставали не люди, а абстрактні або неживі сутності [13]. Зазначимо, що такий результат особливо важливий для аналізу бухгал-

терської документації, оскільки він демонструє потенційну взаємодію граматичного вибору та способу репрезентації відповідальності. Б. Бу, Дж. Коннор-Лінтон та Л. Ван у масштабному корпусному дослідженні корпоративних annual reports проаналізували понад 14 млн слововживань у 642 звітах американських компаній. Одним із виявлених вимірів корпоративного дискурсу стало вираження імперсональної позиції [10]. Цей результат безпосередньо корелює з функцією пасивних конструкцій як засобу зниження агентивності.

Щодо аудиторського дискурсу, Флауердью та Ван наголошують на необхідності враховувати як мовну організацію аудиторського звіту, так і контекст його створення. Їхнє дослідження показало, що аудиторські звіти значною мірою спираються на шаблонізовані моделі, хоча окремі види звітів, особливо звіти із застереженнями, містять більше оригінального мовного матеріалу [11].

Водночас сучасні професійні рекомендації демонструють певну напруженість між традиційною безособовістю фінансового письма та вимогами до зрозумілості. Наприклад, Європейська палата аудиторів наголошує на необхідності доступної, чіткої та послідовної мови й навіть рекомендує активний стан у тих документах, які мають бути максимально доступними для читача. Отже, сучасний фінансовий дискурс не передбачає безумовного домінування пасиву: його використання залежить від комунікативної функції конкретного фрагмента.

Виклад основного матеріалу. Найтиповішою функцією пасивних конструкцій у бухгалтерських документах є представлення фінансової звітності як результату формалізованої процедури. Так, у річному звіті OMV зазначено: “These financial statements have been prepared and are in compliance with IFRS Accounting Standards…” Тут конструкція *have been prepared* представляє financial statements як результат підготовки. Агент не названий, оскільки для комунікативної мети речення важливішим є не виконавець, а факт відповідності підготовленої звітності міжнародним стандартам [4]. Тематичним центром виступає документ, а не особа чи орган, що його підготував.

У тому самому документі зазначено: “The consolidated financial statements for 2025 were prepared by the Executive Board…” На відміну від попереднього прикладу, агент *by the Executive Board* експлікований. Це демонструє, що пасив не обов’язково передбачає повне вилучення агента. Якщо інформація про відповідального суб’єкта має юридичну або організаційну релевантність, він може бути названий [4]. Отже, пасив дозволяє не усунути агента граматично, а перемістити його на периферію повідомлення.

Аналогічна модель представлена у звіті Continental: “The consolidated financial statements were prepared in accordance with IFRS Accounting Standards…” Тут *consolidated financial statements* тематизуються як об’єкт, тоді як відповідність IFRS стає основною семантичною характеристикою результату [3].

Розглянемо наступні приклади, що демонструють внесок пасивних конструкцій у стандартизованість бухгалтерської мови. У звіті Bayer використано конструкцію: “The financial statements of Bayer AG were prepared according to the requirements of the German Commercial Code…” Пасив *were prepared* поєднаний із нормативною конструкцією *according to the requirements of*. У результаті увага зосереджується на відповідності документа законодавчим вимогам [1].

У цьому самому звіті: “The Consolidated Financial Statements of the Bayer Group were prepared according to the IFRS Accounting Standards…” Пасивна форма дозволяє представити фінансову звітність як об’єкт, до якого застосовано певний нормативний режим. Агент підготовки в цьому реченні не має інформаційної ваги [1]. Подібні конструкції є типовими для фінансової звітності, оскільки фінансовий документ повинен позиціонуватися як формалізований результат облікової процедури, а не як особистий текст його автора.

У звіті Beiersdorf: “The consolidated financial statements of Beiersdorf AG have been prepared in accordance with the International Financial Reporting Standards…” Тут форма *have been prepared* створює зв’язок між минулою процедурою та актуальним статусом звітності. Документ на момент читання вже підготовлений і відповідає певному стандарту [2].

Показово, що в тому ж контексті пасив використовується для опису способу формування інших фінансових документів. Наприклад, “The consolidated income statement was prepared using the cost of sales method.” У цьому випадку пасив репрезентує не стільки дію, скільки методологічну характеристику документа [2].

Окрему групу становлять приклади пасивних конструкцій у позначенні методів оцінювання, особливо з дієсловами *measure, recognise, present, classify*. Вони є надзвичайно характерними для бухгалтерської мови, оскільки описують процедури визнання та оцінювання об’єктів обліку.

Наприклад, у річному звіті Beiersdorf: “…financial instruments, which are all measured at fair

value." Конструкція *are measured* переводить фінансові інструменти в позицію об'єкта стандартизованої оцінювальної процедури. Агент, який здійснює оцінювання, не називається, оскільки метод оцінювання важливіший за його виконавця [2].

У звіті Volkswagen: "Financial assets measured at amortized cost…" Тут пасивна конструкція представлена у скороченій формі як постпозитивний participial modifier. Незважаючи на відсутність повного присудка, семантично вона зберігає пасивне значення: financial assets є об'єктом процедури оцінювання [7]. Таким чином, пасивізація в бухгалтерській термінології може переходити від повної предикативної конструкції до компактної атрибутивної моделі. Це сприяє інформаційній щільності фінансового тексту.

Однією з ключових функцій пасиву є зміна інформаційного центру речення. В активній конструкції суб'єкт зазвичай займає тематично привілейовану позицію. Наприклад, "*Management prepared the financial statements"* у пасивному варіанті стає *"The financial statements were prepared by management."* У другому випадку тематичний статус переходить до *financial statements*. Для бухгалтерського дискурсу це принципово важливо, оскільки саме фінансовий документ є предметом професійного аналізу.

У звіті PUMA зазначається: "The consolidated financial statements of PUMA SE and its subsidiaries… were prepared in accordance with the International Financial Reporting Standards…" Тематизація financial statements дозволяє авторові організувати весь подальший інформаційний блок навколо характеристик звітності [5].

Варто зазначити, що в аудиторському дискурсі функціональна специфіка пасиву дещо змінюється. Тут пасив часто використовується для опису процедур, здійснених аудитором, та результатів цих процедур. У незалежному аудиторському звіті Sandvik зазначається: "We have performed an audit of the annual accounts and consolidated accounts…" Це активна конструкція, і її використання показове: аудиторська процедура пов'язується з конкретним суб'єктом *we*. Однак далі з'являється пасив "The annual accounts have been prepared in accordance with the Annual Accounts Act…" [6]. Таке співіснування активу й пасиву демонструє принципову функціональну різницю. Актив використовується тоді, коли необхідно експлікувати відповідальність аудитора за виконану процедуру, а пасив, коли увага переходить до фінансової звітності та її відповідності нормативним вимогам.

Аудиторський звіт має специфічну комунікативну структуру, адже аудитор повинен не лише висловити думку, а й повідомити, які процедури були проведені та які результати вони дали. У звіті WPP зазначається: "Based on the procedures performed, we noted no material issues arising from our work." Хоча основна конструкція тут активна, компонент *procedures performed* є пасивним дієприкметниковим модифікатором. Він дозволяє представити аудиторські процедури як завершений комплекс професійних дій без необхідності повторного називання агента.

У цьому ж документі є ствердження "the costs … identified by the group", де пасивний компонент *identified by the group* характеризує витрати через факт їхнього встановлення. Агент може бути зазначений, але він залишається периферійним щодо основного об'єкта повідомлення.

Імперсональність є однією з найбільш очевидних функціональних характеристик пасивних конструкцій у бухгалтерській та аудиторській документації. Однак поняття імперсональності не слід ототожнювати з відсутністю агента як такого. Агент може бути очевидним із професійного контексту; неважливим для повідомлення; колективним; інституційно визначеним; навмисно невираженим.

У реченні *The financial statements were prepared in accordance with IFRS* потенційним агентом є management, finance department або інший уповноважений суб'єкт. Але професійний читач без труднощів реконструює його з контексту. Отже, невиражений агент не обов'язково означає інформаційний дефіцит. Це важливо для інтерпретації бухгалтерського дискурсу. Пасив не завжди приховує відповідальність; часто він просто змінює її комунікативний статус.

Особливо цікавою є взаємодія пасивізації та категорії відповідальності. У фінансовій документації існують ситуації, коли відповідальний суб'єкт має бути названий. Наприклад, у звіті Continental зазначено: "The Executive Board of Continental AG is responsible for the preparation…" Тут активна конструкція свідомо використовується для експлікації відповідальності. Далі в документі: "The consolidated financial statements were prepared in accordance with IFRS…" використовується пасив [3]. Отже, в одному тексті актив і пасив виконують комплементарні функції.

Це дозволяє зробити висновок, що пасивізація не є механічною ознакою професійного письма. Її використання регулюється інформаційною структурою повідомлення.

Ще однією характерною функцією пасивних конструкцій є представлення нормативної процедури як усталеного інституційного процесу.

У звіті Vonovia: “The consolidated financial statements … have been prepared in accordance with the IFRS Accounting Standards…” Далі: “These are measured at their fair value.” Таким чином, пасивні конструкції послідовно репрезентують і підготовку звітності, і процедуру оцінювання об’єктів [8]. У нормативно орієнтованому бухгалтерському тексті це є закономірним. Рішення про визнання, класифікацію чи оцінювання розглядається як реалізація професійної процедури, а не як індивідуальна дія.

Особливого значення пасив набуває в умовах високої інформаційної щільності. Фінансові звіти часто містять великі обсяги спеціалізованої інформації, тому розгорнуті активні конструкції можуть бути менш економними.

Порівняймо “*Management measures financial assets at amortized cost”* та “*Financial assets are measured at amortized cost”*. Другий варіант є природнішим для accounting discourse, оскільки дозволяє відразу тематизувати financial assets. Якщо така конструкція повторюється у великому документі, пасив стає елементом стандартизованого професійного шаблону.

Атрибутивні пасивні конструкції, наприклад *financial assets measured at amortized cost*, забезпечують ще вищий ступінь компресії. Така модель дає змогу інтегрувати інформацію про об’єкт і спосіб його оцінювання в одну номінальну групу.

Наряду з вищезазначеним зазначимо, що пасивні конструкції часто асоціюються з об’єктивністю. Проте саме по собі використання пасиву не гарантує об’єктивності повідомлення. Його функціональний ефект виникає завдяки поєднанню граматичної форми з жанровими нормами. Наприклад, *The financial statements were prepared in accordance with IFRS* не просто приховує агента. Конструкція представляє відповідність IFRS як властивість документа, яку читач може перевірити. Аналогічно *no material weaknesses were identified* концентрує увагу на результаті аудиторської процедури.

Отже, у бухгалтерському та аудиторському дискурсі пасив можна трактувати як засіб **інституційної об’єктивації**. Подія подається не як особиста дія окремого професіонала, а як результат регламентованого процесу.

Аудиторські звіти особливо чутливі до жанрової стандартизації. Формули на кшталт *have been properly prepared*, *were identified*, *were considered* регулярно виникають у звітах різних компаній. Це не означає, що такі документи є повністю шаблонними. Дослідження аудиторських звітів показують наявність як стандартизованих компонентів, так і авторського тексту, особливо у випадках, коли необхідно описати специфічні ризики або нерегулярні ситуації [11]. У стандартних частинах аудиторського висновку пасив забезпечує відтворюваність формулювання. Читач, знайомий із жанром, швидко розпізнає комунікативну функцію конструкцій *have been prepared*, *were audited*, *were identified*, *were considered*.

Важливо підкреслити, що професійна фінансова англійська не є суто пасивною мовою. Сучасні фінансові звіти містять значну кількість активних конструкцій, що відповідає сучасній тенденції до більшої прозорості аудиторської комунікації. Таким чином, актив і пасив у сучасному audit discourse утворюють функціональну опозицію: ACTIVE – agent, responsibility, audit action, коли PASSIVE – object, result, compliance, accounting status. Ця опозиція є однією з найбільш продуктивних закономірностей професійного фінансового письма.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що пасивні конструкції є системним компонентом англомовного бухгалтерського та аудиторського дискурсу. Їх використання зумовлене не лише граматичними властивостями англійської мови, а передусім комунікативними потребами професійної фінансової документації.

Отже, пасив у бухгалтерському та аудиторському дискурсі виконує комплексну функцію, забезпечує тематичну організацію повідомлення, інформаційну компресію, інституційну безособовість, об’єктивацію результатів професійних процедур та акцентування нормативної відповідності.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є кількісний корпусний аналіз пасивних конструкцій у великих масивах annual reports, financial statements та auditors’ reports із подальшим порівнянням частотності пасиву в різних жанрах фінансового дискурсу. Окремої уваги потребує також зіставлення англомовної бухгалтерської документації з українською та іншими мовами фінансової звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bayer Annual Report 2025. Report of the Supervisory Board. URL: https://reports.bayer.com/annual-report-2025/en/to-our-stockholders/report-of-the-supervisory-board.html?utm_source

2. Beiersdorf Annual Report 2025. Material Accounting Policies. URL: https://reports.beiersdorf.com/annual-report/2025/consolidated-financial-statements/notes-to-the-consolidated-financial-statements/material-accounting-policies.html?utm_source

3. Continental Annual Report 2025. Statement of the Executive Board. URL: https://annualreport.continental.com/2025/en/financial-statements/statement-executive-board.php?utm_source

4. OMV Combined Annual Report 2025. Basis of Preparation. URL: https://reports.omv.com/en/annual-report/2025/notes/notes-to-the-consolidated-financial-statements/basis-of-preparation.html

5. PUMA Annual Report 2025. Notes to the consolidated financial statements. URL:https://annual-report.puma.com/2025/en/consolidated-financial-statements/notes-to-the-consolidated-financial-statements/index.html?utm_source

6. Sandvik Annual Report 2025. Auditors' Report. URL: https://www.annualreport.sandvik/en/2025/financial-information/auditors-report.html?utm_source

7. Volkswagen Group Annual Report 2025. IFRS 7. URL: https://annualreport2025.volkswagen-group.com/notes/other-disclosures/ifrs-7-financial-instruments.html?utm_source

8. Vonovia Annual Report 2025. General Information. URL: https://report.vonovia.com/2025/q4/en/general-information?utm_source

9. WPP Annual Report 2025. Independent Auditors'. URL: https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/806968/000162828026019652/wpp_annualxreportx2025.htm?utm_source

10. Bu, H., Connor-Linton, J., Wang, L. Linguistic variation in the discourse of corporate annual reports: A multi-dimensional analysis. *Discourse Studies*, *22*(6), 2020. Pp. 647-677.

11. Flowerdew, J., Wan, A. The linguistic and the contextual in applied genre analysis: The case of the company audit report. *English for Specific Purposes*, 29(2). 2010. Pp.78-93.

12. Phuong Thi Thuy Nguyen, Akihisa Kimura. How plain English use affects the length of annual reports: Evidence from the annual reports of foreign firms listed on the US stock exchange. *Journal of Accounting and Public Policy*. Vol.39, Issue 6. 2020. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2020.106773

13. Thomas, J. Discourse in the Marketplace: The Making of Meaning in Annual Reports. *Journal of Business Communication*, 34(1). 1997. Pp.47-66.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81’42:32.019.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.22

НЕГАТИВНА ОЦІНКА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОМОВ 2016 І 2024 РОКІВ

NEGATIVE EVALUATION IN DONALD TRUMP'S POLITICAL DISCOURSE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF HIS 2016 AND 2024 SPEECHES

Черняк О.П.,
orcid.org/0000-0002-3848-0690
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та перекладу
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено дослідженню мовних засобів вираження негативної оцінки в політичному дискурсі Дональда Трампа. Актуальність дослідження зумовлена посиленням оцінності, конфронтаційності та поляризації сучасної політичної комунікації, а також необхідністю виявлення мовних механізмів, за допомогою яких політичні актори, інституції, політичні рішення та соціальні групи репрезентуються як негативні. Метою роботи є встановлення й систематизація мовних ресурсів негативної оцінки та визначення їхніх прагматичних функцій у двох політичних промовах Дональда Трампа, виголошених 27 квітня 2016 року та 2 березня 2024 року. Теоретико-методологічною основою дослідження є теорія оцінювання (Appraisal Theory) Дж. Р. Мартіна та П. Р. Р. Вайта, зокрема категорії Attitude, Judgement, Appreciation та Graduation. Матеріал дослідження становлять фрагменти повних стенограм двох промов. У процесі аналізу враховано негативно марковану лексику, оцінні прикметники та іменники, суперлативи, повтор, метафоризацію, ідеологічне маркування, моралізацію, криміналізацію та інтенсифікацію оцінного значення. Встановлено, що негативна оцінка є системним ресурсом політичної риторики Трампа. У промові 2016 року вона переважно спрямована на зовнішню політику, політичні рішення та результати діяльності попередньої адміністрації, тоді як у промові 2024 року більш виразно актуалізується оцінювання політичних акторів, їхньої компетентності, моральних якостей та ідеологічної належності. Виявлено тісну взаємодію категорій Judgement і Appreciation із Graduation, що забезпечує підвищення категоричності та інтенсивності негативної репрезентації. Виявлено, що основна якісна відмінність між двома досліджуваними промовами полягає не просто в кількості негативно маркованої лексики, а в трансформації об’єкта й дискурсивної організації оцінювання: від переважно політико-орієнтованої критики до більш персоналізованої, морально та ідеологічно навантаженої атаки на політичних опонентів.

Ключові слова: політичний дискурс, негативна оцінка, оцінність, Appraisal Theory, Judgement, Appreciation, Graduation, Дональд Трамп, політична риторика, делегітимація, поляризація.

The article examines the linguistic means of expressing negative evaluation in Donald Trump’s political discourse. The relevance of the study is determined by the increasing role of evaluative, confrontational, and polarizing language in contemporary political communication and by the need to identify the linguistic mechanisms through which political actors, institutions, policies, and social groups are represented negatively. The aim of the study is to identify and systematize the linguistic resources of negative evaluation and to determine their pragmatic functions in two political speeches delivered by Donald Trump on April 27, 2016, and March 2, 2024. The theoretical and methodological framework of the research is based on J. R. Martin and P. R. R. White’s Appraisal Theory, particularly the categories of Attitude, Judgement, Appreciation, and Graduation. The research material consists of verified relevant fragments extracted from the full transcripts of the two speeches. The analysis focuses on negatively marked vocabulary, evaluative adjectives and nouns, superlatives, repetition, metaphorical representation, ideological labelling, moralization, criminalization, and intensification. The findings demonstrate that negative evaluation constitutes a systematic resource of Trump’s political rhetoric. In the 2016 speech, negative evaluation is predominantly directed at foreign policy, political decisions, and the outcomes of previous administrations, whereas the 2024 speech demonstrates a more pronounced focus on political actors, their competence, morality, and ideological affiliation. The analysis reveals a close interaction between Judgement and Appreciation and the Graduation system, which increases the categorical and intensified character of negative representations. The study argues that the principal qualitative difference between the two speeches lies not simply in the amount of negative language but in the changing object and discursive organization of evaluation: from predominantly policy-oriented criticism to increasingly personalized and morally and ideologically charged attacks on political opponents.

Key words: political discourse, negative evaluation, evaluativity, Appraisal Theory, Judgement, Appreciation, Graduation, Donald Trump, political rhetoric, delegitimation, polarization.

Постановка проблеми. Політичний дискурс належить до тих сфер комунікації, у яких оцінювання є невід’ємною частиною формування та інтерпретації повідомлення. У політичному дискурсі оцінні ресурси використовуються особливо активно, насамперед під час передвиборчих кампаній, дебатів та інтерв’ю [1]. P. Chilton зазначає, що політична діяльність нерозривно пов’язана з мовою, оскільки саме через неї створюються ефекти авторитету, легітимності, суспільного консенсусу та інші явища, які є складовими політики [2].

Політичний діяч не обмежується інформуванням аудиторії про події, рішення чи політичні

процеси. Він водночас пропонує власне бачення їхньої значущості, визначає їх як бажані або небажані, успішні або провальні, безпечні або небезпечні. Саме тому оцінність є одним із важливих механізмів формування політичної картини світу та впливу на адресата.

Особливого значення в сучасній політичній комунікації набуває негативна оцінка. За її допомогою політичний мовець може акцентувати недоліки опонента, ставити під сумнів його компетентність, чесність або моральність, дискредитувати політичні рішення та сформувати чітке розмежування між «своїми» і «чужими». У такому контексті негативна політична риторика не зводиться до використання окремих негативно конотованих слів. Вона становить складний дискурсивний механізм, у якому лексичні, синтаксичні, метафоричні та прагматичні ресурси взаємодіють між собою.

Політичний дискурс Дональда Трампа є показовим у цьому аспекті. Його публічні виступи характеризуються високою частотністю оцінних висловлювань, контрастивністю, персоналізацією політичного конфлікту та активним використанням мовних засобів, спрямованих на зниження статусу політичних опонентів. Трамп використовує лінгвістичні та семантичні засоби як інструмент персуазивного впливу, спрямованого на переконання та емоційне залучення реципієнта [3]. Водночас характер і спрямованість негативної оцінки можуть змінюватися залежно від політичного контексту та конкретного комунікативного завдання. У зв'язку з цим особливий інтерес становить порівняння промови Трампа про зовнішню політику 2016 року з передвиборчою промовою 2024 року. Перша промова була виголошена на етапі президентської кампанії та значною мірою зосереджувалася на критиці політики попередньої адміністрації. Друга промова належить до іншого етапу політичної діяльності Трампа, коли центральне місце в його риториці посідає безпосередня боротьба з політичними опонентами та формування образу політичної загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика посилення негативної оцінності в політичній комунікації останніми роками перебуває в центрі уваги лінгвістичних і дискурсологічних досліджень. Так, масштабне дослідження J. Külz та співавторів, проведене на матеріалі майже 24 мільйонів висловлювань 18627 американських політиків за період 2008–2020 років, виявило істотне й тривале зростання частоти використання негативно маркованої лексики після початку президентської кампанії 2016 року. Особливо показовим є те, що вилучення з корпусу цитат Дональда Трампа зменшувало зафіксований ефект приблизно на 40%, що свідчить про його вагомий вплив на формування загальної тенденції до негативізації американського політичного дискурсу [4].

Окремий напрям становлять дослідження оцінності в дискурсі самого Дональда Трампа. A. Ross та D. Caldwell, застосовуючи *Appraisal Framework* до корпусу його дописів у Twitter, встановили, що Трамп систематично використовує різні ресурси оцінювання для реалізації стратегії *going negative*, спрямованої на атаку та підрив авторитету політичного опонента [5]. Оцінювання політичного дискурсу також досліджується на макро- та мікрорівнях. J. Sun та Z. Liu, аналізуючи політичну промову Трампа, продемонстрували продуктивність комплексного підходу до виявлення оцінних ресурсів, який поєднує аналіз конкретних мовних засобів із ширшим дискурсивним контекстом [6]. Дослідження X. Xu та C. T. Ballena аналізує мовні засоби реалізації політичної влади та відображення політичного контексту Дональда Трампа в інтерв'ю щодо торговельної війни між США та Китаєм [7].

Водночас недостатньо дослідженим залишається питання того, як змінюється сам об'єкт негативного оцінювання на різних етапах політичної діяльності Трампа. Зокрема, становить інтерес порівняння промови 2016 року, в якій значна частина негативної оцінки стосується зовнішньої політики та її результатів, із промовою 2024 року, де оцінювання більшою мірою концентрується на політичних акторах, їхніх моральних якостях та ідеологічній належності.

Актуальність роботи визначається необхідністю комплексного аналізу негативної оцінності як механізму політичної аргументації, дискредитації та делегітимації, а також потребою простежити якісні зміни в об'єктах і мовних формах оцінювання у промовах Трампа різних етапів його політичної кар'єри.

Метою статті є встановлення основних мовних засобів вираження негативної оцінки в політичному дискурсі Дональда Трампа та визначення їхніх семантичних і прагматичних функцій у промовах 2016 та 2024 років. Для реалізації поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: окреслити теоретичні засади дослідження негативної оцінності; визначити типи об'єктів негативного оцінювання; систематизувати основні мовні засоби негативної оцінки; проаналізувати реалізацію категорій Judgement і Appreciation; визначити роль Graduation в інтенсифікації нега-

тивного значення; дослідити механізми персоналізації, моралізації, криміналізації та ідеологічного маркування; порівняти функціонування негативної оцінки в промовах 2016 і 2024 років.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою дослідження є Appraisal Theory Дж. Р. Мартіна та П. Р. Р. Вайта [8], у межах якої оцінювання розглядається як система мовних ресурсів для вираження емоцій, оцінки людей, явищ, процесів і результатів діяльності. Центральне місце в теорії посідає система *Attitude*, що охоплює категорії *Affect* (емоційні реакції), *Judgement* (оцінювання поведінки та особистісних якостей) і *Appreciation* (оцінювання об'єктів, процесів та явищ). У політичному дискурсі особливого значення набувають *Judgement* і *Appreciation*, які дають змогу аналізувати оцінювання політичних акторів, їхньої діяльності, рішень і результатів. Важливу роль відіграє також система Graduation, що забезпечує градацію інтенсивності оцінювання за допомогою інтенсифікаторів, суперлативів, повторів та інших засобів підсилення. Як зазначають S. Hunston і G. Thompson, оцінювання є не лише мовним, а й дискурсивним ресурсом, за допомогою якого мовець формує власну позицію та впливає на інтерпретацію повідомлення адресатом [9].

Матеріал нашого дослідження становлять дві політичні промови Дональда Трампа: *Remarks on Foreign Policy*, виголошена 27 квітня 2016 року, та *Remarks at a Campaign Rally in Greensboro, North Carolina*, виголошена 2 березня 2024 року [10; 11].

На початковому етапі дослідження було сформовано *coding matrix*, що охоплювала 43 потенційні одиниці негативної оцінки. Однак кількісні дані розглядалися лише як допоміжний інструмент аналізу, тоді як основний акцент було зроблено на якісній інтерпретації верифікованого матеріалу. Тому можна стверджувати, що дослідження має порівняльно-якісний характер,

Промова 27 квітня 2016 року репрезентує зовнішньополітичну програму Трампа. Уже на початку промови він формулює потребу замінити *randomness* на *purpose*, *ideology* на *strategy* та *chaos* на *peace*. Одним із найбільш показових прикладів є:

"Today, our foreign policy is a complete and total disaster" [10].

У цьому випадку об'єктом негативної оцінки є *foreign policy*, тому основною Appraisal category є *Appreciation*. Іменник *disaster* метафорично репрезентує політику як катастрофічний результат, тоді як *complete and total* реалізують Graduation та посилюють категоричність висловлювання. Особливо важливо, що оцінюється не окрема дія, а ціла сфера державної політики.

Розглянемо ще один фрагмент:

"There's no vision, no strategic purpose, no direction, no consistency" [10].

Чотири послідовні негативні предикації створюють образ системної відсутності політичних орієнтирів. Повтор *no* формує синтаксичний паралелізм та забезпечує кумулятивний ефект. У цьому випадку негативна оцінка реалізується не через один прикметник, а через накопичення оцінних характеристик.

Подібну структуру має:*"reckless, rudderless and aimless foreign policy"* [10].

Три прикметники створюють оцінний ланцюг: RECKLESS → RUDDERLESS → AIMLESS. Їхня семантика формує комплексний образ політики як безвідповідальної, некерованої та позбавленої мети.

Таким чином, для промови 2016 року характерною є модель: POLICY → NEGATIVE CHARACTERIZATION → NEGATIVE RESULT.

У промові 2016 року негативна оцінка систематично спрямована на результати зовнішньої політики. Конструкція *"one foreign policy disaster after another"* [10] створює семантику повторюваної невдачі. Лексема *disaster* номінує політичний результат як катастрофу, тоді як конструкція *one ... after another* репрезентує невдачу не як одиничний випадок, а як послідовну закономірність.

Іншим прикладом є характеристика угоди з Іраном: *"a disastrous deal with Iran"* [10]. Прикметник *disastrous* актуалізує негативну Appreciation, оскільки безпосередньо оцінюється політичний продукт – угода. Отож, у 2016 році Трамп здебільшого використовує негативну оцінку як аргумент для делегітимації попередньої політики.

Ця стратегія є особливо важливою для передвиборчого дискурсу: якщо попередню політику репрезентовано як *disaster*, то пропозиція нового політичного курсу автоматично набуває контрастивної цінності.

Хоча політика є домінантним об'єктом оцінювання, Трамп також негативно характеризує політичних діячів.

Розглянемо приклад: *"a president who dislikes our friends and bows to our enemies"* [10]. Конструкція *"bows to our enemies"* має метафоричний характер і репрезентує політичну поведінку як слабкість та підлеглість.

Тут негативне оцінювання переміщується від політичної діяльності до поведінки політичного актора, що дозволяє застосувати категорію Judgement.

Отже, вже у промові 2016 року співіснують дві моделі: POLICY → Appreciation і POLITICAL ACTOR → Judgement. Однак перша модель структурно домінує.

У промові 2 березня 2024 року негативна оцінка значно виразніше організована навколо конкретних політичних акторів і політичних груп. Повна стенограма містить численні негативні характеристики Джо Байдена, демократичної партії, медіа та інших опонентів. Однією з найбільш характерних форм є: *"Crooked Joe Biden"* [11].

Власна назва *Joe Biden* поєднується з атрибутивною оцінною номінацією *crooked*. У результаті ім'я політика перетворюється на повторюваний оцінний маркер. Ця конструкція є реалізацією *Judgement*, оскільки ставить під сумнів чесність і моральну надійність політичного діяча.

Отож, персоналізація забезпечує безпосередній зв'язок: PERSON → NEGATIVE CHARACTERIZATION → POLITICAL DELEGITIMATION.

Одним із найсильніших ресурсів негативного оцінювання у промові 2024 року є суперлатив. Наприклад: *"the worst president in the history of our country"* [11].

Форма *worst* реалізує максимальний ступінь оцінки, тоді як *in the history of our country* максимально розширює шкалу порівняння.

Таким чином, висловлювання можна інтерпретувати як: Judgement + Graduation: Force + Superlative. Йдеться не про звичайну негативну оцінку, а про позиціонування політичного опонента на крайньому полюсі аксіологічної шкали. Завдяки максимальному ступеню градації негативна оцінка набуває категоричного характеру, що істотно обмежує простір для неоднозначних інтерпретацій.

Важливою характеристикою промови 2024 року є перенесення політичного конфлікту в моральну площину. Наприклад, *"totally corrupt"* [11]. Лексема *corrupt* не описує лише політичну неефективність. Вона ставить під сумнів моральну доброчесність суб'єкта.

У такому випадку політичний опонент репрезентується не як представник іншої політичної позиції, а як морально неприйнятний суб'єкт.

Це дозволяє описати модель: POLITICAL DISAGREEMENT → MORAL EVALUATION → DELEGITIMATION.

Моралізація є особливо важливою, оскільки вона переводить дискусію з площини конкретних політичних рішень у площину фундаментальних цінностей.

Ще одним різновидом негативної оцінки, що характеризується високим ступенем делегітимаційного потенціалу, є криміналізація політичного опонента. У промові 2024 року Трамп використовує номінацію"Biden crime family" [11], у якій лексема crime актуалізує семантику злочинності та правопорушення. Унаслідок цього політична група репрезентується не лише як неефективна чи політично помилкова, а як така, що пов'язана з кримінальною діяльністю. Подібна стратегія посилює негативну оцінку, оскільки переводить політичну критику з площини професійної компетентності до площини правової та моральної неприйнятності. Таким чином, криміналізуючі номінації виступають одним із найефективніших засобів дискредитації та делегітимації політичних опонентів. Криміналізація функціонує як механізм: POLITICAL ACTOR → CRIMINAL ASSOCIATION → MORAL DISQUALIFICATION.

Особливо показовою є конструкція: *"His incompetence is a threat to democracy."* [11]. Тут негативна характеристика *incompetence* переходить у категорію суспільної небезпеки. Комунікативна структура має вигляд: INCOMPETENCE → THREAT → DEMOCRACY.

Отож, індивідуальна негативна характеристика політичного діяча трансформується в аргумент про небезпеку для всієї політичної системи. Такий механізм підвищує персуазивний потенціал висловлювання: якщо опонент становить загрозу демократії, його перемога може бути представлена не просто як небажана, а як небезпечна.

Негативна оцінка у промові 2024 року також реалізується через ідеологічно марковані номінації: *"Marxist communists and fascists"* [11]. Такі номінації виконують подвійну функцію. По-перше, вони визначають політичну ідеологічну належність адресата. По-друге, вони створюють негативну аксіологічну рамку, оскільки названі поняття мають значний історичний і політичний негативний потенціал.

Ідеологічне маркування сприяє формуванню бінарної опозиції:

IN-GROUP → LEGITIMATE / GOOD

OUT-GROUP → EXTREME / DANGEROUS / BAD.

Такий механізм відповідає загальним закономірностям поляризованого політичного дискурсу.

Метафора є продуктивним способом концептуалізації політичного конфлікту. У промові 2024 року політична сила характеризується як: *"a rogue and dangerous machine"* [18]. Метафора *machine* репрезентує політичну структуру як потужний, безособовий і потенційно неконтрольований механізм. Прикметники *rogue* та *dangerous* посилюють негативний потенціал метафори.

Розглянемо ще один приклад. *"These people are thugs and they're bullies."* [11]. Тут політичні опоненти концептуалізуються через номінації *thugs* і *bullies*, які передають асоціації з агресією, залякуванням і насильницькою поведінкою.

Повтор є одним із ключових синтаксичних ресурсів *Graduation*. У промові 2024 року функціонування повтору можна простежити у фрагменті: *"He's destroyed our country. He's destroyed our country…"* [11]. Повтор конструкції *He's destroyed* створює ефект акумуляції негативних наслідків.

Відбувається поступове розширення семантичного обсягу негативної оцінки: від конкретного результату до узагальненого образу руйнівної діяльності політичного опонента. Отже, повтор не просто забезпечує стилістичну виразність, а виконує оцінну функцію *Graduation*, посилюючи негативну інтерпретацію.

Особливо сильним прикладом є номінація: *"enemy of the people"* [11]. Її семантична структура передбачає протиставлення політичного або медійного опонента колективному суб'єкту *the people*. Тут негативна оцінка переходить у площину колективної загрози. На відміну від характеристик *bad*, *incompetent* або *disastrous*, номінація *enemy* фактично вилучає опонента з категорії легітимних учасників політичної дискусії та репрезентує його як противника колективних інтересів. Тому цю одиницю доцільно розглядати як один із найсильніших ресурсів *delegitimation*.

Порівняння промов Дональда Трампа показує, що головна відмінність між двома текстами полягає не просто в наборі негативно маркованої лексики, а в самій організації оцінювання. Для промови 2016 року характерною є модель: POLICY → PERFORMANCE → EVALUATION. У 2024 році більш виразною стає модель: ACTOR → CHARACTER → MORALITY / IDEOLOGY → DELEGITIMATION.

У 2016 році Трамп значною мірою використовує негативну оцінку для демонстрації неспроможності попередньої політики. У цьому випадку оцінювання політичних рішень та результатів створює аргументативну основу для пропозиції альтернативного курсу. У 2024 році оцінювання стає більш персоналізованим. Негативна характеристика вже не обов'язково потребує детального опису конкретного політичного рішення. Сам політичний актор може бути представлений як *crooked*, *corrupt*, *incompetent* або *worst*. До цього додаються ідеологічні та криміналізуючі номінації.

Як бачимо, негативна оцінка в 2024 році більшою мірою працює на рівні ідентичності та морального статусу політичного опонента. Водночас це не означає автоматичного статистичного збільшення негативності. Оскільки дослідження охоплює лише два тексти, коректніше говорити про зміну фокусу та способів реалізації негативної оцінки, а не про доведену часову тенденцію.

Висновки. Отже, негативна оцінка є одним із ключових ресурсів політичного дискурсу Дональда Трампа та реалізується за допомогою оцінної лексики, суперлативів, інтенсифікаторів, повтору, метафоричних номінацій, ідеологічного маркування, моралізації та криміналізації. Аналіз показав відмінності у функціонуванні категорій *Appreciation* і *Judgement*: у промові 2016 року домінує оцінювання політики, рішень і результатів діяльності, тоді як у промові 2024 року фокус зміщується на оцінювання політичних акторів, їхніх моральних якостей, компетентності та ідеологічної належності. Важливу роль у посиленні негативного значення відіграє система *Graduation*, яка забезпечує категоризацію та інтенсифікацію оцінки.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні зміни дискурсивного фокусу негативного оцінювання в промовах Дональда Трампа різних періодів: від переважно політико-орієнтованої критики результатів діяльності (2016) до персоналізованого морального та ідеологічного оцінювання політичних опонентів (2024). Таким чином, простежується трансформація моделі POLICY → EVALUATION у модель ACTOR → MORALITY / IDEOLOGY → DELEGITIMATION.

Водночас одержані результати не дають підстав говорити про статистично доведене зростання негативності, оскільки дослідження охоплює лише два тексти. Перспективу подальших студій вбачаємо в корпусному аналізі політичних промов Дональда Трампа з кількісним зіставленням категорій *Judgement, Appreciation, Affect і Graduation*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aljuraywi J. A., Alyousef H. S. Attitude in Political Discourse: An Appraisal Analysis of Attitude in Donald Trump and Joe Biden's Interviews on 60 Minutes. *Journal of Language and Linguistic Studies.* 2022. Vol. 18, No. 3. P. 176–193. URL: https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/4678 (дата звернення: 10.08.2026).

2. Chilton P. Analysing Political Discourse: Theory and Practice. London : Routledge, 2004. 224 p.

3. Al Dilaimy H., Al-Rawe M., Suleiman S. Donald Trump's Aggressive and Offensive Language Before and After His Inauguration Speeches: A Critical Discourse Analysis. International Journal of Linguistics and Translation Studies. 2022. Vol. 3, No. 1. P. 1–9. DOI: https://doi.org/10.36892/ijlts.v3i1.200

4. Külz J., Spitz A., Abu-Akel A., Günnemann S., West R. United States politicians' tone became more negative with 2016 primary campaigns. Scientific Reports. 2023. Vol. 13. Article 10495. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-023-36839-1

5. Ross A. S., Caldwell D. 'Going negative': An APPRAISAL analysis of the rhetoric of Donald Trump on Twitter. Language & Communication. 2020. Vol. 70. P. 13–27. DOI: https://doi.org/10.1016/j.langcom.2019.09.003

6. Sun J., Liu Z. Evaluation Mechanism of Political Discourse: A Holistic Approach. Journal of Psycholinguistic Research. 2023. Vol. 52. P. 2143–2179. DOI: https://doi.org/10.1007/s10936-023-09988-7

7. Xu X., Ballena C. T. Political Interviews with Donald Trump: Uncovering Power and Context through Critical Political Discourse Analysis. Philippine Social Science Journal. 2022. Vol. 5, No. 1. P. 9–24. DOI: https://doi.org/10.52006/main.v5i1.459

8. Martin J. R., White P. R. R. The Language of Evaluation: Appraisal in English. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. 278 p. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230511910

9. Hunston S., Thompson G. Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse. Oxford : Oxford University Press, 2000. 225 p.

10. Trump D. J. Remarks on Foreign Policy. April 27, 2016. The American Presidency Project. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-foreign-policy (дата звернення: 10.08.2026).

11. Trump D. J. Remarks at a Campaign Rally in Greensboro, North Carolina. March 2, 2024. The American Presidency Project. URL: https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-campaign-rally-greensboro-north-carolina (дата звернення: 10.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.112.2’373.7:81’25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.23

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ТА ІДІОМИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

PHRASEOLOGICAL UNITS AND IDIOMS IN GERMAN-LANGUAGE POLITICAL DISCOURSE AND THE SPECIFICS OF THEIR TRANSLATION

Шумілова А.М.,
orcid.org/0009-0004-1635-6914
студентка ІІ курсу магістратури факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Самаріна В.В.,
orcid.org/0000-0003-1794-4879
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено особливості функціонування фразеологізмів та ідіом у німецькомовному політичному дискурсі та специфіку їх перекладу українською мовою. Актуальність дослідження зумовлена тим, що фразеологічні одиниці є одним із найвиразніших і водночас найскладніших для перекладу засобів мовної об’єктивації політичної комунікації, оскільки поєднують номінативну функцію з образністю, експресивністю та культурно зумовленою семантикою. Об’єктом дослідження є фразеологізми та ідіоми, вжиті в текстах сучасного німецькомовного політичного дискурсу, предметом – способи їх перекладу українською мовою. Розглянуто поняття політичного дискурсу, фразеологізму та ідіоми в сучасній українській й німецькій лінгвістиці, зіставлено підходи вітчизняних (Ф. С. Бацевич, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв, О. О. Селіванова) та німецьких (W. Fleischer, W. Scholze-Stubenrecht) дослідників, окреслено основні ознаки фразеологічних одиниць – відтворюваність, стійкість, цілісність значення та експресивність. З’ясовано, що фразеологічні одиниці виконують у політичному мовленні не лише номінативну, а й експресивну, оцінну та прагматичну функції, сприяючи підвищенню переконливості й емоційного впливу тексту на адресата. Практичний аналіз здійснено на матеріалі паралельних німецькомовної та україномовної версій інформаційного порталу Deutsche Welle за 2026 рік, що дало змогу зіставити оригінальні тексти політичних новин з їхніми професійними перекладами та виявити реальні перекладацькі рішення. Методом суцільної вибірки дібрано фразеологізми й ідіоми, які класифіковано за ступенем образності на дві групи: одиниці з відносно прозорою внутрішньою формою, що описують політичні, військові та суспільні процеси, і одиниці з високим ступенем образності, семантика яких не виводиться зі значень окремих компонентів. Проаналізовано приклади фразеологізмів та ідіом різних типів і визначено основні способи їх відтворення українською мовою: переклад за допомогою повного або часткового фразеологічного еквівалента, описовий переклад, деметафоризацію та калькування. Встановлено, що вибір перекладацької стратегії залежить від ступеня ідіоматичності одиниці, наявності чи відсутності відповідника в мові перекладу, культурної специфіки образу та прагматичної функції висловлювання в конкретному контексті. Виявлено, що найчастіше в перекладі політичних текстів застосовуються повні фразеологічні відповідники, тоді як трансформовані та національно специфічні фразеологізми потребують описового перекладу або часткової деметафоризації. Результати дослідження підтверджують важливу роль фразеологізмів у формуванні змісту й впливового потенціалу сучасного політичного дискурсу та можуть бути використані в подальших перекладознавчих і лінгвостилістичних студіях, а також у практиці навчання усного й письмового перекладу.

Ключові слова: ідіома, німецька мова, переклад, перекладацька трансформація, політичний дискурс, фразеологізм, фразеологічна одиниця.

The article investigates the functioning of phraseological units and idioms in German-language political discourse and the specifics of their translation into Ukrainian. The relevance of the study stems from the fact that phraseological units are among the most expressive, yet most translation-challenging means of linguistic objectification of political communication, since they combine a nominative function with imagery, expressiveness and culturally determined semantics. The object of the study is phraseological units and idioms used in texts of contemporary German-language political discourse, while the subject is the ways of their translation into Ukrainian. The notions of political discourse, phraseological unit and idiom are examined within contemporary Ukrainian and German linguistics; the approaches of Ukrainian (F. Batsevych, V. Uzhchenko, D. Uzhchenko, L. Avksentiev, O. Selivanova) and German (W. Fleischer, W. Scholze-Stubenrecht) scholars are compared, and the main features of phraseological units are outlined, namely reproducibility, stability, semantic integrity and expressiveness. It has been established that phraseological units in political speech perform not only a nominative but also an expressive, evaluative and pragmatic function, thus enhancing the persuasiveness and emotional impact of the text on the addressee. The practical analysis was carried out on the material of the parallel German– and Ukrainian-language versions of the Deutsche Welle news portal for 2026, which made it possible to compare original political news texts with their professional translations and to identify actual translation decisions. Using the method of continuous sampling, phraseological units and idioms were selected and classified, according to the degree of imagery, into two groups: units with a relatively transparent inner form describing political, military and social processes, and units with a high degree of imagery whose meaning cannot be inferred from the meanings of their individual components. Examples of phraseological

units and idioms of various types are analysed, and the main ways of rendering them in Ukrainian are identified: translation by a full or partial phraseological equivalent, descriptive translation, demetaphorisation and calque translation. It has been established that the choice of a translation strategy depends on the degree of idiomaticity of the unit, the presence or absence of an equivalent in the target language, the cultural specificity of the image and the pragmatic function of the utterance in a particular context. The findings show that full phraseological equivalents are most frequently applied in the translation of political texts, whereas transformed and nationally specific phraseological units require descriptive translation or partial demetaphorisation. The results of the study confirm the important role of phraseological units in shaping the content and persuasive potential of contemporary political discourse and can be used in further translation studies and linguo-stylistic research, as well as in the practice of teaching oral and written translation.

Key words: idiom, German language, political discourse, translation, phraseology, phraseological unit, translation transformation.

Постановка проблеми. У сучасному політичному дискурсі фразеологізми та ідіоми є важливими засобами мовної виразності, оскільки вони не лише передають інформацію, а й формують оцінку подій, впливають на емоційне сприйняття адресата та реалізують прагматичні наміри автора. Особливої актуальності набуває проблема їхнього перекладу, адже фразеологічні одиниці часто мають культурно зумовлене, образне значення, яке не може бути відтворене шляхом буквального перекладу. Це вимагає від перекладача добору адекватних еквівалентів або застосування перекладацьких трансформацій зі збереженням змісту, стилістичного забарвлення та комунікативного ефекту. У зв'язку з цим дослідження особливостей функціонування фразеологізмів та ідіом у німецькомовному політичному дискурсі й способів їхнього перекладу українською мовою є актуальним як для сучасної лінгвістики, так і для теорії та практики перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження політичного дискурсу висвітлено у працях Ф. С. Бацевича, О. О. Гайдуліна та О. Ковальової. Проблеми фразеології, ідіоматики та перекладу фразеологічних одиниць досліджували В. Д. Ужченко і Д. В. Ужченко, Я. А. Баран, О. О. Селіванова, І. Гаврилова, І. І. Кравцова, а також німецькі мовознавці W. Fleischer, W. Schmidt, W. Scholze-Stubenrecht, U. Weinreich і F. Householder. Попри значну кількість праць, особливості функціонування фразеологізмів та ідіом у сучасному німецькомовному політичному дискурсі та специфіка їхнього перекладу українською мовою потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи – дослідити особливості функціонування та перекладу фразеологізмів і ідіом у німецькомовному політичному дискурсі. Для її досягнення поставлено такі **завдання**: охарактеризувати основні поняття; проаналізувати фразеологічні одиниці в політичних текстах; визначити способи їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зрозуміти специфіку функціонування фразеологізмів у політичній комунікації, необхідно передусім з'ясувати природу самого поняття «дискурс», яке в сучасній лінгвістиці трактується як складне багатоаспектне явище, що поєднує в собі мовні та позамовні чинники. Найбільш повне визначення цього терміна пропонує Ф. С. Бацевич, за яким дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування і являє собою складний синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування [2, с. 42–43]. Важливо, що дослідник розглядає дискурс не як застиглу структуру, а як процес, результатом якого є формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів [2, с. 43], – а отже, і жанрову своєрідність, і мовне наповнення дискурсу слід виводити з тих комунікативних умов, у яких він реалізується.

Саме тому, коли йдеться про сферу політики, дискурс набуває виразної інституційної та прагматичної специфіки. О. О. Гайдулін визначає політичний дискурс як практичне структурування вербально-смислової реальності через комунікативну взаємодію суб'єктів владних інтенцій у політичній реальності [5, с. 23–25], тобто виводить на перший план не інформативну, а волюнтативну частину політичного мовлення: воно завжди є інструментом впливу, за допомогою якого політичні діячі прагнуть утілити власні ідеї в реальні політичні дії [5, с. 23–25]. Цю думку підтверджує й Т. А. ван Дейк, на праці якого посилається О. Ковальова: дослідник наголошує на інституційному характері політичного дискурсу, який формується в межах конкретних політичних інституцій – уряду, парламенту, партійних з'їздів та інших подібних структур [6, с. 101–107].

Тобто підходи О. Гайдуліна та Т. ван Дейка взаємодоповнюють один одного, розглядаючи

політичний дискурс як інституційно зумовлену систему мовленнєвої взаємодії, спрямовану на досягнення прагматичних цілей. Саме тому в політичному мовленні активно використовуються фразеологізми та ідіоми, які посилюють образність, експресивність і вплив на адресата.

Також перш ніж перейти до аналізу фразеологізмів як таких, слід зауважити, що сам термін «фразеологія» (від гр. phrasis – вираз, спосіб вираження, зворот і logos – слово, вчення) у сучасній українській мові є багатозначним і вживається «принаймні в чотирьох значеннях: 1) розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови, 2) сукупність фразеологізмів у мові, 3) характерні засоби вираження думки, притаманні певній соціальній групі, якомусь авторові, діалекту тощо, і 4) пишномовний нещирий вислів, позбавлений внутрішнього змісту, або такий, що прикриває брехливі твердження» [13, с. 6]. Надалі в межах цього дослідження увагу зосереджено передусім на перших двох значеннях терміна – фразеології як науковій дисципліні та як сукупності фразеологізмів мови.

Подібна термінологічна багатозначність простежується і в німецькому мовознавстві, де поняттю фразеології відповідає термін Phraseologie. В. Флейшер тлумачить його у двох варіантах: як «sprachwissenschaftliche Teildisziplin, die sich mit der Erforschung der Phraseologismen beschäftigt» (мовознавча дисципліна, що досліджує фразеологізми) і як «Bestand (Inventar) von Phraseologismen in einer bestimmten Einzelsprache» (сукупність (інвентар) фразеологізмів у певній конкретній мові) [14, с. 3], – тобто фактично дублює перші два значення, виокремлені в українській традиції. Також словник Wahrig визначає фразеологію як «die Lehre von den einer Sprache eigentümlichen Redewendungen» (учення про притаманні мові стійкі звороти) [19, с. 961], а В. Шольце-Штубенрехт, зі свого боку, звертає увагу вже не на дисципліну, а на сам об'єкт її вивчення: «Bei Phraseologismen ... handelt es sich ... um eine bestimmte Art von Wortgruppen» (фразеологізми є певним типом словосполучень) [17, с. 285]. Це зауваження є важливим переходом від визначення фразеології як науки до визначення фразеологізму як конкретної мовної одиниці, оскільки підкреслює її формальну ознаку – будову за моделлю словосполучення. Своєю чергою, Н. А. Оніщенко у дисертаційному дослідженні, присвяченому стилістичним і семантичним характеристикам конотативної системи сучасної німецької фразеології, також наголошує на тісному взаємозв'язку образної основи фразеологізму з його стилістичним забарвленням та емоційно-оцінним компонентом значення, що є важливим для розуміння прагматичного потенціалу фразеологічних одиниць у різних типах дискурсу, зокрема політичному [9].

В україністиці ця формальна ознака також лежить в основі більшості визначень. Найлаконічніше з них подає словник за редакцією В. Т. Бусела: фразеологізм – це «усталений зворот, стійке поєднання слів, що виступає в мові як єдиний, неподільний і цілісний за значенням вислів» [3, с. 1548]. В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко розвивають це визначення, додаючи до ознак стійкості й цілісності ще й відтворюваність та експресивність: «під фразеологізмом розуміють семантично цілісні, відносно стійкі (з допуском варіантності), відтворювані й експресивні одиниці мови, організовані за моделлю словосполучення (сполучення слів) або речення» [12, с. 3]. Схожої позиції дотримується і Ф. С. Бацевич, який характеризує фразеологізм як «лексично неподільне, стійке, цілісне за значенням сполучення слів, що відтворюється у мовленні й комунікації як модусах існування мови» [2, с. 183] уточнюючи, що фразеологізм зазвичай має форму словосполучення, хоча в деяких концепціях до фразеологізмів зараховують і прислів'я та приказки, які мають форму речень; серед фразеологізмів дослідник виокремлює фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення та фразеологічні сполучення.

Якщо наведені вище визначення описують фразеологізм переважно з боку його формально-структурних і функціональних ознак, то І. Гаврилова та І. І. Кравцова акцентують на семантичному аспекті – способі формування значення фразеологічної одиниці. За І. Гавриловою, фразеологізм – це «фразеологічна одиниця, ідіома, стійке поєднання слів, яке характеризується постійним лексичним складом, граматичною будовою і зрозумілим значенням для носіїв даної мови» [4, с. 125]. Подібне бачення поділяє й Л. Г. Авксентьєв, який відносить до головних ознак фразеологізму семантичну цілісність, лексичну неподільність і граматичну оформленість за моделлю словосполучення чи речення [1, с. 8]. Подібну думку, хоч і з наголосом на процесі виникнення такого значення, висловлює І. І. Кравцова, яка витлумачує фразеологізм як «семантично пов'язане сполучення слів, що виникає у мові як результат метафоризації його значення, та відтворюється у вигляді специфічної, усталеної та цілісної конструкції» [7, с. 30]. Обидві дослідниці, отже, наголошують на тому, що ключовою ознакою фразеологізму є не сума

значень його компонентів, а цілісне, здебільшого переносне значення, яке виникає внаслідок метафоричного переосмислення.

Поряд із терміном «фразеологізм» у лінгвістиці широко вживається термін «ідіома», який іноді використовують як синонім до нього, а іноді – на позначення особливого, вужчого класу фразеологічних одиниць. Слово «ідіома» запозичено з давньогрецької мови («ídiōma») і має значення «своєрідна риса», «особливість», що вже саме собою вказує на специфіку цього поняття – національно-мовну унікальність. Розвиваючи цю ідею, О. О. Селіванова уточнює, що ідіомами вважаються лише такі «стійкі словосполуки, семантика яких не виводиться зі значень її складників, а інтегрована ними формально; виникає внаслідок утрати мотиваційних відношень» [10, с. 503], тобто ідіома – це фразеологізм із максимальним ступенем семантичного злиття компонентів.

Аналогічний шлях семантичного розвитку простежується і в німецькій мові: за спостереженням В. Флейшера, словникове гніздо Idiom позначене варіантом значення «Eigentümlichkeit, Besonderheit» (своєрідне, особливе), а сам термін Idiom з'явився в німецькій мові наприкінці XVII ст. на позначення «eigentümliche Mundart» (своєрідного діалекту, говірки) [14, с. 3]. Це історичне спостереження цінне тим, що показує: ідея неповторності, притаманної лише певній мові чи говірці, закладена в самому корені терміна ще до того, як він набув сучасного лінгвістичного значення.

У сучасних лексикографічних джерелах ця ідея зберігається: словник за редакцією В. Т. Бусела визначає ідіому як «притаманний тільки певній мові стійкий зворот, що виражає єдине поняття» [3, с. 488]. Це визначення підкреслює те саме, на що вказує етимологія терміна, – національно-специфічний характер ідіом: на відміну від фразеологізмів загалом, ідіоми часто не мають прямих еквівалентів в інших мовах, оскільки відображають унікальний спосіб концептуалізації дійсності, притаманний певній лінгвокультурній спільноті.

Дещо іншого, структурного погляду на ідіому дотримуються зарубіжні дослідники. У. Вайнрайх визначає ідіому як фразеологічну одиницю, що складається принаймні з двох компонентів, у межах яких існує можливість вибору зворотних контекстуальних підсмислів [20, с. 4], тобто робить наголос не на національній своєрідності, а на внутрішній структурі одиниці. Ф. Хаузхольдер іде ще далі, розглядаючи ідіому як «основну або елементарну одиницю», за допомогою якої будуються речення [15, с. 235], – таке трактування зближує ідіому вже не з лексикою, а з базовою одиницею синтаксичної побудови мовлення, підкреслюючи її системотвірну роль.

Зіставивши наведені підходи, можна констатувати, що ідіома постає як різновид фразеологізму, який вирізняється максимальним ступенем семантичної злютованості компонентів і, як наслідок, найвищим ступенем ідіоматичності – непрозорості внутрішньої форми. Саме ця ознака ускладнює процес перекладу ідіом, оскільки перекладачеві необхідно передати не пряме, а переносне, культурно зумовлене значення вислову, – і саме до цієї проблеми варто перейти після розгляду специфіки функціонування фразеологізмів у політичному дискурсі.

Спираючись на розглянуті вище теоретичні положення, можна констатувати, що німецькомовний політичний дискурс характеризується активним використанням фразеологічних одиниць, які виконують у ньому кілька функцій одночасно: номінативну, експресивну, оцінну та маніпулятивну. Оскільки, як зазначалося вище, політичний дискурс за своєю природою спрямований на реалізацію владних інтенцій [5], політичні діячі свідомо вдаються до фразеологізмів та ідіом як до ефективного риторичного інструменту, здатного одночасно інформувати, переконувати й формувати певне емоційне ставлення аудиторії. У політичному дискурсі фразеологізми виконують насамперед образну, оцінну та переконувальну функції, роблячи висловлювання зрозумілішими й емоційно виразнішими. Водночас політики нерідко трансформують усталені фразеологізми для посилення експресивності, що значно ускладнює їх переклад і потребує відтворення не лише змісту, а й прагматичного ефекту оригіналу.

Переклад фразеологізмів та ідіом традиційно вважається однією з найскладніших проблем перекладознавства. Причина цього випливає безпосередньо з їхньої природи, розглянутої вище. Відповідно, дослівний, покомпонентний переклад фразеологізму здебільшого призводить до втрати чи спотворення його справжнього значення, а подекуди – і до появи комічного або абсурдного ефекту там, де оригінал такого ефекту не передбачав.

Саме тому в перекладознавстві виокремлюють кілька основних способів відтворення фразеологічних одиниць мовою перекладу, вибір між якими залежить від наявності чи відсутності відповідника в мові перекладу. Найбажанішим є переклад за допомогою повного фразеологічного еквівалента, тобто такої фразеологічної одиниці мови перекладу, яка збігається з одиницею мови оригіналу і за значенням, і за образною основою, і за стилістичним забарвленням. Якщо повний відпо-

відник відсутній, застосовують переклад за допомогою часткового (відносного) еквівалента, коли значення і стилістичне забарвлення фразеологізму збережено, однак його образна основа відрізняється від образної основи оригіналу. Третій спосіб – калькування, тобто дослівне відтворення образної структури фразеологізму, застосовне лише тоді, коли такий переклад є зрозумілим для носіїв мови перекладу і не суперечить її нормам. Нарешті, за повної відсутності фразеологічного відповідника в мові перекладу вдаються до описового перекладу, який полягає в передачі значення фразеологізму вільним словосполученням чи реченням. Вибір способу перекладу залежить від ступеня ідіоматичності фразеологізму, його культурної специфіки та комунікативної мети висловлювання [20]. Найбільшу складність становлять трансформовані фразеологізми, переклад яких потребує збереження не лише змісту, а й прагматичного ефекту оригіналу.

Показово, що подібні стратегії відтворення ідіом та фразеологізмів застосовуються перекладачами не лише в парі німецька-українська, а й в інших мовних парах, що підтверджує їх універсальний характер. Так, за наявності повного міжмовного відповідника перекладач послуговується готовим фразеологічним еквівалентом: німецькому вислову «Eulen nach Athen tragen» (буквально – «носити сов до Афін») в англійській мові відповідає ідіома «Carry coals to Newcastle», оскільки обидва вирази позначають виконання зайвої, безглуздої дії. Якщо прямого відповідника немає, застосовується синонімічний (описовий) переклад, який передає зміст іншими словами: так, вислів «Da liegt der Hase im Pfeffer» передається англійською як «That's the crux of the matter» – без збереження початкового образу зайця й перцю, але з повним відтворенням логічного змісту. У випадках, коли ідіома становить особливий культурний інтерес, перекладачі вдаються до дослівного перекладу з поясненням: приміром, німецький вислів «Ich verstehe nur Bahnhof» (дослівно – «я розумію лише вокзал») супроводжується поясненням його фактичного значення – цілковитого нерозуміння сказаного. Зрештою, під час перекладу фразеологізмів надзвичайно важливо зважати на культурну сенситивність: конотації, які певний образ має в одній лінгвокультурі, можуть суттєво відрізнятися в іншій. Так, німецький вислів «Da haben wir den Salat», що вживається для опису прикрої або заплутаної ситуації, у разі дослівного перекладу іншою мовою («тепер у нас є салат») втрачає негативну конотацію оригіналу й може навіть сприйматися як стилістично нейтральне або позитивне висловлювання [21].

З огляду на викладені теоретичні положення доцільно звернутися до практичного аналізу особливостей функціонування та перекладу фразеологізмів у сучасному німецькомовному політичному дискурсі. Для практичного аналізу було обрано матеріали німецькомовної та україномовної версій Deutsche Welle (DW), оскільки портал публікує автентичні тексти та їхні професійні українські переклади. Це дало змогу зіставити оригінал і переклад, проаналізувати способи відтворення фразеологізмів та ідіом і визначити особливості збереження їх семантики, образності та прагматичного впливу.

Найчисельнішу групу в проаналізованих статтях становлять фразеологізми, що описують політичні, військові або суспільні процеси. Вони характеризуються відносно прозорою внутрішньою формою, однак у мовленні функціонують як стійкі словосполучення з переносним або узагальненим значенням.

Наприклад, у реченні «Deutschland rüstet auf und steckt Milliarden in neue Waffen» [16] використано фразеологізм Geld in etw. stecken. Буквально дієслово stecken означає «встромляти», однак у цьому словосполученні воно набуває переносного значення «інвестувати значні фінансові ресурси». В українському перекладі – «Німеччина вкладає мільярди в нові види озброєння» [8] – використано повний функціональний відповідник вкладати кошти, що забезпечує природність тексту та повністю передає економічну семантику вислову.

До цієї ж групи належить конструкція «Das geht in die richtige Richtung» [16], яка широко функціонує в політичному дискурсі для позитивної оцінки реформ або державних рішень. У перекладі «це крок у правильному напрямку» [8] застосовано український фразеологічний відповідник, який зберігає прагматичне значення схвалення.

Подібним чином функціонує й вислів «…dass dieses Mullah-Regime jetzt an sein Ende komme» [18], перекладений як «режим мулл добігає кінця» [11]. Фразеологізм an sein Ende kommen означає завершення існування певного явища або політичної системи. Перекладач використав повний фразеологічний еквівалент добігати кінця, завдяки чому вдалося зберегти як значення, так і стилістичну нейтральність оригіналу.

Сюди ж належить конструкція «Wir müssen davon ausgehen…» [18], що перекладається як «Ми маємо виходити з того…» [11]. Це один із найтиповіших фразеологізмів офіційно-політичного мовлення, який використовується для вираження припущення або вихідної пози-

ції аргументації. Український переклад є повним структурним і семантичним відповідником.

Тобто фразеологізми цієї групи виконують насамперед номінативну та логіко-організувальну функції, допомагаючи стисло описувати складні політичні процеси та оцінювати їхній розвиток.

Другу групу становлять одиниці з високим ступенем образності, значення яких не виводиться безпосередньо зі значень окремих компонентів. Саме вони найбільше відповідають поняттю ідіоми, розглянутому в теоретичній частині роботи.

Одним із найяскравіших прикладів є вислів «Der Teufel steckt im Detail» У статті він трансформований у форму «Der Teufel steckt im Detail – oder, wie so oft, in der Bürokratie» [16]. Ця міжнародна ідіома означає, що найбільші труднощі приховуються в дрібних деталях. В українському перекладі використано варіант «Проблема криється в деталях» [8]. Перекладач застосував деметафоризацію, замінивши образ «диявола» нейтральним словом проблема. Попри втрату частини експресивності, зміст вислову повністю збережено.

Образний характер має й ідіома «jdn. ins Visier nehmen», буквально – «взяти когось на приціл». У статті вона використовується в переносному значенні: «Wenn ein Regime unseren Regierungschef ins Visier nimmt…» [18]. В українському перекладі – «Коли режим націлюється на главу нашого уряду…» [11] – військова метафора частково нейтралізується, однак зберігається семантика цілеспрямованої загрози. Перекладач застосував частковий фразеологічний відповідник.

Ще одним прикладом є вислів «Die Verbrecher werden den Wunsch nach einem friedlichen Tod mit ins Grab nehmen» [18]. Ідіома mit ins Grab nehmen означає «забрати із собою в могилу», тобто померти, не позбувшись певної думки, таємниці або наміру. Український переклад майже повністю відтворює образність оригіналу: «злочинці заберуть із собою в могилу» [11]. У цьому випадку використано повний фразеологічний еквівалент.

Ідіоматичним є також вислів «Drohnen können es mit Waffen aufnehmen» [16]. Конструкція es mit jemandem oder etwas aufnehmen können означає бути здатним конкурувати або успішно протистояти комусь чи чомусь. Оскільки буквальний переклад був би неприродним, перекладач застосував описовий спосіб: «безпілотники здатні успішно протистояти озброєнню» [8].

Фразеологізми цієї групи виконують експресивну, оцінну та переконувальну функції, оскільки саме вони створюють яскраві політичні образи та посилюють прагматичний вплив тексту на читача.

Окрему групу становлять усталені словосполучення, характерні для офіційної, дипломатичної та адміністративної комунікації. Вони майже позбавлені образності, однак мають високий ступінь відтворюваності та є типовими саме для політичного дискурсу.

Прикладом є конструкція «…man habe den Aufruf zur Kenntnis genommen» [18]. В українському тексті вона передана як «взяли до відома повідомлення». Фразеологізм etw. zur Kenntnis nehmen є стандартною формулою офіційних повідомлень і означає ознайомлення з інформацією без висловлення оцінки чи прийняття конкретних рішень. Переклад здійснено за допомогою повного українського відповідника, що повністю відповідає нормам офіційно-ділового стилю. До цієї ж групи можна віднести конструкцію «aus der Not heraus entwickelt» [16], перекладену як «через скрутне становище» [8]. Хоча цей вислів містить певний елемент образності, у сучасному політичному мовленні він переважно функціонує як усталений спосіб позначення вимушених дій, зумовлених несприятливими обставинами. Перекладач застосував описовий переклад із частковим збереженням семантики оригіналу.

Тобто фразеологізми цієї групи виконують номінативну, текстоорганізувальну та евфемістичну функції. Вони надають політичному тексту офіційності, стандартизованості та забезпечують точність формулювань без надмірної емоційності.

Висновки. У роботі досліджено особливості функціонування фразеологізмів та ідіом у німецькомовному політичному дискурсі й специфіку їхнього перекладу українською мовою. З'ясовано, що такі мовні одиниці є важливим засобом реалізації прагматичних цілей політичної комунікації, оскільки забезпечують образність, експресивність, оцінність і посилюють вплив на адресата. Аналіз матеріалів Deutsche Welle німецькою та українською мовами засвідчив, що в політичних новинних текстах переважають усталені фразеологізми, пов'язані з оцінкою політичних процесів, міжнародних відносин і діяльності державних інституцій. Найчастіше під час перекладу використовуються повні фразеологічні відповідники, тоді як у випадках культурної або семантичної невідповідності застосовуються описовий переклад чи часткова деметафоризація.

Отже, адекватний переклад фразеологізмів та ідіом у політичному дискурсі потребує врахування не лише їхнього лексичного значення, а й прагматичних, стилістичних та культурних особливостей. Це дає змогу максимально точно відтворити комунікативний задум автора та забезпечити еквівалентний вплив тексту перекладу на адресата.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авксентьєв Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навч. посіб. для студентів філол. ф-тів. 2-ге вид., доп. і перероб. Харків : Вища школа, 1988. 134 с.

2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

4. Гаврилова І. Особливості перекладу фразеологізмів та ідіом. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. № 41. Т. 1. С. 124–130.

5. Гайдулін О. О. Політичний дискурс як праксіологічна складова політологічного навчання. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови : *матеріали Всеукр. наради завідуючих каф. соціально-гуманітарних дисциплін*. Київ : Генеза, 1997. С. 23–25.

6. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Т. 2. № 27. С. 101–107. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203531.

7. Кравцова І. І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2016. Вип. 20 (2). С. 29–32.

8. Найт Б. Сучасна війна: як переозброюється Німеччина. DW. 30 лип. 2026. URL: https://www.dw.com/uk/sucasna-vijna-ak-pereozbrouetsa-nimeccina/a-78165432 (дата звернення: 01.08.2026).

9. Оніщенко Н. А. Стилістичні та семантичні характеристики конотативної системи сучасної німецької фразеології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2003. 245 арк.

10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

11. Турау Є. Іранська газета погрожує канцлеру ФРН Мерцу «розплатою». DW. 15 лип. 2026. URL: https://www.dw.com/uk/iranska-gazeta-pogrozue-kancleru-frn-mercu-rozplatou/a-77967769 (дата звернення: 01.08.2026).

12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.

13. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посіб. Луганськ : Альма-матер, 2005. 399 с.

14. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. durchges. und erg. Aufl. Tübingen : Niemeyer, 1997. 308 S.

15. Householder F. On Linguistic Primes. *Word*. 1959. Vol. 15. P. 347.

16. Knight B. Bekommt die Bundeswehr die richtigen Waffen? DW. 25 Juli 2026. URL: https://www.dw.com/de/bekommt-die-bundeswehr-die-richtigen-waffen/a-78097014 (date of access: 01.08.2026).

17. Scholze-Stubenrecht W. Phraseolexem, Phraseologismus. *Das Wörterbuch: Artikel und Verweisstrukturen : Jahrbuch 1987 des Instituts für Deutsche Sprache:/ hrsg. von G. Harras.* Düsseldorf : Schwann, 1988. (Sprache der Gegenwart. Bd. 74). S. 284–302.

18. Thurau J. Iranische Zeitung droht Bundeskanzler Merz mit «Vergeltung». DW. 15 Juli 2026. URL: https://www.dw.com/de/iran-zeitung-drohung-bundeskanzler-merz-mit-vergeltung-krieg-chamenei-trump-netanjahu/a-77945772 (date of access: 01.08.2026).

19. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. Gütersloh : Bertelsmann Verlag, 1997. 1420 s.

20. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 1969. 238 p.

21. Wie Idiome und Redewendungen in verschiedene Sprachen übertragen werden. Sprachprofis : Blog: Sprache. 28.08.2025. URL: https://sprachprofis.de/blog/sprache/idiome-uebersetzen.php (date of access: 23.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.134.2'27:784.071.2Bun(729.5)(045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.24

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ МАРКЕРІВ МАСКУЛІННОСТІ В ДИСКУРСІ СУЧАСНОГО РЕГЕТОНУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ BAD BUNNY)

TRANSFORMATION OF LINGUOCULTURAL MARKERS OF MASCULINITY IN MODERN REGGAETON DISCOURSE (A CASE STUDY OF BAD BUNNY'S LYRICS)

Кульбіда Д.П.,
orcid.org/0009-0000-5536-9508
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методик іноземних мов
Уманського національного університету

У статті здійснено комплексний соціолінгвістичний аналіз та теоретико-методологічне обґрунтування трансформаційних процесів у системі лінгвокультурних маркерів маскулінності в сучасному дискурсі музичного жанру регетон. Актуальність дослідження зумовлена потребою вивчення сучасного урбаністичного музичного дискурсу як динамічного простору, де кодуються, відтворюються та трансформуються соціокультурні конструкти й гендерні канони. Доведено, що сучасні пісенні тексти мають потужний потенціал конструювання та деконструкції соціальної реальності. У роботі детально схарактеризовано соціолінгвістичну генезу регетону та виокремлено обов'язкові критерії його функціонування як інституційного мас-медійного або субкультурного дискурсу: наявність спільного комунікативного поля та специфічної тематики (топіків дискурсу). Зазначено, що традиційно цей жанр транслював патріархальні сценарії, гіпермаскулінність та мачистські лінгвальні маркери. На матеріалі пісенної творчості пуерто-риканського виконавця Bad Bunny виявлено мовні механізми зламу стереотипних наративних фреймів. На основі текстового аналізу композицій доведено, що лінгвокультурний простір творчості артиста репрезентує гібридну, нелінійну та суперечливу модель чоловічої ідентичності. Встановлено, що в дискурсі співіснують традиційні мачистські установки щодо множинності романтичних зв'язків та емоційної закритості (*Tití Me Preguntó*, *Soy Peor*) із новими моделями маскулінності, які легітимізують прояв глибоких почуттів, емоційну близькість і духовний зв'язок (*Ojitos Lindos*). Особливу увагу приділено мовній репрезентації трансформації ставлення до жінки у досліджуваному ідіолекті. Констатовано, що у треках *Yo Perreo Sola* та *Andrea* акцент зміщується на жіночу автономію, незалежність і право на самовизначення, завдяки чому фемінний образ перестає бути лише об'єктом чоловічого бажання й постає самостійним суб'єктом соціальної взаємодії. Обґрунтовано перспективи подальших розвідок, які пов'язані з компаративним аналізом виявлених лінгвокультурних тенденцій із суміжними урбаністичними дискурсами (латиноамериканським трапом чи дрилом).

Ключові слова: музичний дискурс, регетон, маскулінність, мачизм, лінгвокультурний маркер, гендерний стереотип, ідіолект.

The article provides a comprehensive sociolinguistic analysis and theoretical-methodological substantiation of the transformational processes within the system of linguocultural markers of masculinity in the discourse of the modern reggaeton music genre. The relevance of the study is determined by the necessity to explore the modern urban musical discourse as a dynamic space where sociocultural constructs and gender canons are encoded, reproduced, and transformed. It is proved that modern song texts possess a powerful potential for constructing and deconstructing social reality. The paper characterizes in detail the sociolinguistic genesis of reggaeton and identifies the mandatory criteria for its functioning as an institutional mass-media or subcultural discourse: the presence of a common communicative field and specific thematic areas (discourse topics). It is noted that traditionally this genre has transmitted patriarchal scenarios, hypermasculinity, and machismo lingual markers. Based on the song lyrics of the Puerto Rican artist Bad Bunny, the linguistic mechanisms of breaking stereotypical narrative frames are explicated. Through the textual analysis of the compositions, it is demonstrated that the linguocultural space of the artist's work represents a hybrid, non-linear, and contradictory model of male identity. It is established that traditional machismo attitudes regarding multiple romantic relationships and emotional closure (*Tití Me Preguntó*, *Soy Peor*) coexist in the discourse alongside new models of masculinity that legitimize the manifestation of deep feelings, emotional closeness, and spiritual connection (*Ojitos Lindos*). Special attention is paid to the linguistic representation of the transformation of attitudes toward women in the studied idiolect. It is stated that in the tracks *Yo Perreo Sola* and *Andrea*, the focus shifts to female autonomy, independence, and the right to self-determination, due to which the feminine image ceases to be merely an object of male desire and appears as an independent subject of social interaction. The prospects for further research are substantiated, which are related to the comparative analysis of the identified linguocultural trends with adjacent urban discourses (Latin American trap or drill).

Key words: musical discourse, reggaeton, masculinity, machismo, linguocultural marker, gender stereotype, idiolect.

Постановка проблеми. Мова є базовим інструментом людської комунікації для вираження емоцій, думок і прагнень. З погляду лінгвістичної антропології, адекватне розуміння мовленнєвих повідомлень можливе лише у конкретних контекстах їхнього продукування та інтерпретації [6, с. 30]. Крім того, критичний дискурс-аналіз демонструє, що суспільне мовлення тісно пов'язане з владними відносинами, домінуванням і нерівністю, які соціальні групи відтворюють або яким чинять опір у своїх комунікативних практиках [11, с. 16]. Оскільки мова здатна конструювати та трансформувати соціальну реальність, подібний потенціал мають і пісенні тексти. Музичне мистецтво є глибинною формою вербальної комунікації, де текстове наповнення пісенного матеріалу транслює широку амплітуду смислів – від ліричних мотивів до соціального протесту проти домінування еліт. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження сучасного урбаністичного музичного дискурсу як простору, де кодуються та трансформуються соціокультурні конструкти, зокрема гендерні маркери й канони маскулінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці та соціолінгвістиці поняття «дискурс регетону» активно досліджується такими зарубіжними науковцями, як-от М. Х. Галлучі, З. З. Дінзей-Флорес, Д. П. Ернандес, В. Маршалл, Р. З. Рівера. Вони доводять, що це не просто тексти пісенного жанру, а «мова в дії», яка безпосередньо відображає спосіб життя, ціннісні орієнтири та соціальні практики певної групи людей. З погляду соціолінгвістичної генези, регетон виник на перетині транснаціональних культурних маркерів – ямайського денс-холлу, панамського реггі та американського хіп-хопу, знайшовши свій остаточний центр розвитку на пуерто-риканському ґрунті у 1990-х роках [8, с. 5].

Загальні методологічні засади аналізу музичного та пісенного дискурсів розробляли й вітчизняні дослідники, зокрема О. Клєщова та І. П'ятницька-Позднякова. Проблематика лінгвальної репрезентації гендеру та трансформації маркерів маскулінності перебуває у фокусі уваги таких українських мовознавців, як О. Малахова, Н. Поплавська, Т. Цепкало. Проте праці вітчизняних авторів переважно зосереджені на матеріалі європейських мов або українського соціокультурного простору [2; 4].

Незважаючи на значну кількість розвідок, присвячених соціолекту регетону, поза увагою дослідників (особливо в українському науковому дискурсі) залишається лінгвокультурний аспект сучасної деконструкції цього жанру. Традиційно дискурс регетону транслював патріархальні канони, гіпермаскулінність та мачистські лінгвальні маркери. Проте у творчості окремих сучасних артистів, зокрема Bad Bunny, відбувається радикальний злам цих стереотипних наративних фреймів, що потребує прицільного лінгвістичного аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний соціолінгвістичний аналіз та теоретико-методологічне обґрунтування трансформаційних процесів у системі лінгвокультурних маркерів маскулінності в сучасному дискурсі регетону (на матеріалі пісенної творчості виконавця Bad Bunny), що передбачає виявлення механізмів деконструкції традиційних мачистських наративних фреймів та визначення векторів формування нового ідіолекту в межах латиноамериканської урбаністичної музичної культури.

Виклад основного матеріалу. На ранніх етапах свого існування цей дискурс зазнавав жорстких переслідувань, маргіналізації та цензури з боку пуерто-риканського уряду та панівних класів, що досліджувала у своїх працях Р. Рівера [10, с. 132]. Подібний тиск сформував специфічний «захисний» та протестний характер текстів, де мовцями виступали представники стигматизованих бідних кварталів – так звані *yales* та *cafres* [12, с. 16].

Музичний дискурс регетону є різновидом інституційного мас-медійного або субкультурного дискурсу. Він чітко виокремлюється у лінгвістичному просторі за такими обов'язковими критеріями:

Спільне комунікативне поле: Комунікація у межах цього дискурсу реалізується за багаторівневою схемою «артист – адресат (слухач / глядач)» і спирається на специфічні мультимедійні канали дистрибуції контенту [1, с. 86; 3, с. 172]. Це поле охоплює не лише вербальний текст пісні, а й сучасні глобальні музичні платформи, стримінгові сервіси (Spotify, Apple Music, YouTube), візуалізацію смислів через відеокліпи, а також масштабні соціокультурні перформанси – від сольних стадіонних турів до виступів на міжнародних шоу мейнстрімового рівня (як-от Super Bowl). Така інституційність забезпечує миттєве масове поширення та синхронне сприйняття лінгвокультурних смислів мільйонною аудиторією в усьому світі.

Спільна тематика (топіки дискурсу): Тематичний простір регетону структурується навколо чітко визначеного кола соціокультурних топіків та стереотипних наративних фреймів. До

них належать: життя в урбаністичному просторі (*el caserío* як маркер бідних житлових комплексів, «вулиця» як простір формування маскулінної ідентичності), нічний гедонізм та вечірки (*el perreo*), демонстративне споживання, фінансовий тріумф (*self-made success*), а також міжособистісні та підкреслено сексуалізовані стосунки. Ці топіки виступають тематичними константами, які тривалий час закріплювали патріархальні канони та мачистські лінгвальні маркери, що й робить їх подальшу трансформацію у творчості Bad Bunny настільки показовою.

Специфічний лінгвокультурний код: Мовна тканина дискурсу базується на активному функціонуванні, розвитку та глобалізації пуерто-риканського міського соціолекту (*reggaetonero slang*), що насичений афро-карибськими запозиченнями, англіцизмами та специфічною інтонаційною просодією. Цей код містить унікальний пласт лексики та когнітивних метафор, які завдяки комерціалізації та медійній експансії трансформувалися з локального етномовного явища на впізнаваний світовий бренд. Саме через деконструкцію цього загальноприйнятого коду (зокрема, через переосмислення значень традиційних сленгових одиниць) окремі артисти отримують інструмент для формування власного, прогресивного ідіолекту.

Історичні умови формування цього субкультурного дискурсу зумовили те, що він десятиліттями будувався на культі «мачизму» (*machismo*). Образ чоловіка у текстах традиційного регетону класично репрезентувався як домінантний альфа-самець, який агресивно контролює свій простір (вулицю), хизується матеріальним багатством і сприймає жінку суто як об'єкт сексуального гедонізму [7]. Основними вербальними маркерами такої патріархальної маскулінності тривалий час виступали слова відкритого домінування, грубий вуличний сленг та імперативні форми (наказовий спосіб дієслів).

Проте вихід регетону на глобальну арену в середині 2000-х років запустив процеси його глибокої внутрішньої трансформації. Хоча шлях до міжнародної прибутковості частково призвів до комерційної гомогенізації автентичного стилю *cafre* [9, с. 61], він водночас відкрив простір для зміни внутрішніх змістових маркерів.

У контексті зазначених соціолінгвістичних зрушень, під **трансформацією лінгвокультурних маркерів маскулінності** в межах цього дослідження ми розуміємо динамічну зміну мовних засобів (лексичних, семантичних, граматичних та прагматичних), які слугують для конструювання й реконструювання образу чоловіка в сучасному пісенному дискурсі. Мовна еволюція жанру демонструє, що колишні монолітні патріархальні канони втрачають свою абсолютну домінантність під впливом нових соціокультурних парадигм. Репрезентативним майданчиком для вивчення цієї мовної динаміки постає ідіолект пуерто-риканського виконавця Bad Bunny, де зміна змістових маркерів набуває характеру лінгвокультурного парадоксу.

Використовуючи комерціалізовану естетику регетону та успішно адаптуючи її до жорстких вимог глобального медіаринку, артист не просто підпорядковується законам капіталістичної індустрії, а трансформує її внутрішній інструментарій для радикальної деконструкції патріархальних канонів. Унікальність його індивідуального стилю виявляється у відмові від мовної асиміляції: навіть у статусі світового поп-феномена виконавець продовжує маркувати свою творчість автентичним пуерто-риканським сленгом та іспаномовними вербальними конструкціями. Завдяки цьому він насичує свій дискурс лексикою емансипації, соціокультурного самоствердження та захисту жіночої автономії, перетворюючи колишній маргіналізований вуличний соціолект на інструмент нової соціальної рефлексії.

Водночас лінгвокультурний простір творчості Bad Bunny не є лінійним чи цілковито ідеалізованим у контексті дискурсу гендерної емансипації. Артист не відмовляється від генетичного коду регетону, тому в його текстах яскраво простежується амбівалентність та парадоксальне співіснування прогресивних ідей із традиційними моделями мачизму. Навіть у межах одного альбому виконавець часто балансує між деконструкцією патріархальних стереотипів та відтворенням канонічних для жанру маркерів сексуальної гіперболізації, об'єктивації жіночого тіла й егоцентричного домінування (так званого *machismo*). Проте унікальність його ідіолекту полягає саме в цій гібридності: мачистські мовні формули більше не є абсолютними, вони трансформуються та вступають у діалог із новими соціокультурними смислами.

Ця мовна неоднорідність і прагнення артиста балансувати на межі канону та новаторства чітко рельєфується під час лінгвістичного текстуального аналізу його творчості. З одного боку, у багатьох треках Bad Bunny послідовно відтворює звичні для класичного «вуличного» дискурсу лексичні маркери домінування та репрезентації жінки як об'єкта бажання [7, с. 89–90]. Для того щоб емпірично простежити функціонування цього традиційного пласта маскулінності,

у роботі досліджено найбільш знакові та комерційно успішні композиції артиста, які репрезентують класичну естетику жанру: *«Soy Peor» (2016), «La Romana» (2018), «Tú no metes cabra» (2020), «La Santa» (2020)* та *«Tití me preguntó» (2022)*.

Репрезентативним прикладом відтворення традиційних маскулінних установок є композиція «*Soy Peor*». Усі переклади іспаномовних фрагментів пісенних текстів Bad Bunny, представлених у цій статті, виконано авторкою. Центральним мотивом пісні стає демонстративна відмова від романтичних стосунків після пережитого розчарування. Уже на початку твору ліричний герой заявляє: «*Salí jodi'o la última vez que en alguien yo confié*» («Востаннє, коли я комусь довірився, усе закінчилося для мене погано») та «*No me vuelvo a enamorar*» («Я більше не закохаюся»). У такий спосіб емоційна закритість і недовіра до близьких стосунків постають як захисна реакція на попередній негативний досвід.

Водночас герой намагається компенсувати емоційну втрату через множинність сексуальних контактів, про що свідчить рядок «*Ahora tengo a otras que me lo hacen mejor*» («Тепер у мене є інші, які роблять це краще»). Подібний мотив продовжується і в рядках «*Tengo a la blanquita que me hace el lap dance (…), la prieta, la rubia, modelos, y eso sin contar to'as las fans*» («Є білявка, яка танцює для мене лап-денс (…), темношкіра, білявка, моделі, і це ще не рахуючи всіх прихильниць»), де жіночі образи подаються як множинні та взаємозамінні об'єкти бажання.

Особливо показовими є рядки «*Por ti, ahora hago to'lo que quiero, solo pienso en mí primero*» («Через тебе тепер я роблю все, що хочу, і думаю насамперед про себе») та «*Pa'l carajo el amor verdadero, yo solo pienso en hacer dinero*» («До біса справжнє кохання, я думаю лише про те, як заробляти гроші»). Тут індивідуальні інтереси та матеріальний успіх протиставляються романтичним почуттям, а фінансове благополуччя постає важливішим за емоційну близькість.

Водночас у пісні простежується прагнення перекласти відповідальність за власну трансформацію на колишню партнерку. Зокрема, у рядку «*Por mujeres como tú es que dicen que todos los hombres somos iguales*» («Саме через таких жінок, як ти, кажуть, що всі чоловіки однакові») герой пояснює власну поведінку жіночим впливом. Таким чином, у композиції «*Soy Peor*» відтворюється модель маскулінності, заснована на емоційній недоступності, індивідуалізмі, множинності сексуальних партнерок та пріоритеті матеріального успіху над романтичними стосунками.

У композиції «*La Romana*» простежуються характерні для раннього регетон-дискурсу моделі маскулінності, пов'язані із сексуальним гедонізмом, соціальним статусом та символічним домінуванням над іншими чоловіками. Зокрема, у рядках «*Tú ere' una bandida, tú te las trae'. Si le digo que llegue, le cae*» («Ти небезпечна дівчина, ти знаєш, як діяти. Якщо я покличу тебе, ти прийдеш») та «*Ojalá que esta noche tú sea' mi ma'i. Tú y yo desnu'itos por el batey*» («Хотів би, щоб цієї ночі ти була моєю. Ти і я – наодинці без одягу») жінка постає передусім як об'єкт романтичного та сексуального бажання.

Водночас фінансовий успіх героя безпосередньо пов'язується з його привабливістю та популярністю, що відображено в рядку «*To' el mundo me quiere, yo tengo lo' chavo'*» («Усі мене люблять, бо в мене є гроші»). Особливо показовим є вислів «*Que puta felicida', hoy a to'as se le da*» («Яке ж щастя, сьогодні доступні всі»), який репрезентує характерну для регетону модель сексуального гедонізму та множинності потенційних партнерок. Таким чином, у тексті пісні жіноча увага та сексуальна доступність виступають важливими маркерами чоловічого статусу, що корелює з традиційними мачистськими наративами латиноамериканської популярної культури.

Традиційні моделі маскулінності репрезентовано в композиції «*Tú No Metes Cabra*», де центральним стає мотив домінування та соціальної переваги. Повторюваний вислів «*Tú no metes cabra*» («Ти не залякаєш мене» / «Ти для мене не авторитет») виконує функцію символічного протиставлення ліричного героя іншим чоловікам. Через деконструкцію цієї сленгової ідіоми автор підкреслює свій винятковий статус, демонструючи безстрашність і беззаперечну перевагу над конкурентами. Ця стратегія додатково посилюється рядками «*Yo controlo la calle sin ser bichote*» («Я контролюю вулиці, навіть не будучи наркобароном») та «La nueva religión, yo soy la nueva era» («Нова релігія – це я, я нова епоха»), у яких герой позиціонує себе як авторитетну та впливову постать, здатну встановлювати власні правила. Водночас значна увага приділяється матеріальним маркерам успіху, зокрема в рядках «*Apartamento frente al mar*» («Квартира біля моря») та «Yo tengo to' Gucci hasta las foam» («У мене все від Gucci – до найменших дрібниць»). У такий спосіб фінансове благополуччя та демонстративне споживання постають важливими складниками чоловічого престижу. Крім того, у тексті простежується риторика конкурентної боротьби та готовності до конфронтації, що

відображено в рядку «*Y si te me esbocas, nos vamos al switche'*» (переклад: «Якщо почнеш багато говорити, будемо розбиратися»). Таким чином, у пісні маскулінність конструюється не через емоційну близькість чи романтичні стосунки, а через владу, соціальне визнання, матеріальний успіх і демонстрацію власної переваги над іншими.

Особливо виразно традиційні моделі маскулінності репрезентовано в композиції «*La Santa*». Ліричний герой послідовно дистанціюється від романтичних зобов'язань і наголошує на тимчасовому характері стосунків, про що свідчать рядки «*Te lo dije que esto era pa' jugar, que no te podías enamora*r» («Я ж казав тобі, що це була лише гра і що тобі не можна було закохуватися») та «*El romance no e'mi área*» («Романтика – це не моя сфера»). Водночас герой перекладає відповідальність за емоційну прив'язаність на партнерку, повторюючи: «*Tú sabía' la que había*» («Ти знала, на що йшла»). Показовими є також рядки «*Con el corazón dentro'e nevera, lo tengo frío, frío*» («Моє серце лежить у холодильнику, воно холодне, холодне») та «*Sorry, pero en nadie confío*» («Пробач, але я нікому не довіряю»), у яких емоційна дистанція та недовіра постають як невід'ємні характеристики чоловічої ідентичності. Таким чином, у пісні відтворюється модель маскулінності, заснована на емоційній недоступності, уникненні зобов'язань та пріоритеті фізичної близькості над романтичними почуттями.

Особливий інтерес становить композиція «*Tití Me Preguntó*», у якій традиційні мачистські установки поєднуються з елементами саморефлексії та емоційної вразливості. На відміну від попередніх андерграундних робіт, у цій глобально успішній композиції Bad Bunny підходить до репрезентації патріархального канону через призму його соціокультурної інституціоналізації. Питання тітки (*тití*), яке винесене у назву треку – *«Tití me preguntó si tengo mucha' novia'»* («Тітка запитала мене, чи маю я багато дівчат») – демонструє, що модель поведінки, заснована на кількості сексуальних перемог, заохочується оточенням ще з дитинства.

З одного боку, ліричний герой репрезентує характерний для регетону образ чоловіка, оточеного великою кількістю жінок: *«Hoy tengo a una, mañana otra»* («Сьогодні в мене одна, завтра інша»), *«Tengo una colombiana (...), y una mexicana (...), otra en San Antonio (...)»* («У мене є колумбійка (...), мексиканка (...), ще одна в Сан-Антоніо (...)»). Такі висловлювання відтворюють традиційний мотив множинності партнерок як маркера чоловічого успіху.

Водночас у другій частині пісні з'являються рядки *«Yo quisiera enamorarme, pero no puedo»* («Я хотів би закохатися, але не можу») та *«Ni en mí mismo confío»* («Навіть самому собі не довіряю»), які демонструють внутрішню невпевненість та емоційну нестабільність героя. Особливо показовим є фінальний вислів *«Ya no quiero ser así»* («Я більше не хочу бути таким»), що свідчить про критичне переосмислення власної поведінки. Таким чином, у межах однієї композиції співіснують як традиційні мачистські моделі, так і прагнення до емоційної трансформації, що підтверджує нелінійний характер гендерного дискурсу у творчості Bad Bunny.

Проте, на відміну від класичного регетону 90-х чи 2000-х років, де такий мачистський дискурс був єдино можливим, у сучасній лінгвокультурі Bad Bunny він зазнає дифузії та чергується з радикально протилежними мовними моделями. Яскравим свідченням цього є суперхіт «*Yo Perreo Sola*» (2020), де артист повністю перевертає традиційний сленговий концепт клубних танців (*perreo*), який історично кодував підкорення жінки чоловіком, перетворюючи його на маніфест жіночої незалежності.

У межах цього трансформаційного наративу акцент зміщується на жіночу автономію та право самостійно визначати власну поведінку, що повністю протиставляється традиційному регетон-дискурсу, де жінка нерідко поставала суто об'єктом чоловічого бажання. Центральним висловлюванням твору є рядок *«Yo perreo sola»* («Я танцюю сама»), який підкреслює незалежність жінки від чоловічої присутності чи схвалення. Водночас рядок *«Que ningún baboso se le pegue»* («Щоб жоден дурень до неї не чіплявся») акцентує право жінки на особисті кордони та свободу від небажаної уваги. Показовими є також висловлювання *«Ella está soltera antes que se pusiera de moda»* («Вона була самотньою ще до того, як це стало модним») та *«Te llama si te necesita, pero por ahora está solita»* («Вона подзвонить тобі, якщо ти їй знадобишся, але наразі вона сама»), у яких самостійність жінки репрезентується як свідомий вибір. Таким чином, композиція демонструє переосмислення традиційних гендерних ролей і засвідчує появу в сучасному регетоні більш рівноправних моделей взаємодії між чоловіками та жінками.

Розвиток цієї тенденції та вихід за межі звичних жанрових тем знаходить своє продовження в наступних знакових роботах виконавця, де фокус уваги зміщується з клубного простору на глибинні соціокультурні проблеми. Особливе

місце у процесі трансформації лінгвокультурних маркерів маскулінності посідає композиція «*Andrea*» (2022). На відміну від традиційного регетонного дискурсу, у центрі якого часто перебувають чоловічий успіх, сексуальні завоювання або демонстрація статусу, у цьому творі увага зосереджується на жіночому досвіді та проблемах соціальної нерівності. Показним є рядок *«Pero todo se ha complicado, como si ser mujer fuera un pecado»* («Але все ускладнилося, ніби бути жінкою – це гріх»), у якому підкреслюється суспільна стигматизація жінки. Водночас висловлювання *«No quiero que nadie me diga lo que yo tengo que hacer»* («Я не хочу, щоб хтось говорив мені, що я маю робити») репрезентує прагнення до особистої свободи та незалежності від зовнішнього контролю. Особливо значущими є рядки *«Ella no quiere una flor, solo quiere que no la marchiten»* («Вона не хоче квітів, вона лише хоче, щоб її не зів'ялили») та *«Que le den respeto y nunca se lo quiten»* («Щоб їй давали повагу і ніколи її не забирали»), у яких традиційні романтичні жести поступаються вимозі поваги та рівноправного ставлення. Таким чином, у композиції «*Andrea*» маскулінність конструюється не через домінування чи контроль, а через визнання жіночої суб'єктності та права на самовизначення.

Цей відхід від патріархального догматизму виявляється не лише у соціоцентричних маніфестах, а й у площині репрезентації особистих емоційних переживань чоловіка. Водночас у творчості Bad Bunny простежуються й альтернативні моделі маскулінності, що відходять від традиційних мачистських наративів. Показовою в цьому контексті є композиція «*Si Veo a Tu Mamá*» (2020), у якій ліричний герой демонструє емоційну вразливість та нездатність остаточно подолати наслідки розриву романтичних стосунків. Уже на початку пісні він зізнається: *«Todavía yo te quiero, pero sé que e'un error»* («Я досі тебе кохаю, але знаю, що це помилка»), відкрито артикулюючи власні почуття та внутрішній конфлікт. Подібна емоційна відвертість контрастує з поширеним у регетон-дискурсі образом емоційно стриманого чоловіка. Особливого значення набувають рядки *«Baby, te quiero aunque diga lo contrario»* («Крихітко, я тебе кохаю, хоча й кажу протилежне») та *«Llevo sei' mese' solitario»* («Я вже шість місяців самотній»), у яких ліричний герой визнає власну самотність і збереження емоційної прив'язаності до колишньої партнерки. Водночас він не намагається приховати негативний вплив розриву на свій психологічний стан: *«Me botaron del trabajo por estar mirando pa' abajo, pensando en ti siempre cabizbajo»* («Мене звільнили з роботи, бо я постійно ходив похмурий, думаючи про тебе»). Таким чином, чоловічий образ у пісні конструюється не через домінування, сексуальний успіх чи матеріальний статус, а через переживання втрати, емоційну залежність та здатність відкрито говорити про власні почуття.

Логічним продовженням та найвищою точкою репрезентації емоційної зрілості ліричного героя стає його пізня творчість. Трансформація лінгвокультурних маркерів маскулінності простежується також у композиції «*Ojitos Lindos*» (2022). На відміну від ранніх творів Bad Bunny, у яких домінують мотиви емоційної дистанції, множинності партнерок та уникнення романтичних зобов'язань, у цій пісні центральне місце посідає емоційна близькість. Показовими є рядки *«Hace tiempo que no agarro a nadie de la mano»* («Давно я нікого не тримав за руку») та *«Hace tempo que no envío: "Buenos días, te amo"»* («Давно я не надсилав повідомлення: "Доброго ранку, кохаю тебе"»), у яких ліричний герой відкрито говорить про потребу в романтичних почуттях та прихильності. Водночас висловлювання *«Con tu alma es la que yo conecto»* («Саме з твоєю душею я встановив зв'язок») зміщує акцент із фізичної привабливості на духовну та емоційну близькість. Особливо символічним є рядок *«Bye-bye a los culos, ni me despedí»* («Прощавайте всі випадкові зв'язки, я навіть не попрощався»), який можна інтерпретувати як відмову від моделей поведінки, представлених у ранніх композиціях виконавця. Таким чином, чоловіча ідентичність у пісні «*Ojitos Lindos*» конструюється не через домінування чи сексуальні досягнення, а через емоційну відкритість, здатність до прив'язаності та прагнення до взаєморозуміння.

Проведений текстуальний аналіз ідіолекту Bad Bunny наочно демонструє еволюцію його художнього мислення. Фіксуючи чітку межу між раннім періодом творчості, де домінували класичні формули *machismo*, та пізніми композиціями-маніфестами, дослідження підтверджує, що в межах одного дискурсивного поля відбувається глибоке переосмислення гендерних парадигм. Маскулінні установки виконавця втрачають свою статичність, перетворюючись на динамічну систему, де традиційний патріархальний канон поступається місцем моделям емоційної вразливості, соціокультурної відповідальності та визнання повної жіночої суб'єктності.

Таким чином, аналіз творчості Bad Bunny засвідчує, що трансформація лінгвокультурних маркерів маскулінності в сучасному регетоні має нелінійний

і суперечливий характер. У його композиціях співіснують як традиційні мачистські установки, так і нові моделі чоловічої ідентичності. Так, у пісні «*Tití Me Preguntó*» ліричний герой декларує множинність романтичних зв'язків –«*Hoy tengo una, mañana otra*» («Сьогодні в мене одна, завтра інша»), тоді як у композиції «*Ojitos Lindos*» акцент переноситься на емоційну близькість і духовний зв'язок – «*Con tu alma es la que yo conecto*» («Саме з твоєю душею я встановив зв'язок»). Подібна трансформація простежується і в репрезентації емоційності: якщо герой «*Soy Peor*» стверджує «*No me vuelvo a enamorar*» («Я більше не закохаюся»), демонструючи емоційну закритість як ознаку маскулінності, то в «*Ojitos Lindos*» він уже відкрито говорить: «*Hace tiempo que no envío "Buenos días, te amo"*» («Давно я не надсилав повідомлення: "Доброго ранку, кохаю тебе"»), легітимізуючи прояв почуттів і прихильності.

Водночас трансформація стосується і ставлення до жінки. Якщо в композиції «*Tití Me Preguntó*» звучить попередження «*Yo voy a romperte el corazón*» («Я розіб'ю тобі серце»), що відтворює традиційний сценарій емоційної безвідповідальності чоловіка, то в «*Yo Perreo Sola*» та «*Andrea*» акцент переноситься на жіночу автономію та право на самовизначення – «*Yo perreo sola*» («Я танцюю сама») та «*No quiero que nadie me diga lo que yo tengo que hacer*» («Я не хочу, щоб хтось говорив мені, що я маю робити»). Таким чином, жінка перестає бути об'єктом чоловічого бажання та дедалі частіше постає самостійним суб'єктом соціальної взаємодії.

Отже, лінгвокультурний простір творчості Bad Bunny репрезентує гібридну модель маскулінності, у межах якої традиційні маркери мачизму чергуються з прогресивними наративами гендерної рівності, маркуючи масштабне соціокультурне переосмислення латиноамериканського регетон-дискурсу.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку пов'язані з поглибленням лінгвокогнітивного та компаративного аналізу сучасної латиноамериканської музичної культури. Важливим вектором майбутніх розвідок убачаємо зіставлення виявлених трансформаційних маркерів регетону з тенденціями в інших суміжних субкультурних дискурсах (наприклад, у латиноамериканському трапі чи дрилі), а також дослідження рецепції цих оновлених гендерних наративів сучасною молодіжною аудиторією в глобальному соціокультурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Клєщова О. Український пісенний дискурс: сучасні символи. *Лінгвістика*. 2023. № 2 (48). С. 83–97. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2631-2023-2-48-83-97.

2. Поплавська Н., Цепкало Т. Мовна репрезентація гендеру на сторінках журналу «Кур'єр Кривбасу». *Communications and Communicative Technologies*. 2023. Вип. 23. С. 5–13. DOI: https://doi.org/10.15421/292301.

3. П'ятницька-Позднякова І. До проблеми музичного дискурсу як багатовимірного текстового простору. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих учених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. 2020. Вип. 29, т. 5. С. 168–175. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_5/26.pdf. (дата звернення: 05.06.2026).

4. Чи існує дискримінація чоловіків та чому потрібно про це говорити? / *Громадське радіо* : подкаст. URL: https://hromadske.radio/podcasts/prava-lyudyny/chy-isnuye-dyskryminaciya-cholovikiv-ta-chomu-potribno-pro-cegovoryty (дата звернення: 10.07.2026).

5. Dinzey-Flores Z. Z. De la disco al caserío: Urban spatial aesthetics and policy to the beat of reggaetón. *Centro Journal*. 2008. Vol. XX, № 2. P. 35–69.

6. Duranti A. Linguistic anthropology: History, ideas, and issues. *Linguistic anthropology: A Reader* / ed. by A. Duranti. Malden : Blackwell Publishing, 2002. P. 1–38.

7. Gallucci M. J. Análisis de la imagen de la mujer en el discurso del reggaeton. *Opción*. 2008. Vol. 24, № 55. P. 84–100.

8. Marshall W. Introduction: Reggaeton's Socio-Sonic Circuitry. *Reggaeton* / ed. by R. Z. Rivera, W. Marshall, D. P. Hernandez. Durham : Duke University Press, 2009. P. 1–18.

9. Marshall W. From Música negra to Reggaeton Latino: The Cultural Politics of Nation, Migration, and Commercialization. *Reggaeton* / ed. by R. Z. Rivera, W. Marshall, D. P. Hernandez. Durham : Duke University Press, 2009. P. 19–78.

10. Rivera R. Z. Policing morality, Mano Dura Stylee: The Case of Underground Rap and Reggae in Puerto Rico in the Mid-1990s. *Reggaeton* / ed. by R. Z. Rivera, W. Marshall, D. P. Hernandez. Durham : Duke University Press, 2009. P. 111–135.

11. Van Dijk T. A. Estructuras y funciones del discurso. 11a ed. México, D. F. : Siglo Veintiuno Editores, 1997. 208 p.

12. Villanueva Vega H. A. La jerga puertorriqueña: estudio lingüístico y social. San Juan : Editorial Plaza Mayor, 2012. 184 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81’367.625:001.4:793.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.25

ДІЄСЛОВО У ТЕРМІНОЛОГІЇ КЛАСИЧНОГО ТАНЦЮ

VERB IN CLASSICAL DANCE TERMINOLOGY

Романчук О.В.,
orcid.org/0000-0001-8215-9741
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Коваль Р.С.,
orcid.org/0000-0001-9284-7505
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Калимон Ю.О.,
orcid.org/0000-0002-0062-2382
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

Сосіна В.Ю.,
orcid.org/0000-0003-4866-532X
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри хореографії та мистецтвознавства
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського

У статті на матеріалі французької та української мов проаналізована роль дієслів у термінології класичного танцю. Їхня семантична продуктивність обумовлюється природою танцю як мистецтва руху / дії. На думку José Juan Pacheco Ramos, після поширення балету в нефранкомовних країнах виникло нове явище – складність вивчення класичного танцю без знання французької мови. Володіння цією лексикою є необхідним для досягнення навчальних цілей й усунення невідповідностей або неточностей при перекладі. Доволі часто, аналізуючи праці українських науковців (тих, котрі не знать французьку мову) з цієї тематики, ми побачили, що частина термінів французькою мовою у їхніх роботах написана з помилками, коли, зокрема, немає необхідних діакритичних знаків.

Виявлено, що дієслова слугують основою для формування спеціалізованих понять галузі для найменування положення тіла, рухів, технічних прийомів і способів їх виконання. Установлено, що похідні іменники й дієприкметники, зберігаючи мотиваційні зв’язки із дієсловом, набувають вузькоспеціального значення у хореографії. В українській термінології класичного танцю частина термінів функціонує у якості запозичень із французької мови. У цьому випадку основне значення дієслова набуває семантичної спеціалізації й застосовується фонетико-графічна асиміляція: алонже; аронді; асамбле; балансе; балоне; балоте; батман; брізе; шасе; детурне; девелопе; екарте; ешапе; ефасе; фуете; глісад; піке; ракурсі; ранверсе; ретіре та інші. Для нефахівця ці терміни, як правило, незрозумілі. Окремі проаналізовані дієслова використовуються для найменування основних фізичних дій хореографа й танцівника. Основа деяких дієслів слугує для утворення термінів на позначення суб’єктів хореографічної діяльності. Перспективи подальших досліджень стосуються комплексного зіставного аналізу словотвірних моделей французьких та українських термінів класичного танцю й укладанні відповідного словника.

Ключові слова: дієслово, термінологія, танець, французька мова, українська мова, запозичення.

The article analyzes the role of verbs in the terminology of classical dance, using material from French and Ukrainian. The semantic productivity of these verbs is explained by the nature of dance as an art of movement and action. According to José Juan Pacheco Ramos, after ballet spread to non-French-speaking countries, a new problem appeared: it became difficult to study classical dance without knowledge of French. Knowledge of this vocabulary is necessary for achieving learning goals and for avoiding inconsistencies or inaccuracies in translation. When analyzing the works of Ukrainian scholars who do not know French, we often noticed that some French terms in their texts were written incorrectly, in particular without the necessary diacritical marks.

The study shows that verbs serve as the basis for forming specialized concepts in this field, used to name body positions, movements, technical elements, and ways of performing them. It was also found that derived nouns and participles, while keeping their connection to the original verb, develop narrow, specialized meanings in choreography. In Ukrainian terminology of classical dance, some terms function as borrowings from French. In such cases, the main meaning of the verb becomes more specialized, and phonetic-graphic assimilation is applied. Examples include: allongé, arrondi, assemblé, balancé, ballonné, ballotté, battement, brisé, chassé, détourné, développé, écarté, échappé, effacé, fouetté, glissade, piqué, raccourci, renversé, retiré, and others. For non-specialists, these terms are usually unclear. Some of the verbs analyzed are used to name the basic physical actions of both the choreographer and the dancer. The root of certain

verbs is also used to form terms that refer to the participants in choreographic activity. Further research could focus on a comprehensive comparative analysis of the word-formation patterns of French and Ukrainian classical dance terms, as well as on compiling a corresponding dictionary.

Key words: verb, terminology, dance, French language, Ukrainian language, borrowing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Класичний танець – один із найдавніших видів мистецтва. Сьогодні його цінують та практикують в усьому світі. Як і будь-які інші галузі, він також має власну особливу мову, яка складається з термінології, що походить з французької мови [12, с. 1]. Діахронічне дослідження підтверджує, що танцювальна лексика, розвиваючись, стає більш спеціалізованою. Щодо її структури та функції, тобто з синхронічної точки зору, кожен термін у танці набуває точного та унікального значення. Терміни й відповідні словосполучення не можна знайти у простому французькому словнику. Що ж стосується форм та значень лексичних одиниць, то, як правило, у словнику академічного танцю назва кроку пов'язана з його правильним виконанням. Знання значення терміна чітко дає нам уявлення про рух [10, с. 188].

На думку Sadetta Kuusisto, хореографії й технічним навичкам можна навчитися різними способами, але художнє самовираження досягається лише через навчання, що передається від майстра до учня. Ось чому історія класичного танцю – це, перш за все, історія великих митців, які його розвивали. Коріння танцю сягає глибини століть, але через нестачу достатньої документації й архівних даних розвиток класичного танцю не повністю висвітлений [12, с. 8].

Актуальність дослідження обумовлюється специфікою танцювального мистецтва, основою якого є саме рух й дії хореографа / танцівника, у найменуванні яких провідну роль відіграють дієслова. Вивчення їхньої семантики дозволяє зрозуміти закономірності функціонування термінології галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Sadetta Kuusisto у своїй роботі «Étude de la traduction des termes de danse classique dans deux manuels en finnois» / «Дослідження перекладу термінів класичного танцю у двох фінських посібниках» (2024) проаналізувала проблему перекладу термінології класичного танцю, яка використовується у посібниках, призначених для юних учнів. Науковиця вказує на те, що текст має бути простим і зрозумілим, щоб діти могли легко засвоїти зміст, одночасно знайомлячись із спеціалізованою лексикою. Також вона вказує на той факт, що термінологія класичного танцю пропонує широкий потенціал для аналізу через обмежену кількість досліджень, проведених на сьогодні [12].

Робота Ève Paquette-Bigras «Étude comparative du vocabulaire de description de la danse dans les archives et du vocabulaire de représentation de la danse dans la littérature» / «Порівняльне дослідження лексики, що використовується для опису танцю в архівах й лексики для представлення танцю в літературі» (2013) охарактеризувала зв'язок між мистецтвом та інформаційними науками. Метою її дослідження є внесок у розробку інструментів управління інформацією шляхом порівняння словника для опису танцю в архівах зі словником для представлення танцю у літературі, зібраним за допомогою методів автоматичного вилучення даних, щоб виявити потенційну взаємодоповнюваність [14].

José Juan Pacheco Ramos проаналізував взаємозв'язок між термінологією французького балету та, власне, самою цією діяльністю через діахронічне спостереження двох елементів. З моменту свого створення у Парижі вони були пов'язані у взаємозалежності через експансію, яка вивела їх з їхнього первісного французькомовного середовища на сучасну глобальну територію в Європі, Сполучених Штатах Америки та Океанії, де англійська мова утвердилася як лінгва франка, але французька продовжує позначати усі рухи у балеті [13, с. 203].

Ana Barri Almenar дослідила балетну термінологію, зазначаючи, що при перекладі іноземною мовою цим термінам не вистачає точності, зокрема, наприклад, з французької іспанською мовою [10, с. 181]. Систематичне вивчення лексики є необхідним для досягнення навчальних цілей, а також усунення невідповідностей або неточностей при перекладі [10, с. 188].

На думку Laetitia Basselier, класичний танець, який часто розглядають у зв'язку із сучасним або контемпорарі танцем, має власний філософський підтекст. Її дослідження «Entre essence et historicité de la danse classique: le "néo-classique" du XXe siècle à nos jours» / «Між сутністю та історичністю класичного танцю: від "неокласики" XX століття до наших днів» (2021) зосереджується на періоді від початку XX століття до наших днів й на двох термінах, що зазвичай асоціюються із класичним танцем – категорії неокласики та понятті грації [11].

Низка наших попередніх робіт присвячена питанням комунікативної підготовки студен-

тів освітньо-професійної програми Хореографія [2; 6; 8] й лексико-семантичним особливостям спеціалізованої термінології [1; 7]. З-поміж інших досліджень відзначаємо публікацію Катерини Максименко про хореографічну лексику у французьких музично-сценічних постановках XVII–XVIII століть [5] й Катерини Ливрінц, яка стосується аналізу адаптації французьких термінів хореографії в українській мові, динаміки збагачення французької мови спеціальною термінологією в залежності від розвитку хореографічного мистецтва з середини XVIII століття до наших днів [4].

Виклад основного матеріалу. Іспанська науковиця Ana Barri Almenar у своїй докторській дисертації «Estudio de la terminología de la danza académica» / «Вивчення термінології академічного танцю» (2015) проаналізувала проблеми викладання танців іспанським студентам, котрі практично не знають французької мови й тому повинні запам'ятовувати не лише послідовність рухів, але й іноземну термінологію. Це стає додатковою перешкодою у процесі навчання, а не підтримкою, як у франкомовному середовищі. Більша частина дисертації присвячена балетній лексиці й має на меті покращити комунікацію у танцювальній спільноті [13, с. 208].

Тривала історія танцю у Франції мала великий вплив на формування спеціальної мови цієї дисципліни [12, с. 18]. Для проведення нашого дослідження ми уклали перелік основних дієслів із відповідними похідними термінами французькою мовою із перекладом на українську, які, на нашу думку, активно використовуються у термінології класичного танцю:

Aligner / вирівнювати → alignée (f) – ряд; alignement (m) – вирівнювання;

Allonger / витягувати → allongé (m) – алонже;

Applaudir / аплодувати → applaudissements (m, pl) – аплодисменти;

Arrondir / заокруглювати → arrondi (m) – аронді;

Assembler / збирати; скликати → assemblé (m) – асамбле;

Balancer / розмахувати; розхитувати → balancé (m) – балансе; balancement (m) – мах (у гімнастиці);

Ballonner / роздувати → ballonné (m) – балоне;

Ballotter / розхитувати → ballotté (m) – балоте;

Battre / бити; вдарити → battement (m) – батман;

Bondir / підстрибувати → bond (m) – стрибок;

Briser / розбивати; ламати → brisé (m) – брізе;

Chaîner / закріплювати → tours (m, pl) chaînés – шене;

Changer / змінювати → changement (m) – зміна;

Chasser / гнатися за → chassé (m) – шасе;

Chuter / падати → chute (f) – падіння;

Composer / складати; компонувати → composition (f) – композиція; склад; compositeur (m) – композитор;

Coordonner / координувати → coordination (f) – координація;

Couper / різати → coupé (m) – купе;

Courir / бігти → course (f) – біг;

Créer / творити → création (f) – створення; créateur (m) – творець;

Croiser / схрещувати → croisé (m) – круазе;

Danser / танцювати → danse (f) – танець; danse (f) de salon / des bals – бальний танець; danses (f, pl) imposées – обов'язкові танці (у змаганнях); ouvrir la danse – відкривати танець; entrer dans la danse – почати танцювати; danseur (m), danseuse (f) – танцівник, танцівниця; danseur (m) étoile – соліст балету, danseuse (f) étoile – прима-балерина; danseur (m) à claquettes – танцівник чечітки;

Débouler / викотитися → déboulé (m) – обертання (у балеті);

Dégager / деблокувати; звільняти; ковзати ногою (у танці) → dégagé (m) – дегаже;

Déplacer / переміщувати → déplacement (m) – переміщення;

Détirer / розтягувати → détiré (f) – витягування;

Détourner / змінити напрям → détourné (m) – детурне;

Développer / розвивати → développé (m) – девелопе;

Écarter / розсувати → écarté (m) – екарте;

Échapper / уникати → échappé (m) – ешапе;

Effacer / стирати → effacé (m) – ефасе; effacer les épaules (f, pl) – випрямити плечі;

Élever / піднімати → élévation (f) – елевація;

Emboîter / з'єднювати в паз; врізати; вставляти (одне в інше) → emboîté (m) – амбуате;

Enchaîner / переходити (від одного до іншого) → enchaînement (m) – танцювальний номер; зв'язок; послідовність; сукупність; ланцюг;

Entraîner / тренувати → entraînement (m) – тренування; entraîneur (m) – тренер;

Entrer / заходити → entrée (f) – танцювальний вихід на сцену одного або кількох виконавців; перша частина розгорнутих класичних танцювальних форм;

Envelopper / обгортати; охоплювати; оточувати → enveloppé (m) – енвелопе;

Épauler / відводити плече назад → épaule (f) – плече; épaulement (m) – епольман;

Équilibrer / врівноважувати → équilibre (m) – рівновага; баланс;

Étendre / розтягувати; витягувати → étendu – протягнутий; витягнутий;

Exécuter / виконувати → exécution (f) – виконання;

Exercer / тренувати; виконувати → exercice (m) – екзерсис; вправа;

Faire / робити → faire le milieu – виконувати вправи на середині зали; faire un manège – виконувати серію поворотів або стрибків, що виконуються по периметру сцени; faire des pointes (m, pl) – ходити на пуантах;

Fermer / закривати → fermé – закритий;

Fondre / танути → fondu – танучий;

Fouetter / підганяти; стимулювати → fouetté (m) – фуете;

Frapper / вдарити → frappe (f) – удар;

Glisser / ковзати → glissade (f) – глісад;

Jeter / кидати → jeté (m) – жете;

Lever / піднімати → levé – піднятий;

Lier / зв'язувати → lié – зв'язаний; liaison (f) – зв'язок;

Maîtriser / володіння → maîtrise (f) – володіння; майстерність;

Marcher / ходити; крокувати → marche (f) – ходьба;

Muscler / зміцнювати м'язи → muscle (m) – м'яз;

Ouvrir / відкривати → ouvert – відкритий;

Participer / приймати участь → participant (m) – учасник;

Passer / проводити → passé (m) – час для розбігу / підготовки; passé (m) par terre – проведення працюючої ноги повз опорну;

Piquer / колоти → piqué (m) – піке;

Pirouetter / робити піруети → pirouette (f) – пірует;

Plier / згинати; присідати → plié (m) – пліє / присідання;

Porter / носити → port de bras (m) – пор де бра;

Préparer / готувати → préparation (f) – підготовка;

Quadriller / робити сітку (на папері); ділити на ділянки → quadrille (m) – кадриль;

Raccourcir / скорочувати → raccourci (m) – ракурсі;

Ramasser / збирати → ramasser des bras (m, pl) – жваво рухати руками; ramasser des pieds (m, pl) – рухати стопами;

Relever / піднімати → relevé (m) – релеве / вставання на пуанти;

Renverser / перевертати → renversé (m) – ранверсе;

Représenter / представляти → représentation (f) – презентація; спектакль;

Retirer / тягнути до себе → retiré (m) – ретире;

S'accroupir / присідати → accroupissement (m) – присідання;

Sauter / стрибати → saut (m) – стрибок;

Se mouvoir / рухатися → mouvement (m) – рух;

Se reposer / відпочивати → repos (m) – відпочинок;

Se retourner / повернутися → retournement (m) – перевертання;

S'échauffer / розминатися → échauffement (m) – розминка;

Siffler / свистіти → sifflement (m) – свист; освистування;

Situer / розміщувати → situation (f) – розташування; ситуація;

Soutenir / підтримувати → soutien (m) – підтримка; опора;

Suivre / слідувати за; супроводжувати → suivi – послідовний; безперервний;

Supporter / підтримувати; вболівати за → support (m) – підтримка; опора; supporteur (m) – вболівальник;

Tendre / натягувати → tendu – натягнутий;

Tomber / падати → tombé – томбе;

Tourner / повертати; крутити → tour (m) – поворот.

Ми бачимо, що перелічені терміни використовуються для найменування положення тіла хореографа / танцівника, рухів, технічних прийомів і способів їх виконання. Наприклад, дієслово позначає дію, а похідний іменник – рух / результат цієї дії: *détirer / розтягувати → détiré (f) – витягування; pirouetter / робити піруети → pirouette (f) – пірует; plier / згинати; присідати → plié (m) – пліє / присідання* та інші. Іменник, зберігаючи мотиваційний зв'язок із дієсловом, набуває вузькоспеціального значення у хореографії. Від дієслів також утворюються дієприкметники: *étendre / розтягувати; витягувати → étendu – протягнутий; витягнутий; fermer / закривати → fermé – закритий; fondre / танути → fondu – танучий; lever / піднімати → levé – піднятий; ouvrir / відкривати → ouvert – відкритий; tendre / натягувати → tendu – натягнутий* та інші.

В українській термінології класичного танцю частина термінів функціонує у якості запозичень. У цьому випадку основне значення дієслова набуває семантичної спеціалізації й застосовується фонетико-графічна асиміляція: *allonger / витягувати → allongé (m) – алонже; arrondir / заокруглювати → arrondi (m) – аронді; assembler / збирати; скликати → assemblé (m) – асамбле; balancer / розмахувати; розхитувати → balancé (m) – балансе; balancement (m) – мах (у гімнастиці); ballonner /*

роздувати → ballonné (m) – балоне; ballotter / розхитувати → ballotté (m) – балоте; battre / бити; вдарити → battement (m) – батман; briser / розбивати; ламати → brisé (m) – брізе; chasser / гнатися за → chassé (m) – шасе; détourner / змінити напрям → détourné (m) – детурне; développer / розвивати → développé (m) – девелопе; écarter / розсувати → écarté (m) – екарте; échapper / уникати → échappé (m) – ешапе; effacer / стирати → effacé (m) – ефасе; fouetter / підганяти; стимулювати → fouetté (m) – фуете; glisser / ковзати → glissade (f) – глісад; piquer / колоти → piqué (m) – піке; raccourcir / скорочувати → raccourci (m) – ракурсі; renverser / перевертати → renversé (m) – ранверсе; retirer / тягнути до себе → retiré (m) – ретіре та інші. Зазначимо, що для нефахівця ці терміни, як правило, незрозумілі.

Частина дієслів використовується для найменування основних фізичних дій хореографа й танцівника: *courir / бігти → course (f) – біг; marcher / ходити; крокувати → marche (f) – ходьба; muscler / зміцнювати м'язи → muscle (m) – м'яз; préparer / готувати → préparation (f) – підготовка; sauter / стрибати → saut (m) – стрибок; se mouvoir / рухатися → mouvement (m) – рух; se reposer / відпочивати → repos (m) – відпочинок; s'échauffer / розминатися → échauffement (m) – розминка* та інші. Основа деяких дієслів застосовується для позначення суб'єктів хореографічної діяльності: *composer / складати; компонувати → compositeur (m) – композитор; danser / танцювати → danseur (m), danseuse (f) – танцівник, танцівниця; entraîner / тренувати → entraîneur (m) – тренер*.

Висновки. Дієслова у термінології класичного танцю відіграють важливу роль. Їхня семантична продуктивність обумовлюється природою танцю як мистецтва руху / дії. У французькій мові між дієсловом та відповідним терміном часто зберігається прозорий мотиваційний зв'язок. В українській мові терміни французькомовного походження проходять процес адаптації, при якій використовується фонетико-графічна асиміляція.

Перспективи подальших досліджень стосуються комплексного зіставного аналізу словотвірних моделей французьких та українських галузевих термінів й укладанні відповідного словника. У цьому випадку необхідною є тісна співпраця фахівців з хореографічного мистецтва й викладачів «Іноземної мови професійного спрямування» (французької), яка забезпечить якісний кінцевий результат. Доволі часто, аналізуючи праці українських науковців (тих, котрі не володіють французькою мовою) з цієї тематики, ми бачили, що окремі терміни французькою мовою у їхніх роботах написані з помилками, коли, зокрема, немає діакритичних знаків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данчевська Ю. Деякі аспекти лексичних одиниць терміносистеми класичного танцю. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології», № 709, 2011. С. 69–73.

2. Коваль Р., Пугач Н., Романчук О., Сосіна В. Французька мова за професійним спрямуванням: Метод. рек. для студ. напряму підготовки «Хореографія». Львів: Компанія «Манускрипт», 2014. 56 с.

3. Ларусс французько-український словник. Українсько-французький словник [Текст]: 2 в 1 т.: 420000 одиниць пер. [гол. ред. В. Бусел]. Київ, Ірпінь: Перун, 2011. XIV, 987, XXIV, 471 с.

4. Ливрінц К. Адаптація французьких термінів хореографії в українській мові. Limes. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці. Вип. VII, т. 1. 2020. С. 263–268.

5. Максименко К. Хореографічна лексика у французьких музично-сценічних постановках XVII–XVIII століть. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: науковий журнал, № 2. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 157–161.

6. Романчук О., Коваль Р., Калимон Ю., Сосіна В. Особливості комунікативної підготовки студентів освітньо-професійної програми Хореографія. Закарпатські філологічні студії. Вип. 45, т. 1, 2026. С. 164–168. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.1.25.

7. Романчук О., Коваль Р., Сосіна В., Пугач Н. Лексико-семантичні особливості термінології хореографії у французькій мові. Тези звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка за 2021 рік (3–4 лютого 2022 року). На пошану доктора філологічних наук, професора Катерини Яківни Кусько. Львів: ПАІС, 2022. С. 247–249.

8. Романчук О., Сосіна В., Акімова С., Коваль Р. Організація навчального процесу з дисципліни «Французька мова за професійним спрямуванням» (для студентів напряму підготовки «хореографія»). Освіта і наука в умовах глобальних викликів: Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції 11–15 червня 2013. Сімферополь-Судак, 2013. С. 136–139.

9. Термінологія класичного танцю: лекція для студентів 1 курсу ФПО спеціальності 024 «Хореографія» / розроб. Шевченко О. М. Львів, 2018. 17 с.

10. Barri Almenar A. Terminología de la danza académica: la importancia de denominarse «plié». Synergies Espagne, № 2, 2009. Pp. 181–189.

11. Basselier L. Entre essence et historicité de la danse classique: le “néo-classique” du XXe siècle à nos jours. Université de Lille, École Doctorale Sciences de l’Homme et de la Société Centre d’Étude des Arts contemporains. Thèse de doctorat. Discipline: Philosophie. 2021. 549 p. URL: https://theses.hal.science/tel-03495805/file/BASSELIER%20Laetitia_Thèse.pdf.

12. Kuusisto S. Étude de la traduction des termes de danse classique dans deux manuels en finnois. Kandidaatintutkielma. Romaaninen filologia. Jyväskylän yliopisto. 2024. 24 s. URL: https://jyx.jyu.fi/bitstreams/0d4a8b56-0c40-47ef-b687-d04ee605a47d/download.

13. Pacheco Ramos J. J. La terminologie française du ballet: des mouvements nommés en français. Synergies Espagne, № 10, 2017. Pp. 203–211.

14. Paquette-Bigras È. Étude comparative du vocabulaire de description de la danse dans les archives et du vocabulaire de représentation de la danse dans la littérature. Mémoire présenté à la Faculté des études supérieures et postdoctorales en vue de l’obtention du grade de maître en sciences de l’information. Université de Montréal, 2013. 119 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.133.1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.26

ОБРАЗНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

FIGURATIVE PHRASES IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE: SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES

Смушак Т.В.,
orcid.org/0000-0003-4844-9758
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької філології
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Крук З.М.,
orcid.org/0000-0001-5829-4994
старший викладач кафедри французької філології
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Статтю присвячено дослідженню образних фразеологізмів сучасної французької розмовної мови, які є одним із найбільш виразних засобів образного осмислення дійсності та відображення особливостей французької мовної картини світу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення семантичних механізмів формування значення фразеологічних одиниць, специфіки їхнього образного переосмислення та функціонування в сучасному французькому розмовному мовленні. Особливу увагу приділено фразеологізмам, значення яких формується шляхом семантичного переосмислення буквального значення компонентів і характеризується метафоричністю, експресивністю та емоційно-оцінним забарвленням. Розглянуто такі образні фразеологізми, як *donner sa langue au chat, rentrer dans sa coquille, être lesssivé(e), avoir la frite, raconter des salades, fumer comme un pompier, avoir la main verte, mettre les pieds dans le plat, broyer du noir, avoir la tête dans les nuages, en faire le fromage / en faire (tout) un fromage, avoir le coup de foudre*. Аналіз цих фразеологізмів засвідчив різноманітність образів, покладених в основу їхніх значень, а також широкий спектр емоційно-оцінних відтінків – від позитивних і схвальних до негативних та несхвальних.

З'ясовано, що образні фразеологізми не лише забезпечують експресивність і комунікативну виразність французького мовлення, а й репрезентують характерні способи представлення людини, її поведінки, емоцій та життєвих сил. Їхнє семантичне переосмислення ґрунтується на перенесенні властивостей конкретних предметів, дій або явищ на абстрактні поняття та характеристики людини. Унаслідок такого переосмислення формується цілісний образ, значення якого не виводиться безпосередньо зі значень окремих компонентів, а набуває переносного, цілісного значення, яке закріплюється в мові та сприймається як готова образна характеристика.

Ключові слова: французька мова, фразеологія, образність, семантичне переосмислення, метафоричність, розмовне мовлення.

The article is devoted to the study of figurative phraseology of the modern French colloquial language, which are one of the most expressive means of figurative understanding of reality and reflection of the peculiarities of the French linguistic picture of the world. The relevance of the study is determined by the need for an in-depth study of the semantic mechanisms of forming the meaning of phraseological units, the specifics of their figurative reinterpretation and functioning in modern French colloquial speech. Special attention is paid to phraseological units, the meaning of which is formed by semantic reinterpretation of the literal meaning of the components and is characterized by metaphoricity, expressiveness and emotional and evaluative coloring. Such figurative idioms as donner sa langue au chat, rentrer dans sa coquille, être lesssivé(e), avoir la frite, raconter des salades, fumer comme un pompier, avoir la main verte, mettre les pieds dans le plat, broyer du noir, avoir la tête dans les nuages, en faire le fromage / en faire (tout) un fromage, avoir le coup de foudre are considered. The analysis of these phraseological units proved the variety of images underlying their meanings, as well as a wide range of emotional and evaluative shades – from positive and approving to negative and disapproving.

It was found that figurative idioms not only provide expressiveness and communicative expressiveness of French speech, but also represent characteristic ways of presenting a person, his behavior, emotions and vital forces. Their semantic reinterpretation is based on transferring the properties of concrete objects, actions or phenomena to abstract concepts and human characteristics. As a result of such reinterpretation, a complete image is formed, the meaning of which is not derived directly from the values of individual components, but acquires a portable, integral meaning, which is fixed in the language and perceived as a ready-made image characteristic.

Key words: French language, phraseology, imagery, semantic reinterpretation, metaphoricality, conversational speech.

Постановка проблеми. Фразеологія є невід'ємним складником мовної системи, що об'єднує стійкі мовні одиниці з цілісним значенням, які вирізняються образністю, експресивністю та національно-культурною специфікою. «Важливість фразеологізмів пояснюється, як правило, тим, що вони виникають на основі образів, якими мислить людина, вони передаються від покоління до покоління, відтворюються в мовленні вже в «готовому» вигляді і, відповідно,

віддзеркалюють світобачення певного народу» [1; с. 65–66].

Особливе місце у фразеологічному фонді посідають образні фразеологізми, які вирізняються високою експресивністю, метафоричністю та здатністю передавати складні поняття й емоційні стани за допомогою яскравих мовних образів. «Культурна інформація, що міститься у фразеологічних одиницях, концептуалізується в їхній образно мотивованій внутрішній формі» [2; с. 200].

У сучасному французькому розмовному мовленні образні фразеологізми становлять невід'ємний компонент лексико-фразеологічної системи, відображаючи особливості національної мовної картини світу, культурних традицій та повсякденної комунікації носіїв мови. «Найбільш характерними формами семантичного перетворення, які притаманні фразеологічним виразам сучасної французької мови, є переосмислення їх компонентів. […]. Формальним показником образності фразеологізмів є протиставлення буквального та переносного значення. Образне переосмислення словосполучень може бути метафоричним чи метонімічним» [3; с. 192].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значну кількість наукових праць, присвячених французькій фразеології, зокрема праці Н. Захарової, О. Косович, Г. Рабош, І. Смущинської та ін., питання семантичного переосмислення та стилістичного функціонування образних фразеологізмів не втрачає своєї актуальності. Це дослідження дає змогу глибше зрозуміти особливості французької мовної картини світу, а також може слугувати теоретичною та практичною основою для вивчення французької мови, країнознавства, лексикології, фразеології, історії мови та міжкультурної комунікації.

Матеріалом дослідження слугували образні фразеологізми французької мови, зафіксовані у словниках, сучасних лексикографічних та фразеологічних джерелах і на освітній платформі TV5MONDE [4], яка містить автентичні матеріали сучасної французької розмовної мови.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз семантичних і стилістичних особливостей образних фразеологізмів сучасної французької мови, визначення ролі семантичного переосмислення у формуванні їхнього фразеологічного значення та з'ясування специфіки їхнього функціонування в сучасному французькому розмовному мовленні.

Методологічною основою дослідження стали описовий метод, метод семантичного аналізу, контекстуальний аналіз і метод суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу. Образний вислів ***donner sa langue au chat*** (досл. *дати язика котові*) має переносне значення і означає «demander la solution d'une devinette ou d'une question à laquelle on devait répondre, avouer son ignorance» («попросити дати відповідь на загадку чи запитання, на які слід було відповісти самому; визнати власне незнання») [5]. У контексті української мови семантику цього фразеологізму можуть передавати такі відповідники, як «здатися», «припинити шукати відповідь», «визнати, що не знаєш відповіді».

Метафоричність полягає в тому, що людина наче «віддає язика котові», тобто відмовляється говорити або відповідати, визнаючи свою неспроможність знайти правильну відповідь.

Фразеологізм *donner sa langue au chat* відображає особливості французької мовної картини світу, де образ кота символізує загадковість і приховане знання. «Фразеологізми із компонентом-зоонімом є відображенням менталітету народу. […]. Французька мова володіє своєрідною, розвиненою і різноманітною системою образів-зоонімів» [6; с. 28].

Поява фразеологізму *donner sa langue au chat* датується XIX століттям. У ту епоху кота вважали охоронцем таємниць. «Il pourrait s'agir en «donnant sa langue au chat», de lui prêter la parole pour qu'il nous donne la réponse à une devinette» («Віддати язика котові» пов'язували з уявленням про те, що людина позичає йому свій голос, щоб він розкрив розгадку загадки») [7].

Первісно існував образний вислів *jeter sa langue aux chiens* (досл. *кинути язика собакам*), який означав відмову від подальших пошуків відповіді. Цей вислів мав зневажливий відтінок, оскільки тоді собакам «кидали» лише харчові рештки. Отже, *кинути язика собаці* означало припинити спроби знайти відповідь на запитання. Згодом, у XIX столітті, первісний фразеологізм *jeter sa langue aux chiens* був змінений фразеологізмом *donner sa langue au chat*, який і закріпився у сучасній французькій мові. «A moins, tout simplement, qu'on ait voulu adoucir le jeter sa langue au chien, en remplaçant jeter par donner, plus sympathique, et chien par chat, vu comme moins féroce...» («Цілком можливо, що мета зміни полягала в тому, щоб пом'якшити вислів «jeter sa langue au chien» («кинути язика собаці»), замінивши «jeter» («кидати») на «donner» («давати») – що звучить привітніше, – а «chien» («собака») на «chat» («кіт»), тварину, яку сприймають як менш люту...») [8].

Фразеологізм *donner sa langue au chat* використовується переважно в невимушеному розмовному спілкуванні, нерідко з жартівливим від-

тінком (до прикладу, у вікторинах, мовних іграх, навчальному процесі, коли співрозмовник здається і просить назвати правильну відповідь).

Вислів ***rentrer dans sa coquille*** дослівно перекладається як *повернутися до своєї мушлі* або *ховатися у свою мушлю* та створює образ молюска, який у разі небезпеки ховається у свою захисну мушлю. У переносному значенні цей фразеологізм ґрунтується на метафоричному перенесенні поведінки тварини на психологічний стан людини: мушля символізує захист, ізоляцію та прагнення уникнути зовнішнього світу.

Таким чином фразеологізм *rentrer dans sa coquille* означає «se refermer sur soi, faire preuve de timidité» («замикатися в собі, виявляти сором'язливість») [9]. Найтиповішими ситуаціями вживання цього фразеологізму є емоційні переживання, стресові обставини, конфлікти, невдачі, а також прояви сором'язливості чи прагнення людини до усамітнення.

Être lesssivé(e) – це розмовний французький фразеологізм, який дослівно перекладається як *бути випраним*, проте вживається у переносному значенні. *Être lesssivé* – «être éreinté, épuisé : Après ce travail, je suis lessivé» («бути знесиленим, виснаженим: Після такої роботи я вибитий із сил») [10].

Фразеологізм *être lesssivé(e)* сформувався у XX столітті (фіксується у словниках) на основі переносного значення дієслова «lesssiver» («прати»). Його образність ґрунтується на асоціації з процесом прання: людина, яка виконала важку фізичну або розумову працю, наче «пройшла прання», тобто повністю втратила сили та енергію. Саме тому вираз *être lesssivé(e)* набув значення «бути дуже втомленим», «бути виснаженим / знесиленим».

Типовими ситуаціями вживання цього фразеологізму є повсякденне неформальне спілкування, у якому фразеологізм слугує засобом емоційно-оцінного вираження сильної втоми, перевтоми або знесилення (до прикладу, після важкого робочого дня, після інтенсивної праці чи тренування, після тривалого стресу або емоційного напруження, після безсонної ночі чи тривалої подорожі).

Avoir la frite (досл. *мати картоплю фрі*) – розмовний французький фразеологізм, який означає «être en forme, être d'attaque» («бути в чудовій формі», «рватися до бою») [11].

Фразеологізм з'явився у XX столітті у французькому розмовному мовленні. Його походження остаточно не встановлене. Однак більшість дослідників пов'язує його виникнення з метафоричним переосмисленням слова «frite» («картопля фрі»). Фразеологізм *avoir la frite* уживається на позначення людини, яка почувається бадьорою та сповненою сил.

На початку XX століття для вираження значення «бути сповненим сил і енергії» у французькому розмовному мовленні переважно вживався фразеологізм *avoir la patate* (досл. *мати картоплину*). «C'est à cause de sa forme plutôt ronde qu'en argot du début du XXe siècle, la pomme de terre, donc la patate, a été assimilée à la tête» («Саме через свою досить округлу форму картопля на початку XX століття почала асоціюватися з головою») [12]. Згодом фразеологізм *avoir la patate* був поступово витіснений висловом *avoir la frite*. З 1950-х років слово «frite» замінило слово «patate» спочатку в жартівливому мовленні, оскільки картопля фрі виготовляється саме з картоплі. Поступово цей варіант закріпився у французькому мовленні та набув широкого вжитку у сучасній французькій мові.

Завдяки позитивному емоційно-оцінному забарвленню фразеологізм використовується в неформальному спілкуванні для експресивного вираження бадьорості, гарного настрою та припливу життєвих сил (до прикладу, після відпочинку чи відпустки, після одужання).

Raconter des salades (досл. *розповідати салати*) – французький розмовний фразеологізм, який означає: «raconter des histoires; raconter des mensonges; mentir; raconter des cracks» («розповідати історії»; «говорити неправду»; «брехати»; «вигадувати небилиці») [13].

Образ ґрунтується на тому, що «salade» («салат») є сумішшю різних інгредієнтів. Так само й висловлювання, позбавлене логіки або правдивості, сприймається як своєрідна «словесна суміш». Звідси сформувалося переносне значення вислову – «розповідати небилиці», тобто вигадувати або говорити неправду. «Lorsqu'on veut faire avaler un mensonge, ou raconter des salades, expression du XIXe siècle, il suffit de mélanger un peu d'humour, des excuses imaginées, un peu de vrai et de faux et de l'assaisonner d'un ton convaincant pour que la chose ait des chances de passer» («Коли хочеш, щоб хтось «ковтнув» брехню – або, як казали в XIX столітті, «розповів байку», – достатньо додати дрібку гумору, трохи вигаданих виправдань і суміш фактів із вигадкою, а потім приправити все це переконливим тоном, щоб історія мала гарні шанси зійти за правду») [13].

Фразеологізм *raconter des salades* має негативне емоційно-оцінне забарвлення й уживається переважно в розмовному мовленні для вираження недовіри до слів співрозмовника або осуду його схильності до вигадок і перебільшень.

Fumer comme un pompier (досл. *курити, як пожежник*) – французький розмовний фразеологізм, який означає «fumer beaucoup» («багато курити / бути активним (завзятим) курцем») [14].

Попри буквальне значення, фразеологізм *fumer comme un pompier* не пов'язаний із сучасними пожежниками. Найпоширеніше пояснення полягає в тому, що у XIX столітті пожежники часто працювали в умовах густого диму та пари. «L'origine de l'expression remonte en fait à une époque où les vêtements ignifuges n'existaient pas et où nos valeureux soldats du feu, vêtus de simple coton ou de laine, se faisaient copieusement arroser d'eau avant d'entrer dans un endroit enflammé. Une fois dans l'enfer, cette eau portée à haute température se transformait en vapeur» («Цей вислів насправді походить з часів, коли ще не існувало вогнетривкого одягу, наших хоробрих пожежників, одягнених у просту бавовну або вовну, ретельно обливали водою перед тим, як увійти до палаючої будівлі. Потрапивши всередину цього пекла, вода, нагріта до високих температур, перетворювалася на пару» [15]. Образ пожежників, діяльність яких асоціювалася з великою кількістю диму та пари, був метафорично перенесений на людину, яка надмірно курить. Фразеологізм *fumer comme un pompier* закріпився у французькому розмовному мовленні та набув широкого вжитку.

Типовими ситуаціями вживання цього фразеологізму є: коли говорять про людину, яка дуже багато курить, для жартівливого або іронічного опису завзятого курця.

Avoir la main verte – французький фразеологізм, який дослівно перекладається як *мати зелену руку*. У переносному значенні цей вислів означає «savoir entretenir les plantes; être en harmonie avec les plantes; avoir le pouce vert; être doué pour le jardinage» («вміння доглядати за рослинами; гармонію з рослинами; хист до садівництва; мати здібності до садівництва») [16].

Фразеологізм *avoir la main verte* виник унаслідок метафоричного переосмислення зеленого кольору, який у французькій та інших культурах символізує природу, ріст, життя та родючість. Рука в цьому контексті символізує працю та вміння людину. «L'apparition de la locution «avoir la main» pour désigner quelqu'un qui est habile dans un domaine particulier ou dans le maniement de quelque chose, est donc assez logique, la «main» se confondant alors avec la capacité à bien l'utiliser» («Поява вислову «avoir la main» («мати руку») для опису когось, хто вміє працювати в певній галузі або з чимось поводитися, є цілком логічною, оскільки «рука» фактично є синонімом здатності ефективно її використовувати») [16]. Виникнення цього фразеологізму датується другою половиною XX століття.

У сучасному розмовному мовленні фразеологізм *avoir la main verte* уживається для позитивної характеристики людини, яка вміло доглядає за рослинами та успішно їх вирощує.

Mettre les pieds dans le plat – французький фразеологізм, який дослівно перекладається як *поставити ноги в тарілку (страву)*. Переносне значення вислову – «faire une gaffe, parler avec indiscrétion d'une question délicate» («припуститися значної помилки, нетактовно висловитися щодо делікатної справи») [17].

Образність фразеологізму видається цілком логічною та очевидною, адже ґрунтується на уявній ситуації, коли людина замість того, щоб поводитися відповідно до правил етикету, ставить ноги в тарілку зі стравою. Така дія є грубим порушенням норм поведінки, саме тому вона стає метафорою нетактовних або недоречних висловлювань. «Cependant, selon Pierre Guiraud dans «Les locutions françaises», la source de cette expression qui date du début du XIXe siècle ne viendrait pas de ce malotru peu respectueux des endives au jambon de son hôte. En effet, pour lui, cette locution serait née d'un jeu de mots entre les termes franco-provençaux «gaffe» pour «gué», «gaffer» pour «nager» ou «patauger» et «plat» pour «étendue d'eaux basses». Celui qui met les pieds dans le plat et qui commet donc une belle «gaffe» serait celui qui remuerait les pieds ou pateaugerait dans une eau peu profonde au point d'y mélanger de la boue ou de la vase, personne qu'on comparerait à celui qui agiterait maladroitement une question à ne surtout pas aborder» («Однак, за словами П'єра Гіро у «Les locutions françaises» («Французькі мовні звороти»), джерело цього вислову, що сягає початку 19 століття, може бути не пов'язане з тим, що невихований гість не поважає цикорій та шинку господаря. Насправді, він припускає, що вислів виник унаслідок гри слів, що включає франко-провансальські терміни: «gaffe» (що означає «брід»), «gaffer» (що означає «пливти» або «йти вбрід») та «plat» (що означає «ділянка мілководдя»). Людина, яка «засовує ноги в посудину» – і таким чином робить серйозну «ляпку» – це той, хто блукає мілководдям і збиває багнюку або мул; цей образ порівнюється з тим, хто нетактовно порушує тему, якої слід категорично уникати») [18].

Типовими ситуаціями вживання є неформальне спілкування, у якому мовець прагне експресивно підкреслити нетактовність або недоречність висловлювання співрозмовника.

Broyer du noir – французький фразеологізм, який дослівно перекладається як *дрібнити (молоти) чорне*. Переносне значення вислову – «être déprimé, avoir le cafard» («бути в депресії, почуватися пригніченим») [19]. Цей фразеологізм відомий з XIX століття. Його походження пов'язують із символікою чорного кольору, який у європейській культурі традиційно асоціюється зі смутком, меланхолією та песимізмом. Дієслово «broyer» («дрібнити (молоти)») підсилює образ постійного зосередження людини на песимістичних думках.

Образність фразеологізму ґрунтується на метафоричному поєднанні дієслова «broyer» («дрібнити (молоти)») та іменника «noir» (чорний колір): людина немов безперервно «дрібнить (перемелює)» свої негативні думки, занурюючись у смуток і тривогу.

Типові ситуації вживання: після невдачі або розчарування, у період смутку або меланхолії, коли людина постійно думає про негативні події, для опису пригніченого емоційного стану. До прикладу, «Maintenant, elle va sûrement être déçue, et broyer du noir pendant des jours» (Тепер вона, напевно, розчарується й кілька днів сумуватиме / перебуватиме в депресії») [20].

Avoir la tête dans les nuages – французький фразеологізм, який дослівно перекладається як *мати голову в хмарах*. У переносному значенні цей фразеологізм означає «бути неуважним», «мріяти / фантазувати», «бути відірваним від реальності». Відповідником цього фразеологізму в українській мові може слугувати вислів «літати в хмарах».

Образність цього фразеологізму є виразною та легко простежується через його буквальне значення, на основі якого формується метафоричний образ людини, зосередженої переважно на власних мріях і думках, а не на навколишній дійсності. «Par opposition, on retrouve l'expression *avoir les pieds sur terre* pour parler d'une personne responsable avec le sens des réalités» («На противагу цьому фразеологізму існує вислів *стояти обома ногами на землі*, який уживається для характеристики відповідальної людини з реалістичним поглядом на життя») [21].

Іронічне емоційно-оцінне забарвлення фразеологізму *avoir la tête dans les nuages* зумовлює його використання в сучасному французькому розмовному мовленні для образної характеристики людини, яка є мрійливою, неуважною або відстороненою від навколишнього світу.

En faire le fromage / ***en faire (tout) un fromage*** – французький розмовний фразеологізм, який дослівно перекладається як *робити з цього сир*. У переносному значенні цей вислів означає «donner une importance exagérée à quelque chose» («надавати чомусь надмірного значення») [22].

Виникнення цього фразеологізму датується XX століттям. Образність його пов'язана із «сиром» – одним із найвідоміших символів французької гастрономічної культури. «Багато французьких фразеологізмів пов'язано з темою «кухні», «їжі», «напоїв». […]. Не останнє місце належить «сиру»: entre la poire et le fromage (= à la fin du repas), c'est plus fort que le roquefort! (= c'est incroyable), laisser aller le chat au fromage, voir trouvé un fromage, etc» [1; c. 68-69]. «Partir du lait, (c'est-à-dire un élément simple) et en faire du fromage (aliment très travaillé) signifie que l'on peut transformer quelque chose qui était simple en une chose complexe» («Взяти за основу молоко (тобто простий інгредієнт) і перетворити його на сир (дуже складний у приготуванні продукт) означає, що можна перетворити щось просте на щось складне») [23].

Фразеологізм *en faire le fromage / en faire (tout) un fromage* має негативне, нерідко іронічне, емоційно-оцінне забарвлення й використовується для експресивного позначення ситуації, коли незначній події або проблемі надають надмірного значення.

Avoir le coup de foudre – французький розмовний фразеологізм, який дослівно можна перекласти як *бути ураженим блискавкою*. У переносному значенні цей фразеологізм означає «attrait passionné qui se déclare subitement» («раптове, пристрасне почуття) [24].

«Lorsque l'expression est attestée au XVIIe siècle, elle désigne un événement certes surprenant, mais déplaisant. Cette première signification est assez logique : être frappé par la foudre est soudain, choquant et douloureux, voire fatal» («Коли цей вислів з'явився у XVII столітті, він позначав подію, яка, безперечно, була несподіваною, але неприємною. Це перше значення є досить логічним: удар блискавки – це раптове, шокуюче і болісне, а то й смертельне явище») [25]. Лише наприкінці XVIII століття згаданий вислів набув сучасного значення. Його образність ґрунтується на метафоричному переосмисленні удару блискавки, який символізує раптовість, силу та несподіваність почуттів. Так само, як блискавка миттєво вражає свою ціль, кохання виникає раптово й має сильний емоційний вплив.

Позитивне емоційно-оцінне забарвлення цього фразеологізму зумовлює його активне використання в сучасному французькому розмовному

мовленні для експресивного позначення миттєвого закохання або кохання з першого погляду.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчило, що образні фразеологізми сучасної французької розмовної мови є невід'ємною частиною її лексико-фразеологічної системи, репрезентуючи особливості національної мовної картини світу та способи образного осмислення дійсності її носіями. У ході дослідження було проаналізовано такі фразеологізми, як: *donner sa langue au chat, rentrer dans sa coquille, être lesssivé(e), avoir la frite, raconter des salades, fumer comme un pompier, avoir la main verte, mettre les pieds dans le plat, broyer du noir, avoir la tête dans les nuages, en faire le fromage / en faire (tout) un fromage, avoir le coup de foudre*. Аналіз показав, що в основі цих фразеологізмів лежить семантичне переосмислення буквального значення їхніх компонентів, яке зумовлює формування образності, метафоричності та експресивності. Саме завдяки переосмисленню звичайні слова набувають нового змісту та перетворюються на стійкі мовні одиниці з виразним емоційно-оцінним забарвленням.

Досліджені фразеологізми демонструють тісний зв'язок з культурою, історією та колективним досвідом французького народу. Знання їхнього походження, семантики та особливостей функціонування сприяє глибшому розумінню французької розмовної мови, розвитку міжкультурної комунікативної компетентності та формуванню навичок адекватної інтерпретації образних мовних засобів. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні корпусу аналізованих фразеологізмів, їх зіставленні з відповідниками в українській мові, а також у вивченні особливостей функціонування образних фразеологізмів у сучасному французькому медійному та цифровому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Смущинська І. В. Особливості сучасної французької фразеології: лінгвокультурний і лінгвостилістичний аспекти. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* № 49. 2026. С. 63–80. DOI: http://doi.org/10.17721/2663-6530.2026.49.63-80

2. Косович О. В. Особливості французької лінгвокультури на матеріалі фразеологічних одиниць, які репрезентують лексичний концепт le vin («вино»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Том 31 (70). № 1. Ч. 1. 2020. С. 200–207. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-1/36

3. Рабош Г. Фразеологізми у французькій мові. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини.* 2015. Випуск 36. Частина 3. 2015. С.192–199.

4. Les expressions imagées présentées par Archibald. TV5MONDE. URL: https://langue-francaise.tv5monde.com/decouvrir/voyager-en-francais/les-expressions-imagees-darchibald (дата звернення: 20.07.2026).

5. Donner sa langue au chat. *Wiktionnaire. Le dictionnaire libre.* URL: https://fr.wiktionary.org/wiki/donner_sa_langue_au_chat (дата звернення: 20.07.2026).

6. Бараненко А. О., Захарова Н. О. Французькі фразеологізми із зоонімним компонентом: структурно-семантичний аналіз. *Актуальні питання філології та методики викладання мов.* Випуск 3 (15). Ч. 1. 2020. С. 20–29.

7. Donner sa langue au chat. *Linternaute.* URL: https://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/177/donner-sa-langue-au-chat/ (дата звернення: 20.07.2026).

8. Donner sa langue au chat. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/donner-sa-langue-au-chat (дата звернення: 20.07.2026).

9. Rentrer dans sa coquille. *Linternaute.* URL: https://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/18974/rentrer-dans-sa-coquille/ (дата звернення: 21.07.2026).

10. Être lesssivé(e). *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/lessiver/46768 (дата звернення: 21.07.2026).

11. Avoir la frite. *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/frite/35331 (дата звернення: 22.07.2026).

12. Avoir la patate. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/avoir-la-frite-la-patate (дата звернення: 22.07.2026).

13. Raconter des salades. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/raconter-des-salades (дата звернення: 25.07.2026).

14. Fumer comme un pompier. *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pompier/62506 (дата звернення: 25.07.2026).

15. Fumer comme un pompier. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/fumer-comme-un-pompier (дата звернення: 27.07.2026).

16. Avoir la main verte. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/avoir-la-main-verte (дата звернення: 28.07.2026).

17. Mettre les pieds dans le plat. *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pied/60776 (дата звернення: 01.08.2026).

18. Mettre les pieds dans le plat. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/mettre-les-pieds-dans-le-plat (дата звернення: 01.08.2026).

19. Broyer du noir. *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/broyer/11449 (дата звернення: 03.08.2026).

20. Broyer du noir. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/broyer-du-noir (дата звернення: 03.08.2026).

21. Avoir la tête dans les nuages. *Linternaute.* URL: https://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/14613/avoir-la-tete-dans-les-nuages/ (дата звернення: 03.08.2026).

22. En faire le fromage / en faire (tout) un fromage. *Larousse.* URL: https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/fromage/35369 (дата звернення: 04.08.2026).

23. En faire le fromage / en faire (tout) un fromage. *Linternaute.* URL: https://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/1819/en-faire-tout-un-fromage/ (дата звернення: 04.08.2026).

24. Avoir le coup de foudre. *Le dictionnaire des expressions françaises décortiquées.* URL: https://www.expressio.fr/expressions/coup-de-foudre (дата звернення: 04.08.2026).

25. Avoir le coup de foudre. 20 minutes. URL: https://www.20minutes.fr/langue_francaise/4165863-20250803-definition-vient-expression-avoir-coup-foudre (дата звернення: 04.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 4
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581'373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.27

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕОЛОГІЗМІВ І МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В ДІАЛОГАХ СУЧАСНИХ КИТАЙСЬКИХ СЕРІАЛІВ (НА МАТЕРІАЛІ «值得爱» ТА «玫瑰的故事»)

FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF NEOLOGISMS AND YOUTH SLANG IN THE DIALOGUES OF CONTEMPORARY CHINESE TV SERIES (BASED ON “值得爱” AND “玫瑰的故事”)

Байбороша Ю.О.,
orcid.org/0009-0002-4966-4732
студентка IV курсу факультету східних мов
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Цимбал.С.В.,
orcid.org/0000-0002-7367-5354
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри китайської мови та перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У цій статті розглянуто функції та стилістичні особливості неологізмів і молодіжного сленгу, що зустрічаються в діалогах сучасних китайських серіалів《值得爱》(Zhídé Ài) та 《玫瑰的故事》(Méiguī de Gùshì). Актуальність цього дослідження полягає в активному оновленні лексичного складу китайської мови під впливом цифрової комунікації, соціальних мереж та мовного середовища молоді, а також поширенні нових слів у медійному дискурсі. Метою цієї статті є виявлення та класифікація неологізмів та молодіжних сленгових одиниць у наративах вибраних телесеріалів, а також аналіз їхніх функціональних та стилістичних характеристик. Матеріалом дослідження стали 250 лексично маркованих реплік із серіалу 《值得爱》 та 105 реплік із 《玫瑰的故事》.

У цьому аналізі було розглянуто нові інтернет-терміни, нові визначення існуючих термінів, скорочення, та молодіжну лексику. Встановлено, що основними механізмами лексичного оновлення в дослідженому матеріалі є семантичне переосмислення, словоскладання, скорочення та поширення одиниць, сформованих або популяризованих у цифровому середовищі. Було визначено соціально-ідентифікуючі функції, експресивно-оцінювальні функції, функції колективізації, сатиричні функції та соціокультурні функції досліджуваної лексики. З’ясовано, що в 《值得爱》 виразніше представлена лексика цифрової культури, блогінгу та медійної самопрезентації, тоді як у 《玫瑰的故事》 переважають семантично переосмислені одиниці, оцінний сленг і ситуативні номінації. Результати дослідження засвідчують рухливість меж між неологізмами, інтернет-лексикою та молодіжним сленгом у сучасній китайській мові. Перспективи подальших досліджень пов’язані з розширенням корпусу серіалів та зіставленням серіального мовлення з комунікацією носіїв китайської мови в соціальних мережах.

Ключові слова: неологізми, молодіжний сленг, сучасна китайська мова, китайський кінодискурс, інтернет-лексика, серіальний діалог.

The article examines the functions and stylistic features of neologisms and youth slang found in the dialogues of the contemporary Chinese television series 《值得爱》 (*Zhídé Ài*) and 《玫瑰的故事》 (*Méiguī de Gùshi*). The relevance of the study is determined by the active renewal of the Chinese lexicon under the influence of digital communication, social media, and youth language, as well as by the spread of new lexical units in media discourse. The aim of the article is to identify and classify neologisms and youth slang units in the dialogues of the selected television series and to analyse their functional and stylistic characteristics. The research material comprises 250 lexically marked utterances from 《值得爱》 and 105 utterances from 《玫瑰的故事》.

The analysis covers new Internet-related terms, new meanings of existing lexical units, abbreviations, and youth vocabulary. It has been established that the main mechanisms of lexical innovation in the analysed material include semantic reinterpretation, compounding, abbreviation, and the spread of lexical units created or popularised in the digital environment. The study identifies the social-identifying, expressive-evaluative, group-identifying, ironic, and sociocultural functions of the analysed vocabulary. It has been found that 《值得爱》 features a more prominent use of vocabulary associated with digital culture, blogging, and media self-presentation, whereas 《玫瑰的故事》 contains a greater proportion of semantically reinterpreted units, evaluative slang, and context-specific expressions. The results demonstrate the fluid boundaries between neologisms, Internet vocabulary, and youth slang in contemporary Chinese. Further research may focus on expanding the corpus of television series and comparing scripted television dialogue with the communication of native Chinese speakers on social media.

Key words: neologisms, youth slang, contemporary Chinese language, Chinese screen discourse, Internet vocabulary, television dialogue.

Постановка проблеми. Лексичний склад сучасної китайської мови постійно поповнюється новими одиницями та новими значеннями вже наявних слів. Значну роль у цьому процесі відіграють цифрова комунікація, соціальні мережі та молодіжне мовне середовище, у якому активно поширюються неологізми, інтернет-лексика та сленгові вирази. Такі одиниці характеризуються неформальністю, експресивністю, оцінністю та часто відображають актуальні суспільні й культурні явища.

Китайські серіали становлять цінний матеріал для дослідження цієї лексики, оскільки діалоги персонажів демонструють її функціонування в різних комунікативних ситуаціях. Аналіз неологізмів і молодіжного сленгу в серіалах «值得爱» та «玫瑰的故事» дає змогу простежити їхні значення, стилістичне забарвлення та функції в мовленні персонажів. Актуальність дослідження зумовлена потребою систематизації таких одиниць та визначення їхніх функціонально-стилістичних особливостей у сучасному китайському кінодискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика неологізмів у сучасній китайській мові вже тривалий час перебуває в центрі уваги дослідників. Zhuo Jing-Schmidt і Shu-Kai Hsieh розглядають неологізми ширше за межі окремих новостворених слів, включаючи до цього явища нові способи вживання, словотвірні моделі та інші лексичні інновації, що виникають під впливом соціальних і культурних змін [1, с. 514]. Qingqin Tan у дослідженні китайських неологізмів виокремлює кілька основних джерел їх появи, серед яких нові словотворення, набуття наявними словами нових значень, медійна та інтернет-лексика, діалектні одиниці й іншомовні запозичення [2, с. 260].

Окремий напрям сучасних досліджень становить інтернет-лексика та молодіжне мовлення. Wu Yuxin характеризує 网络流行语 (wǎngluò liúxíngyǔ) як мовні одиниці, для яких властиві компактність словотворення, семантичне розширення, метафоричність і тісний зв'язок із певними соціальними групами. Дослідниця також пов'язує їх поширення з молодіжною аудиторією, цифровими платформами та соціальними мережами [3, с. 182]. Wu Jinjin розглядає інтернет-лексику в контексті молодіжного спілкування та підкреслює, що молоді користувачі виступають активними реципієнтами, поширювачами й творцями таких мовних одиниць [4, с. 1].

Значна увага приділяється й механізмам утворення нової китайської лексики. Antonella Ceccagno визначає словоскладання як один із найпродуктивніших способів формування нових слів у китайській мові та окремо звертає увагу на семантичне переосмислення й інтернетне словотворення [5, с. 207].

Для дослідження функціонування таких одиниць у конкретному комунікативному середовищі перспективним матеріалом виступають діалоги телесеріалів. Ying Li і Wari Wongwaropakorn зазначають, що телевізійні драми є «rich repositories of naturalistic dialogue», тобто багатим джерелом природного діалогічного мовлення [6, с. 2–3]. Автори показують, що серіальні діалоги дають можливість аналізувати мовні одиниці з урахуванням контексту, характеру взаємин між персонажами та конкретної комунікативної ситуації [6, с. 2–3].

Наявні дослідження окреслюють теоретичні підходи до китайської неології, інтернет-лексики, молодіжного мовлення та серіального дискурсу. Водночас функціонально-стилістичні особливості неологізмів і молодіжного сленгу саме в діалогах новітніх китайських серіалів потребують подальшого аналізу на конкретному мовному матеріалі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість праць, присвячених оновленню лексичного складу китайської мови, окремі аспекти функціонування нової лексики в усному медійному дискурсі залишаються недостатньо дослідженими. У наявних роботах увага часто зосереджується на походженні, структурі та способах творення неологізмів. Зокрема, Qingqin Tan досліджує корпус китайських неологізмів за 2017–2021 роки та виокремлює серед основних джерел їх виникнення новотвори, нові значення наявних слів, одиниці, створені засобами масової інформації, інтернет-неологізми, діалектизми та іншомовні запозичення. Автор також класифікує способи їх утворення на фонетичному, морфологічному й семантичному рівнях [2, с. 260]. Матеріалом цього дослідження стали 1495 одиниць із щорічних звітів 中国语言生活报告 (Zhōngguó Yǔyán Shēnghuó Bàogào) за 2017–2021 роки, сформованих на основі даних Національного корпусу моніторингу мови [2, с. 262]. Отже, така методика дає змогу простежити загальні тенденції розвитку нової китайської лексики, проте не охоплює специфіку її використання персонажами в діалогічному мовленні телесеріалів.

Окремий напрям становлять дослідження 网络流行语 (wǎngluò liúxíngyǔ), значна частина яких пов'язує поширення нових виразів з інтернет-

комунікацією та молодіжним середовищем. Wu Yuxin визначає такі одиниці як слова, словосполучення й короткі вислови, що виникають серед користувачів інтернет-платформ, характеризуються високою частотністю протягом певного періоду, залежністю від мережевого контексту, груповою орієнтацією та часовою мінливістю [3, с. 182]. Дослідниця пов'язує їх виникнення із суспільними подіями, психологічними потребами молоді та комунікацією всередині окремих соціальних груп. Молоді мовці використовують такі одиниці для вираження емоцій, самоіронії та формування групової ідентичності [3, с. 182]. На лексичному рівні Wu Yuxin фіксує скорочення, омонімічні та фонетичні трансформації, літерні абревіатури, нові значення вже наявних слів, адаптацію запозичень і поширення діалектної лексики [3, с. 182]. Водночас сама авторка вказує на недостатність комплексних досліджень, які поєднували б аналіз мовних характеристик 网络流行语 (wǎngluò liúxíngyǔ) з іншими аспектами їх функціонування [3, с. 182].

Зв'язок такої лексики з мовленням молоді підтверджує дослідження Wu Jinjin. Авторка розглядає молодь як активного реципієнта, поширювача та творця 网络流行语 (wǎngluò liúxíngyǔ) і наводить приклади одиниць, що переходять із цифрового середовища до повсякденного спілкування, зокрема emo, 给力 (gěilì), 那咋了 (nà zǎ le), YYGQ та 栓Q(shuān Q) [4, с. 1]. У цій праці основна увага спрямована на вплив інтернет-висловів на молодіжну аудиторію, її групову ідентичність, емоційне самовираження та ціннісні орієнтації. Авторка, зокрема, розглядає 躺平 (tǎngpíng) і 佛系 (fóxì) як одиниці, через які проявляється ставлення молоді до соціального тиску [4, с. 1]. Такий підхід підтверджує зв'язок нової лексики з молодіжною комунікацією, проте залишає простір для дослідження її функціонування в художньо змодельованих діалогах персонажів.

Перспективність серіального діалогу як окремого матеріалу лінгвістичного аналізу підтверджують Ying Li та Wari Wongwaropakorn. На матеріалі трьох китайських телесеріалів дослідники аналізують репліки персонажів з урахуванням мовної форми, комунікативної ситуації, взаємин між співрозмовниками та впливу висловлювання на подальший перебіг розмови [6, с. 2–3]. Автори характеризують телевізійні драми як джерело натуралістичного діалогічного матеріалу, придатного для вивчення мовленнєвої поведінки [6, с. 2–3]. Їхня праця, однак, зосереджена на мовленнєвому акті відмови та стратегіях ввічливості, тому лексичні інновації й молодіжний сленг не становлять її окремого предмета.

Зіставлення зазначених напрямів виявляє потребу в дослідженні, яке поєднує аналіз нової китайської лексики, молодіжного мовлення та діалогів новітніх телесеріалів. Особливої уваги потребують випадки переходу інтернет-лексики до повсякденного мовлення персонажів, уживання нових значень наявних слів, модних висловів, скорочень та інших одиниць, пов'язаних із мовленнєвими практиками молодих носіїв китайської мови. Окремим завданням є встановлення їхніх функцій у репліках: вираження емоцій та оцінки, створення комічного або іронічного ефекту, маркування неформальності спілкування, групової належності й особливостей взаємин між персонажами. Саме цей аспект досліджується в статті на матеріалі діалогів серіалів 《值得爱》 (Zhídé Ài) та 《玫瑰的故事》 (Méiguī de Gùshì).

Метастаттіполягаєувиявленніта систематизації неологізмів і одиниць молодіжного сленгу в діалогах китайських серіалів 《值得爱》 (Zhídé Ài) та 《玫瑰的故事》 (Méiguī de Gùshì), а також у визначенні їхніх функціонально-стилістичних особливостей. Для досягнення мети передбачено з'ясувати критерії розмежування неологізмів і молодіжного сленгу, класифікувати відібрані одиниці та проаналізувати їхнє значення, стилістичне забарвлення і функції в мовленні персонажів.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження стали лексично марковані репліки персонажів китайських серіалів «值得爱» (Zhídé ài) та «玫瑰的故事» (Méiguī de gùshì). Робочий корпус першого серіалу охоплює 250 реплік з 11 серій, другого 105 реплік із 15 серій. Під час відбору враховано нову розмовну лексику, молодіжний сленг, інтернет-лексику, нові значення наявних слів, скорочення, модні вирази та одиниці, стилістично характерні для молодих персонажів. Кожний приклад аналізувався разом із комунікативною ситуацією, роллю мовця та функцією висловлення.

Робоче розуміння неологізму спирається на підхід Zhuo Jing-Schmidt і Shu-Kai Hsieh, які включають до неологічної сфери «new words, usage, or expression» [1, с. 514]. Qingqin Tan також розглядає нові слова, нові значення вже наявних одиниць і запозичення як складники сучасної китайської неології [2, с. 262]. Це особливо суттєво для серіального діалогу, де лексична інновація часто проявляється через нову семантику звичайного слова. Tan виділяє шість основних джерел сучасних китайських неологізмів: нові утворення, старі слова з новими значеннями, медійні новотвори, інтернет-неологізми, діалектні одиниці та запозичення [2, с. 260].

Для китайської мови продуктивним залишається словоскладання. О. Тихонова пов'язує його провідну роль із тим, що значущі морфеми легко комбінуються в нові одиниці [7, с. 131–132]. М. В. Сова і Т. В. Вечоринська також визначають словоскладання як основний спосіб утворення нової китайської лексики та окремо розглядають афіксацію і морфемну контракцію [8, с. 115]. У досліджуваних діалогах формальна новизна часто поєднується із семантичним перенесенням та експресивністю, тому словотвірний аналіз доповнено функціонально-стилістичним.

Молодіжний сленг відбирався за іншими ознаками: неформальністю, експресивною оцінністю, груповою маркованістю та типовістю для комунікації молодих персонажів. У праці 吴宇欣 (Wú Yǔxīn) 网络流行语 (wǎngluò liúxíngyǔ) визначаються як створені користувачами мережі слова, словосполучення й короткі вислови, для яких характерні залежність від інтернет-середовища, групова орієнтованість і часові коливання [3, с. 183]. Автор пов'язує їх появу із соціальними подіями, молодіжними емоціями, кіно й розважальним контентом, омонімічними переробками та груповим жаргоном [3, с. 183].

У «值得爱» (Zhídé ài) найбільш виразною є група одиниць, пов'язаних із цифровою культурою та молодіжною неформальною комунікацією. У репліці 你别装了 (nǐ bié zhuāng le) дієслово 装 (zhuāng) функціонує в розмовному значенні «прикидатися». Його стилістична роль полягає у прямому викритті співрозмовника. У сцені конфлікту ця коротка форма робить висловлення різким і категоричним. Схожу експресивність має 要脸 (yào liǎn), буквально пов'язане з «обличчям», але в репліці 怎么 你还要脸啊 (zěnme nǐ hái yào liǎn a) воно реалізує значення «мати сором, совість» і використовується для публічного приниження.

Окремий пласт становить інтернет-лексика. Репліка 今晚贴吧见 (jīnwǎn Tiēbā jiàn) містить назву 贴吧 (Tiēbā), що позначає форум Baidu Tieba й одночасно вказує на простір поширення компрометувального контенту. У висловленні 我想让他在微博上跟我互动一波 给我涨涨粉 引引流 (wǒ xiǎng ràng tā zài Wēibó shàng gēn wǒ hùdòng yì bō, gěi wǒ zhǎngzhǎng fěn, yǐnyǐn liú) послідовно з'являються 微博 (Wēibó), 互动一波 (hùdòng yì bō), 涨粉 (zhǎng fěn) та 引流 (yǐnliú). Персонаж описує просування акаунта через взаємодію з популярним блогером. 粉 (fěn) виступає скороченням від 粉丝 (fěnsī), а 引流 (yǐnliú) переносить значення «спрямовувати потік» у сферу залучення онлайн-аудиторії.

Показовою є одиниця 人设 (rénshè) у репліці 你是要破坏我的人设吗 (nǐ shì yào pòhuài wǒ de rénshè ma). Вона походить від 人物设定 (rénwù shèdìng), проте в сучасному медійному вжитку позначає сконструйований публічний образ реальної людини. У сцені акторка захищає власний медійний імідж, тому слово характеризує одночасно професійне середовище, самопрезентацію та залежність публічної особи від очікувань аудиторії. Tan підкреслює, що інтернет сприяє регулярній появі нових одиниць завдяки творчості користувачів, особливо молодшого покоління [2, с. 260]. Jing-Schmidt і Hsieh називають інтернет-неологізми результатом «creativity of grassroots language users» [1, с. 522].

До сленгових дієслів належить 撩 (liāo). У репліці 那你干吗撩我 (nà nǐ gànma liāo wǒ) воно позначає флірт і навмисне романтичне зацікавлення. Наступна репліка пов'язує цей флірт із мільйонами 粉丝 (fěnsī), тобто підписників, через що романтична дія переосмислюється як спосіб отримання цифрової популярності. Одиниця поєднує молодіжну фамільярність із медійним контекстом і демонструє взаємопроникнення приватного та цифрового дискурсів.

Ще одна характерна група представлена експресивними самономінаціями 老娘 (lǎoniáng) і 老子 (lǎozi). У конфліктних сценах вони підсилюють грубість і демонстративну самовпевненість, у дружньому спілкуванні можуть набувати ігрового відтінку. Це підтверджує залежність сленгової функції від адресата й ситуації. Молодіжна лексика в серіалі працює як засіб швидкої соціальної характеристики: коротка форма одночасно передає емоцію, ступінь близькості та позицію мовця.

У «玫瑰的故事» (Méiguī de gùshì) цифрова лексика представлена менш щільно, проте помітними є семантичні переосмислення й ситуативні номінації. Приклад 经济实惠男 (jīngjì shíhuì nán) утворений через перенесення характеристики товару або практичного вибору на людину. Сполука 经济实惠 (jīngjì shíhuì) означає «економний, вигідний, практичний», а компонент 男 (nán) перетворює її на іронічну назву типу чоловіка. Новизна виникає через незвичну сполучуваність і зміну сфери оцінювання. Тихонова зазначає, що наявні компоненти можуть поєднуватися «з новим лексичним значенням» [7, с. 132], що точно описує механізм цієї номінації.

Інший приклад, 树洞 (shùdòng), буквально означає «дупло дерева», однак у сучасній мережевій культурі слово використовується для позначення людини або анонімного простору,

якому довіряють особисті переживання. Репліка 你就是我的树洞 (nǐ jiù shì wǒ de shùdòng) переносить цифрову метафору в інтимну міжособистісну комунікацію. Функціонально одиниця виражає довіру й емоційну близькість. Вона показує, що інтернет-лексика може втрачати вузьку прив'язаність до платформи й входити до побутового мовлення як зрозумілий образ.

Сленгове 宰 (zǎi) у сполуці 宰他一顿 (zǎi tā yí dùn) демонструє інший тип семантичного перенесення. Базове значення дієслова «зарізати» переосмислюється як «змусити когось сильно витратитися, обдерти на гроші». У весільній сцені воно створює жартівливо-агресивну тональність дружнього спілкування. 上头 (shàngtou) також має рухливу семантику: в аналізованій репліці слово описує дію алкоголю, а в ширшому сучасному розмовному вжитку може позначати сильне емоційне захоплення або імпульсивний стан. Tan прямо включає «existing words used with new meanings» до джерел китайських неологізмів [2, с. 260].

Зіставлення матеріалу двох серіалів дозволяє виділити п'ять провідних функцій. Перша функція соціально-ідентифікаційна: 人设 (rénshè), 涨粉 (zhǎng fěn), 引流 (yǐnliú), 粉 (fěn) характеризують персонажів як учасників цифрової та медійної культури. Друга функція експресивно-оцінна: 老娘 (lǎoniáng), 老子 (lǎozi), 装 (zhuāng), 宰 (zǎi) концентрують негативну, жартівливу або фамільярну оцінку. Третя функція групова. Спільне розуміння мережевих і сленгових форм демонструє належність персонажів до одного комунікативного середовища. 吴宇欣 (Wú Yǔxīn) пов'язує мережеві популярні вислови з потребою молодіжних груп у вираженні емоцій, формуванні меж спільноти та групової ідентичності [3, с. 182].

Четверта функція іронічна. 经济实惠男 (jīngjì shíhuìnán) створює комічну типізацію через перенесення рекламної оцінки на людину. 大数据的奴隶 (dà shùjù de núlì), «раб великих даних», іронічно описує залежність від алгоритмів, статистики та цифрових підсумків. 年度盘点 (niándù píndiǎn) відсилає до поширеної практики річних онлайн-підсумків. П'ята функція соціокультурна. 北漂 (běipiāo) стисло називає досвід молодих людей, які живуть і працюють у Пекіні як приїжджі, а 人设 (rénshè) відображає культуру керованого публічного образу. Tan пише, що неологізми дозволяють побачити «the passions and the fashions of this era» [2, с. 260].

Angela Cook характеризує сучасних носіїв китайської мови як таких, що демонструють «flexible, creative, playful approach» до лексичного використання [9, с. 1]. Матеріал серіалів підтверджує цю рису на рівні повсякденного діалогу: нейтральні морфеми отримують нову сполучуваність, слова переходять між професійною, цифровою та приватною сферами, скорочені форми закріплюються в усному мовленні. Унаслідок цього одна одиниця часто поєднує кілька характеристик. 人设 (rénshè) є семантично переосмисленою одиницею, інтернет-терміном і маркером медійної самопрезентації; 撩 (liāo) поєднує нове розмовне значення з молодіжною фамільярністю; 树洞 (shùdòng) переносить мережевий образ у сферу довірливих стосунків.

Сценарний характер телевізійного діалогу потребує обережності: репліки не тотожні спонтанному побутовому мовленню. Проте вони орієнтовані на впізнавану мовленнєву поведінку й дозволяють фіксувати одиниці, зрозумілі масовій аудиторії. Ying Li і Wari Wongwaropakorn називають телевізійні драми «rich repositories of naturalistic dialogue» [6, с. 1] та аналізують репліки з урахуванням форми, контексту, взаємин між співрозмовниками й комунікативного ефекту [6, с. 1]. У нашій роботі той самий принцип застосовано до лексичної інновації: остаточна класифікація залежить від того, хто говорить, кому, у якій ситуації та з якою оцінною метою.

Michael Keane фіксує в розвитку китайської телевізійної драми рух до «contemporary popular reality» [10, с. 82], пов'язаний із репрезентацією сучасних стилів життя та споживчої культури. Лексика «值得爱» (Zhídé ài) і «玫瑰的故事» (Méiguī de gùshì) відповідає цьому зміщенню: діалоги містять номінації блогерства, міграції до мегаполіса, цифрового іміджу, романтичних стратегій та нових моделей соціальної взаємодії. Jing-Schmidt і Hsieh також показують, що інтернет-неологізми можуть переходити з горизонтальної мережевої комунікації до мейнстрімних медіа [1, с. 522]. Серіал у цьому процесі фіксує одиниці на етапі їх широкої соціальної впізнаваності.

Отримані результати свідчать, що функціонально-стилістична специфіка нової лексики в досліджуваних серіалах визначається поєднанням семантичної новизни, соціальної маркованості та прагматичної функції. У «值得爱» (Zhídé ài) домінує лексика цифрової культури та медійної самопрезентації, тоді як у «玫瑰的故事» (Méiguī de gùshì) помітнішими є семантичні перенесення, оцінні сленгові форми й ситуативні номінації. Пряме кількісне зіставлення двох корпусів на цьому етапі обмежене різницею їх обсягу, тому висновки стосуються передусім типів і функцій виявлених одиниць.

Узагальнення матеріалу дає підстави виокремити семантичне переосмислення, словоскладання, скорочення, метафоризацію та засвоєння інтернет-термінів як найбільш релевантні механізми для аналізованої вибірки. Tan пропонує для сучасних китайських неологізмів категорії homophony, compounding, abbreviation, derivative words, words with letters/numbers і rhetorical words [2, с. 268]. У серіальному корпусі формальна модель набуває повного пояснювального значення лише разом із функцією: нова одиниця характеризує мовця, створює оцінку, позначає групову належність або називає нову соціальну практику. Саме ця взаємодія лексичної новизни та стилістичної функції становить головний результат проведеного аналізу.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу виявити та систематизувати неологізми й одиниці молодіжного сленгу в діалогах китайських серіалів 《值得爱》 (Zhídé Ài) та 《玫瑰的故事》 (Méiguī de Gùshì), а також визначити їхні функціонально-стилістичні особливості. Аналіз показав, що значна частина досліджуваної лексики пов'язана з цифровою комунікацією, соціальними мережами, молодіжним середовищем та змінами в повсякденному мовленні. Основними механізмами лексичного оновлення в дослідженому матеріалі є семантичне переосмислення, словоскладання, скорочення та поширення інтернет-лексики.

Установлено, що такі одиниці виконують соціально-ідентифікаційну, експресивно-оцінну, групову, іронічну та соціокультурну функції. Вони передають емоційне ставлення персонажів, характеризують їхнє соціальне й комунікативне середовище, позначають ступінь близькості між співрозмовниками та відображають актуальні цифрові й соціальні практики. До показових прикладів належать 人设 (rénshè), 涨粉 (zhǎng fěn), 引流 (yǐnliú), 撩 (liāo), 北漂 (běipiāo) та 树洞 (shùdòng).

Зіставлення двох серіалів засвідчило, що в 《值得爱》 (Zhídé Ài) виразніше представлена лексика цифрової культури, блогінгу та медійної самопрезентації, тоді як у 《玫瑰的故事》 (Méiguī de Gùshì) помітнішими є семантично переосмислені одиниці, оцінний сленг і ситуативні номінації. Дослідження також показало рухливість меж між неологізмами, інтернет-лексикою та молодіжним сленгом, оскільки окремі одиниці можуть одночасно поєднувати ознаки кількох категорій.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні матеріалу за рахунок інших китайських серіалів, проведенні кількісного аналізу виявленої лексики та зіставленні серіального мовлення з реальною комунікацією носіїв китайської мови в соціальних мережах. Перспективним також є дослідження того, як окремі інтернет-неологізми та сленгові одиниці переходять до повсякденного мовлення і поступово закріплюються в сучасній китайській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jing-Schmidt Z., Hsieh S.-K. Chinese neologisms. *The Routledge Handbook of Chinese Applied Linguistics*. Abingdon, Oxon ; New York, NY : Routledge, 2019. C. 514. URL: https://doi.org/10.4324/9781315625157-34.

2. Tan Q. Linguistic analysis of Chinese neologisms from 2017 to 2021. *International Journal of Language and Literary Studies*. 2024. Т. 6, № 2. С. 260. URL: https://doi.org/10.36892/ijlls.v6i2.1449.

3. 吴宇. 网络流行语的语言特征及传播分析. 教育研究. 2026. Т. 9, № 7. С. 182. URL: https://doi.org/10.32629/er.v9i7.7248.

4. 吴金金. 网络流行语对青少年群体的影响研究. 教育研究与实践. 2025. Т. 1, № 9. URL: https://doi.org/10.63887/jerp.2025.1.9.61.

5. Ceccagno A., Basciano B. Compound headedness in Chinese: an analysis of neologisms. *Morphology*. 2007. Т. 17, № 2. С. 207–231. URL: https://doi.org/10.1007/s11525-008-9119-0.

6. Li Y., Wongwaropakorn W. Analyzing politeness and refusal speech acts in popular Chinese television drama series. *Cogent Arts & Humanities*. 2024. Т. 11, № 1. URL: https://doi.org/10.1080/23311983.2024.2367327.

7. Тихонова О. Основні моделі утворення неологізмів у китайській мові. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність : зб. ст.* Київ, 2009. С. 131–134. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/31332.

8. Сова М. В., Вечоринська Т. В. Словотвірно-структурні особливості нової китайської лексики, пов'язаної з пандемією коронавірусу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Т. 2, № 47. С. 113–117. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-2.26.

9. Cook A. A typology of lexical borrowing in Modern Standard Chinese. *Lingua Sinica*. 2018. Т. 4, № 1. URL: https://doi.org/10.1186/s40655-018-0038-7.

10. Keane M. Television Drama in China: Remaking the Market. *Media International Australia*. 2005. Т. 115, № 1. С. 82–93. URL: https://doi.org/10.1177/1329878X0511500109.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81'33:811.521'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.28

КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНА ПАРАДИГМА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯПОНІЇ: ПРАГМАТИКА ВВІЧЛИВОСТІ В ЕКРАННОМУ ДИСКУРСІ XXI СТОЛІТТЯ

COGNITIVE-DISCURSIVE PARADIGM OF JAPANESE INTERCULTURAL COMMUNICATION: POLITENESS PRAGMATICS IN 21ST-CENTURY SCREEN DISCOURSE

Комісаров К.Ю.,
orcid.org/0000-0002-2164-6244
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри японської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Оленич О.П.,
orcid.org/0009-0001-4556-9554
викладач кафедри японської мови і перекладу, аспірант кафедри германської філології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджено когнітивно-дискурсивні трансформації міжкультурної та внутрішньокультурної комунікації Японії XXI століття крізь призму прагматики ввічливості в екранному дискурсі. Проаналізовано парадигмальний зсув у японській лінгвістиці від концепції етноцентричної винятковості (日本人論) та нормативно-етикетного розуміння ввічливості (敬語) до гнучких соціокогнітивних і критичних моделей взаємодії. Обґрунтовано методологічний потенціал телевізійного екранного дискурсу (японських художніх серіалів / дорам) як репрезентативного джерела аудіовізуальних даних, що інтегрують мовленнєві акти, ситуативну контекстуальність, просодію, невербальну поведінку та гнучку соціокультурну ієрархію комунікантів.

У межах теоретичного обґрунтування розкрито сутність концепцій «динамічної ввічливості», «спільного підґрунтя» та «гарантованого спільного підґрунтя нижнього рівня», «риторичного договору», а також когнітивну типологію сприйняття дійсності – орієнтацію на «прагматику поля» (場) та суб'єктивне розчинення в події (主格合体).

На емпіричному матеріалі 20-ти японських телевізійних серіалів 2001–2024 років продемонстровано практичні механізми функціонування мовних категорій. Висвітлено прагматичні функції гонорифічних форм як інструментів дистанціювання, завуальованої агресії та вираження суб'єктності, особливості функціонування невербальної прагматики, стратегій пом'якшення та ухиляння, а також процеси маніпулювання контекстом і рефлексії над усталеними соціокультурними фреймами.

Доведено, що сучасна японська мовленнєва культура демонструє високу прагматичну адаптивність, де доречність висловлювання визначається не пасивним дотриманням канону, а динамічним оцінюванням комунікативного статусу мовця та ситуаційного контексту.

Ключові слова: прагматика ввічливості, екранний дискурс, японська мовленнєва культура, когнітивно-дискурсивні трансформації, японські дорами, динамічна ввічливість, прагматика поля, гонорифічні форми, невербальна прагматика, соціокогнітивні моделі взаємодії.

The article investigates cognitive-discursive transformations of Japanese intercultural and intracultural communication in the 21st century through the prism of politeness pragmatics in screen discourse. The study analyzes a major paradigmatic shift in Japanese linguistics from the ethnocentric concept of national uniqueness (*Nihonjinron*) and normative etiquette-based understanding of politeness (*keigo*) towards flexible sociocognitive and critical interaction models. The methodological potential of television screen discourse (Japanese drama series) is substantiated as a representative source of audiovisual data that integrates speech acts, situational context, prosody, non-verbal behavior, and dynamic sociocultural hierarchy.

Within the theoretical framework, the paper elaborates on the concepts of "dynamic politeness", "Common Ground" and "guaranteed common ground floor", "rhetorical agreement", as well as the cognitive typology of reality perception focusing on "field pragmatics" (*ba*) and subjective integration into the situation (*shukaku gattai*).

Based on rich empirical material from 20 Japanese television series produced between 2001 and 2024, practical mechanisms of language categories are demonstrated. The article highlights the pragmatic functions of honorific forms as tools for distance creation, veiled aggression, and assertion of agency, along with non-verbal pragmatics, hedging strategies, avoidance, context manipulation, and critical reflection on established frames.

It is proven that contemporary Japanese speech culture demonstrates dynamic pragmatic adaptability, where utterance appropriateness is defined not by passive adherence to etiquette canons, but by continuous contextual evaluation of communicative statuses.

Key words: pragmatics of politeness, screen discourse, Japanese speech culture, cognitive-discursive transformations, Japanese TV dramas, dynamic politeness, field pragmatics, honorific forms, nonverbal pragmatics, sociocognitive interaction models.

Постановка проблеми. Осмислення міжкультурної комунікації в Японії переживає глибинну трансформацію, марковану відходом від традиційного етноцентричного підходу (日本人論) до гнучких когнітивних і критичних моделей. Сучасний вектор галузі обумовлений зростанням кількості іноземних працівників та реалізацією концепції багатокультурного співіснування (多文化共生), що зміщує науковий фокус із вивчення «зовнішнього світу» на розбудову внутрішньояпонської комунікації та ефективність взаємодії в умовах функціонування англійської як Lingua Franca (ELF).

У межах цього когнітивно-дискурсивного повороту відбулося суттєве переосмислення феномену ввічливості: від застиглого набору етикетних штампів та граматичних правил мовознавство перейшло до дослідження гнучких прагматичних стратегій, що конструюються безпосередньо у процесі комунікативної взаємодії. Оскільки екранний дискурс телевізійних серіалів XXI століття моделює живу міжкультурну та внутрішньокультурну взаємодію, він виступає репрезентативним джерелом для аналізу категорій ввічливості в сучасній японськомовній комунікації. На відміну від статичних текстів, аудіовізуальне джерело акумулює цілісну «картину світу», де мовленнєві акти інтегровані в ситуативну контекстуальність, часову темпоральність, просодію, невербальну поведінку та гнучку соціокультурну ієрархію комунікантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикладні розвідки мовного та медійного дискурсу засвідчують прагматичне підґрунтя сучасних комунікативних процесів. Дослідження показують, що міжкультурна взаємодія супроводжується активним розширенням лексикону за рахунок іншомовних неологізмів [1] та послідовним уникненням дискримінаційних маркерів у публічному просторі [2]. Водночас аналіз комунікативно навантажених сфер і масмедійного дискурсу демонструє, як запозичені концепти поєднуються з питомими мовними моделями для досягнення необхідного впливу на аудиторію [3].

Теоретичний базис для розуміння цих процесів закладає еволюція моделей комунікативної компетенції [4; 5; 6]. Усі вони сходяться на виокремленні двох ключових блоків: прагматичного (ілокутивного / акціонального), що відповідає за функціональне вираження наміру, та соціолінгвістичного (соціокультурного), який визначає доречність використання мовних засобів залежно від соціального контексту та статусу співрозмовників. Водночас традиційним підходам бракує гнучкості у дешифруванні непрямих мовленнєвих актів та контекстуальних імплікатур [7]. Якщо класична нормативна ввічливість вимагає від мовця пасивного підпорядкування канону, то в реальному екранному та побутовому мовленні реалізується концепція «динамічної ввічливості» [8], де доречність висловлювання оцінюється відносно комунікативного статусу мовця та його ситуативної позиції.

Соціокогнітивний підхід [9] та розвідки Танаки Хіроакі [10] демонструють, що ситуації ввічливості спираються на формування спільного підґрунтя (*common ground*), яке охоплює як статичні фонові знання спільноти, так і динамічний складник, що будується учасниками безпосередньо у процесі інтеракції. Коли ж між учасниками виникають значні соціокультурні чи мовні розбіжності, діалог спирається на «гарантоване спільне підґрунтя нижнього рівня» (*guaranteed common ground floor*), яке залучає універсальні ресурси – просодію, міміку, жестикуляцію та базові соціальні концептуальні структури. У цьому контексті концепція «риторичного договору» [11] пояснює, чому комуніканти витрачають зусилля на узгодження прихованих смислів та дотримання «ввічливих реверансів», вбачаючи у цьому мовчазний взаємовигідний соціальний контракт.

Соціокогнітивні механізми виразно маніфестуються в аудіовізуальному матеріалі, перевагу якого над текстовими джерелами детально обґрунтували Сю Янь та Мацумура Йошіко [12]. Зокрема, в японській мовленнєвій традиції вживання ввічливих гонорифічних форм (です/ます) з боку соціально вищого мовця може функціонувати не як вираження поваги, а як інструмент прагматичного дистанціювання, що сигналізує про категоричність відмови. Так само й похвала нерідко подається у завуальованій формі через удавану критику, аби уникнути позиції зверхності.

Водночас фундаментальним чинником під час аналізу серіального дискурсу виступає когнітивна типологія сприйняття дійсності [13; 14]. Для японськомовного дискурсу характерна орієнтація на «прагматику поля» (場) та суб'єктивне сприйняття (主格合体), за якого мовець розчиняється в ситуації й описує її зсередини «тут і зараз». Це зумовлює високу предикативність мовлення, регулярне опущення суб'єктів та перевагу конструкцій буття. На противагу цьому, західний когнітивний тип спирається на об'єктивізоване сприйняття (主格対立), де мовець виходить за межі ситуації для її аналітичного огляду з третьої особи, що вимагає чіткої суб'єктно-об'єктної структури та конструкцій дії чи володіння.

Ігнорування цих когнітивних асиметрій призводить до міжкультурної «прагматичної сліпоти» та перекладацьких викривлень [15].

Постановка завдання. Метою статті є комплексний лінгвопрагматичний та соціокогнітивний аналіз трансформації моделей ввічливості в сучасній японськомовній комунікації на матеріалі японського екранного дискурсу XXI століття. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: систематизувати теоретичні засади когнітивно-дискурсивного повороту в японському мовознавстві; з'ясувати прагматичний потенціал аудіовізуального дискурсу як джерела дослідження живого мовлення; на конкретних прикладах японських телевізійних серіалів розкрити механізми функціонування «динамічної ввічливості», прагматичного дистанціювання, невербальної прагматики та когнітивних фреймів.

Виклад основного матеріалу. Когнітивний поворот у японському мовознавстві переміщує фокус із опису зовнішніх культурних традицій на дослідження ментальних процесів обробки міжкультурних та внутрішньокультурних відмінностей. У межах цього підходу виокремлюються такі ключові механізми адаптації: 1) когнітивні схеми та фрейми, тобто дослідження того, як ментальні стереотипи та сценарії (scripts) формують сприйняття співрозмовника ще до початку діалогу; 2) деконструкція «японської тиші»: феномени 遠慮 (стриманість) та 空気を読む («читання повітря» / відчуття контексту) інтерпретуються як свідомі когнітивні стратегії зниження ризику та обробки контекстуальної інформації; 3) міжкультурна метакогніція: аналіз здатності індивіда усвідомлювати й коригувати власні мисленнєві паттерни під час контактів з іншими культурами, а також вивчення впливу граматичних структур (зокрема системи ввічливості 敬語) на сприйняття соціальної ієрархії.

Поєднання лінгвопрагматичного та соціокогнітивного аналізу виводить дослідження міжкультурної комунікації в Японії за межі опису етикетних норм, перетворюючи його на міждисциплінарну галузь. Екранний дискурс японських серіалів виступає оптимальним майданчиком для системної ілюстрації цих теоретичних положень.

Практичну ілюстрацію процесів міжкультурної взаємодії та реалізації концепції 多文化共生 представляє, зокрема, серіал «Японська, яку не знають японці» (日本人の知らない日本語, 2010). Навчальний сюжет драми виступає наочним майданчиком для демонстрування міжкультурної «прагматичної сліпоти» неносіїв мови, які зіштовхуються з розривом між підручниковими нормами та живим мовленням. Іноземні студенти постійно демонструють труднощі сприйняття категорій ввічливості, опущення підметів та завуальованих імплікатур, що висвітлює необхідність подолання суто есенціалістського розуміння японської мови.

Якщо в навчальному контексті міжкультурні збої викликані відсутністю базового досвіду, то у внутрішньокультурному середовищі когнітивне навантаження виникає через надмірну вимогу до «читання контексту». У серіалі «Відпочинок Нагі» (凪のお暇, 2019) через психологічний стан головної героїні здійснюється деконструкція таких традиційних феноменів, як «читання повітря» та стриманість, про які ми вже згадували. Психоемоційне виснаження персонажа ілюструє зворотний бік високої контекстуальності суспільства, де необхідність постійно зчитувати невербальні сигнали та придушувати власну суб'єктність ради гармонії у групі перетворюється на виснажливий когнітивний процес.

Свідоме використання інструментів ввічливості для регулювання цієї внутрішньої напруги та соціокультурної дистанції яскраво простежується в серіалі «Втеча соромітна, але корисна» (逃げるは恥だが役に立つ, 2016). Герої, які укладають фіктивний шлюбний контракт, застосовують гонорифічні форми не задля демонстрування традиційної поваги, а як інструмент прагматичного дистанціювання. Це виступає наочною ілюстрацією концепції «динамічної ввічливості» [8] та «риторичного договору» [11], де формальний мовний код дозволяє комунікантам гнучко коригувати межі дозволеного в інтимно-побутовій сфері.

Водночас механізм прагматичного дистанціювання може набувати значно жорсткішого, ієрархічного забарвлення у корпоративному дискурсі. Серіал «Хандзава Наокі» (半沢直樹, 2013) демонструє, як граматично бездоганні формули найвищого рівня 敬語 вживаються не для вираження шанобливості, а як засіб завуальованої агресії, тиску та маніфестації владної асиметрії. У банківському середовищі формальна ввічливість перетворюється на ілокутивну зброю, за допомогою якої носії мови здійснюють прагматичне домінування, залишаючись у межах нормативного етикету.

На противагу корпоративному підкоренню канону, серіал «Доктор-Х» (ドクターXー外科医・大門未知子ー, 2012) ілюструє радикальний руйнівний вихід за межі нормативної ввічливості. Маркерна фраза головної лікарки «いたしません» («Я цього не робитиму»),

висловлена у формально ввічливій граматичній субкатегорії 謙譲語, демонструє повну відмову від традиційної когнітивної стратегії пом'якшення та уникнення прямого заперечення. Цей приклад показує, як сучасна суб'єктність може використовувати короткий ввічливий маркер для демонстративного зламу очікуваних соціокультурних сценаріїв.

Коли ж вербальний канал мовлення стає обмеженим або взагалі недоступним, процеси конструювання смислу переміщуються в площину невербальної прагматики, що проілюстровано в драмі «Тиша» (サイレント, 2022). Взаємодія з персонажем, який втратив слух, наочно демонструє функціонування «гарантованого спільного підґрунтя нижнього рівня» [9]. За відсутності словесних формул комунікація спирається на паузи (間), просодію, міміку, жестову мову та ритм, підтверджуючи тезу про те, що когнітивна обробка контакту виходить далеко за межі лексико-синтаксичного аналізу.

Фундаментальна асиметрія між різними когнітивними типами сприйняття дійсності виразно розкривається у юридичному дискурсі серіалу «Юридичний хай» (リーガル・ハイ, 2012). Зала суду стає майданчиком зіткнення традиційної японської «прагматики поля» (場) із західним об'єктивізованим типом мовлення. Головний герой-адвокат свідомо руйнує орієнтацію на ситуативний контекст та розчинення в групі, застосовуючи західну прямоту, розкриття прихованих імплікатур та чітку суб'єктно-об'єктну структуру, що наочно протиставляє моделі BE-language та HAVE-language [13].

На противагу судовому протистоянню, сутність «прагматики поля» та функціонування BE-language у дружньому колі розкриває серіал «Перезавантаження життя» (ブラッシュアップライフ, 2023). Побутовий дискурсивний простір кількох подруг демонструє тотальне опущення підметів та іменних груп, де висока предикативність мовлення дозволяє співрозмовницям розуміти одна одну з одного дієслова. Це ідеально ілюструє формування динамічного спільного підґрунтя (*common ground*), де мовці розчиняються в ситуації й сприймають її зсередини «тут і зараз» (主格合体).

Здатність до маніпулювання контекстом та використання непрямих мовленнєвих актів у професійній взаємодії розкривається в серіалі «Неприродна смерть» (アンナチュラル, 2018). У дискурсі працівників лабораторії судової медицини вираження незгоди або критичного судження відбувається через завуальовані формули, удавану згоду, спеціальні інтонаційні контури та просодичні паузи. Такий підхід ілюструє прагматику пом'якшення, коли наукова аргументація та професійне заперечення вбудовуються в безконфліктну японську модель комунікації.

Міжкультурний вимір прагматичної асиметрії виходить на передній план у серіалі «Я люблю тебе» (アイ ラブ ユー, 2024), що моделює японсько-корейську взаємодію. Пряма, екстравертна модель вираження наміру, властива корейському герою, викликає у японської співрозмовниці когнітивний дисонанс, оскільки її власна комунікативна матриця налаштована на пошук прихованих контекстів, непрямих натяків та «читання повітря». Це наочно ілюструє зіткнення двох різних когнітивних систем обробки міжкультурного дискурсу.

Глибинну деконструкцію таких внутрішньокультурних матриць та закріплених соціокультурних фреймів здійснює серіал «Не кажи "вбивство"» (ミステリと言う勿れ, 2022). Через розлогі монологи головного героя піддається рефлексії сам концепт «здорового глузду» (常識), розкриваючи, як за традиційними мовними формулами ховаються когнітивні упередження. Це є якраз вираженням метакогніції, коли мовець свідомо аналізує та піддає сумніву усталені мовленнєві шаблони суспільства.

Трансформація когнітивних фреймів у сучасній корпоративній культурі Японії простежується у серіалі «Я йду додому вчасно» (わたし、定時で帰ります。, 2019). Головна героїня демонструє конфлікт між нормативною ввічливістю та вираженням власної суб'єктності, руйнуючи традиційний ритуал обов'язкового перебування в офісі до виходу керівника. Вона будує свої відмови від понаднормової праці на основі бездоганно ввічливих, але прагматично непохитних конструкцій, що ілюструє народження нової моделі ділової комунікації.

Необхідність постійної когнітивної розшифровки прихованих смислів та маніпулятивних стратегій досягає апогею в серіалі «Гра брехунів» (ライアーゲーム, 2007). Учасники психологічних змагань змушені викривати завуальований обман, захований за поверхнево ввічливими, раціональними та правильними висловлюваннями. Це виступає яскравою ілюстрацією прагматичного аналізу контекстуальних імплікатур, де комуніканти витрачають значні когнітивні зусилля для розкодування справжніх інтенцій мовця.

На макрорівні маніпулювання мовними формулами висвітлюється у масмедійному дискурсі, представленому в серіалі «Ельпіс» (エルピス–

希望、あるいは災い–, 2022). Сюжет про журналістське розслідування оголює механізм використання самоцензурних ефемізмів, пасивних синтаксичних конструкцій та абстрактних узагальнень у новинних сюжетах. Такий медійний дискурс ілюструє свідоме викривлення «спільного підґрунтя» та використання мовного ухиляння для зняття відповідальності з владних інституцій.

Свідома відмова від формальних масмедійних чи інституційних штампів задля встановлення довіри показана у серіалі «Герой» (ヒーロー, 2001). Нетиповий прокурор навмисно ігнорує канцелярські мовленнєві ритуали та сухий статусний 敬語, переходячи на побутовий, розмовний регістр у спілкуванні зі свідками та підозрюваними. Такий перехід дозволяє йому швидко створити ситуативне «спільне підґрунтя» та зняти міжособистісні й соціокультурні бар'єри.

Глибинне занурення мовця у ситуативний контекст та перевага невербального каналу над логіко-аналітичним описом розкривається в серіалі «Перша любов» (First Love 初恋, 2022). Репрезентація спогадів та емоційного стану персонажів спирається на когнітивну модель суб'єктивного розчинення у події (про яку вже неодноразово згадувалося), де сенсорні деталі, тривалі паузи та зоровий контакт превалюють над впорядкованими логічними судженнями.

Когнітивна стратегія терпіння (我慢) та пов'язане з нею табу на «завдавання клопоту» (迷惑) детально моделюються в драмі «Жінка» (ウーマン, 2013). Складна життєва ситуація самотньої матері демонструє, як соціокультурні норми змушують мовця формулювати прохання про допомогу виключно через завуальовані натяки, припущення та непрямі мовленнєві акти, аби уникнути позиції тягаря для оточуючих та зберегти власну й чужу «особу».

Проте в умовах критичної часової дефіцитивності нормативні формули пом'якшення та терпіння поступаються місцем суто функціональній комунікації, що показано в серіалі «Код Синій» (コード・ブルー-ドクターヘリ緊急救命, 2008). Дискурс екстреної медичної допомоги демонструє свідоме згортання ввічливих гонорифічних формул на користь коротких імперативних конструкцій. Це виступає наочним прикладом того, як екстремальний ситуативний контекст трансформує соціолінгвістичні норми та знімає вимоги щодо дотримання етикетності.

Специфіка функціонування мовних кодів у вузькопрофесійних спільнотах розкривається у серіалі «Гранд Мезон Токіо» (グランメゾン東京, 2019). Комунікативний простір ресторанної кухні високого рівня показує гібридизацію запозиченої французької фахової термінології із жорсткою японською субординацією. Взаємодія спирається на невербальні професійні фрейми та чіткі ритуальні вигуки-підтвердження (相槌), ілюструючи поєднання іншомовного лексикону з питомими ієрархічними моделями.

Нарешті, гнучкість комунікативної компетенції та миттєве перемикання регістрів мовлення яскраво маніфестуються у серіалі «Поліція з передової» (ハコヅメ～たたかう！交番女子, 2021). Персонажі-поліцейські легко змінюють офіційне, «сухе» мовлення під час взаємодії з громадянами та керівництвом на довірчий, розмовний стиль у колі колег. Цей перехід ілюструє прагматичну адаптивність мовця, який постійно оцінює комунікативний статус співрозмовника та ситуаційний контекст.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що осмислення міжкультурної та внутрішньокультурної комунікації Японії остаточно вийшло за межі традиційного нормативно-етикетного підходу. Сучасна когнітивно-дискурсивна парадигма розглядає ввічливість не як статичний канон граматичних форм, а як гнучку, динамічну прагматичну стратегію, що конструюється безпосередньо у процесі повсякденної та професійної взаємодії. У цьому контексті аудіовізуальний дискурс японських телевізійних серіалів XXI століття виступає високорепрезентативним майданчиком для аналізу, оскільки він моделює мовленнєві акти у цілісній сукупності з просодією, паузною ритмікою, невербальними сигналами та ситуативною контекстуальністю.

Системний аналіз емпіричного корпусу дозволив виявити глибоку прагматичну рефункціоналізацію граматичного канону гонорифіків. У сучасному японськомовному дискурсі нормативні формули ввічливості нерідко втрачають первинну функцію вираження поваги. Вони перетворюються на засіб свідомого прагматичного дистанціювання в інтимно-побутовій сфері («Втеча соромітна, але корисна»), інструмент завуальованої агресії та владного тиску в корпоративній ієрархії («Хандзава Наокі») або ж слугують маркером для демонстративного зламу очікуваних соціокультурних сценаріїв і маніфестації власної суб'єктності («Доктор-Х», «Я йду додому вчасно»).

Водночас дослідження засвідчує складну когнітивну динаміку у зчитуванні ситуативного контексту. Висока контекстуальність японського суспільства висуває вимогу постійного «читання повітря»

та стриманості, що в умовах внутрішньокультурного мовлення перетворюється на виснажливий психоемоційний процес («Відпочинок Нагі»), а в ситуаціях із соціально незахищеними мовцями зумовлює складні завуальовані натяки через табу на «завдавання клопоту» («Жінка»). Разом із тим, у критичних умовах дефіциту часу етикетні формули повністю поступаються місцем функціональним імперативам («Код Синій»), а за відсутності вербального каналу комунікація ефективно переміщується на «гарантоване спільне підґрунтя нижнього рівня» за рахунок міміки та просодії («Тиша»).

Окрім цього, аналіз серіального дискурсу яскраво розкриває когнітивну типологію сприйняття дійсності, базовану на «прагматиці поля» та BE-language. У побутовому мовленні це маніфестується через тотальне опущення підметів та високу предикативність, де глибоке «спільне підґрунтя» дозволяє досягати порозуміння з одного слова («Перезавантаження життя»). Однак зіткнення цієї моделі із західною об'єктивізованою структурою HAVE-language («Юридичний хай»), корейською прямотою («Я люблю тебе») чи медійними самоцензурними маніпуляціями («Ельпіс») висвітлює когнітивні асиметрії та потребу в міжкультурній метакогніції – здатності піддавати критичній рефлексії традиційні мовні стереотипи («Не кажи "вбивство"»). Усі ці процеси супроводжуються гнучким перемиканням мовних регістрів і коду залежно від ситуації та статусу співрозмовника («HERO», «Hakozume», «Гранд Мезон Токіо»).

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у проведенні зіставних експериментально-прагматичних досліджень сприйняття екранного дискурсу носіями та неносіями японської мови (зокрема в контексті розробки сучасних навчальних матеріалів із практичної прагматики), а також у глибшому вивченні трансформацій японськомовного ділового та медійного дискурсу під впливом цифровізації, мережевої комунікації та глобалізаційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Комісаров К. Ю. Японська мова в епоху глобалізації: сучасний стан та перспективи. Global Society in Formation of New Security System and World Order : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference (July 27–28, 2023). Dnipro, 2023. P. 200–203.

2. Комісаров К. Ю. Особливості репрезентації політичної коректності у сучасній японській мові. VII Конгрес сходознавців : збірник матеріалів (м. Київ, 27 листопада 2023 р.). Київ : ТНУ ім. В. І. Вернадського ; Львів–Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 128–132.

3. Bukriienko A., Komarnytska T., Komisarov K., Naumova Y., Vozniuk H. Linguistic features of Japanese advertising as a cultural phenomenon. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2024. Vol. 14, Special Issue XL. P. 121–127.

4. Bachman L. F. Fundamental Considerations in Language Testing. Oxford : Oxford University Press, 1990. 408 p.

5. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics. 1980. Vol. 1, No. 1. P. 1–47. DOI: 10.1093/applin/1.1.1.

6. Celce-Murcia M. Rethinking the role of communicative competence in language teaching. Intercultural Language Use and Language Learning / ed. by E. Usó-Juan, A. Martínez-Flor. Dordrecht : Springer, 2007. P. 41–57. DOI: 10.1007/978-1-4020-5639-0_3.

7. 坂本勝信，谷誠司．コミュニケーション言語能力論における語用論的能力と社会言語学的能力．常葉大学外国語学部紀要. 2017. 第34号. 61–76頁.

8. 宇佐美まゆみ．ポライトネス理論 ： 発話行為から談話へ．東京 ： 大修館書店, 2024. 298頁.

9. Kecskes I. Intercultural Pragmatics. Oxford : Oxford University Press, 2014. 288 p. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199915125.001.0001.

10. 田中廣明．［書評論文］ Rachel Giora, Michael Haugh (Eds.) Doing Pragmatics Interculturally: Cognitive, Philosophical, and Sociopragmatic Perspective. 語用論研究. 2018. 第20号. 144–154頁.

11. Sanders R. E. Cognitive Foundations of Calculated Speech: Controlling Communication Through Rhetorical Preferences. Albany : SUNY Press, 1987. 282 p.

12. 徐燕，松村瑞子．映像作品を利用した語用論的技能養成の方法開発に向けて ： 発話行為実現形の多様性及び文化的価値観に基づく発話行為の相違を中心に．言語科学. 2011. 第46号. 11–22頁. DOI: 10.15017/7148428.

13. 池上嘉彦．「する」の言語と「なる」の言語．認知言語学の世界 / 編：池上嘉彦．東京 ： くろしお出版, 2000. 15–38頁.

14. 山田昌史．日英語の「場」志向性の違いについて ： 日本のアニメのセリフとその英語翻訳を題材として．常葉大学大学院国際言語文化研究科研究紀要. 2023. 第4号. 25–36頁.

15. 大須賀直子． 語用論の視点から考える異文化コミュニケーションと翻訳. Meiji.net. 2025. Vol. 536. URL: https://www.meiji.net/international/vol536_osuka-naoko (дата звернення: 28.08.2026).

АУДІОВІЗУАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА

1. 日本人の知らない日本語 ： テレビドラマ. 日本 : YTV, 2010. URL: https://www.ytv.co.jp/nihongo/index.html (дата звернення: 28.08.2026).

2. 凪のお暇 ： テレビドラマ / 演出: 坪井敏雄, 山本剛義. 日本 : TBS, 2019. URL: https://www.tbs.co.jp/NAGI_NO_OITOMA/ (дата звернення: 28.08.2026).

3. 逃げるは恥だが役に立つ ： テレビドラマ / 演出: 金子文紀, 坪井敏雄. 日本 : TBS, 2016. URL: https://www.tbs.co.jp/NIGEHAJI_tbs/ (дата звернення: 28.08.2026).

4. 半沢直樹 ： テレビドラマ / 演出: 福澤克雄. 日本 : TBS, 2013. URL: https://www.tbs.co.jp/hanzawa_naoki/2013/ (дата звернення: 28.08.2026).

5. ドクターXー外科医・大門未知子ー ： テレビドラマ / 演出: 田村直己, 松田秀知. 日本 : TV Asahi, 2012. URL: https://www.tv-asahi.co.jp/doctor-x_01/ (дата звернення: 28.08.2026).

6. サイレント ： テレビドラマ / 演出: 風間太樹. 日本 : Fuji TV, 2022. URL: https://www.fujitv.co.jp/silent/ (дата звернення: 28.08.2026).

7. リーガル・ハイ : テレビドラマ / 演出: 石川淳一, 城宝秀則. 日本 : Fuji TV, 2012. URL: https://www.fujitv.co.jp/b_hp/legal-high/ (дата звернення: 28.08.2026).

8. ブラッシュアップライフ ： テレビドラマ / 演出: 水野格. 日本 : NTV, 2023. URL: https://www.ntv.co.jp/brushup-life/ (дата звернення: 28.08.2026).

9. アンナチュラル ： テレビドラマ / 演出: 塚原あゆ子. 日本 : TBS, 2018. URL: https://www.tbs.co.jp/unnatural2018/ (дата звернення: 28.08.2026).

10. Eye Love You : テレビドラマ / 演出: 岡本伸吾. 日本 : TBS, 2024. URL: https://www.tbs.co.jp/tbs-ch/item/d3274/ (дата звернення: 28.08.2026).

11. ミステリと言う勿れ ： テレビドラマ / 演出: 松山博昭. 日本 : Fuji TV, 2022. URL: https://www.fujitv.co.jp/mystery/ (дата звернення: 28.08.2026).

12. わたし、定時で帰ります。 ： テレビドラマ / 演出: 金子文紀. 日本 : TBS, 2019. URL: https://www.tbs.co.jp/watatei/ (дата звернення: 28.08.2026).

13. ライアーゲーム : テレビドラマ / 演出: 松山博昭. 日本 : Fuji TV, 2007. URL: https://www.fujitv.co.jp/b_hp/liargame/ (дата звернення: 28.08.2026).

14. エルピス–希望、あるいは災い–:テレビドラマ / 演出: 大根仁. 日本:Kansai TV, 2022. URL:https://www.ktv.jp/elpis/ (дата звернення: 28.08.2026).

15. HERO : テレビドラマ / 演出: 鈴木雅之. 日本 : Fuji TV, 2001. URL: https://www.fujitv.co.jp/b_hp/hero/ (дата звернення: 28.08.2026).

16. First Love 初恋 ： テレビドラマ / 演出: 寒竹ゆり. 日本 : Netflix, 2022. URL: https://www.netflix.com/title/81131719 (дата звернення: 28.08.2026).

17. Woman : テレビドラマ / 演出: 水田伸生. 日本 : NTV, 2013. URL: https://www.ntv.co.jp/english/pc/2013/07/woman.html (дата звернення: 28.08.2026).

18. コード・ブルー －ドクターヘリ緊急救命－ ： テレビドラマ / 演出: 西浦正記. 日本 : Fuji TV, 2008. URL: https://www.fujitv.co.jp/codeblue1st/ (дата звернення: 28.08.2026).

19. グランメゾン東京 ： テレビドラマ / 演出: 塚原あゆ子. 日本 : TBS, 2019. URL: https://www.tbs.co.jp/grandmaisontokyo/2019/ (дата звернення: 28.08.2026).

20. ハコヅメ～たたかう！交番女子～ ： テレビドラマ / 演出: 菅原伸太郎. 日本 : NTV, 2021. URL: https://www.ntv.co.jp/hakozume/ (дата звернення: 28.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 371.3:811.521
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.29

СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ: АКТИВНЕ НАВЧАННЯ, ВЗАЄМОНАВЧАННЯ ТА ПЕРЕВЕРНУТЕ НАВЧАННЯ

MODERN APPROACHES TO TEACHING JAPANESE: ACTIVE LEARNING, PEER LEARNING AND FLIPPED LEARNING

Медведєва К.А.,
orcid.org/0009-0009-4959-6013
викладач кафедри японської мови та перекладу
столичного університету імені Бориса Грінченка

Модні тенденції, сучасні реалії, новітні технології – все це огортає нас і ставить перед нами вир вимог, яких необхідно дотримуватися та в межах яких слід існувати аби не залишитися осторонь світу, що вирує навколо.

Однією із ключових віх, яка приймає виклики сьогодення, є вища освіта. Ми прагнемо виховати студентів, які б дивилися на певну ситуацію з різних точок зору, могли коректно співіснувати з іншими та визнавати наявність різних думок та поглядів, які б вдавалися до тих чи інших дій з почуттям відповідальності, пам'ятали про моральні цінності, стали гідними представниками своєї країни не лише на теренах України а й на міжнародній арені. Відповідно, викладачам варто підлаштовуватися під модерні віяння. І, на нашу думку, одним із популярних напрямків є студентоорієнтоване навчання, яке тестують у різних країнах світу, продовжують досліджувати, видозмінювати, вдаються до різних підходів, намагаючись заохочувати студентів до активної участі у навчальному процесі, незважаючи на випробування нинішнього часу, коли навчання відбувається як в аудиторії, так і поза її межами.

Ми вирішили зосередитися на активному навчанні, взаємонавчанні та перевернутому навчанні в рамках викладання японської мови. Спробували детальніше дослідити дані сучасні підходи до викладання, виокремити переваги та недоліки, а також визначити найефективніші шляхи реалізації в навчальному середовищі.

Аналізуючи досягнення закордонних колег, впроваджуючи дані методи на власних заняттях з японської мови, ми дійшли висновку, що модерні підходи до викладання базуються на навчанні, що стимулює мислення. Ми переконалися, що активне навчання, взаємонавчання та перевернуте навчання є цінним флагманом і дають можливість сформувати орієнтоване на студента освітнє середовище без кордонів, що забезпечує гнучкість організації навчального процесу, яка є такою необхідною у сучасному освітньому просторі.

Хоча роль викладача та студента у сучасному навчальному процесі еволюціонує, ми переконані, що можемо виховати достойних студентів, які опанують і шануватимуть мовну культуру країни де сходить сонце.

Ключові слова: активне навчання, взаємонавчання, гідний представник, навчальне середовище, освітній процес, перевернуте навчання, сучасні методики.

Modern trends, contemporary realities, and cutting-edge technologies surround us and confront us with a multitude of demands that we need to meet and within which we must operate in order not to remain detached from the rapidly changing world around us.

One of the key areas responding to the challenges of the present days is higher education. We strive to educate students who are able to view a particular situation from different perspectives, coexist respectfully with others, and acknowledge the existence of diverse opinions and viewpoints; students who undertake various actions with a sense of responsibility, remain mindful of moral values, and become worthy representatives of their country not only in Ukraine but also on the international stage. Accordingly, educators need to adapt to contemporary trends. In our view, one of the prominent approaches is student-centered learning, which is being implemented and tested in various countries around the world and continues to be extensively researched and modified. Different approaches are being explored in an effort to encourage students to take an active role in the learning process, despite the challenges of the present time, when education takes place both in the classroom and beyond its boundaries.

We have decided to focus on active learning, peer learning, and flipped learning in the context of Japanese language teaching. We have attempted to examine these contemporary teaching approaches in greater detail, identify their advantages and disadvantages, and determine the most effective ways of implementing them in the educational environment.

Analyzing the achievements of our international colleagues and implementing these methods in our own Japanese language classes, we have come to the conclusion that modern teaching approaches are based on learning that stimulates critical thinking. We have become convinced that active learning, peer learning, and flipped learning are valuable and effective approaches that make it possible to create a student-centered educational environment without borders. Such an environment provides the flexibility in organizing the learning process that is so essential in today's educational landscape.

Although the roles of teachers and students in the modern educational process are evolving, we are convinced that we can nurture worthy representatives who will master and appreciate the linguistic culture of the Land of the Rising Sun.

Key words: active learning, peer learning, worthy representative, educational environment, educational process, flipped learning, modern teaching approaches.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Важаємо, що надзвичайно важливо зараз віднайти та інтегрувати в процес вивчення японської мови методи та підходи, які б давали позитивні результати як під час навчання в аудиторії, так і протягом занять, що проводяться онлайн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В одному з сучасних дослідницьких бюлетенів Університету Кобе зазначається, що, наразі, освіта має виконувати місію провідника з виховання сповнених людяності лідерів, які б зважали на загальнолюдські цінності. Досягти поставленої мети можна шляхом виховання особистостей з широкими культурними знаннями, ґрунтовними академічними знаннями та професійними навичками високого рівня, які б мислили глобально та могли відповісти на виклики часу [1, с. 2]. Відповідно, постає питання методів навчання, які б спонукали студентів поглиблювати та вдосконалювати свої знання не лише завдяки підручникам, а й через діалог з іншими. Ми погоджуємося, що саме активне навчання, взаємонавчання та перевернуте навчання можуть забезпечити досягнення поставленої мети [1, с. 9; 2, с. 19; 3, с. 49].

Варто відмітити, що вже у доповіді "На шляху до якісної трансформації бакалаврської освіти задля побудови нового майбутнього", що відбулася в Японії 2012 року, зазначалося, що освіту в університеті слід реформувати таким чином щоб студенти оволоділи вмінням протистояти викликам сучасності та впевнено долати їх. І на той момент дійшли висновку, що проактивне навчання є шляхом до успіху [4, с. 412].

Ми вважаємо, що освоєння нових навичок на випередження, самостійне мислення та вміння навчатися протягом життя, що характерно проактивному навчанню, найбільш ефективним є через активне навчання, що включає в себе практичну реалізацію. Відповідно, найбільш ефективною буде комбінація проактивного та активного навчання, так як активне навчання якісно сприяє проактивному навчанню та доповнює його.

Фумі Мідзухаші, Масутака Мідзутані, Со Сато, Майко Цуджімура, Такеші Камода, Рьо Мізухаші, Юко Ватараі, Кен Накахара, Кадзуюкі Фуджіі зазначають, що активне навчання сприяє покращенню навичок розуміння та говоріння через обмін та сприйняття інформації в живому середовищі. Засвоєна теорія реалізується на практиці, що підвищує впевненість у собі та подавляє страх помилки. Комунікативні навички значно покращуються і, відповідно, мотивація зростає [5, 29–36].

Брент А. Джонс акцентує увагу на тому, що взаємопов'язаність, взаємооцінювання та залученість студентів є і перевагою і викликом, так як варто зважати на когнітивний та емоційний вимір в рамках нинішньої ситуації. Позитивну складову командного навчання, що є основним різновидом активного навчання, науковець вбачає у відчутті причетності, самодетермінації студентів, потребі бути компетентним у своєму середовищі, приймати рішення в межах команди, що є своєрідною автономією.

Залученість до активного навчання вважають одним із сучасних підходів до навчання та варто адаптувати підходи відповідно до мети курсу і враховувати контекст, з чим ми цілком згодні [6, 149–150].

Юнефіт Ульфа, Юкарі Ігараші, Каорі Такахата, Ері Шішідо та Шігеко Хоріучі переконані, що саме активне навчання сприяє розвитку навичок мислення, забезпечує самостійний прогресивний процес та навчає вирішенню тих чи інших проблем згідно поставленої задачі [7, с. 10].

В процесі активного навчання учасники навчального процесу вдаються до використання лексики, граматики, та базових, набутих раніше знань. Засвоєння матеріалу відбувається через усвідомлення. У заданому навчальному середовищі студенти у довільній формі можуть вільно висловити думку. Ситуація з реального або професійного життя може надати впевненості, що є шанс справитися з нею. Тобто акцент на розумінні, а не завчанні [8; 2, с. 20].

Перевагами активного процесу навчання є вміння вчитися, формування самостійних громадян, готових та здатних до співпраці з іншими [9].

Навчання в колі однолітків / навчання рівних серед рівних / взаємонавчання (від англійського *peer learning*). Пріоритетом даного підходу є умовна відсутність викладача, рівно статусні ролі учасників навчального процесу та двостороння взаємодія через читання в парі або ж взаємооцінювання письмових робіт один одного. Таким чином студенти доповнюють один одного в рівноправному взаємовигідному середовищі. На думку Йоко Татеока та Міе Ута, шляхом даного підходу одночасно реалізується вдосконалення навичок розуміння та письма; налагодження соціальних зв'язків з однолітками, розширення світогляду, осмислення та презентація власних суджень та думок, самопізнання через спільне навчання. Оцінюючи роботи один одного, студенти можуть виокремити переваги та недоліки викладу думок однолітків, доповнити своїми коментарями, дати поради, переосмислити власну структуру напи-

сання твору чи висловлювання ідей. Справжнє пізнання відбувається завдяки безпосередній участі в процесі діяльності та отриманому досвіду, що досягається саме шляхом соціальної взаємодії.

Відповідно, завдання викладача полягає у створенні комфортного середовища, в якому учасники навчального процесу отримають можливість ефективно комунікувати, використовуючи набуті знання з японської лексики та граматики. На нашу думку зобразити комплексний дієвий процес сучасного вивчення японської мови можна у такий спосіб: спочатку викладач ознайомлює з лексичним матеріалом та граматичними структурами, після чого організовує простір для їх застосування у живому середовищі.

Акцент на взаємодії між студентами, які намагаються вести діалог, подаючи інформацію у зрозумілий один одному спосіб. Тобто невидимий процес мислення (відчуття та думки) перероджується у словоформи [2, с. 20].

Кенджю Камей дослідив, що позитивний вплив є сильнішим, коли між членами однієї групи спостерігається різниця рівня здібностей та знань. Студенти із вищим рівнем знань задля загального успіху групи вдосконалюються самі, докладаючи зусиль для підвищення рівня знань студентів, що мають певні прогалини [10]. То ж варто формувати групи так, щоб до їх складу входили учасники з різним рівнем навичок задля взаємодоповнення за результатами навчання.

Проаналізувавши даний підхід, ми вбачаємо його переваги у здатності учасників навчального процесу самостійно знаходити вихід із ситуації, що склалася, покладаючись не на викладача, а один на одного. Зменшується тиск, спадає напруга. Проте, даний метод не є гарантом глибокого засвоєння матеріалу, то ж взаємодія з викладачем все ж є важливою. Але надзвичайно позитивною характеристикою, яку слід відзначити, є той факт, що процес навчання вибудовується не на взаємодії викладач → студенти, а студенти ┌ викладач ┌ студенти [11].

На нашу думку, так як подібні стратегії використовуються для підвищення продуктивності праці, то студент має чудову нагоду не лише вдосконалити мовні та комунікативні навички, а й відчути процес соціалізації та легше пройти процес адаптації на робочому місці в майбутньому.

Даний метод отримує позитивні відгуки у світовій практиці викладання.

Проте, щоби подібне навчання було не лише розвагою, а й давало глибокі знання, безпосередня підтримка викладача та ретельне планування заняття відіграють важливу роль. Варто запропонувати гнучкі моделі навчання задля створення безконфліктного якісного навчального процесу [2, с. 20].

Перевернуте навчання. Метод виник у США у 2000-х роках, а у 2007 набув визнання та був запроваджений для навчання в Японії. Зауважимо, що цей підхід стає можливим також і з появою інформаційних технологій та їх доступності пересічному студентові. Так як в основі методу – попередній перегляд студентом відео чи матеріалу на планшеті чи комп'ютері. Звісно, можна використати і підручник, але в сучасному світі в ціні мобільність та комфорт [12, с. 102–104]. Студенти самостійно планують свій час та можуть послідовно виконувати завдання протягом даного періоду часу, а обговорення та конкретизація чи вдосконалення прогалин відбувається на заняттях в аудиторії. Даний метод дозволяє усвідомити, що виконана не належним чином підготовка стає на заваді успішному виконанню практичних завдань. Відповідно, сприяє самонавчанню. Студент ознайомлюється з матеріалом у власному темпі. Таким чином викладач ніби вчить студентів навчатися самостійно. Згідно визначення Шібукави, перевернуте навчання передбачає забезпечення стабільних результатів навчання протягом усього процесу. Також вважається, що студенти, усвідомлюючи передбачену викладачем послідовність опрацювання матеріалу, отримують своєрідну свободу вибору щодо організації навчального процесу згідно власних потреб [13, с. 242].

На нашу думку, студенти можуть об'єднуватися в групи на підготовчому етапі.

Основна ідея цього методу навчання полягає у перенесенні процесу передачі знань за межі аудиторії, що дозволяє ефективніше використати час на занятті.

Викладачам слід враховувати, що внутрішня мотивація і прагнення до навчання у студента на найвищому рівні, коли є інтерес [14, с. 1038].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід налаштувати вивчення японської мови так, щоби обов'язковий до опанування поданий у підручниках навчальний матеріал глибоко та ефективно засвоювався через сучасні методики відпрацювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити, у який спосіб викладач може забезпечити компетентність здобувачів освіти, гнучко поєднавши теорію та практику, ініціюючи активну участь студентів у навчанні, враховуючи їх інтереси та особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпривабливішими для вивчення японської

мови ми вважаємо такі види діяльності активного навчання та взаємонавчання: рукавичка (mitten discussion), шкала думок чи лінія поглядів (opinion line-up), кластеризація за допомогою стікерів (sticky-note clustering), кумулятивний мозковий штурм (cumulative brainstorm), подумай-обговори-поділись (Think-Pair-Share) [8].

Задля того, щоб студенти звикли до подібної діяльності, слід починати з простих та не нав'язливих тем, наприклад, обговорити події минулого дня чи тижня або ж згадати найкращий день чи мить життя. Подібні теми дозволяють студентам відчути, що вони здатні, використовуючи певний лексичний та граматичний запас, донести свої думки, відчуття та враження.

Взявши будь-який цікавий предмет (що легко замінює рукавичку), викладач, як приклад, коротко виголошує свою думку стосовно предмету розмови, після чого, передаючи предмет, кожен висловлюється протягом виділеного часу.

Шкала думок чи лінія поглядів передбачає наявність двох протилежних поглядів на певну ситуацію. Тож, як приклад, можна обговорити бажання студентів у майбутньому працювати у великій компанії з використанням японської мови. Є ті, хто тяжіє до цього, і ті, хто мають абсолютно інші плани.

Кластеризація за допомогою стікерів, хоча і звучить так, ніби реалізувати даний вид діяльності можна лише в рамках аудиторії, проте, сучасні технології дозволяють записати думки студентів на онлайн-стікерах, після чого комбінувати їх за подібністю. Тема хобі на початковому рівні викликає захоплення, так як учасники процесу відчувають спорідненість за інтересами.

Кумулятивний мозковий штурм займає більше часу, ніж попередні активності, проте, дозволяє відчути командну єдність та передбачає повагу до думок інших команд, а також наділяє свободою дій щодо можливості погодитися чи не погодитися з думками інших учасників. Цікавим є той факт, що теми у кожної команди різні, що сприяє швидкому переключенню уваги.

Подумай-обговори-поділись. Задаємо тему, наприклад у який спосіб краще подорожувати, скориставшись послугами туристичної компанії чи повністю самостійне планування. Декілька хвилин на роздуми, після чого студенти рандомно розподіляються на пари чи групи, обговорюють між собою, а потім висловлюються на загал.

Вдаючись до згаданих вище активностей, ми дійшли висновку, що викладачеві варто слідкувати за послідовністю викладу думок студентів, а також виставляти регламент часу, що спонукає їх до чіткого формулювання, виокремлення найважливішої інформації та вчить правильно використовувати час.

Цікавою є також перевірка студентами тестів чи мінітворів своїх однолітків, так як вони мислять в рамках одного покоління.

Відомо, що студенти здатні не лише підлаштуватися під середовище навколо них, а й доволі активно переформатовують його під себе, тобто на перший план виходять мисленнєві процеси крізь призму яких засвоюється матеріал. Відповідно подавати навчальні матеріали варто у світлі, яке найкраще сприймає мозок [15, с. 39]. Саме активна діяльність, можливість проявити себе, відчуття володіння японською мовою і викликали інтерес під час наших занять.

Стосовно перевернутого навчання, ми дійшли висновку, що до нього краще вдаватися на заняттях середнього та вищого рівня вивчення японської мови, а саме на третьому і четвертому курсах, оскільки мова йде про обговорення більш серйозних тем та володіння складнішою лексикою та граматичним матеріалом. Проте, на початковому рівні, можна пристосувати даний підхід до засвоєння ієрогліфіки. Коли студенти намагаються вивчити певний обсяг ієрогліфів самостійно, а їх застосування у контексті вже опрацювати на занятті.

Також даний підхід підходить для спільних проєктів студентів. Тут можна комбінувати взаємонавчання та перевернуте навчання.

Позитивною стороною вищезгаданих активностей є той факт, що вдаватися до то такої діяльності можна як в аудиторії, так і онлайн.

З точки зору психології існує чотири основні етапи пам’яті, а саме: запам'ятовування інформації, її збереження, відтворення та забування [15, с. 40]. Ми вбачаємо користь активного навчання, взаємонавчання та перевернутого навчання у тому, що три важливі для вивчення японської мови етапи пам’яті тісно переплітаються: через відтворення (говоріння чи письмо) інформація якісніше зберігається та запам’ятовується. В той же час, інформація, яку запам’ятали, знаходить вихід через відтворення для кращого подальшого збереження. Більше того, інформація, що вже здається забутою, неочікувано може вийти на поверхню в критично необхідний момент.

Ми переконалися, що активація активної пам'яті лежить в основі студентоцентрованого навчання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Нинішня безпекова ситуація і незвідане майбутнє

спонукає викладачів шукати варіанти навчання японської мови поза межами аудиторії, проте такі, що були б дієвими, цікавими, і в той же час відповідали потребам сучасних студентів.

Активна участь студентів у навчальному процесі сприяє підвищенню самооцінки, продовження вивчення японської мови набуває сенсу, рівень зацікавленості безперервно підвищується. Студенти усвідомлюють користь групового навчання та комунікації. Вважаємо, що варто заохочувати студентів до спільних проєктів. Впевнені, що є шанс перетворити взаємне навчання студентів на інструмент з достойним освітнім ефектом.

Гнучкий навчальний процес можна реалізувати вдало, вдаючись до змішаного навчання. Слід використовувати не лише аудиторні заняття, а й онлайн заняття для глибокого та ефективного закріплення матеріалу. Звісно, кожен вид діяльності, перевірений роками чи новітній потребує часу, тож завдання викладача не є простим, адже балансувати серед наявних можливостей іще той виклик. Проте, є шанс поступово виховувати у студентів свідомий підхід до навчання загалом і до самостійного навчання.

Вищезгадані активності ще варті додаткового вивчення, і, швидше за все зазнають видозмін із плином часу. Проте, ми переконані, що перевагами нинішнього студентоцентрованого навчання є автономія учасників навчального процесу, здатність коректно розподіляти час та відшукати необхідні орієнтири щодо для подолання криз, соціалізація та спілкування в цифрову епоху сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 神┌大┌附┌中等┌育┌校. ┌究紀要：神┌大┌附┌中等 論集 = *KUSS Journal of Education.* 2024. 8┌. 授業┌┌報告集. С. 1–122. DOI: 10.24546/0100487689.

2. 宇田美江. キャリア┌育におけるピア┌ラ┌ニングの┌┌と┌果 —「キャリアデザイン基礎」科目における┌育┌┌から—. ┌山スタンダ┌ド論集. 2026. 21. С. 19–33. URL: https://opac.agulin.aoyama.ac.jp/iwjs0011opc/bdyview.do?bodyid=TF02042770&elmid=Body&fname=tf02042770-19-33.pdf (дата звернення: 30.08.2026).

3. Локшина Ю. Г. Методика викладання японської мови як дисципліна вільного вибору студентів. *Сходознавство. Актуальність та перспективи* : тези доп. І Міжнар. наук.-метод. конф., Харків, 20 берез.2020 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2020. С. 48–50.

4. 山田┌子. 特集 ピアの力を信じよう ┌生同士で┌え合うしくみの活用ーピア┌ラ┌ニングを支える環境ー主体的な┌びを促進する┌習環境としてのラ┌ニング┌コモンズ. 看護┌育. 2014. 55, 5. С. 412–418. DOI: 10.11477/mf.1663102700.

5. 水橋史, 水谷太尊, 佐藤┌, 辻村麻衣子, 鴨田剛司, 水橋亮, 渡會侑子, 中原賢, 藤井一維. TBL（Team-Based Learning）によるアクティブラ┌ニングの┌習┌果. 日本┌科┌┌┌育┌┌┌誌. 2026. 42, 2. С. 29–36. DOI: 10.24744/jdea.42.2_29.

6. Jones B. Learner perceptions of team-based learning (TBL) efficacy. *Memoirs of the Center for Education in General Studies.* 2024. 2. С. 149–163. DOI: 10.14990/0002000143.

7. Ulfa Y., Igarashi Y., Takahata K. et al. A comparison of team-based learning and lecture-based learning on clinical reasoning and classroom engagement: a cluster randomized controlled trial. *BMC Medical Education*. 2021. 21. 444. DOI: 10.1186/s12909-021-02881-8.

8. Active Learning Activities. *Centre for Teaching Excellence, University of Waterloo :* website. URL: https://uwaterloo.ca/centre-for-teaching-excellence/catalogs/tip-sheets/active-learning-activities (дата звернення: 30.08.2026).

9. 井上昌善. アクティブラ┌ニングとは？ 目的とメリット、┌校┌育での注意点. 先生コネクト┌員向けサイト: website. URL: https://www.asahi.com/sensei-connect/articles/15714650#h76sm9l3zu1kd7ai5dhdvldq8aeza2 (дата звернення: 30.08.2026).

10. ┌井憲樹. ピア┌ラ┌ニングの┌果を高めるには能力差のあるペアを作るのが有┌だ: *RIETI*（┌立行政法人┌┌産業┌究所、英語名┌：*The Research Institute of Economy, Trade and Industry):* website. URL: https://www.rieti.go.jp/jp/special/special_report/185.html (дата звернення: 30.08.2026).

11. ┌岡洋子. 日本語┌日本語┌育を┌究する 第33回 ピア┌ラ┌ニング. ┌立行政法人┌際交流基金（*The Japan Foundation*、*JF*）: website. URL: https://www.jpf.go.jp/j/project/japanese/teach/tsushin/research/033.html (дата звернення: 30.08.2026).

12. 助川晃洋. 反┌授業の予習段階における紙┌材の活用可能性 ： アクティブ┌ラ┌ニングを促すために. ┌士┌大┌大┌院人文科┌┌究科. 2024. С. 102–108. URL: https://kokushikan.repo.nii.ac.jp/records/15779 (дата звернення: 30.08.2026).

13. 高野泰臣, 前川啓輔, 上野春毅, 山川┌人, 小松川浩. フルオンライン化した完全習得型反┌授業の┌┌と評┌. ┌育システム情報┌┌誌. 2024. 41, 3. С. 240–252. DOI: 10.14926/jsise.41.240.

14. 杉田浩崇.連載〈┌育〉を哲┌してみよう┌5主体が立ちあがるとき：アクティブ┌ラ┌ニング再考（2）.看護┌育. 2019. 60, 12. С. 1038–1042. DOI: 10.11477/mf.1663201387.

15. Kachmarchyk S. Ways of memory processes improvement during the English language classes in institutions of higher education. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy.* 2020. 8, 2. С. 33–41. DOI: 10.31548/hspedagog2020.02.033.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 5
ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 004.8:81'33
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.30

КЛАСИФІКАЦІЯ МУЛЬТИАГЕНТНИХ СИСТЕМ ТА ТИПІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ AI-АГЕНТІВ ДЛЯ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФІЛОЛОГІЇ

CLASSIFICATION OF MULTI-AGENT SYSTEMS AND TYPOLOGY OF AI-AGENT FUNCTIONS TO SUPPORT SCHOLARLY ACTIVITY IN PHILOLOGY

Асаулюк А.А.,
orcid.org/0009-0004-0720-7212
аспірант кафедри прикладної лінгвістики
Ужгородського університету

Кут В.І.,
orcid.org/0000-0001-5267-331X
кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін
Ужгородського університету

Пасічник В.В.,
orcid.org/0000-0002-5231-6395
доктор технічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем та мереж
Національного університету «Львівська політехніка»,
професор, завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін
Ужгородського університету

Розвиток великих мовних моделей та агентних технологій створює передумови для переходу від універсальних засобів генеративного штучного інтелекту до функціонально спеціалізованих AI-агентів для підтримки науково-дослідницької діяльності. Особливої актуальності такий підхід набуває у філології, де формалізовані процедури опрацювання мовних і текстових даних поєднуються з контекстно залежними аналітичними, перекладацькими та інтерпретаційними операціями. Метою дослідження є розроблення функціональної типізації AI-агентів для підтримки філологічних досліджень та визначення особливостей їх застосування. Запропонований підхід ґрунтується на декомпозиції дослідницьких сценаріїв, нормалізації та групуванні функцій за їх спорідненістю. При цьому функціональні типи не задаються апріорі, а формуються на основі структури реальних дослідницьких дій, що дає змогу враховувати специфіку різних видів роботи з мовними й текстовими даними. Проаналізовано п'ять сценаріїв: машинний переклад, корпусний аналіз, наукове дослідження, літературознавчий аналіз та мовну експертизу. Сформовано сукупність із 22 нормалізованих функцій і встановлено їх міжсценарний та предметно специфічний характер. Виокремлено сім типів AI-агентів, таких як координаційно-планувальний, пошуково-інформаційний, лінгвістичний, перекладацько-міжмовний, аналітичний, верифікаційно-контрольний та синтезувально-презентаційний. Визначено, що один функціональний тип може застосовуватися у різних сценаріях, а реалізація окремого сценарію потребувати взаємодії кількох типів. Встановлено співвідношення між функціональною інваріантністю типу та контекстною варіативністю його реалізації. Запропонована типізація обґрунтовує композиційну організацію AI-підтримки відповідно до структури конкретного філологічного завдання та збереження за дослідником відповідальності за наукову інтерпретацію й остаточні висновки. Отримані результати можуть бути використані для проєктування людиноцентричних мультиагентних систем підтримки філологічних досліджень.

Ключові слова: штучний інтелект, AI-агент, мультиагентна система, великі мовні моделі, функціональна типізація, філологічне дослідження**.**

The development of large language models and agentic technologies creates opportunities for transitioning from general-purpose generative AI tools to functionally specialized AI agents for supporting research activities. This approach is particularly relevant to philology, where formalized procedures for processing linguistic and textual data are combined with context-dependent analytical, translation, interpretive, and expert operations. The aim of the study is to develop a functional typology of AI agents for supporting philological research and to determine the specific features of their application. The proposed approach is based on the decomposition of research scenarios, normalization of identified functions, and their grouping according to functional similarity. Five scenarios were analyzed: machine translation, corpus analysis, scientific research, literary analysis, and linguistic expert analysis. The decomposition resulted in 22 normalized functions, a

substantial proportion of which are cross-scenario, while others demonstrate domain-specific specialization. The analysis distinguishes deterministic operations suitable for traditional software tools, context-dependent and adaptive functions appropriate for AI-agent support, and functions requiring scientific interpretation and expert judgment, for which responsibility remains with the researcher. Seven types of AI agents were identified: coordination and planning, information search and retrieval, linguistic, translation and interlingual, analytical, verification and control, and synthesis and presentation agents. Their functional specialization remains relatively stable, while specific operations, resources, and outputs vary depending on the research task. Thus, the study establishes a relationship between the functional invariance of an agent type and the contextual variability of its implementation. The proposed typology provides a basis for the compositional organization of AI support, in which combinations of specialized agents are configured according to the functional structure of a particular philological task. The results can be used to design human-centered multi-agent systems while preserving human responsibility for scientific interpretation, expert evaluation, and final conclusions.

Key words: artificial intelligence, AI agent; multi-agent system, large language models, functional typology, philological research.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту та великих мовних моделей (Large Language Models, LLM) зумовив перехід від генерування й трансформації тексту до агентного підходу. AI-агенти здатні виконувати послідовності взаємопов'язаних дій, використовувати зовнішні інформаційні ресурси та програмні інструменти, враховувати проміжні результати й взаємодіяти з іншими спеціалізованими компонентами. Особливого значення такий підхід набуває у філологічних дослідженнях, де формалізовані процедури опрацювання мовних і текстових даних поєднуються з контекстно залежними пошуковими, лінгвістичними, перекладацькими, аналітичними, верифікаційними та інтерпретаційними функціями. Їхня різнорідність зумовлює потребу у функціонально диференційованій AI-підтримці, за якої детерміновані операції можуть виконуватися традиційними програмними засобами, контекстно залежні й багатоетапні функції – спеціалізованими AI-агентами, а наукова інтерпретація та остаточні дослідницькі рішення залишаються відповідальністю дослідника.

У цьому контексті актуальною є проблема функціональної типізації AI-агентів для підтримки філологічних досліджень, що передбачає визначення спільних і предметно специфічних функцій та їх об'єднання за функціональною спорідненістю. Один функціональний тип може застосовуватися у різних дослідницьких сценаріях, тоді як конкретний сценарій може потребувати взаємодії кількох спеціалізованих AI-агентів. Тому функціональну типізацію доцільно розглядати не як фіксований перелік агентних ролей, а як основу композиційної організації AI-підтримки відповідно до функціональної структури конкретного філологічного дослідження.

Метою дослідження є розроблення функціональної типізації AI-агентів для підтримки науково-дослідницької діяльності у галузі філології та визначення особливостей застосування виділених функціональних типів у різних сценаріях роботи з мовними й текстовими даними. Для досягнення поставленої мети передбачається: систематизувати основні функції, що виникають під час виконання типових філологічних дослідницьких завдань; визначити функції, для яких доцільним є використання спеціалізованих AI-агентів; здійснити їх групування за функціональним призначенням; охарактеризувати отримані типи AI-агентів та особливості їх застосування в різних сценаріях філологічного дослідження; визначити місце людини-дослідника у функціонально організованому середовищі AI-підтримки.

Аналіз останніх досліджень. Стрімке поширення великих мовних моделей активізувало дослідження їхнього застосування у лінгвістиці, перекладознавстві, корпусних і літературознавчих студіях, мовному редагуванні та науково-дослідницькій діяльності. Сучасні підходи виходять за межі генерування тексту й охоплюють аналітичні, класифікаційні, анотаційні, перекладацькі та верифікаційні функції. У лінгвістичних дослідженнях LLM використовуються для класифікації та анотування мовних даних із збереженням допоміжної ролі щодо експертного судження [1, с. 319–328; 2, с. 930–957], зокрема у багатомовних середовищах [3, с. 17–40]. Двоетапний підхід *explain-then-annotate* демонструє доцільність декомпозиції складних завдань на спеціалізовані операції [4, с. 165–190]. У корпусній лінгвістиці підтверджено можливості LLM для аналізу мовних закономірностей за умови їх поєднання з традиційними корпусними інструментами та експертною інтерпретацією [5].

У машинному перекладі дослідження підтверджують потенціал LLM для багатомовних завдань та залежність результатів від мови, ресурсного забезпечення й характеру завдання [6, с. 2765–2781; 7, с. 73–95]. Варіативність ефективності моделей щодо окремих лінгвістичних явищ [8] дає підстави розглядати переклад як комплекс мовних, семантичних, термінологічних і верифікаційних функцій. Аналогічна функціональна диференціація простежується у мовній експертизі: результативність граматичного коригування залежить від типу помилок і моделі [9, с. 11952–11967], а виявлення, виправлення та пояснення помилок розглядаються як окремі опе-

рації [10, с. 754–781]. Ефективність стилістичного перетворення також залежить від мови та способу налаштування моделей [11, с. 523–539].

У літературознавстві LLM застосовуються для підтримки аналізу та інтерпретації текстів без заміщення професійного дослідницького судження [12, с. 449–474]. Перспективним є їх поєднання з формалізованими літературознавчими моделями, зокрема GLASS [13], та графами знань [14]. Широкий спектр застосувань LLM у літературознавстві водночас супроводжується обмеженнями у складних інтерпретаційних завданнях і потребою людського оцінювання [15]. У ширшому науково-дослідницькому процесі LLM можуть підтримувати різні етапи якісного дослідження за умови збереження дослідницького судження [16]. У системі Agent Laboratory дослідницький процес структуровано за окремими стадіями, а участь людини у контролі та коригуванні роботи системи сприяє підвищенню якості результатів [17, с. 5977–6043].

Отже, наявні дослідження підтверджують можливість застосування LLM до широкого спектра операцій із мовними й текстовими даними, однак переважно розглядають окремі завдання, інструменти або сценарії. Недостатньо систематизованою залишається функціональна організація AI-підтримки філологічного дослідження, зокрема визначення спільних і предметно специфічних функцій, їх об'єднання у функціональні типи AI-агентів та встановлення особливостей застосування цих типів у різних дослідницьких сценаріях із збереженням відповідальності дослідника за наукову інтерпретацію, експертне оцінювання та остаточні висновки.

Виклад основного матеріалу. Функціональна типізація AI-агентів ґрунтується на представленні філологічної науково-дослідницької діяльності як сукупності взаємопов'язаних функцій, склад яких визначається конкретним завданням. Вихідною одиницею аналізу є функція – логічно завершена дія або сукупність дій, спрямованих на отримання проміжного чи кінцевого результату дослідження незалежно від технологічного засобу її реалізації. Для визначення функціональної структури AI-підтримки обрано п'ять сценаріїв: машинний переклад, корпусний аналіз, наукове дослідження, літературознавчий аналіз та мовну експертизу. Кожний сценарій декомпозується на функції за змістом дослідницьких дій, після чого здійснюється їх нормалізація: семантично близькі дії об'єднуються під спільним позначенням, а відмінні за метою або характером операції зберігаються окремо. Це дає змогу виокремити міжсценарні та предметно специфічні функції.

Для нормалізованих функцій визначається характер підтримки з розмежуванням детермінованих операцій, що можуть виконуватися традиційними програмними засобами; контекстно залежних і адаптивних функцій, для яких доцільна AI-агентна підтримка; та функцій наукової інтерпретації, експертного оцінювання й остаточного прийняття дослідницьких рішень, відповідальність за які зберігається за дослідником. Послідовність функціональної типізації наведено на рис. 1.

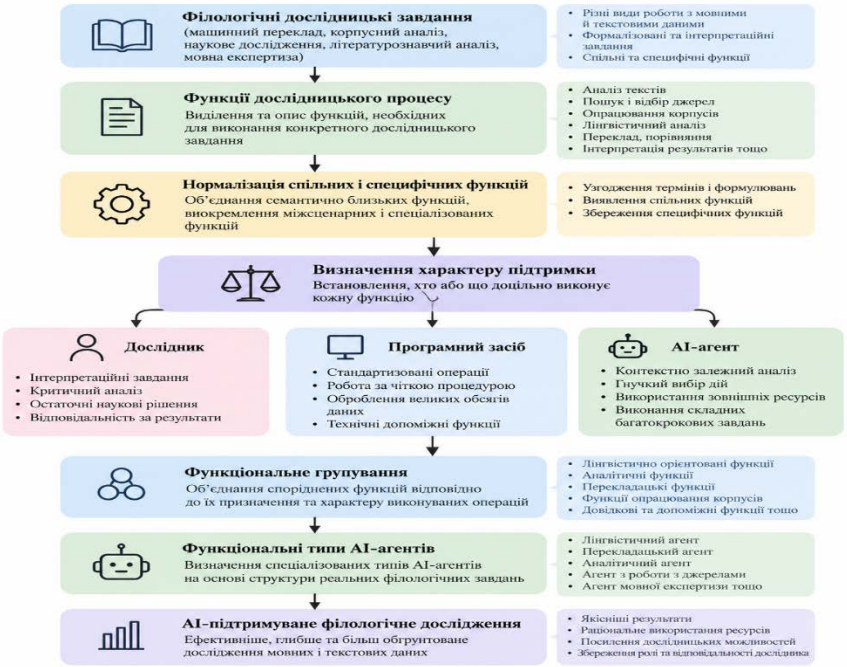

Рис. 1. Концептуальна схема функціональної типізації AI-агентів для підтримки філологічних досліджень

Наступним етапом є встановлення функціональної спорідненості нормалізованих функцій. Для цього враховуються їх призначення у дослідницькому процесі, характер виконуваних операцій, тип опрацьовуваної інформації та очікуваний результат. При цьому тип не ототожнюється з окремою програмною реалізацією або конкретною мовною моделлю і не передбачає відповідності «одна функція – один агент». Один тип може охоплювати декілька споріднених функцій, а його конкретне наповнення змінюватися залежно від дослідницького сценарію.

Функції, для яких доцільна AI-агентна підтримка, групуються за спорідненістю призначення, характеру опрацьовуваної інформації та виконуваних операцій. Отже, функціональні типи AI-агентів не задаються апріорі, а формуються в результаті декомпозиції, нормалізації та групування функцій дослідницьких сценаріїв. Один функціональний тип може об'єднувати декілька змістово споріднених функцій, що дає змогу уникнути надмірного дроблення дослідницького процесу за принципом «одна функція – один агент».

Функції філологічного дослідження відрізняються за характером операцій, залежністю від контексту, потребою у зовнішніх інформаційних ресурсах та рівнем залучення дослідника, що визначає доцільний спосіб їх технологічної підтримки. Детерміновані операції, процедура виконання яких може бути визначена наперед, доцільно реалізовувати традиційними програмними засобами. До них належать окремі процедури попереднього опрацювання тексту, токенізації, технічного анотування, формування кількісних показників і статистичного опрацювання даних. Натомість контекстно залежні функції, зокрема семантичний і стилістичний аналіз, термінологічне узгодження, контекстне уточнення перекладу, порівняльний і критичний аналіз, потребують урахування мовного, семантичного та дослідницького контексту, що обґрунтовує застосування функціонально спеціалізованих AI-агентів. Доцільність AI-агентної підтримки посилюється для багатоетапних завдань, що передбачають декомпозицію, визначення й коригування послідовності дій відповідно до проміжних результатів. Такі агенти можуть взаємодіяти з електронними бібліотеками, науковими базами даних, корпусами, словниками, термінологічними ресурсами та спеціалізованими програмними інструментами, зберігаючи контекст попередніх етапів дослідження. Важливою наскрізною функцією є верифікація, що охоплює зіставлення результатів із джерелами, виявлення мовних, семантичних, стилістичних і термінологічних невідповідностей та коригування проблемних фрагментів. Водночас технологічна можливість виконання певної функції засобами AI не означає доцільності передавання йому відповідної дослідницької відповідальності. Функції, пов'язані з науковою інтерпретацією, формуванням авторської дослідницької позиції, експертним оцінюванням та прийняттям остаточних рішень, мають залишатися за дослідником. AI може забезпечувати пошук альтернатив, виявлення зв'язків, перевірку аргументації та підготовку допоміжних матеріалів, однак остаточне наукове судження належить людині. Таким чином, функціональна організація філологічного дослідження охоплює три форми підтримки: виконання детермінованих операцій традиційними програмними засобами; AI-агентну підтримку контекстно залежних, багатоетапних та адаптивних функцій; безпосередню участь дослідника у науковій інтерпретації, експертному оцінюванні та прийнятті остаточних рішень. Їх поєднання формує людиноцентричне середовище AI-підтримки філологічного дослідження.

Для виявлення функціональної структури AI-підтримки проаналізовано п'ять сценаріїв роботи з мовними й текстовими даними: машинний переклад, корпусний аналіз, наукове дослідження, літературознавчий аналіз та мовну експертизу. Функціональний аналіз здійснювався на рівні дослідницьких дій, а не попередньо визначених AI-інструментів чи агентних ролей. Після декомпозиції сценаріїв семантично близькі функції було узгоджено за змістом і найменуванням, у результаті чого сформовано сукупність із 22 нормалізованих функцій. Сценарій машинного перекладу охоплює лінгвістичний і термінологічний аналіз, переклад, контекстно-семантичне уточнення, зіставлення вихідного та цільового текстів і верифікацію результату. Корпусний аналіз поєднує формування й попереднє опрацювання текстової вибірки, лінгвістичне анотування, кількісне та статистичне опрацювання, аналіз і виявлення закономірностей. Наукове дослідження охоплює планування, пошук і відбір джерел, критичний та порівняльний аналіз, виявлення дослідницьких прогалин, формування і перевірку інтерпретаційних гіпотез, верифікацію та синтез результатів. У літературознавчому аналізі функції лінгвістичного й семантичного опрацювання, порівняння та виявлення тематичних, стилістичних і образних зв'язків поєднуються з формуванням інтерпретаційних гіпотез, що потребують

подальшого фахового осмислення. Мовна експертиза охоплює лінгвістичний, семантичний, стилістичний і термінологічний аналіз, виявлення відхилень, формування рекомендацій та перевірку внесених змін, тоді як остаточне експертне оцінювання залишається функцією фахівця. Декомпозиція показала, що значна частина функцій має міжсценарний характер. Зокрема, семантичний і порівняльний аналіз, верифікація, узагальнення та структуроване представлення результатів використовуються у декількох видах філологічної діяльності. Водночас окремі функції є предметно специфічними: переклад характерний насамперед для перекладацького сценарію, виявлення дослідницьких прогалин – для наукового дослідження, а аналіз мовних, стилістичних і термінологічних відхилень – для мовної експертизи. Отримані результати дають підстави формувати функціональні типи AI-агентів не за назвами дослідницьких сценаріїв, а за спорідненістю функцій. Відповідно, один функціональний тип AI-агента може використовуватися у декількох сценаріях, тоді як реалізація одного сценарію може потребувати взаємодії кількох функціонально спеціалізованих AI-агентів. Узагальнення результатів декомпозиції наведено в табл. 1. Порівняльний аналіз досліджуваних сценаріїв показав, що значна частина виділених функцій повторюється або має близьке призначення в різних видах філологічної діяльності. Це стало підставою для їх групування та визначення функціональних типів AI-агентів. Під функціональним типом AI-агента розуміється узагальнена форма спеціалізації AI-підтримки, що об'єднує змістово споріднені функції за їх призначенням у дослідницькому процесі, характером операцій і типом опрацьовуваної інформації.

Функціональний тип не ототожнюється з конкретною програмною реалізацією або мовною моделлю. Типізація також не передбачає відповідності «одна функція – один агент»: споріднені операції об'єднуються в межах одного функціонального типу. За результатами функціонального аналізу виокремлено сім типів AI-агентів: координаційно-планувальний, пошуково-інформаційний, лінгвістичний, перекладацько-міжмовний, аналітичний, верифікаційно-контрольний та синтезувально-презентаційний. Координаційно-планувальний AI-агент забезпечує структурування багатоетапного дослідницького завдання, визначення послідовності дій, узгодження етапів із проміжними результатами та підтримання логічної цілісності дослідницького процесу. Пошуково-інформаційний AI-агент орієнтований на пошук і відбір релевантних джерел, формування та структурування текстових вибірок і первинну систематизацію матеріалу з використанням відповідних інформаційних ресурсів. Лінгвістичний AI-агент об'єднує функції лінгвістичного й семантичного аналізу, термінологічного узгодження, контекстно-семантичного уточнення та виявлення мовних, стилістичних і термінологічних відхилень. Конкретний склад цих функцій визначається дослідницьким сценарієм. Перекладацько-міжмовний AI-агент спеціалізується на перекладі та встановленні між-

Таблиця 1

Функціональна структура досліджуваних сценаріїв філологічної діяльності

Сценарій	Основні групи функцій	Специфічні функції	Характер AI-підтримки
Машинний переклад	лінгвістичні, семантичні, термінологічні, порівняльні, верифікаційні	переклад; контекстно-семантичне уточнення перекладацького результату	перекладацька та лінгвістична підтримка з подальшою перевіркою результату
Корпусний аналіз	пошукові, підготовчі, лінгвістичні, кількісні, аналітичні	формування корпусної вибірки; токенізація й анотування; кількісний і статистичний аналіз	поєднання програмного опрацювання даних з AI-підтримуваним аналізом та інтерпретацією
Наукове дослідження	пошукові, інформаційні, критико-аналітичні, верифікаційні, синтезувальні	виявлення дослідницьких прогалин; формування й перевірка інтерпретаційних гіпотез	підтримка пошуку, аналізу, зіставлення, верифікації та синтезу за збереження дослідницької відповідальності людини
Літературознавчий аналіз	лінгвістичні, семантичні, порівняльні, контекстуальні, інтерпретаційні	аналіз тематичних та образних структур; формування інтерпретаційних гіпотез	аналітична підтримка з обов'язковою фаховою інтерпретацією результатів
Мовна експертиза	лінгвістичні, семантичні, термінологічні, контрольні	виявлення мовних, стилістичних і термінологічних відхилень; формування рекомендацій	автоматизоване виявлення та аналіз відхилень із завершальним експертним оцінюванням

мовних відповідностей з урахуванням контексту, функціонального призначення тексту й предметної термінології. Аналітичний AI-агент призначений для порівняння досліджуваних об'єктів, виявлення закономірностей і зв'язків, критичного аналізу джерел і результатів та визначення дослідницьких прогалин. Його спеціалізація пов'язана передусім із відношеннями між даними, текстами, джерелами та дослідницькими позиціями. Верифікаційно-контрольний AI-агент забезпечує перевірку проміжних і кінцевих результатів, їх зіставлення з вихідними даними та джерелами, виявлення невідповідностей і суперечностей. Його функції мають наскрізний характер, однак автоматизована верифікація не замінює остаточного експертного оцінювання. Синтезувально-презентаційний AI-агент інтегрує результати попередніх етапів, забезпечує їх узагальнення, структурування та формування зв'язного текстового представлення. Узагальнення отриманої типізації наведено в табл. 2. Запропонована типізація має функціональний, а не професійно-рольовий характер: виділені типи визначають спеціалізацію AI-підтримки й можуть використовуватися в різних видах філологічної діяльності. Вони не є ізольованими та під час виконання конкретного завдання можуть взаємодіяти послідовно або паралельно, передаючи результати між пошуково-інформаційними, лінгвістичними, перекладацько-міжмовними, аналітичними, верифікаційно-контрольними та синтезувально-презентаційними функціями.

Це створює основу для композиційної організації AI-підтримки, склад і взаємодія компонентів якої визначаються функціональною структурою конкретного дослідницького завдання. Водночас типізація не передбачає передавання AI всього дослідницького процесу. Формування остаточних інтерпретацій, експертне оцінювання та прийняття кінцевих дослідницьких рішень залишаються відповідальністю дослідника, тоді як AI забезпечує інформаційну, аналітичну та верифікаційну підтримку. Отже, функціональний склад AI-підтримки визначається не назвою дослідницького сценарію, а сукупністю необхідних для його реалізації функцій, що дає змогу формувати

Таблиця 2

Функціональні типи AI-агентів для підтримки філологічних досліджень

Функціональний тип AI-агента	Основне призначення	Характерні функції	Типові сфери застосування
Координаційно-планувальний	Організація та структурування дослідницького процесу	планування послідовності дій; узгодження етапів і проміжних результатів	усі комплексні багатоетапні сценарії
Пошуково-інформаційний	Формування інформаційної основи дослідження	пошук і відбір джерел; формування та структурування текстових вибірок	корпусний аналіз, наукове дослідження, літературознавчий аналіз, перекладацькі та експертні завдання
Лінгвістичний	Аналіз мовних і семантичних характеристик тексту	лінгвістичний і семантичний аналіз; термінологічне узгодження; контекстно-семантичне уточнення; виявлення мовних і стилістичних відхилень	машинний переклад, корпусний і літературознавчий аналіз, мовна експертиза
Перекладацько-міжмовний	Міжмовне перетворення тексту	переклад; формування міжмовних відповідностей у взаємодії з лінгвістичними та термінологічними функціями	машинний і дослідницький переклад, міжмовне зіставлення
Аналітичний	Виявлення зв'язків, закономірностей і відмінностей	виявлення закономірностей; порівняльний і критичний аналіз; виявлення дослідницьких прогалин	корпусний аналіз, наукове та літературознавче дослідження
Верифікаційно-контрольний	Перевірка та контроль отриманих результатів	верифікація результатів; виявлення невідповідностей і суперечностей	усі досліджувані сценарії
Синтезувально-презентаційний	Інтеграція та представлення результатів	синтез і узагальнення; формування структурованого текстового представлення	наукове дослідження, корпусний і літературознавчий аналіз, мовна експертиза, представлення результатів перекладу

Таблиця 3

Особливості застосування функціональних типів AI-агентів у різних сценаріях філологічного дослідження

Тип AI-агента	Машинний переклад	Корпусний аналіз	Наукове дослідження	Літературознавчий аналіз	Мовна експертиза
Координаційно-планувальний	Організація етапів аналізу, перекладу й перевірки	Координація підготовки корпусу, аналізу та узагальнення	Планування пошуку, аналізу, верифікації й синтезу	Організація послідовності роботи з текстами та видів аналізу	Організація етапів перевірки й оцінювання
Пошуково-інформаційний	Пошук термінологічних, довідкових і паралельних ресурсів	Відбір джерел і формування текстової вибірки	Пошук і відбір релевантних наукових джерел	Пошук творів, критичних і контекстуальних матеріалів	Пошук нормативних, словникових і термінологічних ресурсів
Лінгвістичний	Мовний, семантичний і термінологічний аналіз; уточнення перекладу	Аналіз мовних одиниць, структур і контекстів	Семантичне зіставлення матеріалів і термінологічний аналіз	Мовно-семантичний і стилістичний аналіз художнього тексту	Виявлення й аналіз мовних, стилістичних і термінологічних відхилень
Перекладацько-міжмовний	Формування перекладу та міжмовних відповідностей	Підтримка паралельних і зіставних корпусних досліджень	Опрацювання іншомовних джерел і термінологічних відповідників	Зіставлення оригіналів і перекладів	Аналіз міжмовної відповідності
Аналітичний	Порівняння перекладацьких рішень і виявлення систематичних відмінностей	Виявлення закономірностей і порівняння мовних характеристик	Критичний і порівняльний аналіз; виявлення дослідницьких прогалин	Порівняння текстів, мотивів, образів і структур	Порівняння варіантів та аналіз характеру відхилень
Верифікаційно-контрольний	Перевірка змістової, мовної й термінологічної відповідності	Перевірка узгодженості результатів із корпусними даними	Перевірка тверджень, джерел та узгодженості результатів	Перевірка відповідності аналітичних тверджень текстовому матеріалу	Перевірка відповідності нормативним або заданим вимогам
Синтезувально-презентаційний	Формування узгодженого представлення результату	Узагальнення закономірностей і представлення результатів	Інтеграція результатів та формування структурованого викладу	Систематизація результатів різних видів аналізу	Структурування результатів експертизи та рекомендацій

різні композиції спеціалізованих AI-агентів відповідно до конкретного філологічного завдання.

Виділені функціональні типи AI-агентів мають міжсценарний характер, однак їх конкретне наповнення визначається структурою філологічного дослідницького завдання. Один тип може використовуватися в різних сценаріях, змінюючи характер опрацьовуваних даних, виконуваних операцій та очікуваних результатів. Тому запропонована типізація є основою для формування різних конфігурацій AI-підтримки, а не жорсткого закріплення агентів за окремими видами філологічної діяльності. Найбільш універсальними є координаційно-планувальний та пошуково-інформаційний типи. Перший забезпечує структурування й узгодження етапів багатоетапного дослідницького процесу, тоді як другий формує його інформаційну основу. Залежно від сценарію змінюються відповідно склад координованих операцій і типи залучених ресурсів – від корпусів, словників і термінологічних баз до наукових публікацій та літературних джерел. Виразну міжсценарну варіативність мають лінгвістичний та аналітичний типи. Лінгвістичний агент залежно від завдання забезпечує аналіз мовних і семантичних характеристик, термінологічне узгодження або виявлення мовних і стилістичних відхилень. Аналітичний агент орієнтований на встановлення закономірностей і значущих відношень між текстами, даними, джерелами та результатами, тоді як конкретний характер аналізу визначається метою дослідження. Перекладацько-міжмовний тип є більш спеціалізованим: його основною сферою є машинний переклад, проте відповідні функції можуть застосовуватися також під час роботи з іншомовними науковими джерелами, паралельними корпусами,

оригіналами й перекладами літературних творів та міжмовними відповідниками. Отже, предметна спеціалізація цього типу не виключає його міжсценарного застосування. Верифікаційно-контрольний тип має наскрізний характер і забезпечує перевірку відповідності результатів вихідним даним, джерелам, мовним, термінологічним або нормативним вимогам. Синтезувально-презентаційний тип використовується для інтеграції, узагальнення та структурованого представлення результатів попередніх етапів. При цьому верифікація й синтез не замінюють остаточного експертного оцінювання та формування наукового висновку дослідником. Таким чином, міжсценарність функціональних типів поєднується з варіативністю їх конкретного наповнення. Це дає змогу формувати конфігурацію AI-підтримки відповідно до функціональної структури конкретного дослідницького завдання. Порівняльне представлення застосування виділених типів AI-агентів у досліджуваних сценаріях наведено в табл. 3. Табл. 3 підтверджує відсутність відповідності «один тип – один сценарій»: більшість функціональних типів AI-агентів мають міжсценарний характер, а відмінності виникають на рівні їх конкретної реалізації. Це дає підстави розмежувати функціональну інваріантність типу та контекстну варіативність його реалізації. Інваріантною залишається основна спеціалізація AI-агента – координація, пошук, лінгвістичний аналіз, переклад, аналітичне опрацювання, верифікація або синтез, тоді як конкретні операції, ресурси, об'єкти та результати визначаються дослідницьким завданням.

Відповідно, AI-підтримку конкретного філологічного дослідження доцільно формувати композиційно, залучаючи необхідну комбінацію функціональних типів відповідно до структури завдання. Така організація поєднує відносно стійку спеціалізацію типів із контекстною адаптацією їх функцій, уникаючи як використання одного універсального AI-асистента для різнорідних операцій, так і надмірного дроблення процесу на вузькі агентні ролі. При цьому результати AI-агентів слугують основою для підтримки наукового судження, а відповідальність за інтерпретацію, експертне оцінювання та остаточні висновки зберігається за дослідником.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу розробити функціональну типізацію AI-агентів для підтримки науково-дослідницької діяльності у галузі філології. На основі декомпозиції п'яти сценаріїв – машинного перекладу, корпусного аналізу, наукового дослідження, літературознавчого аналізу та мовної експертизи – сформовано сукупність із 22 нормалізованих функцій. Встановлено, що значна їх частина має міжсценарний характер, тоді як окремі функції відображають специфіку конкретних видів роботи з мовними й текстовими даними.

За результатами групування споріднених функцій виокремлено сім функціональних типів AI-агентів: координаційно-планувальний, пошуково-інформаційний, лінгвістичний, перекладацько-міжмовний, аналітичний, верифікаційно-контрольний та синтезувально-презентаційний. Встановлено співвідношення між функціональною інваріантністю типу та контекстною варіативністю його реалізації: основна спеціалізація AI-агента залишається відносно стійкою, тоді як конкретні операції, інформаційні ресурси, об'єкти та результати визначаються предметом і метою дослідницького завдання.

На цій основі обґрунтовано композиційний принцип організації AI-підтримки, за якого для конкретного філологічного завдання формується необхідна комбінація функціонально спеціалізованих AI-агентів. Такий підхід дає змогу уникнути як використання одного універсального AI-асистента для різнорідних операцій, так і надмірного дроблення дослідницького процесу за принципом «одна функція – один агент».

Запропонована типізація ґрунтується на людиноцентричному підході: AI-агенти забезпечують інформаційну, аналітичну, перекладацьку, верифікаційну та синтезувальну підтримку, тоді як наукова інтерпретація, експертне оцінювання, остаточні дослідницькі рішення та відповідальність за сформульовані висновки залишаються за дослідником. Наукове значення результатів полягає у переході від фрагментарного розгляду окремих способів застосування LLM до цілісного функціонального представлення AI-підтримки філологічної науково-дослідницької діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням множини філологічних сценаріїв, емпіричною перевіркою запропонованої типізації, уточненням меж функціональної відповідальності AI-агентів і дослідника та розробленням моделей взаємодії спеціалізованих AI-агентів у комплексних філологічних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Koeva S. Large language models in linguistic research: The pilot and the copilot. *Proceedings of the Sixth International Conference on Computational Linguistics in Bulgaria (CLIB 2024).* Sofia, Bulgaria : Department of Computational Linguistics, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences, 2024. P. 319–328. URL: https://aclanthology.org/2024.clib-1.35/ ACL Anthology

2. Tan Z. et al. Large language models for data annotation and synthesis: A survey. *Proceedings of the 2024 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing.* 2024. P. 930–957. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.emnlp-main.54

3. Choi J. et al. GPTs are multilingual annotators for sequence generation tasks. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EACL 2024.* 2024. P. 17–40. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.findings-eacl.2

4. He X. et al. AnnoLLM: Making large language models to be better crowdsourced annotators. *Proceedings of the 2024 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies. Vol. 6: Industry Track.* 2024. P. 165–190. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.naacl-industry.15

5. Uchida S. Using early LLMs for corpus linguistics: Examining ChatGPT's potential and limitations. *Applied Corpus Linguistics.* 2024. Vol. 4. № 1. Art. 100089. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acorp.2024.100089

6. Zhu W. et al. Multilingual machine translation with large language models: Empirical results and analysis. *Findings of the Association for Computational Linguistics: NAACL 2024.* 2024. P. 2765–2781. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.findings-naacl.176

7. Pang J. et al. Salute the classic: Revisiting challenges of machine translation in the age of large language models. *Transactions of the Association for Computational Linguistics.* 2025. Vol. 13. P. 73–95. DOI: https://doi.org/10.1162/tacl_a_00730

8. Manakhimova S., Macketanz V., Avramidis E., Lapshinova-Koltunski E., Bagdasarov S., Möller S. Investigating the linguistic performance of large language models in machine translation. *Proceedings of the Ninth Conference on Machine Translation (WMT 2024).* Miami, Florida, USA : Association for Computational Linguistics, 2024. P. 355–371. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.wmt-1.28 ACL

9. Davis C. et al. Prompting open-source and commercial language models for grammatical error correction of English learner text. *Findings of the Association for Computational Linguistics: ACL 2024.* 2024. P. 11952–11967. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.findings-acl.711

10. Song Y. et al. GEE! Grammar error explanation with large language models. *Findings of the Association for Computational Linguistics: NAACL 2024.* 2024. P. 754–781. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.findings-naacl.49

11. Mukherjee S., Ojha A. K., Dušek O. Are large language models actually good at text style transfer? *Proceedings of the 17th International Natural Language Generation Conference.* 2024. P. 523–539. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2024.inlg-main.42

12. Akazawa M., Gius E. Literaturwissenschaftlich Arbeiten mit großen Sprachmodellen? Zwei Experimentreihen zur Textgenerierung mit Künstlicher Intelligenz. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik.* 2025. Vol. 55. P. 449–474. DOI: https://doi.org/10.1007/s41244-025-00383-4

13. Dong F., Zeng Y., Sang Y., Shen H. Structuralist approach to AI literary criticism: Leveraging Greimas Semiotic Square for large language models. *Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society.* 2025. Vol. 47. URL: eScholarship record Escholarship

14. Hagen T., Omeliyanenko J., Ehrmanntraut A., Hotho A., Zehe A., Jannidis F. Enriching large language models with knowledge graphs for computational literary studies. *Handbook on Neurosymbolic AI and Knowledge Graphs.* Frontiers in Artificial Intelligence and Applications. 2025. DOI: https://doi.org/10.3233/FAIA250240

15. Mozaffari N., Mehrangmarani B., Khorramrouz A**.** Applications, performance, and research gaps of large language models in literary studies: A scoping review. *Human Behavior and Emerging Technologies.* 2026. Vol. 2026, № 1. Art. 8695447. 16 p. DOI: https://doi.org/10.1155/hbe2/8695447

16. Roberts J., Baker M., Andrew J. Artificial intelligence and qualitative research: The promise and perils of large language model (LLM) "assistance". *Critical Perspectives on Accounting.* 2024. Vol. 99. Art. 102722. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cpa.2024.102722

17. Schmidgall S., Su Y., Wang Z., Sun X., Wu J., Yu X., Liu J., Moor M., Liu Z., Barsoum E. Agent Laboratory: Using LLM agents as research assistants. *Findings of the Association for Computational Linguistics: EMNLP 2025.* Suzhou, China : Association for Computational Linguistics, 2025. P. 5977–6043. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2025.findings-emnlp.320

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.112.2'38:811.111'38:811.161.2'38
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.31

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ В КОНТРАСТИВНОМУ ВИМІРІ: НІМЕЦЬКА, АНГЛІЙСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА МОВИ

THE STYLISTIC POTENTIAL OF LEXICON AND PHRASEOLOGY IN A CONTRASTIVE PERSPECTIVE: GERMAN, ENGLISH, AND UKRAINIAN

Баран У.С.,
orcid.org/0000-0002-2902-321X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та методики викладання
Бердянського державного педагогічного університету

У статті досліджено стилістичний потенціал лексичних і фразеологічних одиниць у контрастивному та міжкультурному аспектах. Особливу увагу приділено зіставленню німецької, української та англійської мов з урахуванням нормативної, експресивної, функціональної, територіальної, соціальної та національно-культурної маркованості мовних одиниць. Окреслено основні завдання контрастивної стилістики: визначення параметрів зіставлення стилістичних елементів, обґрунтування бази порівняння, виявлення структурно-функціональних розбіжностей між мовами та встановлення способів адекватної передачі стилістичного значення в перекладі. Проаналізовано особливості стилістично диференційованої, професійної та соціально маркованої лексики, іншомовних запозичень, метафорики, символіки, синонімії, антонімії та фразеології. На матеріалі німецьких, українських та англійських прикладів показано, що формальна відповідність мовних одиниць не завжди забезпечує збереження їхнього стилістичного та культурного значення. Встановлено, що близькі за денотативним змістом одиниці можуть відрізнятися рівнем експресивності, сферою функціонування, соціальною чи територіальною маркованістю та культурними асоціаціями. Доведено, що адекватний переклад стилістично маркованих одиниць потребує врахування не лише денотативного змісту, а й конотацій, функціональної належності, комунікативної ситуації, соціального та національно-культурного контексту. Зроблено висновок про важливість контрастивно-стилістичного аналізу для дослідження міжмовних відмінностей, підвищення якості перекладу та ефективності міжкультурної комунікації.

Ключові слова: контрастивна стилістика, міжкультурна стилістика, стилістичний потенціал, лексика, фразеологія, конотація, функціональний стиль, переклад, німецька мова, українська мова, англійська мова.

The article examines the stylistic potential of lexical and phraseological units from contrastive and intercultural perspectives. Particular attention is paid to the comparison of German, Ukrainian, and English, taking into account the normative, expressive, functional, territorial, social, and national-cultural markedness of linguistic units. The main objectives of contrastive stylistics are outlined, including the identification of parameters for comparing stylistic elements, the justification of the basis of comparison, the identification of structural and functional differences between languages, and the determination of ways to adequately convey stylistic meaning in translation. The study analyzes stylistically differentiated, professional, and socially marked vocabulary, foreign borrowings, metaphor, symbolism, synonymy, antonymy, and phraseology. Examples from German, Ukrainian, and English demonstrate that formal correspondence between linguistic units does not always ensure the preservation of their stylistic and cultural meanings. It is established that units with similar denotative meanings may differ in their degree of expressiveness, functional domain, social or territorial markedness, and cultural associations. The study demonstrates that adequate translation of stylistically marked units requires consideration not only of their denotative content but also of connotations, functional affiliation, communicative situation, and social and national-cultural context. The article concludes that contrastive-stylistic analysis is important for identifying interlingual differences, improving translation quality, and enhancing the effectiveness of intercultural communication.

Key words: contrastive stylistics, intercultural stylistics, stylistic potential, vocabulary, phraseology, connotation, functional style, translation, German, Ukrainian, English.

Постановка проблеми. Сучасні мовознавчі студії дедалі частіше звертаються до зіставного вивчення мов, що зумовлено активізацією міжнародної комунікації, розвитком перекладознавства, міжкультурної взаємодії та методики викладання іноземних мов. У цьому контексті особливого значення набуває контрастивна, або зіставна, стилістика, предметом якої є виявлення спільного та специфічного у стилістичних системах споріднених і неспоріднених мов.

Зіставлення мов на стилістичному рівні дає змогу встановити не лише формальні відповідності між окремими лексичними одиницями, а й закономірності їх функціонування в різних комунікативних ситуаціях. Особливо актуальним це є для німецької, української та англійської мов, які активно взаємодіють у сучасному інформаційному, академічному, професійному та культурному просторі.

Проблема полягає в тому, що навіть за наявності формального словникового відповідника стилістичне навантаження слова або фразеологізму може істотно відрізнятися. Відповідно, перекла-

дач або викладач іноземної мови має враховувати не лише значення мовної одиниці, а й її стилістичне забарвлення, комунікативну функцію та культурну специфіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Контрастивна стилістика формується в межах ширшої парадигми порівняльної та контрастивної лінгвістики й спрямована на виявлення спільного та специфічного у стилістичних системах споріднених і неспоріднених мов. Одним із важливих напрямів її розвитку є зіставлення стилістичних засобів німецької та української мов з урахуванням їх функціонування у різних типах текстів. Саме такий підхід представлено у праці С. М. Іваненко, де інтерлінгвальна та міжкультурна стилістика розглядається як галузь, що досліджує спільні й специфічні характеристики стилістичних систем мов, а серед її завдань визначаються зіставлення лексики, фразеології, стилістичної тональності та пошук засобів передачі стилістичних елементів у перекладі [9].

В українському германістичному контексті важливе місце посідає праця Є. П. Тимченко «Порівняльна стилістика німецької та української мов», у якій зіставлення стилістичних систем двох мов розглядається як окремий напрям лінгвістичного аналізу [10]. Важливим продовженням цієї наукової традиції є навчально-методичний посібник У. С. Баран «Контрастивна стилістика німецької та української мов» (2021), у якому послідовно розглянуто предмет і завдання порівняльної стилістики, її функціонування у процесі перекладу, стилістичні забарвлення та колорити, функціональні стилі, фоностилістику, стилістичні засоби й прийоми та принципи аналізу тексту [2].

Окремий аспект контрастивної стилістики становить дослідження фонетичної організації мовлення. У цьому напрямі показовою є праця У. С. Баран «Основи фоностилістики (в рамках курсу “Порівняльна стилістика німецької та української мов”)», присвячена фоностилістичним особливостям німецької та української мов [5]. Питання контрастивної фонетики також висвітлено У. Мюллер, яка аналізує німецьку мову як цільову щодо української як вихідної та акцентує увагу на артикуляційних відмінностях і труднощах їх подолання у процесі оволодіння мовою [12].

Значну увагу в сучасних дослідженнях приділено взаємозв'язку стилістики та перекладознавства. У цьому аспекті важливою є праця У. С. Баран «Інтертекстуальність як імпліцитна стратегія здійснення перекладу фахових текстів», яка актуалізує проблему передачі змістових і стилістичних характеристик тексту в процесі перекладу [1]. Перекладацький аспект простежується також у дослідженні лексико-граматичних особливостей німецько-українського літературного перекладу на матеріалі роману для юнацтва Корнелії Функе «Чорнильна кров» [3], що дає підстави розглядати контрастивну стилістику не лише як засіб системного зіставлення мов, а й як інструмент аналізу конкретних художніх текстів.

Зіставний аналіз може здійснюватися на рівні мікростилістики, тобто стилістики окремих мовних одиниць, і макростилістики, що охоплює функціональну та текстову стилістику [9; 2]. Такий підхід передбачає врахування не лише формальної організації мовних одиниць, а й їхньої функції, контекстуального значення, експресивності та комунікативного призначення. У цьому контексті праця Л. С. Данцл присвячена системному опису стилістики німецької мови та її основних категорій [8], тоді як англомовна традиція стилістичних досліджень, представлена, зокрема, працями G. N. Leech та P. Stockwell, розглядає стилістичний аналіз як комплексне дослідження способів організації мовної форми та її художньо-комунікативного ефекту [11; 13].

У межах цієї статті основну увагу зосереджено на лексичному та фразеологічному рівнях, оскільки саме вони особливо виразно репрезентують національно-культурну специфіку мов. Лексичний склад мови характеризується неоднорідністю стилістичного маркування: поряд із нейтральними одиницями функціонують експресивно забарвлена, функціонально-стилістична, територіально, соціально та професійно маркована лексика. Особливого значення набуває зіставлення таких одиниць у німецькій та українській мовах, оскільки однакові або близькі за денотативним значенням слова можуть мати різну конотативну, стилістичну чи культурну семантику [9; 2].

Не менш продуктивним є зіставлення фразеологічних одиниць. Фразеологізми концентрують значний культурний та експресивний потенціал, тому їхнє порівняння дає змогу виявити як універсальні способи образного осмислення дійсності, так і національно специфічні моделі. У процесі перекладу це зумовлює необхідність пошуку функціонально та стилістично адекватних відповідників, а в разі їх відсутності – застосування описових або контекстуальних засобів передачі значення [1; 2; 9].

Отже, аналіз наукових праць засвідчує, що сучасна контрастивна стилістика розвивається на перетині порівняльної лінгвістики, стилістики, перекладознавства та міжкультурної комунікації.

Водночас недостатньо дослідженим залишається комплексне зіставлення стилістичного потенціалу лексики та фразеології німецької, української та англійської мов з урахуванням їхньої експресивності, функціонально-стилістичної маркованості та національно-культурної специфіки. Саме цю проблему й покликана конкретизувати запропонована стаття.

Мета та завдання дослідження. Мета статті полягає у виявленні спільних і специфічних рис стилістичного потенціалу лексики та фразеології в німецькій, українській та англійській мовах.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. охарактеризувати основні параметри контрастивного стилістичного аналізу;
2. розмежувати стилістично нейтральну та стилістично марковану лексику;
3. проаналізувати нормативне, експресивне та функціональне стилістичне забарвлення;
4. дослідити територіальну, соціальну й професійну маркованість лексичних одиниць;
5. зіставити особливості фразеологічних одиниць у трьох мовах;
6. визначити проблеми передачі конотативного та культурного значення в перекладі.

Виклад основного матеріалу

1. Стилістично нейтральна та стилістично маркована лексика

У контрастивній стилістиці доцільно розмежовувати стилістично нейтральну та стилістично диференційовану лексику. Нейтральний словниковий фонд становить основу функціонування більшості функціональних стилів і виявляє значну подібність у різних мовах. Натомість стилістично маркована лексика характеризується додатковим значенням, пов'язаним із нормативною, експресивною, функціональною або соціальною сферою її використання.

Порівняймо:

German:
Haus, gehen, sprechen, essen

English:
house, go, speak, eat

Ukrainian:
будинок, іти, говорити, їсти

Наведені одиниці є переважно стилістично нейтральними. Проте заміна нейтрального слова стилістично маркованим може суттєво змінити характер висловлювання:

German:
sprechen – reden – quatschen

English:
speak – talk – chat

Ukrainian:
говорити – розмовляти – базікати

Останні одиниці характеризуються додатковими конотаціями. Наприклад, німецьке *quatschen* та українське *базікати* можуть передавати зневажливе або фамільярне ставлення до мовленнєвої діяльності.

Отже, прямий словниковий відповідник не завжди є стилістично еквівалентним.

2. Експресивне стилістичне забарвлення

Експресивність є важливим компонентом стилістичного значення. Вона властива лексичним одиницям усіх трьох мов і може передаватися іменниками, прикметниками, дієсловами та прислівниками. У вихідному матеріалі як приклад наведено німецькі одиниці *Krösus, Geizhals, Geizkragen* та їхні українські відповідники *багатій, скупердяй, скнара*.

Особливо показовим є порівняння:

Німецька	Англійська	Українська
Geizhals	*miser*	скнара
Geizkragen	*cheapskate*	скупердяй
Krösus	*Croesus / very rich person*	багатій

Важливо, що ці одиниці не є абсолютними синонімами. Їхня семантика формується на перетині денотативного значення та емоційно-оцінної характеристики.

Наприклад:

German: *Er ist ein Geizhals.*
English: *He is a miser.*
Ukrainian: *Він скнара.*

У трьох мовах висловлення має негативну оцінність, тому переклад зберігає не лише предметне значення, а й комунікативну установку мовця.

3. Функціональна стилістична маркованість

Функціональна стилістика пов'язана з належністю мовних одиниць до певної сфери комунікації. До такої лексики належать, зокрема, назви державних установ, офіційних документів, посад, політичних та адміністративних понять. У німецькій та українській мовах такими прикладами є *der Minister – міністр, die Bescheinigung – довідка, der Vertrag – договір*.

Англійські відповідники:

– *Minister – міністр – der Minister*;
– *certificate – довідка/свідоцтво – die Bescheinigung*;
– *contract – договір – der Vertrag*.

Проте функціональна еквівалентність залежить від конкретної адміністративної системи. Тому перекладач має враховувати не лише словникове значення, а й реалії відповідної країни.

4. Територіальна та національна варіативність

Територіальне забарвлення мови реалізується через національні варіанти, діалекти та територіальні дублети. Особливо виразною є така варіативність у німецькій мові, де виділяють німецьку мову Німеччини, австрійський та швейцарський варіанти, а також варіанти, пов'язані з Люксембургом і Ліхтенштейном.

Показовим є приклад:

German:
die Möhre – Німеччина
die Karotte – Австрія
gelbe Rüben – Швейцарія

В українській мові відповідна лексема *морква* не демонструє такого самого національного варіювання.

Подібні явища спостерігаємо й в англійській:

British English: *lorry*
American English: *truck*
British English: *flat*
American English: *apartment*
British English: *lift*
American English: *elevator*

Таким чином, переклад повинен враховувати не тільки мову, а й конкретний її національний варіант.

5. Запозичення та професійна лексика

Національне й соціальне стилістичне забарвлення значною мірою формується через іншомовні запозичення, терміни, професійну лексику та жаргонізми.

Особливо помітним є вплив англійської мови на сучасну німецьку та українську термінологію. Наприклад:

German: *der Computer, das Internet, downloaden, das Smartphone*
English: *computer, internet, download, smartphone*
Ukrainian: *комп'ютер, інтернет, завантажувати, смартфон*

Частина таких одиниць уже стала міжнародною. Водночас процес адаптації відбувається по-різному: англійська одиниця може зберігати графічну форму в одній мові й адаптуватися фонетично або орфографічно в іншій.

Окрему проблему становить професійний жаргон. У вихідному матеріалі наведено німецьке *Manus* у значенні «рукопис» як приклад одиниці, зрозумілої передусім представникам певної професійної сфери.

Аналогічні явища характерні для англійської:

doc → document
prof → professor
lab → laboratory

Такі скорочення можуть бути цілком природними для представників професійної групи, але стилістично неприйнятними в офіційному документі.

6. Символіка та метафоричний потенціал

Одна з найбільш складних проблем контрастивної стилістики пов'язана з тим, що однакові або подібні предметні позначення можуть мати різне символічне значення в різних культурах.

У вихідному матеріалі як приклад наведено лексему *Dorn* та українське *терен*. У німецькій культурній семантиці образ терну пов'язується із болем і стражданням, тоді як в українській – із труднощами та болем.

Подібні розбіжності спостерігаємо і в англійській мові:

English: *a thorn in someone's side*
German: *ein Dorn im Auge sein*
Ukrainian: *бути як кістка в горлі / дошкуляти комусь*

Формальна образність у мовах відрізняється, однак функція – передача ідеї перешкоди, подразнення або постійної проблеми – може бути близькою.

Це демонструє принципову закономірність контрастивної стилістики: спільність концептуального змісту не гарантує тотожності образної форми.

7. Фразеологічні одиниці як носії національно-культурної специфіки

Особливо високим стилістичним та культурним потенціалом характеризується фразеологія. У мовах розрізняють вільні словосполучення, стійкі сполуки та фразеологічні одиниці з повністю переосмисленим значенням.

Наприклад:

German:
Sand ins Getriebe streuen

Ukrainian:
ставити палки в колеса

English:
put a spoke in someone's wheel

Усі три одиниці передають ідею перешкоджання певному процесу, але використовують різні образи.

Ще один показовий приклад:

German: *auf den Hund kommen*
Ukrainian: *зійти на пси*

Обидві одиниці пов'язані зі значенням занепаду або втрати попереднього становища. У вихідному матеріалі зазначено, що подібність української конструкції могла підтримуватися історико-культурними контактами західноукраїнського регіону з німецькомовним культурним простором.

В англійській мові аналогічне значення може передаватися конструкціями:

to go downhill – занепадати, погіршуватися; *to fall on hard times* – переживати скрутні часи.

Отже, під час перекладу важливо встановлювати не формальну, а функціонально-семантичну та стилістичну відповідність.

8. Зоонімічні та образні компоненти фразеологізмів

Національно-культурна специфіка особливо виразно проявляється у фразеологізмах, компоненти яких мають символічне значення.

Наприклад:

German: *weder Fisch noch Fleisch*
Ukrainian: *ні риба ні м'ясо*
English: *neither fish nor fowl*

У цьому випадку три мови демонструють значну структурну та образну близькість.

Натомість інші фразеологізми мають різну образну основу:

German: *Eulen nach Athen tragen*
English: *carry coals to Newcastle*
Ukrainian: *їхати до Тули зі своїм самоваром* / *везти дрова до лісу*

Спільним є значення «робити щось зайве, приносити туди, де цього й так достатньо», але національні образи різні.

Саме такі приклади підтверджують, що фразеологія є одним із найважливіших рівнів репрезентації мовної картини світу.

9. Синонімія та стилістична варіативність

Стилістичний потенціал синонімії полягає у можливості добирати точні, образні та комунікативно відповідні засоби вираження.

Порівняймо:

German:
gehen – laufen – schreiten – schlendern
English:
go – walk – march – stroll
Ukrainian:
йти – ходити – крокувати – прогулюватися

Попри спільну денотативну основу, ці слова характеризуються різним ступенем експресивності, конкретизації та функціональної маркованості.

Наприклад:

Er schritt langsam durch den Saal.

Тут *schreiten* є стилістично виразнішим, ніж нейтральне *gehen*. В англійському перекладі відповідно до контексту може використовуватися *walked slowly*, а не механічний словниковий відповідник *proceeded*. Український переклад – *Він повільно крокував залом* – зберігає образність оригіналу.

10. Антонімія, антитеза та хіазм

Антонімічні відношення є важливим засобом створення антитези та хіазму. Механізм використання протилежних понять є спільним для різних мов, проте конкретний мовний матеріал може відрізнятися.

Наприклад:

German:
Alt und jung, arm und reich.
English:
The rich and the poor, the young and the old.
Ukrainian:
Багаті й бідні, молоді й старі.

У художньому або публіцистичному тексті порядок компонентів може бути змінений задля ритмічної чи композиційної виразності. Тому перекладачеві іноді доводиться відмовлятися від формальної відповідності заради збереження ритму та антитетичної структури.

11. Конотація як ключовий фактор перекладацької еквівалентності

Однією з центральних проблем контрастивного аналізу є конотація. Навіть якщо дві мовні одиниці збігаються за основним значенням, їхні емоційні, стилістичні або культурні компоненти можуть не збігатися.

Наприклад:

German: *Kind*
English: *child*
Ukrainian: *дитина*

– нейтральні відповідники.

Проте:

German: *Balg*
English: *brat*
Ukrainian: *шибеник / малий бешкетник*

мають додаткове оцінне значення.

Тому під час перекладу необхідно враховувати:

- денотативне значення;
- конотативне значення;
- емоційне забарвлення;
- функціональний стиль;
- соціальну маркованість;
- національно-культурну специфіку;
- комунікативну ситуацію.

Таким чином, адекватність перекладу визначається не буквальним збігом словникових відповідників, а здатністю цільового тексту виконувати ту саму комунікативно-стилістичну функцію.

Висновки. Проведений контрастивний аналіз засвідчує, що стилістичні системи німецької, української та англійської мов мають як спільні закономірності, так і виразну національно-культурну специфіку. Спільність виявляється передусім у наявності стилістично нейтральної та маркованої лексики, експресивних засобів, функціональних стилів, синонімічних та антонімічних відношень, метафоричних моделей і фразеологічних одиниць.

Водночас конкретна реалізація цих універсальних механізмів у кожній мові може істотно відрізнятися. Особливо це стосується територіально маркованої лексики, професійного та соціального жаргону, іншомовних запозичень, символіки та фразеології.

Зіставлення німецьких, українських та англійських прикладів показує, що міжмовна еквівалентність не завжди ґрунтується на формальній подібності. В одних випадках різні мови використовують практично однакову образну модель, як у конструкціях *weder Fisch noch Fleisch – ні риба ні м'ясо – neither fish nor fowl*. В інших випадках однаковий концептуальний зміст реалізується через різні образи, що особливо характерно для фразеології.

Отже, контрастивна стилістика має важливе теоретичне та практичне значення для перекладознавства, міжкультурної комунікації та викладання іноземних мов. Вона дає змогу не лише виявляти системні відмінності між мовами, а й формувати навички адекватного добору стилістично та культурно релевантних мовних засобів.

Перспективу подальших досліджень становить розширення зіставного аналізу за рахунок корпусного матеріалу сучасної німецької, української та англійської мов, а також дослідження трансформацій стилістично маркованої лексики й фразеології під час художнього, наукового, публіцистичного та професійного перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран У. С. Інтертекстуальність як імпліцитна стратегія здійснення перекладу фахових текстів. Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації : матеріали міжнародної наукової конференції. Харків : МЦНД, 2020. Т. 2. С. 60–62.

2. Баран У. С. Контрастивна стилістика німецької та української мов : навчально-методичний посібник. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 60 с.

3. Баран У. С. Лексико-граматичні особливості німецько-українського літературного перекладу (на прикладі роману для юнацтва «Чорнильна кров» Корнелії Функе). Дитинство. Література. Культура. Освіта : матеріали І Міжнародної мультидисциплінарної наукової конференції. 2023. С. 81–83.

4. Баран У. С. Лексико-граматичні особливості німецько-українського літературного перекладу (на прикладі роману для юнацтва «Чорнильна кров» Корнелії Функе). *Міжнародна мультидисциплінарна наукова конференція «Дитинство. Література. Культура. Освіта» 5–7 жовтня 2023 року.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=sEUztaaQGPQ

5. Баран У. С. Основи фоностилістики (в рамках курсу «Порівняльна стилістика німецької та української мов»). Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації : матеріали міжнародної наукової конференції. Харків : МЦНД, 2020. Т. 2. С. 56–57.

6. Баран У. С. Розвиток комунікативних компетентностей та навичок інтерактивної взаємодії іноземною мовою у студентів філологічних факультетів на прикладі «Дитячих історій» Петера Бікселя в рамках аудиторних занять з домашнього читання. Парадигма вищої освіти в умовах війни та глобальних викликів XXI століття : матеріали Всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 46–49.

7. Баран У. С. Сучасна реалістична проза для юнацтва: німецький та український контексти (на прикладі творів Анне Форгьофе та Володимира Рутківського). Всесвіт. 2020. № 7/8–9/10 (1099/1102). С. 176–184.

8. Данцл Л. С. Stilistik der deutschen Sprache (Стилістика німецької мови) : навчально-методичний посібник для студентів. Вінниця : ДонНУ, 2015. 62 с.

9. Іваненко С. М. Interkulturelle Stilistik gezeigt am stilistischen Potential der Lexik des Deutschen und des Ukrainischen. Науковий розвиток мов. 2007. Вип. 1. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. С. 129–135.

10. Тимченко Є. П. Порівняльна стилістика німецької та української мов : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2006. 240 с.

11. Leech G. N. A Linguistic Guide to English Poetry. London : Longman, 1969. 240 p.

12. Müller U. Ausgangssprache Ukrainisch – Zielsprache Deutsch: Eine kontrastive phonetische Analyse mit methodisch-didaktischen Hinweisen zur Überwindung artikulatorischer Probleme. Germanistik in der Ukraine. 2013. Jahrheft 8. S. 241–252.

13. Stockwell P. Stylistics: The New Critical Idiom. 2nd ed. London ; New York : Routledge, 2005. 208 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81'42:791.43:2-1:004.4
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.32

МЕТОД МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО РЕЛІГІЙНОГО ДИСКУРСУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРОГРАМНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ELAN

A MULTIMODAL APPROACH TO THE STUDY OF AUDIOVISUAL RELIGIOUS DISCOURSE USING THE ELAN SOFTWARE TOOLKIT

Бірюков А.Д.,
orcid.org/0009-0009-9687-256X
аспірант кафедри загального мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто трансформацію релігійного дискурсу в епоху цифровізації та переходу до візуально орієнтованих форматів комунікації. Обґрунтовано потребу в комплексних методиках для аналізу сучасного аудіовізуального контенту, де вербальний текст становить лише один із каналів передачі смислу. Метою дослідження є розробка та верифікація методологічного підходу до аналізу мультимодального релігійного дискурсу з використанням програмного середовища ELAN. Методологія ґрунтується на синтезі системно-функціональної лінгвістики (М. Геллідей), граматики візуального дизайну (Г. Кресс, Т. ван Левен) та критичного дискурс-аналізу (Н. Феркло). Запропоновано схему багатошарового анотування, яка синхронізує вербальний текст із параметрами кадру, поглядом, жестикуляцією та модальністю. Вперше здійснено порівняльний мультимодальний аналіз релігійних відеотекстів трьох різноструктурних мов (українська, англійська, перська) з використанням програмного забезпечення ELAN та контрольованих словників для анотування. Порівняльний аналіз трьох коротких відеофрагментів українською, англійською та перською мовами виявив три відмінні комунікативні моделі: «раціональний детермінізм» (англомовний дискурс), що спирається на логічну аргументацію та візуальне заглиблення; «пастирський імператив» (перськомовний дискурс), що зберігає ієрархічну вертикаль влади; та «наративну емпатію» (україномовний дискурс), що реалізує стратегію солідаризації та інверсії влади. Результати дослідження підтверджують ефективність інструментального підходу ELAN для виявлення прихованих стратегій впливу та доводять, що технічні параметри зйомки (ракурс, план) функціонують як повноцінні семіотичні ресурси, формуючи специфічні етнокультурні моделі цифрової проповіді. Окреслено перспективи подальшого дослідження, пов'язані з аналізом рецепції аудиторії та розширенням корпусу матеріалу.

Ключові слова: дискурс-аналіз, релігійний дискурс, мультимодальний аналіз, ELAN, лінгвістична прагматика, візуальна семіотика, дискурсивні стратегії.

The article examines the transformation of religious discourse in the era of digitalization and the transition to visually oriented communication formats. It substantiates the need for comprehensive methodologies to analyze modern audiovisual content, where verbal text constitutes only one of the channels for conveying meaning. The aim of the study is to develop and verify a methodological approach to the analysis of multimodal religious discourse using the ELAN software environment. The methodology is based on a synthesis of Systemic Functional Linguistics (M. Halliday), the Grammar of Visual Design (G. Kress, T. van Leeuwen), and Critical Discourse Analysis (N. Fairclough). A multi-tier annotation scheme is proposed, which synchronizes verbal text with frame parameters, gaze, gestures, and modality. For the first time, a comparative multimodal analysis of religious video texts in three languages with different linguistic structures (Ukrainian, English, and Persian) was conducted using ELAN software and controlled vocabularies for annotation. A comparative analysis of three short vide materials in Ukrainian, English, and Persian revealed three distinct communicative models: "rational determinism" (English discourse), relying on logical argumentation and visual immersion; "pastoral imperative" (Persian discourse), maintaining a hierarchical power vertical; and "narrative empathy" (Ukrainian discourse), implementing a strategy of solidarity and power inversion. The research results confirm the effectiveness of the ELAN instrumental approach in revealing hidden influence strategies and demonstrate that technical filming parameters (camera angle, shot size) function as full-fledged semiotic resources, shaping specific ethnocultural models of digital preaching. We outlined the perspective for further research, related to the analysis of audience reception and the expansion of the corpus.

Key words: discourse analysis, religious discourse, multimodal analysis, ELAN, linguistic pragmatics, visual semiotics, discourse strategies.

Постановка проблеми. Сучасні комунікаційні практики переживають епоху тотальної цифровізації, яка охопила всі сфери суспільного життя та докорінно змінила те, як ми передаємо й сприймаємо інформацію. Релігійна сфера не стала винятком – церква активно освоює цифровий простір, що призвело до появи таких явищ, як «медіатизація релігії» [9] та «цифрова релігія» [5]. У світі, де панує візуальна культура, а увага користувачів стала дефіцитним ресурсом, традиційна церковна проповідь змушена трансформуватися. Вона адаптується до форматів соціальних мереж, а особливо – до коротких відео, які вимагають від проповідника вміння максимально стисло викладати думку та майстерно використовувати невербальні засоби впливу.

Поява нового типу аудіовізуального релігійного контенту ставить перед дослідниками важ-

ливе питання: які методи найкраще підходять для його аналізу? Традиційні лінгвістичні підходи, які зазвичай фокусуються на аналізі вербального тексту (транскрипту), тут не спрацьовують. Значна частина смислу та впливу передається через візуальний канал. Наприклад, якщо ми не враховуємо жести та напрямок погляду проповідника, то втрачаємо можливість зрозуміти його невербальну поведінку. Так само, якщо залишаємо поза увагою технічні аспекти зображення – план зйомки та ракурс камери – ми не зможемо оцінити, як візуальна дистанція та композиція кадру впливають на взаємодію з глядачем.

Це означає, що нам потрібні нові, комплексні методики аналізу, які дозволять розглядати словесний текст разом із візуальними елементами – як єдине ціле. Важливим інструментом тут стає спеціалізована програма ELAN, яка дає змогу точно синхронізувати мовлення з анотаціями жестів, напрямку погляду та параметрів кадру. Такий підхід особливо корисний, коли ми порівнюємо матеріал різними мовами та з різних культур – наприклад, українською, англійською та перською. Він допомагає зрозуміти, як саме візуальна побудова кадру та рухи проповідника впливають на те, як глядачі сприймають релігійний текст.

Серед останніх досліджень, які демонструють можливості інструментального підходу, варто особливо відзначити роботу Б. Лузади та С. Лапарле [13]. Автори використали програму ELAN для аналізу мультимодальних метафор у проповідях бразильського нео-п'ятидесятництва. Дослідники емпірично показали, що ідеологічне протиставлення «ми – вони» створюється проповідником не тільки словами, а й через вертикальну орієнтацію жестів (реалізація концептуальної метафори «ДОБРЕ – це ВГОРУ», «ПОГАНО – це ВНИЗ»), де опоненти фізично позначаються жестами, спрямованими вниз. Ця робота є важливим методологічним прикладом, який підтверджує: саме детальна анотація жестів дозволяє виявити приховані механізми легітимації релігійної нетерпимості та влади, які залишаються непомітними при традиційному аналізі тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аудіовізуальний релігійний дискурс привертає увагу багатьох сучасних мовознавців, і це цілком зрозуміло – адже він має складну природу та суттєво впливає на формування суспільних цінностей. Теоретичну основу для вивчення цього явища заклали представники системно-функціональної лінгвістики, зокрема М. Геллідей та К. Маттісен [8, 29], які розробили методи аналізу того, як граматичні структури виконують соціальні функції. В українському мовознавстві важливий внесок у теорію дискурсу та комунікативну лінгвістику зробили Ф. Бацевич [1, 142], Л. Шевченко [4, 82], С. Єрмоленко [2, 15] – вони розглядають релігійне мовлення як особливий функціональний стиль або комунікативний процес. Проте більшість цих досліджень фокусуються переважно на словесній складовій, залишаючи осторонь візуальний контекст.

Дедалі більше дослідників почали цікавитися тим, як взаємодіють релігія та медіа. Це знайшло відображення в теорії «медіатизації релігії» С. Хьярварда [9, 13] та дослідженнях «цифрової релігії» Г. Кемпбелл [5, 4]. Ці вчені показують, що медіаформат змінює релігійний зміст, однак їхні роботи мають переважно соціологічний характер. Паралельно з цим розвиток візуальних студій поставив на порядок денний питання мультимодального підходу. Для нашого дослідження особливо важлива «граматика візуального дизайну» Г. Кресса та Т. ван Левена [12, 116] – вони створили понятійний апарат для опису таких категорій, як «вимога» та «пропозиція», які передаються через погляд. У сфері кінесики ключовими є праці Д. МакНіла [14, 82] та А. Кендона [11, 104].

Попри велику кількість публікацій, бракує досліджень, у яких текст аналізувався б у точній синхронізації з жестами та проксемікою. Крім того, майже не вивчається порівняльний аспект – як ці мультимодальні комплекси працюють у різних мовах, особливо в відеоформаті.

Мета цього дослідження – визначити та обґрунтувати найкращий методологічний підхід до аналізу аудіовізуального релігійного дискурсу як складного мультимодального явища. Ключове **завдання** – адаптувати можливості програми ELAN для виявлення та інтерпретації дискурсивних стратегій проповідника. Щоб досягти цієї мети, потрібно розробити схему мультимодального анотування, яка поєднає словесний компонент із планом зйомки, ракурсом, поглядом та жестами, а також перевірити цю методику на матеріалі української, англійської та перської мов.

Методологія мультимодального анотування. Щоб зрозуміти аудіовізуальний релігійний дискурс як полікодове явище, потрібні комплексні аналітичні підходи. Технічно це можна реалізувати за допомогою програми ELAN (EUDICO Linguistic Annotator). Цей інструмент дає змогу синхронізувати лінгвістичний аналіз із візуальним та аудіальним на єдиній часовій шкалі.

Основою лінгвістичного аналізу обрано системно-функціональну лінгвістику (СФЛ)

М. Геллідея. У структурі файлів розмітки ELAN абстрактні категорії СФЛ перетворюються на вербальні анотаційні шари. Ідеаційна метафункція, яка відповідає за побудову логічної картини світу, реалізується через шар “Транзитивність”, де позначаються матеріальні, ментальні та реляційні процеси. Міжособистісна метафункція представлена шарами «Тип висловлювання» та «Модальність» – вони допомагають виявити розподіл влади та ступінь категоричності. Текстова метафункція аналізується через шар «Засоби риторики».

Для інтерпретації даних використовується критичний дискурс-аналіз (КДА) у версії Н. Фейрклоу [7, с. 85], який допомагає пояснити, як виявлені лінгвістичні патерни сприяють натуралізації ідеологічних настанов.

Вербальний аналіз доповнюється застосуванням «Граматики візуального дизайну» Г. Кресса та Т. ван Левена через групу невербальних шарів. Репрезентативна функція фіксується через шари «Жести». Ключову роль в аналізі контакту відіграє інтерактивна функція, яка реалізується через параметри погляду («Погляд»: прямий погляд у камеру або ж відведений погляд), плану зйомки (крупний, середній та загальний) та ракурсу (зверху, знизу, на рівні очей). Таке поєднання забезпечує достовірність результатів і дозволяє виявити взаємодію різних семіотичних модусів.

Технічна реалізація мультимодального анотування. Робота в програмі ELAN базується на принципі багатошарової анотації (multi-tier annotation). На відміну від звичайного тексту, де зміст розгортається послідовно, ELAN дає змогу фіксувати одночасність подій. Принцип роботи програми полягає у створенні необмеженої кількості анотаційних шарів (Tiers) – кожен із них відповідає окремому модусу (словесному, візуальному, жестовому) і прив'язується до єдиної часової шкали з точністю до мілісекунди.

Ключовим інструментом структурування даних є система батьківських та підрядних шарів (Parent/Child Tiers). У нашому дослідженні базовим (батьківським) шаром є транскрипція мовлення, поділена на репліки. Усі інші шари (наприклад, Погляд, Жест, Тип висловлювання) залежать від нього. Це дає змогу технічно реалізувати принцип інтерсеміотичної єдності: ми аналізуємо не текст сам по собі, а текст у поєднанні з конкретним жестом та смислом.

Уніфікація параметрів аналізу. Щоб уникнути суб'єктивізму, який притаманний дискурсивному аналізу в описі візуальних елементів, було застосовано механізм контрольованих словників (***Controlled Vocabularies***). У програмі ELAN для кожного невербального шару створювався закритий список значень. Наприклад, для шару “Кут камери” словник містив лише три фіксовані опції: “знизу”, “на рівні очей”, “зверху”; а для шару “Погляд” – “в камеру” та “в сторону”. Використання такої чіткої схеми кодування дозволяє мінімізувати інтерпретаційну похибку та забезпечити коректність кількісного порівняння частотності дискурсивних стратегій у різних мовах.

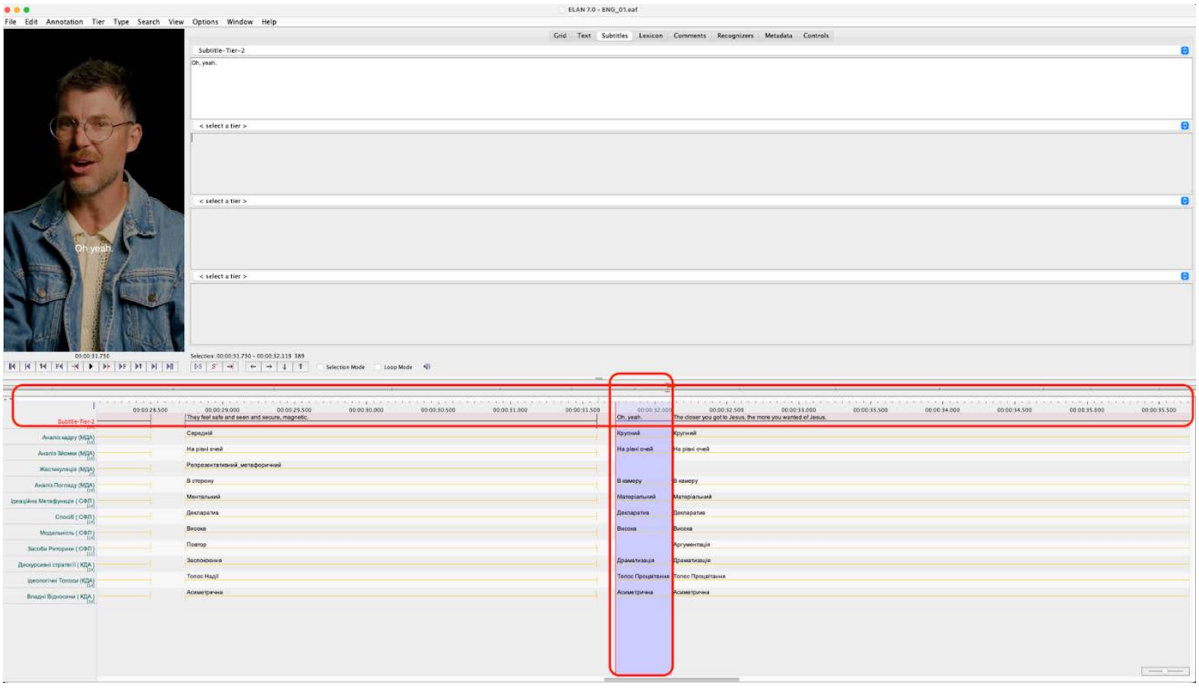

Рис. 1.

Графічний інтерфейс ELAN (див. Рис. 1) дає змогу візуалізувати аналізований матеріал. На часовій шкалі (Timeline Viewer) чітко видно моменти мультимодального резонансу – сегменти, де відбувається накладання інтенсивних маркерів на різних шарах. Наприклад, у точці кульмінації англомовного відео, Рис. 1 (00:32) вертикальний зріз партитури показує одночасну зміну значень на шарах Аналіз Кадру (перехід на крупний), Погляд (погляд в камеру) та модальність (високу). Саме така технічна синхронізація дозволяє визначити точку максимального прагматичного впливу.

Однією з ключових переваг використання ELAN є можливість автоматизованого переходу від якісного аналізу (анотування) до кількісної обробки великих масивів даних. Після завершення етапу розмітки корпусу було застосовано функцію пакетного експорту анотацій (Export Multiple Files as...) у форматі табульованого тексту (Tab-delimited text) та CSV. Це дозволило трансформувати візуальну «партитуру» проповіді в структуровані статистичні матриці, придатні для подальшої обробки в табличних процесорах (MS Excel, Google Sheets).

Такий підхід до експорту даних забезпечує об’єктивність дослідження, нівелюючи інтерпретаційну похибку дослідника, та дозволяє будувати доказову базу на основі точних хронометричних вимірів, а не лише суб'єктивних вражень.

Результати аналізу відео. Емпіричною базою дослідження стала цільова вибірка, сформована на основі попереднього моніторингу релігійного контенту в соціальних мережах (YouTube). Із загального масиву матеріалів було відібрано три відеофрагменти, які є прототиповими зразками для своїх лінгвокультурних традицій. Вибір саме цих кейсів пояснюється тим, що вони найбільш виразно ілюструють три контрастні комунікативні моделі, виявлені під час попереднього аналізу: ***аргументативно-раціональну*** (англомовний дискурс), ***директивно-пастирську*** (перськомовний дискурс) та ***наративно-емпатичну*** (україномовний дискурс). Також такий вибір зумовлений хронометражем відеоматеріалів, оскільки невеликий об’єм відеоматеріалів дозволяє швидко протестувати обрану методологію. Такий підхід дозволяє на конкретних прикладах показати варіативність дискурсивних стратегій у межах одного медіаформату та забезпечити коректність порівняльного аналізу.

Результати трирівневого аналізу відібраних відеозразків дозволили верифікувати запропоновану методологію на матеріалі різноструктурних мов.

Аналіз англомовного зразка показує чітку кореляцію між проксемічними змінами та логікою аргументації. Відеоряд має бінарну структуру: у наративній частині (00:00:32) використовується середній план, який встановлює соціальну дистанцію. У кульмінаційний момент (00:32) відбувається різкий перехід на крупний план (Close-up) із фіксацією прямого погляду (Direct Address). Цей прийом імітує вторгнення в особистий простір, щоб посилити вплив. На рівні жестів домінують ритмічні жести-біти, що створює ефект безапеляційності. На лексико-граматичному рівні текст насичений матеріальними процесами, де вірянин виступає ціллю (Goal) зовнішнього впливу («drawn to Jesus»). Висока модальність вірогідності («it erupts») закріплює цю конструкцію. З точки зору КДА, це свідчить про стратегію експертної легітимації, де підкорення зовнішній силі подається як шлях до гідності.

[*It's very interesting that marginalized people groups in Jesus' three and a half year public ministry were incredibly drawn to Jesus because for the first time they felt dignity and value*] [6], (0:00:00–0:00:11)

У наведеному фрагменті простежується дискурсивна стратегія встановлення об'єктивного історичного прецеденту. З погляду **системно-функційної лінгвістики**, ідеаційна метафункція реалізується через поєднання ментальних («felt dignity») та матеріальних («drawn to Jesus») процесів. Показово, що пасивна конструкція представляє вірян як об'єкт впливу непереборної зовнішньої сили, а не як самостійних діячів. Міжособистісна метафункція виражається через декларативний тип висловлювання [«It's very interesting that...»]: мовець подає інформацію не як релігійну істину, а як верифікований історичний факт. На **візуальному** рівні цей наратив підкріплюється середнім планом камери, що формує нейтральну соціальну дистанцію, характерну для академічної лекції. **Кінесичний** аналіз фіксує використання ритмічних жестів-бітів, які виконують структурувальну функцію в побудові аргументації.

З позицій **критичного дискурс-аналізу**, така конфігурація семіотичних ресурсів свідчить про застосування стратегії експертної легітимації. Авторитет мовця спирається не на містичний статус чи директивний тиск, а на раціонально-логічну компетентність – що наближає релігійний виступ до жанру наукової або публічної лекції.

Перськомовний кейс демонструє ієрархічну модель комунікації. Протягом усього відео фіксується поєднання крупного плану з нижнім ракурсом (“Low Angle”), що створює ефект «владного

друга»: інтимна дистанція при візуальному збільшенні промовця. Вертикаль влади підсилюється абстрактними деїктичними жестами вгору. Динаміка граматичного способу розгортається від запитань до категоричних наказів у фіналі: **«Говори» (حرف بزن, [*harf bezan*])** та **«Вилий» (بیرون بریز ,[*birun beriz*])**.

[10] دردودل کن. مشکلاتتو بگو
(0:00:41–0:00:43)

У наведеному фрагменті простежується дискурсивна стратегія встановлення контролю через патерналістський підхід. З погляду **системно-функційної лінгвістики**, міжособистісна метафункція реалізується через імперативні висловлювання, що одразу формалізують асиметричну комунікативну модель. Проте, жорстка директивність на лексичному рівні пом'якшується культурно-специфічним концептом «dard-o-del» (درد و دل), що переводить наказ у площину турботи. На **візуальному** рівні цей вербальний патерн підкріплюється стабільним крупним планом (у поєднанні з нижнім ракурсом камери). Такий ракурс створює ефект візуального нависання промовця над реципієнтом (рис. 2). **Кінесичний аналіз** показує мінімалістичну, але впевнену моторику, що не виходить за межі авторитетної стриманості. З позицій **критичного дискурс-аналізу**, така комбінація семіотичних ресурсів свідчить про цілеспрямоване конструювання патріархальної ієрархії. Влада легітимізується не через об'єктивні аргументи, а через пастирський патронат, де проповідник займає позицію вищого авторитету, що пропонує терапевтичний вихід із соціальної ізоляції за умови духовного послуху.

Рис.2.

Рис. 3.

Український кейс базується на горизонтальній солідаризації. Зйомка на рівні очей та стабільний крупний план усувають владну дистанцію.

«*І в один момент Оленка, рік і сім місяців, починає, бачачи свічки, співати: Happy birthday to you, happy birthday to you*» (0:00:11 – 0:00:19) [3]

У наведеному фрагменті простежується дискурсивна стратегія встановлення контакту через наратив. З погляду **системно-функційної лінгвістики**, ідеаційна метафункція реалізується через вербальний процес («починає співати»), де роль активного суб'єкта відведена не релігійному авторитету, а дитині. Міжособистісна метафункція виражається через декларативний тип висловлювання: мовець фіксує подію, не вдаючись до директивних форм впливу. На **візуальному рівні** цей вербальний патерн підкріплюється відведеним поглядом мовця, що виключає пряму апеляцію до глядача, та статичним середнім або крупним планом камери на рівні очей. З позицій **критичного дискурс-аналізу**, така комбінація семіотичних ресурсів свідчить про цілеспрямовану деконструкцію інституційної ієрархії. Відбувається інверсія владних відносин: носієм сакрального знання і центральною фігурою наративу стає не священник-експерт, а дівчинка. Це означає зміщення комунікації з інституційно-авторитарного регістру в площину горизонтальної довіри.

«*День смерті, по суті, – це і є день народження тебе як святого*» [3] (0:00:33 – 0:00:36)

Цей сегмент є кульмінаційною точкою мультимодального резонансу, в якій відбувається теологічне розв'язання порушеної проблеми. З погляду **системно-функційної лінгвістики**, тут фіксується перехід до реляційного процесу («це і є»), спрямованого на формування нової ідентичності та переосмислення екзистенційного страху. Висловлювання характеризується високим ступенем модальності впевненості – концепт подається як беззаперечна істина. На **візуальному рівні** в цей момент задіюється образ святкового ритуалу. **Кінесичний аналіз** уточнює цей патерн: мовець вдається до іконічного жестово-вербального висловлення (рис. 3), в якому руки на рівні грудей імітують тримання запалених свічок, відтворюючи знайомий обрядовий жест. З позицій **критичного дискурс-аналізу**, виявлений патерн інтерпретується як когнітивний рефреймінг. Мовець тимчасово займає асиметричну владну позицію теологічного експерта, щоб замістити домінантний смисловий фрейм загрози і страху смерті фреймом надії та святкування. Бімодальна онтологічна метафора СМЕРТЬ є НАРОДЖЕННЯ утверджується й натуралізується через одночасну вербальну констатацію та кінесичне підкріплення соціокультурно впізнаваним жестом.

Домінування відведеного погляду та іконічних жестів (імітація запалювання свічок) створює атмосферу спільного переживання. На лексичному рівні структура спирається на реляційні процеси («День смерті – це є день народження») та зменшувально-пестливі форми («Оленка», «дідик»). Дискурсивним наслідком є інверсія влади: джерелом істини стає дитина, а проповідник виступає свідком. Це реалізує стратегію рефреймінгу через емпатію.

Обговорення результатів. Отримані дані дозволяють інтерпретувати виявлені стратегії як системну реалізацію владних настанов. Аналіз підтверджує тезу Г. Кресса [12, 148], що візуальна композиція в цифровому дискурсі бере на себе функцію модальності: зміна дистанції сигналізує про зміну регістру.

Англомовний кейс із домінуванням матеріальних процесів вказує на схильність до раціонально-логічної аргументації. Перський кейс демонструє стійкість патріархальних моделей («пастирський патронат»), що спростовує міф про автоматичну демократизацію спілкування в мережі. Український кейс ілюструє феномен «інверсії влади» як адаптивну стратегію побудови довіри через солідарність. Таким чином, адаптація релігійного контенту відбувається шляхом глокалізації: універсальні формати наповнюються специфічним етнокультурним змістом.

Висновки. Застосування комплексного мультимодального підходу на базі ELAN розкриває свою ефективність для аналізу релігійного дискурсу. Такі технічні параметри (план, ракурс, погляд) функціонують як повноцінні семіотичні ресурси.

На інваріантному рівні всі три відеотексти об'єднує принципова відмова від відкритих директивних форм. Жоден із мовців не вдається до прямих наказів чи відвертого тиску на аудиторію. Натомість вплив реалізується через опосередковані семіотичні механізми: наративізацію, риторику об'єктивної закономірності та пастирське піклування. Це свідчить не про відсутність владних відносин, а про їхню **натуралізацію**. Владу зроблено невидимою, вбудованою в саму структуру дискурсу. Показово, що в усіх трьох кейсах вербальний, кінесичний і візуальний рівні функціонують у режимі повної мультимодальної синхронізації, що є ознакою медіапідготовленого, а не спонтанного мовлення і свідчить про інституційну природу досліджуваних виступів попри їхню позірну неформальність.

Порівняльний аналіз виявив, що процес медіатизації призводить до дискурсивної глокалізації, породжуючи різні моделі впливу: «раціональний детермінізм» (англ.), «пастирський імператив» (перс.) та «наративна емпатія» (укр.).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у залученні до аналізу категорії рецепції (коментарів аудиторії) та подальшого дослідження корпусних матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доповн. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : стилістика та культура мови. Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. ЯК ХРИСТИЯНАМ СТАВИТИСЯ ДО СМЕРТІ /1764/ Майтеся файно: веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SziH9PWpL-c (дата звернення: 18.03.2026).
4. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. 2-ге вид. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 326 с.
5. Campbell H. A. Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds. London : Routledge, 2012. 288 p. DOI: 10.4324/9780203084861
6. Closer to God | God Becomes Dear Pt. 1 | Judah Smith: веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=lCLK7ez8irQ (дата звернення: 18.03.2026).
7. Fairclough N. Media Discourse. London : Edward Arnold, 1995. 214 p.
8. Halliday M. A. K., Matthiessen C. M. I. M. Halliday's Introduction to Functional Grammar. 4th ed. London : Routledge, 2014. 808 p. DOI: 10.4324/9780203431269
9. Hjarvard S. The Mediatization of Religion: A Theory of the Media as Agents of Religious Change. *Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook*. 2008. Vol. 6, №. 1. P. 9–26. DOI: 10.1386/nl.6.1.9_1
10. Kelisa Iranian. درادوجو ادخ یآ, веб-сайт. URL: https://t.me/Kelisa_Iranian/9470 (дата звернення: 18.03.2026).
11. Kendon A. Gesture: Visible Action as Utterance. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. 400 p. DOI: 10.1017/CBO9780511807572
12. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. 3rd ed. London : Routledge, 2020. 310 p. DOI: 10.4324/9781003099857
13. Louzada B., Laparle S. The devil is in the gestures: Multimodal metaphors in preaching. *Multimodality & Society*. 2025. Vol. 5, №3, P. 346–371. DOI: 10.1177/26349795251355867
14. McNeill D. Hand and Mind: What Gestures Reveal about Thought. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 416 p. DOI: 10.2307/1576015

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2’373:316.74
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.33

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ВАРІАТИВНОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЇХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ

SOCIOLINGUISTIC PARAMETERS OF VARIABILITY IN MODERN UKRAINIAN LEXICON IN THE CONTEXT OF DIGITAL COMMUNICATION AND THEIR LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION

Ваврін С.І.,
orcid.org/0009-0001-8981-550X
старший викладач кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

Конопленко Н.А.,
orcid.org/0000-0002-6594-4171
старший викладач кафедри філології імені Якима Яреми
Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького

У статті досліджено соціолінгвістичні параметри лексичної варіативності сучасної української мови в умовах цифрової комунікації. Актуальність роботи зумовлена активним оновленням українського лексичного складу під впливом цифрових технологій, соціальних трансформацій та розширення сфер онлайн-взаємодії. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування, поширення, адаптації та лексикографічного опису нових мовних одиниць у цифровому середовищі. Розглянуто особливості функціонування нормативної, розмовної, сленгової та іншомовної лексики в соціальних мережах, месенджерах і медійному просторі. З’ясовано, що соціальне середовище, професійна належність, комунікативна ситуація, вікова характеристика мовців і характер цифрової спільноти впливають на вибір та поширення лексичних одиниць. Особливу увагу приділено процесам семантичної, словотвірної, графічної та фонематичної адаптації нової лексики. На матеріалі лексем «донат», «зашквар» і “red flag” простежено різний ступінь функціонального освоєння запозичень та їх соціальну маркованість. Лексеми «байрактарити», «хаймарсити» та «рашист» розглянуто як приклади продуктивності українських словотвірних моделей у процесі формування нових номінацій. Окремо проаналізовано графічну варіантність форм «чат-бот» / «чатбот» і фонематичну адаптацію лексеми «подкаст». Встановлено, що цифрова комунікація скорочує часовий проміжок між появою нової одиниці, її поширенням та входженням до публічного дискурсу. Водночас різні лексеми зберігають неоднаковий ступінь стилістичної та соціальної маркованості. Результати дослідження підтверджують доцільність комплексного соціолінгвістичного підходу до аналізу лексичної варіативності. Лексикографічний опис сучасної української лексики має враховувати походження слова, спосіб його творення або адаптації, сферу функціонування, варіантність форми, семантичні особливості та соціально-стилістичне забарвлення.

Ключові слова: цифрова комунікація, українська мова, лексична варіативність, соціолінгвістичні параметри, цифровий дискурс, лексичні інновації, іншомовні запозичення, словотвірна варіантність, графічна варіантність, лексикографічний опис.

The article investigates the sociolinguistic parameters of lexical variation in contemporary Ukrainian in the context of digital communication. The relevance of the study stems from the rapid development of Ukrainian vocabulary under the influence of digital technologies, social changes, and the expanding scope of online communication. The study aims to identify the specific features of the use, dissemination, adaptation, and lexicographic representation of new linguistic units in the digital environment. Particular attention is paid to the functioning of standard, colloquial, slang, and borrowed vocabulary in social networks, messengers, and the media. The analysis shows that the social environment, professional background, communicative situation, age of speakers, and characteristics of a digital community influence the choice and spread of particular lexical units. The study also focuses on semantic, derivational, graphic, and phonemic adaptation of new vocabulary. The lexical items «донат», «зашквар», and “red flag” illustrate different degrees of assimilation of borrowed and slang vocabulary, as well as differences in their social markedness. The words «байрактарити», «хаймарсити», and «рашист» demonstrate the productivity of Ukrainian word-formation models in creating new nominations. The study further examines the graphic variants «чат-бот» / «чатбот» and the phonemic adaptation of the word «подкаст». The findings show that digital communication significantly accelerates the emergence and spread of new lexical units and their transition into public discourse. At the same time, individual words retain different degrees of stylistic and social markedness. The results confirm the importance of a comprehensive sociolinguistic approach to the study of lexical variation. An adequate lexicographic description of contemporary Ukrainian vocabulary should therefore take into account the origin of a word, its word-formation or adaptation pattern, sphere of use, formal variation, semantic characteristics, and sociostylistic markedness.

Key words: digital communication, Ukrainian language, lexical variability, sociolinguistic parameters, digital discourse, lexical innovations, foreign-language borrowings, derivational variation, graphic variation, lexicographic description.

Постановка проблеми. Цифрова комунікація стала одним із чинників помітних змін у сучасній українській лексиці. Соціальні мережі, месенджери та медійні платформи забезпечують швидке поширення нових мовних одиниць і розширюють сфери їх уживання. У такому середовищі особливо виразно простежується лексична варіативність, пов'язана із взаємодією нормативної, розмовної, сленгової та іншомовної лексики. Її характер визначається мовними закономірностями та соціальними умовами функціонування слова. Професійне середовище, комунікативна ситуація та склад цифрової спільноти впливають на вибір і поширення певних номінацій. Прикладами є нові запозичення та сленгові одиниці, які можуть виходити за рамки початкової сфери вживання й закріплюватися в медійному дискурсі. Паралельно відбувається їх словотвірна, графічна та фонематична адаптація до української мовної системи. Відповідно, вивчення лексичної варіативності потребує врахування соціального середовища функціонування слова, характеру його поширення та ступеня мовної адаптації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Нині мовознавчі дослідження засвідчують підвищену увагу науковців до змін, яких зазнає українська мова під впливом цифрової комунікації, суспільних трансформацій та активного оновлення лексичного складу. Передусім Кравець Л. розглядає вплив цифровізації на структуру і функціонування української мови, особливо виокремлюючи підвищення варіативності комунікативної поведінки та динаміку лексичних інновацій в онлайн-середовищі [1]. Шаповаленко Н. зосереджується на лексичних, синтаксичних, морфологічних, фонетичних і семантичних змінах, пов'язуючи їх із взаємодією соціокультурних, глобалізаційних і технологічних чинників [2]. Костюк Ю. досліджує суспільно-політичні неозапозичення в мові інтернет-видань та простежує особливості їхнього варіювання в синхронному аспекті [3]. Конкретизуючи механізми оновлення лексичного складу, Гордієнко А., Волотовська Т. та Литвин Н. аналізують словотвірну активність сучасної української мови в умовах соціальних трансформацій, акцентуючи увагу на продуктивності словотвірних моделей [4]. Варинська А. розглядає українську мовну культуру в умовах цифровізації, зосереджуючись на змінах мовної поведінки та дотриманні нормативних засад у цифровому комунікативному просторі [5]. Бойко М. досліджує цифрові лексикографічні ресурси як засіб фіксації, упорядкування та представлення сучасного лексичного матеріалу у просторі філологічної науки [6].

Отже, попри ґрунтовне опрацювання цифрової комунікації, мовної динаміки, неозапозичень, словотвірної активності, мовної культури та цифрової лексикографії, соціолінгвістичні параметри саме лексичної варіативності сучасної української мови та способи їх комплексного лексикографічного відображення потребують подальшого розгляду.

Мета статті полягає у визначенні соціолінгвістичних параметрів лексичної варіативності сучасної української мови в умовах цифрової комунікації та з'ясуванні особливостей функціонування, адаптації й лексикографічного опису нових мовних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології докорінно змінюють способи мовної взаємодії, формуючи новий комунікативний простір. У ньому усне й писемне мовлення тісно поєднуються, утворюючи гібридні форми спілкування. Мережева українська мова, функціонуючи в чатах, блогах, соціальних мережах і месенджерах, характеризується динамічністю лексичного складу. Вона активно поповнюється іншомовними запозиченнями, неологізмами, скороченнями, жаргонізмами, розмовною та стилістично зниженою лексикою. Поряд із цим спрощується синтаксична організація повідомлень, а розмовні конструкції поширюються поза межами безпосереднього побутового спілкування. Скорочуючи обсяг повідомлення, користувачі прагнуть передати зміст швидко й виразно. Унаслідок цього окремі лексичні одиниці концентрують значний змістовий та емоційний потенціал [1, с. 20].

Цифрове середовище створює значні можливості для вивчення таких процесів. Мовознавці працюють із великими масивами автентичних текстів, простежуючи поширення окремих лексем та їхніх варіантів. Поєднання лінгвістичних методів із можливостями інформатики та штучного інтелекту дає змогу швидше виявляти закономірності функціонування лексики. Аналізуючи цифрові тексти, можна встановлювати частотність одиниць, характер їхнього контексту та особливості сполучуваності. Важливе значення має також визначення соціальних характеристик комунікації, у якій функціонує певна лексема. Автоматизоване опрацювання текстів полегшує дослідження значних за обсягом мовних матеріалів. Семантичний пошук і технології опрацювання природної мови, крім того, розширюють можливості систематизації лексичних даних. Відтак цифрові ресурси стають важливим джерелом для вивчення динаміки українського лексикону [6, с. 211].

Виявлені в цифровому мовленні зміни потребують відповідної лексикографічної фіксації. Традиційні словникові ресурси не завжди можуть оперативно відображати одиниці, поширення яких відбувається протягом короткого часу. У зв'язку з цим під час укладання цифрових словників важливо враховувати частотність вживання нової лексики, сферу функціонування та соціальну маркованість. Окремого розмежування потребують нормативні, розмовні, професійні, жаргонні та стилістично знижені одиниці. Фіксуючи їх у словникових ресурсах, необхідно подавати відомості про контексти реального використання. Наведений аспект дає змогу точніше показувати співвідношення між мовною практикою та літературною нормою.

Помітний вплив на сучасну мовну культуру справляє цифрова комунікація, яка сьогодні охоплює сферу приватного спілкування, публічну, професійну та інституційну взаємодію. Соціальні мережі в цьому процесі функціонують як простір, де одночасно співіснують нормативна лексика, розмовні одиниці, сленгізми, запозичення та новотвори. Саме тут особливо виразно виявляється залежність мовного вибору від соціального середовища, віку комунікантів, професійної належності та характеру цифрової спільноти. Швидкість поширення повідомлень, безпосередність реакції користувачів і послаблення редакторського контролю, відповідно, прискорюють появу та поширення лексичних інновацій. Окремі одиниці спочатку функціонують у вузьких комунікативних групах, а згодом переходять до медійного та загальнопублічного вжитку. Особливо гостро цей процес простежується в лексемах, пов'язаних із воєнною, волонтерською, технологічною та суспільно-політичною тематикою. Унаслідок цього варіативність сучасної української лексики доцільно розглядати як закономірний результат взаємодії мовної системи із соціальними та комунікативними змінами [5, с. 76].

Представлене розуміння мовної варіативності безпосередньо пов'язує лексичні трансформації з різними формами соціальної диференціації мовлення. Користувачі цифрових платформ обирають мовні засоби відповідно до власного комунікативного досвіду, професійного середовища та мети висловлення. Згідно з цим, одна й та сама одиниця може мати різний ступінь поширення, неоднакове стилістичне забарвлення та різну комунікативну функцію. Досить оптимальним прикладом є лексема «донат», яка вже функціонує далеко за межами вузького інтернет-сленгу. У матеріалі «Української правди» від 9 лютого 2025 року використано назву «Донат на пам'ять», а в тексті зазначено: «"Донат на пам'ять" став початком відкритого діалогу з українським суспільством про те, чи готове воно підтримувати проєкти пам'яті» [7]. Тут запозичена одиниця вже позначає фінансову дію в цифровому середовищі та суспільно значущу практику підтримки культурної пам'яті. Саме розширення контексту функціонування свідчить про семантичну адаптацію слова та його поступове закріплення в україномовному публічному просторі.

Розширення функціонального потенціалу лексеми «донат» підтверджується й іншими фрагментами того самого медійного матеріалу. Авторка пише про «1 мільйон 650 тисяч донатів на пам'ять», а далі використовує конструкцію «ті, хто донатять на пам'ять» та форму «донатити на пам'ять» [7]. Таким чином, запозичення функціонує вже як основа для різних граматичних і словотвірних реалізацій. Особливо важливо, що ці форми представлені в загальнонаціональному медійному дискурсі без додаткового пояснення їхнього значення. Це свідчить про достатню зрозумілість лексеми для широкої аудиторії та про її активне входження до публічної комунікації. Відповідно, лексикографічний опис такого слова має враховувати його походження, фактичну сполучуваність, словотвірну продуктивність і сферу функціонування. Саме такі характеристики дозволяють визначити ступінь освоєння запозиченої одиниці українською мовною системою.

Процес варіювання мови в сучасному українському дискурсі, отже, відображає взаємодію між мовною системою та соціальними, культурними й технологічними чинниками. Глобалізація, цифровізація та демократизація комунікації формують середовище, у якому мовні зміни відбуваються значно швидше, ніж у традиційних формах публічного спілкування. На лексичному рівні ці трансформації особливо помітні через активне запозичення іншомовних одиниць, появу неологізмів, розвиток нових словотвірних моделей і переосмислення значень уже відомих слів. Синтаксичні зміни пов'язані передусім із прагненням до стислості та швидкості передавання інформації, а морфологічні й фонетичні варіанти відображають адаптацію мовлення до неформального цифрового спілкування. Паралельно посилюється орієнтація на українські мовні ресурси, що особливо помітно в умовах переосмислення мовної ідентичності. У цьому зв'язку лексичні зміни не можна трактувати виключно як наслідок технологічного розвитку, тому що вони відображають ширші суспільні процеси [2, с. 67].

Прикладом для такого процесу є взаємодія сленгової лексики з мовою сучасних медіа. Лексема «зашквар», яка тривалий час була характерною передусім для неформального мовлення, сьогодні функціонує і в журналістських матеріалах. У публікації «Української правди» від 16 травня 2025 року Володимир Кохан згадує неформальні середовища, «де українська мова – великий зашквар, як і твоє сільське походження» [8]. У наведеному контексті слово виконує виразну оцінну функцію та характеризує соціальне ставлення до певної мовної поведінки. Його соціолінгвістична значущість полягає в поєднанні лексичного значення з оцінкою соціальної належності мовця. Водночас збереження експресивності не перешкоджає проникненню одиниці до публічного медіадискурсу. Наведений факт дає підстави говорити про розширення сфери її функціонування без повної нейтралізації стилістичного забарвлення. Для лексикографічного опису така характеристика є принциповою, оскільки словникова стаття має відображати значення слова та його соціальну й експресивну маркованість.

Важливим є співіснування української та іншомовної номінацій у межах одного цифрового повідомлення. У тому самому інтерв'ю «Української правди» зафіксовано вислів: «для них це був величезний "red flag" (червоний прапорець – УП), після якого у них зникала будь-яка симпатія до мене» [8]. Тут англомовна одиниця супроводжується українським відповідником, тому читач отримує можливість одночасно сприймати іншомовну та українську номінації. Така форма подання особливо характерна для цифрового медіадискурсу, який поєднує глобальні комунікативні тенденції з потребою забезпечити зрозумілість повідомлення для широкої аудиторії. Відповідно, іншомовне слово включається до системи варіантних номінацій. У цьому випадку варіативність виявляється на рівні вибору між англомовним "red flag" та українським «червоний прапорець». Співвіднесення таких одиниць становить важливий матеріал для соціолінгвістичного та лексикографічного аналізу.

Сучасна українська лексика формується під одночасним впливом мовних, соціальних, культурних і технологічних чинників. Цифрове середовище прискорює цей процес, скорочуючи часовий проміжок між виникненням нової одиниці, її поширенням і входженням до публічного дискурсу. Поряд із нормативними словами тут функціонують сленгізми, професіоналізми, запозичення, неологізми та гібридні утворення. Їхнє співіснування демонструє зміну традиційних меж між функціональними різновидами українського мовлення. Водночас різний ступінь адаптації таких одиниць потребує їх диференційованого опису. Лексема «донат» демонструє активне входження запозичення до публічної комунікації, лексема «зашквар» зберігає експресивну соціальну маркованість, а лексема "red flag" репрезентує співіснування іншомовної та української номінацій. Наведена диференціація дозволяє точніше визначити місце нових одиниць у структурі сучасного українського словника.

У такій перспективі цифрова комунікація постає важливим джерелом матеріалу для дослідження соціолінгвістичних параметрів лексичної варіативності. Вона дає змогу простежити, як соціальна група, комунікативна ситуація та суспільна подія впливають на вибір конкретної мовної одиниці. Медіа, своєю чергою, забезпечують перехід окремих слів із неформального або групового середовища до ширшого публічного вжитку. Саме тому «донат», «зашквар» і "red flag" доцільно розглядати в контексті їхнього походження, соціальної маркованості, функціонального поширення та взаємодії з іншими номінаціями. Реальні медійні матеріали демонструють, що одна одиниця може швидко нейтралізуватися й стати загальнозрозумілою, тоді як інша зберігає експресивність або іншомовну маркованість. Відповідно, лексикографічне відображення таких процесів має поєднувати семантичну, функціонально-стилістичну та соціолінгвістичну характеристики, що забезпечує можливість адекватно відобразити реальну динаміку сучасної української мови в умовах цифрової комунікації.

Словотвірні процеси останнього десятиліття суттєво розширили експресивні можливості української мови. Збільшення кількості синонімічних найменувань, поява нових метафоричних образів і стилістично забарвлених слів помітно урізноманітнили сучасний лексичний склад. Особливо виразно ця тенденція простежується в медійному дискурсі, де суспільно значущі події стимулюють швидке творення нових номінацій [4, с. 22].

Словотвірна активність особливо помітна тоді, коли нові одиниці формуються для позначення конкретних подій або дій. Прикладами в цьому аспекті є дієслова «байрактарити» та «хаймарсити», утворені від назв військової техніки "Bayraktar" і "HIMARS" [9]. Їх поява засвідчує використання іншомовної основи в українській словотвірній моделі з дієслівним формантом «-ити». Такі утворення називають відповідну дію та передають емоційне ставлення мовців до подій, у яких вони виникають.

Збільшення кількості таких утворень свідчить про значний деривaційний потенціал української мови. Важливо, що навіть у випадку іншомовної основи нова лексема включається до української словотвірної системи й функціонує відповідно до її граматичних закономірностей. Саме тому «байрактарити» становить результат словотвірного освоєння іншомовної назви. Подібний процес простежується й у лексемі «рашист», яка співвідноситься з «рашизм» і формує подальші похідні. У медійному матеріалі Школи політичної аналітики НаУКМА [10] прямо зазначено, що «рашизм» було створено за мовно-смисловою логікою аналогічно до термінів «фашизм» і «фашист», а форма «рашист» використовується для позначення прихильника відповідної ідеології. Наведена деривaційна співвіднесеність засвідчує, що нові суспільно-політичні поняття закріплюються через формування взаємопов'язаних словотвірних моделей, що свідчить про значний деривaційний потенціал української мови, її здатність оновлюватися, зберігаючи при цьому структурну й національно-мовну специфіку.

Графічна і фонематична варіантність виникає внаслідок паралельного входження лексеми шляхом транслітерації та транскрибування або неусталеної традиції передавання певних буквосполучень. Особливо помітним цей процес є у випадку нових запозичень, які швидко поширюються через цифрові медіа та професійну комунікацію. Прикладом є англомовна назва "chatbot", для якої в українському мовленні тривалий час співіснували графічні форми «чат-бот» і «чатбот». Таке співіснування відображає процес поступового пристосування складного іншомовного найменування до української графічної системи. Водночас варіантність у цьому випадку стосується способу оформлення тієї самої номінації, тому що її доцільно розглядати як графічну варіантність, що виникає на етапі адаптації запозичення [3, с. 41].

Іншим прикладом є лексема «подкаст», яка походить від англійського "podcast" і вже функціонує в українськомовному медійному та професійному середовищі як фонетично адаптована одиниця. На її основі формується похідна назва «подкастер», що позначає автора або ведучого такого цифрового продукту. Отже, запозичення проходить фонематичну адаптацію та подальше словотвірне освоєння. Аналогічні процеси характерні для значної частини сучасної цифрової лексики, яка надходить до української мови переважно через англомовне інформаційне середовище. Якщо транслітерація продуктивна для інтернаціональних запозичень з латинським чи грецьким походженням або морфемною структурою, то для засвоєння англізмів більш придатним є транскрибування, оскільки воно орієнтується на відтворення звукової форми слова [3, с. 41].

Графічна варіантність відображає технічні способи передачі іншомовної лексеми та процес її поступового входження до української мовної системи. На початковому етапі поряд можуть функціонувати іншомовне написання, транслітерована форма та фонетично адаптований варіант. Згодом частотність одного з них зростає, що сприяє його нормативному закріпленню. Для цифрової комунікації така ситуація особливо характерна, оскільки користувач безпосередньо контактує з оригінальними англомовними назвами та може переносити їх до українського тексту без графічної адаптації. Тому лексикографічне відображення запозичень має враховувати кінцеву нормативну форму та реальні етапи її становлення [3, с. 41].

У результаті словотвірна, графічна та фонематична варіантність постають взаємопов'язаними виявами динаміки сучасної української лексики. «Рашизм» – «рашист» демонструють формування словотвірної парадигми на основі нової суспільно-політичної номінації, а «байрактарити» та «хаймарсити» ілюструють деривaційне освоєння іншомовних основ. Графічні варіанти «чатбот» / «чатбот», своєю чергою, відображають інший механізм – поступову адаптацію запозиченої одиниці до української графічної традиції. Усі ці явища засвідчують, що сучасна українська мова активно використовує внутрішні словотвірні ресурси та механізми адаптації іншомовної лексики. Відповідно, їхнє лексикографічне відображення має охоплювати походження слова, спосіб творення або адаптації, варіантність форми, сферу функціонування та стилістичне забарвлення.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що сучасна українська лексика активно змінюється під впливом цифровізації, соціальних трансформацій, культурних процесів і технологічного розвитку, причому найвиразніше ці зміни простежуються в цифровій та медійній комунікації. Лексична варіативність сучасного українського мовлення охоплює іншомовні запозичення, неологізми, сленгізми, нові словотвірні моделі, а також графічні й фонематичні варіанти. Цифрове середовище істотно прискорює поширення нових одиниць, скорочуючи часовий проміжок між їх виникненням, адаптацією та входженням до публічного вжитку. На вибір і функціонування лексем впливають сфера комунікації, професійна

належність, вік мовців, соціальне середовище та комунікативна мета, тому одна мовна одиниця може мати різну частотність, стилістичне забарвлення й функціональне навантаження. Цифрові тексти при цьому становлять вагоме джерело для вивчення реальної динаміки українського лексикону, тому що дають змогу простежувати частотність, контекстуальне функціонування, соціальну маркованість і ступінь адаптації нових одиниць. Лексикографічний опис сучасної української лексики має передбачати комплексне врахування семантичних, словотвірних, функціонально-стилістичних, графічних і соціолінгвістичних характеристик, що забезпечить адекватніше відображення стану та напрямів розвитку української мови в умовах цифрової комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кравець Л. В. Українська мова в епоху цифрової комунікації: тенденції, зміни, перспективи. Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія. 2025. Випуск 12. С. 18-22. DOI https://doi.org/10.32782/philspu/2025.12.3

2. Шаповаленко Н. М. Динаміка мовних змін у сучасному дискурсі. Закарпатські філологічні студії. 2025. Випуск 39. Том 2. С. 63-67. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.10

3. Костюк Ю. М. Суспільно-політичні неозапозичення у мові інтернет-видань: варіантність у синхронії. Записки з українського мовознавства. 2019. № 1(26). С. 36-44. DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.180942

4. Гордієнко А. М., Волотовська Т. П., Литвин Н. Б. Словотвірна активність сучасної української мови в умовах соціальних трансформацій. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Том 36(75) № 4. Частина 1. С. 19-24. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/04

5. Варинська А. М. Українська мовна культура в умовах цифровізації. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. 2026. № 217. С. 72-77. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-10

6. Бойко М. Цифрові лексикографічні ресурси у просторі сучасної філологічної науки. Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. Вип. 84, том 1. С. 209-213. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-1-29

7. Лозинська Ю. «Донат на пам'ять» стає частиною нашої культури, в якій пам'ять – це дія. Українська правда, 9 лютого 2025, 08:08. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/09/7497045/

8. Середа С. Зараз у селі неможливо побачити чоловіків призовного віку – автор YouTube-проєкту «Хащі» Кохан. Українська правда, 16 травня 2025, 05:30. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/05/16/7512442/

9. Проєкт «Неологізми в українській мові періоду повномасштабного вторгнення росії в Україну». Дослідники. URL: https://doslidnyky.com/node/1435

10. «Рашизм»: сучасний російський фашизм?. Школа політичної аналітики НаУКМА URL: https://spa.ukma.edu.ua/analytics/rashyzm-suchasnyy-rosiyskyy-fashyzm/

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81'1:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.34

УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ПАРАДИГМІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І КУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ

UKRAINIAN IDENTITY IN AN INTERDISCIPLINARY PARADIGM: NATIONAL AND CULTURAL DIMENSIONS

Кобута К.С.,
orcid.org/0000-0002-4032-825X
асистент кафедри англійської філології, аспірант кафедри англійської філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті теоретично обґрунтовано та спроектовано українську ідентичність як комплексну міждисциплінарну категорію, у структурі якої взаємодіють національний і культурний виміри. Актуальність дослідження зумовлена потребою уточнити понятєві межі української ідентичності та сформувати модель, придатну для подальшого лінгвістичного й дискурсивного аналізу поняття в англомовних медійних текстах. Матеріалом дослідження слугують праці із соціальної психології, соціології, філософії, культурології, соціолінгвістики, дискурсології та сучасні українські студії ідентичності. Серед методів поруч з загальнонауковими аналізом та синтезом використано порівняльно-дефініційний та компонентний аналіз, класифікацію і структурно-компонентне моделювання. Встановлено, що національний вимір української ідентичності пов'язаний із нацією, державністю, політичною суб'єктністю, суверенітетом і колективною належністю, тоді як культурний аспект охоплює мову, історичну пам'ять, цінності, символи, традиції та культурну спадщину. Водночас, обґрунтовано, що ці виміри не є взаємовиключними: культурні коди становлять один із ресурсів національної ідентифікації, а національна ідентичність надає культурним значенням політичного й символічного змісту. Запропоновано структурно-компонентну модель української ідентичності, що охоплює національно-політичний, культурно-мовний, історико-меморіальний, реляційно-дискурсивний і динамічно-ціннісний компоненти. У статті окреслено мовні маркери кожного компонента та наголошено на необхідності їх подальшої контекстуальної й корпусно-дискурсивної перевірки. Окремо враховано дискурсивну природу ідентичності, що виявляється через категоризацію *self-other*, належність, визнання та зовнішнє позиціювання. Це дає змогу розмежувати теоретично вмотивовані маркери й їхню фактичну реалізацію в конкретному медійному контексті. Результати формують теоретичне підґрунтя для дослідження репрезентації української ідентичності в англомовному медійному дискурсі XXI століття.

Ключові слова: українська ідентичність, національна ідентичність, культурна ідентичність, репрезентація, медійний дискурс, мова, історична пам'ять, лінгвістичні маркери.

The article theoretically substantiates and models Ukrainian identity as a complex interdisciplinary category in whose structure the national and cultural dimensions interact. The relevance of the study is determined by the need to clarify the conceptual boundaries of Ukrainian identity and to develop a model suitable for further linguistic and discourse analysis of the concept in English-language media texts. The research material comprises works in social psychology, sociology, philosophy, cultural studies, sociolinguistics, discourse studies, and contemporary Ukrainian identity studies. Alongside the general scientific methods of analysis and synthesis, the study employs comparative definitional and component analysis, classification, and structural-component modelling. It is established that the national dimension of Ukrainian identity is associated with the nation, statehood, political agency, sovereignty, and collective belonging, whereas the cultural dimension encompasses language, historical memory, values, symbols, traditions, and cultural heritage. At the same time, it is substantiated that these dimensions are not mutually exclusive: cultural codes constitute one of the resources of national identification, while national identity provides cultural meanings with political and symbolic content. A structural-component model of Ukrainian identity is proposed, comprising national-political, cultural-linguistic, historical-memory, relational-discursive, and dynamic-value components. The article outlines the linguistic markers of each component and emphasizes the need for their further contextual and corpus-assisted discourse verification. The discursive nature of identity is considered separately, as it is manifested through the categorization of *self-other*, belonging, recognition, and external positioning. This makes it possible to distinguish theoretically motivated markers from their actual realization in a specific media context. The findings provide a theoretical foundation for studying the representation of Ukrainian identity in twenty-first-century English-language media discourse.

Key words: Ukrainian identity, national identity, cultural identity, representation, media discourse, language, historical memory, linguistic markers.

Постановка проблеми. Проблема ідентичності належить до тих категорій сучасної гуманітаристики, які втрачають пояснювальну точність у разі їхнього дисциплінарного звуження. Психологічний, соціологічний, культурологічний, політичний і лінгвістичний ракурси не взаємовиключають, а взаємодоповнюють один одного, оскільки ідентичність водночас охоплює самоусвідомлення суб'єкта, належність до спільноти, систему культурних значень, способи соціального позиціювання та мовно-дискурсивні механізми репрезентації. У колективній монографії «Ідентичність: текстуальні виміри» наголошено, що сучасні дослідження охоплюють

транскультурну, національну, етнічну, соціальну, громадянську, психологічну, постколоніальну та інші форми ідентичності, а їхнє осмислення передбачає перетин культурологічних, антропологічних, постколоніальних, лінгвокогнітивних і лінгвопрагматичних підходів [1, с. 5]. Відтак українська ідентичність не може бути редукована ані до формальної громадянської приналежності, ані до сукупності етнокультурних ознак.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах російсько-української війни, яка загострила питання колективного самоусвідомлення, культурної тяглості, історичної пам'яті, мови, державної суб'єктності та зовнішньої репрезентації України. У сучасних українських дослідженнях культура і медіа розглядаються як ресурси спротиву й самоусвідомлення, а мова, символіка, традиції, пам'ять, свобода, гідність і політична суб'єктність – як взаємопов'язані чинники оновленої ідентифікаційної моделі [6, с. 23]. У культурологічному прочитанні концепції С. Голла українська ідентичність також постає не завершеною сутністю, а процесом переозначення, що формується в полі історії, репрезентації, влади й деколонізації [3, с. 343]. Попередні лінгвокогнітивні студії українського матеріалу засвідчили продуктивність аналізу ідентичності через мовні, меморіальні та культурні коди в англомовному тексті [2, с. 40].

Водночас термінологічна близькість понять «національна ідентичність», «культурна ідентичність» та «українська ідентичність» нерідко спричиняє їхнє часткове ототожнення. Для подальшого дослідження репрезентації української ідентичності в англомовному медійному дискурсі необхідним є не механічне об'єднання цих понять, а встановлення їхніх структурних зв'язків, зон перетину та специфічних ознак. Саме таке розмежування створює підстави для переходу від широкої міждисциплінарної категорії до системи мовних і дискурсивних маркерів, які можуть бути перевірені на матеріалі англомовних медійних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя сучасних студій ідентичності сформовано в декількох взаємопов'язаних наукових традиціях. У соціальній психології Г. Теджфел розглядає соціальну ідентичність через усвідомлення належності до групи та ціннісно-емоційне значення цієї належності [13, с. 69]. У соціологічній концепції Е. Гідденса самоідентичність передусім пов'язується з рефлексивною здатністю підтримувати послідовний наратив про себе; тяглість ідентичності, таким чином, не зводиться до незмінності рис, а вибудовується через інтерпретацію власної біографії [10, с. 53]. Спільним для цих підходів є перехід від трактування ідентичності як внутрішньої властивості суб'єкта до розуміння її як реляційного й соціально зумовленого процесу.

Для осмислення національного виміру принципове значення мають праці Б. Андерсона й Е. Сміта. Б. Андерсон визначає націю як «уявлену політичну спільноту», обмежену й суверенну за способом свого уявлення [7, с. 6]. Е. Сміт, розглядаючи національну ідентичність як колективну форму ідентифікації, безпосередньо пов'язує її з культурною спадщиною; за його формулюванням, ідеться про «неперервне відтворення та реінтерпретацію структури вартостей, символів, спогадів, міфів і традицій» та ідентифікацію індивідів із цією спадщиною [5, с. 40]. Показово, що в українській науковій традиції національна ідентичність також описується як складне множинне явище, в якому поєднуються етномовний, історичний, культурний, релігійний, соціально-економічний і політичний компоненти [1, с. 203]. Отже, культурний складник не є зовнішнім доповненням до національної ідентичності, а одним із її конститутивних ресурсів.

Конструктивістський і дискурсивний вектори осмислення культурної ідентичності найпослідовніше представлені у працях С. Голла. У «Cultural Identity and Diaspora» вчений розмежовує ідентичність як уявну спільність історичного досвіду та ідентичність як процес становлення, що пов'язує «being» із «becoming» і залежить від історичних позицій, із яких суб'єкт себе визначає [11, с. 223. Концепція репрезентації С.Голла, своєю чергою, дає змогу розглядати мову, образи й знакові системи не як пасивне віддзеркалення вже сформованої ідентичності, а як середовище вироблення соціальних значень [12, с. 16].

Лінгвістичний вимір цієї проблематики розвивають М. Бухольц і К. Голл, які визначають identity як продукт мовних і ширших семіотичних практик та наголошують, що вона індексується через категоріальні назви, імплікатури, позиціювання, стилі й мовні структури; її реляційність виявляється у співвідношеннях *своє-чуже, схожість-відмінність* [8, с. 594]. У дискурсивно-наративному підході А. Де Фіни ідентичність постає результатом взаємодії мовних виборів, категоризації, займенникової референції, позиціювання та переговорювання групової належності [9, с. 23]. Для українського контексту особливо вагомими є сучасні студії деколонізації, у яких історичне переозначення України пов'язується з подолан-

ням імперських схем знання, відновленням видимості української суб'єктності та переосмисленням історичної пам'яті [4, с. 8].

Попри значний масив досліджень, невирішеним залишається питання концептуально несуперечливого співвідношення національного та культурного вимірів саме української ідентичності та визначення тих структурних компонентів, які можуть бути надалі простежені на мовному рівні. Існуючі підходи здебільшого акцентують окремі аспекти – групову належність, національну спільноту, культурну пам'ять, деколонізацію, дискурсивне позиціювання чи мовне індексування. Потребує систематизації їхній спільний пояснювальний потенціал стосовно української ідентичності як об'єкта лінгвістичного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні української ідентичності як міждисциплінарної категорії, у структурі якої взаємодіють національний і культурний виміри, та у виокремленні її базових компонентів, релевантних для подальшого лінгвістичного й дискурсивного аналізу. Для досягнення мети поставлено такі завдання: узагальнити провідні підходи до трактування ідентичності; встановити співвідношення національної й культурної ідентичностей; визначити специфічні ознаки української ідентичності в сучасному науковому дискурсі; запропонувати структурно-компонентну модель та окреслити групи потенційних мовних маркерів її репрезентації.

Матеріалом аналітичної частини стали праці, що репрезентують соціально-психологічний, соціологічний, філософський, культурологічний, дискурсивний і соціолінгвістичний ракурси, а також сучасні українські дослідження національної й культурної ідентичності. Використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу та систематизації; порівняльно-дефініційний аналіз для зіставлення змістових акцентів у трактуванні понять ідентичності, національної ідентичності та культурної ідентичності; компонентний аналіз для виокремлення повторюваних семантичних ознак та метод класифікації для їхнього групування; структурно-компонентне моделювання для побудови узагальненої моделі української ідентичності. Дискурсивний підхід залучено для інтерпретації реляційних ознак self-other та зв'язку ідентичності з мовною репрезентацією. Така послідовність дає змогу перейти від міждисциплінарного теоретичного опису до лінгвістично релевантної системи компонентів без апріорного ототожнення окремої лексеми з маркером ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Початковим для побудови цілісної моделі української ідентичності є розмежування трьох рівнів: загальної категорії ідентичності, національної форми колективної належності та культурного способу її смислового наповнення. На першому рівні ідентичність фіксує відношення суб'єкта до самого себе й до соціального оточення. У соціально-психологічному вимірі приналежність до спільноти є не лише фактом категоризації, а й джерелом ціннісної та емоційної значущості [13, с. 69]. У соціологічному вимірі самоідентичність підтримується через рефлексивний наратив, що забезпечує зв'язок минулого, теперішнього й очікуваного майбутнього [10, с. 54].

Для української ідентичності реляційність має принципове значення: сучасний самоопис формується не лише через позитивне окреслення власних ознак, а й через відмежування від імперських способів опису України. Опозиція self-other охоплює боротьбу за право називати власну історію, визначати символічні центри й бути суб'єктом, а не об'єктом зовнішньої категоризації. У цьому контексті деколонізація пов'язується з відновленням української суб'єктності та переосмисленням історичної пам'яті [4, с. 105].

Другий рівень моделі становить національна ідентичність. Андерсонівське розуміння нації як уявленої політичної спільноти акцентує не вигаданість нації, а символічний характер соціального зв'язку між людьми, більшість із яких ніколи не вступає у безпосередню взаємодію [7, с. 6]. Для українського випадку до цього символічного зв'язку додається виразний вимір державності й суверенітету, оскільки сучасна українська ідентичність актуалізується в умовах захисту політичної суб'єктності. Водночас концепція Е. Сміта демонструє, що національна спільність утримується не лише державними інститутами: її відтворюють цінності, міфи, спогади, символи, традиції та культурна спадщина [5, с. 40]. Відтак національно-політичний та культурно-символічний аспекти не існують автономно.

Межа між національною і культурною ідентичностями полягає у відмінності акцентів. Національна ідентичність передбачає самоототожнення з нацією як історичною, культурною та політичною спільнотою; культурна акцентує систему значень, кодів, практик і символів, через які ця належність переживається й відтворюється. Вони не збігаються повністю, проте в українському випадку їхній перетин є системним: мова, історична пам'ять, спадщина, символи та цінності виконують водночас культурну

й націєтворчу функції. У монографії за редакцією О. Бігун національна ідентичність подається як багатокомпонентне явище, де поряд із політичним виокремлено етномовний, історичний і культурний складники [1, с. 203].

Третій рівень пов'язаний із динамікою культурного самоопису. У концепції С. Голла культурна ідентичність не є завершеним продуктом. Вона формується всередині історії та репрезентації, тому поряд із виміром спільного походження і культурних кодів містить вимір становлення, зміни й позиціювання [11, с. 223]. Для українського контексту цей підхід особливо продуктивний, оскільки дозволяє пояснити одночасно тяглість і трансформацію: українська ідентичність спирається на історичну пам'ять, мову, культурну спадщину й символічний репертуар, але їхнє значення переосмислюється під впливом війни, міграції, цифровізації, деколонізаційних процесів і глобальної комунікації. Петрова, адаптуючи Голлівську концепцію до українського досвіду, наголошує на зв'язку ідентичності з репрезентацією, владою та подоланням імперсько-русифікаційного типу колоніальності [3, с. 343].

Воєнний досвід актуалізував компоненти, які раніше могли залишатися периферійними. У дослідженні «Українська культурна ідентичність у часи війни» мова постає маркером приналежності й національного самоствердження, а символіка, традиції та культурні практики набувають публічного об'єднувального значення; до ціннісної рамки входять свобода, гідність, солідарність і європейська орієнтація [6, с. 40]. Водночас діаспорні, освітні й волонтерські практики засвідчують можливість підтримувати українську ідентичність поза межами територіальної державності [6, с. 24].

На четвертому рівні українська ідентичність постає як дискурсивно репрезентована категорія. Положення М. Бухольц і К. Голл про те, що ідентичність є продуктом мовних і семіотичних практик, принципово змінює логіку її лінгвістичного аналізу: дослідник має шукати не одне «слово ідентичності», а систему мовних засобів, через які здійснюються категоризація, позиціювання, оцінювання, включення й виключення [8, p. 598]. Аналогічно А. Де Фіна показує, що групова належність вибудовується через сукупність номінацій, займенникових стратегій, способів приписування агентності та переговорювання соціальних категорій. Відтак мовна репрезентація української ідентичності може включати як експліцитні назви Ukrainian identity, Ukrainian nation, Ukrainian people, Ukrainian culture, так і ширші лексико-семантичні та граматично-дискурсивні патерни.

Зіставлення розглянутих підходів дає змогу виокремити п'ять взаємопов'язаних компонентів української ідентичності. Їх доцільно розглядати не як жорсткі автономні блоки, а як аналітичні зони, що перетинаються й актуалізуються залежно від типу дискурсу. Запропонована модель має теоретичний характер: наведені мовні одиниці становлять потенційні маркери, а їхня реальна репрезентативність потребує подальшої перевірки в корпусі та контексті.

Запропонована модель конкретизує українську ідентичність без її звуження до етнічності або громадянства. Національно-політичний компонент фіксує належність до української політичної спільноти та державну суб'єктність; культурно-мовний корелює з системою мови, цінностей, символів і практик; історико-меморіальний представлений як тяглість і зв'язок поколінь; реляцій-

Таблиця 1

Структурно-компонентна модель української ідентичності та потенційні мовні маркери

Компонент	Зміст	Потенційні маркери
Національно-політичний	належність до нації, державність, політична суб'єктність, суверенітет, незалежність	Ukraine, Ukrainian, nation, people, state, sovereignty, independence, citizenship
Культурно-мовний	культурні коди, мова, традиції, спадщина, символи, цінності, практики	culture, cultural, language, Ukrainian language, heritage, tradition, symbol, values, customs
Історико-меморіальний	спільна історія, колективна пам'ять, травма, коріння, спадкоємність	history, memory, past, roots, ancestry, heritage, trauma
Реляційно-дискурсивний	Self/Other, належність, визнання, межі групи, включення/виключення	we/our, they/their, belonging, community, other, recognition, inclusion/exclusion
Динамічно-ціннісний	становлення, переозначення, спротив, деколонізація, свобода, гідність, європейська орієнтація	becoming, resistance, decolonization, freedom, dignity, European/Europe, solidarity

Джерело: власна розробка автора.

но-дискурсивний співвідноситься з конструюванням українського «ми» у взаємодії з «іншим» і зовнішнім визнанням; динамічно-ціннісний підсвічує процесуальність ідентичності та актуальні смисли спротиву, свободи, гідності й деколонізації. Одна мовна одиниця може актуалізувати кілька компонентів одночасно.

Для подальшого дослідження української ідентичності в англомовному медійному дискурсі необхідно розмежовувати теоретично вмотивовані кандидатні маркери та їхню фактичну дискурсивну реалізацію. Частотність таких лексем як *Ukrainian, culture, values, memory* або *freedom* сама по собі не засвідчує репрезентацію ідентичності: потрібні аналіз дистрибуції, колокацій, конкордансів, оцінної семантики та стратегій «своє-чуже». Це особливо важливо для американського й британського медіадискурсів, де йдеться про зовнішню категоризацію України, а отже про співвідношення самоідентифікації та приписуваних ззовні характеристик.

Висновки. Проведений теоретико-методологічний аналіз дає підстави розглядати українську ідентичність як комплексну динамічну форму індивідуального й колективного самоототожнення з українською національною та культурною спільнотою. Національний і культурний виміри не є тотожними, проте перебувають у системній взаємодії: перший актуалізує належність до політичної спільноти, державність, суверенітет і суб'єктність, другий забезпечує цю належність системою мови, пам'яті, традицій, символів, цінностей і культурної спадкоємності. У сучасному українському контексті їхній зв'язок посилюється досвідом війни, деколонізації та глобальної комунікації.

Узагальнення міждисциплінарних підходів уможливило виокремлення п'яти компонентів української ідентичності: національно-політичного, культурно-мовного, історико-меморіального, реляційно-дискурсивного й динамічно-ціннісного. Окреслені мовні одиниці мають статус кандидатних маркерів і потребують контекстуальної перевірки. Перспективи подальших досліджень полягають у корпусно-дискурсивному аналізі їхніх частотних, колокаційних і контекстуальних характеристик та виявленні моделей зовнішньої репрезентації української ідентичності в американському й британському медіадискурсах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ідентичність: текстуальні виміри : колективна монографія / за ред. О. Бігун. Івано-Франківськ : видавець Кушнір Г. М., 2021. 295 с.

2. Кобута К. С., Бистров Я. В. Транскультурна ідентичність в українському сімейному мемуарі Вікторії Белім "The Rooster House": лінгвокогнітивний аспект. *Іноземна філологія у XXI столітті : тези доповідей XVI Міжнародної наукової конференції : у 2 т.* Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2024. Т. 1. С. 39–43.

3. Петрова І. Культурна ідентичність як процес репрезентації : концепція Стюарта Голла. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2026. № 52. С. 343–349. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.52.1160.

4. Рябчук М. Картографування «нації нізвідки». Токсичний вплив «імперського знання» та виклики деколонізації. *Політичні дослідження.* 2024. № 1 (7). С. 86–109. DOI: https://orcid.org/0000-0002-7284-4486.

5. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с.

6. Українська культурна ідентичність у часи війни: літературно-публіцистичні, соціально-психологічні, освітні та інформаційні виміри спротиву : аналітична записка / Т. Урись та ін. ; за заг. ред. Т. Урись. Київ : Видавництво Людмила, 2025. 44 с.

7. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised ed. London ; New York : Verso, 2006. 240 p.

8. Bucholtz M., Hall K. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. *Discourse Studies.* 2005. Vol. 7. № 4–5. P. 585–614. DOI: https://doi.org/10.1177/1461445605054407.

9. De Fina A. Identity in Narrative: A Study of Immigrant Discourse. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2003. 252 p. DOI: https://doi.org/10.1075/sin.3.

10. Giddens A. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge : Polity Press, 1991. 264 p.

11. Hall S. Cultural Identity and Diaspora. *Identity: Community, Culture, Difference* / ed. by J. Rutherford. London : Lawrence & Wishart, 1990. P. 222–237.

12. Hall S. The Work of Representation. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* / ed. by S. Hall. London : SAGE Publications in association with the Open University, 1997. P. 13–74.

13. Tajfel H. Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information.* 1974. Vol. 13. № 2. P. 65–93. DOI: https://doi.org/10.1177/053901847401300204.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2:34
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.35

ПАРАМЕТРИ МОВНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ: ПРАВОМІРНЕ ТА НЕПРАВОМІРНЕ

PARAMETERS OF UKRAINIANS' LANGUAGE LEGAL AWARENESS: LEGITIMATE AND ILLEGITIMATE

Сковронська І.Ю.,
orcid.org/0000-0002-6261-3393
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Юськів Б.М.,
orcid.org/0000-0002-0602-0630
старший викладач кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Запотічна Р.А.,
orcid.org/0000-0002-5588-171X
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена аналізу мовних аспектів права, який дає підставу моделювати правосвідомість українця як одну з форм менталітету етносу. Мова у праві є конструктивною основою існування самого права як своєрідного соціального феномена. Юридичні норми закріплені словесно, тому поглиблені знання про властивості слова дають змогу осягнути логіку юридичного мислення, більш глибоко розібратися у системній побудові права і механізмах її дії на свідомість і поведінку людей. Саме завдяки мові людина описує категорії права, інтерпретує закон та впливає на процес становлення правосвідомості в різні історичні епохи та сучасному етапі державотворення. Від того, яким чином творець закону конструює правові поняття, залежить інтенсивність інформаційного впливу права та ефективність правового регулювання в цілому.

Дослідження показують, що у колективній українській свідомості, вербалізованій через мову, формується своєрідне ціннісне поле правосвідомості, в якому ретранслюється система уявлень про право, закон, справедливість, рівність тощо, на конкретному етапі суспільного розвитку. Історично сформована ментальність опирається на природне право, де внутрішнє відчуття правди та етичні норми часто переважали над формальними державними законами. Наголошується, що мова є формою вираження, фіксації та реалізації правових норм, а право слугує регулятором суспільних відносин, який потребує чіткої, формалізованої та зрозумілої знакової системи. Без мови право не може існувати як соціальний регулятор, а мова в галузі юриспруденції набуває особливого офіційно-ділового характеру.

Доведено, що українцям властиві риси виокремлювати все, що відбувається у світі як позитивне і негативне, оцінювати довкілля на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних чинників. Усе, що пов'язане з поняттям права в українців, репрезентує високий рівень моральності, високу духовність, очікування справедливості від негативних законів, відстоювання своєї індивідуальності, незалежності, віри і людської гідності.

Зроблено висновок, що в українському світосприйнятті, мірила моральних цінностей побудовані на порівнянні категорій зла-добра, правди-кривди, справедливості-несправедливості, закону-беззаконня, рівності-нерівності, істинного-неправдивого, святого-демонічного, правого-лівого. Такі опозиції виконують не лише мовну, а й світоглядну функцію. Вони допомагають класифікувати події, оцінювати поведінку та визначати власне ставлення до суспільних норм.

Особлива увага приділяється концепту «правда», який поєднав значення істини, правильності, правдивості та справедливості. Через нього юридична норма співвідносилася з моральним критерієм. Протиставлення «правда – кривда» стало одним з мовних моделей оцінювання правомірного та неправомірного.

Ключові слова: мовні аспекти права, правосвідомість, модель поведінки, моральні цінності, правові норми, позитивне і негативне, справедливість, правда, кривда.

The article is devoted to the analysis of the linguistic aspects of law, which provides grounds for modeling the legal consciousness of a Ukrainian as one of the forms of the mentality of the ethnic group. Language in law is the constructive basis for the existence of law itself as a kind of social phenomenon. Legal norms are fixed verbally, therefore, in-depth knowledge of the properties of the word makes it possible to comprehend the logic of legal thinking, to more deeply understand the systemic construction of law and the mechanisms of its action on the consciousness and behavior of people. It is thanks to language that a person describes the categories of law, interprets the law and influences the process of formation of legal consciousness in different historical eras and at the modern stage of state formation. The intensity of the informational impact of law and the effectiveness of legal regulation in general depend on how the creator of the law constructs legal concepts.

Research shows that in the collective Ukrainian consciousness, verbalized through language, a kind of value field of legal consciousness is formed, in which a system of ideas about law, justice, equality, etc. is relayed at a specific stage of social development. The historically formed mentality is based on natural law, where an inner sense of truth and ethical norms often prevailed over formal state laws. It is emphasized that language is a form of expression, fixation and implementation of legal norms, and law serves as a regulator of social relations, which requires a clear, formalized and understandable sign system. Without language, law cannot exist as a social regulator, and language in the field of jurisprudence acquires a special official-business character. It is proven that Ukrainians have the characteristic features of distinguishing everything that happens in the world as positive and negative, of evaluating the environment based on taking into account objective and subjective factors. Everything related to the concept of law among Ukrainians represents a high level of morality, high spirituality, expectation of justice from negative laws, defense of one's individuality, independence, faith and human dignity.

It is concluded that in the Ukrainian worldview, the criteria of moral values are built on a comparison of the categories of evil-good, truth-wrong, justice-injustice, law-lawlessness, equality-inequality, true-false, holy-demonic, right-left. Such oppositions perform not only a linguistic, but also a worldview function. They help to classify events, evaluate behavior and determine one's own attitude to social norms.

Special attention is paid to the concept of "truth", which combined the meanings of truth, correctness, truthfulness and justice. Through it, the legal norm was correlated with a moral criterion. The opposition "truth – injustice" has become one of the linguistic models of assessing the lawful and unlawful.

Key words: linguistic aspects of law, legal consciousness, model of behavior, moral values, legal norms, positive and negative, justice, truth, injustice.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві особливої ваги набуває формування особистості, яка поєднує самостійність, відповідальність, моральну зрілість, культурну компетентність та готовність активно діяти у суспільстві. Такі якості формуються у процесі соціалізації, важливим засобом якої є слово, оскільки через нього формуються поняття, духовні цінності та правила поведінки. Мова впливає на спосіб осмислення людиною навколишнього світу, допомагає називати явища, оцінювати їх і виробляти моделі поведінки.

Саме завдяки мові людина описує категорії права, інтерпретує закон та впливає на процес становлення правосвідомості в різні історичні епохи. Людина сприймає право не тільки через знання юридичних норм, а й через мовні форми, у яких ці норми закріплені та передаються. Закон, правова вимога, судове рішення або інше юридично значуще повідомлення існують у словесній формі. Тому характеристики мови безпосередньо впливають на те, як право розуміють, оцінюють і реалізують.

Історичний матеріал дає підстави стверджувати, що українські уявлення про право формувалися під впливом загальнолюдських моральних цінностей, свободи, справедливості, релігійних переконань, соборності та поваги до людської гідності. Правові поняття в українській мовній традиції часто перетинаються з моральними. Значення слів «правда», «право», «справедливість», «закон», «кривда» не обмежуються вузькою юридичною сферою, а формують систему оцінок належного і неналежного.

Метою цієї наукової розвідки є з'ясування того, як мовні аспекти права відображають параметри правосвідомості українців, оскільки через мовні засоби виявляється ставлення до юридичних реалій.

Для досягнення цієї мети необхідно розглядати мову права не лише як сукупність спеціальних термінів, а як ширшу систему, у якій взаємодіють юридичні, моральні, культурні та історичні значення. Важливим є визначення ролі моральних категорій у становленні правового мислення та простеження історичної тяглості мовних моделей, пов'язаних із поняттями правди, кривди, закону і справедливості.

Огляд останніх досліджень. Проблематика мови права та взаємозв'язку мови і права має міждисциплінарний характер. Зацікавленість цими питаннями знаходимо у працях як мовознавців, так і правознавців Н. В. Артикуци, С. П. Кравченка, Т. С. Подорожної, З. А. Тростюк, І. А. Тітко, П. М. Рабіновича, С. П. Погребняка, О. Ф. Скакун, С. Т. Зархіни, М. І. Любченко, Л. Л. Синюти, Ю. Ф. Прадіда та інших дослідників.

Теоретичне осмислення світогляду через мовні одиниці пов'язується з працями В. Гумбольдта, О. Потебні, Ф. Боаса та українських мовознавців Г.Богданович, І. Голубовської, І. Іващенко, С. Жаботинської, В. Жайворонка, В. Кононенка, Т. Космеди та інших.

Учена М. Любченко аналізує взаємозумовленість мови та права й визначає серед основних вимог до юридичної мови адекватність, детермінованість, лапідарність, формальність і функціональність [9, с. 36]. Зархіна досліджує зв'язок структури мислення, мови законодавства та правосвідомості [4]. Авторка Синюта Л. зазначає, що мова внесла новий принцип у роботу центральної нервової системи і стала потужним засобом розвитку людської свідомості [14, с. 127].

Про чинники, що впливають на формування правосвідомості вказує у своїх працях Черкас Є. Авторка виокремлює позитивні і негативні тенденції у становленні правової природи пра-

восвідомості та аналізує ознаки, види та особливості формування на сучасному етапі державотворення. До основних сфер впливу на розвиток правосвідомості віднесені право, політика, економіка і релігія [19, с. 172].

Дослідниця Артикуца Н. розглядає мову права як функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками. Юридична мова постає як соціально й історично сформована, поліфункціональна, відкрита та багаторівнева система мовних засобів [1].

Юридизація мови, і, відповідно, мовні аспекти права, є об'єктом досліджень юридичної лінгвістики, яка утворилася на суміжних полях лінгвістики та юриспруденціїї й однаково належить як лінгвістиці, так і юриспруденції. Її предметом є роль та функції мови і мовлення в юрисдикційному процесі у синхронному й діахронному вимірах. Автор досліджень щодо виникнення юридичної лінгвістики Прадід Ю. констатує, що синтез лінгвістики та юриспруденції в юридичній лінгвістиці сприяє підвищенню ефективності правоохоронної та судової діяльності [17, с. 137]. Науковці З. Тростюк, М. Коржанський, М. Ангтонович, І Філіпчук, Т. Демченко, Н. Артикуца та інші відіграли вагому роль у становленні української юридичної лінгвістики.

Оксана Забужко у праці «Мова і право» розглядає зв'язок мови, суспільної норми, криміналу та влади. Авторка підкреслює, що мова впливає на правила мислення та поведінки, а вибір мовного коду у ситуаціях примусу може змінювати психологічний баланс між учасниками суспільних відносин [3].

Юридичне слово має значення і для професійного середовища, і для пересічного громадянина. Для фахівця воно є інструментом точного визначення правової категорії, а для громадянина – знаком певного правила. Тому зрозумілість правової мови є умовою ефективності права. Надмірно складний або суперечливий текст створює дистанцію між нормою та її адресатом, тоді як чітке формулювання сприяє правильному розумінню.

Виклад основного матеріалу. Мова у сфері права не зводиться до юридичної техніки або стилістичної правильності. Вона є необхідною умовою самого існування права як соціального регулятора. Оскільки юридичні норми закріплюються словесно, властивості слова допомагають зрозуміти логіку юридичного мислення, системну організацію права та механізми його впливу на свідомість і поведінку.

Правові терміни можна розглядати як своєрідні сигнали юридичного світогляду. У них концентруються моральні принципи та духовно-етичні ідеали, усвідомлені людським розумом, сприйняті правовою системою і вербалізовані у мові. Водночас мовні засоби можуть відображати деформації правосвідомості.

Моральні правила значною мірою засвоюються через процес словесного спілкування, у процесі якого формується вербальний досвід моральної поведінки. Поняття моральної норми поведінки включає елементарі форми вимог морального змісту [12, с. 279]. Ці вимоги набувають форми коротких застережень і настанов: «не вбивати», «не красти», «повертати борги» тощо. Такі словесні формули задають зразок поведінки, що відповідає усталеним потребам людського співжиття [10, с. 80].

Народні педагоги виробляли педагогічні методи та прийоми, які прищеплювали почуття відповідальності за сказане і зроблене ще змалку. Суть методу полягала в приховуваності педагогічного впливу за образами народної казки прислів»я, приповідки, примовки тощо. Таким чином народна деонтологія формувала в моральній свідомості людини почуття морального обов»язку, належної моральної поведінки, вбачаючи в народному слові і текст і підтекст, образ і думку, конкретні поняття і символи, ідею і форму, зміст і стиль, творення нових понять і речей та їх першопричини [13].

Правознавці зазначають, що тільки на основі моральності потенційно може існувати адекватна правосвідомість, на основі моралі може формуватися адекватне праворозуміння, а на основі права може здійснюватися адекватне правозастосування. Правосвідомість охоплює знання про право, уявлення, оцінки, почуття, бажання та ціннісні орієнтації, за допомогою яких людина регулює поведінку в юридично значущих ситуаціях. Моральність не замінює право, однак створює підґрунтя для його сприйняття. Якщо юридична норма продовжує вже засвоєний моральний принцип, її прийняття може бути внутрішньо мотивованим.

Право, засноване на вимогах природної моралі і моральності є основою теорії природного права, метою якого є затвердження і захист природних, невідчужуваних прав людини. Аристотель вважав, що людські закони повинні бути «природними», тобто відповідати законам природи. Тому, законодавство, що суперечить законам природи, не має моральної і юридичної сили.

Історія засвідчує, що писане право (jus scriptum) «римське «вчене право» було долею меншини. Однак більшість населення задовольня-

лася «вульгарним правом», тобто усною версією писаного права, доступною для розуміння невтаємничених. Доведено, що з часів Середньовіччя праворозуміння почало існувати у двох формах – теоретичного і буденного праворозуміння

Справедливість виступає моральним критерієм, за допомогою якого суспільство може підтверджувати або ставити під сумнів конкретні правові норми. У XVIII столітті ідеї Просвітництва посилили концепцію природних прав: у працях Т. Гоббса, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Т. Джефферсона та інших мислителів утверджувалося уявлення про природні права на життя, свободу і власність та про рівність перед законом.

Слово тому виступає проміжною ланкою між моральною нормою та правовою установкою, що через повторення правило закріплюється у колективній пам'яті, а через оцінне наповнення набуває емоційної значущості. Формальне знання закону без відповідної ціннісної орієнтації ще не гарантує правомірної поведінки. Зв'язок права з мораллю особливо виразно проявляється в концепції природного права. Її центральна ідея полягає в тому, що юридичні приписи мають відповідати фундаментальним моральним принципам і природним правам людини. У такому підході закон оцінюється не тільки за процедурою його прийняття, а й за змістом.

Історія становлення правових систем європейських держав стикалася із намаганням розв'язати проблему «право-справедливість». Ще в Античні часи тогочасні нормативні акти формували достатньо високий рівень права у свідомості громадян; вони не підлягали буденній політичній дискусії і могли бути змінені лише за особливих обставин. Хоча, з іншого боку, в суспільстві засуджувався правовий позитивізм. Так, Цицерон вважав найдурнішим припущення про справедливість усього, що записане в законах і взагалі у праві народів. Гострою була також проблема зневажання закону, свавілля сильних у ставленні до слабших, про що свідчать уже ранні твори грецької літератури [7, с. 539–604].

Історична правосвідомість українців формувалася не тільки під впливом офіційних приписів, а й звичаєвих норм. Дослідники звичаєвого права переконують, що правові уявлення поєднували знання офіційного права з традиційними народними правовими звичаями. Цю подвійність добре відображає народна творчість. Прислів'я, приказки та сталі вислови зберігали оцінки справедливого і несправедливого, дозволеного й забороненого. Через них правовий досвід передавався між поколіннями.

Першим письмовим законодавчим документом, в якому відобразилися звичаєві норми українців у вигляді правових положень, був кодекс давньоруського права «Руська Правда» Ярослава Мудрого. У ній відобразилися звичаєві норми та юридичні формули, що дають можливість судити про рівень правосвідомості давнього населення. Змістовні формули, що звучали в судових процесах, могли запам'ятовуватися, повторюватися, скорочуватися, набувати ритмічної форми і зрештою переходити до народних приказок та прислів'їв [6, с. 19]. Таким чином ми науково спостерігаємо, як юридичне знання виходило за межі професійної сфери та ставало частиною загальної культури.

Етнокультурний контекст є важливим для розуміння правосвідомості. Право функціонує у конкретному культурному середовищі, де вже сформувалися уявлення про справедливість, обов'язок, свободу, владу та відповідальність. Скакун О. пов'язує етнкультурний зміст права з правовим менталітетом народу, його самобутнім праворозумінням, правовою свідомістю та правовим мисленням. У цьому контексті розглядаються правове почуття і правовий інтелект. Правове почуття допомагає узагальнювати конкретні випадки й підводити їх під загальне правило, а правовий інтелект забезпечує усвідомлене оформлення та систематизацію норм. Авторка підкреслює, що норми, які не відповідають рівню правової культури та правосвідомості етносу, можуть залишатися нереалізованими. Мова є головним носієм такого етнокультурного змісту. У ній закріплюються назви правових явищ, образи справедливості, оцінки влади та способи характеристики правомірної або неправомірної поведінки [15, с. 19].

Особливе місце в українській правовій мовній картині світу посідає концепт «*правда*». Його значущість пояснюється широким колом значень, у яких поєднуються *істина*, *правильність*, *правдивість* і *справедливість*. Етимологічні матеріали пов'язують поняття права з *правдою*, *істиною* та *святістю*. Слово «*правда*» пов'язується зі значеннями *прямого*, *правильного* і *справжнього*, а згодом – доброго, чесного, порядного, сильного, дієвого та сміливого [5, с. 550–55]. Отже, одна мовна одиниця могла називати як моральну правильність життєвого вибору, так і юридичний принцип суспільної справедливості. На цій основі розвивалося абстрактне поняття «право», пов'язане з правосуддям, справедливістю, свободою дії та волею.

Вчені відзначають, що ключове слово «*правда*» об'єднувало пізнавальну категорію

істини з етичною категорією *справедливості*, і визначило сприйняття правової дійсності. Як зазначає Маленко О., через це *правда* ототожнюється з *істиною* як безперечною буттєвою цінністю і утворює концептуальну пару *правда-істина*, у якій відслідковується щільний асоціативно-смисловий зв»язок компонентів [11, с. 72]. Відтак вона охоплює те, що відповідає дійсності (як істинне), правдивість, правильність (як істинність) і справедливість (отже – відповідність моральним та правовим нормам) [2, с. 647].

Світоглядні концепти «*святої правди*», «*правди-істини*» складають основу всієї духовної культури української нації і були стверджені ще в XI ст. З розвитком суспільства та вдосконаленням духовної особистості, що здатна до внутрішньої оцінки своїх учинків, постулат *правди-істини* перемістився із сакральної сфери свідомості в морально-етичну, а потім і в правову, тобто право– етичне стало юридичним. Важливим елементом давньої правової мовної картини є опозиція «*правда -кривд*а». «*Прав*е» пов'язувалося з прямим, рівним і правдивим, тоді як *«криве*» – з нерівним, неправдивим і викривленим. У давньоруський період багато норм спочатку існували усно, а згодом були письмово зафіксовані. У термінологічних сполуках збереглося морально-етичне протиставлення «правди й кривди». У побутовому мовленні «*правда*» могла безпосередньо означати справедливість і протиставлялася «*кривді*». Поширення закону як обов'язкової норми поведінки сприяло зближенню понять «правда» і «*закон*».

Водночас «Руську Правду» не можна ототожнювати із сучасним законом, оскільки термін «*закон*» у той час вживався на позначення моральних категорій і слово «правда» відрізнялося у сферах ужитку. Був час, коли в це поняття включали всі джерела права або ж якогось одного з них. На думку Прадіда Ю. визначення поняття *закону*, що подаються у енциклопедичних словниках, є неповними, потребують відповідних уточнень. За власним визначенням *закон* – це «нормативно-правовий акт, прийнятий найвищим органом державної влади, який регулює найважливіші суспільні відносини і має вищу юридичну силу щодо інших нормативно-правових актів». Якщо йдеться про *закон* як термін, то автор, спираючись на визначення, що містяться у тлумачних словниках, пропонує тлумачити *закон* як «юридичний акт, прийнятий найвищим органом державної влади» [18, с. 163].

Історична цінність «Руської Правди» полягає також у мовних формулах, які продовжили існування у фразеології. Стала сполука стала джерелом конструкції «*дати правду*» – *виправдати або задовольнити вимогу судом*, а за аналогією виникло «*правду взяти*» – *домогтися права*. Іншу групу становлять вислови, пов'язані з неправдивим свідченням: «*на правду не стати*», «*проти правди мовити*», «*не на правді*» [5, с. 142]. Вони демонструють, що юридична оцінка мовлення безпосередньо пов'язувалася з категорією правдивості.

Важливим чинником українського правового світогляду стала християнська традиція. Вона посилила значення понять добра, зла, милосердя, справедливості та моральної відповідальност, але водночас сприяла розмежуванню між справедливим Божим законом і суб'єктивним людським судом. Людська норма могла оцінюватися через уявлення про вищий Божий закон. Бог у такій картині постає як найвищий суддя та гарант порядку і свободи [8, с. 127]. У ставленні до права й закону українці історично схильні були очікувати справедливості від Божого, а не тільки людського суду. Віра пов'язувалася з пошуком добра та боротьбою зі злом, а справедливість – із Божою милістю. Згідно зі Святим Письмом – мірилом людської справедливості, що її вимагає устрій життя в державі, є справедливий Бог. Старий Завіт вказує на справедливу людину, добру і милосердну, а у Новому Завіті *справедливість* безпосередньо веде до милосердної любові, і, фактично, з нею ототожнюється.

Відомий український філософ Попович М. характеризує історичне ставлення до права в українській національній ментальності як двоїсте: поряд із правовими основами, що забезпечували діяльність особистості, реально могло діяти «право сильного». Це сприяло посиленню індивідуалістичного начала та прагненню людини самостійно вирішувати власні проблеми. Негативний досвід взаємодії з владою: підкуп у судочинстві, хабарництво, зловживання посадовців, впливав на оцінку державних інституцій і законодавства, – такі реакції були складовою повсякденної правосвідомості та правової психології. Мовні оцінки влади та суду у такому разі були важливим джерелом вивчення суспільної довіри до права.

Особливо гостро сприймався в українській свідомості принцип *нерівності перед законом*. Нормативний ідеал рівності всіх вступав у суперечність з практикою неоднакового застосування права. Це протистояння виливалося у різні форми силового несприйняття впродовж усієї історії утвердження української держави.

Отже, для української правосвідомості характерним є прагнення поєднати юридичне з моральн-

ним: право має бути пов'язане з правдою, закон – зі справедливістю, а правосуддя – із захистом людини. До важливих цінностей належать свобода, незалежність, індивідуальність, віра та людська гідність.

Висновки. Мова є одним із фундаментальних механізмів формування та репрезентації правосвідомості. Вона не тільки називає правові явища, а й передає оцінки, моральні орієнтири та культурні моделі поведінки. Саме через мову право набуває доступної для суспільства форми.

Українська правосвідомість історично формувалася під впливом природно-правових уявлень, моральних норм, звичаєвого права, народної культури та християнської традиції. Ці чинники взаємодіяли й відобразилися у словниковому складі, фразеології та юридичних формулах.

«Руська Правда» є важливою письмовою пам'яткю, що фіксує звичаєві норми та юридичні формули. Її матеріал демонструє перехід правових уявлень від усної традиції до письмового оформлення та подальше проникнення юридичних формул у народну мовну культуру.

Особливе значення має концепт «правда», який поєднав значення істини, правильності, правдивості та справедливості. Через нього юридична норма співвідносилася з моральним критерієм. Протиставлення «правда – кривда» стало однією з мовних моделей оцінювання правомірного та неправомірного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артикуца Н. В. Мова права у її функціональних різновидах. *Сьогодення українського мовного середовища.* Збірник наукових праць. Київ, 2008. С. 23-32.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач: В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь, 2007. 1738 с.
3. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. *Мова і право. Вибрана есеїстика 90-х.* Київ, 1999. 352 с.
4. Зархіна С. Е. Мова права як предмет філософсько-логічного аналізу (історичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :12 00. 12. Харків, 2005. 20 с.
5. Етимологічний словник української мови **:** у 7 т. / гол. ред.: О. С. Мельничук. Київ. 1983. Т. 4. 656 с.
6. Іванівська О. П. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посібник. Київ, 2002. 264 с.
7. Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів, 2004. С. 539-604.
8. Коцюба З. Г. Асоціативно-вербальні зв'язки в українських та англійських прислів'ях. *Слов'янський вісник. Серія «Філологогічні науки»*. Рівне, 2006. Вип. 6. С. 126-127.
9. Любченко М. І. Мова і право: питання співвідношення. *Вісник національної академії правових наук України.* Вип. №2 (81). 2015. С. 36-42.
10. Малахов В. А. Культура і людська цінність. Київ: Наукова думка, 1984. 117 с.
11. Маленко О. О. Концептуалізація *правди* як буттєвої домінанти в поетичному контексті українського реалізму. *Лінгвістичні дослідження. Збірник наук. праць. Харківського нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди.* Харків, 2009. Вип. 27. 274 с.
12. Непомняща І. М. Вербальні методи морального виховання в аспекті народної педагогіки. *Розвиток громадянського суспільства: духовність і право*. Матеріали III Міжнародної наукової конференції. Львів, 2010. С. 270-281.
13. Плахтій В. І. Проблеми формування моральної свідомості дітей засобами народної педагогіки. *Наукові записки Тернопільського державного пед. ун-у. Серія : Педагогіка.* 2000. №2. С. 15-19.
14. Синюта Л. Л. Мова як фактор правового поліцентризму. *Мова права. Науковий вісник ДДУВС.* 2012. №2. С.126-131.
15. Скакун О. Ф. Прогресивна політико-правова думка на Україні (IX ст.-1917 р.): навч. посібник. Київ: УМК ВО, 1990. 88 с.
16. Попович М. В. Теорія ментальності. Проблеми теорії ментальності / відп. ред. М.В. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. 403 с.
17. Прадід Ю. Ф. Зміст понять та значення термінів *закон* і *законність* в сучасній юридичній літературі. *У царині лінгвістики і права:* Сімферополь: Еліньо, 2006. С. 163-165.
18. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика як окрема галузь знань. *У царині лінгвістики і права.* Сімферополь. 2006. С. 132-139.
19. Черкас М. Є. Чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України.* Київ. 1916. №3 (86). 11 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 6
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

UDC 811.111:811.161.2]`25`373.46
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.36

THE PROBLEMS OF MODERN SPECIALISED TRANSLATION

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ФАХОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Bezkrovnyi Y.Y.,
orcid.org/0009-0002-9677-8273
Post-graduate student
at the Mykola Lukash Translation Studies Department
V.N. Karazin Kharkiv National University

The article addresses the problems of modern specialised translation and its place within the system of translation practice and translation studies. It highlights the absence of a standardised term in Ukrainian scholarly discourse equivalent to the English *specialised translation*, while in translation practice texts of this type – scientific, technical, legal, medical, normative-legal, and others – currently constitute the overwhelming majority. At the same time, it is demonstrated that the theoretical understanding of specialised translation does not correspond to the intensity of translation practice, which requires intensification of scholarly research in this field. The concept of the "specialised text," its main characteristics and classifications are examined. It is revealed that texts of this type are based on informativeness, terminological density, and specific structural-compositional and grammatical features. The relevance of typology of specialised texts for scholarly analysis is established, encompassing texts of both intra-specialised and extra-specialised communication. It is emphasised that specialised translation deals with texts related to professional activity and requires from the translator not only linguistic but also subject -matter competence, the ability to work with terminology, and to ensure accuracy of communication between the author and the target audience. The defining criteria of specialised translation quality are recognised as adequacy of content transfer, consistency with established terminology, and success of the communicative process. The stages of work with a specialised text are outlined: information search, documentation processing, translation with terminological precision, editing, and revision. In the conclusions, specialised translation is proposed to be considered as a type of translation activity aimed at interlingual reproduction of specialised information with semantic, functional-communicative, and stylistic equivalence. Prospects for further research are linked to applying the proposed definition and typology to the analysis of representative intra-specialised texts and popular-scientific texts of extra-specialised communication.

Key words: stages of work, classification, linguistic / subject-matter competence, terminology, specialised translation, specialised text, characteristics.

Статтю присвячено аналізу проблем сучасного фахового перекладу та його місця в системі перекладацької діяльності та перекладознавчих студій. Відзначено відсутність усталеного терміна в українському науковому дискурсі, який би відповідав англомовному *specialised translation*, тоді як у практиці перекладу саме тексти цього типу– наукові, технічні, юридичні, медичні, нормативні-правові та ін. – становлять абсолютну більшість на сьогоднішній день. У той самий час доведено, що теоретичне осмислення фахового перекладу не відповідає інтенсивності перекладацької практики, що вимагає інтенсифікації наукового пошуку у цій царині. Розглянуто поняття «фаховий текст», його основні характеристики та класифікації. Виявлено, що тексти цього типу ґрунтуються на інформативності, термінологічній насиченості, специфічних структурно-композиційних і граматичних характеристиках. З'ясовано релевантність для наукового аналізу типології фахових текстів, яка охоплює тексти внутрішньо- та зовнішньо фахової комунікації. Наголошено, що фаховий переклад має справу з текстами, пов'язаними з професійною діяльністю, і вимагає від перекладача не лише мовної, а й предметної компетенції, здатності працювати з термінологією та забезпечувати точність комунікації між автором і цільовою аудиторією. Визначальними критеріями якості фахового перекладу визнано адекватність передачі змісту, відповідність усталеній термінології та успішність комунікативного процесу. Окреслено етапи роботи перекладача з фаховим текстом: пошук інформації, опрацювання документації, переклад із дотриманням термінології, редагування та перевірка. У висновках запропоновано розглядати фаховий переклад як різновид перекладацької діяльності, спрямований на міжмовне відтворення спеціалізованої інформації з урахуванням змістової, функціонально-комунікативної та стилістичної відповідності. Перспективи подальших досліджень пов'язані із застосуванням запропонованого визначення та типології до аналізу репрезентативних внутрішньо фахових текстів і науково-популярних текстів зовнішньо фахової комунікації.

Ключові слова: етапи роботи, класифікація, мовна / предметна компетенція, термінологія, фаховий переклад, фаховий текст, характеристики.

Problem statement. In contemporary Ukrainian academic discourse, unlike in English-language discourse, there is no single established term that is fundamentally contrasted with literary translation. In English-language translation studies, the term "specialized/specialised translation" [1] is predominantly used; in contemporary research, it has almost entirely supplanted the term "non-literary translation" [2] as the counterpart to "literary translation." At the same time, Ukrainian studies use various terms in parallel – such as "informative," "professional," and "industry-specific", "specialised" translation – among which only the latter corresponds to the English-language tradition.

But, regardless of whether the terms are similar or not, it is precisely this type of translation that is becoming increasingly significant in our time. Translation practice in various historical periods has been characterized by the dominance of certain types of texts, which determined the priority areas of development in translation studies: from the translation of religious (denominational) texts to the study of literary translation [2, p. 9], and later – to an awareness of the specific nature of translating texts used in professional and specialized fields. Interest in specialised translation, as it is understood today, is a relatively new phenomenon. Its rise is linked to the rapid development of science and technology and a significant increase in the volume of specialised information, which has led to an expansion of the corpus of professional texts requiring interlingual processing [3, с. 31]. Translators are increasingly working with scientific publications, technical descriptions, regulatory and legal documents, instructions, and the like. In terms of volume, the share of specialised translation in the translation market at the turn of the second and third millennia accounted for 80–90% [4; 2; 1]. The growth in the volume and diversity of such material has brought to the forefront questions regarding its typology, genre- and style-specific characteristics, terminological organization, communicative purpose, and the specifics of its translation, thereby stimulating academic research in this field.

Analysis of studies and publications. The study of specialised texts has its roots in the study of languages for special purposes, since "modern research on specialised texts is based on the problem of ensuring high-quality communication through mechanisms of regulation and standardization of specialised communication, the primary goal of which is to ensure an unambiguous interpretation of the text's units of meaning" [5, с. 28]. It is emphasized that "the foundation of language for special purposes is specialised text, and its semantic foundation is units of specialized terminology." [6, с. 329], whereas a specialised text is defined as "a tool or the result of a completed linguistic-communicative process related to professional, socially productive activities" [7].

At the same time, there is also a view that a specialised text cannot be characterized proceeding from the concept of language for special purposes [8, p. 91–92].

Classifications of specialized texts based on various criteria are proposed [5; 9; 10].

There are also differing views on the definition of specialised translation: it is described as "the translation of specialised texts, the key characteristic of which is the reproduction of the source's specialized message (industry-specific information) using the means of the target language" [11, с. 18–19]; The goal of this type of translation is considered to be the accurate conveyance of information and the faithful reproduction of terminology, vocabulary, grammar, and style [12]. According to another point of view, specialised translation is defined by the field, text type, audience, and medium [13].

However, it is widely acknowledged today that specialised translation is underrepresented in the broader field of translation studies: there is only one peer-reviewed specialised journal in the world, the Journal of Specialized Translation [1]; in the three editions of the Routledge Encyclopedia of Translation Studies, there is no separate article on specialised translation as a holistic phenomenon [14 та ін.]. This state of affairs runs counter to translation practice and points to the need to expand and supplement scholarly knowledge in this field.

Research aims and objectives. The *relevance* of analyzing the challenges facing modern specialised translation stems from its significant prominence in translation practice and the pressing need for a theoretical understanding of the field, which is clearly insufficient at present.

The object of this study is specialised translation, and the *subject* of analysis is its object, components and key characteristics.

*The purpose of this article i*s to clarify the theoretical foundations of research on specialised translation based on an analysis of scholarly approaches to defining and classifying specialised texts and defining specialised translation. Achieving this purpose involves the following tasks:

– clarifying the concept of a specialised text and its main characteristics;

– identifying a relevant typology of specialised texts;

– summarizing definitions of specialized translation and outlining the stages involved in the process.

Presentation of the main material. The main characteristics that define a text as specialised are as follows: the result of thought; general rules; unity of form; reflection of reality; scientific language; visual aids (diagrams, drawings, formulas, symbols) [5, с. 29–30]. The distinctive features of a specialised text are primarily evident at the lexical level; however, there are differences in the distribution of grammatical structures both between general-purpose and specialised texts and among different types of specialised texts [5].

R. Glezer formulated the following criteria for determining whether a text is a specialised one: terminology as an indicator; macrostructure as a conventionalized pattern; communicative situation; metacommunicative utterances; frequency of the passive voice and personal pronouns; stylistic characteristics (цит. за [5]).

Informativeness is considered a key characteristic of a specialised text [15, с. 555]. Specific characteristics of specialised texts include the predominant use of the present tense; the passive voice; a reduced role for verbs; an increased role for nouns; a higher frequency of the plural form; and the relatively frequent use of adjectives [12]; passive constructions and their active counterparts, simple, common, and complex declarative sentences, imperative sentences, and infinitive constructions with an imperative meaning, as well as modal expressions [5].

It is noted that, of the six functional styles, only the scientific, technical-industrial, and formal-business styles are characteristic of a specialised text [6, с. 328].

Understanding a specialised text as a unit of professional communication implies that knowledge and its internalization are closely linked to the recipient's subject-matter knowledge [16], that professional communication involves a change in the knowledge system of the individual and the field through established linguistic models used by experts [17, с. 428].

In the process of classifying specialised texts, they are divided into two groups: texts of internal professional communication (representative, contact-oriented, directive, instructional) and texts of external professional communication (behavior-guiding texts, popular science texts, consumer texts, instructional texts) [5; 9].

Representative texts include: strictly professional texts (monographs, articles, dissertations, patent descriptions); derivative texts (reviews, abstracts, theses, minutes); introductory texts (forewords, abstracts of presentations); and quasi-texts (recipes, job descriptions, diplomas). Texts of intra-disciplinary communication are characterized by a higher degree of specialization and an informative function; the recipient must possess professional competence. Texts of extra-disciplinary communication are addressed to non-specialists and are intended to popularize knowledge [5; 9].

Understanding specialized texts and their key characteristics is important for research in translation studies, since specialized translation is defined precisely by the text's affiliation with a specialized field: "Specialised translation deals with texts that have been written or relate to a specific field of knowledge or professional activity, regardless of the target audience or purpose" [8, p. 8]. Literary and specialised translation are considered complementary macro-fields, while specialised translation is described as domesticating, oriented toward the function and needs of the target specialised community [18]. The core of specialised translation is recognized as the interlingual translation of texts aimed at transactional or informational communication [1]. It is also emphasized that specialised translation is a transfer of intercultural knowledge, the purpose of which is to transform the recipient's knowledge system [17, p. 432–433].

It must be acknowledged that the types of specialised translation (scientific and technical, legal, medical, etc.) are based on the functional and stylistic characteristics of the original text [11], just as with the requirement for accurate reproduction of content, established terminology, and adherence to the standards of translation literature in professional translation [19, с. 4]. Researchers also agree that specialised translation is based on translation (linguistic) and subject-matter (professional) competence [11, с. 19].

Terminology is at the heart of specialized translation, even though it accounts for only about 5% of its vocabulary [2]. Terminological accuracy in specialised translation is critically important due to the potential legal, medical, or technical consequences of errors [1].

Another key requirement for specialised translation is translator competence, since the translator acts as an intermediary between subject matter experts; their primary expertise lies in language and style, while subject matter knowledge is necessary for accurate interpretation and identifying instances that require further research. Specialised translation requires the ability to identify terminology and use standardised equivalents in the target language. The primary criterion for the quality of this type of translation is the success of communication between the author of the original text and the target audience's experts [20].

The stages of a translator's work with a specialised text include the following: searching for infor-

mation on the relevant topic; reviewing documentation in the target language; translating while ensuring consistency in terminology and the integrity of the document; and proofreading and editing, including by a subject-matter expert [19, p. 5]. It should be noted that, in the traditional sense, revision takes place at the final stage of human translation, while post-editing is performed on machine-generated output. According to the BS EN ISO 17100:2015 standard, revision is a bilingual review of the translation by a person other than the translator [1].

Conclusions. An analysis of scholarly approaches provides grounds for considering the specialised text as the fundamental object of specialised translation and for viewing it as a specific communicative product of a particular subject area, characterized by thematic, terminological, structural-compositional, grammatical, and stylistic features. The defining characteristics of a specialised text include not only terminology but also extralinguistic factors, the communicative situation, and the text's structure and functional purpose. The most relevant for scholarly analysis is the typology of specialised texts, which allows for the inclusion of texts from both intra– and extra-disciplinary communication, including scholarly and popular science texts.

By "specialised translation," we mean a type of translation activity aimed at the cross-linguistic reproduction of specialised information presented in texts from a specific subject area (specialised texts), while ensuring its accuracy in terms of content, terminology, function, communication, and style, taking into account the specifics of the source text, the target audience, and the communicative situation.

Prospects for further research involve applying the theoretical principles outlined here to the analysis of two types of specialised translations: representative texts within a specific field (specialised texts proper) and popular science texts involving communication outside that field.

REFERENCES:

1. Rogers M. Specialised translation today: a view from the JoSTrans bridge. *The Journal of Specialised Translation*. 2018. No. 30. P. 3–22.

2. Newmark P. Non-literary in the Light of Literary Translation. *The Journal of Specialised Translation*. 2004. Issue 1. P. 8–13.

3. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.

4. Nida E. A. The Theory and Practice of Translation. Leiden : Brill, 2003. 218 p.

5. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2013. 448 с.

6. Павлюк І. П. Провідні характеристики фахових мов. *Проблеми семантики слова, речення, тексту*. 2012. Вип. 28. С. 322–329.

7. Гаврилюк Н. М. Сучасні підходи до виконання перекладу фахових текстів для студентів вищих навчальних закладів. *Педагогічні науки*. 2016. № 71(2). С. 78–82.

8. Zubair A. An overview of specialized translation. Institute of Translation Arts, University of Ilorin, Nigeria. 2021. P. 89–98. URL: https://uilspace.unilorin.edu.ng/items/af76a92b-67c6-4548-b47f-116e21d85d24.

9. Gläser R. Fachtextsorten im Englischen. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1990. 331 S.

10. Göpferich S. A Pragmatic Classification of LSP Texts in Science and Technology. *Target*. 1995. Vol. 7. P. 305–326.

11. Касяненко Д. С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України: дис. … канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 259 с.

12. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.

13. Gouadec D. Translation as a Profession. Amsterdam : John Benjamins, 2007. 396 p.

14. Baker M., Saldanha G. (eds.). Routledge Encyclopedia of Translation Studies. 3rd ed. London; New York : Routledge, 2019. 900 p.

15. Al-Smadi H. M. Challenges in Translating Scientific Texts. *Journal of Language Teaching and Research*. 2022. Vol. 13, No. 3. P. 453–462.

16. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Tübingen : Gunter Narr, 1985. 307 p.

17. Vlachopoulos S. Language for specific purposes and translation. *The Routledge Handbook of Translation Studies and Linguistics*. 2018. P. 425–440.

18. Scarpa F. Research and Professional Practice in Specialised Translation. London : Palgrave Macmillan, 2020. 419 p.

19. Галян О. В. Галузевий переклад : навч.-метод. видання. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 36 с.

20.Hacken P. ten. On the cognitive difference between literary and specialized translation. *Studia Translatorica*. 2019. P. 177–189.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81'25:811.111:811.161.2:665.58
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.37

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ КОСМЕТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ Б'ЮТІ-ДИСКУРСІ

TRANSLATION PECULIARITIES OF ENGLISH COSMETIC TERMINOLOGY IN CONTEMPORARY BEAUTY DISCOURSE

Курбаль-Грановська О.О.,
orcid.org/0000-0002-2635-4689
Ph.D.,
старший викладач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено особливості перекладу англомовної косметичної термінології українською мовою в сучасному б'юті-дискурсі. Актуальність роботи зумовлена динамічним розвитком косметичної індустрії, глобалізацією цифрової комунікації і постійним поповненням англомовного термінофонду назвами засобів, активних компонентів, текстур, ефектів, процедур та маркетингових характеристик. Англійська мова є одним із важливих джерел інноваційної лексики цієї сфери, тому український б'юті-дискурс активно засвоює запозичення, кальки, гібридні номінації та багатокомпонентні терміносполуки. Метою дослідження є систематизація основних лексико-семантичних груп англомовної косметичної термінології та визначення продуктивних способів її відтворення українською мовою. Матеріалом слугували репрезентативні одиниці, що функціонують у назвах і описах косметичних продуктів, професійних та рекламних текстах, електронній торгівлі й цифровому б'юті-контенті. Застосовано описовий, контекстуальний, компонентний, зіставний і перекладознавчий методи. Виокремлено назви типів продуктів, інгредієнтів і активних компонентів, функціонально-ефектні терміни, назви текстур і фінішів, терміни способів застосування, а також маркетингово марковані одиниці. Встановлено, що для стандартизованих назв речовин і базових косметичних засобів найбільш характерними є усталений відповідник, транскодування та калькування. Новітні одиниці, семантика яких залежить від професійного або рекламного контексту, частіше потребують описового перекладу, експлікації, конкретизації або комбінованого способу. Особливу увагу приділено одиницям skin barrier, brightening, plumping, dewy finish, non-comedogenic, leave-on, rinse-off, skin tint, lip plumper, clean beauty, skinimalism. Доведено, що адекватність перекладу визначається не лише точністю денотативного значення, а й жанром тексту, комунікативною функцією, ступенем термінологізації, впізнаваністю для українського споживача та прагматичним потенціалом. Запропонована класифікація може бути використана в перекладацькій практиці, термінографії, локалізації сайтів косметичних брендів і підготовці фахівців з перекладу.

Ключові слова: косметична термінологія, переклад, б'юті-дискурс, англійська мова, українська мова, перекладацькі трансформації, термін, реклама.

The article examines the peculiarities of translating English cosmetic terminology into Ukrainian in contemporary beauty discourse. The relevance of the study is determined by the rapid development of the cosmetics industry, the globalization of digital communication, and the continuous expansion of English terminology denoting products, active ingredients, textures, effects, procedures, and marketing characteristics. English functions as a major source of lexical innovation in this field; consequently, Ukrainian beauty discourse actively incorporates borrowings, calques, hybrid nominations, and multi-component terminological combinations. The aim of the research is to systematize the major lexical-semantic groups of English cosmetic terminology and to identify productive strategies for rendering them in Ukrainian. The material comprises representative terms occurring in cosmetic product names and descriptions, professional and advertising texts, e-commerce, and digital beauty content. Descriptive, contextual, componential, comparative, and translation-oriented methods are applied. The study distinguishes product-type terms, ingredient and active-component terms, function- and effect-oriented units, texture and finish terms, application-related terms, and marketing-marked nominations. It is established that conventional equivalents, transcoding, and calquing are particularly productive for standardized substance names and basic cosmetic product categories. Newer units whose meanings depend on professional or promotional contexts more frequently require descriptive translation, explicitation, specification, or a combined strategy. Particular attention is paid to such units as skin barrier, brightening, plumping, dewy finish, non-comedogenic, leave-on, rinse-off, skin tint, lip plumper, clean beauty, and skinimalism. The analysis demonstrates that adequate translation depends not only on denotative accuracy but also on text genre, communicative function, degree of terminologization, recognizability for Ukrainian consumers, and pragmatic potential. The proposed classification can be applied in translation practice, terminography, localization of cosmetics websites, and professional translator training. It also provides a basis for further corpus-based research into the normalization of English-derived beauty vocabulary in contemporary Ukrainian.

Key words: cosmetic terminology, translation, beauty discourse, English, Ukrainian, translation transformations, term, advertising.

Постановка проблеми. Сучасна косметична індустрія є одним із найбільш динамічних сегментів міжнародної комунікації. Нові формули, способи нанесення, категорії продуктів і маркетингові концепції швидко переходять із професійного середовища до масового цифрового дискурсу. Значна частина інноваційних номінацій поширюється англійською мовою, а далі інтегрується в інші мовні системи. Для українського перекладача це створює подвійну проблему: необхідно одночасно зберегти предметну точність терміна та забезпечити природність, зрозумілість і функціональність цільового тексту.

Косметична лексика займає проміжне положення між спеціальною термінологією, мовою реклами та повсякденним словником споживача. У межах одного опису можуть співіснувати назви хімічних компонентів (niacinamide, salicylic acid, ceramides), професійні одиниці (skin barrier, transepidermal water loss), назви типів засобів (cleanser, essence, serum, skin tint), характеристики текстури й результату (lightweight, dewy, matte, plumping), а також маркетингові номінації (clean beauty, glow booster, anti-age, skinimalism). Дослідження мови косметичної реклами показують, що спеціалізована лексика часто поєднується з переконувальними та оцінними засобами, тому її функція виходить за межі суто предметного називання [1, с. 81–104].

Додатковим чинником є висока швидкість термінологічних змін. Частина нових одиниць переходить до української майже без адаптації, тоді як інші конкурують із питомими або описовими відповідниками. У результаті паралельно функціонують форми на зразок праймер / база під макіяж, cleanser / очищувальний засіб, skin tint / тонувальний засіб, plumper / засіб для візуального збільшення об'єму губ. Така варіативність зумовлює потребу в системному перекладознавчому аналізі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до косметичного дискурсу охоплює лінгвістичний, прагматичний, мультимодальний і перекладознавчий напрями. Г. Рінгроу на матеріалі британської та французької косметичної реклами показує, що beauty-комунікація активно залучає науково марковану лексику, назви інгредієнтів і формул, а також твердження, які створюють ефект технологічності та експертності продукту [1, с. 81–104]. Для перекладача це означає необхідність розрізняти власне термінологічне значення та прагматичну функцію спеціалізованої одиниці.

Ш. Ф. Ніла та Й. Октавітрі дослідили двомовні тексти beauty-продуктів у соціальних мережах і встановили використання комунікативного, вільного та семантичного методів перекладу. Авторки пов'язують вибір методу з метою повідомлення, адресатом, типом тексту та перекладацькою установкою [2, с. 84–89]. Це положення є особливо релевантним для косметичної термінології, оскільки один і той самий термін може функціонувати в інструкції, рекламному заголовку, картці товару або дописі інфлюенсера.

Н. П. Р. Прімаяні, С. А. І. Махарані та І. Н. Удаяна на матеріалі двомовної реклами beauty-продуктів виокремили одинадцять перекладацьких технік, серед яких запозичення, модуляція, ампліфікація, буквальний переклад, транспозиція, адаптація, генералізація та інші прийоми [3, с. 1024–1036]. Результати їхнього дослідження підтверджують, що рекламний переклад орієнтується не лише на формальну відповідність, а й на природність і комунікативний ефект цільового повідомлення.

А. Муам, А. Н. Р. Р. Азахра та Н. Б. Ішак аналізують цифрове просування beauty-продуктів як мультимодальний дискурс, у якому лексика, тональність, візуальна композиція та дискурсивні моделі спільно конструюють уявлення про бажаний результат використання косметики [4]. Такий підхід підтверджує необхідність розглядати термін у його реальному комунікативному оточенні, а не як ізольовану словникову одиницю.

С. Сур'янета, Т. Новіанторо та А. Т. Нуграха на матеріалі Instagram-дописів простежують функціонування поняття skinimalism і показують, що центральною рисою відповідного дискурсу є спрощення рутини, тоді як значну частину контенту становлять пояснення тренду, просування продуктів і рекомендації щодо догляду [5]. Це засвідчує, що нові beauty-номінації швидко набувають відносно стабільного концептуального змісту ще до повної лексикографічної кодифікації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Попри наявність досліджень косметичної реклами та перекладу beauty-контенту, недостатньо опрацьованим залишається співвідношення між ступенем термінологізації конкретної одиниці та способом її відтворення українською мовою. Стандартизовані назви інгредієнтів мають відносно стабільні відповідники, тоді як маркетингові та соціомедійні одиниці характеризуються значною варіативністю.

Окремої уваги потребують полісемантичні одиниці, у яких загальномовне значення модифікується під впливом професійного контексту: active, finish, coverage, barrier, buildable, setting, treatment, repair, brightening. Їх буквальне відтво-

рення нерідко створює семантичну неточність. Не менш важливо визначити межу між доцільним запозиченням та невиправданим дублюванням англійської форми в українському тексті.

Постановка завдання. Метою статті є визначення лексико-семантичних і функціональних особливостей сучасної англомовної косметичної термінології та встановлення продуктивних способів її перекладу українською мовою. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) систематизувати основні групи косметичної лексики; 2) проаналізувати структурно-семантичні особливості репрезентативних термінів; 3) визначити способи перекладу одиниць різного ступеня термінологізації; 4) простежити роль контексту та жанру в доборі відповідника; 5) окреслити принципи перекладацького опрацювання новітніх і маркетингово маркованих beauty-номінацій.

Матеріал дослідження становлять англомовні одиниці, типові для сучасних описів доглядової та декоративної косметики, професійного beauty-контенту й електронної торгівлі. Для аналізу використано описовий, компонентний, контекстуальний, зіставний і перекладознавчий методи. Одиницею аналізу є термін або стійка терміносполука разом із її функціонально релевантним контекстом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Косметичну термінологію доцільно розглядати як відкриту лексичну підсистему, що обслуговує виробництво, професійне застосування, рекламу та споживання косметичних продуктів. Її ядро утворюють відносно стабільні назви засобів, інгредієнтів і технологічних процесів, тоді як периферію становлять експресивні, трендові та маркетингові одиниці. Дискурсивне дослідження косметичної реклами підтверджує активне поєднання спеціалізованої лексики з переконувальними стратегіями [1, с. 81–104].

Першу групу формують назви типів косметичних продуктів. Базові одиниці cream – крем, serum – сироватка, mask – маска, shampoo – шампунь, balm – бальзам мають усталені українські відповідники. Водночас cleanser не завжди доцільно передавати як «клінзер»: у нейтральному інформаційному тексті природнішим є «очищувальний засіб», тоді як запозичена форма може бути стилістично виправданою у професійному або молодіжному digital-контексті. Essence у контексті багатоступеневого догляду часто передається як «есенція», оскільки ця номінація вже функціонує як назва окремої продуктової категорії.

У декоративній косметиці помітна конкуренція запозичення й описового відповідника. Primer регулярно функціонує як «праймер», але для неспеціалізованого адресата може уточнюватися як «база під макіяж». Concealer має закріплену форму «консилер», highlighter – «хайлайтер». Натомість skin tint доцільно перекладати залежно від продукту як «легкий тонувальний засіб», «тонувальний флюїд» або зберігати англійську назву категорії з поясненням. Компонент skin у цьому випадку не потребує окремого буквального відтворення, оскільки семантичним центром є легкість і природність покриття.

Другу групу становлять назви інгредієнтів та активних компонентів. Для них характерна найбільша термінологічна стабільність: hyaluronic acid – гіалуронова кислота, salicylic acid – саліцилова кислота, niacinamide – ніацинамід, ceramides – цераміди, peptides – пептиди, retinol – ретинол, squalane – сквалан. Тут домінує усталений відповідник або транскодування, а перекладацька свобода є мінімальною. Водночас поєднання на зразок peptide complex або moisture complex можуть бути частково термінологічними, частково маркетинговими й потребують контекстуального аналізу. Саме використання науково маркованих компонентів як засобу підсилення довіри до продукту докладно описане в дослідженні косметичної реклами [1, с. 81–104].

Третю групу утворюють одиниці, що позначають функцію або заявлений ефект продукту. Moisturizing традиційно передається як «зволожувальний», soothing – «заспокійливий», mattifying – «матувальний». Натомість brightening не слід автоматично ототожнювати з whitening. У сучасному косметичному дискурсі brightening часто позначає надання шкірі більш рівного, свіжого та сяйливого вигляду, тому залежно від контексту можливі відповідники «для сяйва шкіри», «вирівнює тон», «освітлювальний». Вибір має спиратися на фактичну заяву продукту.

Подібну проблему створює plumping. У догляді за шкірою цей прикметник описує візуальний ефект більш наповненої, пружної поверхні; щодо губ lip plumper позначає продукт, спрямований на візуальне збільшення їхнього об’єму. Відповідно, механічне запозичення може бути зрозумілим вузькій аудиторії, але в нейтральному перекладі доцільні конструкції «для ефекту наповненості», «для візуального збільшення об’єму губ».

Особливої уваги потребує skin barrier. Калька «шкірний бар’єр» уже поширена в українському професійному та споживчому дискурсі й є семантично прозорою. У популярному тексті можливе уточнення «захисний бар’єр шкіри». Словосполуки barrier repair, barrier-supporting,

barrier-strengthening доцільно диференціювати: «відновлення захисного бар'єра», «підтримка бар'єрної функції», «зміцнення захисного бар'єра».

Четверту групу становлять терміни текстури, фінішу й покриття. У декоративній косметиці finish означає кінцевий візуальний результат: matte finish – «матовий фініш / матовий ефект», dewy finish – «вологий, сяйливий фініш», satin finish – «сатиновий фініш». Coverage означає ступінь перекриття: sheer coverage – «легке / напівпрозоре покриття», medium coverage – «середнє покриття», full coverage – «щільне / повне покриття». Buildable coverage передбачає можливість нашаровування продукту, тому описовий переклад «покриття, щільність якого можна поступово збільшувати» точніший за буквальну кальку.

До цієї ж групи належать lightweight, creamy, silky, gel-like, balm-to-oil, non-sticky. Частина одиниць перекладається прямими відповідниками: creamy – «кремовий», silky – «шовковистий», non-sticky – «нелипкий». Композити на кшталт balm-to-oil потребують експлікації: «текстура бальзаму, що перетворюється на олію». Такий переклад довший, але відтворює динамічну характеристику продукту.

П'яту групу становлять одиниці, пов'язані зі способом застосування. Leave-on і rinse-off є типовими прикладами компактних англійських атрибутивних конструкцій. Українська мова переважно потребує розгортання: leave-on treatment – «засіб, який не потребує змивання»; rinse-off mask – «маска, яку потрібно змити». Spot treatment – «засіб для точкового нанесення / локального застосування». Overnight mask – «нічна маска», double cleansing – «двоетапне очищення».

Шосту групу становлять маркетингово марковані одиниці. Non-comedogenic найчастіше відтворюється як «некомедогенний». Fragrance-free – «без ароматизаторів / без парфумованих компонентів» залежно від складу та контексту. Clean beauty є складнішим випадком, оскільки clean функціонує як оцінний маркетинговий маркер без одного універсального предметного значення. Тому калька «чиста краса» доречна переважно як назва концепції, тоді як конкретні рекламні повідомлення можуть вимагати експлікації.

Сучасний beauty-дискурс активно продукує телескопні та метафоричні номінації. Skinimalism утворено поєднанням skin і minimalism та позначає мінімалістичний підхід до догляду. Дослідження Instagram-дописів засвідчує, що ядром цього тренду є спрощення рутини, а також пояснення концепції, рекомендації й продуктове просування [5]. В українському digital-дискурсі можливе запозичення «скінімалізм», однак при першій згадці доцільно подати пояснення «мінімалістичний догляд за шкірою».

Slugging як назва практики нанесення оклюзивного шару також не має прозорого прямого еквівалента; функціонально адекватним є комбінований варіант «слагінг – нанесення оклюзивного засобу завершальним шаром». Glass skin може калькуватися як «скляна шкіра» лише в контексті впізнаваного тренду; для інформаційного тексту доречніше «ефект дуже гладкої та сяйливої шкіри».

У рекламній комунікації термінологічні одиниці часто поєднуються з оцінними дієсловами та прикметниками: boosts radiance, visibly smooths, deeply hydrates, instantly refreshes, helps restore, clinically proven. Перекладач має розрізняти семантичний зміст і ступінь категоричності твердження. Наприклад, helps restore не тотожне restores: компонент helps послаблює категоричність і повинен бути збережений («допомагає відновити»). Visibly smooths доцільно передавати як «візуально розгладжує / робить шкіру візуально гладкішою», не додаючи відсутніх в оригіналі обіцянок. Ця вимога узгоджується з висновками про прагматичну роль лексики в цифровому просуванні beauty-продуктів [4].

Функціональний підхід особливо важливий у локалізації сайтів і карток товарів. Одна й та сама одиниця може мати різний оптимальний переклад у назві категорії, технічному описі та рекламному слогані. Primer у меню інтернет-магазину може залишатися «праймером», у навчальному тексті – «база під макіяж (праймер)», а в короткому рекламному заголовку – «база». Така варіативність не суперечить точності, якщо денотативне ядро збережено, а функція цільового тексту відтворена. Дослідження перекладу beauty-реклами підтверджують значущість комунікативної мети, адресата й типу тексту для вибору перекладацького рішення [2, с. 84–89; 3, с. 1024–1036].

Наведені приклади демонструють, що транскодування є продуктивним насамперед для міжнародних або вже засвоєних номінацій, тоді як описовий переклад і експлікація переважають у випадках структурно стислих англійських композитів. Калькування є ефективним за умови семантичної прозорості та сумісності з нормами української мови. Контекстуальна заміна потрібна тоді, коли формальний відповідник не передає спеціалізованого значення або створює небажану двозначність.

Важливим критерієм є адресат. Для фахівця терміни occlusive, exfoliant, comedogenic, humectant можуть передаватися професійними відповідниками «оклюзивний», «ексфоліант», «комедогенний», «гумектант / зволожувач». Для широкої аудиторії частина цих одиниць потребує короткого пояснення: humectant – «компонент, що притягує й утримує вологу»; occlusive – «компонент, що створює захисний оклюзивний шар». Отже, термінологічна точність не виключає адаптації, якщо вона не спотворює поняття.

Не менш важливо враховувати словотвірну продуктивність англійської мови. Композити oil-free, water-based, long-wear, transfer-proof, sweat-resistant, glow-enhancing компактно поєднують кілька сем. Український переклад часто розгортає їх синтаксично: «без олій», «на водній основі», «стійкий протягом тривалого часу», «не залишає слідів / стійкий до перенесення», «стійкий до поту», «підсилює сяйво». У маркетинговому тексті перекладач може скорочувати конструкцію, однак не повинен втрачати ключову диференційну ознаку.

Окрему проблему становить псевдотермінологічність. Beauty-тексти часто використовують науково подібні словосполучення з високим рекламним потенціалом: youth activating complex, radiance technology, skin-renewing system, detox formula. У таких випадках перекладачеві необхідно не перетворювати маркетингову назву на

Таблиця 1

Приклади перекладу сучасної англомовної косметичної термінології

English term	Український відповідник	Спосіб перекладу
cleanser	очищувальний засіб / клінзер	описовий переклад / транскодування
essence	есенція	транскодування
serum	сироватка	усталений відповідник
primer	праймер / база під макіяж	транскодування / описовий переклад
concealer	консилер	транскодування
highlighter	хайлайтер	транскодування
skin tint	легкий тонувальний засіб	описовий переклад
lip plumper	засіб для візуального збільшення об’єму губ	експлікація
hyaluronic acid	гіалуронова кислота	усталений відповідник
niacinamide	ніацинамід	транскодування
ceramides	цераміди	транскодування
skin barrier	шкірний / захисний бар’єр	калькування / конкретизація
brightening	для сяйва / освітлювальний / вирівнює тон	контекстуальна заміна
plumping	ефект наповненості / збільшення об’єму	описовий переклад
soothing	заспокійливий	усталений відповідник
mattifying	матувальний	усталений відповідник
dewy finish	вологий, сяйливий фініш	калькування + конкретизація
satin finish	сатиновий фініш	калькування
sheer coverage	легке / напівпрозоре покриття	контекстуальна заміна
buildable coverage	покриття з можливістю нашаровування	експлікація
lightweight	легкий за текстурою	конкретизація
balm-to-oil	бальзам, що перетворюється на олію	експлікація
leave-on	той, що не потребує змивання	описовий переклад
rinse-off	той, що потребує змивання	описовий переклад
spot treatment	засіб для точкового нанесення	описовий переклад
double cleansing	двоетапне очищення	функціональний відповідник
non-comedogenic	некомедогенний	транскодування
fragrance-free	без ароматизаторів / парфумованих компонентів	описовий переклад
clean beauty	clean beauty / концепція «чистої» косметики	комбінований переклад
skinimalism	скінімалізм; мінімалістичний догляд	транскодування + експлікація
slugging	слагінг; нанесення оклюзивного шару	транскодування + експлікація
glass skin	«скляна шкіра» / ефект гладкої сяйливої шкіри	калька / описовий переклад

категоричне наукове твердження. Можливі кальковані варіанти мають зберігати статус комерційної номінації. Спостереження щодо «онауковленої» мови косметичної реклами підтверджують системність цього явища [1, с. 81–104].

Переклад сучасної косметичної термінології реалізується на континуумі від максимально стандартизованого еквівалентного відтворення до прагматично мотивованої адаптації. Чим ближче одиниця до науково-технічного ядра, тим важливішими є стабільність і термінологічна однозначність. Чим ближче вона до рекламної та соціомедійної периферії, тим більшої ваги набувають жанр, адресат, стилістична природність і впізнаваність. Саме множинність технік у двомовній рекламі beauty-продуктів демонструє необхідність такого диференційованого підходу [3, с. 1024–1036].

На підставі аналізу можна сформулювати практичний алгоритм перекладацького рішення. На першому етапі слід визначити статус одиниці: стандартизований термін, професіоналізм, назва продуктової категорії, рекламна характеристика чи трендовий неологізм. На другому – встановити денотативне ядро та перевірити наявність усталеного українського відповідника. На третьому – оцінити жанр і компетентність адресата. На четвертому – обрати спосіб перекладу, а для нової або непрозорої одиниці за потреби поєднати запозичення з експлікацією. На п'ятому – перевірити, чи не посилює і не послаблює переклад рекламне або функціональне твердження порівняно з оригіналом.

Застосування такого алгоритму особливо актуальне для локалізації інтернет-магазинів і сайтів міжнародних брендів, де одна термінологічна база використовується в меню, фільтрах, картках товарів, інструкціях та рекламних банерах. Послідовність відповідників забезпечує термінологічну цілісність, а допустима жанрова варіативність дає змогу уникнути неприродних конструкцій. Висновки щодо залежності перекладацького методу від мети, адресата та типу тексту [2, с. 84–89] безпосередньо підтримують такий підхід.

Висновки. Сучасна англомовна косметична термінологія є неоднорідною системою, в якій взаємодіють стандартизовані назви речовин і продуктів, професійні терміни, функціонально-ефектні характеристики, назви текстур і способів застосування, а також маркетингові й трендові новотвори. Її динамічність зумовлена технологічним розвитком косметичної індустрії, глобалізацією ринку та інтенсивністю цифрової комунікації.

Основними способами англо-українського відтворення є усталений відповідник, транскодування, калькування, описовий переклад, експлікація, конкретизація, контекстуальна заміна та комбінований переклад. Вибір способу корелює зі ступенем термінологізації одиниці. Назви інгредієнтів і базових продуктів тяжіють до стабільної еквівалентності, тоді як новітні маркетингові номінації та соціомедійні неологізми частіше потребують пояснення й функціональної адаптації.

Адекватність перекладу визначається комплексом чинників: денотативною точністю, жанром, комунікативною функцією, адресатом, усталеністю українського відповідника та прагматичним потенціалом вихідної одиниці. Перспективу подальших досліджень убачаємо у створенні англо-українського корпусу косметичної термінології, кількісному аналізі способів перекладу на матеріалі сайтів міжнародних брендів, а також у дослідженні нормалізації новітніх англіцизмів у сучасному українському beauty-дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ringrow H. The Language of Cosmetics Advertising. London : Palgrave Macmillan, 2016. 118 p. DOI: 10.1057/978-1-137-55798-8.

2. Lee K., Kim S. An Analysis of Translations of Cosmetics Advertisements from English into Korean: A Functionalist Approach with a Focus on Function Markers. The Journal of English Cultural Studies. 2017. Vol. 10, No. 3. P. 163–187. DOI: 10.15732/jecs.10.3.201712.163.

3. Firda Nila S., Octavitri Y. Bilingual Beauty Product Text on Social Media: Translation Methods and Affecting Factors. The Proceedings of English Language Teaching, Literature, and Translation (ELTLT). 2022. Vol. 10, No. 1. P. 84–89.

4. Primayani N. P. R., Maharani S. A. I., Udayana I. N. Translation Techniques in Bilingual Beauty Product Advertisements. Citizen: Jurnal Ilmiah Multidisiplin Indonesia. 2025. Vol. 5, No. 4. P. 1024–1036. DOI: 10.53866/jimi.v5i4.932.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.111’276.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.38

ВІДТВОРЕННЯ СЛЕНГУ ЯК ПРОБЛЕМА ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

RENDERING SLANG AS AN ISSUE IN UKRAINIAN AND FOREIGN TRANSLATION STUDIES

Литовка А.Р.,
orcid.org/0009-0006-7350-1377
аспірант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті здійснено комплексний аналіз проблеми перекладу сленгу з урахуванням його семантичної, стилістичної, прагматичної та соціокультурної специфіки. Сленг розглянуто як динамічний соціально маркований шар лексики, функціонування якого пов’язане з певним соціальним середовищем, комунікативною ситуацією та культурним контекстом. Узагальнення вітчизняних і зарубіжних перекладознавчих досліджень дало змогу визначити основні труднощі відтворення досліджуваного явища іншими мовами. Підбір адекватних еквівалентів або аналогів сленгових одиниць ускладнюється необхідністю одночасно зберігати предметно-логічне значення та додаткові стилістичні, емоційно-експресивні, оцінні, прагматичні й соціокультурні характеристики останніх.

Вибір перекладацького рішення залежить від кількох взаємопов’язаних чинників, до яких можна віднести контекст функціонування сленгізму, його семантичну структуру, комунікативну ситуацію, соціальне та професійне середовище, культурну специфіку й особливості цільової аудиторії. Особливого значення набуває контекстуально зумовлена варіативність значення сленгізмів. Навіть формально можливий словниковий відповідник не завжди дає змогу зберегти необхідний зміст і комунікативний ефект. Відсутність прямих еквівалентів є ще однією проблемою, пов’язаною з динамічністю сленгової лексики, швидкою появою нових слів та недостатньою лексикографічною фіксацією соціально маркованих одиниць. Залежно від конкретного контексту перекладач може звертатися до еквівалентів, аналогів, описового перекладу, лексичної заміни, нейтралізації, пом’якшення або опущення.

Соціокультурна специфіка сленгу також позначається на результаті перекладу, де може відбуватися втрата соціальної маркованості, експресивності або етнокультурних конотацій. Професійний сленг потребує додаткового врахування специфіки відповідного професійного середовища та предметних знань. В аудіовізуальному перекладі ситуація ускладнюється ще більше: на вибір перекладацького рішення впливають часові й просторові обмеження субтитрування. У підсумку адекватність перекладу сленгу визначається не формальною тотожністю мовних одиниць, а ступенем збереження їхнього функціонального навантаження в конкретному тексті. Саме тому переклад сленгу потребує комплексного врахування лексичних, контекстуальних, соціокультурних і прагматичних чинників, хоча повне збереження всіх характеристик сленгізму в умовах міжмовної та міжкультурної комунікації не завжди можливе.

Ключові слова: сленг, переклад сленгу, перекладацькі трансформації, еквівалентність, соціокультурна маркованість, аудіовізуальний переклад.

The present article provides a comprehensive analysis of the problem of slang translation, taking into account its semantic, stylistic, pragmatic, and sociocultural characteristics. Slang is viewed as a dynamic socially marked layer of vocabulary, the functioning of which is linked to a specific social setting, communicative situation, and cultural context. A review of the domestic and foreign studies addressing the issue has made it possible to identify the main difficulties in rendering slang into other languages. Selecting the adequate equivalents or analogues of slang items is complicated by the need to simultaneously preserve their denotative and logical meaning as well as their additional stylistic, emotional-expressive, evaluative, pragmatic, and sociocultural characteristics.

The choice of the translation solution depends on several interrelated factors, which include the context in which the slang item functions, its semantic structure, communicative situation, social and professional environment, cultural specificity, and the characteristics of the target audience. The contextual variability of slang meaning is of particular importance. Even a formally possible dictionary equivalent does not always allow for the preservation of the necessary semantics and communicative effect. The lack of direct equivalents is another problem stemming from the dynamic nature of slang vocabulary, the rapid emergence of new words, and the insufficient lexicographical coverage of socially marked items. Depending on the specific context, the translator may resort to the use of equivalents, analogues, descriptive translation, lexical substitution, neutralization, softening, or omission.

The sociocultural specificity of slang has also its implications for translation, where it can result in the loss of social markedness, expressiveness, or ethnocultural connotations. Professional slang requires an additional consideration of the specifics of the relevant professional environment and subject-matter expertise. In audiovisual translation, the situation becomes even more complicated: the choice of the translation solution is influenced by the temporal and spatial constraints of subtitling. As a result, the adequacy of slang translation is determined not by the formal equivalence of the linguistic items, but by the degree to which their functional load is preserved in a specific text. This is precisely why slang translation requires a comprehensive consideration of lexical, contextual, sociocultural, and pragmatic factors, although it is not always possible to fully preserve all the characteristics of a slang item in the context of cross-linguistic and cross-cultural communication.

Key words: slang, slang translation, translation shifts, equivalence, sociocultural markedness, audiovisual translation.

Постановка проблеми. Сленг є одним із найдинамічніших соціально маркованих різновидів лексики, що активно функціонує в сучасному мовленні та відображає особливості певних соціальних груп, комунікативних ситуацій і культурного середовища. Його специфіка зумовлена не лише нестандартністю форми й значення, а й здатністю передавати додаткові стилістичні, емоційно-експресивні, оцінні та прагматичні характеристики.

Відтворення сленгових одиниць іншою мовою становить складне транслятологічне завдання, оскільки перекладачеві необхідно враховувати сукупність їхніх семантичних, стилістичних, соціальних і культурних параметрів. При цьому пряме перенесення значення сленгізму не завжди дає змогу зберегти його експресивність, оцінність, стилістичну зниженість та комунікативний ефект. Додаткові труднощі виникають унаслідок контекстуально зумовленої варіативності значення сленгових одиниць, їхньої динамічності та відсутності усталених відповідників у мові перекладу.

Особливої уваги потребує відтворення англійськомовного сленгу українською мовою, адже відмінності між мовними та культурними середовищами можуть призвести до втрати окремих компонентів значення оригіналу або необхідності застосування перекладацьких трансформацій. Вибір конкретного способу перекладу залежить від контексту, функції сленгової одиниці, її стилістичного та прагматичного навантаження, а також від можливості збереження її соціокультурної маркованості.

Таким чином, необхідність комплексного врахування семантичних, стилістичних, прагматичних і соціокультурних характеристик сленгу під час його відтворення українською мовою зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Проблема перекладу сленгу посідає важливе місце в сучасній вітчизняній та зарубіжній транслятології й розглядається насамперед у контексті функціонально-комунікативної еквівалентності, збереження стилістичної маркованості та передавання соціокультурної специфіки мовлення. У працях українських дослідників висвітлено особливості відтворення англійськомовного сленгу українською, визначено основні труднощі пошуку еквівалентів і аналогів, а також описано перекладацькі трансформації, що застосовуються для відтворення сленгових одиниць у художніх та аудіовізуальних текстах [1; 2; 6; 7; 8].

Зарубіжні праці зосереджені на семантичній і прагматичній природі сленгу, його культурній зумовленості та залежності перекладацьких рішень від контексту функціонування одиниці. Зокрема, досліджено втрату стилістичної маркованості під час перекладу, передавання емоційно-експресивного компонента, проблеми відтворення табуйованої лексики та вплив технічних обмежень аудіовізуального перекладу на вибір перекладацьких стратегій і тактик [9; 10; 11; 12].

Попри значну кількість спеціальних розвідок, питання відтворення сленгу не має універсального вирішення. Нерозв'язаними залишаються проблеми збереження соціальної маркованості сленгових одиниць, їхнього прагматичного потенціалу та вибору перекладацьких рішень в умовах міжмовної й міжкультурної асиметрії. Саме ці аспекти становлять основу подальшого аналізу в нашій статті.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у систематизації та комплексному аналізі основних проблем перекладу сленгу на основі узагальнення теоретичних положень вітчизняних і зарубіжних транслятологів. Для досягнення поставленої мети доцільно виконати такі завдання:

1) систематизувати основні проблеми відтворення сленгу, представлені у вітчизняному та зарубіжному перекладознавстві;

2) визначити ключові мовні та позамовні чинники, що ускладнюють відтворення англійськомовних сленгових одиниць українською; (це завдання не виконане чітко ні в роботі, ні у висновках)

3) охарактеризувати базові стратегії й тактики відтворення сленгу, зокрема використання еквівалентів, аналогів, описового перекладу та перекладацьких трансформацій;

4) з'ясувати умови забезпечення адекватності перекладу сленгу з урахуванням його семантичних, стилістичних, прагматичних і соціокультурних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Специфіка сленгу як соціально маркованого шару лексики безпосередньо зумовлює труднощі його відтворення іншими мовами. На відміну від нейтральної лексики, сленгові одиниці зазвичай передають не лише певне поняття, а й додаткову інформацію про мовця, його соціальне середовище, ставлення до предмета висловлювання, емоційний стан та характер комунікації. Тому в процесі перекладу виникає необхідність зберегти ці характеристики в умовах іншої мовної та культурної системи. У цьому контексті П. Губич і Т. Голобородa наголошують на необхідності передавання не тільки денотативного значення сленгової одиниці, а й супутніх конотацій, образів та її впливу на адресата [2, с. 52].

Основними проблемами перекладу сленгу є збереження семантичної точності та стилістич-

но-прагматичної інформації оригіналу, досягнення еквівалентності перекладу, контекстуальна зумовленість значення сленгових одиниць, відсутність прямих еквівалентів у мові перекладу, динамічність сленгу та недостатня лексикографічна фіксація нових одиниць, передавання соціокультурної специфіки й соціальної маркованості сленгу, труднощі аудіовізуального перекладу, а також відтворення професійного сленгу.

Першою принциповою проблемою перекладу сленгу є збереження семантичної точності та стилістично-прагматичної інформації оригіналу. Якщо перекладач передає лише предметно-логічне значення сленгізму, але нехтує його експресивністю, соціальною маркованістю або оцінністю, переклад може бути формально зрозумілим, проте функціонально неадекватним. На цю особливість звертають увагу А. Гудманян, І. Юшков та І. Баклан, які пов'язують успішність перекладу американського сленгу із необхідністю передавати не лише його семантику, а й комунікативну цінність та враховувати культурний контекст [3, с. 107–109]. Варто зазначити, що подібну проблему порушує й М. Хан, яка зазначає, що заміна сленгізмів нейтральною лексикою або їхнє опущення призводять до втрати емоційної виразності та зміни стилістичного ефекту оригіналу. На думку дослідниці, сленгові й вульгарні вислови бажано перекладати засобами такого самого рівня неформальності, щоб максимально зберегти стиль і прагматичний вплив твору [13, с. 299–300].

К. Бондаренко та О. Бондаренко, досліджуючи відтворення англійського сленгу українською мовою на матеріалі фільмів *Pulp Fiction* та *Once Upon a Time in Hollywood*, простежили залежність обраної перекладацької стратегії від семантичної прозорості сленгової одиниці. Автори також фіксують випадки нейтралізації та вилучення сленгізмів, що свідчить про можливу втрату стилістичної та прагматичної маркованості останніх у перекладі [8, с. 1–5].

Е. Ґлеве, досліджуючи переклад французького сленгу англійською мовою на матеріалі чотирьох сучасних романів, встановила, що 47,9% проаналізованих сленгових одиниць відтворюються англійським сленгом, тоді як 45,1% передаються стандартною англійською мовою, що свідчить про значну втрату соціальної маркованості оригіналу в частині перекладів [10, с. 30–31].

Проблему перекладу сленгу також доцільно розглядати через категорію еквівалентності. З огляду на це, В. Ніконова пропонує оцінювати відтворення розмовної лексики, до якої належать сленг і жаргон, з позицій концептуальної еквівалентності. Її найвищий рівень передбачає збереження не лише денотативного та конотативного значення, а й функціональної відповідності висловлювання комунікативній ситуації та культурним стереотипам носіїв мови перекладу [6, с. 95–96]. В. Ніконова також зазначає, що навіть передавання окремого конотативного компонента – емоційного, оцінного, експресивного чи стилістичного – підвищує рівень концептуальної еквівалентності, тоді як збереження лише денотативного значення супроводжується втратою частини змісту оригіналу [6, с. 96–97].

Відтак, проблема перекладу сленгу полягає не стільки в пошуку лексеми з тотожним словниковим значенням, скільки у відтворенні комплексу її семантичних і прагматичних характеристик. Практичні спостереження над перекладом аудіовізуальних текстів підтверджують цю закономірність. П. Губич і Т. Голобородa, досліджуючи переклад сленгізмів у серіалі «Кістки», показують, що одна й та сама сленгова одиниця може отримувати різні відповідники залежно від контексту. Наприклад, для передавання лексеми *squint* перекладачі використовують як *ботан*, так і *розумниця*, причому другий варіант зменшує негативну оцінність вихідної одиниці. Це демонструє, що вибір відповідника залежить не лише від семантики сленгізму, а й від оцінного та ситуативного навантаження останнього [2, с. 53–54].

Таким чином, контекстуальна зумовленість значення є ще однією суттєвою проблемою перекладу сленгу. Значення сленгової одиниці не завжди можна встановити за її формою або однією словниковою дефініцією. Є. Левін і С. Карлюк, аналізуючи військовий сленг, зазначають, що такі одиниці можуть мати різні денотативні та конотативні значення залежно від контексту, а тому перекладачеві необхідно поєднувати використання лексикографічних джерел із власним практичним досвідом та мовною інтуїцією [5, с. 36]. Подібний випадок демонструють П. Губич і Т. Голобородa: буквальний відповідник сленгової одиниці *soaker* – людина, яка вживає алкоголь – виявився недоречним у ситуації, зображеній у серіалі, тому перекладачі були змушені вдатися до лексичної заміни – скелетик [2, с. 54]. Отже, навіть наявність формально можливого відповідника не означає його автоматичної придатності для перекладу.

Іншим чинником, що ускладнює переклад сленгу, є відсутність є відсутність прямого еквівалента в мові перекладу. Динамічність сленгу, його залежність від певного соціального середовища та швидка зміна актуальної лексики призводять до того, що нові одиниці не завжди мають усталені

відповідники в іншій мові. Ю. Сидоренко наголошує, що сленг є надзвичайно рухомим шаром лексики: він випереджає словникову фіксацію, а окремі одиниці швидко виходять з ужитку. Через це однією з основних труднощів для перекладача стає пошук сучасного відповідника [7, с. 195]. На це вказують Є. Левін і С. Карлюк, звертаючи увагу на швидку появу та зміну нових сленгових одиниць і недостатність наявної лексикографічної бази [5, с. 37].

З огляду на це, відсутність лексикографічної фіксації сленгізму має безпосередні наслідки для перекладацької практики, оскільки словник не завжди може слугувати остаточним джерелом інформації. Є. Левін і С. Карлюк зазначають, що вже опубліковані словники військової термінології та сленгу не можуть бути єдиним джерелом для перекладача, а Ю. Сидоренко наголошує на необхідності контекстуального аналізу та пошуку актуальних відповідників [5, с. 37–38; 7, с. 195–196].

Однак відсутність прямого еквівалента не означає неможливості адекватного перекладу одиниці. У такому разі постає проблема вибору перекладацького аналога. Д. Борис зазначає, що двомовні словники можуть подавати еквіваленти або аналоги іншомовних одиниць, однак такі відповідники, наведені поза контекстом, не завжди забезпечують належний комунікативний ефект перекладу [1, с. 17–18]. У його класифікації, заснованій на підході І. Корунця, аналогія та еквівалентність розглядаються як різні типи міжмовної відповідності [1, с. 20–21; 4, с. 182–195]. Ю. Сидоренко виокремлює дві базові стратегії перекладу англійського сленгу українською: пошук еквівалента або аналога та використання описового перекладу. При цьому важливою характеристикою аналога має бути не тільки семантична близькість, а й подібний рівень експресивності та емоційного забарвлення [7, с. 195–196]. Якщо ж повноцінний аналог відсутній, перекладач може використовувати описовий переклад, хоча його недоліком є ризик лексична перевантаженість тексту [7, с. 196].

Важливим чинником вибору перекладацького рішення є соціокультурна специфіка сленгу. Оскільки сленг є продуктом певного мовного та культурного середовища, пряме перенесення його значення в іншу культуру не завжди забезпечує збереження вихідного комунікативного ефекту. П. Губич і Т. Голоборода пов'язують правильність перекладу сленгу з необхідністю передавання конотацій та образів, а також зі збереженням його впливу на адресата [2, с. 52]. У цьому аспекті важливим є спостереження К. Шеремети, наведене Ю. Сидоренко: передавання нестандартних англійських одиниць виключно літературною українською лексикою або їх опущення може призвести до втрати соціального контексту, тоді як заміна їх українськими просторічними відповідниками здатна зберегти соціальну маркованість, але водночас спричинити втрату етнічних конотацій [7, с. 195]. Отже, перекладачеві нерідко доводиться здійснювати компромісний вибір між різними видами еквівалентності.

Особливо виразно ця проблема виявляється в аудіовізуальному перекладі, де сленг функціонує у взаємодії з візуальним і звуковим компонентами. П. Губич і Т. Голоборода наголошують, що в аудіовізуальному творі неадекватний переклад сленгу може спричинити інше сприйняття тексту та комунікативні невдачі; тому під час відтворення сленгу необхідно враховувати особливості кінематографічного контексту [2, с. 52–53]. Водночас Р. Сайса-Ард та А. Тасанаміларп звертають увагу на технічні обмеження субтитрування, оскільки перекладач повинен передати значення та прагматичний ефект сленгових одиниць у межах обмеженого часу й простору на екрані. Додаткові труднощі виникають під час відтворення грубих, образливих або сексуально маркованих одиниць, які можуть потребувати пом'якшення, заміни нейтральними словами або опущення з урахуванням культурних норм цільової аудиторії [11, с. 650, 659–660]. Показовим є переклад *Hell, no, man* як *Дзуськи*, де формально відбувається відхід від прямого значення, але зберігається функція категоричного заперечення [2, с. 54].

Окремої уваги потребує професійний сленг, відтворення якого вимагає відповідних предметних і соціокультурних знань. На матеріалі військової лексики Є. Левін і С. Карлюк показують, що перекладач має володіти не тільки двома мовами, а й спеціальними знаннями відповідної професійної сфери та реальної практики її носіїв [5, с. 35]. За М. Ґарцашем, передавання сленгу іншою мовою також потребує постійного врахування культурних особливостей мови оригіналу та мови перекладу, що особливо важливо в умовах міжкультурної комунікації [9, с. 17–18].

Таким чином, відтворення сленгу є комплексною перекладознавчою проблемою, зумовленою взаємодією мовних, стилістичних, прагматичних і соціокультурних чинників. На семантичному рівні перекладач має встановити актуальне значення сленгізму; на стилістичному – зберегти його зниженість та експресивність; на прагматичному – відтворити комунікативний ефект; на соціокультурному – передати його маркованість і забезпечити зрозумілість для адресата мови

перекладу. Додаткові труднощі становлять відсутність прямих еквівалентів, динамічність сленгової лексики, недостатня лексикографічна фіксація, специфіка професійного сленгу та технічні умови аудіовізуального перекладу. Відтак, адекватність перекладу сленгу доцільно оцінювати не за формальною тотожністю одиниць, а за тим, наскільки повно переклад відтворює функцію вихідної одиниці в конкретному тексті.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу систематизувати основні проблеми відтворення сленгу в перекладі, представлені у вітчизняних і зарубіжних перекладознавчих працях. Встановлено, що переклад сленгу є складним процесом, зумовленим необхідністю врахування не лише його предметно-логічного значення, а й стилістичної, емоційно-експресивної, оцінної, прагматичної та соціокультурної специфіки.

Основні труднощі відтворення сленгу пов'язані з контекстуальною варіативністю його значення, відсутністю прямих відповідників, динамічністю сленгової лексики, недостатньою її лексикографічною фіксацією та соціокультурною маркованістю. На вибір перекладацького рішення впливають також соціальне й професійне середовище функціонування сленгу, комунікативна ситуація та особливості цільової аудиторії. В аудіовізуальному перекладі до цих чинників додаються технічні обмеження, зокрема часові й просторові вимоги субтитрування. Вибір способу перекладу визначається семантикою, контекстом і функціонально-прагматичним навантаженням сленгової одиниці. До найпоширеніших способів її відтворення належать використання еквівалентів та аналогів, описовий переклад, лексична заміна, нейтралізація, пом'якшення й опущення.

Перекладацька адекватність при цьому передбачає не механічне відтворення словникового значення, а максимально можливе збереження експресивності, оцінності, стилістичної зниженості, соціальної маркованості та комунікативного ефекту сленгізму. За відсутності прямого відповідника використання аналога або описового перекладу може забезпечити необхідну змістову відповідність, хоча й супроводжується певними втратами.

Отже, ефективність відтворення сленгу залежить від комплексного врахування лексичних, контекстуальних, соціокультурних і прагматичних чинників. Повне збереження всіх характеристик сленгової одиниці через міжмовні та міжкультурні відмінності не завжди можливе. Тому перекладачеві доводиться обирати таке рішення, яке в конкретному контексті найповніше відтворює її функціональне навантаження в цільовому тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борис Д.М. Відтворення англомовного сленгу у перекладі українською мовою. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. 2021. № 11(79). С. 17–22.

2. Губич П.В., Голобородa Т.О. Особливості перекладу англомовних сленгізмів українською мовою (на матеріалі серіалу «Кістки»). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 2. С. 51–55.

3. Гудманян А.Г., Юшков І.В., Баклан І. М. Особливості перекладу американського сленгу українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2024. № 65. С. 106–110.

4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця, 2003. 448 с.

5. Левін Є.О., Карлюк С.В. Особливості перекладу американського військового сленгу українською мовою. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 4. С. 34–39.

6. Ніконова В.Г. Концептуальна еквівалентність у перекладі розмовної лексики. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2020. Т. 23. № 2. С. 92–99.

7. Сидоренко Ю.В. Особливості перекладу англійського сленгу українською мовою. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2021. Т. 32 (71). № 1. С. 193–197.

8. Bondarenko K., Bondarenko O. Translation of English slang into Ukrainian: a case study of Pulp Fiction and Once Upon a Time in Hollywood. *Arab World English Journal for Translation and Literary Studies*. 2021. Vol. 5. No. 4. P. 1–8.

9. Garcarz M. Przekład slangu w filmie. Kraków, 2007. 216 p.

10. Glewwe E. The Translation of French Slang into English in Contemporary French Novels. Birmingham, 2012. 89 p.

11. Saisa-Ard R., Tasanameelarp A. Translation Strategies Used in Translating Slang Expressions from English into Thai in Netflix American Teen Movie Subtitles. *Humanities, Arts and Social Sciences Studies*. 2024. Vol. 18. No. 2. P. 648–662.

12. Sun Y., Zemel R., Xu X. Translating slang and taboo expressions in audiovisual media: pragmatic and cultural challenges. *Translation and Interpreting Studies*. 2022. Vol. 17. No. 2. P. 245–263.

13. 한미선. 영어 속어와 비속어 번역 연구. 번역학연구. 2011. Vol. 12. No. 2. P. 289–306.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 81'25:81'42:791.43
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.39

FROM TERMINOLOGICAL RECOGNITION TO CRITICAL MULTIMODAL RECONTEXTUALISATION: MILITARY-AVIATION DISCOURSE IN TOP GUN: MAVERICK

ВІД ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ДО КРИТИЧНОЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ РЕКОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ: ВІЙСЬКОВО-АВІАЦІЙНИЙ ДИСКУРС У TOP GUN: MAVERICK

Molchko O.O.,
orcid.org/0000-0003-3062-7640
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Associate Professor at the Hryhoriy Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv

Brylenko I.O.,
orcid.org/0009-0005-8378-6516
Lecturer at the Hryhoriy Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv

The article examines specialised military-aviation discourse in Top Gun: Maverick as a bounded case for investigating how terminological meaning becomes multimodally situated and discursively consequential in audiovisual translation. It aims to establish how multimodal information expands specialised reference, identify the social and institutional functions that become relevant to translation, and determine how these dimensions condition target-context recontextualisation and audiovisual realisation. The study employs a qualitative case-study design and close analysis of four purposively selected audiovisual translation events: the bogey–bandit distinction, hard deck, the culturally marked expression kick the tyres and light the fires, and a high-pressure dogfight sequence. The analysis combines specialised-terminology interpretation, social-semiotic multimodality, a restricted translation-oriented use of Critical Discourse Analysis, translation as recontextualisation, and audiovisual-translation constraints. The cases demonstrate that lexical identification is only the initial stage of the translation problem. Bogey–bandit reveals how terminological differentiation performs institutional categorisation; hard deck combines technical designation with a behavioural boundary and prohibition; kick the tyres and light the fires foregrounds cultural-pragmatic meaning and professional identity; and the dogfight event shows how terminology, image, sound, urgency, institutional roles and subtitle constraints jointly determine translation priorities. Cross-case analysis identifies a recurrent relationship among terminological recognition, multimodal contextualisation, critical discourse interpretation, translational recontextualisation and audiovisually constrained re-expression. The relationship is recursive because target-mode constraints can trigger renewed interpretation and reprioritisation. Specialised audiovisual translation is therefore better understood as critical multimodal recontextualisation than as terminological transfer followed by technical adaptation. CDA is most productive here as an interpretive hinge between situated multimodal meaning and target-context reconstruction. The study proposes critical multimodal translation competence as an integrative analytical construct, while making no claim that the case study validates a universal cognitive sequence.

Key words: audiovisual translation, specialised terminology, institutional categorisation, translation event, target-context reconstruction, subtitle constraints, professional identity.

У статті спеціалізований військово-авіаційний дискурс фільму Top Gun: Maverick досліджено крізь призму взаємодії термінологічного значення, мультимодального контексту та дискурсивних чинників в аудіовізуальному перекладі. Мета дослідження – з'ясувати, як мультимодальна інформація конкретизує й розширює спеціалізоване референтне значення, визначити соціальні та інституційні функції, що набувають перекладацької релевантності, а також простежити, як взаємодія цих чинників впливає на реконтекстуалізацію та аудіовізуальне відтворення змісту в цільовому тексті. Застосовано якісний метод кейс-стаді та поглиблений аналіз чотирьох цілеспрямовано відібраних аудіовізуальних перекладацьких подій: опозиції bogey – bandit, терміна hard deck, культурно маркованого вислову kick the tyres and light the fires та напруженого епізоду повітряного бою. Аналітична рамка поєднує інтерпретацію спеціалізованої термінології, соціально-семіотичну мультимодальність, обмежене перекладознавчо зорієнтоване застосування критичного дискурс-аналізу, переклад як реконтекстуалізацію та обмеження аудіовізуального перекладу. Аналіз засвідчив, що лексико-термінологічна ідентифікація є лише початковим етапом перекладацької проблеми. Опозиція bogey – bandit демонструє інституційну категоризацію; hard deck поєднує технічне позначення з поведінковою межею та забороною; kick the tyres and light the fires актуалізує культурно-прагматичне значення й професійну ідентичність; епізод повітряного бою виявляє спільний вплив термінології, зображення, звуку, комунікативної терміновості, інституційних ролей і субтитрових обмежень на перекладацькі пріоритети. Міжкейсова інтерпретація виявляє повторюваний зв'язок між термінологічним розпізнаванням, мультимодальною контекстуалізацією, критичною дискурсивною інтерпретацією, перекладацькою реконтекстуалізацією та аудіовізуально обмеженим відтворенням. Цей зв'язок має рекурсивний характер, оскільки обмеження цільового аудіовізуального режиму можуть спричиняти повторну інтерпретацію й перепріоритизацію значень. Спеціалізований аудіовізуальний переклад доцільно розглядати як критичну мультимодальну реконтекстуалізацію, а не як термінологічне перенесення з подальшою технічною адаптацією. Критичний дискурс-аналіз виконує функцію інтерпретаційної ланки

між ситуативним мультимодальним значенням і його реконструкцією в цільовому контексті. Запропоновано поняття критичної мультимодальної перекладацької компетентності як інтегративного аналітичного конструкту без претензії на емпіричну верифікацію універсальної когнітивної послідовності.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, спеціалізована термінологія, інституційна категоризація, перекладацька подія, реконструкція цільового контексту, субтитрові обмеження, професійна ідентичність.

Problem Statement and Its Relation to Important Scholarly and Practical Tasks. Specialised audiovisual translation requires more than accurate domain-specific equivalents. In audiovisual discourse, specialised expressions interact with image, sound, movement, intonation, participant roles and institutional conventions; their translational significance is therefore simultaneously terminological, multimodal and discursive. Military-aviation discourse makes this interaction especially visible. The distinction between bogey and bandit, for instance, separates an unidentified aircraft from one positively identified as hostile and thus changes both reference and operational status.

Analysis of Recent Research and Publications. Specialised Terminology and Translation. Specialised translation begins with recognition of domain-specific concepts and communicative situations [1, p. 11–29]. Items such as bogey, bandit, hard deck, bingo fuel and RTB cannot be interpreted reliably through ordinary lexical meaning alone. In this study, Terminological Recognition denotes establishing the specialised conceptual meaning of an expression. It is an interpretive starting point: knowing what a term denotes does not yet establish what it means or does in a particular audiovisual event.

Multimodal Contextualisation. Social-semiotic multimodality treats meaning as distributed across interacting resources rather than confined to language [2, p. 21; 3, p. 257–269; 1, p. 181–224]. In audiovisual discourse, verbal expression interacts with visual representation, gesture, gaze, movement, intonation, sound and editing. Recent Ukrainian AVT research likewise emphasises how relations among multimodal elements influence translation strategies and tactics, including subtitling and the interaction of subtitles with other modes [4]. Multimodal Contextualisation therefore asks not only what a specialised expression means, but what it means here, within the particular semiotic configuration.

CDA and Institutional Meaning. Multimodal contextualisation does not fully explain the institutional work performed by specialised discourse. Drawing on Fairclough's relationship between text, discourse practice and social practice, CDA is used here in a restricted, translation-oriented sense [5, p. 73–74]. It directs attention to categorisation, agency, authority, hierarchy, professional identity, permission and obligation without presuming ideological significance in every technical expression. Critical Discourse Interpretation identifies those social and institutional relations that become consequential for translation. Thus bogey/bandit is not merely a terminological opposition: the shift assigns a new operational identity to the referent. CDA consequently functions as an interpretive hinge between situated meaning and translation.

Translation as Recontextualisation. Ieţcu-Fairclough conceptualises translation through recontextualisation: discourse enters a new linguistic, cultural and social environment in which meaning and function may require reconstruction [6, p. 67–72]. Ukrainian Translation Studies provides a useful specialised-translation development of this idea. Povorozniuk distinguishes recontextualisation as a global strategy from reformulation as a local tactic, placing it above isolated lexical replacement [7, c. 53–57]. Kovalchuk, Lesyk and Litkovych describe it as reconstruction of a communicative situation involving participants, relations and sociocultural knowledge [8, c. 91–97]. Cross-lingual multimodal recontextualisation likewise demonstrates that verbal and visual changes may jointly reshape meaning [9]. Translational Recontextualisation is therefore understood here as deciding which source-discourse meanings and functions should be preserved, modified, explicated or reconstructed in Ukrainian.

Audiovisual Re-expression. Recontextualisation must finally function within the target audiovisual mode. Subtitling imposes temporal and spatial restrictions and requires condensation, segmentation, readability and synchronisation; dubbing adds spoken naturalness, timing and performance [10, p. 145–175]. Romaniuk [4] similarly links multimodal relations with concrete AVT strategies. Audiovisually Constrained Re-expression thus denotes the viable realisation of a recontextualised decision. Importantly, constraint may feed back into interpretation when an otherwise adequate solution proves audiovisually unworkable.

Previously Unresolved Aspects of the General Problem. Existing research provides robust accounts of specialised terminology, multimodal meaning, Critical Discourse Analysis, translation as recontextualisation and audiovisual constraints. What remains insufficiently integrated is the relation among these dimensions within a single specialised audiovisual translation event. In particular, terminological recognition alone does not explain when a specialised

expression acquires institutionally consequential meaning, how that meaning is redistributed across verbal and non-verbal modes, or how target-mode constraints can force renewed interpretation. The unresolved problem addressed here is therefore how these analytical dimensions can be coordinated without reducing audiovisual translation either to lexical transfer or to an unrestricted ideological reading.

Aim and Objectives of the Article. This study examines selected military-aviation translation events in Top Gun: Maverick as a bounded qualitative case. The film is not treated as an object of comprehensive ideological critique or as evidence of pedagogical effectiveness, but as an audiovisual environment in which specialised terminology, professional roles, cultural-pragmatic meaning and target-mode constraints intersect. The purpose is to determine how terminological meaning becomes multimodally contextualised and discursively interpreted, and how these dimensions condition translational recontextualisation and audiovisual re-expression in Ukrainian.

The research tasks are to establish how multimodal information expands specialised meaning; identify social and institutional discourse functions that become translationally consequential; and determine how these dimensions interact in target-context recontextualisation and audiovisual realisation. Methodologically, four purposefully selected translation events are analysed through specialised terminology, social-semiotic multimodality, a translation-oriented use of Critical Discourse Analysis (CDA), recontextualisation and audiovisual translation. The novelty lies in positioning CDA-informed discourse interpretation as the analytical hinge between situated multimodal meaning and translational recontextualisation, while accounting for the recursive effect of audiovisual constraints on interpretation and target-text decision-making.

Main Material of the Study and Substantiation of the Results. Methodology. The study adopts a qualitative, exploratory case-study design. Its unit of analysis is the specialised audiovisual translation event: a segment in which a specialised verbal expression interacts with multimodal, institutional and/or cultural information in ways that condition interpretation and generate a translation problem. This unit is broader than the term itself because interpretation may depend on speaker identity, visual action, intonation, operational sequence and institutional knowledge.

Case Material and Selection. Four cases were selected purposefully from the translation material documented in the underlying MA case study of Top Gun: Maverick: bogey–bandit; hard deck; kick the tyres and light the fires; and specialised communication in a high-pressure dogfight sequence. The source material derives from student scene analysis, English–Ukrainian dialogue translation, subtitling, dubbing and glossary work. Accordingly, Ukrainian forms reproduced below are treated as attested student solutions only where they are explicitly documented in the study materials; where the records preserve discussion of alternative strategies but no final wording, the analysis does not reconstruct or invent a target text. The four cases foreground, respectively, institutional categorisation, regulated professional action, cultural-pragmatic recontextualisation, and the convergence of terminology, multimodality, discourse and audiovisual constraint. They are explanatory rather than statistically representative.

Analytical Procedure. Each case is examined through five analytical dimensions derived from the theoretical framework: Terminological Recognition establishes specialised conceptual content; Multimodal Contextualisation situates it across semiotic resources; Critical Discourse Interpretation identifies institutionally consequential categorisation, agency or relations; Translational Recontextualisation determines what requires reconstruction in the Ukrainian context; and Audiovisually Constrained Re-expression tests the viability of that reconstruction in the target mode. The dimensions are heuristic rather than a claim about fixed cognitive chronology.

CDA in Translation Analysis. The study is not a comprehensive CDA of Top Gun: Maverick. CDA is used only where discourse properties become translationally consequential. Broader questions of militarism, national identity, masculinity or geopolitical ideology fall outside the immediate scope unless they directly condition a selected translation event. The case study seeks analytical, not statistical, generalisation and does not claim that the five dimensions constitute a universal cognitive model.

Results and Discussion. The four cases reveal that specialised audiovisual translation problems do not arise exclusively from terminological complexity. In each case, the specialised expression acquires translational significance through its relationship with the communicative situation, other semiotic modes, institutional discourse and the constraints governing target-text production. At the same time, the cases differ in the point at which straightforward terminological transfer becomes insufficient. This variation makes it possible to examine whether a recurrent interpretive pattern emerges across the material.

Bogey–Bandit: Discursive Categorisation. The opposition between bogey and bandit initially presents itself as a terminological problem. The students'

glossary defines bogey as an unidentified aircraft and records the Ukrainian solution богі, accompanied by the explanation that the aircraft has not yet been identified as friend or foe. Bandit is defined as a positively identified enemy aircraft and rendered as бандит, ворог, with the corresponding explanation that the aircraft has been identified as hostile. The two expressions therefore cannot be treated as interchangeable items of military slang: their difference encodes a change in the operational status attributed to the referent.

At the level of terminological recognition, the translation problem appears relatively straightforward: the target text must distinguish an aircraft whose affiliation has not yet been established from one categorised as hostile. Yet the opposition becomes more significant when situated within the audiovisual event. Identification occurs as part of an unfolding operational sequence in which visual information, participant knowledge, verbal communication and subsequent action interact. The meaning of the lexical item is therefore inseparable from the point reached in that sequence.

Multimodal contextualisation consequently transforms a static terminological opposition into a dynamic process of identification. An aircraft does not possess the discourse status bogey or bandit independently of the communicative event. It is categorised through the participants' developing knowledge of the situation.

A CDA-informed reading exposes a further dimension: the transition from bogey to bandit is not merely a refinement of reference but a change in institutionally recognised status.

The lexical shift bogey → bandit can therefore be reconstructed as unidentified entity → identified hostile entity. The attested Ukrainian pair богі → бандит / ворог preserves the broad contrast, while the accompanying explanations make explicit the operational distinction on which the categorisation depends.

The lexical shift thus performs more than referential specification. It constitutes an act of institutional categorisation. Through specialised naming, the discourse assigns a participant a particular operational identity and thereby positions that participant within an institutionally regulated field of possible action.

This distinction is translationally consequential. A target-language solution may successfully refer to an aircraft while weakening the difference between uncertainty and confirmed hostility. Referential approximation would then result in discursive redistribution: the object remains identifiable, but its institutional status is altered.

The case therefore demonstrates the movement terminological difference → contextual status → discourse categorisation → translation consequence.

CDA is useful precisely at the third point. It explains why preserving the dictionary meanings of two terms may still be insufficient if the target choices fail to reconstruct the categorisation performed by the source discourse.

Hard Deck: Institutional Constraint. Hard deck presents a different translation problem. Unlike bogey/bandit, its principal difficulty does not arise from opposition between neighbouring specialised categories. Instead, the expression demonstrates the opacity of specialised meaning when removed from its professional context.

The source material defines hard deck as a predetermined altitude below which pilots are prohibited from descending during training and explicitly records students' difficulty in explaining the concept through ordinary language. Although hard deck was included in their contextualised glossary work, the available record does not preserve a single final Ukrainian wording. This absence is analytically important: the case documents the translation problem and the need for contextual reconstruction without licensing the present study to invent an attested TT solution.

At the lexical level, the ordinary meanings of hard and deck provide little assistance. Terminological recognition therefore requires a shift from lexical composition to domain-specific conceptualisation. The expression becomes interpretable only when related to the practice in which it functions.

Yet even the definition predetermined altitude remains incomplete from a discourse perspective. A hard deck is meaningful because it establishes a boundary on permitted behaviour. It consequently contains an institutional dimension: the expression simultaneously designates a spatial parameter and activates a norm governing participant action.

This case helps delimit our use of CDA. Nothing requires hard deck to be interpreted as ideologically loaded. Its relevance to critical discourse interpretation lies instead in the relationship between language and institutionally regulated action. Specialised discourse constructs what participants may, must or must not do.

For translation, the implication is significant. A target expression that conveys only altitude may preserve the technical domain while underrepresenting the regulatory function. Conversely, an extended explanatory rendering may recover that function while becoming unsuitable for rapid audiovisual communication.

The translation problem therefore involves determining which component is communicatively salient in the particular event: technical designation, spa-

tial boundary, prohibition or operational warning. Multimodal context becomes decisive in selecting among these possibilities.

The case thus modifies the pattern identified in 4.1. Critical discourse interpretation is not always concerned with participant categorisation. It may instead expose institutional constraint encoded in specialised terminology.

Cultural-Discursive Recontextualisation. The third case shifts the centre of the problem from specialised reference towards cultural and pragmatic meaning.

The source material explicitly records difficulty in translating kick the tyres and light the fires because its cultural connotations resisted direct transfer. Students discussed strategies including a brief explanatory solution and a comparable Ukrainian expression. No definitive Ukrainian TT wording is preserved in the available record; the evidence therefore supports analysis of the competing recontextualisation strategies, not the attribution of an invented final translation.

A literal semantic interpretation of the expression is readily recoverable, but its communicative value cannot be derived by combining the referential meanings of kick, tyres, light, and fires. The expression evokes readiness for action while simultaneously carrying informality, energy and aviation-associated cultural colouring.

The translation problem is therefore not simply "What does the expression denote?" but "Which dimensions of its discourse function make it this expression in this situation?"

Here multimodality becomes particularly important. Speaker identity, delivery, pace, visual action and interpersonal context can foreground different functions: command, humour, solidarity, bravado, readiness or characterisation. The verbal expression participates in a larger semiotic construction of professional identity.

The case consequently brings recontextualisation to the foreground. Once the source function has been interpreted, the translator must determine which elements can meaningfully enter the Ukrainian target context.

Literal reproduction may preserve imagery while losing pragmatic recognisability. Explication may preserve propositional meaning while neutralising tone and group identity. A culturally analogous expression may recreate pragmatic force while replacing source imagery and potentially altering its aviation associations.

The translation decision is therefore better represented as source expression → contextual function → discourse value → target-context prioritisation → TT realisation, rather than as a direct ST expression → TT equivalent relation.

This is where translation as recontextualisation becomes particularly explanatory. The translator is not merely transferring a linguistic object. The translator negotiates which aspects of a source-discourse configuration can and should be reconstructed under new linguistic and cultural conditions.

The case also demonstrates why recontextualisation cannot be predetermined by a fixed hierarchy of equivalence. What requires preservation depends upon what the expression is doing in that audiovisual event.

The Audiovisual Translation Event. The high-pressure dogfight material provides the most complex case because the analytical dimensions identified separately above converge within a single communicative environment.

The dogfight material derives from translation and dubbing tasks in which students worked with scenes from Top Gun: Maverick under explicit requirements to preserve military terminology, urgency, tone and audiovisual synchronisation. The wider glossary documents Ukrainian solutions for operational items such as Tally → попадання в приціл, No Joy → відсутність візуального контакту, Winchester → відсутність боєприпасів, RTB → повернення на базу, and Knock it off → вихід із бою. Other recorded solutions, including Spike → ворог на прицілі and Break → прорив, reveal how a formally concise rendering may alter or obscure the specialised relation encoded by the source term. The case therefore provides evidence of terminological transfer and the need to test each solution against the unfolding audiovisual event. The translation problem is therefore distributed across several simultaneous dimensions.

First, terminological precision remains necessary. Misidentification of an operational term can change the represented situation.

Second, meaning is multimodally distributed. Spoken dialogue interacts with rapid visual action, aircraft movement, sound, intonation and the developing tactical situation. Some information verbally compressed into specialised terminology may simultaneously be supported by what the viewer sees or hears.

Third, the discourse is institutionally structured. Speakers occupy professional roles; utterances may function as warnings, commands, reports or acknowledgements; lexical categorisation determines participant status; brevity itself constitutes part of the communicative practice.

Fourth, translation involves recontextualisation. The target text must provide sufficient access to specialised meaning without necessarily reproducing every source-discourse convention formally.

Finally, the translation must function within an audiovisual environment imposing its own restrictions. In subtitling, preservation of every lexical element may be incompatible with readability and exposure time. The translator therefore has to determine what can be condensed because another semiotic mode already supplies part of the information and what cannot be removed without altering the operational or discourse meaning.

This produces an important finding. Audiovisual constraint does not operate only after translation has taken place. It can force the translator to return to interpretation.

Under audiovisual constraint, the question shifts from "Which words can be deleted?" to a renewed assessment of what is already recoverable visually, which terminological distinctions are indispensable, which discourse functions must remain explicit, and which cultural information can be reduced without changing the event.

The resulting movement is recursive: constraint → renewed interpretation → reprioritisation → recontextualisation → revised expression.

This case most clearly supports the usefulness of the specialised audiovisual translation event as the unit of analysis. Neither the isolated term nor the isolated subtitle contains all the information necessary to explain the translation decision. The relevant object is the interaction among specialised language, multimodal information, institutional discourse, target-context conditions and audiovisual constraint.

Cross-Case Analysis. The cases do not all pose the same type of translation problem. Bogey/bandit foregrounds institutional categorisation; hard deck foregrounds domain-specific conceptualisation and regulatory meaning; kick the tyres and light the fires foregrounds cultural-pragmatic recontextualisation; and the dogfight sequence foregrounds the simultaneous negotiation of terminology, multimodality, discourse and audiovisual constraint.

This variation is theoretically useful. If all four cases exhibited precisely the same difficulty, the proposed framework would amount largely to a classification of one problem type. Instead, the cases suggest that different translation difficulties become salient at different points in a more general interpretive movement.

Across the material, five recurrent analytical operations can be reconstructed: Terminological Recognition → Multimodal Contextualisation → Critical Discourse Interpretation → Translational Recontextualisation → Audiovisually Constrained Re-expression.

The first establishes the specialised conceptual content required for interpretation. The second situates that content within the interaction of verbal and non-verbal semiotic resources. The third identifies the social or institutional work performed by the situated expression. The fourth determines what aspects of that configuration require reconstruction within the target linguistic-cultural context. The fifth realises the resulting decision within the affordances and constraints of the target audiovisual mode.

The cases also demonstrate that not every stage carries equal analytical weight in every translation event. Critical discourse interpretation is especially prominent in bogey/bandit, while cultural recontextualisation dominates kick the tyres and light the fires. This asymmetry should not be treated as a weakness of the model. On the contrary, it suggests that the five dimensions function as an analytical repertoire whose relative prominence is determined by the translation problem.

More importantly, the dogfight case challenges a strictly linear interpretation of the sequence. Audiovisual constraint can require reconsideration of an earlier interpretive decision. The model should therefore be represented recursively: Recognition → Contextualisation → Critical Interpretation → Recontextualisation ⇄ Re-expression with possible backward movement whenever the conditions of target-text realisation require renewed prioritisation of meaning.

At the macro-level, the five operations can be grouped as: the first three operations progressively construct a situated understanding of the source audiovisual event; the fourth negotiates its relocation into the target linguistic-cultural environment; the fifth gives that decision an audiovisually viable form.

This pattern allows us to return to the broader theoretical issue raised at the beginning of the study. Specialised audiovisual translation cannot be adequately represented as the transfer of terminological meaning supplemented by technical adaptation. The cases indicate a more complex movement: specialised reference becomes multimodally situated meaning; situated meaning becomes discourse function; discourse function becomes an object of translational recontextualisation; and recontextualisation becomes target audiovisual expression. We propose to conceptualise this movement as the process underlying critical multimodal translation competence.

The term critical refers here to the capacity to recognise the social and institutional consequences of discourse choices, not to an assumption that every specialised utterance requires ideological critique. Multimodal signals that interpretation emerges through interaction among semiotic resources. Translation competence concerns the capacity to

transform that situated interpretation into a functional target-text decision.

The case study's primary contribution is therefore an analytical model of critical multimodal recontextualisation. As a secondary theoretical implication, the recurring coordination of terminological, multimodal, discourse, recontextualising and audiovisual decisions suggests a provisional construct that may be termed critical multimodal translation competence. The present qualitative cases do not empirically validate a universal competence structure; they identify an analytically motivated hypothesis for further research.

The four cases do not empirically 'prove' the existence of such a competence or the purpose of the case study. They provide an analytical basis for proposing the construct by demonstrating recurrent dependencies among terminological, multimodal, discourse, translational and audiovisual dimensions.

Conclusions and Prospects for Further Research. The case study shows that specialised audiovisual translation cannot be reduced to terminological transfer followed by technical adaptation. Terminology supplies an interpretive starting point, but multimodal context determines situated meaning; CDA reveals institutionally consequential discourse functions; recontextualisation connects that interpretation with the target linguistic-cultural environment; and audiovisual conditions determine viable realisation. The principal theoretical contribution is therefore the positioning of CDA-informed interpretation as a mediating link between multimodal contextualisation and translational recontextualisation.

The analysis also clarifies the status of recontextualisation. What moves between source and target is not an isolated lexical meaning but a selectively reconstructed configuration of referential, multimodal, pragmatic, cultural and discourse meanings. Because information may already be recoverable through image, movement or sound, audiovisual constraints participate in meaning prioritisation and may initiate renewed interpretation. The proposed architecture is consequently recursive rather than strictly linear.

Critical multimodal translation competence is offered as an integrative conceptual construct, not as a replacement for established competence models or as an empirically validated cognitive mechanism. Its critical dimension denotes sensitivity to the social and institutional work of discourse choices; multimodal denotes the distributed semiotic environment in which meaning is constructed; and translation competence concerns converting that situated interpretation into a viable target-text decision. The explanatory scope remains bounded by one audiovisual work and one specialised domain. Further research should test the framework against medical, legal, technological and emergency-response audiovisual discourse and, where process evidence is available, examine how translators themselves verbalise the interaction among multimodal information, discourse function and target-mode constraints. Within the present case, however, the recurrent movement is clear: specialised audiovisual translation begins with what a term means, but becomes possible through understanding that meaning as situated, socially functional, recontextualisable and multimodally realisable.

REFERENCES:

1. Pérez-González L. Audiovisual Translation: Theories, Methods and Issues. London ; New York : Routledge, 2014. 356 p. DOI: 10.4324/9781315762975.
2. Kress G., van Leeuwen T. Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication. London : Arnold, 2001. 142 p.
3. Kaindl K. Multimodality and translation. The Routledge Handbook of Translation Studies / ed. by C. Millán, F. Bartrina. London ; New York : Routledge, 2013. P. 257–269.
4. Романюк О. Ю. Роль мультимодальних елементів у процесі перекладу аудіовізуальних творів : дис. ... д-ра філософії : 035 Філологія. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2025.
5. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge : Polity Press, 1992. 259 p.
6. Ieţcu-Fairclough I. Critical discourse analysis and translation studies: Translation, recontextualization, ideology. Bucharest Working Papers in Linguistics. 2008. Vol. X, No. 2. P. 67–72.
7. Поворознюк Р. Реконтекстуалізація в перекладацькому аналізі медичного тексту. Актуальні питання гуманітарних наук. 2018. Вип. 21. Т. 2. С. 53–57. DOI: 10.24919/2308-4863.2/21.167262.
8. Ковальчук Л., Лесик І., Літкович Ю. Реконтекстуалізація в перекладі студентського сленгу. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). 2024. № 38. С. 91–97. DOI: 10.31652/2521-1307-2024-38-11.
9. Altahmazi T. Creating realities across languages and modalities: Multimodal recontextualization in the translation of online news reports. Discourse, Context & Media. 2020. Vol. 35. Article 100390. DOI: 10.1016/j.dcm.2020.100390.
10. Díaz Cintas J., Remael A. Subtitling: Concepts and Practices. London ; New York : Routledge, 2021. 292 p. DOI: 10.4324/9781315674278.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 08.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 81'255.2:[378.04:811.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.40

THE IMPACT OF MACHINE TRANSLATION ON LINGUAL AND TRANSLATION SKILL-SETS OF THE FUTURE GERMANISTS AT HEI OF UKRAINE

УПЛИВ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ НА РОЗВИТОК МОВНИХ І ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ГЕРМАНІСТІВ ЗВО УКРАЇНИ

Rakhno M.Yu.,
orcid.org/0000-0002-8517-6122
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English and German Philology
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Shramko R.H.,
orcid.org/0000-0002-9258-9128
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English and German Philology
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kulichenko-Chugina A.K.,
orcid.org/0000-0003-1469-3816
Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

In this paper, the authors attempt to outline the influence of information technology on training Germanic philologists – future translators at higher education institutions. The attention is focused on the rapid spread of translation applications and learning models of automatic translation (AI-assisted models, in particular) in everyday work and professional activities of a narrow specialist. In-depth analysis of papers related to this topic which were published in the last five years provides reasons to say that the issue of human-digital environment interaction becomes unprecedently significant now. Technology is very widely used in education and academic research. Still, aspects of balanced and motivated use of such models and applications remain outside the scope of researchers' close interests. And that potentially carries veiled risks for a person and the civilization in general.

One of unexpected, but quite formidable threats for the translator's competence is the overuse of automatic translation models for processing bodies of text with only simplified superficial checks after getting the transformed variant. The focus shifts from a lengthy hard intellectual work of choosing and combining language units to a cursory review of the translated material. Using LLMs saves time, accelerates work, and relieves the professional of tedious work. At the same time, basic professional skills suffer, and the level of competency falls. The logical solution to this problem is a detailed work with the concept of competency at the training stage. Teaching post-editing skills enables the student to consciously choose a task-relevant translation model minimizing risks and turning the threat into a learning resource.

Key words: machine translation, postediting, over-reliance, translation skills, AI, competence, task-technology fit.

У статті здійснено спробу окреслити вплив досягнень інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання й тренування філологів-германістів – майбутніх перекладачів у закладах вищої освіти. Увагу зосереджено на стрімкому поширенні додатків із перекладу й навчальних моделей автоматизованого перекладу (зокрема, AI-асистованих) у щоденній роботі та професійній діяльності вузькоспеціалізованого фахівця. Ґрунтовний аналіз наукового доробку з теми за останні 5 років дозволяє стверджувати, що проблема взаємодії людини з цифровим середовищем набуває на сьогодні небаченої ваги. Потужним є застосування технологій в освіті та науковому поступі. Водночас поза колом пильного зацікавлення дослідників подеколи опиняються аспекти виваженого та вмотивованого використання таких моделей і додатків, що несе в собі ще не повністю розкриті ризики для індивідуума та суспільства й цивілізації загалом.

Одним із неочікуваних, проте доволі загрозливих для самої компетентності перекладача явищ стало надмірне послуговування навчальними моделями автоматизованого перекладу для обробки масивів тексту зі спрощеною перевіркою по отриманню трансформованого його варіанту. Так, акцент зміщено з тривалої напруженої інтелектуальної роботи фахівця щодо добору й поєднання мовних одиниць на побіжну перевірку перекладеного матеріалу. Застосування таких моделей економить робочий час перекладача, пришвидшує роботу та звільняє від нудної одноманітної роботи. З іншого боку, указують на значне погіршення базових навичок спеціаліста та зниження рівня його компетентностей. Логічним вирішенням цієї проблеми є детальна робота з поняттям компетентності в машинному перекладі ще на етапі навчання й тренування, тоді як коректне становлення навички постредагування дозволить студентові усвідомлено обирати відповідну до завдання перекладацьку модель, мінімізувавши ризики й перетворивши загрозу в навчальний ресурс.

Ключові слова: автоматизований переклад, постредагування, надмірна залежність, навички з перекладу, AI, компетентність, відповідність технології завданню.

Problem statement. Rapid development of information and communication technologies in the early 21st century affects nearly all the spheres of human activities. The most paradoxical aspect of the influence is in the spheres traditionally perceived as "human" – interpersonal communication, negotiations, translation, interpreting, transformations of the original document, education, etc. The obvious consequence of this powerful influence of the technological evolution is the "substitution" of the human from a range of modern professions, where we observe the change of the subject-based axis "human → information / knowledge → human" to the automatized model "machine → information / knowledge → human". The subjective component is replaced by the information exchange process, and humanistic basics of interaction transform into an impersonal mechanism which can make functional mistakes and distort available data.

Of particular importance is the use of technological process achievements in the translation studies, as it is both about relevant rendition of data using various language units (i.e., mechanical transformation of information), and creating subject-subject connections on the basis of unique human experience in interpreting subtext, context, and pragmatics of utterances of people with different languages, cultures, and beliefs (i.e, intercultural understanding).

Effective introduction of information and communication technologies to the translation practices of the 21st century is tightly interconnected with solving of a range of significant issues encompassing general linguistics and linguistic country studies, in particular, cultural studies, philosophy, cognitive linguistics, neurophysiology, etc. It deals with compiling text corpuses and variations of their translation, creating glossaries of certain styles, contextual synonyms and antonyms, presentation of specific manifestations of typological universals in specific languages, etc.

The relations with ethic, aesthetic, and pedagogy are no less important from the point of view academic (research, utilitarian, etc.) integrity, ethics and morality of using AI in translation, processing contextually and nationally marked lexical units, etc. Considering the developments in the modern technical means, special attention is needed in both the process of training a competitive translator, and choosing teaching tools. The range and content of professional skills and competences need to be adapted as well. Some of the above-mentioned aspects may still be outside the scope of academic studies. The choice of the topic and its academic significance are defined by the attempt of their update in this study.

Literature review. The overview of academic publications of the latest decade dealing with the issues of using information technology in translation practices and training translators/interpreters shows a considerable interest of researchers to a wide range of related aspects. Using machine-translation-assisted language learning in teaching students to use the language system and structure, and its influence of sustainable education are analysed by Deng X. and Yu Z. [1]. Nguyen T. N. N., et al. [2] deal with pedagogical basics of using digital tools in teaching translation as a major in higher education institution. The potential of information technology in creating dictionary corpora for training future translators is explored by Alhassan A., et al. [3]. The role of translation applications and their long-term impact on learning outcomes of translators is the object of systemic analysis in the paper of Alsalem R. [4]. There are papers where academics evaluate the quality of automated translation performed by specialized AI-models and neural machine tools on text corpora belonging to different genres [5; 6].

We also need to account for pedagogical and methodological principles of formation of up-to-date skills of working with information technology [7; 8] and their connection to the self-learning process of the future professional translator, developing their competence and critical thinking [9; 10], implementing the principle of life-long education in translation studies.

Papers dealing with the future of AI-based translation [11] serve a particularly notable role in the academic discourse, analyzing the aspects of professional competitiveness and main operational threats for the human translator [12]. The issues of ethical usage of digital tools in translation [13] belong to one of fundamental aspects affecting the existence of the human civilization of the 21st century, and that is why the discussion is only starting in this field remaining a viable point for academic studies.

The aim of the study is to outline the shifts in the mechanism of formation of language and translation skills of future philologists – Germanists and translators on the basis of automatic translation developments and AI tools; to characterize the paradigm change in their professional traits, and to analyze advantages and threats of work with automated systems.

The general results of this study can be used in developing study courses in translation studies on the basis of the competence approach.

Results and discussion. Training a Germanic philologist is a lengthy and energy-consuming process requiring considerable effort from both the tutor and the intending translator. The main role is given to the principles of cooperation (creating a communicative bridge) and exchange/dissemination of practical experience aimed to avoid translation errors in typical sit-

uations leading to destroying that bridge. Becoming a qualified translator calls for a background of leading competences which sets the professional apart from representatives of other fields related to the dissemination of knowledge (teacher, tutor, psychologist, psychoanalytic, etc.). The language competence is primarily important as a basic skill of understanding lingual units and structures for relevant transformation of: 1) linguistic universals; 2) grammar categories, meanings, and forms; 3) semantics and pragmatics of the message in L1 and L2. The work with lingual-social and cultural competence for understanding the historic and cultural subtext, social values, morals, accepted forms of adhering to traditions and norms of manifesting 1) general messages; 2) realia of the communicative situation, and 3) the author's position in a particular text.

The logical consequence of honing the above-mentioned competences is the acquisition of a translator's competence as a complex skills of adequate interpretation of the meaning and author's message by the philologist aiming to ensure mutual understanding of representatives of both cultures.

Realia of the late 20th – early 21st centuries force the higher education institutions to overhaul the competence approach towards training a translator by including the need for digital competence. This competence is needed for accelerating the search for required data, simplifying its processing, and increasing the number of channels of distribution of the modified text. The active usage of modern applications and AI-driven translation models allow the user to understand and process the text corpus faster. Getting a ready text in mere minutes enables the professional to avoid monotonous grueling work of finding the required meaning of a word, corresponding realia. What is more, it frees up time for reviewing and proof-reading the machine translation while preparing the final version of the work.

Rapid and somewhat unexpected spread of AI-assisted translation models, including DeepL, ChatGPT, Geminy, Claude, DeepSeek as well as local AI models, has profoundly changed the approaches of the translator towards a text: from checking meanings of single words outside their context and subtext using a relatively simple Google Translate service (which implied self-correction, self-motivation, and thus self-improvement) they moved on to using complex intellectual systems offering a context-sensitive meaning of the word.

It should also be noted that the perspective itself on the source text has changed as skipping the stage of hard routine – and purely human – work with the text also means omitting learning opportunities for the philologist/translator. Those used to allow the translator to enrich their practical experience and to remain a competitive narrow specialist. Overactive use of machine translation, without constant review and self-correction, forces teachers, psychologists, and methodologists to raise an issue of lowering the creativity levels of intending philologists and potential losses in skills of search, analysis, operating, and transforming the source text without losing its semantic load.

One of topical concepts in the modern translation studies is considered to be "an overreliance" [10] as an inhibiting factor in developing language and translation skills of a philologist in the context where the focus of attention shifts from translation proper towards final corrections in the machine-translated text. The logical outcome of the emergence of post-editing which, in turn, is dependent of the available digital tools, seems to be the decrease in cognitive abilities of a narrow specialist: their ability to memorize data, to analyze language units and to choose meanings from a list at hand. So, while digital tools become increasingly more accessible and easier to use, academics have considerable worries about teaching sufficient level of skills and keeping language, lingual and translation competences up to standard as the professional basis of modern translators.

Linguosocial competency also merits a close look regarding the emergence of the post-editing skill of translators. Lower standards of this competency in the training process may lead to the loss of the philologist's ability to represent culturally and historically significant phenomena by means of language units. That is why the analysis of cultural nuances is viewed as a human translator's responsibility [16].

Latest papers [2] clearly note the gradual acceptance models adopted by student translators working with automated translation. This process generally goes without taking long-term risks into account: developing the overreliance on the automated translation is defined as a mechanism of accepting AI-generated outputs without proper fact-checking [5]. Such unconditional trust in the recommendations of translation models occasionally highlights issues with a specialist's critical thinking, insufficient analytical work, lack of experience in making independent decisions, etc. Among the typical "acceptance models" offered by AI-assisted tools for ready-made translation solutions, which serve as the basis for excessive dependence, the following should be noted: 1) the specialist's positive feelings resulting from high-quality performance of technologies and, consequently, a decrease in motivation for self-correction (self-checking, self improve-

ment) – the extended TAM-model [14]; 2) task-technology fit – integrated UTAUT-model [17]; 3) the activation of "cognitive economy" [15] regarding acceptance of the proposed material instead of thorough post-editing, etc.

It is worth mentioning that the development and active implementation of powerful AI-based models have led to an almost paradoxical situation: the use of machine translation 1) saves the specialist's time and effort; 2) allows for the optimization of tedious routine work with linguistic units at various levels; 3) offers contextual options, but at the same time 1) leads to a decline in the level of general humanities education, as the potential for self-development and self-improvement is lost, and skills in logical and critical analysis are diminished; 2) poses a risk of atrophy in linguistic competence – a decline in motivation to work with vocabulary and cultural realities; 3) relies predominantly on passive language skills in the consumption of a ready-made "product" rather than on one's own intellectual efforts [10; 15].

Thus, the early 21st century is marked by the need to rethink and overhaul the entire process of training competent philologists – future translators – in higher education institutions. The active use of translation models when working with texts of various styles serves as an unambiguous impetus for recognizing the phenomenon of post-editing and teaching future philologists the principles of working with it in a balanced and conscious manner. It is advisable to expand the list of core competencies for translators in educational programs by adding proficiency in machine translation and clarifying the pedagogical and methodological foundations for developing this skill [8].

A similarly effective approach to improving the educational process for philologists and translators appears to be a systematic exploration of concepts such as "machine translation literacy" and "task-technology fit" within specialized courses, with the aim of enhancing digital literacy and teaching students how to select the appropriate tools for maximum efficiency [14; 17]. That is why a productive approach to addressing these issues could be the implementation of a course titled "Information Technology in Translation," in which students would consciously work with translation models in a controlled educational environment grounded in academic integrity, principles of morality and ethics, while developing their active language skills within the "text author–editor" dichotomy. Among the effective types of exercises for "sharpening" critical analysis skills, the following are recommended: a comparative analysis of the source text with its machine-translated and human-translated versions, tasks to identify errors in machine translation, reflective journals, and so on [2]. It is also proposed to develop criteria for evaluating the interaction between humans and machine translation models to mitigate future risks [18].

Conclusions. Information and communication technologies currently function as an integral part of the educational process. This is particularly evident in the training and professional practice of translators as mediators between the source text and its equivalent, which has been adapted to meet the requirements of a specific language. The dichotomy between the positive and negative impacts of using digital tools in translation clearly points to an urgent need to modernize educational programs and syllabi for training German language specialists – future translators – and also signals the need to update the system of professional competencies.

We consider the study of principles for improving a translator's sociocultural linguistic competence based on AI-assisted translation models to be a promising area of research.

REFERENCES:

1. Deng X., Yu Z. A systematic review of machine-translation-assisted language learning for sustainable education. *Sustainability*. 2022. Vol. 14(13). № 7598. DOI: https://doi.org/10.3390/su14137598.

2. Nguyen T. N. N., Tran T. T., Nguyen N. H. A., Lam H. P., Nguyen H. M. S., & Tran N. A. T. The Benefits and Challenges of AI Translation Tools in Translation Education at the Tertiary Level: A Systematic Review. *International Journal of TESOL & Education*. 2025. Num. 5(2). P. 132–148. DOI: https://doi.org/10.54855/ijte.25527.

3. Alhassan A., Sabtan Y. M. N., Omar L. Using parallel corpora in the translation classroom: Moving towards a corpus-driven pedagogy for Omani translation major students. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2021. Vol. 12. Num. 1. P. 40–58. DOI: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no1.4.

4. Alsalem R. The effects of the use of google translate on translation students' learning outcomes. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies*. 2019. Vol. 3. Num. 4. P. 46–60. DOI: http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol3no4.5.

5. Ibrahim H., Alkhawaja L. Comparative evaluation of Neural Machine Translation of fiction literature: A case study. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*. 2023. Vol. 34. P. 2806–2822. DOI: https://doi.org/10.59670/jns.v34i.1636.

6. Rivera-Trigueros I. Machine translation systems and quality assessment: A systematic review. *Language Resources and Evaluation*. 2021. Vol. 56. P. 593–619. DOI: https://doi.org/10.1007/s10579-021-09537-5.

7. Emara N. Y. Using machine translation error identification to improve translation students' post-editing skills. *Transcultural Journal of Humanities and Social Sciences*. Vol. 4(1). P. 345–375. DOI: https://doi.org/10.21608/tjhss.2023.289357.

8. Omar L. I.; Salih A. A. Systematic Review of English / Arabic Machine Translation Postediting: Implications for AI Application in Translation Research and Pedagogy. *Informatics*. 2024. Vol. 11. Is. 23. DOI: https://doi.org/10.3390/informatics11020023.

9. Romaniuk-Cholewska D. An introduction to a machine translation post-editing (MTPE) course. *Crossroads. A Journal of English Studies*. 2021. Vol. 35(4/2021). P. 28–56. DOI: 10.15290/CR.2021.35.4.03.

10. Yang Y., Wang X. Predicting student translators' performance in machine translation post-editing: Interplay of self-regulation, critical thinking, and motivation. *Interactive Learning Environments*. 2023. Vol. 31. P. 340–354. DOI: https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1786407.

11. AL-Hemyari H. S. The future of translation profession in the light of Artificial Intelligence. *Journal of Reproducible Research*. 2023. Vol. 2(1). P. 157–165. DOI: https://doi.org/10.58288/jrr.v2i1.

12. Muftah M. Machine vs human translation: a new reality or a threat to professional Arabic–English translators. *PSU Research Review: An International Journal*. 2024. Vol. 8. Num. 2. P. 484–497. DOI: https://doi.org/10.1108/PRR-02-2022-0024.

13. Moorkens J. *Ethics and machine translation*. In: Kenny D. (ed.). Machine Translation for Everyone: Empowering Users in the Age of Artificial Intelligence. Berlin: Language Science Press, 2022. 210 p. P. 121–141. ISBN 978-3-98554-045-7. DOI: 10.5281/zenodo.6653406.

14. Li X., Gao Z., Liao H. An empirical investigation of college students' acceptance of translation technologies. *PLoS ONE*. 2024. Vol. 19(2). e0297297. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0297297.

15. Zhai C., Wibowo S. & Li L. D. The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: a systematic review. *Smart Learning Environments*. 2024. Vol. 11. Num. 28. DOI: https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7.

16. Yang Y., Liu R., Qian X., & Ni J. Performance and perception: Machine translation post-editing in Chinese-English news translation by novice translators. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Vol. 10. P. 1–8. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-023-02285-7.

17. Sha L., Wang X. & Liu T. Understanding college students' acceptance of machine translation in foreign language learning: an integrated model of UTAUT and task-technology fit. Humanities and social sciences communications. 2025. Vol. 12. Num. 561. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-025-04888-8.

18. Ren X., Wang R. Integrating human–AI collaboration into translation education: A comprehensive protocol for assessment, diagnosis, and strategy development. *PLoS ONE*. 2025. Vol. 20(12). e0338089. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0338089.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 811.161.2:398.21
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.41

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

LINGUOCULTURAL UNITS OF UKRAINIAN FOLK TALES AND FEATURES OF THEIR RENDERING IN GERMAN-LANGUAGE TRANSLATIONS

Редчиць Т.В.,
orcid.org/0000-0003-3497-7699
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

У статті досліджено лінгвокультуреми українських народних казок та особливості їх відтворення у німецькомовних перекладах. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю збереження національно-культурної специфіки фольклорного тексту під час його перекладу іншою мовою. Визначено, що українська народна казка містить значну кількість мовних одиниць, які репрезентують мовну картину світу, традиційні цінності, міфологічні уявлення, побутову культуру та національну символіку українського народу. Уточнено розуміння лінгвокультурем як мовних одиниць різних рівнів, зокрема лексем, фразеологізмів, власних назв і традиційних казкових формул, що акумулюють національно-культурну інформацію. Розглянуто фольклорну природу народної казки та її роль у репрезентації світогляду, моральних норм, традицій і цінностей етносу. Окреслено основні труднощі перекладу лінгвокультурем, пов'язані з необхідністю одночасного збереження денотативного значення, культурних асоціацій, символіки, емоційно-експресивного забарвлення та прагматичного впливу оригіналу. Особливу увагу приділено відтворенню власних назв, серед яких антропоніми, топоніми та зооніми. Проаналізовано специфіку передачі звичайних і вигаданих імен, а також власних назв з емоційним та семантичним навантаженням. Встановлено, що відмінності між українською та німецькою мовами у використанні зменшувально-пестливих форм створюють додаткові перекладацькі труднощі. Розглянуто приклади передачі казкових імен «Вернигора» – "Bergeversetzer" та «Котигорошко» – "Rollerbse", що демонструють необхідність урахування семантики, образності та граматичного роду під час перекладу. Обґрунтовано доцільність орієнтації на функціональну еквівалентність, за якої зберігається комунікативний та емоційний ефект казкового тексту. Визначено основні перекладацькі стратегії відтворення лінгвокультурем, серед яких функціональна адаптація, калькування, транскрипція, описовий переклад та використання функціональних аналогів. Доведено, що вибір перекладацької стратегії має залежати від характеру лінгвокультуреми, її семантичного змісту, культурної специфіки та прагматичної функції в оригінальному тексті.

Ключові слова: лінгвокультурема, українська народна казка, німецькомовний переклад, національно-культурна специфіка, фольклорний текст, перекладацькі стратегії, антропоніми, топоніми, зооніми, функціональна еквівалентність.

The article examines linguocultural units in Ukrainian folk tales and the specific features of rendering them in German-language translations. The relevance of the study is determined by the need to preserve the national and cultural specificity of folklore texts when translating them into another language. It is established that Ukrainian folk tales contain a significant number of linguistic units that represent the linguistic worldview, traditional values, mythological beliefs, everyday culture, and national symbolism of the Ukrainian people. The understanding of linguocultural units as linguistic units of different levels, including lexemes, phraseological units, proper names, and traditional fairy-tale formulas that accumulate national and cultural information, is clarified. The folkloric nature of folk tales and their role in representing the worldview, moral norms, traditions, and values of an ethnic group are examined. The main difficulties in translating linguocultural units are outlined, particularly those associated with the need to simultaneously preserve the denotative meaning, cultural associations, symbolism, emotional and expressive colouring, and pragmatic effect of the original. Particular attention is paid to rendering proper names, including anthroponyms, toponyms, and zoonyms. The specific features of rendering ordinary and fictional names, as well as proper names with emotional and semantic connotations, are analysed. It is established that differences between Ukrainian and German in the use of diminutive and affectionate forms create additional translation difficulties. Examples of rendering the fairy-tale names "Вернигора" as "Bergeversetzer" and "Котигорошко" as "Rollerbse" are examined, demonstrating the need to consider semantics, imagery, and grammatical gender in translation. The expediency of focusing on functional equivalence, which preserves the communicative and emotional effect of the fairy-tale text, is substantiated. The main translation strategies for rendering linguocultural units are identified, including functional adaptation, calque translation, transcription, descriptive translation, and the use of functional analogues. It is demonstrated that the choice of a translation strategy should depend on the nature of the linguocultural unit, its semantic content, cultural specificity, and pragmatic function in the original text.

Key words: linguoculturеme, Ukrainian folk tale, German-language translation, national and cultural specificity, folklore text, translation strategies, anthroponyms, toponyms, zoonyms, functional equivalence.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасного перекладознавства є відтворення лінгвокультурної специфіки художнього тексту. Особливої складності ця проблема набуває під час перекладу народних казок, у яких відображено мовну картину світу, систему традиційних цінностей, міфологічні уявлення, побутову культуру та національну символіку певного народу. Українська народна казка є носієм значної кількості мовних одиниць, що репрезентують культурно зумовлену інформацію та відображають специфіку української лінгвокультури.

У сучасній лінгвокультурології такі одиниці визначаються як лінгвокультуреми. За визначенням Сидоренко Ю. [1] лінгвокультурема є комплексною мовною одиницею, що поєднує мовне значення з культурним змістом і репрезентує національно-культурну специфіку певної мовної спільноти. Саме вони становлять одну з найскладніших проблем художнього перекладу, оскільки потребують від перекладача не лише передачі денотативного значення, а й відтворення культурних асоціацій, символіки та прагматичного потенціалу тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Огляд наукових праць засвідчує, що поняття лінгвокультуреми та її роль у відображенні національно-культурної специфіки мови розглядаються у працях Сидоренко Ю. та Селіванової О., тоді як особливості української народної казки й мовної картини світу в ній досліджували Гнатюк В., Лавриненко С., Кваша М., а також Черемська О. й Масло О. Теоретичні засади перекладу та відтворення культурно маркованих одиниць представлено у працях Найди Ю., Кияка Т. та Зорівчак Р., що формують методологічну основу для аналізу перекладацьких рішень.

Водночас особливості відтворення лінгвокультурем саме українських народних казок у німецькомовних перекладах залишаються недостатньо систематизованими, що зумовлює актуальність подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей відтворення лінгвокультурем українських народних казок у німецькомовних перекладах та визначення основних перекладацьких стратегій, які забезпечують збереження національно-культурної своєрідності оригіналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фольклор здавна є відображенням життєвої психології народу. Передусім йдеться про світобачення, систему переконань та цінності певного етносу, тому перекладач повинен відобразити це в тексті перекладу. В першу чергу, в народних казках, які можуть поєднувати в собі культурні особливості різних народів. Традиції, звичаї, образи створюються народом, надалі весь матеріал з часом лише удосконалюється та покращується, оскільки передається від батька до сина протягом віків. Особливість фольклору полягає в тому, шо народ є водночас і автором твору, і його персонажем.

Казка – провідний жанр фольклору. Окреме місце у світовій народній творчості відводиться казці. Довгий час казки як окремий вид творчості існували лише в усній формі, тому слово «казка» має однаковий корінь з такими словами як «казати», «переказувати», «казкар». Англійською ж мовою казка буде “folktale”, тому можна припустити, що саме завдяки цій мові з’явилося слово «фольклор». Казка як жанр усної народної творчості виник ще тоді, коли не існувало науки. На думку Гнатюка В., «казки належать до найдавніших витворів людського духу й сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія» [2, с. 204]. Казки таким чином стали віддзеркалювати думки людей про добро і зло, про вплив світу на окрему людину та моральні риси особистості.

У народних казках закладена сила та мудрість нації, її побут та традиції, своєрідне бачення світу. У зв’язку з цим головне завдання перекладача полягає в тому, щоб правильно та якомога повніше відтворити унікальний стиль казки, водночас не втративши її повчального сенсу.

Народна казка вважається особливим літературним твором, який впливає на світобачення людини і є об‘єктом дослідження багатьох вчених ще споконвіку. В перекладознавстві народну казку майже не розглядали як окремий об’єкт дослідження. Серед наукових робіт, котрі присвячені проблемі перекладу народних казок, чільне місце посідають роботи таких вчених, як Лавриненко С. [3], Гнатюк В. [2], Кваша М. [4], Зорівчак Р. [5]. Їх наукові розвідки торкаються як проблем перекладу народних казок, так і загалом особливостей інтерпретації казкового світу. Проблеми перекладу фольклору залишаються актуальними й до сьогодні.

Актуальність дослідження полягає у необхідності виявлення специфіки перекладу народних казок та у виокремленні певних критеріїв, які допомагають правильно відтворити їх фольклорні особливості, оскільки переклад фольклору – це складова перекладу літератури в цілому, але також окрема сфера, яка протягом довгого часу не користувалася достатньою увагою серед перекладачів.

За тематикою та художньо образною структурою жанр казки дуже різноманітний. Казкова тра-

диція виробила та зберегла безліч сюжетів, часто в текстах поєднуються елементи різних періодів та історичних епох, різнонаціональні нашарування та мотиви, територіальні та регіональні впливи в межах певних земель.

Народна казка – це особливий фольклорний жанр, особливий вид традиції, фантастики та втілення мрії народу про перемогу добра над злом. Казкові оповідання вважаються головним джерелом інформаційного матеріалу про філософію як науку, пізнання неоглядної невичерпності світобудови, побут людей, їх думки та норми поведінки. З огляду на це перекладач повинен при перекладі використовувати стилістичний та лексичний аспекти перекладу.

Кожна народна казка містить велику кількість мовних і стилістичних засобів, які виконують важливі комунікативні, естетичні та експресивні функції, створюють національний колорит, увиразнюють характери персонажів і забезпечують емоційний вплив на читача. Сукупність мовних засобів з різних функціональних стилів в одному тексті допомагає читачеві більш прозоро розуміти сенс, закладений у творі, вчинки персонажів та їх характер тощо. Тематично-стилістичні пласти досить пластичні у використанні та є своєрідною зображально-виражальною сукупністю прийомів.

У пропонованому дослідженні під лінгвокультуремами розуміємо мовні одиниці різних рівнів (лексеми, фразеологізми, власні назви, казкові формули), що акумулюють національно-культурну інформацію та репрезентують специфіку української мовної картини світу. Саме відтворення таких одиниць становить одну з найскладніших проблем художнього перекладу, оскільки перекладачеві необхідно забезпечити не лише передачу їхнього денотативного значення, а й збереження культурних асоціацій, символіки та прагматичного впливу на реципієнта.

Найда Ю. стверджував, що перекладач має прагнути не до буквального копіювання мовної форми, а до такого відтворення тексту, яке викликає у читача перекладу реакцію, максимально наближену до реакції читача оригіналу. Саме це він назвав динамічною (функціональною) еквівалентністю. Відповідно до цієї концепції, головним завданням перекладача є досягнення функціональної еквівалентності між текстом оригіналу та текстом перекладу. Це означає, що переклад має забезпечити подібний комунікативний та емоційний ефект у читача, навіть якщо для цього необхідно відійти від буквального відтворення мовної форми [6, с. 241].

Народна казка належить до тих жанрів художньої літератури, переклад яких вимагає від перекладача не лише високого рівня мовної компетентності, а й глибокого розуміння культурного, історичного та фольклорного контексту. Основною метою перекладу казки є не лише відтворення її змісту, а й збереження художньої своєрідності, образної системи, стилістичного забарвлення та прагматичного впливу на читача. Народні казки вирізняються широким використанням епітетів, метафор, порівнянь, персоніфікацій, гіпербол, повторів, паралельних конструкцій, символів і традиційних казкових формул. Саме ці засоби забезпечують образність, емоційність і виразність оповіді, створюють своєрідну атмосферу чарівності та сприяють реалізації естетичної функції твору. Під час перекладу важливо не лише передати зміст стилістичного засобу, а й максимально зберегти його художній ефект, навіть якщо для цього необхідно використовувати інші мовні ресурси. Особливу складність становить відтворення образності народної казки. Казкові образи нерідко ґрунтуються на національних символах, культурних асоціаціях та архетипах, зрозумілих насамперед носіям певної культури. Тому буквальний переклад не завжди здатний забезпечити однаковий емоційний і художній вплив на читача. У таких випадках перекладач повинен знайти баланс між збереженням національної своєрідності твору та його зрозумілістю для представників іншої мовної спільноти.

Важливою проблемою є також передача фольклорної стилістики. Для народних казок характерні традиційні зачини й кінцівки, постійні епітети, ритмічні повтори, магічні числа, формульні вислови та інші композиційні елементи усної народної творчості. Ще однією важливою проблемою є передача емоційно-експресивного забарвлення тексту. Мовні та стилістичні засоби казки виконують не лише номінативну, а й експресивну, оцінну, естетичну та прагматичну функції. Окремої уваги потребує переклад фразеологізмів, прислів'їв і приказок, які часто трапляються в народних казках. Такі одиниці є носіями національно-культурної інформації та нерідко не мають прямих відповідників у мові перекладу. У зв'язку з цим перекладачеві доводиться добирати функціональні аналоги або застосовувати різні види перекладацьких трансформацій для збереження їхнього змісту та стилістичної функції. Не менш важливим є збереження ритмомелодики казкового тексту, яка створюється завдяки повторюваним синтаксичним конструкціям, анафорі, алітерації, ритмічним повторам та іншим стилістичним

засобам. Саме вони забезпечують легкість сприйняття тексту, наближають його до усної традиції та сприяють кращому запам'ятовуванню.

Однією з найскладніших проблем є відтворення національно-культурної специфіки казки. Національно-культурні компоненти у казці відтворюють національно-мовну картину світу, яка формувалася протягом століть Народні казки містять значну кількість реалій, історизмів, діалектизмів, жаргонізмів, рідковживаних слів, що відображають матеріальну й духовну культуру народу, його традиції, звичаї, вірування та особливості побуту. До таких одиниць належать назви предметів побуту, одягу, страв, народних свят, міфологічних персонажів, географічних об'єктів тощо.

Наразі не існує єдиного визначення, що таке національно-культурний компонент. З одного боку, національно-культурний компонент є складовою частиною семантичної структури лексеми. З іншого ж боку, він лише пояснює терміни, які належать до культури народу та рівня його розвитку. Відтак, національно-культурний компонент – це лексико-семантичні групи, які розкривають культурні та національні особливості народу, сформовані в окремий період часу. Базою національно-культурних компонентів слугує менталітет та світогляд.

Найчастіше в українських народних казках зустрічаються антропоніми. Власні назви є специфічною сферою пізнання як процесу відображення дійсності. «У взаємодії з семами мовної реалізації ідеалу краси та норм мовленнєвого етикету утворюють значну кількість смислових емоційно-експресивних компонентів, на базі яких формуються типові риси національно-культурної конотації персонажа» [10].

Подібну думку має і Зорівчак Р., яка стверджує, що антропоніми та топоніми потрібно саме перекладати, а не транскрибувати для того, щоб максимально зберегти національний колорит казки [5, с. 98].

Цю теорію розділяє і Кияк Т. За його словами, антропоніми – це важлива частина культурної спадщини будь-якого народу, яка відрізняє їх один від одного. Це саме доказ того, що народ пройшов довгий історичний шлях і володіє унікальними культурними та історичними артефактами. Головна особливість в тому, що дані культурні артефакти, покладені в основу казок, можуть бути зрозумілими лише носієві мови, проте аж ніяк пересічній людині іншої національності [8, с. 124].

В теорії перекладацьких відповідників, яка виділяє однозначні відповідники, множинні відповідники й трансформації, власні імена належать до мовних одиниць з однозначними відповідниками. Селіванова О. вважає, що антропонімами можуть бути ім’я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім (таємне, зашифроване ім’я), андронім (найменування дружини прізвищем чоловіка), гіперонім (найменування чоловіка прізвищем матері, дружини), патронім (найменування людини від імені чи прізвиська батька або предків) [9, с. 32].

Найголовніше завдання перекладача полягає в тому, щоб правильно передати звучання власної назви в перекладі. Українська мова славиться можливістю утворювати велику кількість зменшено-пестливих форм слів. Наприклад, Іван, Іванко, Іванчик, Івасик тощо. Натомість структура німецької мови не дозволяє так кардинально змінювати форму слова.

У народних казках фігурують як звичайні, так і вигадані імена. Звичайні імена презентують героїв казок у часі та просторі. Такі імена можуть розповісти про місце народження або навіть історію походження. Завдяки ж вигаданим іменам можна не тільки дізнатися про етнічне походження, але й описати характер персонажа. Така неоднозначність породжує нову складову частину власних імен – «казковість, вигадка».

Найчастіше в народних казках власні назви дають людям та тваринам. Імена прості та традиційні (Іван, Петро, Данило, Кирило, Гаврило, Hans, Heinz, Else, Trina), зустрічаються також переважно пестливі варіанти (Іванко, Марійка, Hänsel, Gretel). І ось тут ми натрапляємо на труднощі сприйняття таких імен іноземними читачами, тому в такому випадку перекладач відмовляється від перекладу. Одним із прийомів передачі іноземних імен є транскрипція. Власна назва передається за допомогою звичайної фонетичної структури слова. Таким чином іноземний читач знайомиться з національною формою власної назви, проте ім‘я втрачає будь-яку пестливість через відмінності в структурі мов. Натомість власна назва набуває екзотичних рис. Німецька мова взагалі не характеризується наявністю зменшувально-пестливих форм власних назв з суфіксами -chen, -lein. Замість цього можуть вживаються прикметники. Для того щоб ім’я звучало адекватно, потрібно розбиратися в особливостях суспільно-культурного фону мови та правильно інтерпретувати різні види спілкування з огляду на комунікативну ситуацію.

По-іншому потрібно розглядати власні назви з емоційним навантаженням. Емоційне навантаження з’являється тоді, коли завдяки імені читач

може дізнатися про риси характеру персонажа, його думки та навіть проблеми. Такі власні назви знаходяться на межі алюзивної мовної гри, коли необхідна інформація передається в зашифрованій формі. За допомогою транскрипції, на жаль, перекладач не зможе передати читачу, що означає це ім'я. У зв'язку з цим перекладач повинен надати значення тим рисам, які відповідають функціональним домінантам та звернути свою увагу на те, що всі імена з експресивним навантаженням в тексті можуть бути контекстуально між собою пов'язані. У перекладах українських казок німецькою мовою можна знайти багато вдалих спроб перекладачів передати власну назву, хоча вони й часто зіштовхувалися з функціональними труднощами. Тут відіграє важливу роль така комплексна синтаксична категорія як предикативність, яка співвідносить зміст імені з об'єктивною дійсністю [4, с. 10]. Наприклад, вдало передано ім'я «Вернигора», а саме "Bergeversetzer", що вказує на спорідненість з горою та дією, спрямованою на неї. Ще потрібно звернути увагу на гендерний аспект імен і розуміти важливість категорії роду іменників під час перекладу, тому що німецькою мовою ім'я Котигорошко, наприклад, перекладено як "Rollerbse". З функціонального погляду цей переклад вдалий, проте слово "Rollerbse" жіночого роду, що не асоціюється з молодим сильним чоловіком.

Спосіб передачі антропонімів потрібно обирати з огляду на характер назви та зважати на її емоційне забарвлення. Топонімів в народних казках небагато. Здебільшого це ойконіми антропонімного й відапелятивного походження. Наприклад, назви міст, річок, озер тощо. Також сюди входять найменування елементів дійсності, які відіграли певну історичну роль в житті людей.

Зооніми – це власні назви тварин. В українських народних казках імена тварин здебільшого подвійні та прикладкового типу. Проте особливості на цьому не закінчуються. Наприклад, чому в імені «Коза-дереза» друга частина імені – «дереза»? Ще здавна коза вважалася лихою твариною з поганим характером. В казці «Коза-дереза» вона була головним антагоністом.

Висновки. Проведений аналіз показав, що лінгвокультуреми становлять один із ключових компонентів української народної казки та є важливими носіями національно-культурної інформації. Їх відтворення у німецькомовних перекладах потребує комплексного застосування різних перекладацьких стратегій, серед яких найпродуктивнішими виявилися функціональна адаптація, калькування, транскрипція, описовий переклад та використання функціональних аналогів. Вибір конкретної стратегії визначається необхідністю збереження семантичного змісту, культурної специфіки та прагматичного впливу казкового тексту на реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сидоренко Ю. І. Теоретичний підхід до визначення поняття лінгвокультурема. Молодий вчений. 2017. № 1. С. 128-131. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4.1/33.pdf

2. Гнатюк В. М. Вибрані статті про народну творчість. Київ : Наукова думка, 1966. 274 с.

3. Лавриненко С. Т. Мовна картина світу в українській фантастичній казці: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 1995. 19 с.

4. Кваша М. «Казка вчить, як на світі жить». Казка як інструмент для формування цілісної особистості: Українська мова та література. Шкільний світ, 2011. № 25-27. С. 11-18.

5. Зорівчак Р. П. Перекладна література для дітей як чинник формування особистості: Український науковий збірник. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2007. 119 с.

6. Nida E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. P. 331.

7. Черемська О. С., Масло О. В. Національно-культурний компонент онімного простору української народної казки. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Філологія. 2017. № 76. С. 383-387. URL: https://repository.khpa.edu.ua/items/0382c95f-a97f-45fb-9d44-d578f45bd574/full

8. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 543 с.

9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. П.: Довкілля, 2006. 716 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 003`398=811.161.2:811.11
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.42

THE CULTURAL MISSION OF UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS IN THE PARADIGM OF CULTURAL TRANSLATION

КУЛЬТУРНА МІСІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ПАРАДИГМІ КУЛЬТУРНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Romanchuk A.A.,
orcid.org/0009-0004-2895-6693
PhD in Translation Studies,
Head of the External Relations Department
Prosecutor`s training center of Ukraine

This article examines the cultural mission of Ukrainian diasporic translators through the paradigm of cultural translation, realized not simply as a linguistic shift, but over and above, as a form of cultural mediation and preservation of cultural memory. Using the professional activity of Nadiia Surovtsova (Surovtseva) (1896–1985) as a case study, the article explores the relationship between translation, migration, cultural identity, and historical experience. N. Surovtsova's professional activity, marked by forced migration, journalism, translation, and intellectual activity, illustrates how translation may acquire functions extending beyond the reproduction of literary texts. Her work demonstrates the role of the translator as a cultural agent situated between different cultural spaces and involved in preserving, interpreting, and transmitting culturally significant meanings.

Drawing on the concept of cultural translation and approaches to translation as cultural mediation, the article argues that diasporic translation constitutes a historically conditioned cultural practice in which linguistic mediation intersects with cultural memory, national identity, and the representation of Ukrainian culture. In this context, the cultural mission of the diasporic translator involves not only introducing Ukrainian texts to foreign readers but also sustaining cultural continuity, preserving symbolic connections with the homeland, and contributing to the international visibility of Ukrainian cultural heritage. The case of N. Surovtseva demonstrates how translation can function as a means of maintaining cultural agency under conditions of displacement and political transformation. The study thus contributes to a broader understanding of Ukrainian diasporic translation as a cultural practice that facilitates intercultural dialogue and participates in the reconstruction of Ukrainian identity beyond national borders.

Key words: Ukrainian diaspora, cultural translation, cultural mediation, cultural memory, translator's agency, Nadiia Surovtseva, Ukrainian identity.

Статтю присвячено дослідженню культурної місії українських діаспорних перекладачів у парадигмі культурного перекладу, який розглядається не лише як мовне перенесення тексту, а як форма культурної медіації та збереження культурної пам'яті. На прикладі професійної діяльності Надії Суровцової (Суровцевої) (1896–1985) розглянуто взаємозв'язок перекладу, еміграції, культурної ідентичності та історичного досвіду. Професійна діяльність Н. Суровцової, пов'язана із журналістикою, перекладом та інтелектуальною працею крізь призму вимушеного переїзду дає змогу простежити, як переклад набуває функцій, що виходять за межі відтворення художнього тексту іншою мовою. Її досвід демонструє роль перекладача як культурного агента, що перебуває на перетині різних культурних просторів і бере участь у збереженні, інтерпретації та передачі культурних смислів.

На основі концепції культурного перекладу та підходів до перекладу як культурного посередництва обґрунтовано, що діаспорний переклад є історично зумовленою культурною практикою, у якій мовна медіація поєднується з проблемами культурної пам'яті, національної ідентичності та репрезентації української культури. Культурна місія діаспорного перекладача полягає не лише в представленні українських текстів іншомовному читачеві, а й у підтриманні культурної тяглості, збереженні символічного зв'язку з батьківщиною та забезпеченні міжнародної видимості української культурної спадщини. Приклад Н. Суровцової засвідчує, що переклад може функціонувати як засіб збереження культурної суб'єктності в умовах переміщення та політичних трансформацій. Дослідження розширює розуміння українського діаспорного перекладу як культуротворчої практики, що сприяє міжкультурному діалогу та бере участь у формуванні й відтворенні української ідентичності за межами національного простору.

Ключові слова: українська діаспора, культурний переклад, культурна медіація, культурна пам'ять, перекладацька суб'єктність, Надія Суровцова, українська ідентичність.

Statement of the Problem. Viewed from the perspective of the cultural translation issues, the analysis in this article adds new insights to the existing research on a niche academic area: Ukrainian diasporic translation, which for a long tome considered to be one of the most dynamic forms of cultural resistance. From the purges in the 1920–1930s and the civil rights movement in the 1960s to the Revolution of Dignity and russia`s invasion and illegally occupation of Ukrainian territories in 2010s, efforts of Ukrainian diasporic translators have remained intrinsically connected with the preservation of a distinct national identity focused on national culture, historical memory, and challenged colonial narratives.

The data for this scientific research were obtained from Ukrainian into English translations by Myrosia Stefaniuk, Michael M. Naydan, Andrii Mariia Freyshyn-Chirovsky, Marta Bohachevska Chomiak,

Yaropolk Lassovsky, Marco Carynnyk, Orysia Liuba Prokopiv-Ferbey, Roman Orest Tatchyn, Olha Kosach-Kryvyniuk (Olesiia Zirka), Oksana Maksymchuk and many other known and unknown names. Given the limited scope of the article, we focus on one Ukrainian diasporic translator, Nadiia Surovtseva (Surovtsova) (1896–1985), whose professional activity illustrates the cultural mission of diasporic translation.

From the very beginning it should be noted that the works of the diasporic translators have many propensities in common, but one of the paramount importance is that – their translations do more than introduce Ukrainian literature to English-speaking readers; they interpret historical experience, preserve cultural memory, and negotiate meanings that emerge between source and target cultures.

This shared cultural mission naturally positions Ukrainian diasporic translation within the broader theoretical framework of cultural translation. The notion of cultural translation has become central to discussions of diaspora because it provides a conceptual framework for understanding what occurs when texts, people, identities, and cultural traditions move across national and linguistic boundaries. As scholars such as Caiwen Wang [1; 2] and Stephen Bochner [3] have argued, however, cultural translation should not be regarded simply as an extension of interlingual translation. The experiences of migration (both forced and voluntary) and intercultural contact involve processes that cannot be fully explained only through linguistic transfer. This perspective unsettle the boundaries between Ukrainian diasporic translation and cultural mediation, and, logically, shed light on the cultural mission of Ukrainian diasporic translators.

The purpose of this article is to conceptualise the cultural mission of Ukrainian diasporic translators within the paradigm of cultural translation and to demonstrate their role as cultural mediators, interpreters of historical experience, and agents of cultural memory. Rather than focusing on the textual analysis of individual translations, the study examines the broader intellectual, cultural, and historical significance of the translators' activities within the Ukrainian diaspora. The research is grounded in the **interdisciplinary framework** of translation studies, cultural translation, diaspora studies, and cultural memory studies, and employs **descriptive, comparative, historical, and interpretative methods** to analyse the cultural functions performed by Ukrainian diasporic translators in promoting Ukrainian literature and preserving national identity in transnational contexts.

Analysis of Recent Research and Publications. Among the most compelling contributors to the field of diasporic translation are men and women of Ukrainian origin, permanent living not in Ukraine, whose work extend beyond simple translation of Ukrainian literature. Their translating is not merely reactive, and contributes to the formation of new cultural paradigm where translator as a representative of diaspora actively negotiate cultural meanings, preserve historical experience and articulates Ukrainian identity within transnational cultural spaces. By creating conditions for meaningful intercultural dialogue while maintaining the distinctiveness of the source culture, they transform translation into a form of cultural continuity, intellectual responsibility, and even symbolic resistance.

Their work thus demonstrates that the cultural mission of the diaspora translator lies not only in representing Ukrainian literature abroad but also in ensuring the enduring visibility, intelligibility, and relevance of Ukrainian cultural heritage for successive generations of international readers.

In this perspective, translation becomes a mode of cultural knowledge production through which meanings are negotiated, identities are reconstructed, and intercultural communication is continuously redefined. As Wang succinctly observes, “cultural issues are unavoidable in intercultural communication” [1, c. 10]. This seemingly simple statement has significant implications for translation studies because it recognises culture not as an external context of communication but as its constitutive dimension. Every act of translation therefore involves engagement with culturally embedded values, historical experiences, symbolic systems, and collective memories that shape both the source and the target discourse.

One of the most comprehensive contemporary interpretations of cultural translation is proposed by Sara Maitland, who argues that cultural translation should be understood as an interpretative practice rather than merely a communicative one. She defines cultural translation as a process concerned not only with communicating meanings but also with interpreting the world itself as a collection of “source texts” open to multiple readings. As she observes, “My definition of cultural translation is therefore concerned as much with interpreting the objects of the world as “source texts” with which we each can and should engage as it is with the communication of this interpretation towards an eventual audience” [4, c. 10]. Accordingly, cultural translation encompasses a sequence of interconnected processes, including interpretation, reading across temporal and spatial distances, contextualisation within the trans-

lator's sociocultural environment, purposeful transformation of meaning, and the translator's intellectual emancipation as an active reader. Such an understanding significantly expands the role of the translator, who is no longer perceived as a neutral mediator but as a culturally situated interpreter participating in the construction of meaning.

The reconceptualisation of translation inevitably transforms the understanding of the translator's professional function. Rather than acting as a transparent linguistic intermediary, the translator assumes responsibility for negotiating cultural differences and facilitating intercultural understanding. Katan explicitly equates this function with that of a cultural mediator, arguing that "the cultural interpreter's role is the same as the cultural mediator, and touches on the role of a mediator in any field, from arbitrator to therapist" [5, c. 17]. This comparison underscores the complexity of translational mediation, suggesting that translators continuously negotiate competing systems of values, beliefs, and expectations rather than merely transferring lexical meanings. Their work requires interpretative judgement, cultural sensitivity, and the ability to reconcile divergent perspectives without erasing their differences.

A similar understanding is articulated by Archibald and Garzone, who define translation as an inherently mediatory activity extending well beyond language itself. In their words, "the translator mediates between cultures (including ideologies, moral systems and socio-political structures) seeking to overcome these incompatibilities which stand in the way of transfer of meaning" [6, c. 10]. This definition broadens the scope of translation by demonstrating that cultural mediation encompasses ideological, ethical, historical, and political dimensions. Consequently, translation cannot be regarded as a neutral transfer of information; rather, it represents an active process of negotiating symbolic differences that may otherwise obstruct communication between cultures. Such a perspective is particularly valuable for analysing literary translation, where linguistic forms are inseparable from culturally specific worldviews and collective systems of meaning.

This emphasis on the translator's agency becomes particularly relevant in diasporic contexts, where translation is inseparable from experiences of migration and cultural displacement. Salman Rushdie's well-known statement that members of the Indian diaspora are "translated men" [7, c. 17] has become one of the most frequently cited metaphors of cultural translation. Here, translation does not describe the movement of texts but the transformation of identities resulting from migration. Similarly, Stuart Hall characterises diasporic communities as "cultures of hybridity" that are "irrevocably translated" because they constantly negotiate multiple cultural affiliations and "must learn to inhabit at least two identities, to speak at least two cultural languages, to translate and negotiate between them" [8, c. 310]. These observations shift the analytical focus from translated texts to translated subjects, demonstrating that translation constitutes an existential condition of diasporic experience rather than a purely linguistic activity.

The association between diaspora and cultural translation has also been explored from broader sociocultural perspectives. Buden argue that cultural translators should not be understood exclusively as professional translators but also as individuals whose everyday lives involve continuous intercultural mediation, including migrants and local communities negotiating cultural difference [9, c. 196–198]. Nevertheless, such an expanded interpretation has generated criticism from scholars who caution against completely separating cultural translation from interlingual translation. Darryl Sterk, for example, argues that cultural translation should retain its connection with linguistic translation, maintaining that intercultural mediation necessarily involves engagement with language itself. Referring both to anthropologists and migrants, he suggests that cultural translation acquires its explanatory value precisely because it is grounded in actual translational practice rather than functioning solely as a metaphor [10, c. 3].

These discussions are particularly significant for understanding literary translation within diaspora communities. From a diasporic perspective, translation does not simply reproduce cultural difference but creates conditions for its continued development within another cultural environment. Liu Yan-shi argues that translators should not mechanically transplant cultural differences into the target language but instead enable heterogeneous cultural elements to "grow and regenerate in an exotic environment" [11, c. 228]. Consequently, foreignising translation strategies become not merely stylistic choices but deliberate forms of cultural intervention intended to preserve the visibility of the source culture within international literary circulation. Such an approach is especially relevant for diasporic translators, whose work frequently combines linguistic transfer with the preservation of historical memory and cultural distinctiveness, allowing the translated text to remain recognisably rooted in its original cultural tradition.

The relevance of this perspective becomes especially evident in the case of literatures originating from culturally peripheral traditions. Martina Ožbot observes that peripheral cultures are inherently

dependent upon translation in two complementary ways. They require translations from dominant languages to sustain the development of their own literary systems while simultaneously relying on translations into major languages to achieve international visibility because relatively few translators possess competence in peripheral languages [12, c. 36]. She further argues that the absence of translation may profoundly influence the historical development of an entire cultural community [12, c. 40]. Such observations are particularly applicable to Ukrainian literature, whose international dissemination has historically depended upon translators capable of mediating between Ukrainian and global literary systems.

The dynamics of diasporic translation become even more evident when viewed through the lens of cultural negotiation. Rather than functioning as a static transfer of meanings between languages, translation in diasporic contexts reflects an ongoing process of cultural reconstruction in which identities, memories, and symbolic systems are continuously reinterpreted. As Wang argues, diasporic culture should be understood as "an ever-constructing, never-stopping process," while its relationship with the host culture constitutes what Homi Bhabha conceptualizes as a process of "negotiation" [13, c. 14]. Within this framework, immigrant culture selectively adapts to the receiving cultural environment, creating a hybrid cultural space that remains connected to both the homeland and the host society without being identical to either. Consequently, cultural translation becomes not merely a linguistic practice but a mechanism through which diasporic identity undergoes continuous renewal and transformation. This perspective reinforces the understanding of diaspora translators as active cultural mediators who preserve collective memory while simultaneously reshaping it to ensure its intelligibility and relevance within new sociocultural contexts. Their translational choices therefore participate in the ongoing construction of transnational cultural identities, where fidelity to the source culture is balanced with meaningful dialogue across cultural boundaries.

This structural asymmetry has likewise been addressed within Descriptive Translation Studies. Gideon Toury demonstrates that translations occupying a peripheral position within the target culture tend to conform more closely to established literary norms [14, c. 271]. Paolo Di Vico extends this argument from a postcolonial perspective by observing that hegemonic cultures frequently monopolise translation flows, thereby privileging dominant cultural representations while limiting the circulation of texts originating from minority cultures. As a consequence, culturally marked texts are often domesticated in order to satisfy the expectations of Western readerships, reducing their cultural specificity [15, 90–91]. Such asymmetrical dynamics illustrate that translation is inseparable from broader relations of cultural power and symbolic inequality.

From this perspective, cultural translation should be understood as a process of negotiating cultural difference rather than eliminating it. Papastergiadis [16, c. 127] defines cultural translation as communication across boundaries, while Mary Louise Pratt similarly interprets it as the means through which people possessing different cultural histories establish meaningful forms of contact Pratt [17]. Both interpretations emphasise that translation creates communicative spaces where cultural differences remain visible rather than being dissolved through assimilation. This theoretical position directly resonates with the concepts of cultural mediation proposed by Katan [5] and Archibald and Garzone [6], reinforcing the argument that translators actively facilitate dialogue between different cultural systems rather than merely reproducing linguistic forms. Such an understanding is particularly relevant for the Ukrainian diaspora translation tradition, whose primary objective has been not the domestication of Ukrainian literature for Anglophone readers but its representation as an autonomous cultural system possessing its own historical memory, symbolic universe, and national identity. In this sense, Ukrainian diasporic translators perform not only linguistic but also cultural, historical, and ideological mediation, ensuring that translated literature functions as a vehicle of intercultural dialogue while preserving the integrity of the source culture.

Discussion. The theoretical perspectives discussed above provide an appropriate framework for understanding the distinctive role of Ukrainian diasporic translators. While the concepts of cultural translation have been developed primarily within the broader contexts of migration, hybridity, and intercultural communication, they acquire particular significance when applied to the Ukrainian diaspora and it`s transnational cultural space.

Avtar Brah's concept of diaspora space is especially relevant here, as she defines it as "the point at which boundaries of inclusion and exclusion, of belonging and otherness, of 'us' and 'them', are contested" [18, c. 209]. Such an understanding moves beyond the perception of diaspora as a dispersed population and instead conceptualises it as a site of continuous cultural negotiation. Within this space, Ukrainian diasporic translators perform a crucial cultural mission: they mediate between cultural systems,

preserving historical memory (often centering on the national tragedies and collective traumas), witnessing about cruelties of the political situation left behind in native country.

For many representatives of the Ukrainian diaspora, translation has also been shaped by a profound sense of victimized national consciousness and historical responsibility towards the native land that for decades influenced on Ukrainian diasporic cultural discourse. As Shymchyshyn observes, "this sense of victimization as a dominant manifestation of Ukrainian national identity has been reconsidered by those generations of Ukrainians who were born and raised on a new soil. They often tried to overcome inherited victimhood" [119, c. 161]. This observation suggests that diasporic identity has never been static but has undergone continuous transformation across generations. Nevertheless, for the earlier generations of Ukrainian diasporic translators, the experience of historical injustice and cultural displacement frequently determined both the ethical orientation of their work and the selection of texts for translation.

This sense of historical responsibility was particularly evident during the 1960s – the period of the Ukrainian Sixtiers Movement. Since the works of many Ukrainian poets and writers were subjected to censorship or prohibited from international circulation in Soviet Ukraine, diasporic translators consciously prioritised authors whose voices had been marginalised or silenced. Consequently, translations published in the United States and Canada became not merely literary achievements but acts of cultural preservation, ensuring that Ukrainian intellectual and artistic traditions continued to circulate beyond the reach of Soviet ideological control. In this context, the translators' choices reflected not only literary judgement but also a deliberate effort to preserve cultural memory and to present an alternative narrative of Ukrainian history to international audiences.

Unlike many migrant communities whose translational practices emerge predominantly from processes of cultural adaptation, Ukrainian diasporic translation has historically developed as a conscious strategy of cultural preservation and international representation. Throughout the twentieth and twenty-first centuries, Ukrainian diasporic translators living in the United States of America, Canada and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland assumed responsibilities that frequently exceeded the conventional boundaries of literary translation. They acted as interpreters of Ukrainian history, advocates of national culture, preservers of collective memory, and mediators between Ukraine and the international community.

Such a historically conditioned cultural mission distinguishes Ukrainian diasporic translators from many other representatives of diasporic translation traditions. Their activity evolved in response not only to geographical displacement but also to prolonged periods of political oppression, censorship, colonial domination, and the systematic marginalisation of Ukrainian language and culture. Consequently, translation became an instrument through which Ukrainian cultural identity could be preserved, legitimised, and communicated beyond national borders.

The cultural mission of Ukrainian diasporic translators

Successive waves of Ukrainian emigration were driven by changing historical, political, and sociocultural circumstances, each contributing to the formation and continual reaffirmation of a distinct Ukrainian diasporic identity. Lopukh distinguishes four waves of Ukrainian emigration: the 1st wave – *economic* (1870–1914); the 2nd wave – *political-economic* (1923–1939); the 3rd wave – *political* (1946–1959); the 4th wave – *economic* (1991 – to the present) [20, c. 193].

In this article, I take an attempt to illustrate an example of Ukrainian diasporic translator who left native land because of political and economical reasons and assumed the cultural mission of preserving, interpreting, and promoting Ukrainian literature beyond national borders through translation. This vivid example of translation activity in forced emigration is Nadiia Surovtsova (Surovtseva) (1896–1985) who was the first woman in Europe to be granted the rank of Ambassador and a Doctor of Philosophy. Unfortunately, her life reflects the tragic fate of many Ukrainian intellectuals who sought to serve their homeland despite exile and political persecution. She was also a writer, lecturer, journalist, editor and political activist, who left Kyiv in 1918 because of the then-current political situation and was forced to live in Austria for more than 7 years.

In 1923, the Vienna publishing house «Chaika» brought out Charles Dickens's fairy tale «The Cricket on the Hearth» with a foreword by Ostap Hrytsai. The following year, 1924, two of Surovtsova's translations appeared: Walter Scott's novel «Ivanhoe» and Frances Eliza Burnett's novel «Little Lord Fauntleroy». Incidentally, works by F.E. Burnett were actively translated in Ukraine. For instance, Varvara Litynska translated the above-mentioned novel «Little Lord» in 1923, and in 1958 this very translation was issued in a new edition revised by another diasporic translator and editor Nataliia Kohunska.

After conducting an advocacy tour across Canada and the United States, where she witnessed the difficult

living and working conditions of the Ukrainian diaspora, she worked as a journalist and translator. Hoping to contribute to the development of Soviet Ukraine, she returned to Kharkiv in 1925, became active in literary and intellectual circles, and collaborated with prominent Ukrainian writers and periodicals.

Her aspirations were abruptly shattered by the Stalinist regime. After refusing to become an informant against her colleagues, Surovtsova was arrested in 1927, falsely accused of espionage, and sentenced to imprisonment and long years of exile, during which «she translated a great deal and studied Italian, Japanese and Turk languages» [21, c. 366]. She endured repeated interrogations, forced labor, and continuous political persecution, while her husband was executed during the Great Terror. Despite immense physical and emotional suffering, she struggled to preserve her dignity and intellectual identity throughout decades of repression.

As we may see, dwelling on the example of diasporic translator`s role, analyzed above, the concept of the cultural mission of Ukrainian diasporic translators emerges at the intersection of translation, cultural memory, and diasporic identity. While literary translation is conventionally associated with the transmission of texts across languages, the Ukrainian diasporic experience demonstrates that translation may simultaneously function as a mechanism of cultural preservation, historical continuity, and national representation. For Ukrainian communities living outside their homeland, particularly during periods when Ukrainian language, literature, and historical narratives were systematically suppressed, translation became one of the principal means through which cultural identity could be maintained and communicated internationally.

Among the most compelling contributors to this tradition are translators of Ukrainian origin permanently residing outside Ukraine, whose intellectual and cultural activities have significantly influenced the international reception of Ukrainian literature.

Conclusions. Viewed from the perspective of cultural translation, these activities demonstrate that Ukrainian diasporic translators should be understood not simply as linguistic professionals but as cultural agents whose work actively shapes the circulation of meanings between cultures. They interpret historical experience, negotiate cultural values, construct new frameworks for understanding Ukrainian literature, and create conditions under which the source culture remains recognisable without becoming inaccessible to foreign readers. Their agency resides not only in individual translational decisions but also in their ability to determine which voices, histories, and cultural narratives become internationally visible.

Their translations function simultaneously as literary achievements, cultural documents, and acts of intellectual responsibility, illustrating that translation constitutes one of the most enduring forms through which a nation preserves its cultural continuity while participating in global cultural exchange.

REFERENCES:

1. Wang C. Interpreters = Cultural Mediators. *TranslatoLogica: A Journal of Translation, Language, and Literature*. 2017. № 1, P. 93-114.

2. Wang C., Zheng B. Empirical studies of translation and interpreting. The post-structuralist approach. New York : Routledge, 2021. 286 p.

3. Ward C., Bochner, S., Furnham A. The Psychology of Culture Shock. New York : Routledge, 2011. 367 p.

4. Maitland S. What is Cultural Translation? London and New York : Bloomsbury Academic Publishing, 2017. 192 p.

5. Katan D. Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators. London : Routledge, 2014. 392 p.

6. Archibald J., Garzone G. Conceptualising Linguistic and Cultural Mediation. *Lingue Culture Mediazioni / Languages Cultures Mediation*, 2014. № 1. Available at: http://www.ledonline.it/LCM-Journal/.

7. Rushdie S. Imaginary homelands: Essays and criticism 1981-1991. London: Ganta Books in association with Penguin Books, 1992. 448 p.

8. Hall S. The Question of Cultural Identity. In: Hall, S., Held, D. and McGrew, T. (eds.) *Modernity and its Futures*. Cambridge: PolityPress/Open University, 1992. P. 273–325.

9. Buden B., Nowotny S. Cultural translation. An introduction to the problem. In Buden, B., Nowothy, S., Sherry, S., Bery, A., M. Cronin Cultural translation: An introduction to the problem, and Responses. *Translation Studies*, 2009. № 2. P. 196-219.

10. Sterk D. Indigenous Cultural Translation. A Thick description of Seediq Bale. New York: Routledge, 2020. 218 p.

11. Yan-shi L. The Cultural Diaspora Perspective on Translation Studies. *Sino-US English Teaching*, 2015. Vol. 12, № 3. P. 226-233.

12. Ožbot M. Translation as an Agent of Culture Planning in Low-Impact Cultures. In Chalvin A., Lange A., Monticelli, D. *Between Cultures and Texts– Entre les cultures et les textes. Itineraries in Translation History*. Berlin : Peter Lang Verlag, 2011. 320 p.

13. Wang G. Translation in Diasporic Literatures. Springer Verlag, Singapore: Palgrave Macmilan, 2019. 144 p.

14. Gideon T. Descreptive Translation Studies and beyond. Amsterdam & Philadephia : John Behjamins, 1995. 311 p.
15. Di Vico P. Per una teoria della traduzione letteraria – lingua e cultura, traduzione e cultura. *TRANSLATIONES*, 2022. Vol 14, №1. P. 85-96.
16. Papastergiadis N. The turbulence of migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity. Cambridge, MA : Polity Press, 2018. 254 p.
17. Pratt M. L. The traffic in meaning: Translation, contagion, infiltration. *Profession*, 2002. № 1. P. 25-36.
18. Brah Av. Cartographies of Diaspora: Contesting Identities. London and New York : Routledge, 1996. 292 p.
19. Shymchyshyn M. The Role of the Ukrainian Diaspora in Translating Lesia Ukrainka's Works into English. *Mundo Eslavo*, 2021. № 20. P. 158-167.
20. Lopukh V. The Effects of the «Fourth Wave» of Immigrants from Ukraine on the Ukrainian Diaspora. Demography and Social Economy, 2014, №1 (21). P. 192-202.
21. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу» : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Київський університет», 2015. 358 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 14.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 811.111:811.161.2]`25:316.75:821.111-3(043.5)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.43

THE IMPACT OF SOVIET CENSORSHIP ON UKRAINIAN TRANSLATION: STRATEGIES, TACTICS, MANIFESTATIONS

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ НА УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД: СТРАТЕГІЇ, ТАКТИКИ, ВИЯВИ

Frolova I.Ye.,
orcid.org/0000-0002-9260-229X
Doctor of Philological Science, Associate Professor,
Professor at the the Mykola Lukash Translation Studies Department
V.N. Karazin Kharkiv National University

Osinska M.S.,
orcid.org/0000-0003-0643-5550
Candidate of Philological Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Philology and Translation Studies Department
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Tulupov O.V.,
orcid.org/0000-0001-6788-577X
PhD in Philology,
Senior Lecturer at the Department of Business Foreign Language and Translation
V.N. Karazin Kharkiv National University

The article focuses on an analysis of the impact of Soviet censorship on Anglo-Ukrainian literary translation. From the perspective of cultural translation studies, it investigates the correlations between the implementation of ideologically conditioned strategies and tactics and the manifestations of their impact, particularly modifications to the content and style of the source text in translation. The analysis is based on textual fragments from Harper Lee's novel *To Kill a Mockingbird*, translated by Mykhailo Kharenko in 1975; Ernest Hemingway's novel *For Whom the Bell Tolls*, translated by Mar Pinchevsky in 1981; and J. D. Salinger's novel *The Catcher in the Rye*, translated by Oleksa Lohvynenko in 1984. The study proceeds from an understanding of domestication as a global strategy of ideological influence that is instantiated in the local strategy of reduction (represented by the tactic of omission) and the local strategy of modification (encompassing the tactics of generalization, substitution, and euphemization). The implementation of the tactics of the local strategies of reduction and modification demonstrates their ideological nature through their correspondence with the requirements of Soviet-era censorship: they align the content and style of the target text with Soviet ideological postulates and eliminate or transform linguistic units that convey political, social, everyday-life, or other information undesirable to the Soviet censor. The tactics of the local strategy of modification exhibit linear relations with the manifestations of their impact: the tactics of generalization and substitution transform the content of the text, whereas the tactic of euphemization transforms its style. By contrast, the tactic of omission within the local strategy of reduction demonstrates non-linear relations with the manifestations of its impact: its implementation may simultaneously reduce the content of the text and transform the style. The implementation of censorship-conditioned strategies and tactics in Ukrainian translation of the Soviet period was driven by an attempt to impose knowledge, perceptions, and beliefs consistent with Soviet ideological postulates upon the target reader; it was precisely for this purpose that the source texts were subjected to reduction and modification of content as well as to transformation of style.

Key words: content, ideology, cultural translation studies, style, Soviet censorship, translation strategies and tactics, Ukrainian literary translation.

Статтю присвячено аналізу впливу радянської цензури на англо-український художній переклад. З позицій культурного перекладознавства досліджено кореляції між реалізаціями ідеологічно зумовлених стратегій і тактик та виявами їхнього впливу, зокрема видозмінами змісту й стилю тексту оригіналу в перекладі. Аналіз проведено на матеріалі фрагментів текстів з роману Г. Лі «Вбити пересмішника», перекладеного Михайлом Харенком у 1975 році; роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін», перекладеного Маром Пінчевським у 1981 році; роману Д. Д. Селінджера «Над прірвою у житі», перекладеного Олексою Логвиненком у 1984 році. Дослідження ґрунтується на розумінні стратегії доместикації як глобальної стратегії ідеологічного впливу, що конкретизується локальною стратегією скорочення, представленою тактикою вилучення, та локальною стратегією модифікації, яка охоплює тактики генералізації, заміни й евфемізації. Реалізації тактик локальних стратегій скорочення та модифікації засвідчують свою ідеологічну природу через співвіднесеність з вимогами цензури радянського часу: вони приводять зміст і стиль цільового тексту у відповідність до радянських ідеологічних постулатів, усувають або трансформують мовні одиниці, що є носіями небажаної для радянського цензора політичної, соціальної, побутової та іншої інформації. Тактики локальної стратегії модифікації демонструють лінійні відносини з виявами їхнього впливу: тактики генералізації та заміни трансформують зміст тексту, тоді як тактика евфемізації трансформує його стиль. Тактика вилучення локальної стратегії скорочення, натомість, демонструє нелінійні відносини з виявами свого впливу: її реалізація може або лише редукувати зміст тексту, або водночас трансформувати його стиль. Реалізації цензурно зумовлених стратегій і тактик в українському перекладі радянського періоду спричинені прагненням нав'язати цільовому

читачеві знання, уявлення, переконання, що відповідали радянським ідеологічним постулатам, саме з цією метою тексти оригіналу було піддано скороченню та модифікації змісту, а також трансформації стилю.

Ключові слова: зміст, ідеологія, культурне перекладознавство, стиль, радянська цензура, стратегії/тактики перекладу, український художній переклад.

Problem statement. The current focus on the ideological aspect of translation is linked to a newly established culturally oriented approach in translation studies that prioritizes the problems of intercultural communication that arise from differences in the worldviews of various peoples rather than the difficulties of finding equivalents in the target language. [1, p. 47–67]. Within this approach, ideology is understood as being inextricably linked to a particular culture and as constituting an integral part of it during a specific historical period [2, p. 28], and thus playing an active role in shaping the worldview of native speakers of the target language [3]. Despite the individual traits and personal characteristics of authors of literary works, they are all bearers of a certain cultural code and specific ideological beliefs. The translation of a literary text, therefore, requires immersion in another culture and demands complex translation decisions regarding the transfer of the work into another cultural context – a process referred to as refraction and rewriting in cultural translation studies [4].

Such "cultural mediation" has its roots in the desire to bridge cultural differences by tailoring the text to the target audience, a process that requires active creative work on the part of the translator [5]. The ideological factor always plays a significant role in this process, and under authoritarian and totalitarian regimes, it becomes decisive, since under such conditions, permission to translate and publish a literary work written in another language or originating in another culture requires it to pass through the "filter" of censorship [6, p. 40].

Analysis of studies and publications. It is precisely this kind of influence exerted by censorship that was typical of Ukrainian literary translation during the Soviet period. The strict institutional censorship that prevailed at that time has received due attention in contemporary Ukrainian translation studies [7–11; 12–14; 15 et al.], but the complexity and multidimensional nature of the interplay between censorship and translation still leaves ample room for further study, which fuels our scholarly inquiry.

First and foremost, it should be emphasized that despite censorship restrictions, Ukrainian literary translation played an exceptionally important role during the Soviet era. Renowned and highly skilled translators, such as Mar Pinchevsky, Oleksa Logvynenko, Mykhailo Kharenko, and others, made invaluable contributions to the development of the Ukrainian language and literature, national consciousness, and nation-building [16].

Second, translations of foreign-language fiction – particularly those written in English – were a "window to the world" for Ukrainian readers of that time, although the view from that window was not entirely clear and was distorted by ideological "refraction."

An analysis of the translation tools used by Ukrainian translators during the Soviet period revealed that Soviet censorship operated through a series of strategies and tactics, and its manifestations transformed various aspects of the source text.

The strategy of domestication serves as a global strategy of ideological influence [17], designed to align the source text with the ideological views of the target audience. Local strategies, according to previous studies [18; 19], comprise the strategy of reduction, implemented through the tactic of omission, and the strategy of modification, implemented through the tactics of generalization, substitution, and euphemization. It has been demonstrated that these strategies and tactics affect the content and style of the source text [19, p. 5], but the issue of the relationship between the implementation of specific strategies and tactics and the transformations undergone by various aspects of the source text remains open.

Research Aims and Objectives. *The relevance of this study* stems from the pressing need for a detailed analysis of the impact of censorship on Ukrainian translation during the Soviet period, taking into account socio-political contextual factors and translation tools.

The object of the study is the ideologically conditioned translation strategies and tactics implemented in English-to-Ukrainian literary translation during the Soviet era; *the subject matter of analysis* is the manifestations of their impact on various aspects of the source text resulting from the implementation of different translation strategies and tactics.

The aim of this study is to identify correlations between the ideologically motivated implementation of translation strategies and tactics and those aspects of the literary work that underwent transformations due to the Soviet censorship restrictions.

Methodologically, the study is based on the principles of cultural translation studies, while the specific methods of analysis include the comparative method, the classification method, and the contextual analysis method; the latter involves taking into account both the context of the text fragment and the broader

sociopolitical context in which the translation was produced.

The *material of the study* comprised prose fiction books written in English and their Ukrainian translations produced in the 1970s and 1980s, specifically*:* Harper Lee's novel *To Kill a Mockingbird* [20], translated by Mykhailo Kharenko in 1975 [21]; Ernest Hemingway's novel *For Whom the Bell Tolls* [22], translated by Mar Pinchevsky in 1981 [23]; Jerome D. Salinger's novel *The Catcher in the Rye* [24], translated by Oleksa Logvynenko in 1984 [25]. Fragments containing instances of the implementation of the local strategies of reduction and modification and their respective tactics were extracted from these source texts and their translations and analyzed; all these instances of implementation were correlated with the manifestations of their impact on the reproduction of the source text.

Presentation of the main material.

The Impact of Ideologically Conditioned Strategies and Tactics on Textual Content.

The transformation of the source text's content in translation to meet the requirements of Soviet censorship involves the implementation of both local strategies of ideological influence – reduction and modification.

The strategy of reduction is represented by a single tactic, namely, ***the tactic of omission***, the implementation of which reduces the content of the original work; for example: *(1) "So say I," Anselmo said. "That we should win the war." "And afterwards shoot the anarchists and the Communists and all this canalla except the good Republicans," Agustin said* [22, p. 296].

– От і я так кажу, – підхопив Ансельмо. – Що ми повинні виграти цю війну. […] (Переклад М. Пінчевського) [23, p. 367].

The implementation of the tactic of omission within the local strategy of reduction in this passage (marked [...] in the translation) was driven by political censorship: acknowledging the existence of conflicting views within the Allied camp during the Spanish Civil War and the negative attitude of some Republicans toward the Communists was ideologically unacceptable.

For this reason, the Ukrainian translation features content reductions that prevent the target reader from accessing information deemed undesirable by the Soviet censor.

The strategy of modification encompasses several tactics that transform the content of the source text, namely:

– ***the tactic of generalization***, for example: *(2) If he held his mouth right, Mr. Cunningham could get a* ***WPA job****, but his land would go to ruin if he left it, and he was willing to go hungry to keep his land and vote as he pleased* [20, p. 21].

Якби містер Канінгем умів мовчати, він міг би дістати ***роботу на державному підприємстві****, тільки ж тоді йому ніколи було б обробляти свою землю, і вона стала б пустирем; ні, він воліє голодувати, але зберегти землю і голосувати за кого хоче* (Translated by M. Kharenko) [21, p. 21].

The source text mentions a *WPA job* – a temporary job that Mr. Cunningham might have obtained through the federal *New Deal* program [26], created to combat the effects of the Great Depression in the United States.

In M. Kharenko's translation, this realia is presented as *робота на державному підприємстві*; in other words, a tactic of generalization is implemented here – the replacement of a specific historical and political concept with a generalized term. This fully corresponds to the ideological principles of the Soviet era, when any mention of a state social support program in a capitalist country was inconsistent with the official rhetoric about the crisis of Western society. Generalization transforms the content of the text fragment, distorts the information about the employment program mentioned in the source text, and thus deprives the Soviet reader of the opportunity to recognize that state support was available in the United States.

– ***the tactic of substitution***, for example: *(3) "****Scout*** *yonder's been readin' ever since she was born, and she ain't even started to school yet. You look right puny for goin' on seven"* [20, p. 7].

Ось наша ***Всевидько*** *зроду вміє читати, а до школи ще не ходить. Ти дуже малий на свої сім років.* (Translated by M. Kharenko [21, p. 7].

This excerpt from the original text contains a proper name associated with a culture-specific phenomenon – a children's scouting organization, whose members are generally considered observant and courageous. These are precisely the traits typical of the novel's young heroine, which accounts for her nickname "Scout."

In the translation, M. Kharenko chooses the variant "Всевидко," which neutralizes the cultural and social connotations of the proper name. Thus, the ***tactic of substitution*** is implemented, intended to eliminate any association with the Scout movement – a form of children's self-organization that, after the establishment of Soviet power, was banned as a "bourgeois" model of upbringing and supplanted by the Pioneer organization [27, p. 137–138; 28]. As a result, the Soviet reader is unable to grasp the connection between the heroine's nickname and the

culture-specific social phenomenon, which, from the Soviet censor's perspective, is ideologically unacceptable. Thus, a partial ***transformation of the content*** occurs: the Soviet reader is able to recognize that the main character is an observant girl; however, the connection between her nickname and the Scout movement is lost.

No instances of implementing another tactic within the local strategy of modification – namely, ***the tactic euphemization*** – were identified among those that influence the content of the text.

The Impacts of Ideologically Conditioned Strategies and Tactics on Text Style.

The transformation of the source text's style in translation to comply with Soviet censorship requirements also involves the implementation of both local strategies of ideological influence – reduction and modification.

The implementation of the tactic of omission within the local strategy of reduction stems from the fact that the canons of Socialist Realism required the removal of profanity from the target text, as illustrated by the following example: *(4) "What the hellya reading?' he said. "Goddam book"* [24, p. 13].

– Що це ти в біса читаєш? – питає. – Не бачиш? […] Книжку (Translated by O. Logvynenko) [25, p. 20].

The source text contains the profane lexical item "Goddam," which is absent in the target text.

As a result, ***the style*** of the translated text ***is transformed***: the utterance becomes entirely free from profanity.

The ***tactic of omission within the local strategy of reduction*** was also applied to so-called "filler words," which constitute a distinct dimension of the linguistic specificity of J.D. Salinger's novel [29], as they are used as a peculiar feature of the protagonist's speech and are constantly used by Holden. However, due to Soviet censorship restrictions, such units were omitted from the Soviet version of translation; for example: *(5) They're nice and all – I'm not saying that – but they're also touchy as hell* [24, p. 2].

Загалом вони добрі […], що й казати, тільки ж вразливі – страх (Translated by O. Logvynenko) [25, p. 4].

The words *and all* that appear in the source text are among those that Holden uses most frequently, but these filler words have been removed from the translation.

The removal of filler words results in a ***stylistic transformation***, and the loss of colloquial and substandard features is significant because of its impact on the protagonist's speech. Thus, Soviet readers get a distorted impression of the author's idiosyncratic style, and definitely lack a full characterization of the protagonist.

Furthermore, under Socialist Realism, literary texts and literary style were supposed to be free of technical details; consequently, linguistic units that might form corresponding knowledge and ideas in the reader's mind were removed from the translation, for example: *(6) Three were the oval Mill bomb type, serrated, heavy iron with a spring lever held down in position by a cotter pin with pulling rig attached* [22, p. 394].

Три з них були гранати Міллса – овальні, з насічкою, з масивного чавуну […] (Translated by M. Pinchevsky) [23, p. 439].

This excerpt from the source text provides a fairly detailed description of the Mills grenade, such technical detail being part of E. Hemingway's realistic style.

The Soviet translation provides only some of these features: *oval, ribbed, and made of solid cast iron*. This implementation of the ***tactic of omission within the local strategy of reduction***, conditioned by the requirements of Soviet censorship, not only ***transforms*** the source-text author's ***idiosyncratic style*** but ***also reduces the content*** of the text fragment, denying the target reader access to information that the Soviet censor deems "superfluous." Thus, as the example above demonstrates, the implementation of the ***tactic of omission within the local strategy of reduction*** may result in simultaneous reduction of ***content*** and transformation of ***style***.

Implementations of the ***local strategy of modification*** that affect the style of the text are represented by the ***tactic of euphemization***.

Censorship during the Soviet period did not allow the use of obscene vocabulary in translated works; therefore, if such linguistic units were not omitted, the translator replaced them with non-obscene equivalents, for example: *(7) No. It was supposed to be him, but the arrangements* ***got all screwed up*** [24, p. 14].

– Та ні. Спершу домовився був із нею, але ***нічого не вийшло*** (Translated by O. Logvynenko) [25, p. 28].

In the source text, the phrase *got all screwed up* is colloquial and stylistically lowered; in the Soviet-era translation, this component is completely neutralized: *нічого не вийшло* is a stylistically standard expression. Consequently, ***the tactic of euphemization*** is implemented, leading to ***a transformation of style***. This is yet another example of how an element of the author's idiolect, which serves to characterize Holden, is systematically brought into the standard literary language as a result of Soviet censorship requirements.

*(8) You may think there is, but once you get there, when you're not looking, somebody'll sneak up and write "**Fuck you**" right under your nose* [24, p. 122].

*Часом може й здатися, що воно є, та коли, ні про що не здогадуючись, прийдеш туди, виявиться, що хтось уже там побував і перед самісіньким твоїм носом написав ті ж таки **слова*** (Translated by O. Logvynenko)) [25, p. 164].

In the example provided, we note the obscene expression *Fuck you* in the source text; it appears six times in the novel *The Catcher in the Rye* in the form of inscriptions on walls. As D. Costello highlights, despite the abundance of slang, vulgarisms, and blasphemous exclamations in Holden's speech, this phrase never appears in his own utterances: it appears only when the character speaks with disgust about its prevalence in public spaces [30, p. 177]. Thus, this is no longer a matter of the character's speech characterization, but rather a description of the environment he lives in.

In O. Logvynenko's translation, this linguistic unit is rendered through the implementation of ***the tactic of euphemization*** and is translated as *слова*; that is, a standard lexical unit is employed, which, although being an implicit reference to profanity or vulgarity, does not violate censorship requirements. Although ***the transformation of style*** here does not affect the character's portrayal, it deprives the target reader of the opportunity to fully grasp the author's intent, as it partially neutralizes the sense of tension associated with the motif of the character's confrontation with the crudeness and moral degradation of the adult world.

The implementation of ***the tactic of euphemization within the local strategy of modification*** manifests itself not only in the replacement of stylistically lowered linguistic units with entirely standard ones, as in examples (7) and (8), but also in the partial softening of coarse language, for example: *(9) "Scout, I'm tellin' you for the last time, **shut your trap** or go home"* [20, p. 53].

*Всевидько, кажу тобі востаннє, **замовкни** або йди додому* (Translated by M. Kharenko) [21, p. 49].

The phrase *shut your trap* in the source text is stylistically lowered, with a distinctly derogatory, colloquial, and coarse tone.

In M. Kharenko's translation, through the implementation of ***the tactic of euphemization***, this phrase is softened to the stylistically less lowered *замовкни*, which partially attenuates the invective nature of the address and shifts the utterance to a more restrained stylistic register. Such a ***transformation of style*** brings the translated text fragment into compliance with censorship requirements.

Conclusions. An analysis of the correlations between the implementation of ideologically conditioned strategies and tactics and the manifestations of their impact in English-to-Ukrainian literary translation during the Soviet period reveals both linear and non-linear relationships.

The tactics of the local strategy of modification demonstrate linear relationships with the manifestations of their impact, that is, with the aspects of the text that they alter, namely, content and style.

The tactics of generalization and substitution within the local strategy of modification affect the

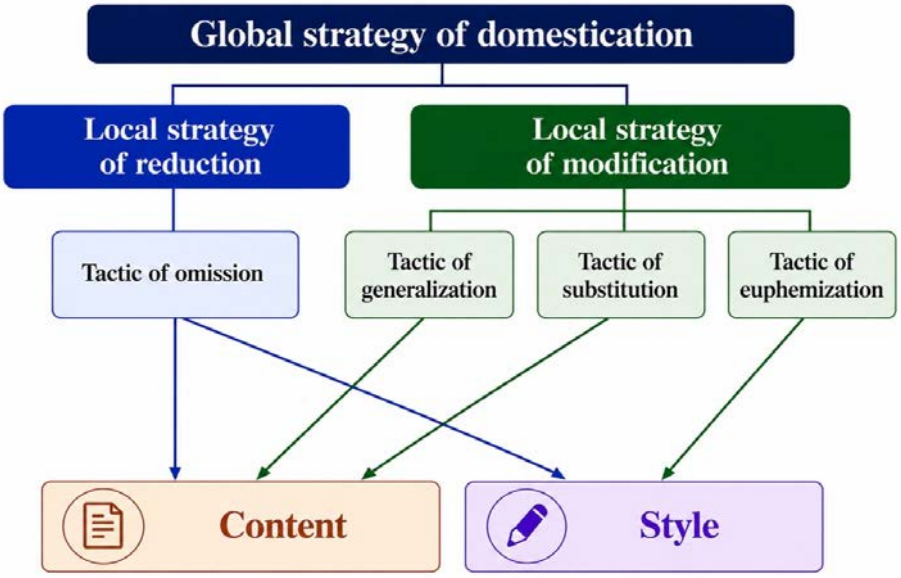

Fig. 1. Correlations between ideologically conditioned strategies and tactics and the manifestations of their impact in English-to-Ukrainian literary translation during the Soviet period

text's content, transforming it to meet the requirements of Soviet censorship.

The tactic of euphemization within the local strategy of modification affects the text's style, transforming it to bring it into compliance with the censorship regulations of the time. The distinction between the tactic of substitution and the tactic of euphemization lies precisely in the manifestations of their impact, since the substitution of linguistic units occurs during the implementation of both tactics.

At the same time, the local strategy of reduction, represented by the tactic of omission, exhibits a non-linear relationship with the ways its impact manifests in the text's content and style: omission can lead to both a reduction in content and a transformation of style.

These results are illustrated in Fig. 1.

The data obtained convincingly demonstrate that, as required by Soviet censorship, Ukrainian translators were forced to employ a wide array of strategies and tactics. As a result, the target reader received a reduced and transformed version of the source text. Although modern translation studies posit that the source and target texts cannot be identical due to linguistic and cultural differences, the alterations to the source text in Ukrainian translation caused by Soviet censorship were related not to the difficulties of cultural transfer, but rather to the imposition on the target reader of knowledge, perceptions, and beliefs consistent with Soviet ideological postulates.

We consider it promising to further this research by conducting a comparative analysis of the impact of Soviet censorship across different periods.

REFERENCES:

1. Snell-Hornby M. The turns of translation studies: New paradigms or shifting viewpoints? Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2006. xi, 205 p.

2. Eagleton T. Ideology: An introduction. London and New York : Verso. 1991. 242 p.

3. Bassnett S. The Translation Turn in Culture Studies. *Construction Cultures* / S. Bassnett, & A. Lefevere, Eds. Clevedon : Multi Lingual Matters Ltd, 1998. Pp. 123–140, 138–139.

4. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame. London, New York : Routledge, 1992. viii, 176 p.

5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 498 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/8879 (дата звернення: 20.07.2026).

6. Фролова І. Є., Лапіна О. В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. Вип. 94. С. 40–46. https://doi.org/10.26565/2227-8877-2021-94-06

7. Рудницька Н. М. Самоцензура перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2013. Вип. 2. С. 134–137.

8. Рудницька Н. М. «Секса у нас нет»: пуританська цензура в радянському художньому перекладі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання»*. 2014. № 1125, Вип. 79. С. 63–69.

9. Rudnytska N. Translation and the Formation of the Soviet Canon of World Literature. *Translation Under Communism*. Cham : Palgrave Macmillan, 2022b. P. 39–71. https://doi.org/10.1007/978-3-030-79664-8

10. Rudnytska N. Literary Translation and Elimination of the Soviet Ideology in Contemporary Ukraine. *Academic Journal of Modern Philology.* 2023. Vol. 19. P. 283–292.

11. Rudnytska N. Soviet ideological and puritanical censorship of Ukrainian literary translations. *World Literature Studies*. 2024. Vol. 16, № 3. P. 15–26. https://doi.org/10.31577/WLS.2024.16.3.2

12. Тулупов О. В., Кіріченко Є. Є. Ненормативна лексика в англо-українському перекладі: творчість vs цензура. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. Вип. 96. С. 52–60. https://doi.org/10.26565/2786-5312-2022-96-07

13. Тулупов О. В. Ідеологічний аспект українських перекладів роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. Том 2, № 40. С. 132–139. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.23

14. Тулупов О. В. Цензура в англо-українських перекладах роману Ернеста Гемінґуея «По кому подзвін». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. Том 1, № 41. С. 273–278. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.43

15. Фролова І. Є. Цензура як вияв ідеологічного впливу в художньому перекладі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2025. № 40. Том 2. С. 140–145. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.24

16. Стріха М. В. Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням : монографія. Київ : Дух і літера, 2020. 520 с.

17. Venuti L. The translator's invisibility: A history of translation. London & New York : Routledge, 1995. xii + 353 p.

18. Фролова І., Тулупов О. Стратегії і тактики ідеологічного впливу в англо-українському художньому перекладі радянського періоду. *Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу* : тези доповідей XIII Міжнародної наукової конференції, м. Харків, 25 квітня 2026 р. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. С. 80–82.

19. Тулупов О. В. Ідеологічний аспект українського перекладу англійськомовної художньої прози : дис. … докт. філософії : 035 Філологія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2026. 217 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/25830 (дата звернення: 23.08.2026).

20. Lee H. To Kill a Mockingbird. 1960. 285 p. URL: https://www.raio.org/TKMFullText.pdf (last accessed: 20.07.2026).

21. Лі Г. Убити пересмішника / пер. з англ. М. Ф. Харенко. Київ : Молодь, 1975. 272 с.

22. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls. Philadelphia : The Blakiston Company, 1940. 481 p. URL: https://www.fadedpage.com/showbook.php?pid=20210122 (last accessed: 20.07.2026).

23. Хемінгуей Е. Фієста. По кому подзвін : романи / пер. з англ. Мар Пінчевський. Київ : Вища школа, 1984. 516 с.

24. Salinger J. D. The Catcher in the Rye. 1951. URL: http://www.readanybook.com/online/20556 (last accessed: 20.07.2026).

25. Селінджер Д. Д. Над прірвою у житі / пер. з англ. Олекси Логвиненка. *Над прірвою у житі: Повісті, оповідання*. Київ : Молодь, 1984. С. 3–172. URL: http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/TheCatcherInTheRye-ua.htm. (last accessed: 20.07.2026).

26. Works Progress Administration. *Britannica*. URL: https://www.britannica.com/topic/Works-Progress-Administration (last accessed: 20.07.2026).

27. Окаринський В. М. Український скаутський рух у Центральній та Південно-Східній Україні. *Наукові записки НаУКМА :* спеціальний випуск. 2000. Т. 18, ч. 1. С. 134–139. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10552 (дата звернення: 20.07.2026).

28. Subtelny O., Zakydalsky O., Dzulynsky O., Dzhulynska T. Plast: Ukrainian Scouting, a Unique Story. Toronto : Plast Publishing Incorporated, 2016. 441 p. URL: https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24845/file.pdf (last accessed: 20.07.2026).

29. Швидченко А. В. Слова-паразити в сучасному молодіжному сленгу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2012. № 2 (4). С. 192–194.

30. Costello D. P. The Language of «The Catcher in the Rye». *American Speech*. 1959. Vol. 34, № 3. P. 172–181.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 7
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'42:821.161.2-3.09"21"
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.44

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЕМОЦІЇ СТРАХ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ВОЄННОМУ НАРАТИВІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «Я (НЕ) ЗНАЮ, ЯК ПРО ЦЕ ПИСАТИ»)

METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF THE EMOTION FEAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR NARRATIVE (BASED ON THE COLLECTION “YA (NE) ZNAIU, YAK PRO TSE PYSATY”)

Лотоцька Н.Я.,
orcid.org/0000-0001-6692-196X
доктор філософії, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

Дячишин А.Я.,
orcid.org/0009-0003-7517-0100
студентка ІІ курсу магістратури
Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню механізмів метафоризації емоції страх у сучасному українському воєнному наративі, репрезентованому текстами збірки оповідань та есеїв «Я (не) знаю, як про це писати», укладеної за кураторства Ірени Карпи на основі матеріалів курсу терапевтичного письма «My Story». Актуальність розвідки зумовлена, з одного боку, потребою лінгвістичного осмислення масиву текстів, породжених досвідом повномасштабного російського вторгнення, а з другого боку, недостатньою вивченістю специфіки вербалізації травматичного досвіду засобами когнітивної метафори саме на матеріалі текстів терапевтичного, а не професійно-літературного походження.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження слугує теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [1], доповнена напрацюваннями З. Кьовечеша [4] щодо тілесної (втіленої) природи емоційних концептів, а також здобутками вітчизняного мовознавства у сфері дослідження воєнного дискурсу та поетики травми [5; 6; 8]. Емпіричною базою слугує авторський корпус, укладений у корпусному менеджері Sketch Engine на основі повного тексту згаданої збірки; застосовано методи суцільної вибірки, дефініційного, концептуального та контекстуального аналізу, а також елементи кількісного зіставлення.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що концепт СТРАХ у досліджуваних текстах структурується передусім п’ятьма продуктивними метафоричними моделями, а саме: страх як некерована істота чи агресор, страх як холодна рідина або стихія, страх як атмосферне явище, розлите в просторі, та страх як механічний тиск чи пастка, що позбавляє людину фізичної опори. Встановлено також, що вибір мовних засобів вербалізації емоції страху в умовах воєнної травми демонструє виразну тенденцію до поляризації на користь лексем максимальної емоційної інтенсивності, тоді як периферійні щодо інтенсивності одиниці синонімічного ряду практично витісняються з ужитку.

Отримані результати становлять внесок у вивчення взаємодії когнітивної лінгвістики, студій травми та літератури свідчення, а також можуть бути використані в курсах з когнітивної семантики, стилістики та лінгвістики тексту.

Ключові слова: концептуальна метафора, концепт СТРАХ, воєнний наратив, корпусна лінгвістика, когнітивна семантика, травматичний досвід.

The article examines the mechanisms of metaphorical conceptualization of the emotion FEAR in contemporary Ukrainian war narrative, as represented in the collection of short stories and essays "Ya (ne) znaiu, yak pro tse pysaty" ("I Don't Know How to Write About This"), curated by Irena Karpa and compiled from materials produced during the therapeutic-writing course "My Story." The relevance of the study is determined, on the one hand, by the need for a linguistic understanding of the substantial body of texts generated by the experience of Russia's full-scale invasion, and, on the other hand, by the insufficient exploration of the verbalization of traumatic experience through cognitive metaphor specifically in texts of therapeutic rather than professionally literary origin. The theoretical and methodological foundation of the study is conceptual metaphor theory as developed by G. Lakoff and M. Johnson, complemented by Z. Kövecses's account of the embodied nature of emotion concepts, as well as by findings of Ukrainian linguistics in the study of war discourse and the poetics of trauma. The empirical basis of the research is an author-compiled corpus built in the Sketch Engine corpus

manager from the full text of the collection; the methods applied include continuous sampling, definitional and contextual analysis, and elements of quantitative comparison. The analysis established that the concept FEAR in the texts under study is structured primarily by four productive metaphorical models, namely fear as an uncontrollable creature or aggressor, fear as a cold liquid or element, fear as an atmospheric phenomenon diffused through space, and fear as mechanical pressure or a trap that deprives a person of physical support. It was further established that the choice of linguistic means for verbalizing fear under conditions of war trauma demonstrates a marked tendency toward polarization in favor of lexemes of maximal emotional intensity, while units of the synonymic series peripheral in intensity are practically displaced from use. The results obtained contribute to the study of the interaction between cognitive linguistics, trauma studies, and testimonial literature, and may be applied in courses on cognitive semantics, stylistics, and text linguistics.

Key words: conceptual metaphor, concept FEAR, war narrative, corpus linguistics, cognitive semantics, traumatic experience.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення породило безпрецедентний за обсягом і характером масив текстів, у яких пересічні українці й українки намагаються словесно оформити досвід, що виходить далеко за межі звичного мовленнєвого репертуару мирного часу. Значна частина цих текстів постає не в межах професійної літературної традиції, а в контексті терапевтичного письма – практики, покликаної допомогти людині проговорити пережите й тим самим здобути бодай часткове відчуття контролю над хаотичним, травматичним досвідом. Збірка «Я (не) знаю, як про це писати», укладена за кураторства Ірени Карпи на основі текстів учасниць курсу «My Story», є показовим прикладом такого письма: її авторки – не професійні письменниці, а жінки, які вперше вдаються до художнього слова саме для того, щоб впоратися з тим, що з ними сталося. З огляду на це, лінгвістичний аналіз таких текстів має подвійну цінність – він дає змогу зрозуміти не лише те, якими мовними засобами послуговується сучасна українська проза для опису війни, а й те, як травматичний досвід взагалі піддається вербалізації в умовах, коли готового словника для його опису просто не існує.

Метафора в цьому процесі відіграє роль, яку важко переоцінити. Позаяк емоційні стани не мають безпосереднього чуттєвого корелята, людина, за спостереженням когнітивістів, послідовно вдається до проєктування структур конкретнішого, тілесно вкоріненого досвіду на царину внутрішніх переживань [3, с. 380]. Страх, будучи однією з найбільш частотних і водночас найбільш психофізіологічно навантажених емоцій воєнного наративу, є, безперечно, показовим об'єктом для такого аналізу: саме через метафору мовець отримує можливість надати оформленого вигляду переживанню, яке інакше залишилося б хаотичним і мовно неоформленим [1, с. 38]. Варто наголосити, що йдеться не про орнаментальне вживання образних засобів, а про спосіб мислення й пізнання, який структурує саме сприйняття небезпеки й керує подальшою мовленнєвою поведінкою мовця.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що встановлені моделі метафоризації страху можуть бути застосовані не лише в суто лінгвістичних студіях, а й у суміжних галузях – зокрема в психологічній практиці роботи з травмою, де розуміння того, якими мовними образами людина стихійно послуговується для опису свого стану, здатне підказати фахівцю продуктивний напрям терапевтичної розмови. Таким чином, дослідження перебуває на перетині кількох наукових завдань: власне лінгвістичного (систематизація метафоричних моделей), дискурсивного (опис специфіки воєнного й терапевтичного наративу) і, ширше, культурно-антропологічного, позаяк ідеться про фіксацію того, як українська мовна свідомість освоює досвід, аналогів якому не було впродовж усього періоду незалежності. Для забезпечення об'єктивності та верифікованості результатів дослідження спирається на спеціально укладений електронний корпус текстів збірки загальним обсягом понад 123 тисячі токенів. Паспортизація ілюстративного матеріалу в тексті статті здійснюється із зазначенням ініціалів, прізвищ авторок та назви оповідання в круглих дужках без вказівки сторінки друкованого видання, оскільки вилучення метафоричних контекстів відбувалося автоматизовано з укладеного електронного корпусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям сучасних студій метафори лишається концептуальна теорія Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які переконливо довели, що повсякденна концептуальна система людини – та, в термінах якої вона мислить і діє, – за своєю природою є метафоричною [1, с. 3]. Це положення має принципове значення для аналізу емоційної лексики, позаяк саме концептуальна метафора уможливлює перенесення висновків із сенсомоторної сфери досвіду на сфери суб'єктивного судження – зокрема на царину емоцій, які, на відміну від фізичних об'єктів, не піддаються прямому чуттєвому сприйняттю [1, с. 244]. Показово, що ідея про метафоричну природу мислення не є суто новітнім надбанням когнітивної лінгвіс-

тики. Так, А. Річардс наголошував, що мислення за своєю суттю є метафоричним і здійснюється шляхом порівняння, а мовні метафори є лише похідними від цього більш глибинного мисленнєвого процесу [2, с. 94], – теза, яка, по суті, передбачила пізніші висновки когнітивістів на кілька десятиліть.

Стосовно емоційних концептів зокрема, Дж. Лакофф звертає увагу на тілесну, втілену природу емоційного досвіду: фізіологічні реакції, супровідні кожній емоції, значною мірою визначають те, якими саме образами ця емоція буде осмислена в мові, а в межах загальної концептуальної системи стійко функціонує метафора, згідно з якою тіло людини мислиться як вмістище для емоцій [3, с. 380–383]. Це спостереження безпосередньо узгоджується з висновками З. Кьовечеша, який на широкому міжмовному матеріалі показав, що страх у переважній більшості мов і культур послідовно концептуалізується як щось «холодне», а не тепле чи гаряче, що дає підстави говорити про метонімічно вкорінену концептуальну метафору страх – це холод [4, с. 289]. Не менш важливим для нашого дослідження є й спостереження З. Кьовечеша щодо того, що ті самі концептуальні метафори, якими послуговується повсякденна мова, так само послідовно відтворюються й у мові терапевтичного дискурсу [4, с. 102] – положення, яке фактично обґрунтовує правомірність застосування апарату концептуальної метафори саме до текстів терапевтичного письма, якими є оповідання аналізованої збірки.

Питання концептуальної метафори в українському мовознавстві розглядає, зокрема, О. Газуда, яка потрактовує метафору в межах когнітивної теорії як «розуміння та сприйняття однієї речі в термінах іншої» [5, с. 17], що, по суті, синтезує наведені вище положення Дж. Лакоффа й М. Джонсона у формі, зручній для застосування до україномовного матеріалу. Безпосередньо до воєнного матеріалу звертається Л. Кравець, яка на матеріалі української поезії періоду війни зауважує, що тексти цього періоду, попри різну художню якість, незмінно відтворюють реалії війни й передають психоемоційний стан людей, що зіткнулися з надзвичайними випробуваннями [6, с. 76], а також те, що воєнна поезія тяжіє до архетипних тем і екзистенційних питань, унаслідок чого традиційні для літератури концепти постають в оновленій, поглибленій формі [6, с. 77]. Ці спостереження, зроблені на матеріалі поетичного мовлення, видаються цілком застосовними й до прозового наративу терапевтичного письма, позаяк ідеться про той самий тип позамовної ситуації – спробу художньо осмислити досвід, для якого не існує готового словника.

Дотичним до проблематики тілесного вираження афекту є й спостереження О. Тиховської, яка, аналізуючи міфологічну образність прози Ф. Потушняка, зауважує, що все те, що збуджує людські почуття – зокрема афекти страху, надії, любові чи ворожнечі, – неодмінно втілюється перед людиною в чуттєво відчутних, часто персоніфікованих образах [7, с. 103]; це спостереження, зроблене на іншому літературному матеріалі, засвідчує глибшу закономірність української художньої свідомості – тяжіння до тілесного, образного втілення абстрактних афективних станів. Наостанок варто згадати й праці Н. Кондратенко, присвячені жанровій різноманітності українського політичного дискурсу [8, с. 187]: попри те, що це дослідження безпосередньо не стосується емоційної метафорики, воно є корисним тлом для розуміння того, наскільки різнорідним і жанрово розгалуженим є сучасний український дискурс про війну загалом, частиною якого є й аналізовані терапевтичні тексти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри порівняно ґрунтовну розробленість загальної теорії концептуальної метафори та наявність окремих студій, присвячених метафориці української воєнної поезії, спеціального дослідження метафоричної концептуалізації емоції страх саме на матеріалі прозових текстів терапевтичного письма – тобто текстів, які постали не як художній задум, а як безпосередній акт проговорення травми, – досі не проводилося. Відкритим лишається й питання про те, чи метафоричні моделі, встановлені на матеріалі професійної художньої прози або поезії воєнного часу, повторюються в текстах непрофесійних авторок, чи, навпаки, терапевтичне письмо як особливий комунікативний режим продукує власний, відмінний набір метафоричних моделей. Так само неопрацьованою лишається методика поєднання традиційного концептуального аналізу з інструментарієм корпусної лінгвістики стосовно текстів такого типу, що й зумовлює потребу в спеціальному дослідженні, результати якого пропоновано в цій статті.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення й системний опис метафоричних моделей, що вербалізують емоцію страх у текстах збірки «Я (не) знаю, як про це писати». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити теоретико-методологічні засади аналізу емоційних концептів у межах

когнітивної теорії метафори; охарактеризувати принципи формування та опрацювання корпусу дослідження засобами Sketch Engine; виявити продуктивні метафоричні моделі, що структурують концепт СТРАХ у досліджуваних текстах; а також установити, якою мірою специфіка терапевтичного письма позначається на виборі мовних засобів вербалізації страху порівняно з узвичаєними для художньої прози способами його опису.

Виклад основного матеріалу. Емпіричною базою дослідження слугує авторський корпус, укладений на основі повного тексту збірки терапевтичного письма «Я (не) знаю, як про це писати», до якої увійшли тексти тридцяти двох авторок, що постали в межах курсу «My Story» під кураторством Ірени Карпи. Загальний обсяг сформованого корпусу становить 123 302 токени, що дало змогу застосувати не лише традиційний якісний, а й елементи кількісного аналізу мовного матеріалу. Опрацювання корпусу здійснювалося засобами корпусного менеджера Sketch Engine, зокрема інструментами конкордансу KWIC (key word in context) та аналізу колокацій, які уможливили системний перегляд усіх контекстуальних реалізацій досліджуваної лексики в оточенні її найближчого лівого й правого контексту (див. Рис. 1).

Запит за лемою «страх» у сформованому корпусі повернув тридцять п'ять релевантних контекстуальних реалізацій, що й склали основний емпіричний матеріал подальшого якісного аналізу (див. Табл. 1).

Аналізований емоційний концепт СТРАХ у досліджуваних текстах послідовно виявляє тісні асоціативні зв'язки з суміжними негативними станами, передусім тривогою та розпачем, які в багатьох контекстах виступають не ізольовано, а у складі цілісного переліку емоційних станів, породжених досвідом війни; варто, однак, зауважити, що сам факт такого частого суміжного вживання не нівелює самостійності досліджуваного концепту, а радше засвідчує його центральне, стрижневе положення в емоційному словнику воєнного наративу. Показовим у цьому сенсі є фрагмент передмови самої упорядниці збірки, де страх постає одним із кількох одночасно пережитих станів: «*Тривога, провина, безсилля, страхи, злість тягнули мене навсібіч, як собаки на повідцях недосвідченого дресирувальника*» (І. Карпа Передмова) – і саме цей фрагмент, до слова, є яскравою ілюстрацією першої з виявлених концептуальних моделей.

Таблиця 1

Кількісні характеристики корпусу

Параметр	Значення
Токени (tokens)	123 302
Слова (words)	95 718
Речення (sentences)	8 425
Документів у корпусі	1
Середня кількість слів на речення	11
Розмір лексикону (унікальні словоформи, word)	24 602
Кількість лем (lemma)	13 700
Мова	українська
Джерело оцифрування	паперове видання, «#книголав», 2024

Найпродуктивнішою з-поміж виявлених моделей постає онтологічна метафора СТРАХ – ЦЕ

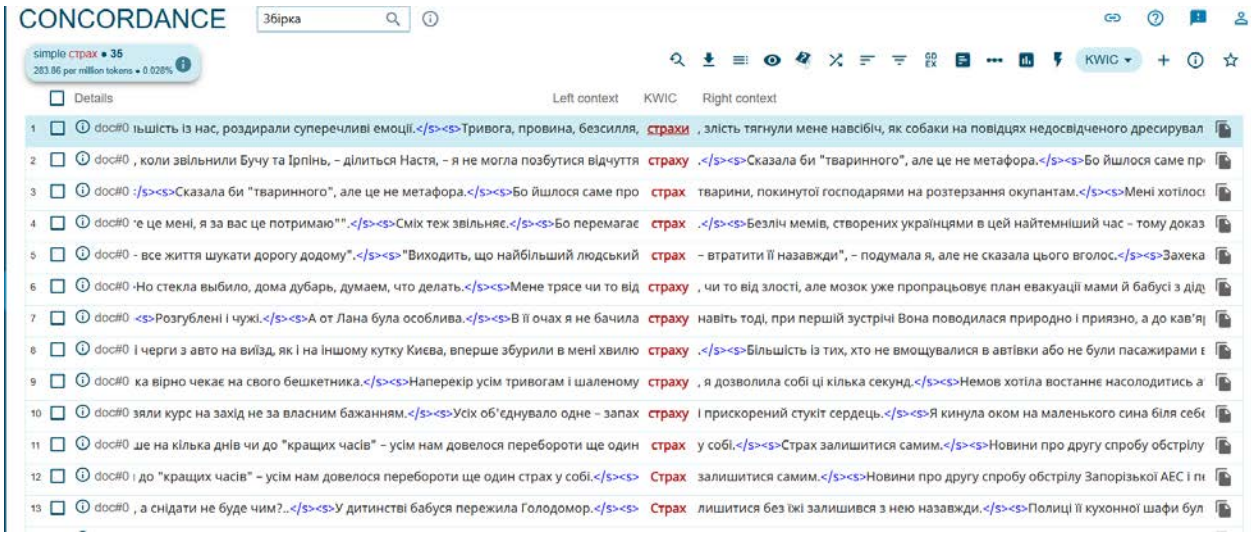

Рис. 1. Фрагмент конкордансу KWIC для лексеми «страх»

НЕКЕРОВАНА ІСТОТА, в межах якої емоція концептуалізується як жива, наділена власною волею й агресивною енергією сутність, що діє всупереч намірам людини, яка її переживає.

Саме цю модель реалізує наведений вище приклад із передмови, де страхи, персоніфіковані через дієслово «тягнули» та порівняння із собаками на повідцях недосвідченого дресирувальника, постають самостійними агентами дії, а не пасивним станом суб'єкта.

Аналогічний механізм персоніфікації страху як живої, некерованої істоти простежується й у соматичних контекстах, де серце, що шалено тріпоче у клітці ребер, метафорично уподібнюється до загнаного птаха чи звіра, який б'ється всередині кісткової пастки, силкуючись вирватися назовні. Продуктивність цієї моделі, безперечно, пояснюється тим, що вона найбезпосередніше передає головну психологічну характеристику травматичного переживання – цілковиту втрату суб'єктом контролю над власним внутрішнім станом.

Наприклад, *«...кров стугоніла у скронях, і серце шалено тріпотіло у клітці ребер»* (В. Герасимчук. Вибір)

Не менш продуктивною видається й онтологічна модель СТРАХ – ЦЕ СТИХІЯ, у межах якої емоція постає неконтрольованою субстанцією, здатною раптово охопити тіло, спричиняючи відчутний температурний шок. Показовим прикладом слугує фрагмент, у якому авторка описує, як *«Збентежені люди й такі самі черги з авто на виїзд... вперше збурили в мені хвилю страху»* (К. Яценко Свідки нової епохи), – тут страх набуває властивостей небезпечного природного явища, що піднімається хвилею й накриває людину проти її волі.

Третя з виявлених моделей, СТРАХ – ЦЕ СУБСТАНЦІЯ У ПРОСТОРІ, демонструє істотне розширення меж застосування метафори страху: тут емоція перестає бути виключно внутрішнім переживанням окремого суб'єкта й матеріалізується в навколишньому просторі як колективно відчутне середовище існування. Так, в одному з контекстів дорога, якою сотні тисяч людей одного дня взяли курс на захід, характеризується через синестетичний образ – *«Усіх об'єднувало одне – запах страху і прискорений стукіт сердець»* (К. Яценко. Свідки нової епохи), де емоція набуває вже не тактильної, а нюхової матеріальності, розлитої в повітрі серед юрби. У художньому оповіданні про алегоричного Слона ця ж модель реалізується ще прямолінійніше: *«В повітрі – холод і страх»* (О. Філіпенко. Слон в українській кімнаті), – де страх постає буквально атмосферним складником простору, невіддільним від фізичного відчуття холоду. З огляду на це, можна стверджувати, що саме колективний, спільний характер воєнної травми зумовлює тяжіння авторок до просторових, а не суто соматичних образів страху.

Четверта модель, СТРАХ – ЦЕ МЕХАНІЧНА СИЛА / ТИСК, структурує емоційне переживання через домен фізичного стискання чи тиску, який позбавляє людину як фізичної, так і психологічної свободи руху. Яскравим прикладом слугує образ лещат, що стиснулись навколо голови: «*Здавалося, що лещата стиснулись навколо голови*» (В. Герасимчук. Вибір), – тут страх переноситься у вимір механічного інструмента, здатного фізично здавлювати тіло й тим самим символізувати цілковиту безвихідь ситуації. До цієї ж моделі належить і образ крику, що застрягає в горлі: «*…роззявивши рота, наче збиралася закричати, та крик застряг у стиснутому горлі*» (В. Герасимчук. Вибір), – тут страх виступає вже не зовнішнім стисканням, а фізичною перешкодою, яка механічно блокує дихальні шляхи й не дає звукові вирватися назовні. Обидва приклади об'єднує спільна логіка: страх діє на тіло людини так само, як діяв би зовнішній тиск.

Нарешті, п'ята із виявлених моделей, орієнтаційна метафора СТРАХ – ЦЕ РУХ УНИЗ / ВТРАТА ОПОРИ, реалізує інший, хоч і суміжний із попереднім, механізм концептуалізації: тут емоція осмислюється не через тиск ззовні, а через раптову втрату тілом його звичної вертикальної опори. Показовим прикладом слугує *«Серце провалюється в шлунок»* (О. Сауленко. 24.02.), – тут серце, що анатомічно розташоване високо в грудній клітці, під дією страху немов утрачає опору й стрімко падає в нижчу точку тіла. Паралельні до нього образи раптової втрати стійкості: *«Ноги підкошуються»* (О. Сауленко. 24.02.), *«Підгиналися коліна...»* (В. Герасимчук. Вибір), так само реалізують цю модель на рівні опорно-рухового апарату людини в цілому. Варто наголосити, що ця модель, попри спільну орієнтаційну логіку «верх – втрачений, низ – здобутий», є структурно самостійною щодо моделі механічного тиску: якщо остання концептуалізує страх як силу, прикладену ззовні, то модель утрати опори концептуалізує його як раптове ослаблення внутрішньої, власної опірності тіла.

Узагальнюючи наведений матеріал, варто зауважити, що всі п'ять виявлених моделей, попри відмінність образних джерел, об'єднані спільною логікою: страх послідовно постає силою, зовнішньою щодо волі людини, яка або атакує ззовні (моделі некерованої істоти, механічного тиску, атмосферного явища),

або ослаблює зсередини (модель утрати опори), або ж накриває, немов стихія (модель холодної рідини). Саме ця багатовимірність метафоричного осмислення страху, властива, безперечно, текстам, породженим безпосереднім, ще не остаточно осмисленим досвідом травми, і становить, на нашу думку, найпоказовішу рису мовної об'єктивації страху в проаналізованому корпусі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що концепт СТРАХ у текстах терапевтичного письма, зібраних у збірці «Я (не) знаю, як про це писати», структурується п'ятьма продуктивними концептуальними метафоричними моделями, кожна з яких реалізує самостійний, хоч і взаємопов'язаний з іншими, механізм осмислення травматичного досвіду. Встановлено, що страх у досліджуваному матеріалі мислиться то як жива, некерована істота, що діє всупереч волі людини, то як стихія, здатна раптово накрити тіло, то як субстанція, розлита в навколишньому просторі й відчутна колективно, то як механічна сила, що фізично стискає й позбавляє свободи руху, то, нарешті, як чинник, що спричиняє раптову втрату людиною її звичної тілесної опори. Важливо підкреслити, що жодна з цих моделей не постає ізольовано: вони послідовно накладаються одна на одну в межах одного тексту чи навіть одного речення, формуючи щільну, взаємопроникну мережу образів, яка, власне, і становить мовний портрет травматичного переживання страху в умовах повномасштабної війни. Такий результат підтверджує вихідну тезу дослідження про те, що метафора в подібних текстах є не орнаментальним прикрашенням, а безпосереднім механізмом мислення, який структурує саме сприйняття небезпеки й формує подальшу мовленнєву поведінку авторок.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо передусім у розширенні емпіричної бази дослідження за рахунок застосування виробленої методики до інших емоційних концептів воєнного наративу, зокрема тривоги, розпачу та провини, чиє системне зіставлення з концептом СТРАХ дало б змогу встановити, якою мірою виявлені п'ять моделей є специфічними саме для страху, а якою – становлять більш загальний інвентар засобів метафоризації негативних емоційних станів воєнного часу загалом. Не менш перспективним видається і зіставний аналіз метафоричних моделей, реалізованих у текстах терапевтичного письма, з їхніми відповідниками в текстах професійної художньої прози та поезії воєнного періоду, позаяк така верифікація дала б змогу остаточно з'ясувати, чи є комунікативний режим терапевтичного письма чинником, що продукує власний, відмінний репертуар метафоричних образів, чи, навпаки, спирається на той самий метафоричний фонд, яким послуговується сучасна українська література про війну в цілому. Здобуті результати, таким чином, відкривають перспективу подальшого системного вивчення взаємодії когнітивної лінгвістики, корпусних методів і студій травми на матеріалі сучасного українського воєнного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. London: The University of Chicago Press, 2003. 276 p.

2. Richards I. A. The Philosophy of Rhetoric. New York: Basic Books, 1936. 138 p.

3. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. Chicago: The University of Chicago Press, 1987. 614 p.

4. Kövecses Z. Metaphor in Culture: Universality and Variation. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 314 p. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511614408

5. Газуда О. М. Сучасні підходи до тлумачення концептуальної метафори. *Матеріали щорічної підсумкової конференції професорсько-викладацького складу факультету іноземної філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*, 26 лютого 2019 року. Ужгород : ТОВ Поліграфцентр Ліра, 2019. С. 17-22.

6. Кравець Л. Метафори пам'яті в українській поезії періоду російсько-української війни. Культура слова. 2023. Вип. 99. С. 74–84. DOI: https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.99.6

7. Тиховська О. Міфологізм новел Федора Потушняка «Капелюх із зеленим пером», «Упир», «В мочарах». Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. 2022. Вип. 1 (47). С. 102–111. DOI: https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1(47).102-111

8. Кондратенко Н. В. Інформаційні мовленнєві жанри українського політичного дискурсу. Філологічні науки. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2017. Вип. 44. С. 187–191.

9. Я (не) знаю, як про це писати: збірка оповідань та есеїв / за кураторства Ірени Карпи; упоряд. Ж. Капшук. Київ: #книголав, 2024. 424 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 81'322:81'25:004.9
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.45

МЕТОДОЛОГІЯ ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНСТРУМЕНТІВ NLP

METHODOLOGY FOR PRE-TRANSLATION TEXT ANALYSIS USING NLP TOOLS

Рєзіна О.В.,
orcid.org/0000-0001-6077-9413
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних та цифрових технологій
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Ярова Л.О.,
orcid.org/0000-0001-6817-1787
кандидат педагогічних наук,
вчитель англійської мови
Комунального закладу «Ліцей «Науковий Кропивницької міської ради»»

У статті обґрунтовано можливості застосування інструментів обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP) для допереклададацького аналізу англомовних текстів і формування оптимальної перекладацької стратегії. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою розробленістю питання інтегрування NLP-алгоритмів у підготовчий етап перекладу. За теоретичну основу обрано модель К. Норд, що передбачає розмежування позатекстових і внутрішньотекстових факторів. Матеріалом дослідження стали три англомовні тексти спільної тематики штучного інтелекту, що репрезентують різні жанри: науково-технічний, науково-популярний та рекламний. Для аналізу використано Python-бібліотеку spaCy. Дослідження зосереджено на трьох параметрах: лексичних характеристиках, іменованих сутностях (Named Entity Recognition, NER) і синтаксичній структурі речень. Проаналізовано частотний розподіл частин мови, лексичну щільність, кількість і типи іменованих сутностей, середню та максимальну довжину речень та глибину синтаксичних дерев. Результати засвідчили виразні жанрові відмінності. Науково-технічний текст характеризується найвищою синтаксичною складністю та лексичною щільністю, науково-популярний – більшою часткою прислівників, коротшими реченнями та ширшим соціально-географічним контекстом, а рекламний – переважанням іменників, а також насиченістю назвами брендів і продуктів. Виявлено, що близька лексична щільність різножанрових текстів не означає однакової складності їх перекладу. Отримані показники дають змогу диференціювати стратегії: забезпечувати термінологічну точність у науковому тексті, зберігати доступність та емоційно-оцінну забарвленість науково-популярного дискурсу, а в рекламному – відтворювати назви продуктів, брендів і рекламний ефект. Доведено, що поєднання моделі Christiane Nord із можливостями spaCy підвищує об'єктивність і системність допереклададацького аналізу та забезпечує перекладача емпіричними даними до початку перекладу.

Ключові слова: обробка природної мови, spaCy, допереклададацький аналіз перекладацька стратегія, лексична щільність, іменовані сутності, синтаксичний аналіз, штучний інтелект.

This article explores the potential of using natural language processing (NLP) tools for pre-translation analysis of English-language texts and for developing an optimal translation strategy. The relevance of this study stems from the fact that the integration of NLP algorithms into the preparatory stage of translation has not been sufficiently explored. The theoretical framework is based on Christiane Nord's model, which distinguishes between extratextual and intratextual factors. The research material consisted of three English-language texts on the common topic of artificial intelligence, representing different genres: scientific and technical, popular science, and advertising. The spaCy Python library was used for the analysis. The study focuses on three parameters: lexical characteristics, named entities (Named Entity Recognition, NER), and the syntactic structure of sentences. We analyzed the frequency distribution of parts of speech, lexical density, the number and types of named entities, the average and maximum sentence lengths, and the depth of syntactic trees. The results revealed distinct genre differences. Scientific and technical texts are characterized by the highest syntactic complexity and lexical density; popular science texts – by a higher proportion of adverbs, shorter sentences, and a broader socio-geographical context; and advertising texts – by a predominance of nouns, as well as an abundance of brand and product names. It has been found that a similar lexical density across texts of different genres does not imply that they are equally difficult to translate. The obtained indicators make it possible to differentiate strategies: to ensure terminological accuracy in scientific texts, to preserve accessibility and the emotional and evaluative tone of popular science discourse, and in advertising texts – to reproduce product and brand names and the advertising effect. It has been demonstrated that combining Christiane Nord's model with the capabilities of spaCy enhances the objectivity and systematic nature of pre-translation analysis and provides the translator with empirical data before beginning the translation.

Key words: natural language processing, spaCy, translation strategy, pre-translation analysis, lexical density, named entities, syntactic analysis, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Сучасні інструменти обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP) кардинально змінили підходи до автоматизованого лінгвістичного аналізу тексту, їхньою ключовою перевагою є об'єктивність і точність морфологічного, синтаксичного та семантичного аналізу. Зокрема Python-бібліотека spaCy забезпечує широкий спектр лінгвістичних функцій – від визначення частин мови та лематизації до синтаксичного аналізу на основі дерев залежностей і розпізнавання іменованих сутностей.

Попри значний потенціал NLP-інструментів, їхнє застосування у доперекладацькому аналізі тексту залишається малодослідженим: більшість наявних розвідок зосереджена на машинному перекладі, тоді як підготовчий етап перекладацького процесу, аналіз вихідного тексту, не отримав належної уваги в контексті NLP. Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю розроблення методології застосування бібліотеки spaCy як інструменту доперекладацького аналізу, здатного забезпечити перекладача об'єктивними кількісними даними про лексичні та синтаксичні характеристики вихідного тексту.

Метою статті є обґрунтування можливостей використання Python-бібліотеки spaCy у доперекладацькому аналізі англомовних текстів різних жанрів для формування оптимальної перекладацької стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доперекладацький аналіз тексту – це комплексна процедура дослідження вихідного тексту, спрямована на виявлення його комунікативної мети та лінгвістичних характеристик для формування оптимальної стратегії перекладу.

К Сересова та Д. Бревенікова вважають, що аналіз тексту – це вирішальний процес, що передує перекладу, і полягає у дослідженні внутрішніх (лінгвістичних) та зовнішніх (контекстуальних) факторів тексту оригіналу для забезпечення точності, функціональності та культурної відповідності цільового тексту. Такий аналіз дає можливість перекладачам зрозуміти призначене повідомлення, функцію та цільову аудиторію, прийняти обґрунтовані рішення щодо стилю, термінології та стратегії [12].

У своїй фундаментальній праці К. Норд [9] представляє аналіз вихідного тексту як крок, на якому фактори комунікативної ситуації є надзвичайно важливими, оскільки вони визначають комунікативну функцію перекладу, яка вважається «вирішальним критерієм для текстуально підпорядкованих семантичних та синтаксичних особливостей вихідного тексту». Фактори комунікативної ситуації дослідниця поділяє на дві категорії: позатекстові та внутрішньотекстові чинники аналізу. До першої категорії відносяться: автор, його намір, цільова аудиторія, засіб/канал передавання тексту, місце та час комунікації, мотив комунікації та функція тексту. Тоді як друга включає тематику, зміст, пресупозицію, композицію тексту, невербальні елементи, лексику, структуру речення та надсегментні ознаки.

Ідеї функціонального аналізу К. Норд знаходять свій розвиток у сучасних працях вітчизняних науковців. Зокрема, у дослідженні [10] продовжується вивчення комунікативних факторів перекладу. У роботі [5] автентичний текст досліджується за допомогою функцій та елементів моделі К. Норд. Тут розкриваються такі функціональні характеристики як зміст та структура вихідного тексту і доводиться, що зазначена модель може бути застосована в перекладознавстві до різних типів текстів. Основна увага статті Г. Гаспарян [4] сфокусована на взаємозв'язку та взаємодії таких видів аналізу вихідного тексту як прагматичний, дискурсивний та доперекладацький, що розглядаються як суттєві вимоги для релевантного перекладу.

Поряд із загальним аналізом, окремої уваги набуває етап безпосереднього доперекладацького читання. Робота [2] має на меті виявити внесок, який доперекладацьке читання може надати перекладачеві під час процесу перекладу.

У своїй оглядовій статті Р. Міята [8] систематизує 57 термінів, що позначають властивості вихідного документа, і розподіляє їх за чотирма основними категоріями: знання, комунікація, структура та текстові властивості.

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що аналіз вихідного тексту є першим і важливим кроком до успішного перекладу. Деякі його етапи підлягають автоматизації засобами NLP. Питанням автоматичної обробки тексту присвячено низку робіт. У ґрунтовному методологічному дослідженні [3] розглядається метод некерованого тематичного моделювання з використанням структурної тематичної моделі. Ця модель дає можливість аналізувати метадані (автор, країна походження та час написання тексту) для глибшого розуміння зв'язків між цими даними та темами, які представлені в корпусі текстів. Обговорюються особливості попередньої обробки тексту: видалення стоп-слів, стемінг та лематизація, обробка складних слів, проблеми сегментації для різних мов.

А. Мацанович досліджує інструменти аналізу тексту для соціальних наук. Автор аналізує

сучасні дослідження та показує, як словникові методи, інструменти семантичного та мережевого аналізу, мовні моделі, машинне навчання можуть допомогти соціологам у різних аналітичних завданнях. Також у цій роботі демонструється кілька важливих наслідків використання великих наборів даних та обчислювальних методів для визначення складного змісту в текстах [7].

Дослідження гендерного розриву серед студентів, що навчаються на освітніх програмах з інформаційних технологій та інженерії Міжнародного університету Парагон (ParagonIU), було проведено з використанням текстового аналізу. Попередня обробка неструктурованих текстів, які були відповідями з анкети опитування, здійснювалася засобами мови програмування Python із використанням бібліотек Natural Language Toolkit (NLTK) та NumPy. Застосовані інструменти забезпечили достатній рівень надійності та валідності отриманих результатів [11].

Отже, доперекладацький аналіз вихідного тексту є фундаментальним етапом, який поєднує дослідження позатекстового контексту та мовних особливостей оригіналу. Проте у сучасній літературі залишається недостатньо висвітленим питання комплексного інтегрування NLP-алгоритмів безпосередньо у практику доперекладацького аналізу. Тому вивчення того, які саме внутрішньотекстові фактори моделі К. Норд можна кількісно виміряти за допомогою сучасних NLP-інструментів і як ці вимірювання можуть бути інтерпретовані для формування перекладацької стратегії є необхідним.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до моделі К. Норд, доперекладацький аналіз доцільно розширити методами комп'ютерної лінгвістики. Якщо позатекстові фактори (намір, аудиторія, мотив комунікації) потребують інтерпретації людиною, то внутрішньотекстові параметри (лексика, тематика, структура речення, надсегментні ознаки) можуть бути виміряні за допомогою NLP-інструментів. Наприклад, використання методів автоматизованого видобування термінів дозволяє перекладачеві швидко ідентифікувати складні лексеми, що значно пришвидшує етап доперекладацького читання, описаний М. Байраком [2].

У межах цієї роботи автоматизований аналіз зосереджено на *трьох ключових лінгвістичних параметрах*, що мають найбільше практичне значення для доперекладацького аналізу:

1. лексичних характеристиках (частотний розподіл частин мови та лексична щільність);

2. іменованих сутностях (Named Entity Recognition, NER);

3. синтаксичній структурі (довжина речень, глибина синтаксичних залежностей).

Ці три параметри забезпечують достатню емпіричну базу для формування диференційованих перекладацьких стратегій.

Для реалізації доперекладацького аналізу внутрішньотекстових факторів, *як інструмент обробки текстів*, було обрано Python-бібліотеку spaCy. Вона забезпечує лінгвістично обґрунтовану токенізацію, містить компоненти для розпізнавання іменованих сутностей, визначення частин мови, аналізу залежностей, сегментації речень, класифікації тексту, лематизації, морфологічного аналізу, зв'язування сутностей та інше (https://spacy.io/). При визначенні можливостей покращення автоматизованого розрахунку показників лексичного багатства для текстів англійською мовою SpaCy надав показники, які найбільше корелювали з людською оцінкою, у порівнянні з аналізатором лексичної складності (Lexical Complexity Analyzer, LCA) та NLTK [15]. Крім того, для забезпечення вищої точності результатів було застосовано мовну модель en_core_web_trf, яка використовує модель трансформатора на основі RoBERTa для забезпечення розширених лінгвістичних анотацій, таких як тегування частин мови, парсинг залежностей та розпізнавання іменованих сутностей (https://spacy.io/models/en).

Для апробації обраного інструментарію та проведення NLP-аналізу як матеріал дослідження було обрано *три англомовні тексти тематики штучного інтелекту (ШІ)*, що належать до різних жанрів і є у відкритому доступі. Обсяг кожного тексту становить від 1100 до 1250 слів, що забезпечує їх порівнянність для подальшого NLP-аналізу.

Текст А є науково-технічною статтею Gödel Agent: A Self-Referential Agent Framework for Recursive Self-Improvement (Yin et al., 2024), опублікованою на платформі arXiv (URL: https://arxiv.org/abs/2410.04444). Для аналізу було відібрано три структурні компоненти статті: Анотація, Вступ та Висновки, що у сукупності становить приблизно 1100 слів. Обрані розділи є семантично самодостатніми і репрезентують жанрові характеристики науково-технічного тексту повною мірою: Анотація формулює наукову проблему та результати, Вступ окреслює теоретичне підґрунтя, Висновки підсумовують здобутки та визначають перспективи.

Текст В – науково-популярна стаття Is Recursive Self-Improvement the Dawning of AI Superintelligence?, опублікована на платформі The

Conversation (URL: https://theconversation.com/is-recursive-self-improvement-the-dawning-of-ai-superintelligence-287081). Вона розрахована на широку аудиторію та висвітлює концепцію рекурсивного самовдосконалення ШІ у доступній формі. Обсяг тексту становить приблизно 1200 слів.

Текст С сформовано з двох рекламних прес-релізів компаній б'юті-індустрії, що просувають ШІ-продукти: Perfect Corp. Unveils Next-Generation AI Beauty Agent and API Innovations Transforming Beauty, Skincare, and Retail at CES 2026 (URL: https://www.businesswire.com/news/home/20251219606970/en/Perfect-Corp.-Unveils-Next-Generation-AI-Beauty-Agent-and-API-Innovations-Transforming-Beauty-Skincare-and-Retail-at-CES-2026) та Haut.AI Launches First Consumer Version of Skin.Chat, Its Beauty AI Agent (URL: https://www.prnewswire.com/news-releases/hautai-launches-first-consumer-version-of-skinchat-its-beauty-ai-agent--making-holiday-beauty-shopping-on-amazon-seamless-302621110.html), опублікованих відповідно на платформах Business Wire та PR Newswire. Обсяг тексту становить приблизно 1200 слів.

Усі три тексти об'єднані спільною темою – штучним інтелектом, що унеможливлює вплив тематичних відмінностей на результати NLP-аналізу. У процесі підготовчого етапу для підвищення точності результатів із тексту А були вилучені бібліографічні посилання у форматі (Автор, рік), наприклад, (Bommasani et al., 2021; Bubeck et al., 2023; Zhang et al., 2024).

Після попередньої обробки та стандартизації текстового корпусу було здійснено аналіз його лексичних характеристик, що розпочався зі встановлення частотного розподілу частин мови.

Відповідно до положень корпусної лінгвістики, частотний розподіл частин мови є значущим стилістичним індикатором, що відображає жанрову належність тексту. Дослідниками встановлено, що висока питома вага іменників корелює з інформаційно орієнтованим академічним стилем, тоді як переважання дієслів та прислівників характерне для більш розмовних жанрів [13].

На рисунку 1 представлено частотний розподіл частин мови для досліджуваних текстів.

Аналіз розподілу іменників виявив найвищу їхню частку у тексті С (57.20%), що пояснюється жанровою специфікою рекламного прес-релізу: він насичений назвами продуктів, технологій та функцій (*AI Beauty Agent*, *skin analysis*, *virtual try-on*, *API Innovation Suite*), які утворюють щільні іменникові групи. Тексти А та В демонструють близькі показники (50.47% та 46.31%), що свідчить про схожу іменникову насиченість академічного та науково-популярного жанру і узгоджується з даними корпусних досліджень щодо номінативного стилю наукового письма [13].

Розподіл дієслів демонструє чітку спадну тенденцію: А (25.16%) → В (24.20%) → С (23.10%).

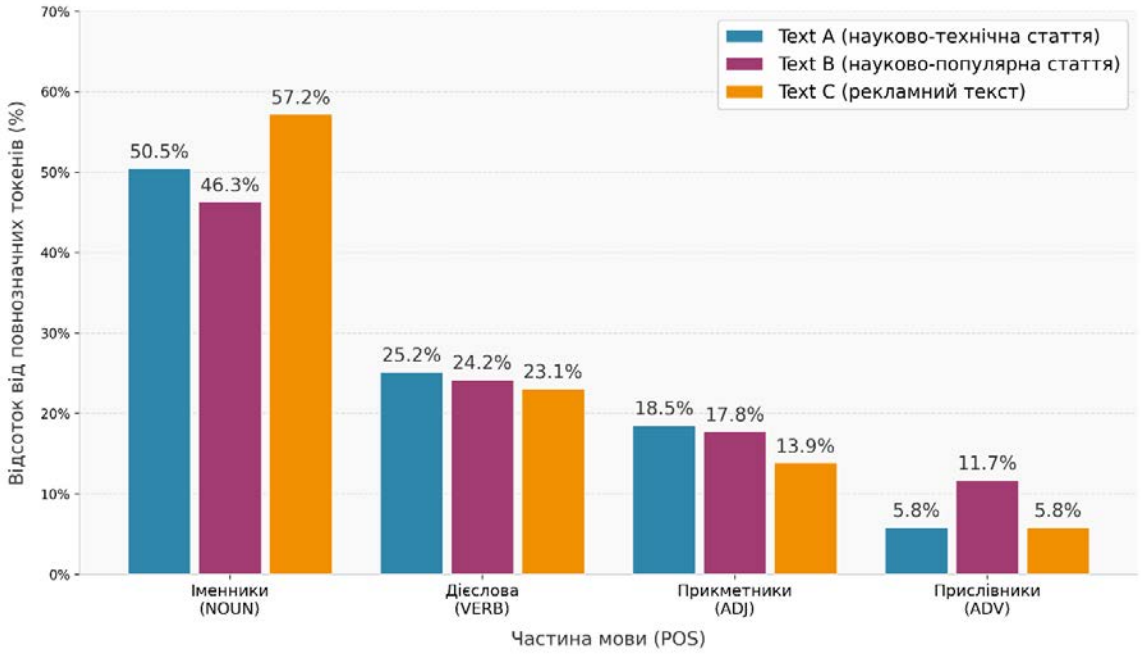

Рис. 1. Порівняння частотності частин мови в аналізованих текстах (за результатами аналізу засобами spaCy)

Науково-технічний текст є найбільш дієслівним завдяки описам методів та процедур (*we propose*, *we implement*, *we conduct*, *we demonstrate*), тоді як рекламний текст має найнижчу частку дієслів, що пояснюється його номінативним характером.

Розподіл прикметників також демонструє спадну тенденцію: A (18.51%) → B (17.77%) → C (13.86%). Відносно низька частка прикметників у тексті C є несподіваним результатом, однак пояснюваним: позитивна конотація у рекламному прес-релізі передається переважно через іменникові групи з препозитивними означеннями (*next-generation*, *award-winning*, *groundbreaking*), які spaCy класифікує як іменникові модифікатори.

Найбільш показовим жанровим маркером є розподіл прислівників: текст B різко виділяється на фоні текстів A та C (11.72% проти 5.85% і 5.84% відповідно). Висока частка прислівників є характерною рисою науково-популярного дискурсу, де вони слугують для емоційного підсилення та вираження суб'єктивного ставлення автора (*increasingly*, *significantly*, *potentially*, *dramatically*). Практично однаковий показник текстів A та C (~5.8%) свідчить про їхню схожу стилістичну нейтральність щодо прислівникового вираження.

З перекладознавчої точки зору, отримані результати дозволяють сформулювати диференційовані рекомендації щодо перекладацької стратегії. Переклад тексту A вимагає точного відтворення термінологічних конструкцій та процедурних описів при збереженні академічного стилю. Переклад тексту B передбачає особливу увагу до збереження емоційної забарвленості та позитивної конотації, що є нетиповим завданням для перекладу наукового дискурсу. Переклад тексту C потребує точної передачі іменникових груп із складними означеннями, характерних для рекламного прес-релізу.

Наступним кроком комп'ютерно-лінгвістичного дослідження стало визначення лексичної щільності – вагомого параметра, що дозволяє формалізувати та порівняти складність досліджуваних матеріалів. У дослідженнях академічного письма вона розглядається як важливий показник рівня володіння писемною мовою та стилю автора [18]. У кількісній та корпусній лінгвістиці лексична щільність є співвідношенням змістовних слів (які відрізняються від граматичних або службових слів) до загальної кількості слів у тексті. Змістовними вважаються класи слів, що несуть семантичне навантаження: такі як іменники, дієслова (за винятком модальних), прикметники та прислівники, похідні від прикметників [17].

Показники лексичної щільності для досліджуваних текстів представлені в таблиці 1.

Отримані результати демонструють неочікувану жанрову картину. Найвищу лексичну щільність має текст A (58.79%), що відповідає теоретичним очікуванням щодо науково-технічного дискурсу та узгоджується з висновками [18], де встановлено вищу лексичну щільність у точних науках порівняно з іншими дисциплінами. Однак найнижчий показник демонструє не рекламний текст C (57.14%), а науково-популярна стаття B (51.66%), що суперечить традиційним уявленням про жанрову ієрархію лексичної щільності.

Близькість показників текстів A та C (58.79% та 57.14% відповідно) пояснюється інформаційною насиченістю рекламного прес-релізу як жанру: переліки технічних характеристик та назв продуктів (*AI Skin Analysis APIs*, *Virtual Try-On APIs*, *First-Party Data Engine*, *Omnichannel Deployment*) підвищують лексичну щільність до рівня, характерного для науково-технічного дискурсу. Найнижчий показник тексту B (51.66%) зумовлений вищою питомою вагою службових слів, що забезпечують емоційну забарвленість, доступність викладу та зв'язність науково-популярного тексту, орієнтованого на широку аудиторію.

Так, лексична щільність є чутливим, але неоднозначним індикатором жанрової належності тексту: рекламний прес-реліз може демонструвати лексичну щільність, порівнянну з науково-технічним текстом, якщо він насичений термінологічними переліками та назвами продуктів. Цей результат підкреслює важливість комплексного підходу до доперекладацького аналізу, що поєднує кілька параметрів NLP-аналізу.

З точки зору перекладу, близькі показники лексичної щільності текстів A та C не означають однакової складності їхнього перекладу. Переклад тексту A вимагає максимальної термінологічної точності в передачі наукових концепцій, тоді як

Таблиця 1

Порівняння лексичної щільності в аналізованих текстах

	Text A	**Text B**	**Text C**
Загальна кількість токенів (без пунктуації та стоп-слів)	1070	1024	1288
Кількість повнозначних слів	629	529	736
Лексична щільність	58.79%	51.66%	57.14%

переклад тексту С потребує збереження рекламного ефекту та легкості сприйняття. Переклад тексту В, попри найнижчу лексичну щільність, передбачає збереження емоційної забарвленості та суб'єктивно-оцінного характеру науково-популярного дискурсу.

Окремий пласт перекладацької складності становить відтворення предметних номенклатур, що зумовлює доцільність залучення інструментів розпізнавання іменованих сутностей. Зазначена NLP-процедура полягає в автоматичній ідентифікації та класифікації категорій об'єктів у тексті.

Бібліотека spaCy є однією з найпоширеніших бібліотек для NER завдяки високій продуктивності та зручному API. Поєднання spaCy з моделлю en_core_web_trf забезпечує надійний інструмент розпізнавання іменованих сутностей у текстах різних жанрів [1]. Зазначена модель підтримує 18 категорій іменованих сутностей для англійської мови, повний перелік яких наведено в офіційній документації [14].

Аналіз іменованих сутностей засобами spaCy виявив суттєві жанрові відмінності між текстами як у кількісному, так і в якісному вимірі (таблиця 2).

Загальна кількість іменованих сутностей зростає від тексту А до тексту С (26 → 55 → 83), що відображає різну комунікативну природу жанрів. Кількість категорій NER також збільшується: текст А має лише 4 категорії, тексти В і С – 10 і 11 відповідно, що свідчить про зростання тематичного різноманіття від академічного до рекламного дискурсу.

Категорія PRODUCT домінує у тексті А (57.69%), де представлена виключно назвою досліджуваної системи Gödel Agent, що підтверджує монотематичність академічного дискурсу. У тексті С вона займає друге місце (27.71%) і охоплює назви продуктів та технологій (Skin.Chat, YouCam AI Agent, Virtual Try-On APIs). У тексті В значення PRODUCT є мінімальним (3.64%) – лише Claude Code, що характерно для науково-популярного дискурсу, який апелює до понять, а не до конкретних продуктів.

Категорія ORG демонструє протилежну тенденцію: повна її відсутність у тексті А є значущим нулем – академічний текст зосереджений на ідеях та методах, а не на організаціях. Текст В згадує організації у контексті соціально-політичного дискурсу (Anthropic, OpenAI, EU), тоді як текст С демонструє найвищу частку ORG (36.14%) завдяки частому згадуванню брендів та цифрових платформ (Perfect Corp., Haut.AI, Amazon, Facebook Messenger, Instagram, WhatsApp).

Категорія PERSON виконує різні функції в кожному з текстів. У тексті А імена математиків-теоретиків (Gödel, Schmidhuber) є носіями концептуального змісту та маркерами теоретичного підґрунтя дослідження. У тексті В категорія PERSON представлена різноманітніше: вчені (Alan Turing, Yoshua Bengio), громадські діячі (Pope Leo XIV) та дослідники (Yudkowsky), що свідчить про широкий соціальний контекст науково-популярного дискурсу. Майже повна відсутність PERSON у тексті С (1.20%) є характерною рисою рекламних текстів, де акцент робиться на продуктах та брендах.

Категорія DATE відображає часову орієнтованість текстів. Мінімальна кількість дат у тексті А (лише рік публікації теоретичного джерела) підтверджує позачасовий характер наукового дискурсу. Найвища частка DATE у тексті В (27.27%) свідчить про активне вписування подій у часовий контекст (the mid-1960s, march 2023, may 2026), що є типовою рисою науково-популярного дискурсу. Текст С містить дати переважно у контексті анонсів та комерційних заходів (CES 2026, January 6, November 20, 2025).

Показовим є також набір унікальних категорій кожного тексту. Текст В є єдиним, що містить категорії GPE (US, Ireland), NORP (British, Chinese) та PERCENT (80%, over 50%), що свідчить про його широкий соціально-географічний контекст. А текст С є єдиним, що містить категорії EVENT (CES 2026), TIME (24/7) та MONEY ($250 Amazon gift card), що є характерними маркерами реклами.

З перекладознавчої точки зору, висока частка PRODUCT та PERSON у тексті А вимагає точ-

Таблиця 2

Порівняльний аналіз іменованих сутностей аналізованих текстів

Категорія	Text A	Text B	Text C
Усього сутностей	26	55	83
Категорій NER	4	10	11
PRODUCT	15 (57.69%)	2 (3.64%)	23 (27.71%)
ORG	-	12 (21.82%)	30 (36.14%)
PERSON	7 (26.92%)	10 (18.18%)	1 (1.20%)
DATE	1 (3.85%)	15 (27.27%)	13 (15.66%)
Унікальні категорії	-	GPE, NORP, PERCENT, CARDINAL, FAC	EVENT, TIME, MONEY, FAC

ної передачі власних назв систем та імен науковців, які є носіями концептуального змісту. Найрізноманітніший набір категорій NER у тексті B (10 категорій) потребує від перекладача широкої енциклопедичної підготовки: знання історичного контексту, сучасного технологічного ландшафту та соціально-політичного дискурсу. Домінування ORG та PRODUCT у тексті C вимагає верифікації офіційних назв брендів та продуктів у цільовій мові, а наявність унікальних категорій EVENT та MONEY потребує культурної адаптації рекламних елементів.

Логічним продовженням розпізнавання іменованих сутностей є вихід на рівень синтаксичного моделювання. Аналіз структури речення є фундаментальним методом NLP. Його використовують для перетворення природної мови на структуровані та нормалізовані тексти, що дає синтаксичні ознаки для подальшої обробки [16].

У досліджуваних текстах аналіз структури речення здійснювався за трьома параметрами: середньою довжиною речення (у токенах), максимальною довжиною речення та середньою глибиною синтаксичного дерева залежностей. Перший показник дає загальне уявлення про синтаксичну складність тексту, другий – про наявність надмірно довгих конструкцій, які майже завжди потребують членування при перекладі, а третій виявляє рівень синтаксичної вкладеності. Результати подано на діаграмах (рис. 2 та рис. 3).

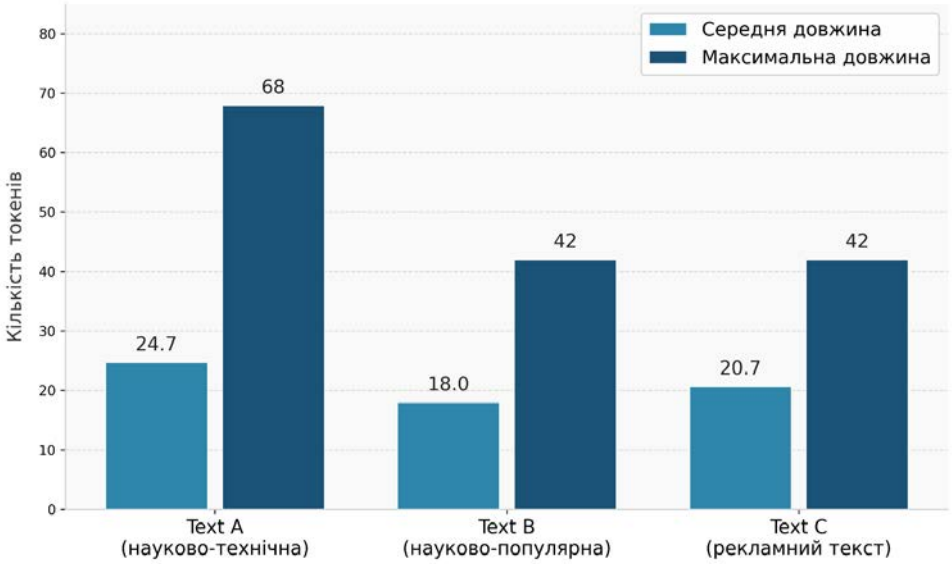

Рис. 2. Довжина речення в аналізованих текстах (токени)

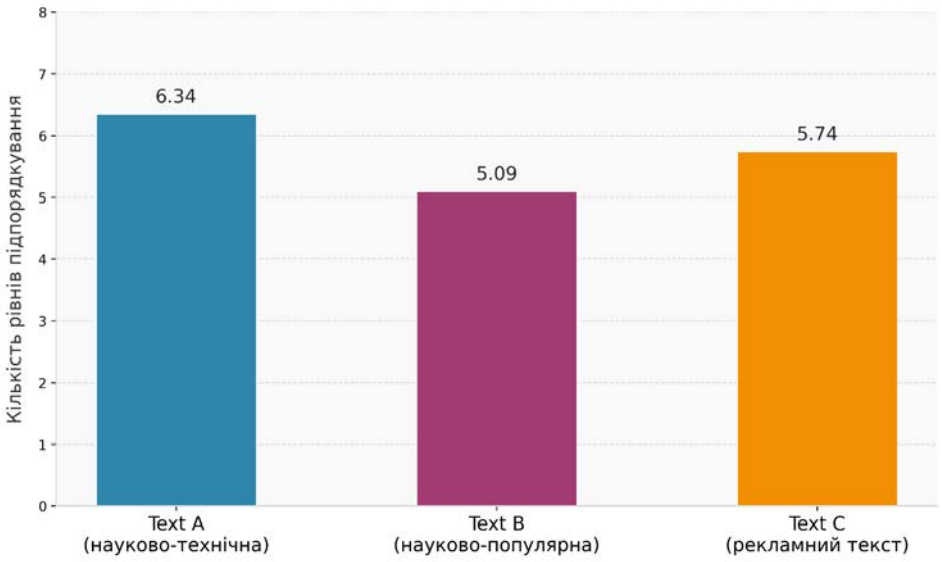

Рис. 3. Середня глибина синтаксичного дерева залежностей в аналізованих текстах

Результати демонструють чітку жанрову ієрархію за всіма трьома параметрами: текст А посідає перше місце за синтаксичною складністю, текст С – проміжну позицію, текст В має найнижчий показник, що узгоджується з висновками про кореляцію між довжиною речення та жанровою належністю тексту [6].

Текст А демонструє найвищу середню довжину речення (24.72 токени) та найглибше синтаксичне дерево (6.34). Максимальна довжина речення (68 токенів) майже вдвічі перевищує відповідний показник текстів В і С (42 токени), що свідчить про наявність складних синтаксичних конструкцій з численними рівнями підпорядкування. Текст В характеризується найкоротшими реченнями (17.98 токени) та найменшою глибиною дерева (5.09), що відповідає орієнтації науково-популярного дискурсу на широку аудиторію. Текст С займає проміжну позицію (20.67 токени та 5.74 глибина дерева). Це пояснюється чергуванням розгорнутих описових речень із короткими спонукальними конструкціями, що є характерним синтаксичним ритмом рекламного прес-релізу.

З перекладознавчої точки зору, переклад тексту А вимагає вміння відтворювати складні багаторівневі конструкції, а надмірно довгі речення (понад 50 токенів) можуть потребувати реструктуризації. Переклад тексту В передбачає збереження динамічного ритму короткого речення, тексту С – синтаксичного чергування як жанрового маркера рекламного дискурсу.

Висновки. У роботі обґрунтовано вибір Python-бібліотеки spaCy як інструменту доперекладацького аналізу та визначено три ключові параметри дослідження відповідно до моделі К. Норд. Матеріалом слугували англомовні тексти трьох жанрів на спільну тему штучного інтелекту, що дозволило розглядати жанр як єдину контрольовану змінну. Результати NLP-аналізу засвідчили, що кожен із досліджуваних жанрів має виразний лінгвістичний профіль. Виявлені жанрові відмінності визначають перекладацьку стратегію та можуть слугувати основою для формування диференційованих рекомендацій перекладачеві ще до початку власне перекладацького процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні параметрів аналізу за рахунок додаткових NLP-інструментів та збільшенні корпусу текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. A novel NLP-driven approach for enriching artefact descriptions, provenance, and entities in cultural heritage / S. Ferro et al. *Neural Computing and Applications*. 2025. URL: https://doi.org/10.1007/s00521-025-11449-2 (date of access: 12.08.2026).

2. Bayrak M. The Contribution of Pre-translation Reading to the Translation Process. *Uluslararası Özel Amaçlar için İngilizce Dergisi*. 2025. Vol. 3, no. 1. P. 57–63. URL: https://doi.org/10.70870/joinesp.1712788 (date of access: 12.08.2026).

3. Computer-Assisted Text Analysis for Comparative Politics / C. Lucas et al. *Political Analysis*. 2015. Vol. 23, no. 2. P. 254–277. URL: https://doi.org/10.1093/pan/mpu019 (date of access: 12.08.2026).

4. Gasparyan G. Pre-Translation Text Analysis as an Essential Step to an Effective Translation. *Armenian Folia Anglistika*. 2020. Vol. 16, no. 1 (21). P. 117–129. URL: https://doi.org/10.46991/afa/2020.16.1.117 (date of access: 12.08.2026).

5. Güzel S. Text Analysis in Translation Studies: Nord's Translation Oriented Source Text Analysis. *Internatioal theory, research and review in philology*. Ankara, 2023. P. 137–162. URL: https://surl.li/komlrz (date of access: 12.08.2026).

6. Liu K., Afzaal M. Syntactic complexity in translated and non-translated texts: A corpus-based study of simplification. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, no. 6. P. e0253454. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253454 (date of access: 12.08.2026).

7. Macanovic A. Text mining for social science – The state and the future of computational text analysis in sociology. *Social Science Research*. 2022. P. 102784. URL: https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102784 (date of access: 12.08.2026).

8. Miyata R. Formulating a terminology for source document profiling through a literature review: from functionalist to documentational approaches. *Perspectives*. 2022. P. 1–18. URL: https://doi.org/10.1080/0907676x.2022.2049830 (date of access: 12.08.2026).

9. Nord C. Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translationoriented Text Analysis. 2nd ed. Amsterdam – New York : Rodopi, 2005. 274 p.

10. Onyshchak H. V., Popovych Y. V., Pochepetska T. M. TRANSLATION TEXT ANALYSIS AS AN ESSENTIAL PART OF FUTURE TRANSLATOR'S TRAINING. *Transcarpathian Philological Studies*. 2023. Vol. 1, no. 32. P. 138–141. URL: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.25 (date of access: 12.08.2026).

11. Poncio F. P. An investigation of the gender gap in the information technology and engineering programs through text mining. *Decision Analytics Journal*. 2022. P. 100158. URL: https://doi.org/10.1016/j.dajour.2022.100158 (date of access: 12.08.2026).

12. Seresová K., Breveníková D. The Role of Text Analysis in Translation. *CBU International Conference Proceedings*. 2019. Vol. 7. P. 617–622. DOI: 10.12955/cbup.v7.1428.

13. Short term diachronic shifts in part-of-speech frequencies / C. Mair et al. *International Journal of Corpus Linguistics*. 2002. Vol. 7, no. 2. P. 245–264. URL: https://doi.org/10.1075/ijcl.7.2.05mai (date of access: 12.08.2026).

14. spaCy. English trained pipelines: en_core_web_trf label scheme. spaCy Models Documentation. URL: https://spacy.io/models/en#en_core_web_trf-labels (date of access: 12.08.2026).

15. Spring R., Johnson M. The possibility of improving automated calculation of measures of lexical richness for EFL writing: A comparison of the LCA, NLTK and SpaCy tools. *System*. 2022. Vol. 106. P. 102770. URL: https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102770 (date of access: 12.08.2026).

16. Zhang X., Mao R., Cambria E. A survey on syntactic processing techniques. *Artificial Intelligence Review*. 2022. URL: https://doi.org/10.1007/s10462-022-10300-7 (date of access: 12.08.2026).

17. Zhou X., Gao Y., Lu X. Lexical complexity changes in 100 years' academic writing: Evidence from Nature Biology Letters. *Journal of English for Academic Purposes*. 2023. P. 101262. URL: https://doi.org/10.1016/j.jeap.2023.101262 (date of access: 12.08.2026).

18. Zhu H., Wang T., Pang N. Diachronic changes in lexical density of research article abstracts: A corpus-based study. *Lingua*. 2024. Vol. 312. P. 103837. URL: https://doi.org/10.1016/j.lingua.2024.103837 (date of access: 12.08.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 8
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.14'02-21.09:2-536
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.46

РИТУАЛЬНІ ТА МІСТЕРІАЛЬНІ СТРУКТУРИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ТРАГЕДІЇ: ЕСХІЛ, СОФОКЛ, ЕВРІПІД

RITUAL AND MYSTERY-CULT STRUCTURES IN ANCIENT GREEK TRAGEDY: AESCHYLUS, SOPHOCLES, EURIPIDES

Олійник К.В.,
orcid.org/0000-0003-1822-3272
доктор філософії з філології,
доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті досліджено роль містеріальних і ритуальних структур у художній матриці давньогрецької трагедії на матеріалі творчості трьох великих давньогрецьких трагіків – Есхіла, Софокла та Евріпіда. Опираючись на теоретичні концепції Дж. Фрезера, Дж. Гаррісон, А. ван Геннепа, М. Еліаде, В. Буркерта, Р. Сіфорда, авторка простежує, як ритуальні патерни – жертвопринесення, обряд переходу, ритуальна смерть із відродженням – та семантика містеріального втаємничення визначають конфлікти, образну логіку й фінали трагедій. Окреслено діонісійський обрядовий контекст трагічних вистав і культову основу жанру, зафіксовану вже Арістотелем. Показано, що в Есхіла ритуал функціонує як дієва космічна сила і драма розгортається як священне дійство: некромантія в «Персах», ланцюг «зіпсованих жертв» в «Орестеї» та заснування суду й культу у фіналі «Евменід» засвідчують, що обряд на сцені не зображується, а здійснюється. У Софокла ритуальна структура стає внутрішньою та концентрується навколо сакрального статусу героя (жертовність, героїзація): Едіп поєднує статуси священного царя і цапа-відбувайла, Антігона гине за мінімальний жест поховального обряду, а смерть Едіпа в Колоні побудована як містеріальне втаємничення. Евріпід ритуал проблематизує, розщеплює на культову форму і людський зміст, а трагедія у нього стає простором критичної рефлексії над самим механізмом сакрального: людське жертвопринесення в «Іфігенії в Авліді» та «Іфігенії в Тавриді» постає водночас культовою необхідністю і вбивством, а загибель Пентея у «Вакханках» – перевернутою ініціацією. Обґрунтовано висновок, що еволюція давньогрецької трагедії може бути описана як рух від ритуалу-дії через ритуал-долю до ритуалу-питання, причому містеріальна модель втаємничення через страждання залишається спільним смисловим стрижнем усіх трьох драматургів, а сама трагедія постає «публічною містерією» афінського поліса.

Ключові слова: давньогрецька трагедія, містерія, ритуал, Есхіл, Софокл, Евріпід, жертвопринесення, обряд переходу, катарсис.

The article examines the role of mystery-cult and ritual structures in the artistic matrix of ancient Greek tragedy, based on the works of the three great tragedians – Aeschylus, Sophocles and Euripides. Drawing on the theoretical concepts of J. Frazer, J. Harrison, A. van Gennep, M. Eliade, W. Burkert and R. Seaford, the author traces how ritual patterns – sacrifice, rite of passage, ritual death and rebirth – and the semantics of mystery initiation shape the conflicts, imagery and finales of the tragedies. The study outlines the Dionysiac ritual context of the tragic performances and the cultic foundation of the genre already recorded by Aristotle. It is shown that in Aeschylus ritual functions as an effective cosmic force and the drama unfolds as a sacred action: the necromantic rite in the Persians, the chain of corrupted sacrifices in the Oresteia and the foundation of the court and cult in the Eumenides demonstrate that ritual on stage is not represented but performed. In Sophocles the ritual structure is interiorised and concentrated around the sacred status of the hero: Oedipus combines the statuses of sacred king and scapegoat, Antigone dies for a minimal gesture of the burial rite, and the death of Oedipus at Colonus is constructed as a mystery initiation. In Euripides ritual is problematised and split into cultic form and human content: human sacrifice in both Iphigenia plays appears simultaneously as cultic necessity and murder, while the death of Pentheus in the Bacchae is an inverted initiation. The article substantiates the conclusion that the evolution of Greek tragedy can be described as a movement from ritual-as-action through ritual-as-fate to ritual-as-question, with the mystery model of initiation through suffering remaining the common semantic core of all three playwrights, and tragedy itself emerging as the 'public mystery' of the Athenian polis.

Key words: ancient Greek tragedy, mystery, ritual, Aeschylus, Sophocles, Euripides, sacrifice, rite of passage, catharsis.

Постановка проблеми. Давньогрецька трагедія народилася не в кабінеті й не в бібліотеці – вона народилася на святі. Великі Діонісії, головний драматичний фестиваль Афін, були передусім релігійною подією: процесія вносила до театру статую Діоніса, у центрі орхестри стояв вівтар, жрець Діоніса сидів у першому ряду, а самі вистави відкривалися жертвопринесеннями та обрядами очищення. Театр Діоніса був сакральним простором, а глядач, який займав у ньому місце, був водночас учасником культу та ритуалу. Проте між обрядовим походженням жанру та його змістом з часом наростала певна невідповідність, яку помічали вже давні греки: трагедія, що виросла з діонісійського культу, майже ніколи не розповідає про самого Діоніса – її сюжетним матеріалом є, наприклад, історії, пов'язані з Троєю, Фівами, Аргосом, долями героїв та цілих родів. Ця парадоксальна ситуація – ритуальне походження при позаритуальному змісті – і становить наукову проблему, навколо якої вже понад століття тривають обговорення: чи є ритуал лише історичною «пуповиною» трагедії, давно перерізаною і забутою? Чи, навпаки, ритуальні й містеріальні елементи продовжують працювати всередині трагічних текстів як їхня прихована матриця, яка визначає композицію, конфлікти, образи й фінали?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про зв'язок трагедії з ритуалом було поставлене ще Арістотелем, який у «Поетиці» виводив трагедію «від заспівачів дифірамбів» [2, с. 53] – хорової хвалебної пісні на честь бога Діоніса, а саму назву жанру трагедії як «пісні цапів» або «пісні при жертвопринесенні цапа» пов'язував із культовою практикою. Арістотель окреслює мету трагедії – катарсис (або очищення) через «співчуття і страх» [2, с. 56]. За лаконічними твердженнями Арістотеля стоїть цілий пласт діонісійської обрядовості. Так, Діоніс (Вакх) поєднував у грецькій релігії дві іпостасі: покровителя рослинних сил і виноградарства і бога екстатичного натхнення, культ якого обіцяв утаємниченим безсмертя душі. Його вшановували нічними відправами, що відбувалися раз на два роки, у пору зимового сонцестояння, і первісно були суто жіночими: хор співців-танцюристів у звіриних шкурах зображував почет бога (самого Діоніса представляв жрець), а кульмінацією дійства ставало екстатичне розтерзання жертовної тварини – козла – і споживання її сирої плоті. Обряд відтворював міф про насильницьку смерть Діоніса від рук титанів, підмовлених ревнивою богинею Герою, які розірвали його тіло на частини, та воскресіння Діоніса Зевсом-батьком; саме це коло уявлень – переслідування, загибель і повернення Діоніса до життя – становило серцевину містерій, доступ до яких мали лише посвячені, що брали на себе аскетичні обітниці [10, с. 88]. З таких обрядових дійств, уже наділених зародковою театральністю, за Арістотелем, і зародилась давньогрецька драматургія.

Новоєвропейську дискусію відкрив Ф. Ніцше, який у праці «Народженні трагедії з духу музики» побачив у трагедії зіткнення двох культових начал – діонісійського (екстаз, розчинення індивіда, музика) та аполлонівського (міра, образ, сновидна ясність) [7, с. 53]. Наступний крок у цьому зробив британський культуролог Дж. Фрезер, який у «Золотій гілці» реконструював за розмаїттям світових міфів єдину архаїчну схему: бог рослинності, який періодично помирає та воскресає, його божественна жертва та магія родючості [14, p. 324-325], знову ж акцентуючи на образі бога Діоніса [14, p. 385]. Дж. Гаррісон у «Феміді» застосувала цей підхід до грецького матеріалу, стверджуючи, що і міф, і трагедія виростають із поняття «того, що робиться», колективної обрядової дії; міф у цій оптиці є «сказаним корелятом зробленого», словесною партитурою ритуалу [15, p. 328, 331]. Німецький історик релігії В. Буркерт у праці «Homo Necans» [13] та статті «Грецька трагедія і жертовний ритуал» [12] показав, що семантика кривавої жертви – провина, страх, спокута, спільнота, згуртована навколо смерті та вбивства, – становить глибинний код трагічного жанру. Дослідник античності Р. Сіфорд обґрунтував значення саме містеріального ритуального втаємничення (діонісійського та елевсинського) для образності й композиції трагедії [16, p. 328-367], зокрема Евріпідових «Вакханок».

Методологічно продуктивною для аналізу залишається й класична модель теорії ритуалу М. Еліаде як механізму «вічного повернення» до сакрального першочасу, що надає профанній події онтологічної ваги [4, с. 37-43]. Нарешті, для розуміння містеріального виміру трагедії принциповою є структура самих містерій – насамперед Елевсинських: таємні обряди на кшталт «робиться – проговорюється – розкривається», кульмінацією яких було занурення у сакральну таємницю, а обіцянкою – блаженна доля після смерті. Така містерія, на відміну від публічного полісного культу, – це ритуал особистого перетворення: втаємничений проходить через страх, темряву і символічну смерть до світла й нового знання. Саме ця модель знання, здобутого через страждання, становитиме спільну смислову основу давньогрецької трагедії.

Постановка завдання. Тому мета нашого дослідження – простежити, як саме містеріальна та ритуальна семантика функціонує в ключових трагедіях Есхіла, Софокла та Евріпіда, найвідоміших драматургів античного світу, та як змінюється статус ритуалу в їхньому сприйнятті. Це передбачає розв'язання таких завдань: окреслити ритуальний контекст трагічних вистав та релевантні теоретичні моделі; проаналізувати функціонування ритуальних патернів (жертва, обряд переходу, ритуальна смерть і відродження, очищення) у ключових текстах кожного з трьох трагіків; виявити специфіку містеріальної матриці у кожного драматурга.

Виклад основного матеріалу. Біографічна традиція недаремно пов'язує Есхіла з Елевсіном: він народився в місті великих містерій, а Арістотель у «Нікомаховій етиці» зберіг переказ про те, як поета звинуватили в розголошенні містеріальних таємниць на сцені – і той виправдався тим, що не знав, що розголошує «таїнства» [3, с. 97]. Незалежно від історичної достовірності епізоду, він точно фіксує сприйняття Есхіла сучасниками: його театр стоїть небезпечно близько до сакрального, на самій межі дозволеного показу. Трагедія Есхіла – це ще майже богослужіння: молитви, гімни, прокляття і клятви в ній не «зображуються», а здійснюються, а хор тут – не коментатор подій, а колективний виконавець обряду.

Найвиразніший приклад такого твору – **«Перси»** (472 р. до н. е.), найдавніша збережена трагедія європейської літератури, центральним епізодом якої є повноцінний некромантичний ритуал. Цариця Атосса приносить на могилу Дарія узливання – молоко, мед, воду, вино, оливу [6, с. 40], – а хор перських старійшин заклинальним плачем викликає тінь померлого царя з підземного світу: *«О боги підземелля, пречисті боги – / Геє, Гермесе, що тіні ведеш! / Відпустіть одну душу до світла з пітьми»* [6, с. 40], *«Виглянь же, Дарію, батьку добродійний!»* [6, с. 41]. Сцена побудована як обряд у власному сенсі слова: театральна дія та ритуальна дія тут збігаються, глядач присутній при явленні потойбічної сили. Показово, що саме з цієї ритуальної серцевини виростає головний смисл трагедії: тінь Дарія промовляє те, що в містеріальній логіці і має відкриватися з-за межі смерті, *«невимовне»* [6, с. 43], – знання про закон, за яким гине людська гордість.

У **«Благальницях»** Есхіла драматургічним каркасом є обряд благального припадання до вівтарів. Данаїди з гілками благальниць біля вівтарів аргоських богів – це не тло дії, а сама дія, адже вся трагедія є розгорнутим ритуалом прохання про притулок, а її конфлікт – конфліктом ритуальних зобов'язань, адже цар Пеласг мусить обирати між гнівом Зевса Гікесія, захисника благальників, і загрозою війни. У трагедії «Семеро проти Фів» доля міста вирішується через ритуал страшної клятви: *«... Завзятих сім воєначальників, / Бика забивши, кров у чорний щит злили / І, руки в ній змочивши, присягнулися / Аресу, Еніо й жахному Фобосу»* [6, с. 102]. Есхіл подає сюжет ритуальними блоками: клятва, жертва, прокляття роду Едіпа є рушіями дії, що наділені майже фізичною силою.

Вершиною есхілівської ритуальної драматургії є **«Орестея»** (458 р. до н. е.) – єдина збережена повна трилогія, яку можна прочитати як грандіозний триактний обряд, що проходить через стадії осквернення, лімінальної кризи та очищення. Наскрізним образним стрижнем трилогії є мотив так званої «зіпсованої жертви»: вбивства в домі Атридів послідовно описуються мовою жертвопринесення, яке щоразу здійснюється по-блюзнірськи неправильно. Іфігенію в пролозі **«Агамемнона»** заколюють *«мов сарну»* [6, с. 183] над вівтарем – але це людська жертва, перверсія обряду; Клітемнестра зустрічає чоловіка мовою урочистого жертовного прийому – і вбиває його, наче жертовну тварину, її третій удар мечем – *«жертва Зевсові»* [6, с. 218]: моторошна пародія на ритуальне потрійне узливання. Кожна «неправильна жертва» не знімає ганьбу, а множить її. Механізм родового прокляття постає як зіпсований ритуальний механізм, що втратив здатність до очищення.

«Хоефори» (або «Жертва біля гробу») побудовані на обрядовому каркасі поминального культу: Електра з хором здійснює жертовне покладання на могилі Агамемнона, а центральна сцена трагедії – великий комос, спільний ритуальний плач Ореста, Електри й хору, який поступово перетворюється на заклинання померлого і згущення його гнівної сили для помсти. Схема обряду переходу, виведена французьким фольклористом А. ван Геннепом, зчитується в долі Ореста майже буквально: юнак відділений від дому (сепарація), повертається невпізнаним, у лімінальному статусі чужинця, здійснює вбивство – і негайно випадає з людського порядку, гнаний далі Ерініями, у стан абсолютної лімінальності: ні живий серед живих, ні мертвий, вигнанець на межі божевілля [8, с. 52].

Розв'язання цієї кризи бачимо в трагедії **«Евменіди»**, у якій фіналом є заснування реальних культів. Орест *«в храмі Фебовім / Очищувався: в жертву порося приніс»* [6, с. 278], однак цього

виявляється недостатньо – і тоді Есхіл виводить на сцену новий, вищий ритуал: судовий процес на Ареопазі, поданий як священнодійство із заснуванням суду самою Афіною. Трагедія завершується перетворенням Еріній на *«шанолюбних богинь»* [6, с. 302] Евменід і врочистою процесією зі смолоскипами, яка супроводжує їх до нового святилища під Акрополем. Фінальна процесія прямо відлунює велику панафінейську ходу і смолоскипні ходи містерій: афінський глядач бачив на сцені обряд, продовженням якого був його власний культовий побут. Тут очевидна логіка дослідника М. Еліаде: трагедія повертає глядача до першочасу, коли встановлено сакральний порядок, і тим самим освячує теперішнє – ареопагітський суд, культ Евменід, сам афінський поліс.

Нарешті, саме в Есхіловому **«Агамемноні»** з найбільшою прямотою сформульовано містеріальний закон трагічного знання «страждання вчить». Формула *«розуміть / Може той лиш, хто страждав... / В цьому – й ласка божества, / що твердо / За кермом життя стоїть»* [6, с. 181], яку хор промовляє в гімні Зевсові, відтворює саму структуру втаємничення: як посвячений у Елевсіні проходить через темряву, жах і символічну смерть до споглядання, так трагічна людина здобуває мудрість лише через страждання. Есхілівська трагедія в цьому сенсі є «публічною містерією»: вона не розголошує таємних обрядів, але відтворює для всього поліса їхню внутрішню форму – шлях через страждання до знання і через кризу до нового порядку.

Якщо ж Есхіл будує з ритуалів саму дію, то в наступного давньогрецького трагіка Софокла ритуальна структура ніби йде вглиб – вона зростається з долею окремого героя і стає невидимим законом його шляху. Біографічний контекст і тут промовистий: Софокл був жерцем культу Асклепія [9, с. 257]. Людина, яка за життя здійснювала обряди, а по смерті стала об'єктом культу, знала зсередини те, про що писала.

Трагедія **«Цар Едіп»** Софокла – найдосконаліший у світовій літературі драматургічний опис ритуалу очищення міста. Вихідна ситуація трагедії – чума-прокляття, що лежить на Фівах, де *«все на полях безплідних гине зародком, / худоба гине й діти ненароджені / У матері утробах»* [11, с. 71]. Дельфійський оракул вимагає *«ту скверну, що в землі Фіванській виросла, / прогнати, щоб не стала невигойною»* [11, с. 73]; і вся дія є, по суті, пошуком того, на кого можна перекласти прокляття та чиїм вигнанням місто очиститься. Цар Едіп поєднує в собі два полярні ритуальні статуси архаїчного світу: він одночасно божественний цар, носій сакральної влади, від якого залежить родючість землі, і одночасно цап-відбувайло, якого в історичних Афінах під час Таргелій ритуально проводили містом і виганяли, очищаючи поліс. Трагедія Едіпа – це ритуальне перекидання: найвищий стає найнижчим, кожен крок Едіпа ставатиме кроком жертви до вівтаря.

В **«Антігоні»** ритуал чи не вперше стає предметом трагічного конфлікту. Заборона Креонта ховати Полініка – не лише жорстокість, це зазіхання державного розпорядження на обрядову сферу, підвладну неписаним законам підземних богів. Антігона гине не за політичне переконання, а за жменю пилу, кинуту на тіло брата, – за мінімальний символічний жест поховального обряду. Софокл вибудовує моторошну ритуальну симетрію злочину Креонта: він тримає мертвого над землею (непохований Полінік) і живу під землею (замурована в гробівці Антігона), двічі порушуючи межу між світами. Кара приходить теж ритуальною мовою: віщун Тіресій констатує, що *«всі вівтарі в країні й хатні вогнища / Птахи поосквернили та бездомні пси, / Що трупом Полініковим живилися»* [1, с. 200] і боги не приймають таких жертв – ритуальний канал зв'язку між полісом і богами перерваний. Показово, що Антігона йде до свого гробівця як наречена Ахеронта (*«Не в весільні покої – до вічних осель / Незворотно іде»* [1, с. 195]): Софокл накладає на її смерть обрядовий сценарій весілля, створюючи гібридний ритуал – «весілля зі смертю», у якому вбачається відлуння міфу про Персефону, наречену підземного світу і центральну постать Елевсинських містерій.

Трагедію Софокла **«Едіп у Колоні»** (401 р. до н. е.) без перебільшення можна назвати найбільш містеріальним текстом давньогрецького театру. Сліпий вигнанець приходить у священний гай Евменід (тих самих богинь, культ яких заснував есхілівський фінал) у Колоні, рідному для самого Софокла. Хор детально інструктує Едіпа щодо очисного обряду: воду з джерела, мед без вина, гілки оливи, молитва пошепки, що є своєрідним статутом жерця. Дія відбувається поруч з Елевсіном, і хор прямо оспівує величних богинь Деметру й Персефону та обряди, золотий ключ до яких лежить на устах жерців-Евмолпідів, – рідкісний у трагедії прямий жест у бік містерій із підкресленням їхньої таємності. І сама смерть Едіпа побудована як містеріальне видіння: героя кличе голос бога, він сам, сліпий, без поводиря, впевнено йде до місця свого зникнення, і бачити таїнство дозволено лише одному Тесеєві, який стоїть, затуливши очі, наче перед нестерпним світлом.

Вісник, що розповідає про це, підкреслює: ніхто не знає, як загинув Едіп. Його могила стає таємницею, яку Тесей передаватиме лише спадкоємцям влади, а сам Едіп зі зганьбленого вигнанця перетворюється на героя-охоронця Аттики, об'єкт культу. Знову ван-геннепівська тріада тут доведена до трансцендентного завершення: сепарація (вигнання з Фів), десятиліття лімінального поневіряння і реінтеграція вже не в людську спільноту, а в сакральний вимір. Трагедія закінчується не катастрофою, а втаємниченням, не плачем, а його забороною, бо ж ці події є благодатними. Смерть як блаженне таїнство – це і є центральна обітниця Елевсіна, перекладена мовою театру.

Евріпід увійшов в історію як той, хто замикає «тріаду визначних трагічних поетів Еллади» [9, с. 290], трагік доби софістів, – і саме тому його стосунки з ритуалом найскладніші. У його театрі ритуал не зникає, а, навпаки, культового матеріалу в Евріпіда чи не найбільше: жертвопринесення, зокрема людські, складають сюжетну основу цілої групи трагедій («Іфігенія в Авліді», «Іфігенія в Тавриді», «Гекаба», «Геракліди», «Фінікіянки»), а фінали багатьох п'єс завершуються заснуванням реального культу, яке з машини проголошує бог. Але статус ритуалу принципово змінюється: він розщеплюється на форму і зміст, які зчіплює евріпідівська іронія.

Схема людського жертвопринесення – центральний ритуальний патерн Евріпіда. У нього вона постає як культова необхідність і як людське вбивство. В трагедії **«Іфігенія в Авліді»** дівчину кличуть до Авліди під приводом весілля з Ахіллом – і знову виникає трагічний гібрид «весілля-жертвопринесення»: вівтар замість шлюбного ложа. Але Евріпід робить крок, неможливий ні для Есхіла, ні для Софокла: його Іфігенія в останній момент сама обирає жертву (*«...Треба жертви – рада я / змити кров'ю власною / Знак лихий пророцтва!»* [5, с. 335]), перетворюючи ритуальне заклання на акт волі. Фінальна заміна дівчини ланню на вівтарі (деталь, що відсилає до реальної культової легенди Артеміди) залишає гірке питання, чи було це чудо, чи втішна вигадка вісника. У трагедії **«Іфігенія в Тавриді»** Евріпід будує сюжет уже цілком навколо культової проблеми: Іфігенія – жриця таврійської Артеміди, якій приносять у жертву чужинців, і мало не заколює власного брата Ореста. Трагедія завершується відтворенням двох реальних давньогрецьких культів – Артеміди Тавропполос у Галах, де під час свята жрець символічно надрізає чоловікові горло на згадку про скасовану людську жертву, та Артеміди Бравронської, якій присвячують одяг померлих породіль. Евріпід, таким чином, показує сам механізм культурної трансформації [5, с. 387]: криваве архаїчне жертвопринесення перетворюється на символічний обряд, ритуал постає не вічним, а історичним – таким, що має походження і, отже, може бути змінений. Це вже погляд не жерця, а антрополога.

Найглибший погляд Евріпіда на ритуал і містерію відстежуємо у **«Вакханках»** (405 р. до н. е.), єдиній збереженій трагедії, де Діоніс, бог самого театру, є протагоністом. Парадоксальним чином найбільш «діонісійська» трагедія написана найбільш скептичним із трагіків. У «Вакханках» на сцену виведено весь комплекс діонісійської обрядовості: священна громада, нічні гуляння, особливий одяг, екстатичні танці та два кульмінаційні обряди (розривання живої істоти та поїдання сирого м'яса), у яких вакханки досягають злиття з богом. Покарання Пентея відтворює структуру діонісійського містеріального втаємничення, але в моторошно перевернутому вигляді: цар, що заборонив культ, проходить усі стадії ініціації (опір божеству, полон, приниження, переодягання в жіночий одяг менади, виведення за межі міста, підняття на ялицю). Однак замість містичного відродження його чекає розривання на шматки рідною матір'ю Агавою, яка в екстазі бачить у ньому левеня (*«Голову ж нещасного / Агава, власноручно відірвавши з пліч, / На тирс наткнула: їй здалось – що лев'яча»* [5, с. 424]). Ініціація, пройдена без віри, обертається на жертвопринесення, де втаємничуваний стає жертвою. Пентей гине так, як у діонісійському обряді гине цап або теля.

«Вакханки» – вершина трагічної рефлексії над самою природою сакрального. Евріпід не дає відповіді, ким є Діоніс: живою реальністю божественного чи жорстокою силою масового екстазу. Обидва прочитання створюють простір, у якому тогочасне давньогрецьке суспільство дивиться на власні культи і питає, що вони таке. Показово, що хор співає слова, які звучать як формула містеріального блаженства: *«Щасен, хто щиросердно / Повнить обряд священний, / Хто без огріху живе / Й серце втішити спішить / Серед гір, очисними / Зазиваннями Вакха»* [5, с. 392-393]. Театр цитує містерію, вкладаючи її в уста хору, що славить бога, який щойно знищив царський дім Фів. Містеріальна обітниця блаженства і трагічна реальність страждання поставлені поруч без примирення.

Висновки. Отже, містерія і ритуал у трагедіях Есхіла, Софокла та Евріпіда – не археологічний пережиток і не прикраса, а сюжетотвірна

структура: вони визначають архітектоніку конфліктів, логіку образів, семантику фіналів і саму прагматику жанру, що народився всередині діонісійського культу й ніколи не розривав із ним внутрішнього зв'язку. Водночас статус ритуалу в трьох драматургів різний, і ця різниця має характер послідовної еволюції. В Есхіла ритуал є дією: обряди на сцені справді працюють, а трагедія завершується заснуванням культу і святковою процесією (ритуал-космос). У Софокла ритуал є долею: герой не здійснює обряд, а сам стає ним – жертвою, героєм культу (ритуал-таїнство). В Евріпіда ритуал є питанням: форма відділена від змісту, жертва показана як убивство, ініціація постає катастрофою; сакральне автором не заперечується, але поставлене перед судом людяності (ритуал-проблема). Звідси формула еволюції давньогрецької трагедії: від ритуалу, який трагедія здійснює, через ритуал, який вона являє, – до ритуалу, який вона допитує. Єдність трьох трагіків виявляється у спільних патернах зіпсованої жертви, лімінального героя і знання через страждання, відмінність – у статусі ритуалу в художньому світі кожного. Трагедія V століття до н. е. винесла сакральні механізми – жертву, очищення, утаємничення – на публічну сцену й тим самим зробила їх видимими та мислимими, не зруйнувавши їхньої дієвості. У цьому сенсі вона справді була «публічною містерією» афінського поліса, а формула Есхіла «страждання вчить» лишається найкоротшим визначенням і містерії, і ритуалу, і самої трагедії – жанру, що перетворив обрядове проходження через смерть на шлях людського самопізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антична література. Греція. Рим. Хрестоматія / упоряд. Т. Михед, Ю. Якубіна. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 952 с.

2. Арістотель. Поетика / пер. із даньогрец. Б. Тена. Харків: Фоліо, 2018. 160 с.

3. Арістотель. Нікомахова етика / пер. із давньогрец. В. Ставнюка. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.

4. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 591 с.

5. Евріпід. Трагедії / пер. із давньогрец. А. Содомори та Б. Тена. Київ : Основи, 1993. 448 с.

6. Есхіл. Трагедії / пер. із давньогрец. А. Содомори та Б. Тена. Київ : Дніпро, 1990. 318 с.

7. Лютий Т. «Народження трагедії» Ніцше: контексти, ідеї, впливи. *Наукові записки. Філософія та релігієзнавство.* 2013. Т. 141. С. 51-60.

8. Наумовська О. Інваріантна структура обрядів переходу міжсвіття в науковому осягненні Арнольда ван Геннепа. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика.* 2022. Вип. 1. С. 51-54.

9. Пащенко В., Пащенко Н. Антична література : підручник. Київ : Либідь, 2001. 718 с.

10. Словник античної міфології / укл. І. Козовик, О. Пономарів, вст. ст. А. Білецького. Київ : Наукова думка, 1989. 240 с.

11. Софокл. Трагедії / пер. із давньогрец. А. Содомори та Б. Тена. Київ : Дніпро, 1989. 303 с.

12. Burkert W. Greek Tragedy and Sacrificial Ritual. *Greek, Roman and Byzantine Studies.* 1966. Vol. 7, No. 2. P. 87-121.

13. Burkert W. Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth. Berkeley : University of California Press, 1983. 334 p.

14. Frazer J. The Golden Bough : A Study in Magic and Religion. Abridged ed. London : Macmillan, 1922. 756 p.

15. Harrison J. Themis : A Study of the Social Origins of Greek Religion. Cambridge : Cambridge University Press, 1912. 559 p.

16. Seaford R. Reciprocity and Ritual : Homer and Tragedy in the Developing City-State. Oxford : Clarendon Press, 1994. 471 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 07.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 9
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2'06-34-93.09:741.5](092):373.3/.5.016:811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.47

ФЕНОМЕН КОМІКСІВ АНАТОЛІЯ ВАСИЛЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЧИТАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЖУРНАЛУ «СОНЯШНИК»)

THE PHENOMENON OF COMICS ANATOLIY VASYLENKO AT UKRAINIAN LANGUAGE AND READING LESSONS (BASED ON MATERIALS FROM THE MAGAZINE "SONYASHNYK")

Барабаш С.М.,
orcid.org/0000-0002-9405-0839
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Бурко О.В.,
orcid.org/0000-0001-5843-4686
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки, психології та філології
Приватного вищого навчального закладу «Український гуманітарний інститут»

У статті зосереджено увагу на феномені коміксів Анатолія Василенка на уроках української мови і читання (за матеріалами журналу «Соняшник»).

Пошанування героїв російсько-української війни засобами літератури, культури є дієвим чинником меморіалізації, що сприяє збереженню історичної пам'яті, фіксації військових злочинів та формуванню ментально здорового суспільства. Так, у фонді Бібліотеки імені Гната Юри м. Києва є книги з особистої колекції загиблого у бою Костянтина Рослова (Вояка Schweik) – захисника України, відданого шанувальника аніме. Із першого дня повномасштабного вторгнення він боронив рідну землю, але, взявши зброю до рук, не полишав перекладати аніме.

Фіксуючи зацікавлення мальописами, розвитком світової та української культури, нами по-новому висвітлено творчість вітчизняного коміксороба, яскравого представника дев'ятого мистецтва – Анатолія Петровича Василенка (7 листопада 1938 р. – 8 червня 2022 р.).

Автори підручників НУШ використовують на уроках комікси. Так, Олена та Андрій Іщенки в «Українській мові та читанні» (2020) звернулися до мальопису Анатолія Василенка «На току». Вони подали біографічну довідку про знаменитого художника, назвавши його «батьком українського коміксу»; сформували тлумачний словничок до тексту (тік, комора). Їхній творчий підхід виявився ще й у тому, що запропонували розглядати комікс частинами з послідовними відповідями на запитання.

Мальописи Анатолія Василенка на заняттях з української мови і читання сприяють вихованню сьогочасного покоління, збереженню культурної спадщини та формуванню національної свідомості. У процесі навчання цей жанр є не лише розважальним елементом, але й засобом освіти. Вивчення історії коміксів, розуміння закладених у них сенсів сприяє розвитку критичного мислення, розумінню історичних процесів, морально-етичних засад. Комікси – це своєрідний медіаформат, який тісно взаємодіє з культурними, соціальними та політичними процесами в країні.

Ключові слова: Костянтин Рослов (Вояка Schweik), Анатолій Василенко, Леся Воронина, комікс, аніме, манга, дитячий журнал «Соняшник», уроки української мови і читання.

The article focuses on the phenomenon of Anatoly Vasylenko's comics in Ukrainian language and reading lessons (based on materials from the magazine "Sunflower").

Honoring the heroes of the Russian-Ukrainian war through literature and culture is an effective factor in memorialization, which contributes to the preservation of historical memory, the recording of war crimes and the formation of a mentally healthy society. Thus, the collection of the Ignat Yury Library in Kyiv contains books from the personal collection of Konstantin Roslov (Soldier Schweik), who died in battle – a defender of Ukraine, a devoted fan of anime. From the first day of the full-scale invasion, he defended his native land, but taking up arms, he did not stop translating anime.

By capturing interest in cartoons, the development of world and Ukrainian culture, we have shed new light on the work of the domestic comic artist, a bright representative of the ninth art – Anatoliy Petrovych Vasylenko (November 7, 1938 – June 8, 2022).

The authors of the textbooks of the National School of Arts use comics in their lessons. Thus, Olena and Andriy Ishchenko in "Ukrainian Language and Reading" (2020) turned to Anatoliy Vasylenko's cartoon "At the Threshing Floor".

They provided a biographical note about the famous artist, calling him the “father of Ukrainian comics”; they formed an explanatory dictionary for the text (tick, barn). Their creative approach was also manifested in the fact that they suggested considering the comic in parts with sequential answers to questions.

Anatoliy Vasylenko's drawings in Ukrainian language and reading classes contribute to the upbringing of the younger generation, the preservation of cultural heritage and the formation of national consciousness. In the learning process, this genre is not only an entertainment element, but also a means of education. Studying the history of comics, understanding the meanings embedded in them, contributes to the development of critical thinking, understanding historical processes, moral and ethical principles. Comics are a unique media format that closely interacts with cultural, social and political processes in the country.

Key words: Konstantin Roslov (Warrior Schweik), Anatoly Vasylenko, Lesya Voronina, comics, anime, manga, children's magazine "Sunflower", Ukrainian language lessons and reading.

Постановка проблеми. Пошанування героїв російсько-української війни засобами літератури, культури є дієвим чинником меморіалізації, що сприяє збереженню історичної пам’яті, фіксації військових злочинів та формуванню ментально здорового суспільства. Завдяки культурним ініціативам фіксуються імена полеглих, пам’ять формує нове ментально здорове покоління, яке цікавиться книгою, творчістю, історією. Так, у фонді Бібліотеки імені Гната Юри м. Києва є книги з особистої колекції загиблого у бою Костянтина Рослова (Вояка Schweik) – захисника України, відданого шанувальника аніме. Із першого дня повномасштабного вторгнення він боронив рідну землю, але, взявши зброю до рук, не полишав перекладати аніме, з якими можна ознайомитися на AniTube [1]. Після загибелі сина його мати передала у книгозбірню колекцію улюблених аніме своєї дитини, нашого воїна. На знак поваги та пошанування побратими Вояка Schweik продовжують поповнювати колекцію книг аніме. Бібліотекарі свідчать про значний інтерес юних читачів до цього жанру. «Манга – це не просто комікси. Вона включає в себе широкий спектр тем: від наукової фантастики до повсякденного життя, від романтичних історій до бойовиків. Манга часто служить основою для аніме, що дозволяє їй охопити більшу аудиторію. Аніме та манга – це два відомі формати творчості, що виникли в Японії, але вони мають свої відповідності в інших культурах. Зокрема, американські комікси можуть бути порівняні з мангою, адже обидва представляють собою графічні романи, присвячені широкому спектру жанрів і тем. Від супергеройських пригод до інтригуючих кримінальних розповідей. Комікси, подібно до манги, пропонують читачам різноманітність історій і стилів малюнка. Однак, вони відрізняються по своїй візуальній естетиці та конвенціях поведінки персонажів» [2]. Фіксуючи зацікавлення мальописами, розвитком світової та української культури, маємо на меті по-новому висвітлити творчість вітчизняного коміксороба, яскравого представника дев’ятого мистецтва – Анатолія Петровича Василенка (7 листопада 1938 р. – 8 червня 2022 р.).

У березні 1964 р. вийшла стаття Клода Бейлі «Чи є мальописи мистецтвом?» (La bande dessinée est-elle un art?), і саме від неї бере початок називання коміксів дев’ятим мистецтвом [3]. Творче напрацювання мальописця Василенка вважаємо недостатньо вивченим і осмисленим, нині його роботи вимагають нового прочитання та дослідження, адже, як зазначено в електронному виданні «Українські мальописці»: «Творчість Анатолія Петровича – це наче документальне кіно українського народу з його гумором, страхами, забобонами та радощами, де підписи до малюнків є не костурами, як у деяких інших художників, а органічною складовою художнього всесвіту» [4].

Постановка завдання. Актуальним вважаємо дослідження напрацювання Анатолія Василенка як знакового явища в українській культурі, зокрема через типізацію казкових персонажів у коміксах митця на матеріалах дитячого журналу «Соняшник», який видавався із 1991 р. до 2007 р. У виданні публікувалися цікаві головоломки для юних читачів, завдання з англійської мови, вірші українських письменників, комікси, інтерв’ю з сучасними українськими митцями. Головною редакторкою була письменниця та журналістка Леся Воронина.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети нами були застосовані базові наукові методи, зокрема вдумливе сучасне прочитання, осмислення, аналіз коміксів Анатолія Василенка; діалектичний і соціально комунікаційний підходи сприяли дослідженню явища у розмаїтті його зв’язків і впливів з огляду на соціальне призначення; історичний метод дослідження обумовив розгляд коміксів митця в історико-соціальному та культурному контекстах; історико-хронологічний метод висвітлив процес становлення і розвитку мальописів митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комікси як самостійний жанр виникли в період між Першою та Другою світовими війнами при-

близно одночасно в Європі (Бельгія, Франція) та США. Ю. Ковалів зазначає: «Цей візуально-словесний жанр маскульту з виразними ознаками інтерсеміотики був започаткований у 1892 у недільних випусках газети "Ігземінер" (Сан-Франциско), швидко поширився в американській гумористичній періодиці <…>. У 1908 художник Г. К. Фішер у серії "Матт і Джозефф" поєднав три визначальні компоненти жанру (головний персонаж, виклад історії в картинках із продовженням, текст), надавши їй форми газетної шпальти. З 20-х ХХ ст. К. називають ілюстровану книжку для пересічного читача, сюжети якої розбудовуються за однією з поширених тем (шпигунство, вестерн, "зоряні війни", пригоди суперменів, фантастика, фентезі, кримінальні історії, секс, садизм тощо), хоч іноді використовувалися мотиви та образи світової літератури <…>. К. притаманні жорстокість <…>, здебільшого примітивне трактування художніх явищ, схематизація їх, а також чітке розмежування добра і зла, ідеалізованих героїв та невиправних злочинців)» [5, с. 508]. Журналісти застосовували жанр коміксу для актуальних коментарів. Їм вдавалося привертати увагу читачів газет та журналів до серйозної інформації. Комікс – ланцюг статичних зображень, які об'єднані загальним сюжетом. Усередині зображень зазвичай розташований текст, який їх пояснює, а діалоги передаються за допомогою спеціальних хмар або бульбашок. Комікси читають, тобто сприймають зображення по черзі, зліва направо, зверху донизу в американських та європейських традиціях. При цьому мозок читача перекидає логічні зв'язки між малюнками приблизно так само, як між сценами в кіно. Причому дітям створення таких зв'язків удається без зусиль. Кадри коміксу – це логічна суміш різноманітних жанрів образотворчого мистецтва – пейзаж, портрет, натюрморт. Василенко зізнався в інтерв'ю Олегові Смалю, що «означення "комікс" у радянські часи було заборонене» [6, с. 12]. Антоніна Мовчун та Леся Мовчун витлумачили значення терміна у виданні «Літературні секрети : Словник-довідник літературознавчих термінів школяра» (2012): «Назва комікс прийшла з англійської мови, мала первісне значення смішний, комічний. Комікси цікаво читати, бо належать вони до графічно-оповідного жанру. Це серія малюнків із короткими текстами, які разом утворюють цікаву розповідь. Отже, над коміксом працюють два автори – письменник і художник. Читання коміксу – ніби мандрівка фільмом: голоси героїв, читаючи, чуєш, а дії бачиш на малюнках» [7, с. 152–153]. Авторки рекомендують звертатися до видання «Соняшник», на сторінках якого надруковано багато творів цього жанру.

Письменниця Леся Воронина вподовж 1991–2007 рр. працювала у журналі для дітей «Соняшник», редагувала його, прагнула пробудити бажання в школярів читати. Щоб зацікавити юнь, вона під псевдонімом Гаврило Ґава створила понад 100 сюжетів коміксів. В інтерв'ю Олександрові Гаврошу мисткиня розповідала історію появи мальописів у її творчості: «Свого часу, коли я працювала в "Соняшнику", мені багато чого доводилося робити самій. Так, коли я не могла знайти цікавих коміксів, то сідала й писала сценарії тих коміксів сама. Щоправда, не під своїм іменем, а під псевдонімом Гаврило Ґава. А в коміксах, як відомо, весь час має бути динамічна дія, рух, постійно мають змінюватися картинки. Мабуть, це мені дуже багато дало» [8, с. 9].

Виклад основного матеріалу. Анатолій Петрович Василенко народився на Полтавщині у с. Нижня Ланна Карлівського району. Навчався у Миргородському керамічному училищі та Київському училищі прикладних мистецтв. «Ще змалку створював карикатури та скетчі. Першою карикатурою художника було зображення двоюрідного брата. Натомість улюбленою темою малюнків Василенка завжди були кицьки, тому й прізвисько він собі заробив відповідне – "Котячий Художник"» [4]. Як графік, карикатурист, мальописець працював у журналах «Перець», «Соняшник», газеті «Сільські вісті» тощо. Оформив близько 100 книжок. Творчі напрацювання Анатолія Василенка є хронографом часу, адже, як сам згадував: «На заводі я малював пригоди, що спостерігав щодня: крадіжки цукру, втечі від охоронців, випивання в генделику після робочого дня» [4]. Бібліографія робіт митця свідчить про широке коло інтересів до суспільного життя, явищ, які в ньому відбуваються, моральних хвороб радянської доби, та світу дитини, її розвитку, формуванню етичних засад, які будуть мати проєкцію у доросле життя: «Виступає Коля Парабола» (співавтор С. Герасімчук) (1964), «Дивовижні пригоди Олівця та Незнайки на острові казкових скарбів» (1966), «Житіє святих і нечестивих» (співавтор С. Герасімчук) (1968), «У гонитву за роботами» (1969), «Виправлена відмітка» (1969), «Пригоди залізного коня» (1970), «Пригоди Тимка-звіролова» (1970), «Добрий робот» (1971), «Петрик у Космосі» (1971), «Пригоди Перченяти» (1972), «Летимо до Арктики!» (1975), «Пригода, повна несподіванок» (1977), «Таємниця одного чудовиська» (1979), «Патруль» (1979), «Мандрівка в долину

Алфея» (1980), «Пригоди кота Чорнолапенка» (1983), «Веселим олівцем» (1988), «Країна чарівників» (1990), «Пригоди лиса Микити» (1991), «Детективи з 5-го "А"» (1992), «Земля скарбів» (співавтор Ю. Ярмиш) (1992), «Космічні пірати» (1992), «Планета казок» (1992), «Тут був Вася» (2012), «Антологія української карикатури. Частина друга: Анатолій Василенко» (2020) тощо.

Упродовж 1991–2006 рр. народний художник України Анатолій Василенко створював комікси для журналу «Соняшник» [9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. Андрій Малюк, який ще у шкільні роки познайомився з його мальописами, виокремив рису, притаманну лише цьому митцеві: «Покажи його малюнки іноземцю, і він про нас більше довідається, ніж товстелезні трактати про національний менталітет читав би» [20, с. 6]. Борис Поліщук писав: «Має талант од Бога. Побачив свого часу Всевишній, як у Нижній Ланні Карлівського району на Полтавщині хлопченя розмальовує цвяхом та крейдою ворота, тини й хліви, і відкрив перед ним широку дорогу» [21, с. 4]. До розвитку таланту долучився й батько. Він повернувся з Другої світової війни з командирською польовою сумкою, у якій були спеціальна кишенька-патронташ для олівців. У ній хлопець знайшов огризки олівців, які вдалося виколупати. Оскільки паперу не було, то малював на полях тодішніх газет. Масляні фарби йому подарували, коли був шестикласником. У школі іноді зникав із уроків, так що ніхто не міг знайти. Тимчасом його забирав військкомат малювати карти районів.

Олег Смаль поділився спогадом про майстерню митця, що нагадує:

«Ноїв ковчег – зображеннями котів, песиків, пташок, риб завішані всі стіни» [6, с. 12]. Відтак у назвах коміксів маємо зооніми: «Пригоди лиса Микити» (1991), «Неймовірні котячі історії, або просто … КОТО-ВАСІЯ!!!» (2004), «Найстрашніший хижак куцохвостий!!!» (2004), «Мисливські оповідки або страшні історії про хижого зайця» (2005), «Поради мисливцям, як упіймати вовка» (2005). Він малював очеретиною, умоченою в туш, колоритних котів і песиків із казок Анатолія Костецького. Надихнули митця на створення котячої серії його власні чорні коти Фросик та Шурка. У 2002 р. трапилася цікава пригода з малюнками котів: видавництво «Дніпро» випустило календарі з малюнками котів. Згодом знайомі художника побачили їх на набережній – твори повирізали з календарів, уставили в рамочки й продавали, як картини.

Інтерес до мальописів формується нині в учнів початкової школи. Так, чинною Типовою освітньою програмою для 1–4 класів закладів середньої освіти, розробленою під керівництвом Олександри Савченко [22], передбачено, що відповідно до змістової лінії «Читаємо» другокласник «добирає для читання дитячі книжки на відповідну тему: … фантастика…та ін.» [22, с. 14], а відповідно до змістової лінії «Досліджуємо медіа» «висловлює свої думки і почуття з приводу прослуханих/переглянутих медіапродуктів (коміксів…)» [22, с. 15].

Сьогочасною Типовою освітньою програмою для 1–4 класів закладів середньої освіти, розробленою під керівництвом Романа Шияна, визначено, що відповідно до змістової лінії «Читаємо» учень / учениця «… може експериментувати з текстом (змінює кінцівку, місце подій);… фантазує на основі прочитаного: придумує іншу кінцівку твору, змінює місце подій, додає нових персонажів» [22, с. 8]. Очікувані результати для третьокласників та четвертокласників такі: «створює прості візуальні медіапродукти (комікс тощо) самостійно та в групі, ураховує мету й аудиторію» [22, с. 13].

Вітчизняні автори підручників НУШ використовують комікси як навчальний матеріал. Олена та Андрій Іщенки в «Українській мові та читанні» (2020) звернулися до мальопису Анатолія Василенка «На току». Вони подали біографічну довідку про знаменитого художника, назвавши його «батьком українського коміксу» [23, с. 25]; сформували тлумачний словничок до тексту (тік, комора). Їхній творчий підхід виявився ще й у тому, що запропонували розглядати комікс частинами з послідовними відповідями на запитання: «1) Чому Чорнолапенко вирішив сховатися на току? Знайдіть іменники-антоніми в репліці кота Чорнолапенка. 2) Що трапилося, поки кіт спав? 3) Що, вашу думку, може статися далі? 4) Що вразило кота? 5) Що зробив Чорнолапенко? 6) Як вдалося здолати пацюка? Пригадайте: іменники-назви істот відповідають на питання хто?, а назви неістот – на питання що? 7) Запишіть кінцівку історії» [23, с. 25–26].

Ганна Остапенко ввела для другокласників рубрики «Читаю комікси» та «Створюю текст за коміксом» до «Української мови та читання» (2025). Авторка підручника дібрала низку запитань: «1) Прочитай комікс "Я допомагаю, перемогу наближаю". Чому хлопчик сумував? 2) Як він міг долучитися до доброї справи? 3) Розкажи, як ти допомагаєш дорослим або що б ти міг/могла робити для України? 4) Запам'ятай, як пишеться слово "захисники". Запиши з ним речення» [24, с. 116–117]. Авторка підручника запропо-

нувала школярам 2 класу порівняти, як передають одну й ту саму інформацію текст-розповідь та комікс, зробити висновок, яка форма подання інформації вплинула більше, чи можна перетворити на комікси всі повідомлення [24, с. 116–117].

Інна Большакова та Марина Пристінська ввели розділ «Комікс» до підручника для 3 класу «Українська мова та читання» (2020) [25]. Авторки сформували креативне завдання: «1) Уяви, що на нашу планету приземлилися інопланетяни. Як вони розмовляють? Утвори пари слів землян та інопланетян: Привіт! – Крібубу! Фу! Які зі слів інопланетян є вигуками в українській мові? Придумай і намалюй комікс про зустріч землян та інопланетян. Запиши діалоги між ними» [25, с. 85].

Педагогиня Наталія Яценко вважає комікси «гарним засобом розвитку творчого мислення учнів і мовлення» [26, с. 6]. Вона стверджує, що «комікси – це синтетичний вид мистецтва, сучасне медіа, яке поєднує в собі книжну графіку, кінематограф і літературу» [26, с. 4], розглядає їх як інноваційний метод навчання. У своїй роботі вона використовувала чорно-білі комікси, до яких учні придумували діалоги відповідно до зображуваної ситуації. Школярі виконували роботи самостійно. Наприкінці уроку вчителька вивішувала комікси на дошку, щоб обрати кращі роботи. Вподовж 7 днів комікси висіли на допоміжній дошці, щоб школярі інших класів могли поставити свої вподобайки. Наступного тижня працювали над іншим коміксом.

Педагогиня сформувала навчальні можливості коміксів:

– розповісти складну історію декількома зображеннями;

– забезпечити коментарем будь-який малюнок на різну тематику;

– використовувати символи, які легко ідентифікуються всіма учнями;

– на сценках коміксу, його малюнках можна моделювати культуру спілкування, життєві ситуації;

– прокоментувати та проілюструвати актуальні питання життя (підліткові, сімейні стосунки, толерантність тощо) в ігровій формі.

Пані Яценко напрацювала низку прийомів використання коміксів. Серед них «Розкажи історію», алгоритм виконання якого складається з таких етапів: нарізати світлини або малюнки з певним сюжетом, утворити «кадри». Учні отримують завдання повторно за цими малюнками розповісти власні історії; видалити останній малюнок «мультфільму», історії й дати завдання придумати фінал, тобто домалювати кадр. У кінці проголосувати за кращий фінал груп; дати учням готові комікси, але з порожніми «хмарками» для слів. За малюнками, за логікою подій придумати діалоги. Історії навіть за однаковими малюнками можуть бути різними.

Її прийом «Створити комікс» передбачає чотири підходи: 1) скорочення тексту коміксів до одного речення з подальшим аналізом змін у змісті коміксів; 2) роздачу учням готових коміксів із заповненою історією, але з деякими порожніми «хмарками», які школярі можуть заповнити. Наприкінці порівняти та оцінити творчість роботи груп; 3) видалення «баблів» із готових коміксів, на їх місці учні повинні придумати власні історії, діалоги, монолог за малюнками; 4) роздачу групам різних малюнків одного сюжету з проханням заповнити діалогами певну частину сюжету на власний розсуд, потім поєднати роботу, прочитати повністю комікс. Молодшим учням подобається розфарбовувати комікси, можна дати їм таку можливість наприкінці роботи.

Учителька пропонує створювати комікс-характер шляхом обрання популярного для їхнього віку персонажа твору, який читають. Бесіда із учнями може відбуватися за таким планом:

1. Що робить цей персонаж особливим?
2. Що можуть робити ці персонажі в коміксі?
3. Які в них недоліки?
4. На що, на кого персонажі схожі?
5. Які в них інтереси та амбіції?

Після цього завдання доцільно запропонувати кожній групі обрати улюблений персонаж та спроєктувати простий ситуаційний діалог, який буде типовим для цього персонажа.

Висновки. Отже, комікс як феномен з'явився в українській сфері читання завдяки вітчизняним письменникам Анатолієві Василенку, Лесі Вороніній та іншим. Цей графічно-оповідний жанр сприяє розвитку читацької грамотності, уяви, мовлення та креативного мислення учнів початкової школи. Його використання відповідає принципам Нової української школи, зокрема дитиноцентризму, інтегрованого навчання та формування позитивної мотивації до пізнання.

Цей жанр має свою історію та особливості реалізації, зокрема, існує можливість проведення інтегративного заняття, що об'єднує літературу, мистецтвознавство, образотворче мистецтво, культуру, історію. Комікси є джерелом фіксації життя в моменті, збереження історичної, емоційної палітри почуттів. Сучасні митці, дотичні до цього жанру, нині відстоюють Україну, її право на вільне існування.

Таким чином, комікси Анатолія Василенка на заняттях з української мови і читання сприяють вихованню сьогочасного покоління, збереженню культурної спадщини та формуванню національної свідомості. У процесі навчання цей жанр є не лише розважальним елементом, але й засобом освіти. Вивчення історії коміксів, розуміння закладених у них сенсів, сприяє розвитку критичного мислення, осмисленню історичних процесів, морально-етичних засад. Комікси – це своєрідний медіаформат, який тісно взаємодіє із культурними, соціальними та політичними процесами в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. AniTube – аніме онлайн українською : веб-сайт. URL: https://anitube.in.ua/ (дата звернення: 04.05.2026).

2. Що таке аніме та манга? З чим їх можна порівняти? *Приватний підприємець* : веб-сайт. URL: https://chp.com.ua/kultura-i-iskusstvo/item/85361-shcho-take-anime-ta-manga-z-chim-jikh-mozhna-porivnyati (дата звернення: 24.04.2026).

3. Lana. Чому комікси називають дев'ятим мистецтвом і до чого тут Геґель : веб-сайт. URL: https://svitlana.in.net/chomu-komiksy-nazyvayut-dev-yatym-mystetstvom-i-do-chogo-tut-gegel/ (дата звернення: 04.05.2026).

4. Українські мальописці. Частина 2 : Анатолій Василенко : веб-сайт. URL: https://uageek.space/um-anatoliy-vasylenko/ (дата звернення: 10.05.2026).

5. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

6. Смаль О. Веселий Василенко. *Дзеркало тижня*. 2004. 10 січня. С. 12.

7. Мовчун А., Мовчун Л. Літературні секрети : словник-довідник літературознавчих термінів школяра. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 224 с.

8. Гаврош О. Леся Воронина : Мрію, щоб усі крокодили раптом полетіли у космос : відома дитяча письменниця розповіла «УМ» про казкових чудовиськ «міщан», уроки карате та досвід написання коміксів. *Україна молода*. 2009. 8 квітня. С. 8–9.

9. Василенко А. Пригоди лиса Микити. *Соняшник*. 1991. № 1. С. 5.

10. Василенко А. Школа чарівників. *Соняшник*. 2003. № 5. С. 7.

11. Василенко А. Пригоди домовичка Гуп-Гупика. *Соняшник*. 2003. № 10. С. 16.

12. Василенко А. Без назви. *Соняшник*. 2004. № 10. С. 16.

13. Василенко А. Неймовірні котячі історії, або просто … КОТО-ВАСІЯ!!! *Соняшник*. 2004. № 11. С. 8.

14. Василенко А. Найстрашніший хижак куцохвостий!!! За двома зайцями. *Соняшник*. 2004. № 12. С. 15.

15. Василенко А. Снігове частування. *Соняшник*. 2005. № 1. С. 12.

16. Василенко А. Мисливські оповідки або страшні історії про хижого зайця. *Соняшник*. 2005. № 2. С. 16.

17. Василенко А. Хто кого? *Соняшник*. 2005. № 6. С. 16.

18. Василенко А. Поради мисливцям, як упіймати вовка. *Соняшник.* 2005. № 11. С. 16.

19. Василенко А. Без назви. *Соняшник*. 2006. № 1. С. 15.

20. Малюк А. Феномен Василенка. *Сільські вісті*. 2005. 10 серпня. С. 6.

21. Поліщук Б. Василенко домалювався! *Сільські вісті*. 2005. 3 червня. С. 4.

22. Типова освітня програма для 1–4 класів закладів середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv? (дата звернення: 05.04.2026).

23. Іщенко О., Іщенко А. Українська мова та читання : підручник для 3 кл. закл. загал. серед. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. Київ : Літера ЛТД, 2020. 112 с.

24. Остапенко Г. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закл. загал. серед. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. Київ : Світич, 2025. 128 с.

25. Большакова І., Пристінська М. Українська мова та читання : підручник для 3 класу закл. загал. серед. освіти : у 2-х ч. Ч. 2. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 112 с.

26. Яценко Н. Скетчноутинг і комікси на уроках української мови та літератури. Візуалізація ідей. *Вивчаємо українську мову та літературу.* 2018. № 12. С. 2–6.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821. 161. 2– 32. 09 (498) Корсюк
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.48

ЛЮДСЬКА ДУША В ХУДОЖНІЙ ОПТИЦІ МИКОЛИ КОРСЮКА-ПРОЗАЇКА

THE HUMAN SOUL THROUGH THE ARTISTIC LENS OF MYKOLA KORSYUK AS A PROSE WRITER

Барчан В.В.,
orcid.org/0000-0001-9054-6370
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Ужгородського університету

Актуальність представленої студії зумовлена недостатньою увагою дослідників до прози Миколи Корсюка, необхідністю доповнити літературознавчий дискурс аналізом конкретних творів, які репрезентують автора як глибокого обсерватора людської душі, здатного мистецьки змоделювати психологічний стан самотньої людини. Важливим вважаємо також уведення в національний літературний простір творчого доробку українських письменників зарубіжжя, зокрема представників українського письменства Румунії. М. Корсюк – представник українського письменства Румунії, поет, прозаїк, публіцист, редактор, видавець, представник нової хвилі митців 70–80-х рр. ХХ ст. Цей період пов'язаний із переосмисленням ролі й функцій літератури, зміною ідейно-тематичних, жанрових та стильових домінант. Водночас посилюється увага письменників до внутрішнього світу людини, її духовного досвіду, морального вибору та психологічних станів. М. Корсюк, як і його побратими по перу І. Ковач, К. Ірод, М. Трайста та ін., співзвучний із літераторами України в поглядах на людину, у розумінні її як неповторної особистості. Його художня проза засвідчує прагнення осмислити людину в складних життєвих обставинах, акцентуючи на суперечностях її внутрішнього світу. У збірках оповідань «Роздоріжжя» (1973), «Сюжет для новели» (1977), «Чужий біль» (1985), «Ні бог, ні люди» (2008) белетрист демонструє поглиблений інтерес до таємниць людської душі, філософського осмислення буття людини. У центрі авторської уваги опиняються також проблеми морального вибору, відчуження, втрати, пам'яті та духовної ізоляції особистості. Особливого значення набуває художнє дослідження самотності як складного психологічного й екзистенційного феномена, що виявляється через порушення соціальних зв'язків, внутрішню відчуженість і переживання втрати. Мета дослідження передбачає аналіз художньої реалізації автором проблеми самотності на прикладі оповідань «Серпнева гроза» та «Поєдинок» зі збірки «Ні Бог, ні люди». Простежено увагу автора до психології самотніх людей похилого віку, визначено специфіку моделювання типу їхньої поведінки за умови соціального та внутрішньоособистісного вияву самотності. З'ясовано взаємозв'язок між зовнішніми життєвими обставинами персонажів та їхніми внутрішніми переживаннями, а також способи художнього увиразнення психології самотності. Актуалізація екзистенційних проблем відчуження, вибору, втрати, пам'яті, межової ситуації – характерні при осмисленні автором психології самотності.

Ключові слова: Микола Корсюк, українська література Румунії, коротка проза, самотність, людська душа.

The relevance of this study stems from the insufficient attention paid by researchers to Mykola Korsiuk's prose and the need to complete the literary discourse by analyzing specific works that present the author as a profound observer of the human soul, capable of artistically portraying the psychological state of a lonely individual. We also consider it important to introduce the works of Ukrainian writers living abroad into the national literary space. M. Korsiuk is a representative of Ukrainian literature in Romania: a poet, prose writer, publicist, editor, publisher, and a figure in the new wave of artists of the 1970s and 1980s. This period is associated with a re-evaluation of the role and functions of literature, and a shift in the dominant ideological, thematic, and stylistic trends. M. Korsiuk, like his fellow writers I. Kovach, K., Irod, M., Traista, and others share Ukrainian writers' views on the human being, understanding them as unique individuals. In the short story collections *Crossroads* (1973), 'A Plot for a Novella' (1977), 'Another's Pain' (1985), and 'Neither God Nor People' (2008), the author demonstrates a profound interest in the depths of the human soul and a philosophical reflection on the human condition. The study aims to analyze the author's artistic portrayal of loneliness, using the short stories' August Thunderstorm' and 'The Duel' from the collection 'Neither God Nor People' as examples. The author's focus on the psychology of lonely older adults has been observed, as has the identification of patterns in their behavior within the social and intrapersonal manifestations of loneliness. The exploration of existential issues such as alienation, choice, and extreme situations characterizes the author's examination of the psychology of loneliness.

Key words: Mykola Korsiuk, Ukrainian literature in Romania, short prose, loneliness, the human soul.

Постановка проблеми. Микола Корсюк – поет, прозаїк, критик, публіцист, представник плеяди українських митців Румунії, яка у 60–70-і рр. ХХ ст. репрезентувала новий етап у розвитку української літератури, пов'язаний із активізацією молодих літературних сил, новим розумінням суті й завдань літератури, оновленням її змістоформи. Українські літературознавці Румунії в дослідженнях красного письменства більше зосереджені на поезії, яка була в авангарді новаторських процесів. Серед поетів-новаторів другої хвилі, яку представляють І. Ковач, К. Ірод та ін., виділяють і Миколу Корсюка, активного учасника літературного процесу, автора низки поетичних збірок, редактора видавництва «Критеріон», головного редактора журналу «Наш

голос», упорядника, автора передмови до антології короткої української прози «Просвіт», популяризатора української материкової літератури, автора передмов до її видань, майстра короткої прози. Оновлення красного письменства Румунії цього часу пов'язане з переоцінкою цінностей, зокрема й у поглядах на людину. Людина як особливий мікрокосмос, неповторна індивідуальність, значима частина соціуму, об'єктивована в людському «Я» і невіддільна від Всесвіту в духовному вимірі – важливий аспект художнього людинознавства. У зацікавленні феноменом людської неповторності М. Корсюк співзвучний із митцями шістдесятих-вісімдесятих років минулого століття В. Симоненком. Г. Тютюнником, Є. Гуцалом, В. Дроздом, І. Чендеєм та ін. Характерно, що, долаючи канони соцреалізму, письменники 80-х років активно звертаються до таких екзистенціалів, як «відчуження людини в суспільстві, її приреченість на самотність, страждання, відчай, драма внутрішнього вибору, переживання екзистенційного часу тощо» [1, с. 1].

М. Корсюк постав пильним обсерватором людської душі, створив художньо виразні, психологічно правдиві образи самотніх людей. Їхні неповторні портрети постають у малій прозі збірок «Роздоріжжя» (1973), «Сюжет для новели» (1977), «Чужий біль» (1985), «Ні бог, ні люди» (2008). Автора цікавлять екзистенційні проблеми відчуження, вибору, межової ситуації, самотності. З огляду на незначний дослідницький дискурс прози митця, звернення до його творів є актуальним, аналіз художнього моделювання автором світу людської душі в його оповіданнях становить науковий інтерес. Доцільність студії полягає і в необхідності розширення літературознавчого контенту зарубіжної україністики розвідками про українське письменство Румунії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оповідання й новели М. Корсюка позиціонують у наукових студіях І. Ребошапки, М. Михайлюка, І. Федька, С. Ґруї та ін. у контексті зразків української «малої» прози митців Румунії нової хвилі – із 70-х років ХХ ст. Сам автор у передмові «Ми і наші книги» до антології короткої української прози з Румунії відзначав, що тематичні параметри малого жанру фокусуються на сільській тематиці, хоча торкаються й інших соціальних проблем та характерів, спостерігається жанрова дифузія, відчутний психологічний струмінь [6, с. 35, 38]. М. Михайлюк визначає місце Корсюка серед «дев'ятьох китів», на яких трималася українська проза Румунії з 70-х років. М. Ласло-Куцюк оцінює М. Корсюка як митця типу «Гюго», який «прекрасно розуміється на душевних переживаннях людей, а дуже розвинута у цього типу сенсорика допомагає йому все бачити, чути, спостерігати і передавати яскраво, як сенсорик. … Як взагалі люди цього типу, він виявляє сильне співчуття до дітей, хворих, вгадує найменші порухи людської душі. Невипадково він назвав найкращу свою збірку прози "Чужий біль". Особливо вражаючим у ній є оповідання "Поєдинок"» [9 с. 194–195]. Дослідниця відзначає здатність письменника через драматичні моменти відносин між людиною й твариною підвести читача до думки про складність і суперечливість світу, через «стан душі» тварини проєктувати авторське «я» [8 с. 194–195].

Ідейну спрямованість і тематичну різновидність, ліризм, філософізм, здатність автора прочитати людську душу й відобразити її динаміку відзначає І. Федько [11, с. 45].

Високо поцінована майстерність Корсюка-прозаїка в статтях М. Трайсти «Микола Корсюк – серед голубів голуб, мов бог безкрилий серед хмар», «Микола Корсюк – син свого народу», «Микола Корсюк – „син свого часу"» – про збірку «Ні бог, ні люди». Автор акцентує на місткості назви останньої книги, особливостях композиції оповідань, вибору наратора, способу групування та живописання героїв, що є вдалим інструментарієм проникнення в душевні людські глибини [11, с. 44].

На індивідуальному почерку, що виділяє коротку прозу письменника, проблемах людської душі, яких він торкається в картинах про сільські будні, демонструючи психологізм творів, на специфіці оповідної манери, екзистенційному конфлікті в оповіданнях «Поєдинок», «Серпнева гроза», «Нехай завидує світ!», «Обмарений» та ін. зосереджує увагу літературознавиця Т. Носенко [10]. Науковиця М. Вотьканич у загальному огляді української літератури Румунії оцінює поряд з І. Ковачем, К. Іродом та ін. і творчість М. Корсюка як митця нової хвилі [5]. Окремі критичні штрихи щодо аспектів поетики оповідань, акцентування нахилу М. Корсюка до психологізму не вичерпують повноти й різносторонності його творчого почерку. Тому **мета дослідження** передбачає доповнення наукового дискурсу оповідної прози М. Корсюка студією про художнє конструювання психології самотньої людини. Предметом аналізу обрано оповідання «Серпнева гроза», «Поєдинок» зі збірки «Ні Бог, ні люди».

Постановка завдання. Як бачимо, літературознавці одностайні у визначенні місця М. Корсюка-прозаїка в літературному процесі,

у визнанні його новаторства в осмисленні традиційної тематики, у властивому його стилю психологізмі та філософізмі. Проте їхні спостереження мають спорадичний характер, лише ілюстративно спираються на конкретні тексти. Виявлення ж здатності автора моделювати різні психологічні стани й ситуації та їх вияви, зокрема самотньої людини, потребує заглиблення в самі тексти. Основним завданням студії є на прикладі оповідань «Серпнева гроза» та «Поєдинок» показати специфіку моделювання самотності як екзистенційної ситуації буття людини, її внутрішнього відчуження через втрату комунікації, виявлення позитивного чи негативного сенсу самотності, поведінкові стереотипи самотніх людей.

Виклад основного матеріалу. Збірка оповідань М. Корсюка «Ні Бог, ні люди» вийшла у 2008 році й була відзначена премією Спілки письменників Румунії. Вона, за словами М. Трайсти, «виболена серцем і душею», у ній «твори, яких, раз прочитавши, не забудеш ніколи. … Це нелегке й непросте чтиво, а велика книга, і вона, як всі великі книги, знайде своє заслужене місце в українській літературі, бо такі твори народжуються з Вищої Волі, за обставин наскрізь таємничих» [11, с. 43, 44]. Дослідник, цілком справедливо, привертає увагу до назви збірки, у якій концептуальним є слово «люди». Тут авторська увага сконцентрована на проблемі людського буття, художня оптика спрямована на природу людської психіки, душевний світ людини. «Головне, що характеризує автора, вважає І. Федько, – це бажання ввійти, заглибитись у людську душу, розпізнати всі її закутки, тіні й пояснення, виміряти силу почуттів при різних переживаннях» [11, с. 43].

Увага автора до людського буття, психологічно поглиблене сприйняття ним світу й життєвих явищ особливо показові у творах «Серпнева гроза», «Поєдинок» та ін., де оптичний приціл спрямований на психіку самотньої людини.

За визначенням Н. Хамітова, самотність – «екзистенційна ситуація людського буття, у межах якої відбувається зовнішнє чи внутрішнє відокремлення людей. Самотність є результатом колізій комунікації, що породжується виявленням людини у світі як неповторної особистості» [12, с. 564]. І. Шевченко твердить, що «самотність належить внутрішньому світу особистості. Вона не тотожна поняттям ізоляції або усамітнення. Це розлад у відносинах зі світом або самим собою [13, с. 100].

У художній літературі вона найчастіше має негативний сенс, показана як факт страждання людини, її зовнішнє чи екзистенційне відчуження. Причинами самотності можуть бути різні життєві ситуації: вдівство, зміна місця проживання, втрата роботи, розрив стосунків, розлучення й ін. Самотність проявляється як важкий психічний стан, який супроводжується важкими переживаннями, негативними емоціями, хвилюванням, занепокоєнням, страхом, поганим настроєм.

Тема самотності у кожного з митців зумовлена, на наш погляд, своєрідними чинниками. У М. Корсюка, як і в закарпатського прозаїка І. Чендея чи відомого українського літературного діяча Словаччини від 80-х рр. минулого століття І. Яцканина, за нашими спостереженнями [2, 3, 4], – усвідомленням знецінення людини як особистості, втратою зв'язків із рідними або з малою батьківщиною в умовах науково-технічного прогресу в ХХ ст., укоріненням в суспільному житті індивідуалізму, прагматизму, нівеляції духовних контактів, що призводить до відчуження особистості у світі людей.

Дослідники висловлюють думку, що самотність як психічний стан переважно поширена серед людей літнього віку, але в різних життєвих ситуаціях її переживають люди різного покоління. Часто в реальному житті самотність зумовлена соціальними факторами, коли розриваються зв'язки з виробничими структурами, колективами. Соціальна самотність характерна людям старшого віку. Динаміка їхнього психологічного стану часто стає предметом авторської уваги, як, наприклад, в оповіданнях «Криниця діда Василя», «Син» , «Тестамент» І. Чендея, «Скрипка», «Коні вмирають вночі», «Душа в маленькому каштані» та ін. І. Яцканина. У М. Корсюка вона художньо реалізується у творах «Серпнева гроза», «Хай завидує світ», «Поєдинок» та ін. М. Корсюк осмислює різні життєві ситуації, що породжують екзистенційний стан самотності героїв: втрата звичної життєвої справи, відчуття прикінцевості власного життя і турбота про інших, усамітненість у середовищі людей тощо. Головними героями постають люди похилого віку, які втратили активні контакти з соціальним середовищем, дітьми, часто – овдовілі.

В оповіданні «Серпнева гроза» М. Корсюк розкриває страждання старого дзвонаря, якого панотець увільнив від виконання обов'язків. Прикметно, що головний герой не має конкретного імені. У творі він фігурує під загальною назвою «старий». Цим прийомом, на нашу думку, письменник, підкреслюючи в такий спосіб нагальну суспільну проблему, створює узагальнений образ людей старшого віку, які опиняються в типовій життєвій ситуації.

Як ретельний дослідник, М. Корсюк аналізує об'єктивні реалії й суб'єктивну реакцію на них. Він ставить дзвонаря в поширені для таких людей умови: чоловік живе самотньо, його діти «*розлетілися по світу, немов гайворони, кожне з своєю планидою*» [7, с. 23]. Із молодими сусідами він спілкувався мало, щоб не докучати своїми проблемами. Багато років зміст його життя замикався в єдиній суспільно і духовно важливій діяльності й ревному відчутті своєї необхідності й виконання обов'язку. Це те, що наповнювало життя чоловіка сенсом і що раптово, неочікувано для героя, обірвала «*вчорашня розмова з панотцем*».

Авторська увага сконцентрована на внутрішній, екзистенційній самотності персонажа, яка виявляється в буденному вимірі, «фундаментальною ознакою якої є безособовість, що породжує буттєву монотонність-як-перебування..., виявляється у таких екзистенційних ситуаціях, як туга… жах, відчай» [12, с. 565].

Митець глибоко проникає в глибини душі героя з його відчуттям безособовості, акцентує на руйнівній дії статусної зміни людини, передаючи це через внутрішнє мовлення персонажа: «*Щось у ньому наче перевернулось через ніч, мовби там пронеслась нагла буря і, поваливши все з свого колишнього місця, перетворила його в страшне румовище*» [7, с. 6].

У малюнку стану душі головного персонажа Корсюк виділяє найбільш деструктивну домінанту психологічного переживання: страх відчуття власної непотрібності. Старого полонило усвідомлення, «*що він уже не потрібний віднині нікому, може собі йти, куди душа бажає, ніхто вже його не шукатиме, не кликатиме, щоб ударити в дзвони по душі покійниковій, не нагадуватиме йому, що завтра свято… Зблякнуть його небагаті дні, посіріють, зодноманітняться, а потім попливуть безбарвною шеренгою, і хоч кородитиметься душа од внутрішнього осуду, а просвітку для нього не буде*» [7, с. 6–7].

У художньому моделюванні динаміки душі персонажа цілком достовірними є перетікання емоційного в раціональне: намагання чоловіка розрадити себе тим, що він не полишений зовсім напризволяще, адже в нього є діти, «*отож є кому над ним зглянутись та горнятко води подати, коли б, не дай бог, заліг ненароком*» [7, с. 7], що «*не потрібно більше роз'ятрювати собі душу*» [7, с. 15]. Та водночас автор є дуже переконливим у показі різних душевних відчуттів і їх перебігу. Бачимо, що людина втрачає здатність володіти собою, коли раптом «*додавалась хвиля незрозумілого страху*», коли «*душу розбирали досада й жаль*» і «*думка за думкою… роз'ятрювали … душу*», коли був таким, ніби «*стерявся за ці дні… наче душі в ньому немає*», «*в очах світиться смуток*», коли «*щось гнало його з хати, кликало кудись*».

Гаму душевної вібрації персонажа письменник передає і через його стосунки з іншими людьми. Зокрема, старий приємно розчулений увагою, співчуттям до нього сусідів Петра й Висилини, їхньою турботою про його стан здоров'я. Водночас, як це нерідко властиво людям у реальному житті, він відсторонюється від інших, адже «*навіщо досадувати невинних людей твоєю суєтою, коли і в них вистачає свого клопоту*» [7, с. 22].

Досить виразним інструментом психологізму для відображення такого рельєфу внутрішнього світу, емоційної напруженості виступають вплетені в тканину твору сни, видіння, марення персонажа. Пробуджують у читача емоції співчуття, емпатії і вражаючі візуальні картини стертих об церковний підмурівок кривавих пальців старого, проникливі деталі тактильного відчуття, коли реципієнта, водночас із героєм, пронизує його фізичний біль. Усе це психологічно об'єднує читача з героєм настільки, що він вірить у магічну силу церковного ключа, який стає зовнішнім мотиватором дій персонажа і весь час скеровує його до церкви. Читач переймається, як і герой, небезпекою для села літньої грози, і, вже керований обов'язком відвернути біду звуками церковного дзвону, долає разом зі старим різні перешкоди на шляху до дзвіниці.

У Корсюковій моделі самотності звертає на себе увагу ще один важливий момент, а саме – психологічної переорієнтації, необхідної людям похилого віку, щоб вони, замість усвідомлення своєї значимості лише в соціумі, потурбувалася самі про себе, зосередили увагу на собі, як це, за твердженням К. Г. Юнга у праці «Свідоме й несвідоме», робить сонце на заході, забираючи свої промені назад для освітлення самого себе. Проте в героя оповідання такої переорієнтації не спостерігається.

У значній мірі психотерапевтичну функцію щодо подолання психологічних станів, зумовлених самотністю, виконувала релігія. Людина сприймала Бога як сутність вічну, завжди чуйну, всерозуміючу, справедливу, із якою можна спілкуватися, яка чує її молитви, бачить всі дії й помисли, здатну прощати гріхи й давати моральне заспокоєння, впевнювати таким чином, що людина не самотня. Старий дзвонар у вірі в Бога розумів сенс свого буття – «*відчував себе*

потрібним у цьому грішному світі» [7, с. 31]. Та соціальна відчуженість через підступність нового дзвонаря й несправедливість з боку священника сколихнули в душі старого відчай, порушили віру чоловіка у вищу справедливість, зумовили його екзистенційний вибір: «*Тільки де ж твоя правда? Хіба ти не знаєш, що вони сипали під тобою пісок, а казали, що то пил старий не витер*» [7, с. 31], – у розпачі звертається старий до образу Христа.

Монолог дзвонаря перед образом Христа є формою заглиблення в самого себе й усвідомлення втраченого сенсу буття. Найвищий духовний центр персонажа зруйновано, «*а решта* – вважає він, – *то все ніщо, коли немає в серці та в душі віри. – І в мене вже немає її до тебе, так і знай!*» [7, с. 32]. Якщо ж, стверджував Юнг, образ Бога (чи ідея безсмертя) в людини атрофований, то розладнаний і психічний метаболізм. Свідомість героя Корсюка, як бачимо, позбавляється тієї єдиної, універсальної, вічної сутності, яка унеможливлювала самотність. Без неї людська свідомість приречена на «блукання в порожнечі» всесвіту, у художній інтерпретацій автора – фізичну смерть.

Естетичний вимір концепту самотності М. Корсюка збігається з філософською думкою Ф. Ніцше про те, що людина опиняється в становищі кінцевої самотності, якщо в її душі Бог помирає. Як бачимо, цінності соціального характеру не корелюються в героя з культурними цінностями, а під впливом страху самотності, як показує в цьому творі М. Корсюк, відбувається руйнація Бога в душі людини, деформація свого особистісного світу, що співвідноситься не лише з духовною і фізичною смертю, але й з сутністю пекла, бо пекло є приреченістю на вічну й абсолютну самотність. У цьому стані людська свідомість залишається активною серед суцільної темряви всесвіту, змушена наодинці переживати й усвідомлювати абсурдність і пустоту навколишнього мороку. У цьому творі автор ретельно препарує психологічні регістри самотньої душі, яка доходить до граничного екзистенційного стану вибору й духовної смерті.

У творах М. Корсюка простежуються типові для психології самотності поведінкові характеристики людини. Відчувши страх свого «небуття», своєї внутрішньої і зовнішньої само-себе-нетотожності, людина прагне будь-якого спілкування, навіть з тваринами. Якщо в попередньо аналізованому творі спостерігаються вияви соціальної та внутрішньоособистісної й культурної моделі самотності, то в оповіданні «Поєдинок» подано художню рефлексію лише внутрішньоособистісного вияву самотності. Її вгамування можливе при здатності розділити свою турботу, виявити любов до іншого.

Як і в оповіданнях «Син», «Криниця діда Василя» І. Чендея, у «Поєдинку» М. Корсюка спостерігаємо прив'язаність самотнього чоловіка-селянина до домашніх тварин. Для героя твору єдиною істотою, з якою він почувається несамотнім, є його стара гніда кобила. Саме про неї він найбільше турбується, відчувши наближення смерті. Характерно, що сам герой не боїться смерті, його готовність до неї зводиться до того, аби знайти для тварини притулок. А коли її ніхто – ні знайомі, ні односельці, ні цигани-скитальці – не хоче добровільно взяти через старість, чоловік, взявши топірець, зважується відвести якнайдалі від дому і там здійснити «*найостанніше*».

Назва твору «Поєдинок» відбиває перш за все психологічний стан людини в час внутрішньої боротьби самої з собою: необхідність розлучитися з твариною, щоб не покинути її знагла напризволяще, і неможливість подолати свою прив'язаність до неї. Тварина, як бачимо, замінила старому чоловікові цілий світ спілкування. Чоловік не лише дбає про неї, але й переймається її старістю, болями, розуміє її відчуття, бесідує з нею, як із людиною. Мандрівка старого з гнідою у відлюдну місцину, де він надумав позбавитися її, супроводжується рефлексіями героя про все своє життя, упродовж якого «*старався та гарував, скільки сил вистачило*», його суть, цінності, коли «*до всього прикладав однаково душу*», і все, що робив, «*сприймалось ним як своєрідний обов'язок*». За буденними, здавалось, справами «*інакше й не уявляв собі життя*», а лише тепер усвідомив його швидкоплинність: «*а воно, кляте, вже й проминуло, не оглянувшись, не даючи часу ані на перепочинок, ані щоб зробити чогось путящого*» [7, с. 81].

Складна гама душевних зрушень персонажа передана через його уявний діалог із твариною, у якому постають драматичні й трагічні картини з минулого сім'ї героя. Автор наділяє гніду людською здатністю мислити, співчувати, розраджувати свого господаря. Це свого роду сповіді-каяття і людини, й тварини, визнання своїх провин і помилок, прощення їх, усвідомлення фатальності життя, коли «*інакше… й не могло бути, бо пливли наші життя у тому ж руслі*» [7, с. 81], і врешті – непоборної самотності обох та невідворотність кінця: «*А воно страх сумно і болісно, коли знаєш, що ти нікому не потрібна. Краще вже смерть*» [7, с. 81].

Проте, як бачимо в авторському художньому фокусі, навіть смерть сприймається людиною легше, коли вона не самотня. Герой не зміг позба-

вити життя гніду, яка стала частиною його світу, і, залишивши її серед галявини, повернувся додому. Та, глибоко зрушений невідомістю про неї і перейнятий внутрішнім чуттям провини перед істотою, із якою зріднився й ділить долю самотності, кинувся на пошуки. Основний мотивуючий чинник такого вчинку чоловіка автор пояснює словами – зверненням до тварини самого героя : «*Ти простиш мені? Шептав він благаюче, стискаючи пальці. – Видиш, життя мені немає без тебе…*» [7, с. 101].

Забравши тварину, старий повертається додому з відчуттям спільності в подоланні останніх життєвих миттєвостей: «*Ми ж мусимо якось добратись додому,– мовив він до гнідої*» [7, с. 101]. Чоловік помирає по дорозі, але, як бачимо, самотність для людини страшніша за смерть.

На думку дослідників, ці твори ілюструють характерну ознаку авторського почерку М. Корсюка – своєрідність «живописання героїв, кожен з них становить чітко індивідуалізований, наділений певними емоціями, художній світ» [11, с. 45].

Висновки. Проведений аналіз зразків короткої прози М. Корсюка дає підстави констатувати, що художній зір письменника спрямований у сферу людських душених глибин. Автор підкреслює важливість буття людини в соціумі, тому крізь призму поведінки героїв похилого віку, створює художні моделі соціального і внутрішньоособистісного виміру самотності. Виписуючи специфічний рельєф і динаміку душевного стану, митець торкається психологічних і філософських проблем самотності, репрезентує себе проникливим обсерватором внутрішнього світу людини, збагачуючи літературу майстерними зразками психологічної прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Анісімова Н. «стоїть душа віч-на-віч з самотою….»: художнє вираження екзистенціалу самотності в поезії Павла Гірника. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 489–500.

2. Барчан В. Модель психології самотності в оповіданнях Івана Чендея. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1 (49). Ужгород, 2023. С. 22–29. https://doi.org/10.24144/2663-6840.2023.1.(49).22-29

3. Барчан В. Мотив самотності в оповіданні Івана Чендея «Цимбаланя». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1 (47). Ужгород, 2022. С. 23–31. https://doi.org/10.24144/2663-6840/2022.1(47).23–31

4. Барчан В. Юрій Станинець: текст і контекст: Монографія. 2-е видання, виправлене і доповнене. Ужгород: РІК -У, 2023. С. 167–176.

5. Вотьканич М. Прозаїк із гуцульською душею: світ творчості Михайла Гафії Трайсти. Ужгород: РІК-У, 2025. 240 с.

6. Корсюк М. Ми і наші книги. *Просвіт. Антологія короткої української прози з Румунії* / упорядкув., передмова та дані про авторів – Миколи Корсюка. Т. 1. Бухарест : Видавництво «RCR Editorial», 2009. С. 5–39.

7. Корсюк М. Ні Бог, ні люди… Бухарест: Видавництво «RCR Editorial», 2008. 262 с.

8. Ласло-Куцюк М. Дійсність у новелі. *Радянське літературознавство.* 1988. № 11. С. 18–25.

9. Ласло-Куцюк М. Ключ до белетристики. Бухарест: Видавництво МУСТАНГ, 2000. 289 с.

10. Носенко Т. Румунія: українські відлуння. *Слово і Час*. № 3. С. 91–95.

11. Трайста М. Микола Корсюк – «син свого часу». *Під сузір'ям слова* : публіцистика. Бухарест: Видавництво RCR Editorial, 2018. С. 42–50.

12. Хамітов Н. Самотність. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис, 2002. С. 564–565.

13. Шевченко О. Соціально-психологічні аспекти самотності. *Габітус*. 2019. № 9. С. 99−102.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821.161.2 – 31.09 (477.87) Станинець
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.49

ЦИФЕРБЛАТ РОМАНУ «СУСІДИ» ЮРІЯ СТАНИНЦЯ: ПЕРСОНАЖІ ТА СИТУАЦІЇ В ПЛИНІ ЧАСУ

THE CLOCK FACE OF YURIY STANYNETS'S NOVEL "THE NEIGHBORS": CHARACTERS AND SITUATIONS THROUGH TIME

Ігнатович О.С.,
orcid.org/0000-0002-2845-8545
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Ужгородського університету

У статті простежується художнє осмислення історичного періоду та ситуацій у романі Ю.Станинця «Сусіди». Творчість Юрія Станинця (1906–1994) належить до повернутої літературної спадщини, що прийшла до сучасного читача з 1991 року. Серед літературознавців відкритим залишається питання історичного періоду, на який припадає дія роману «Сусіди» (у дослідженнях вказано 10–20 роки XX століття). Тому на цей аспект звертаємо увагу у статті. Для прочитання художнього тексту розуміння часових рамок важливе, бо вони тримають нас у межах історичних реалій епохи, а вчинки героїв не втрачають гостроти.

У романі **«Сусіди»** Юрій Станинець змалював життя закарпатського села напередодні Першої світової війни в часи реалізації реформи «Верховинська акція». Нами встановлено – у тексті конкретно йдеться про 1908–1910 роки, що письменник цілком детально й усвідомлено оприявив, прив'язуючи ситуації твору, зокрема, до пір року, календаря релігійних свят та постів, а також конкретною вказівкою, на який день тижня припадало те чи інше свято/подія, що дає можливість так чітко визначити роки. Маркером є також згадка про вибори до Будапештського парламенту, що відбулися 1910 року влітку (цілком збігається з колізіями, описаними в книжці). Таким є часове тло циферблата роману «Сусіди».

Рухома ж частина на циферблаті – це три стрілки, що мовби втілюють рух трьох сюжетних ліній: хвилинну стрілку рухає лінія Юри; годинною стрілкою управляє сюжетна лінія Марти й Петра; а секундна стрілка супроводжує лінію Мошка. Темп бігу кожної стрілки вказує на ритм життя протагоністів твору. Найповільніше рухається мала годинникова стрілка, що уособлює життєвий прогрес Петра і Марти, проте саме їй доводиться вийти на цифру 12, що знаменує новий день. Найметушливіше поводиться Мошко, і «його» секундна стрілка візуально обертається велику кількість разів. У ногу з часом йде головний герой роману – Юра. Він уособлює ритм хвилинної стрілки, яка мовби підштовхує рух годинної стрілки і пригальмовує шалений лет секундної.

Означені стрілки на ситуаційному циферблаті твору проходять спільно дванадцять ключових подій, формуючи сюжет твору. Ці події виводять героїв роману до нового дня, пов'язаного з модерними економічними реформами на селі. Однак цей день тільки зажеврів перед викликом Першої світової війни.

Ключові слова: література Закарпаття, роман, час, персонаж, ситуація, сюжет, сюжетні лінії, композиція.

This article traces the artistic interpretation of the historical period and situations in Yuriy Stanynets' novel "The Neighbours". The works of Father Yuriy Stanynets (1906–1994) form part of the rediscovered literary heritage that has been accessible to readers since 1991. Among literary scholars, the question of the historical period in which the events of "The Neighbours" take place remains unresolved (studies indicate the 1910s–1920s). We therefore focus on this aspect in our study. When reading a work of fiction, the time frame plays a crucial role; otherwise, we drift away from historical realities and historical eras, and the characters' actions lose their poignancy.

In his novel "The Neighbours", Yuriy Stanynets depicted life in a Zakarpattia village on the brink of the First World War, during the implementation of the "Verkhovyna Action" reform. We have established that the text specifically refers to the years 1908–1910, which the author revealed in great detail and with full awareness, linking the situations in the work, in particular, to the seasons, the calendar of religious festivals and fasts, as well as by specifically indicating which day of the week a particular festival or event fell on, which makes it possible to pinpoint the years so clearly. Another marker is the mention of the elections to the Budapest Parliament, which took place in the summer of 1910 (which coincides perfectly with the conflicts described in the book). This constitutes the temporal background of the clock face of "The Neighbours".

The moving part of the clock face consists of three hands, which seem to embody the progression of the three storylines: Yura's storyline drives the minute hand; Marta and Petro control the hour hand; and Moshko embodies the second hand. The speed at which each hand moves reflects the rhythm of the protagonists' lives. The small hour hand moves the slowest, symbolising the progress of Petro and Marta's lives; yet it is they who must point to the number 12, marking the start of a new day. Moshko is the most restless, and "his" second hand visually rotates an incredible number of times, whilst the movement of the hour hand is barely noticeable. Keeping pace with time is the novel's protagonist, Yura. He embodies the rhythm of the minute hand, which seems to nudge the hour hand forward and slow down the frantic rush of the second hand.

The arrows marked on the narrative clock face of the work trace a path through twelve key events, shaping the plot of the novel. These events lead the novel's characters towards a new era linked to modern economic reforms in the countryside. However, this era had only just dawned when the challenge of the First World War arose.

Key words: Zakarpattia literature, novel, time, character, situation, plot, plot lines, composition.

Постановка проблеми. Творчість о.Юрія Станинця (1906–1994) належить до повернутої літературної спадщини, що відкрилася читачеві з 1991 року. Тож красне письменство Закарпаття 90-х років XX століття, а відтак загальноукраїнське, збагатилося не лише митцем, але й свідком подій, про які в літературознавчих розвідках радянського формату воліли не згадувати.

Отець Юрій залишився в пам'яті краян не тільки непересічним прозаїком, але й моральним авторитетом. Після 1989 року, коли греко-католицьку церкву Закарпаття було легалізовано, читацький загал отримав радісну звістку, що один із зачинателів закарпатської школи новелістики – Юрій Станинець – перебуває при житті й здоров'ї і, що він не зрікся своєї віри, ні служіння, хоч і не міг здійснювати його публічно. При цьому проживав у радянський час дуже скромно, бо роботи в установах для колишнього греко-католицького священника, що не перейшов до іншої конфесії, не знайшлося. Водночас певна «непомітність» отця заховала його від Сибіру чи фізичного знищення.

Наприкінці 90-х років XX ст. поціновувачі познайомилися з повістю та малою прозою письменника. Тоді ж з'ясувалося: Ю. Станинець написав упродовж 1938–1941 років роман **«Сусіди»**, що вийшов окремою книгою 2006 року (видавництво «Ґражда»). До цього моменту єдиним романом у крайовій літературі, що побачив світ до 1946 року, вважався твір «Правда побідила» (1923) Ірини Невицької.

Увага до прози Юрія Станинця вилилася в низку розвідок Наталії Ребрик, котра, супроводжуючи передмовою видання роману **«Сусіди»**, вперше взялася до ґрунтовного наукового дослідження тексту; а також досліджень Валентини Барчан, що сформували книжку «Юрій Станинець: текст і контекст», де романові присвячено окрему статтю. Цікавим свідченням про задум написання роману стала «Автобіографія» письменника, що свого часу постала з відповідей на запитання відомому літературознавцеві, науковцю-письменнику Василеві Попу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У передмові до книжки **«Сусіди»** Н. Ребрик зауважує, що Олекса Мишанич у листуванні з Юрієм Станинцем визначив жанр твору як реалістичну соціально-побутову повість [4, с. 12], однак сама дослідниця визначає жанр твору як роман, адже текст «…місткий за обсягом, складний за будовою, в якому досить широко охоплено життєві події, розкрито історію формування характерів багатьох персонажів, зображено приватне життя людини в нерозривному зв'язку з суспільним розвитком, відтворено конфлікт між людиною і суспільством» [4, с. 12]. Таке обґрунтування Н. Ребрик увело твір Ю. Станинця в романний світ української літератури. Науковиця простежила також композицію, перебіг сюжету, окреслила сюжетні лінії, вказала на художню своєрідність роману [4, с. 14–29].

Наталія Ребрик пригадала «Автобіографію» письменника, в якій той фіксує історію написання роману (подружжю Ребриків Іванові та Наталії Ю. Станинець заповів свою творчу спадщину [7, с. 211]). Для широкого загалу «Автобіографію» було надруковано 2011 року в книзі Ю. Станинця «Червона йонатаночка» (видавництво «Ґражда»). Тут письменник свідчить: «про мого батька багато не скажу, бо про нього мало писати не можна, а «много», я написав у повісті «Сусіди» – про Юру Станчука (а згодом це стало й моїм псевдонімом), головного героя повісті, це і є життя мого батька» [6, с. 542]. Прозаїк, окрім того з'ясовує, як члени його родини «прописалися» серед персонажів **«Сусідів»**.

Професорка Валентина Барчан дослідила роман **«Сусіди»** Ю. Станинця з погляду відображення в тексті усної словесності краян [1, с. 85–111], а також зробила докладну літературознавчу розвідку щодо рецепції творчості Юрія Станинця письменниками та науковцями протягом століття [1, с. 17–34]. Зокрема, дослідниця стверджує, що «роман «Сусіди» – великий епічний твір про світ національної душі та її духовні скарби, художньо змодельовані в картинах життя, культурі закарпатських українців» [1, с. 87]. Валентина Барчан доречно зауважує, що «соціальні проблеми постають у творі як один із вимірів селянського життя, у змісті якого актуальними залишаються побутові, морально-етичні, релігійні та інші аспекти» [1, с. 88–89].

Осмислюючи творчість Юрія Станинця в цілому, літературознавець Дмитро Федака зазначав: «народні характери його новелістики, повісті, роману, несуть в собі й передають нам, читачам, уроки добротворства, гострого почуття справедливості, яким він жив і яке породило в ньому письменника» [7, с. 209].

Проте увага до роману Ю.Станинця не вилилася в розлоге академічне дослідження. Донині залишається відкритим питання історичного періоду, на який припадає дія **«Сусідів»** (у літературознавчих джерелах вказано 10–20-ті роки XX століття [4, с. 13; 1, с. 87]). Тому саме на часові рамки твору звертаємо увагу в дослідженні, адже вони зберігають важливу функцію – тримають

читача в реаліях певної історичної епохи. Тим більше, що Юрій Станинець дуже хотів, аби час точно зчитувався зі сторінок його книжки, адже в романі художньо виписується життя його родини на чолі з батьком, котрого вважав зразком людини мудрої і працьовитої та авторитетом для сільської громади, будучи її старостою. Отже, тема дослідження – **актуальна** і має наукову новизну.

Постановка завдання – простежити історичний часовий відтинок, про який ідеться в романі та вказати на своєрідність руху персонажів у творі.

Виклад матеріалу. Роман Юрія Станинця «Сусіди» присвячений приходу «нового часу» для Закарпаття у складі Австро-Угорщини. Цей етап пов'язаний із реформами на селі, які уможливилися завдяки уряднику Міністерства землеробства Едварду Еґану (1851–1901), що розпочав впровадження економічної та оздоровчої «Верховинської акції». Акція передбачала декілька етапів і виводила села Закарпаття на модернізацію сільського господарства. Трагічна загибель Е. Еґана не дала змоги розгорнути програму повномасштабно. Однак молодше покоління краян, яке розуміло необхідність і слушність реформ, натхненно відгукнулося на перші кроки змін, продовжуючи вкорінювати на селах його економічний задум. Тож роман присвячений саме тому, як нове покоління селян у ритмах нового часу оптимізує своє господарство і виводить село із середньовічного зубожіння до модерного світу. Така тема була цікавою і близькою багатьом письменникам-закарпатцям, серед них Ф. Потушняк, М. Томчаній, Ю. Керекеш, батьки яких обиралися старостами сіл, або зросли до поважних господарів, що мали вплив на розвиток своєї громади, і проявили себе дбайливими батьками, віддаючи своїх дітей на навчання. Йдеться про покоління мислячих батьків, діти котрих сформували науково-культурний пласт Закарпаття XX століття.

Тому Юрій Станинець ретельно прописав часові маркери в романі **«Сусіди»**. Насамперед – через пори року: «осінь», «весна», «літо», «зима» *(«над селом, над полями та горами розмахувала своїми розкішними крилами весна»* [5, с. 88]; *«у село заглядала осінь»* [5, с. 145]; *«і чим далі відходило літо, тим смутніша ставала Марта»* [5, с. 303]; *«був уже кінець весни»* [5, с. 89]); а далі – через сільськогосподарські роботи, які виконуються в той чи інший місяць року *(«порядні господарі за сякої погоди і о сякій порі року готують насіння»* [5, с. 53]; *«робота спориться. Одні ямчать під картоплю, інші з великої купи, яку навозив господар взимку, розносять гній»* [5, с. 89]).

Об'єктивним фіксатором часу в романі є релігійний календар, що передається святами Святвечора, Великодня, Вознесіння, Трійці, днями святих, а також назвами постів (*«довга, мокра, захмарена і смутна Пилипівка розганяла бідаків...»* [5, с. 158]; *«у таких клопотах наближався Свят-вечір»* [5, с. 160]; *«м'ясниці, то м'ясниці. Ніби то що?»* [5, с. 161]; *«ранок свіжий, мерехтливий, веселий, як днешній Великдень»* [5, с. 207]; *«тільки дві справи в цей час не відкладались: це хвороба не дай того, Боже! – і шестиденний піст»* [5, с. 292]). Буває, письменник чітко (думаю, не випадково) вказує день, на який випадає те чи інше свято, що теж уможливлює відстежити роки подій роману *(«аж по Петрах в п'ятницю (а Петра цього року були у вівторок)»* [5, с. 303]). В останніх розділах йдеться про проведення виборів до Будапештського парламенту (1910 р.), участь селян у державному заході *(«справа в тому, пане бирове, ви вже, певно, читали в газетах, що в нашій державі мають відбутися вибори до Будапештського парламенту»* [5, с. 376]), що знову ж таки вказує на часові рамки **«Сусідів»**.

Таким чином, роман, як ми простежили, охоплює події 1908–1910 років у такій послідовності: I розділ – (літо 1908 р.) певний пролог роману, де знайомимося з головними героями, дізнаємося про їхню історію та життєві інтенції; від II розділу до XI – січень–пізня осінь 1909 р.; від XII розділу до XXV – січень–листопад 1910 року. Отже, Ю.Станинець показав у романі один місяць 1908 року та неповні два роки 1909–1910, події у творі часто розгортаються в неділю *(«недільний ранок мов перша весняна квітка, освіжена росою...»* [5, с. 62]); *«недільний настрій нісся двома струмками»* [5, с. 65]; *«по утреній виходили з церкви»* [5, с. 99]; *«дні до неділі минули в напруженні»* [5, с. 260]).

У романі чітко йдеться про час входження Закарпаття до складу Австро-Угорщини, ба навіть герої твору розмовляють у державних установах угорською мовою *(«поздоровкався, а окружний начальник одразу ж заговорив по-угорськи, дивлячись в акт…»* [5, с. 134]; *«з Севлюша один пан хоче з вами неодмінно познайомитися, – ніби оправдовувався, і то по-руськи, а звичайно він говорив з ним тільки мадярською мовою»* [5, с. 375]). Поважна деталь прописана у творі, що теж окреслює час, – реформа «Верховинська акція»: *«програма практичних заходів Еґана пропонує, по-перше, закупити на державні гроші для селян племінну худобу на утримання, всі вигоди від худоби будуть належати селянам, а виплека-*

ний молодняк автоматично переходить у власність селян. По-друге, заснувати сітку кредитних товариств, які б забезпечили селянам короткотермінові позички…» [5, с. 379]. Таким чином, дія роману аж ніяк не розвивається протягом десятиліть, тим більше не може охоплювати 20-ті роки XX століття, адже з 1919 року Закарпаття вже входило до складу Чехословацької республіки.

Це об'єктивне зовнішнє часове тло роману, його циферблат, доповнений рухомими стрілками, які рухають самі герої, мовби обираючи модернізацію свого життя. Ось за цим циферблатом і рухомими стрілками намагатимемось відстежити побудову роману.

Наталія Ребрик окреслила три сюжетні лінії твору:

«1. Лінія Петра, його стосунки з сусідом, Юрою, Мартою, його проблеми, ріст і становлення як господаря;

2. Лінія Мошка – як втілення негативних явищ шахрайства, паразитування, підкупу, спроба пояснення їх виникнення й екзистування, врешті перемоги над ними – як моральної, так і фізичної;

3. Лінія Юри й пов'язані з нею зміни на краще в селянському житті, утвердження Юри як лідера нового типу» [4, с. 17].

Погодимося з думкою, що ці три постаті формують базові ситуації та колізії роману. Однак додамо до переліку образ Марти Станчук, бо саме вона мимохіть стає тією іскриною, що впливає на перебіг життя Петра і, відповідно, вчинків Мошка. Окрім того, на її долі письменник ілюструє зміни, які відбуваються серед молодого покоління дівчат – йти проти волі батьків у питанні одруження, кроїти своє життя «під себе», а не під розуміння старших (*«Неправда! Батько хоче, а я не йду (за Івана – О. І.)»! Не йду!»* [5, с. 96]; *«Марта обхопила голову руками, але терпіла. Та коли ремінь вже вкотре продовжував обнімати плечі, схопилася заводячи:*

–Няньочку, няньочку, за що б'єте…

А батько ніби цього тільки й чекав, та ще вправніше припустив» [5, с. 142]). Постать Марти варто розглядати вкупі з образом Петра *(«тихий, мовчазний, не такий веселий, як Юра. І не такий сильний, свого розуму держався, але любив і другого послухати… обличчя зраджувало його душевну ніжність»* [5, с. 50]), бо події у творі рухаються їхніми спільними діями, почуттями, переплетенням доль. Увага до Марти Станчук прикута ще й тому, що в основі роману лежить буття родини Станчуків – батька, матері, їхніх сина Юри та доньки Марти. Постать Петра активізується автором лише тому, що той прагне одружитися з донькою старого Станчука, сестрою Юри. Тож роман розкривається ще й в іпостасі родинної хроніки Станчуків.

Лінію Юри Станчука можна б виділити першою, бо він є першовідкривачем нового світу: добре веде господарство своєї молодої сім'ї; добре розуміється зі своєю дружиною, малими дітьми; в молодому віці обирається старостою села і добре веде справи громади; без його допомоги не склалося б весілля Марти й Петра; саме він починає будувати сестрі хату нового типу в селі (що також символічно); він радить Петрові їхати на заробітки до Америки; він і повертає свого швагра в село: *«Таким був собі Юра. До праці, до книжки, до співу. Доброго був серця, веселий… Розумним був. Всьому знав дати раду, до всього брався. А поперечне слово ачей і дитині ніколи ще не сказав, лише тоді, коли не заходило о людську гідність. Не любив кривду. Се раз святе»* [5, с. 49]. Отже, це провідна і дорога серцю письменника фігура, до того ж має прізвище Станчук (схоже на Станинець), і є прототипом батька письменника.

Тож вважаємо доцільним окреслити сюжетні лінії таким чином: 1. Лінія Юри (герой, що йде в ногу з часом); 2. Лінія Петра й Марти (пара, символізує повільний рух села до нового дня); 3.Лінія Мошка (протагоніст, який тримає лихварський батіг над селом). Таким чином, три лінії, мовби три стрілки (***хвилинна, годинна, секундна***) на циферблаті, вимальовуються в романі **«Сусіди».**

Роман починається, неначе «об одинадцятій годині», напередодні змін. Як зазначав герой твору І. Яцканина «Пора вузеньких вулиць»: «Дивіться, як стрілка доганяє оту другу, а таки дожене. Але кожна з них знає своє, робить своє…» [8, с. 517]. Так і в романі Юрія Станинця. Двадцять п'ять частин твору рухають стрілками на ситуаційному циферблаті роману, виписуючи дванадцять ключових подій, які формують сюжет твору: 1) намір Петра Костака сватати Марту Станчук; 2) зусилля Мошка розладнати майбутнє весілля, бажаючи придбати Петрову землю (бо коли той одружиться, землі не продаватиме); 3) обрання Юри старостою села і відповідь його перед державним представником на донос щодо кузні; 4) Марта відмовляє остаточно сватачам від Івана; 5) перемога Юри і Петра в суді; 6) закупівля Юрою лісу для громади села і суд із Мошком; 7) оголоски в церкві про одруження Петра й Марти та підпал Петрового майна; 8) весілля Марти й Петра; 9) будівництво нового дому; 10) Петро вирушає на заробітки до Америки, Юра бере участь у виборах до парламенту; 11) смерть Мошка; 12) Юра пише листа до Петра, аби побратим повертався додому.

Час рухає кожним з протагоністів по-різному: в ногу з часом, наче ***хвилинна*** стрілка, йде Юра Станчук – він щохвилинно ухвалює рішення, що пов'язані з сільською громадою, чи з власним господарством, чи з долею Марти й Петра. Юра відслужив три роки строкової служби в угорському війську, побачив світи і має достатньо сили й сміливості, аби впорядкувати життя в селі. Односельці відчувають оту внутрішню впевненість Станчука і покладаються на нього в справах села (*«Хочемо Юру Станчука (старостою – О. І), світлий окружний начальнику, – відповів хтось несміло. – Так, його хочемо...»* [5, с. 106]). Юра розуміє, що значна шкода для громади йде від корчмаря, який лихварює та займається здирництвом односельців, а ті, не маючи відповідних знань і не будучи далекоглядними, піддаються його шахрайству (*«Громада вона і є громада – біля церкви чи на вечорницях голосна та сміла, а як трапиться віч-на-віч, поштуркують тайком одне одного:*

– Кажіть, куме…

– Ге…?» [5, с. 100].

Петро теж побачив світу, служив в армії разом з Юрою і прагне так само, як Станчук, розбудовувати своє життя. Уже й має обраницю – Марту, що відповідає йому взаємністю. Ця пара немов уособлює рух усього закарпатського села до розбудови нового господарювання. Однак Петрові й Марті слід розірвати кайданки споконвічної традиції, коли батьки підшукують подружжя своїм нащадкам. Оскільки батьки Марти більше покладалися на матеріальні статки заможного нареченого, ніж на Петрове вміння господарювати, це сповільнює рух молодих до сімейного щастя (*«Подумай собі тільки розумно. Тут готова хата, волики і все, що тільки треба на змагання. А в Петра?»; «Но, най ня лише розсердить! – гримнув старий Станчук. – Буде їй і Петро, і Йван, і Василь, і кого лише не хоче…»* [5, с. 110]. Постійні інтриги Мошка довкола закоханих заводить на орбіту все нові події, які втручаються у їхні долі, знову ж таки сповільнюючи наближення пари до шлюбу і нового життя. Ментальна нерішучість молодих теж гальмує їхні прагнення. Але ситуація ***«закохані – проти всіх»*** надає сил Петрові й Марті вистояти і піти до шлюбу. Навіть підпал батьківської Петрової хати, який був підлаштований «доброзичливцями», не спинив молодят (*«Коли священик вертав зі служби, Мошків Йося стояв на містку зі запханими в кишені руками.*

– За що ти того чесного чоловіка запалив? – запитав, зупиняючись коло нього, священик… –… Чуєте, люди, – обернувся до церківника і гурту людей, що стояли біля Петрових воріт і привернули увагу священика. – Чуєте, люде? Я кажу, що він запалив Петра. Най дає до суду, а ви будете за свідків, що я казав» [5, с. 257]) і вони починають господарювати «з нуля» (*«На Вознесеніє по Службі стояла велика рада. Станчук, Петро, Юра та їх жіноцтво. Прийнятий був по довгому обговоренню проект Юри. Хата, нова хата Петра, мала бути така, щоб її не так легко можна було ще раз запалити.»* [5, с. 290]). Тому на циферблаті стрілка змін Марти й Петра рухається майже непомітно, ***як годинна***. Але саме вона, виходить на число 12, вказуючи на новий день.

До речі, на прикладі поступу молодої пари можемо робити висновки, як слід поводитися закарпатському селянинові, аби започаткувати краще життя і господарювання на рідній землі: найперше відійти від традицій, що вже віджили; довіряти молоді, яка побачила життя в дальших світах; не боятися відстоювати свої погляди в судах; не зупинятися на шляху до бажаного життя (*«Батьку… всі най пропадемо, а з таким розгнилим боляком на тілі нашого села ми жити не зможемо. Або ми його задушимо, або він так рознесеться, що всіх нас струїть!»* [5, с. 266]).

Був ще один елемент, сприятливий для села – програма «Верховинська акція» Е. Еґана, яка допомагала селянину привести до господарства породисту худобу, що була спеціально виведена для гірської місцевості, розвивати птахівництво, утворювати сільські спілки самодопомоги, які зменшували лихварські посягання місцевих корчмарів на майно краянина.

Зі швидкістю ***секундної стрілки*** метушиться в романі корчмар Мошко: він прагне приділити собі Петрову землю, задля цього вигадує різні колізії, аби витиснути сусіда з його землиці. Письменник описує скорозбагачення Мошка на селі. (*«Мошко прийшов до нас послідним жебраком, а тепер подивись – перший богач у селі»* [5, с. 51]). Юра Станчук працює на благо громади, не шукаючи власного грошового зиску й не піддаючись наклепам та ґешефтам корчмаря, а Мошко пише на нього доноси, порушує судові справи, і Юра значну частину свого часу висиджує в судах, опротестовуючи заяви корчмаря. Мошко виявляє у творі найбільше рухливості: то намовляє людей до необдуманих вчинків, то споює горян у корчмі, то провокує бійку, то пише скарги на рішення сільської влади. А поки корчмар метушиться, Юра щоразу глибше розуміє своє завдання старости села (*«Бо тут йде не про силу, а про вміння розуміти речі, вміння зорі-*

єнтуватись, бачити вихід чи передбачити його, вміння сказати правдиве слово там і тоді, коли в ньому є нагальна потреба» [5, с. 129]).

Станчук не лише регулює життя села, вміє організувати необхідні громадські роботи, але приходить до усвідомлення себе як державного мужа, про що йому мовлять і державні урядовці (*«Тепер вже все розумію, пане бирове... Таких биров треба би нам у кожде село нашої жупи Угоцької… Будьте здорові, і на знак своєї поваги подав руку»* [5, с. 374]; *«Добре, сину, – сказав суддя, повертаючись до Юри. – Хто своїм трудом зароблені гроші оддає на свою церков, то лише чесна і добра людина… Сяких би нам старостів треба в кожне село…»* [5, с. 388]). Юра починає бачити взаємозв'язки в системі, читаючи заборонені книжки, а далі занурюючись у політичне життя, усвідомлює вплив політики на життя людини (*«Дайте спокій з тими виборами… Всі ми переживаємо сю невдачу. А наш архідиякон аж захворів був, так то його засмутило… Бо він дуже стоїть за русинів»* [5, с. 386]). Вибори до Будапештського парламенту завершилися не так, як бажалося йому, але Юрі вже був зрозумілий алгоритм його подальших дій. ***«До нового діла!»*** – говорив до себе і писав в листі до Петра, незважаючи на те, що через односельців дізнається про змову проти себе (*«Але знову кажу вам: сокотіться. Дуже сокотіться… Мошкови прийде розпукнутися, такий на вас злий. Не знаю, що думає з вами робити, але сокотіться…»* [5, с. 392]).

Символом того нового діла постає новий дім Петра і Марти, який закладають на згарищі Петрової старої хати. Це будівля з великими вікнами і небачено високими стелями. Ніхто в селі таких осель не бачив (*«Хто чув та видів для нашого чоловіка таке будувати?.. Пускав* (Станчук – *О. І.*) *високі стіни на два з половиною метри, на три метри. Навіть новіше – на три й двадцять, але три метри вісімдесят високі стіни він ще простому чоловікові не пускав»* [5, с. 316]). Батько Юри Станчука брав хату своєї доньки під бляху, коли всі інші були під соломою (*«Марті аж світ усміхається: це ж, за церквою і фарою, в них буде в селі перша хата під бляхою»* [5, с. 329]). Такими надійними хотів бачити Юра і хати своїх односельців, а відтак – як великий і зручний будинок – увесь рідний край.

Юра Станчук і Петро з Мартою прикладають дуже багато зусиль у боротьбі за можливість розпоряджатися власним майном, щоб управляти селом на благо самої громади. Вони виявляють терпіння і наполегливість для досягнення цілей, а Петро навіть змушений покинути домівку і податися в Америку не тільки заради заробітку, але й щоб не бути зайвий раз на очах у Мошка (*«А як побачить, яку ми тобі хату зачнемо ставити… Ти, Петре, мусиш піти в світ. Я поведу й твоє, і своє діло»* [5, с. 294]).

Марта, яка близько двох років провела в постійній нервовій напрузі, важко переживає від'їзд свого чоловіка, далися взнаки й попередження брата бути пильною біля сусіда-корчмаря. Тому не дивно, що жінка гостро відреагувала на півня, який зайшов до хати: *«…Мартин когут з хати кинувся до плоту, вискочив на нього, залопотів крильми й тим сполошив коней. Й саме в той момент, коли Мошко став одною ногою на спицю колеса, щоб вилізти на віз. Коні зірвалися з місця, він бехнув собою горілиць на храплю, а коні наскочили на цвинтарний паланок, проломили його і там стали…»* [5, с. 396]. Наталія Ребрик зазначала: Юрій Станинець, коментуючи цю раптову сцену в романі, підкреслив, що вона не була вигадкою, а реальним життєвим фактом, який він переніс у твір [4, с. 15].

Два образи-символи тварин залучені до цього епізоду: кінь і півень. Кінь сприймається, окрім іншого, як сила, як додатковий ресурс для людини. А півень – це пробудження до нового дня, заперечення темних сил. І саме півень в романі немов переломлює оту корчмареву силу своєю сонячною активністю. Письменник у тексті використав ситуацію випадковості, що трапилася через збіг обставин *(«Коли Марта вибігла на крики з вулиці, вже лише бачила, як когось піднімають з землі й несуть до Мошкового двору»* [5, с. 396]).

Героїв твору залишаємо, сказати б, за хвилину до «дванадцятої години», адже ось-ось має повернутися додому Петро і життя матиме позитивні зміни. За тоном оповіді цілком зрозуміло, що гряде новий день для Закарпаття: *«Станчук задивився, як тягнуться важкі вайлуваті хмари через Городище на схід. Вони принесуть зміну погоди. Скоро сніг цілком прикриє чорні рани землі…»* [5, с. 397]. Хоч епілога до роману немає, проте усвідомлюємо, що той новий день залишився в зародковому стані, бо 1914 року розпочалася Перша світова війна. Події війни відкриють інші виклики перед селянами краю.

Висновки. Таким чином, у романі **«Сусіди»** Юрій Станинець змалював життя закарпатського села напередодні Першої світової війни в часі реалізації реформи «Верховинська акція». Нами встановлено – у тексті конкретно йдеться про 1908–1910 роки, що письменник цілком детально й усвідомлено оприявив прив'язуючи

ситуації твору, зокрема, до пір року, календаря релігійних свят та постів, а також конкретною вказівкою, на який день тижня припадало те чи інше свято/подія, що дає можливість чітко визначити роки. Маркером є також згадка про вибори до Будапештського парламенту, що відбулися 1910 року влітку (цілком збігається з колізіями, описаними в книжці). Таким є часове тло циферблата **«Сусідів»**.

Рухома ж частина циферблата – це три стрілки, що мовби втілюють рух трьох сюжетних ліній роману: хвилинна стрілка – лінію Юри (герой, що йде в ногу з часом); годинна стрілка – лінію Петра й Марти (пара, символізує повільний рух села до нового дня); секундна стрілка – лінія Мошка (корчмаря, який тримає лихварський батіг над селом).

Темп бігу кожної стрілки вказує на ритм життя протагоністів твору. Стрілка змін Марти й Петра рухається майже непомітно, як годинна, але саме вона, виходить на число 12, вказуючи на новий день. Найметушливіше поводиться Мошко, і «його» секундна стрілка візуально обертається неймовірну кількість разів, у той час, коли рух годинної стрілки ледь помітний. Хвилинна стрілка, яку веде Юра, немов підштовхує рух годинної стрілки і пригальмовує шалений лет секундної стрілки.

Означені стрілки на ситуаційному циферблаті твору проходять спільно дванадцять ключових подій, формуючи сюжет твору: намір Петра Костака сватати Марту Станчук; зусилля Мошка розладнати майбутнє весілля, бажаючи придбати Петрову землю (бо коли той одружиться, землі не продаватиме); обрання Юри старостою села і відповідь його перед державним представником на донос щодо кузні; Марта відмовляє Івановим сватачам вдруге; перемога Юри і Петра в суді; закупівля Юрою лісу для громади села і суд з Мошком; оголоски в церкві про одруження Петра й Марти і підпал Петрового майна; весілля Марти й Петра; будівництво нового дому; Петро вирушає на заробітки до Америки, Юра бере участь у виборах до парламенту; смерть Мошка; Юра пише листа до Петра, аби побратим повертався додому. Окреслені події виводять героїв роману до нового дня, пов'язаного з модерними економічними реформами на селі. Однак цей день тільки зажевріх перед викликом Першої світової війни. А далі настав момент, який колоритно описав Ф. Потушняк у романі «Повінь»: *«Світла корона впала з голови Карла IV, імператора і короля, стукнулась об землю, покотилася набік і тихо спинилася…*

Відразу все змінилось: портрет Франца Йосифа на стіні померхнув, обернувся на розмальований папір; орел над престолом перетворився на звичайнісіньку бляху, а сходи до престолу – у простісінькі дошки…» [Потушняк 1959, с. 5].

Цього року виповнюється двадцять літ із дня виходу роману Юрія Станинця **«Сусіди»** (2006), який оповідає нам про історичне минуле рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчан В. Юрій Станинець : текст і контекст : монографія. Ужгород : РІК – У, 2021. 190 с.
2. Потушняк Ф. Повінь : роман. Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1959. 374 с.
3. Ребрик Н. Велика правда життя і творчості Юрія Станинця: передмова. *Станинець Ю. Сусіди* : роман. Ужгород : Ґражда, 2006. С. 3-29.
4. Станинець Ю. Сусіди : роман. Ужгород : Ґражда , 2006. 400 с.
5. Станинець Ю. Автобіографія. *Червона йонатаночка : Вибрані твори*. Ужгород : Ґражда, 2011. С. 534-616.
6. Федака Д. Юрій Станинець. *Українське красне письменство Закарпаття*. Ужгород : TIMPANI, 2017. С. 207-211.
7. Яцканин І. Пора вузеньких вулиць. *Під синіми Бескидами: антологія поезії та малої прози українських письменників Словаччини*/ упорядкув. Д.М. Федаки, І.Ю.Яцканина: Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2006. С. 517-525.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 04.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821.161.2-1.09Папенко:355.01
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.50

ПОЕТИКА ВІЙНИ У ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ ПАПЕНКА: ОБРАЗИ, МОТИВИ, АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ

THE POETICS OF WAR IN VASYL PAPENKO'S LYRIC POETRY: IMAGES, MOTIFS, AND THE AUTHOR'S CONCEPT

Перевознюк В.В.,
orcid.org/0000-0001-9225-3459
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Сізова К.Л.,
orcid.org/0000-0002-3269-6343
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Сошенко С.М.,
orcid.org/0000-0002-5634-2945
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгводидактики та журналістики
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

У статті досліджено поетику війни у ліриці Василя Папенка – представника сучасної літератури Кременчуччини. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення художньої репрезентації російсько-української війни в сучасному літературному процесі, зокрема творчості авторів, чий поетичний доробок безпосередньо відображає досвід воєнної доби. Мета статті полягає у визначенні основних образів і мотивів воєнної тематики, аналізі художніх засобів її репрезентації, з'ясуванні функціонально-смислової ролі образів України та рідного краю, а також окресленні авторської концепції війни та її місця в сучасній літературі регіону. Методологічну основу становлять методи текстуального, мотивного, образного та поетикального аналізу, а також елементи контекстуального підходу. Установлено, що центральним у ліриці Василя Папенка є образ війни як всеохопного екзистенційного досвіду, що впливає на фізичний і психологічний стан людини, змінює її сприйняття часу, життя та смерті. Виокремлено образи воїна-захисника, загиблого побратима, мирних сіл, рідної землі, України та слова як духовної зброї. Провідними мотивами є боротьба, жертовність, смерть, пам'ять про загиблих, свобода, незламність, патріотизм і надія на мирне майбутнє. З'ясовано, що для художньої репрезентації воєнної дійсності автор активно використовує метафори, антитези, символи, епітети, контраст, лаконізм та поєднання фронтової конкретики з побутовими деталями. Особливого значення набуває протиставлення війни й миру, життя й смерті, втрати й надії. Доведено, що образ України та рідного краю формує ціннісне ядро поетичної картини світу автора. Рідна земля постає простором життя, пам'яті, духовної єдності та майбутнього, за який точиться боротьба. Авторська концепція війни поєднує трагедійне осмислення людських втрат із утвердженням свободи, національної стійкості та віри в перемогу. Лірика Василя Папенка репрезентує локальний досвід війни, який набуває загальнонаціонального звучання, що визначає її вагоме місце в сучасній літературі рідного краю.

Ключові слова: Василь Папенко, поетика війни, воєнна лірика, образ України, мотив пам'яті, література рідного краю.

The article examines the poetics of war in the lyric poetry of Vasyl Papenko, a representative of contemporary Kremenchuk literature. The relevance of the study is determined by the need to comprehend the artistic representation of the Russian-Ukrainian war in contemporary literary processes, particularly in the works of authors whose poetic output directly reflects the experience of wartime. The aim of the article is to identify the main images and motifs of war-related themes, analyse the artistic means of their representation, clarify the functional and semantic role of the images of Ukraine and the native land, and outline the author's concept of war and its place in contemporary regional literature. The methodological framework comprises textual, motif-based, figurative, and poetic analysis, complemented by elements of the contextual approach. The study establishes that the central image in Vasyl Papenko's lyric poetry is war as an all-encompassing existential experience that affects the physical and psychological state of individuals and transforms their perception of time, life, and death. The main images identified include the soldier-defender, the fallen comrade-in-arms, peaceful villages, the native land, Ukraine, and the word as a spiritual weapon. The dominant motifs are struggle, sacrifice, death, remembrance of the fallen, freedom, resilience, patriotism, and hope for a peaceful future. It has been found that the author extensively employs metaphors, antitheses, symbols, epithets, contrasts, conciseness, and the combination of frontline realities with everyday details to represent the experience of war. Of particular importance is the opposition between war and peace, life and death, loss and hope. The study demonstrates that the image of Ukraine and the native land constitutes the value-based core of the author's poetic worldview. The native land is presented as a space of life, memory, spiritual unity, and the future for which the struggle is being waged. The author's concept of war combines a tragic understanding of human losses with the affirmation of freedom, national resilience, and faith in victory. Vasyl Papenko's lyric poetry represents the local experience of war, which acquires broader national significance and thus occupies an important place in contemporary regional literature.

Key words: Vasyl Papenko, poetics of war, war poetry, image of Ukraine, motif of remembrance, regional literature.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна стала одним із визначальних чинників сучасного українського культурного й літературного процесу, зумовивши активне переосмислення художніх способів репрезентації воєнної дійсності. Поезія як особливо чутливий до суспільних трансформацій вид літератури фіксує не лише безпосередні події війни, а й їхній психологічний, емоційний, аксіологічний та національно-ідентифікаційний виміри. У сучасній ліриці війна постає через образи Батьківщини, рідної землі, дому, воїна, пам'яті, втрати, смерті, руйнування, спротиву й надії. Водночас художнє осмислення воєнного досвіду дедалі частіше пов'язується з конкретним простором – містом, селом, регіоном, рідним краєм, який із географічної категорії перетворюється на простір пам'яті, особистої причетності та національної ідентичності.

Контекстом дослідження є науково-освітня діяльність кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, у межах якої реалізується науковий проєкт «Локально орієнтоване навчання» (свідоцтво про реєстрацію № 147181 від 20 травня 2026 р.). Проєкт спрямований на теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію локально орієнтованого підходу в освіті, зокрема через актуалізацію культурного, історичного, літературного й соціального потенціалу Кременчуччини. Одним із важливих напрямів проєкту є залучення літератури рідного краю до освітнього та дослідницького простору, що передбачає вивчення творчості письменників і поетів у взаємозв'язку з локальною культурною пам'яттю, історією та сучасним досвідом громади. У цьому контексті дослідження поетики війни у ліриці поета з Кременчуччини Василя Папенка набуває не лише літературознавчого, а й локально-культурного значення, оскільки дає змогу розкрити особливості художньої репрезентації воєнного досвіду крізь призму образу рідного краю.

Поетичні збірки митця «Рік довжиною в життя…» (2022) та «Де кожне слово дихає Вкраїною» (2025) репрезентують авторське осмислення воєнних подій крізь призму особистого переживання, історичної пам'яті, любові до Батьківщини та усвідомлення відповідальності за її майбутнє. Проте поетика війни у творчості Василя Папенка, зокрема взаємозв'язок воєнної тематики, образу рідного краю та національної картини світу**,** ще не стала предметом спеціального комплексного дослідження.

Актуальність проблеми посилюється необхідністю розвитку концепції літератури рідного краю та локально орієнтованого підходу до її вивчення. Локально орієнтоване навчання передбачає залучення культурного, історичного й літературного потенціалу конкретного місця до освітнього процесу, що актуалізує потребу в системному дослідженні творчості письменників, пов'язаних із певним регіоном. У цьому аспекті поезія Василя Папенка може розглядатися як важливий компонент літератури рідного краю, здатний забезпечити зв'язок між локальним досвідом, загальнонаціональною історичною пам'яттю та сучасним осмисленням війни.

Проблема дослідження полягає у визначенні специфіки поетичної репрезентації війни у ліриці Василя Папенка, систематизації ключових образів і мотивів, виявленні ролі локального простору та з'ясуванні особливостей авторської концепції війни, України й рідного краю. Її розв'язання передбачає поєднання літературознавчого та локально орієнтованого підходів, що дасть змогу розкрити індивідуально-авторське бачення воєнної реальності та визначити місце творчості Василя Папенка в сучасному літературному процесі й літературі рідного краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська література активно осмислює досвід російсько-української війни, що зумовлює формування окремого напряму літературознавчих студій, присвячених дискурсу війни, мілітарній поезії, художній репрезентації травматичного досвіду, пам'яті та національній ідентичності. Важливе місце в цьому контексті посідає монографія О. Пухонської **«**Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» [9], у якій війна розглядається як явище, що виходить за межі безпосереднього бойового досвіду та охоплює широкий спектр культурних, психологічних і світоглядних проблем. Л. Романенко досліджує сучасну війну у творчості українських письменників і спогадах її учасників, звертаючи увагу на взаємодію художнього та документального способів осмислення воєнної реальності [10]. Історико-літературний вимір проблеми представлено в дослідженнях Т. Белімової [1] та А. Маліцької [5].

Безпосередньо проблемі сучасної української поезії війни присвячені праці Т. Урись [12], Т. Скуратко та Н. Сеньовської [11]. Т. Урись характеризує дискурс війни в сучасній українській поезії як складну систему художніх репрезентацій, у якій взаємодіють мотиви боротьби, смерті, втрати, пам'яті, Батьківщини та духовного опору [12]. Т. Скуратко, Н. Сеньовська визначають сучасну українську літературу війни як комплексну художню візію досвіду нації, що

дає підстави розглядати індивідуальну авторську творчість як частину ширшого процесу художнього осмислення історичних подій [11]. Ці положення є важливими для аналізу лірики Василя Папенка, оскільки його поезія може бути прочитана водночас як особистісна реакція на воєнні події та як художня репрезентація колективного досвіду українців.

Окремий напрям становлять дослідження поетики сучасної мілітарної лірики. О. Вертипорох аналізує принцип «айсберга» в сучасній українській поезії про війну, акцентуючи на ролі підтексту, художньої деталі, недомовленості та опосередкованої репрезентації травматичного досвіду [3]. Такий підхід є продуктивним для дослідження лірики Василя Папенка, адже воєнна реальність у поетичному тексті може передаватися не лише через прямий опис подій, а й через символічні образи, метафори, пейзажні картини, контрасти та емоційно насичені деталі. У. Федорів, досліджуючи топоси пам'яті в сучасній українській мілітарній поезії, актуалізує проблему художнього простору війни та способів закріплення індивідуальної й колективної пам'яті [3].

Міжкультурний аспект репрезентації війни представлено в дослідженні І. Зелененької [4]. Т. Бикова розглядає особливості інтерпретації сучасних поетичних творів про війну у вищій школі, що актуалізує освітній потенціал літератури війни та її значення для формування історичної пам'яті, громадянської позиції й ціннісних орієнтирів [2].

Для цього дослідження особливо важливим є поєднання мілітарного та локального аспектів художнього аналізу. Війна в сучасній українській поезії постає не лише як масштабна історична подія, а й як явище, що безпосередньо змінює простір повсякденного життя конкретної людини, громади та регіону. У такому прочитанні поняття Батьківщини може реалізуватися на двох взаємопов'язаних рівнях: Україна як макропростір національної ідентичності та рідний край як мікропростір особистої пам'яті, дому й емоційної приналежності. Теоретичне підґрунтя для такого підходу становить концепція локально орієнтованого навчання, представлена у монографії В. Перевознюк [8]. Локально орієнтоване навчання ґрунтується на використанні культурного, історичного, соціального та природного потенціалу конкретної території як ресурсу освітньої діяльності. У контексті літературознавчого дослідження цей підхід може бути розширений до принципу локалізованого прочитання художнього тексту, за якого твір розглядається у зв'язку з простором його виникнення, локальною культурою, історичною пам'яттю та досвідом громади.

Важливим для такого підходу є поняття літератури рідного краю, яка забезпечує зв'язок художнього тексту з конкретним культурно-територіальним середовищем. Навчальний посібник В. Перевознюк, К. Сізової та С. Сошенко із сучасної літератури рідного краю [15] актуалізує можливості вивчення літератури через категорії місця, локальної ідентичності, культурної пам'яті та взаємодії автора з рідним середовищем. У цьому аспекті творчість Василя Папенка може бути розглянута не лише як складник сучасної української літератури війни, а й як репрезентація літератури рідного краю, у якій локальний простір набуває художнього, історичного та аксіологічного значення.

Безпосереднім матеріалом для такого аналізу є поетичні збірки Василя Папенка «Рік довжиною в життя…» [7] і «Де кожне слово дихає Вкраїною» [6]. Особливо показовою для визначення авторської концепції є друга збірка, назва якої вже на рівні авторської номінації актуалізує зв'язок поетичного слова з Україною, рідною землею та національною культурою. Аналіз цих видань дозволяє простежити взаємодію загальнонаціональних і локальних образів, мотивів війни, пам'яті, дому, рідної землі, втрати, героїзму та надії.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей поетики війни у ліриці Василя Папенка**.** Для її досягнення передбачено: визначити основні образи й мотиви воєнної тематики; проаналізувати художні засоби її репрезентації; з'ясувати роль образу України та рідного краю; окреслити особливості авторської концепції війни та її місце в сучасній літературі рідного краю.

Виклад основного матеріалу. У ліриці Василя Папенка образ війни постає не лише як військове протистояння, а як всеохопний стан буття людини й суспільства. Це виразно передано метафорами: «до металу оголені нерви» [7, с. 30], «війна клокоче у венах» [7, с. 30]. Війна ніби проникає у фізичний і психологічний простір людини, стає частиною її крові, нервів, щоденного існування.

Поряд із ним формується образ воїна-захисника, пов'язаний із мотивами мужності, жертовності та відповідальності за життя інших. Воїни постають як ті, хто перебуває на межі між життям і смертю, миром і війною:

Мерехтять, наче зорі, обличчя,
Лиця тих, хто не прийде з війни.
На сторожі життя в пограниччі.
Побригадно крокують вони [6, с. 11]

Мотив втрати поєднується з мотивом пам'яті: загиблі продовжують існувати у свідомості живих.

Важливим є мотив ціни свободи, концентровано виражений у формулі «Воля кров'ю оплачена» [7, с. 40]. Воля постає не абстрактною цінністю, а результатом жертовності й боротьби. З цим мотивом безпосередньо пов'язаний мотив незламності України, який реалізується через переконання:

Наша зброя – це слово,
Котра в ціль б'є чудово.
Ворог нас не здолає,
Доки слово лунає [6, с. 79]

Окреме місце посідає мотив надії на мирне майбутнє. У сні ліричного героя репрезентовано контраст між реальністю війни та бажаним майбутнім. Образ квітучих вишень набуває символічного значення як знак миру, життя, відновлення рідної землі:

Я бачив сон на другий день війни,
У ньому вишні квітнуть в мирних селах,
На грудях юних ветеранів ордени,
І йдуть молебни у церквах й костелах [7, с. 7]

Війна у поезії Василя Папенка репрезентується передусім через метафоризацію, антитезу, символізацію, епітети, лаконізм та контрастне зіставлення воєнних і побутових реалій**.** Особливо продуктивними є метафори, що передають психологічний стан людини: «до металу оголені нерви» [7, с. 30], «війна клокоче у венах» [7, с. 30]. Вони персоніфікують війну й водночас підкреслюють її фізичне та психологічне проникнення в людське життя.

Характерним прийомом є контраст, коли військові події поєднуються з буденними деталями:

Оборона, відступ, кава…
Ранок – побратима смерть.
Обстріл, вечір – чорна кава…
Життя – дивна круговерть [7, с. 39]

Слово «кава» стає своєрідним маркером повсякденності, яка в умовах війни співіснує зі смертю та обстрілами. Лаконічна форма, уривчасті конструкції, називні речення відтворюють фрагментарність і напруженість фронтового досвіду.

Важливу роль відіграє антитеза «життя – смерть», «війна – мир», «свої – ворог». Показовим є фінальний вислів «Коли не ти, а орк – мішень» [7, с. 28], який передає специфічну психологію виживання в умовах постійної небезпеки.

Образ України в наведених текстах репрезентований передусім через образ рідної землі та мирних сіл. Вишні, села, церкви й костели формують національно маркований художній простір: «вишні квітнуть в мирних селах», «молебни у церквах й костелах» [7, с. 7]. Рідний край постає не просто географічним простором, а духовною батьківщиною, за яку точиться боротьба.

Особливого значення набуває протиставлення мирного образу рідної землі та спустошеної війною реальності. Саме через цю антитезу автор увиразнює цінність України як простору життя, пам'яті, культури й майбутнього. Образ України водночас набуває символічного виміру: захищаючи конкретні села, міста й людей, воїн захищає право народу на свободу та власне майбутнє.

Авторська концепція війни у ліриці Василя Папенка ґрунтується на її осмисленні як трагедії, випробування і водночас боротьби за свободу та збереження національного буття**.** Поет не романтизує війну: поряд із героїчним пафосом присутні смерть побратимів, постійна небезпека, психологічна напруга, втома й усвідомлення високої ціни перемоги.

Водночас війна не позбавляє людину здатності мріяти про мир, пам'ятати

загиблих і вірити в майбутнє. Символічним у цьому контексті є образ слова як зброї. Поетична творчість постає ще одним способом протистояння ворогові, збереження пам'яті та утвердження національної ідентичності.

У контексті сучасної літератури рідного краю лірика Василя Папенка репрезентує документально-емоційне й водночас художньо осмислене бачення російсько-української війни, у якому локальний досвід набуває загальнонаціонального значення. Специфіка його поетики полягає у поєднанні фронтової конкретики, лаконізму, розмовної інтонації та символічних образів України, волі, пам'яті й слова.

Висновки. У ліриці Василя Папенка війна постає як всеохопний екзистенційний досвід, що визначає психологічний стан людини й суспільства. Основними є образи війни, воїна-захисника, загиблого побратима, України та рідної землі; провідними мотивами – боротьба, жертовність, смерть, пам'ять, воля, незламність і надія на мир. Художня репрезентація воєнної дійсності ґрунтується на метафоризації, антитезі, символізації, контрасті, лаконізмі та поєднанні фронтової конкретики з побутовими деталями. Образ України та рідного краю увиразнюється через символи мирних сіл, вишень, храмів, формуючи простір, який потребує захисту.

Авторська концепція війни поєднує трагедійне осмислення людських втрат із утвердженням волі, патріотизму й віри в перемогу. Поезія Папенка є важливим складником сучасної літератури рідного краю,

оскільки фіксує локальний досвід війни та водночас надає йому загальнонаціонального звучання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в порівняльнjve аналізs воєнної лірики Василя Папенка з творчістю інших сучасних авторів Полтавщини для визначення спільних і відмінних тенденцій розвитку регіональної літератури в умовах російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белімова Т. Поетична візія російсько-української війни: від Шевченка до сучасності. *Шевченкознавчі студії*. 2024. № 27, ч. 1. С. 5–31. DOI: 10.17721/2410-4094.2024.1(27).1/5-31

2. Бикова Т. В. Сучасні поетичні твори про війну: особливості інтерпретації у вищій школі. *Сучасні досягнення в науці та освіті*: зб. пр. XVIII Міжнар. наук. конф., 13–20 верес. 2023 р., м. Нетанія (Ізраїль). Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 100–103.

3. Вертипорох О. Принцип «айсберга» в сучасній українській поезії про війну. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 210. С. 71–76. DOI: 10.32782/2522-4077-2024-210-10

4. Зелененька І. А. Інтерпретація війни в Україні: українська, польська, болгарська, литовська поезія (на матеріалі антології «Весна озброєна»). *Українська література : історичний досвід і перспективи*. 2023. № 1. С. 102–112. DOI: 10.31652/3041-1084-2023-1-102-112

5. Маліцька А. Українська поетична мілітарна традиція: до питання витоків. *Вісник ОНУ*. Сер.: Філологія. 2025. Т. 30. Вип. 2(32). С. 51–58. DOI: 10.18524/2307-8332.2025.2(32).350476

6. Папенко В. Де кожне слово дихає Вкраїною. Чернівці: Родовід, 2025. 86 с.

7. Папенко В. Рік довжиною в життя…: збірка творів. Мукачево: Карпатська вежа, 2022. 80 с.

8. Перевознюк В. Основи локально орієнтованого навчання: досвід Кременчуччини: монографія. Кременчук: Видавничий відділ КрНУ, 2025. 286 с.

9. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Дискурсус, 2022. 288 с.

10. Романенко Л. В. Сучасна війна у творчості українських письменників і спогадах учасників. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 4. т. 1. С. 117–121.

11. Скуратко Т. М., Сеньовська Н. Л. Сучасна українська література війни як комплексна художня візія досвіду нації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75). № 6. Ч. 2. С. 27–32. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.6.2/06

12. Урись Т. Ю. Дискурс війни у сучасній українській поезії. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 5 (11). С. 246–259. DOI: 10.52058/2786-6165-2023-5(11)-246-259

13. Федорів У. Топоси пам'яти в сучасній українській мілітарній поезії. *Українське літературознавство*. 2025. Вип. 89–90. С. 207–220.

14. Шинкарик Ю. Голос із окопів: чому мілітарна література стає новою класикою для української школи. *Українознавство*. 2026. №1 (98). С. 298–230.

15. Perevozniuk V., Sizova K., Soshenko S. Modern native land literature: навч. посіб. Кременчук: Редакційно-видавничий відділ КрНУ, 2023. 105 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 02.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 821.161.2.0*Крив:[82-94’06:355.01(477:470) “2022/…”]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.51

«НЕБЕСА ВАЖЧАЮТЬ…»: СТРАТЕГІЇ ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОСВІДУ ВІЙНИ У ЩОДЕННИКУ МАКСИМА «ДАЛІ» КРИВЦОВА «НА МІННОМУ ПОЛІ ПАМ’ЯТІ»

“THE SKIES GROW HEAVIER…”: STRATEGIES OF DOCUMENTING THE EXPERIENCE OF WAR IN MAXYM “DALI” KRYVTSOV’S DIARY “ON THE MINEFIELD OF MEMORY”

Проценко О.А.,
orcid.org/0000-0003-1422-3427
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету

У статті увага зосереджена на книзі М. Кривцова «На мінному полі пам’яті», в якій органічно зі щоденниковими записами (охоплюють 2015-2024 рр.) представлено художній та публіцистичний доробок «Далі», упорядкований другом і побратимом Валерієм Пузіком. Максим «Далі» Кривцов – письменник і фотограф, учасник Революції гідності, який у 2014 р. добровольцем долучився до лав Збройних Сил України; згодом працював у Veteran Hub та Центрі реабілітації та реадаптації учасників АТО та ООС; із початком повномасштабного вторгнення росії зі зброєю в руках захищав Україну до 07 січня 2024 р.

З’ясовано, що у щоденнику «На мінному полі пам’яті» М. Кривцов відтворює власний досвід перебування на Донбасі з 2015 р. та в роки повномасштабного вторгнення рашистів в Україну, фіксуючи побачені, внутрішньо пережиті події. У центрі щоденника – документування, спогади, почуття, переживання, плани на майбутнє. Записи регулярні, датовані, викладені від першої особи у хронологічній послідовності, інколи зовсім короткі, частіше – розлогі.

Простежено, що документальність записів поєднується з емоційною глибиною та авторською рефлексією. Щоденникові записи М. Кривцова – це інструмент збереження колективної пам’яті; згадано/представлено, детально охарактеризовано багатьох полеглих за Україну захисників та цивільних. Щоденник насичений авторськими роздумами, судженнями, «фігурами мислення». Важливим є факт переживання війни самим автором: передано атмосферу страху, болю, невизначеності та внутрішнього спротиву, боротьби і віри в українську націю. Записи М. Кривцова стають не лише свідченням війни, а й художнім текстом із виразною образністю та емоційністю, адже автор не тільки описує події, а трансформує отриманий досвід у художній простір пам’яті та болю.

Викладені упорядником художні та публіцистичні тексти/цитати творів М. Кривцова й інших авторів на сторінках щоденника, не є механічною фіксацією, а способом осмислення реальності через образи, символи, емоції. Художня обробка дозволяє передати психологічний стан «Далі» значно глибше, ніж сухий документальний опис. Книга є повноцінним джерелом історії, посідає вагоме місце не лише в розвитку літератури, а й державотворенні, політиці.

Ключові слова: документ, історія, Максим Кривцов, пам’ять, російсько-українська війна, травма, щоденник.

The article focuses on M. Kryvtsov’s book «On the Minefield of Memory», which organically combines diary entries covering the period from 2015 to 2024 with the literary and journalistic works of «Dali», compiled by his friend and fellow soldier Valerii Puzik. Maksym «Dali» Kryvtsov was a writer and photographer, a participant in the Revolution of Dignity who volunteered to join the Armed Forces of Ukraine in 2014. He subsequently worked at Veteran Hub and the Center for Rehabilitation and Readaptation of ATO and JFO Veterans. Following Russia’s full-scale invasion of Ukraine, he took up arms to defend his country until his death on January 07, 2024.

The study reveals that in «On the Minefield of Memory», M. Kryvtsov reconstructs his personal experience of living and serving in Donbas from 2015 onward, including the years of Russia’s full-scale invasion of Ukraine, documenting events he witnessed and experienced firsthand. The diary centers on documentation, memories, feelings, emotional experiences, and plans for the future. The entries are regular and dated, written in the first person and arranged chronologically; some are very brief, while others are more extensive.

The analysis demonstrates that the documentary nature of the entries is combined with emotional depth and authorial reflection. M. Kryvtsov’s diary entries function as a means of preserving collective memory: numerous fallen Ukrainian defenders and civilians are mentioned, represented, and portrayed in detail. The diary is rich in the author’s reflections, judgments, and «figures of thought». Particularly significant is the author’s personal experience of the war: the atmosphere of fear, pain, uncertainty, inner resistance, struggle, and faith in the Ukrainian nation is conveyed throughout the diary. Kryvtsov’s entries thus become not only a testimony to the war but also a literary text characterized by vivid imagery and emotional intensity, as the author does not merely describe events but transforms his experience into an artistic space of memory and pain.

The literary and journalistic texts and quotations from the works of M. Kryvtsov and other authors included by the compiler in the diary are not merely mechanical records but constitute a means of interpreting reality through images, symbols, and emotions. Artistic transformation enables a more profound representation of Dali’s psychological state than purely documentary description alone could provide. The book is therefore a valuable historical source. It occupies an important place not only in the development of contemporary Ukrainian literature but also in processes of nation-building and the political representation of the war.

Key words: document, history, Maksym Kryvtsov, memory, russo-Ukrainian war, trauma, diary.

Максим Кривцов – письменник і фотограф, учасник Революції гідності, який у 2014 р. добровольцем долучився до лав Збройних сил України (воював у складі п'ятого батальйону ДУК «Правий сектор»). Згодом працював у Veteran Hub та Центрі реабілітації та реадаптації учасників АТО та ООС. З початком повномасштабного вторгнення росії, знову став на захист України. У 2023 р. видавництвом «Наш формат» було опубліковано збірку поезій М. Кривцова «Вірші з бійниці», яку Український ПЕН-клуб вніс до переліку найкращих новинок року. У 2025 р. видавництво «Наш формат» публікує щоденникові записи, есеї, оповідання, вірші М. Кривцова під назвою «На мінному полі пам'яті», написані від 2015 р. по 2024 р. та упорядковані другом і побратимом Валерієм Пузіком: «…важко збирати уламки та фрагменти розмов, записів, віршів уже загиблого друга в єдине ціле. Важко перечитувати листування в соцмережах за майже десять років, відкривати кожен прикріплений файл, дивитись, що було опубліковане, а що ні. Впорядковувати тексти в книгу, якої б краще не було. Ступати на цей крихкий лід, ступати по мінному полі пам'яті, де слова вже на вагу золота. Кожне речення важливе, кожне слово. Адже продовження не буде...» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська література, як і всі інші явища у нашій країні, зазнає відчутного впливу війни. Якщо раніше ми говорили про ветеранську та волонтерську прозу, то після 24 лютого 2022 р. тема російсько-української війни стала однією з наріжних для усієї української літератури [дет. див. 1]. У наш час усе більшої популярності набуває мілітарна література, написана по гарячих слідах військовими, – наша колективна пам'ять. У синопсисі до роману, який ніколи не буде написаний, Максим Кривцов зізнавався: «Коли повертаємось із ротацій, їдемо в автівці додому, ми не відчуваємо щастя, хоча хочемо повернення. Напевне. Ми відчуваємо одне – порожнечу. Одну спільну на всіх порожнечу, колективну пам'ять. Ми захлинаємось нею і задихаємось від її випарів» [4, с. 413]. Поетичний світ М. Кривцова, а саме збірка «Вірші з бійниці», ставали об'єктом дослідження О. Деркачової [2], О. Коваль [3], Т. Старостенко [6].

Постановка проблеми. Щоденник, який став повноцінним літературним жанром у ХХ столітті, із початком російсько-української війни набув ще більшої популярності. З'явилися нові жанрові різновиди, серед яких: роман-щоденник, щоденник з окупації, воєнний щоденник. У цьому аспекті варто згадати «Щоденник війни і правосуддя: Дивлячись на жінок, що дивляться війну» В. Амеліної, роман-щоденник «Спокійної ночі» М. Петренка, «Щоденник окупації» В. Вакуленка-К. та книгу М. Кривцова «На мінному полі пам'яті» в якій органічно зі щоденниковими записами представлено художній та публіцистичний доробок «Далі». Сьогодні книга М. Кривцова «На мінному полі пам'яті» потребує системного й комплексного дослідження.

Постановка завдання: ознайомити зі щоденниковими записами М. Кривцова, дослідити специфіку подання інформації, жанрово-стильові особливості записів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначав Максим Кривцов, що писав і фотографував він насамперед для себе, сподіваючись, що «фото через якийсь час, коли все заспокоїться, допоможуть переосмислити та пропустити крізь себе весь біль, як рентгенівське проміння. Біль, який накопичився, як гігрома під шкірою, і ховається десь серед чагарників інших чуттів» [4, с. 77]. Записи у щоденнику охоплюють 2015-2024 рр. Останній допис датований 06.01.2024 р. о 20.04, адже життя «Далі» було обірване рашистами 07 січня 2024 р. (у 33 роки).

У щоденнику Максим Кривцов відтворює власний досвід перебування на Донбасі з 2015 р. та в роки повномасштабного вторгнення рашистів в Україну; фіксує побачені, внутрішньо пережиті події. У центрі щоденника – документування, спогади, почуття, переживання, плани на майбутнє. Записи регулярні (лише зрідка трапляються часові перерви в кілька днів, тижнів), датовані, викладені від першої особи у хронологічній послідовності, інколи зовсім короткі, в один день може бути кілька записів, частіше – розлогі. Кожен запис має свою окрему відносно завершену цілісність.

Автор фіксує події, які викликали в нього сильне враження. Наприклад, правду про те, що «патріотичні настрої в місті (Авдіївці – *О. П.*) несуть поодинокий характер, однак вони міцні, як павутинка» [4, с. 44], або про те, що в Авдіївці місцеві закидали українських військових камінням, звинувачуючи в обстрілах міста, а обстріли ті проводилися зі сторони Донецька.

Рефреном проходять у щоденнику слова одинадцятирічного хлопчика, який телефонував «Далі»: «Еті дєєнери, оні не люді, оні тварі» та жінки, син якої воював у 93-й бригаді у Пісках: «Якби не війна, я не полюбила б Україну» і контрастні слова «пузатого чмо з пляшечкою пива»: «Зачем ви нас обстрєліваєте?». Нотуючи ці висловлювання, «Далі» неодноразово зізнається в тому, що теж полюбив Україну через війну:

«Я полюбив країну лише у 2014-му. По-справжньому полюбив. До ненависті: бо любити Її – ой як боляче. Через суспільство, яке обирає Януковича, через мужика на вокзалі, що запитує у військового «навіщо ти воюєш за заводи», через тих, хто підпалює поля, не викидає сміття до урн, тих, хто навіть не може відкрити конституцію, щоб прочитати не такий уже об'ємний за змістом розділ про повноваження Президента, але голосує, ой як голосує … Я полюбив Її попри…» [4, с. 134–135].

Життєві спостереження «Далі» розгортаються послідовно, утворюючи певну умовну завершену цілісність. Одні записи досить розлогі, інші – це міні-дописи – уривчасті, ніби обірвані на півслові, недомовлені. Скажімо, від 14.06.2016 р.: «Дихай. Дихайте. Всі. Маки цвітуть. Сумно…» [4, с. 39], від 25.10.2018 р.: «Ніякої лічної жизні, один кот» [4, с. 125], від 22.12.2018 р.: «І навіть поміж найдальших пустель проросте тихого неба прозора пастель» [4, с. 126], від 05.11.2020 р.: «Два роки без Каті Гандзюк» [4, с. 266]. Уривчастість, фрагментарність спостережень за дійсністю, фіксування подій – жанрова ознака щоденника.

Щоденник Максима Кривцова – це низка імен, живих і полеглих за Україну захисників та цивільних: «не забуваючи кожного живого. З вічною пам'яттю про загиблих Лома (22.02.2015), Смереку (літо 2015), Палача (21.09.2015)» [4, с. 73], Павла Наконечного (14.07.2022), Максима Мирного (19.08.2022), Романа Барвінка (20.08.2022), Владислава Черних (29.12.2022), Вікторії Амеліної (03.07.2023). Максим Кривцов викладає на сторінках щоденника історії багатьох особистостей (побратими по зброї і перу, волонтери, ветерани), із біографічними даними, детальною інформацією про уподобання, мрії тощо. Наприклад, історії жінок, які загинули за Україну, серед яких Катя Гандзюк: «Катя – парамедик добровольчого батальйону «Госпітальєри». Її позивний – «ООН», оскільки певний час працювала в міжнародній організації <…> Найстрашніше у війні для Каті – це тривога через думку про можливість втратити близьких людей. Щодо себе – однаково. За її словами – чхати, які тобі принесуть квіти, коли ти мертвий. <…> Тепер – повернутися на Донбас і забути про нього. Катя, хоч і має доступ до знеболювальних, єдиним наркотиком, який використовує, називає кохання. Адже правильне кохання дає віддачу, не змушує відчувати біль і втому» [4, с. 266-267]. Процитована та низка подібних розповідей досить щирі, сповнені емоційної напруги.

Щоденникові записи Максима Кривцова – це ще й інструмент збереження колективної пам'яті. Згадано, наприклад, судові засідання щодо беркутівців, безпосередньо винних у розстрілі Небесної Сотні, прощання на Майдані із загиблими на Донбасі бійцями «Правого сектору», які загинули під час боїв на шахті «Бутівка» поблизу Авдіївки та багато інших. Поряд із фіксацією подій, у щоденнику подано матеріали (ніби «картинки, що проявляються на фотоапараті») про активісток «Жіночого ветеранського руху»: Катю Гандзюк, Галину Клемпоуз; бійця Бригади швидкого реагування Дениса Ткаченка; друга і побратима Іллю Долматова (Бетмана), якому присвячено збірку Максима Кривцова «Вірші з бійниці» та вірш «Він народився у Каховці»; інтерв'ю з Валерієм Пузіком тощо. Максим Кривцов не лише знайомить читача з історіями вказаних і багатьох інших українців, а й осмислює суттєві для нього факти зовнішнього життя.

Документальність записів поєднується з емоційною глибиною та авторською рефлексією. Щоденник насичений авторськими роздумами, судженнями, «фігурами мислення», такими, що стосуються самого «Далі» («відчуваю свою безпомічність, те, наскільки я малий у розмірах, слабкий і не спроможний щось змінити…» [4, с. 24]), України («…ембріон майбутнього громадянського суспільства вже порсається в лоні держави» [4, с. 135]; «Україна, вона лишається цілою, не розірваною, у серцях, як у криївці. І якось ми відчинимо важку металеву браму, що вже приросла до землі, і випустимо з внутрішнього бункера заховану країну назустріч сонцю» [4, с. 26]), Криму («…це втрачений зуб, якого було так боляче позбутися, а тепер почуваєшся неповноцінним, та й пережовувати не так зручно» [4, с. 21]), миру із росією («…це відкрита скриня Пандори, як і будь-які домовленості з цією країною, про що відгукується вся її кривава чорна історія. Це троянський кінь, якого перед міською брамою піддали рентгенівському випромінюванню» [4, с. 151]). Максим Кривцов спостерігав соціально-політичні процеси в Україні: «…з фізичною боротьбою триває не менш важлива ментальна, за звільнення від окупації сумнівними цінностями і упередженнями, які присмокталися до стелі дійсності, немов слимаки» [4, с. 44] та закликав не втрачати віру: «на мою думку, ця здатність (віра – *О. П.*) – чи не найбільша чеснота, яка допоможе нам стати сильнішими» [4, с. 68]. Деякі фрази звучать як авторські крилаті вислови: «Гідність – риса, яку потрібно захищати щоміті» [4, с. 199], «там, де зникає справедливість, зав'язується битва» [4, с. 201], «…незалежність – це сила, війна – це перетво-

рення, Україна – любов» [4, с. 265]. Вражає кількість таких висловів про війну: «…війна пахне мертвими. Війна пахне холодом. Війна пахне словами. Війна пахне ніччю» [4, с. 73], «…війна одночасно насичена і пуста, холодна і парадоксально затишна, сіра і кольорова. Абсурдна. Наша» [4, с. 77], «…війна для державності – кардіо, війна – то тест на людину» [4, с. 138], «…війна пахне димом і болем, словами. Не зовсім словами. Голосом» [4, с. 101], «…війна як фільтр. І світ насичується і гірчить, як та кава» [4, с. 242], «…війна як зупинка на вимогу. Війна раптова та обволікуюча. На війні гинуть люди, на війні стаєш кращим. Війна – це їсти жахливий казьонний тушняк і відчувати неймовірний, не знайомий до цього смак води. Війна – це миші в бліндажах, холод і сморід. Війна – це вечірній запах найміцнішої кави та захоплення яскравими розривами від роботи «Зушки» [4, с. 81], «…війна болить, як серце» [4, с. 298], «…війна – це лотерея. Сьогодні ми виграли…» [4, с. 358], «…війна голодна і ненажерлива. Забирає і забирає. Війно, коли ти вже нажерешся?» [4, с. 358]. Маємо ще й заримовані рядки про війну:

війна як радіація
війна як релігія
як потяг
зупинка
побачення наосліп
війна це і є наші танталові муки
татушка яку хрін виведеш
можеш забити зверху іншою
але це стерво буде проявлятись [4, с. 132].

Важливими стають не лише судження, сентенції, рефлексії, а й факт переживання війни самим автором. Щоденник передає атмосферу страху, болю, невизначеності та внутрішнього спротиву, боротьби і віри («українська нація – живуча. Ми – залишаємось» [4, с. 265]), а тому виходить за межі звичайного документа. Записи Максима Кривцова стають не лише свідченням війни, а й художнім текстом із виразною образністю та емоційністю, адже автор не тільки описує події, а трансформує отриманий досвід у художній простір пам'яті та болю. Саме тому художня інтерпретація травми не спотворює правду, а допомагає її глибше відчути та усвідомити.

У щоденнику багато особистого, інтимного: «Я з тих щасливих дітей, які засинали від голосу батьків, які читали книжки, співали чи розповідали про життя перед сном» [4, с. 260]; читати навчився ще до школи, бо вже в садочку збирав поруч із собою дітей і читав уголос перед ними «Тараса Бульбу» з адаптованої дитячої версії, схожої на комікси; у дитинстві мріяв стати гончарем, у дорослому віці мріяв знайти спокій; мав дивну потребу читати вголос, і хотів бути Людиною-Людиною.

Максим Кривцов повсякчас повертається назад, у мирне життя. Наприклад, згадує дідуся Михася, який розповідав внукам, що «ластівки – то сивочорне волосся Бога. Коли він зістригає його, воно оживає і стає ластівками, ще не встигнувши впасти додолу. Кожного Великодня птахи вилітають із раю через відчинену браму. І коли Господь приходить на землю, оселяється саме в домівках зі звитими ластів'ячими гніздами. Розуміє, що там тепло та затишно» [4, с. 89], бабусю, яка пекла запашні пироги в мурованій пічці. Складається враження, що автор поспішає зафіксувати щасливу мить, уникаючи розлогих коментарів, згадуючи спілкування з племінником Тьомою, дітками з табору «Строкаті єноти» (після «дитячотерапії» почувався «наповненим, як гірська ріка навесні», і після чого «хоч трохи, та хочеться жити», запис від 09.02.2020 р.). Повернення через спогади у дитинство, у мирне життя, допомагають «Далі» пережити біль, травми, втрати та знайти сенс і сили жити й боротися далі, адже пам'ять має і терапевтичну функцію.

Важливими для знайомства безпосередньо із самим Максимом Кривцовим стали «факти про себе» із яких читач дізнається про улюблені книги чи то фільми; «плюси» (відданість, дисциплінованість, занурення в робочий процес із головою, бажання виконувати завдання якнайкраще) та «мінуси» (іноді важко концентруватися; відсутність стресостійкості, відлюдькуватість), конкретний перелік уподобання з такими рубриками: «*Я люблю*», «*Я не люблю*», «*Я мрію*», «*Я кожному побажаю*».

Переконуємось, що ведення щоденника – це була органічна потреба Максима Кривцова, тоді, коли біг – це медитація, а приготування їжі – для того, щоб «не зійти з розуму», щоб «не знесло дах». Щоденник містить низку рецептів/способів приготування з фото готових страв («Яйце пашот», «Картопля пай», заварне тістечко «Еклер», «Катлєти із сочевиці», панкейки та багато інших). Читач зі щоденника може почерпнути рецепт маминої паски: «тісто гарно підходить, вдається м'яким, повітряним і в міру солодким» [4, с. 235], чи то рецепт брауні, «щось неймовірно смачне, цікаве та водночас зрозуміле, бо брауні – це любов» [4, с. 231].

Окрім фотографій готових страв, у щоденнику вміщено світлини «Далі» – це портрети «Далі», «Далі» з батьками, «Далі» з побратимами, «Далі» з Валерієм Пузіком, 3-тя штурмова рота

ДУК Пс на тренуванні, побратими, діти в таборі, «Ластівки гніздечко звили у стрісі…», котики, зокрема, кіт Еклєр («люта бусінка»); ліс, який Максим Кривцов вважав «своїм»: «пізнаючи ліс, з'єднуюся з ним, розчиняюся» [4, с. 230]) тощо. У фотографіях Максим Кривцов «намагався знаходити та відображати зовнішній спокій та внутрішню чуттєвість…» [4, с. 263]; однаково з фотографуванням «Далі» подобалося фотографуватися: «… Євхаристія найкоротшого моменту. Молитва світла та тіні. Дрібна, як зерня пороху, мить, доки світ відкривається через чутливе серце матриці чи плівки. Монолог інтроверта. Частина секунди, протягом якої вдається сказати значно більше, ніж за добу. Таємниці, якими хочеться ділитися. І так пізнаватися. Відчуватися. Жити. Ще хоча б наступної миті» [4 с. 222].

У щоденнику Максима Кривцова представлено творчий доробок (який потребує у **перспективі окремого наукового дослідження**). Це есеї (про хлопчика з Авдіївки; історії про кохання ветеранки Руслани Нечаєвої, волонтерки Лесі Котової, снайперки Вікторії Смірново й ін.), оповідання («Казка про воронки (не плутати з пташенятами ворони)», «Притча про граблі», «Земля», «Чарлі», «Тяжкість-важкість»), роздуми та заклики до перегляду фільму «Наші котики» (в основу композиції «Жовтий скотч», який став саундтреком до фільму, покладено вірш Максима Кривцова «Легенда про жовтий скотч»).

Велика кількість вкомпорованих у структуру щоденника власних віршів: «Війна пахне словами» (написаний у співавторстві з Валерієм Пузіком у 2016 році), «Териконескова» (колискова терикону), «Морескова» (колискова морю), «Осіння любовна зарісовка», «Двері притримує той, хто йде попереду», «Новорічне», «Військова пісня», «Моя молитва», «Молитва», «Тричі по жмені землі», «Поруч люди пахнуть як шафи» і багато інших. Окрім цього, читач може ознайомитись зі фрагментами книг Валерія Пузіка «Шахта» (не можна не згадати цитату: «Пам'ять – єдине, що в нас є і буде. Ми будемо повертатись сюди завжди, усе своє життя, у ці окопи, до нас молодих зі зброєю» [4, с. 41]), чи то Дмитра Вербича «Точка неповернення», Тімоте де Фомбеля «Тобі Лолнесс. На волосину від загибелі. Путівник по дереву, на якому ти живеш», цитатами з творів Рея Бредбері «Кульбабове вино», Мішеля Гондрі «Вічне сяйво чистого розуму», Джерома Селінджера «Над прірвою у житі», Сергія Жадана «Я помру від застуди», тощо. Через власне «слово», через художнє переосмислення інших текстів, Максим Кривцов намагається зрозуміти й пережити травматичний досвід. Викладені упорядником художні та публіцистичні тексти/цитати з творів Максима Кривцова й інших авторів на сторінках щоденника, не є механічною фіксацією, а способом осмислення реальності через образи, символи, емоції. Художня обробка дозволяє передати психологічний стан «Далі» значно глибше, ніж сухий документальний опис.

Новинка щоденника – це QR-коди, які ведуть до мультимедійного контенту, доповненої реальності, що дозволяє «оживити» викладене. Це ще й можливість почути голос Максима Кривцова, його «популяризацію стішков» («Я вирушив автостопом по автостраді "Війна"», «Серед коралового рифу хмар», «Волосся», «Ти бачиш дощ», «ДеТиє», «НеДощ», «Спробуй ім'я її вимовить», «Божевільні», «Цураюсь старих віршів щодо війни», «Не ходи ти тут, не ходи», «Вповільнене (Коли зникаю від нудьги)» та багато інших). Художній дискурс формує образ письменника-свідка, а поезії, оповідання постають як документ епохи та спосіб збереження історичної пам'яті.

Книга є повноцінним джерелом історії, оскільки фіксує живий досвід багатьох очевидців, деталі повсякденного життя, емоції та настрої людей, які часто залишаються поза офіційними документами. Упорядник повсякчас відсилає читача дивитися репости (важливі моменти політичного, суспільного життя). Наприклад, Марини Валіцької з ютуб-каналу Sector Pravdy від 14 квітня 2015 р.; Сергія Фоменка від 10 квітня 2017 р., чи то Дмитра Вербича про смерть Вацлава від 03 грудня 2017 р., події проєкту «Мистецтво незалежності» від 21 серпня 2017 р., історії жінок, які загинули за Україну («Жіночий ветеранський рух») від 02 жовтня 2020 р., про прощальну церемонію з Романом Ратушним 18 червня 2022 р., про смерть побратимів, друзів (як от: «Загиблі герої року 2019-го. Поіменно. Кожний»). Такі матеріали допомагають зрозуміти не лише хронологію подій, а й людський вимір історії. Вказані свідчення є ще й важливим історичним джерелом, бо вони документують, передають атмосферу часу та індивідуальне сприйняття війни.

Висновки. Книга Максима «Далі» Кривцова «На мінному полі пам'яті» посідає вагоме місце не лише в розвитку літератури, а й державотворенні, політиці. Опублікований матеріал – це документ епохи, зафіксований свідком жахливих і трагічних подій; це правда про жорстоку війну росії проти України; це збереження імен загиблих захисників, це колективна пам'ять і це передача досвіду наступним поколінням. Зазначене у розвідці далеко не вичерпує всього багатства щоденникових записів Максима «Далі» Кривцова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воєнна література – тепер це і є укрсучліт : інтерв'ю О. Мимрука з Г. Скоріною й М. Рябченко. *Читомо*. URL: https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit (дата звернення: 09.08.2026).

2. Деркачова О. The Image of the way in the poetry book «Poems from the loophole» by Maksym Kryvtsov. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2025. № 22 (81). С. 177–189.

3. Коваль О. «Варто лише перемогти»: яким був воїн-поет Максим Кривцов «Далі». URL: https://osvitoria.media/lessons/varto-lyshe-peremogty-yakym-buv-voyin-poet-maksym-kryvtsov-dali/ (дата звернення: 09.08.2026).

4. Кривцов М. На мінному полі пам'яті: щоденники, есеї, оповідання / ред-упор. Валерій Пузік. Київ: Наш формат, 2025. 416 с.

5. Пузік В. На мінному полі пам'яті: про нову книжку Максима «Далі» Кривцова і не тільки. *NV*. 17 вересня 2024. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinski-knigi-chomu-varto-prochitati-maksima-dali-krivcova-50450118.html (дата звернення: 09.08.20265).

6. Старостенко Т. Концептосфера життя та смерті у «Віршах з бійниці» Максима Кривцова. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 43. Т. 2. С. 212–217.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

UDC 821.161.2-14Кос7].07:355.01
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.52

MILITARY DISCOURSE IN THE LYRICS OF LINA KOSTENKO

МІЛІТАРНИЙ ДИСКУРС У ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Filat T.V.,
orcid.org/0000-0001-5441-7520
Doctor of Philology, Professor,
Head of the Language Training and Humanities Department
Dnipro State Medical University

Klymenko I.M.,
orcid.org/0009-0003-1475-1155
Lecturer at the Language Training and Humanities Department
Dnipro State Medical University

Lina Kostenko's poetry is diverse and multifaceted. It encompasses various types of lyrics: philosophical, civic, landscape, intimate, religious, satirical. The article examines the features of war lyrics, which are not dominant in the poetess's poetic system, but are created, deepened, and transformed throughout her life. The beginning of war lyrics is associated with the childhood impressions of a little girl («Мій перший вірш написаний в окопі…») – autobiographical memories of childhood, «вбите війною», pain due to the death of loved ones. The memory of the war is transformed into a motif of forced wanderings, sad «мандрів», when people were left without homes («тяжко стукать у чужі оселі, / бездомним бувши на своїй землі!» [1, p. 73]), which is in tune with the present. The awareness of the inevitability of war with Russia, the attempt to philosophically and psychologically comprehend this absurd idea and substantiate the foundations on which this confidence was based («Сусід північний, хижий і великий. / Дрімучий злидень, любить не своє» [2, с. 269]), forces the poetess to deeply study and analyze the history of the "brotherly" people and draw disappointing conclusions about its historical mission.

The fratricidal war of Russia against Ukraine, which began in 2014, contributed to the creation of a war cycle, where the war is interpreted as a multi-valued, complexly structured phenomenon: a global conflict between the forces of good and evil, the immeasurable ambitions of the "маленького сірого чоловічка", «огидного» beast that «накоїв чорної біди» [3, с. 307], the struggle for the survival of the Ukrainian nation and state, mental trauma, traumatic experience, a challenge to the world regarding the future of earthly civilization, etc. At the same time, the poetess creates the image of the «найкращого», «неприборканого», «найчеснішого» («Ті, що народжуються раз на століття...») defender of the Fatherland, whose life is «подвиг людського духу». The poetess' passionate appeal to the peoples of the world to unite against a common enemy («Куди ж ви дивитесь, народи?! Сьогодні ми, а завтра – ви» [3, с. 308]) sounds like a warning to humanity and a call for decisive action in the fight against the Russian occupiers. Despite the cruelty and ruthlessness of the war, Lina Kostenko's lyrics are optimistic and full of pride for Ukraine and Ukrainians, who courageously fight the enemy («Немає часу на поразку» [2, p. 272]).

Key words: autobiographical memory, global conflict, mental trauma, extended metaphor, cycle of poems.

Поезія Ліни Костенко різноманітна та багатопланова. Вона охоплює різні види лірики: філософську, громадянську, пейзажну, інтимну, релігійну, сатиричну. У статті розглядаються особливості воєнної лірики, яка не є домінуючою в поетичній системі поетеси, але створюється, поглиблюється, трансформується протягом усього її життя. Початок воєнної лірики пов'язаний з дитячими враженнями маленької дівчини («Мій перший вірш написаний в окопі…») – автобіографічними спогадами про дитинство, «вбите війною», болем через загибель рідних людей. Пам'ять про війну трансформується в мотив вимушених блукань, сумних «мандрів», коли люди залишились без домівок («тяжко стукать у чужі оселі, / бездомним бувши на своїй землі!» [1, с. 73]), що співзвучно із сьогоденням. Усвідомлення неминучості війни з росією, намагання філософськи, психологічно осмислити цю безглузду ідею та обґрунтувати підвалини, на яких базувалася ця впевненість («Сусід північний, хижий і великий. / Дрімучий злидень, любить не своє» [2, с. 269]), змушує поетесу глибоко вивчити та проаналізувати історію «братнього» народу та зробити невтішні висновки щодо його історичної місії.

Розв'язана в 2014 році братовбивча війна росії проти України сприяла створенню воєнного циклу, де війна осмислюється як багатозначний, складноструктурований феномен: глобальний конфлікт між силами добра і зла, непомірні амбіції «маленького сірого чоловічка», «огидного» звіра, який «накоїв чорної біди» [3, с. 307], боротьба за виживання української нації та держави, психічна травма, травматичний досвід, виклик світу щодо майбутнього земної цивілізації тощо. Водночас поетеса створює образ «найкращого», «неприборканого», «найчеснішого» («Ті, що народжуються раз на століття...») захисника Вітчизни, чиє життя – це «подвиг людського духу». Палке звернення поетеси до народів світу об'єднатися проти спільного ворога («Куди ж ви дивитесь, народи?! Сьогодні ми, а завтра – ви» [3, с. 308] звучить як пересторога людству та заклик до рішучих дій у боротьбі з російськими окупантами. Незважаючи на жорстокість та безжальність війни, лірика Ліни Костенко оптимістична та сповнена гордістю за Україну та українців, в яких «немає часу на поразку» [2, с. 272] і які мужньо борються з ворогом.

Ключові слова: автобіографічний спогад, глобальний конфлікт, психічна травма, розгорнута метафора, цикл віршів.

Problem statement. "The phenomenon of Ukrainian literature" [4], "the conscience of the nation… one of the powerful factors in the development of not only Ukrainian but also world culture" (V. Sayenko) [5, p. 12], "the elusive queen" (Yu. Andrukhovych) [6], "the legend of Ukrainian poetry" (President of Ukraine V. Zelensky) [7], "the key figure of Ukrainian literature of the 20th century" (French Ambassador to Ukraine Etienne de Poncin) [8], "the tale of tales", "the unsolved miracle", "the incredible bird", "the pilgrim of eternity", "the voice of the people", "the white voice of the heights" [9, p. 5] – all these metaphorical definitions apply to the poetess Lina Kostenko, beloved by millions. Although she herself treats these declarations of love and recognition of merits to Ukraine ironically. In 2005, she refused the title of Hero of Ukraine, in 2012 – the "Golden Writer of Ukraine" award[1]. She does not communicate with journalists, responds to attackers and critics only with poetic lines. Ivan Dzyuba was right when he claimed that "her biography is in her Word… And even when it was silent, it was a eloquent silence" [9, p. 5]. The only exceptions during the long years of silence were interviews with journalists of the Kyiv TV channel (2022), where she emphasized that "all 30 years of independence she knew that the Russians would attack us" [8], and the presentation of the poetess of the Order of the Legion of Honor of France[2], where she emphasized: "I refuse all titles and political imitation jewelry, but I accept this Order with great gratitude…" [8].

The study of the war theme in Lina Kostenko's lyrics will not only help to reveal the "diversity of the figurative system" [5, p. 436] of the poetess, but also confirm the validity of Ye. Malanyuk's assessment: "Lina was born of war..." [Quoted from: 5, p. 14], which, according to Valentyna Sayenko, "had a higher sacred meaning" [5, p. 15].

Analysis of recent research and publications. Lina Kostenko's lyrics were and remain the object of scientific research by many literary scholars, including I. Dzyuba, V. Sayenko, O. Kovalevsky, V. Bazylevsky, S. Barabash, O. Bashkyrova, N. Bernadska, M. Zhulynsky, S. Dyachok, H. Klochek, H. Kosharska, V. Panchenko, L. Taran, etc. Researchers pay attention to the study of the artistic originality of the poetess's work, poetics, mythopoetics, philosophical aspects of lyrics, intertexts in poetry, etc. However, the war theme was not properly presented in scientific research. It was touched upon by V. Bryukhovetsky in the monograph "Lina Kostenko: a sketch of her work" (1990), I. Dzyuba in the "inspired essay" [9, p. 208] "There are poets for the ages" (2001) [9, p. 208], Hryhoriy Klochek in the manual "Lina Kostenko: a textbook-reader" (1999), Halyna Bilyk in the article "The theme of war in the work of Lina Kostenko" (2010). All other references to the war theme were episodic.

Setting objectives. In the article, we aim to draw attention to the war lyrics of Lina Kostenko. The object of our analysis is poetry related to Russia's military aggression against Ukraine and the Ukrainian people. Moreover, it includes both poems written directly after 2014 («І жах, і кров, і смерть, і відчай…» (2015), «Ті, що народжуються раз на століття...» (2016)), and poems-predictions, poems-warnings, published many years ago. That is, this theme is a long-suffering, sometimes it sounds like a prayer for Ukraine and its people. The subject of the study is the artistic features of the poetess's poetry. The aim of the article is to analyze the features of the interpretation of the war theme in Lina Kostenko's lyrics.

Presenting the main material. When World War II began, Lina Kostenko was eleven years old. Recalling her first literary attempts, the poetess wrote: "A lot has been written about war. But through children's eyes, it is another war, multiplied by children's defenselessness. And a lack of understanding of the cruelty of the world. A child encounters death for the first time. Death as violence. It is awful" [5, p. 125].

The poem «Мій перший вірш написаний в окопі» is an autobiographical memoir of childhood, «вбите війною»: «Мій перший вірш написаний в окопі, / на тій сипкій од вибухів стіні, / коли згубило зорі в гороскопі / моє дитинство, вбите на війні» [1, с. 31].

Eighty years later, when the «історія» of the war repeated itself, the poetess never went to shelter, recalling: "And these bombs at four in the morning – they are familiar to me since childhood. Now I heard the same bombs again, more terrible, and, I must tell you, I was not scared. I never went to shelter. It

[1] Despite the negative attitude towards awards and honorary titles, the poetess still could not avoid some of them. Lina Kostenko is an honorary professor of the National University "Kyiv-Mohyla Academy"; honorary doctor of Lviv National University; honorary doctor of Chernivtsi National University (2002); honorary doctor of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (since 2011); laureate of the Taras Shevchenko State Prize (1987); laureate of the Petrarch Prize (1994); winner of the Saint Volodymyr Medal (Toronto); laureate of the O. Teliga International Literary and Artistic Prize (2000); winner of the Honorary Award of the President of Ukraine (1992) and the Order of Prince Yaroslav the Wise, 5th degree (March 2000). On October 19, 2013, she received the Omelyan and Tatyana Antonovich Foundation Prize (Washington, USA); in November 2013, she received the third annual award named after the Blessed Hieromartyr Omelyan Kovch. Since 07/14/22, she has been a holder of the Legion of Honor. In 2015, the minor planet of the Solar System No. 290127 was named Linakostenko.

[2] On July 14, 2022, Etienne de Poncin awarded Lina Kostenko the Legion of Honor, highly appreciating her work: "Ms. Kostenko, if I were to name three traits that could characterize you, I would note the following: determination, courage, and the desire, no matter what, to remain free. These three qualities, in my opinion, best describe your life path, - emphasized Mr. Etienne de Poncin, presenting the poetess with the award at a ceremony at the French Embassy in Ukraine. - Your civic activism has always been one of your defining features, along with your enormous talent as a poet and writer. But it is your courage, your determination and civic stance that we want to celebrate today"[8].

buzzes, I think, okay, let it be: it will kill, it will kill. The first month, however, I didn't write much. The first month I followed every step and nuance of this war. Then I pulled myself together and started writing, writing and everything" [10].

The problem of war is interpreted in various ways. It begins with «маленького сірого чоловічка» and ends with him. And inside, like in a kaleidoscope, poems on various topics alternate, one way or another connected with the theme of war. We managed to single out only two poems directly dedicated to this event and written after 2014 («І жах, і кров, і смерть, і відчай…» (2015), «Ті, що народжуються раз на століття...» (2016)). But if Lina Kostenko or Oksana Pakhlyovska compiled a collection of poems and placed all the lyrics about today's war in it, we would get a lyrical novel in verse – so deeply, touchingly, and diversely does the poetess interpret modern war in poems written decades ago. What is this? A brilliant prediction? Warning? Or maybe the unbearable pain of a poet-patriot for Ukraine and its people («І щось в мені таке велить / збіліти в гнів до сотого коліна! / І щось в мені таке болить, що це і є, напевно, Україна») [Quoted from: 11], multiplied by a passionate love for the forest, the steppe, the tree, the garden, the rain, autumn, Ukrainian history – everything that personifies Ukraine and to which the «маленький сірий чоловічек» raised his hand.

Lina Kostenko was sure that war with Russia was inevitable and would definitely happen. And almost half a century ago, or maybe even earlier, when she came to this conclusion, she began to philosophically and psychologically comprehend the topic of the inevitability of war. Some military leaders also foresaw war. But this was five to ten years ago. And Lina Kostenko, back in 1966-1967, wrote a historical novel in verse "Berestechko"[3], which tells about the struggle of Bohdan Khmelnytsky, the defeat of the hetman at Berestechko (1651), which can be considered as a lyrical chronology of today's events. The poetess reveals the reason for the misfortune of Ukraine and Ukrainians: «Не пощастило нашому народу. / Дав Бог сусідів, ласих до нашесть. / Забрали все – і землю, і свободу. / Тепер забрати хочуть вже і честь» [2, с. 269], − focusing on the greed of the "neighbors", who have a desire to take everything: land, property, freedom, etc., but does not specify «ласих до нашесть», creating a generalized image of «орків», «ординців» (using the modern definition), who "людей тут мають за рабів", take «людність… на аркан» [2, p. 269]. Gradually, the poetess specifies the neighbor-invader. And although she does not name him, the detail «орел двоглавий» clearly indicates the criminal. The author uses a system of epithets and comparisons that create a holistic portrait of the enemy: «Сусід північний, хижий і великий. / Дрімучий злидень, любить не своє. / Колись у греків Янус був дволикий. / А в цих орел двоглавий» [2, с. 269].

The poetess joins the Shevchenko tradition of depicting «злидня» who «любить не своє». Thus, the great Kobzar, long before Lina Kostenko, gave a detailed portrait of the enemy: «У всякого своя доля / І свій шлях широкий, / Той мурує, той руйнує, Той неситим оком / За край світа зазирає, / Чи нема країни, / Щоб загарбать і з собою / Взять у домовину [12, с. 265].

The complex genesis of Lina Kostenko's poetry, the diversity of traditions that she inherits and transforms, determined not only the high ideological and artistic level of her poetic works, which absorbed the experience of her predecessors, but also became the basis for the creation of a truly innovative, original, Kostenko-like direction in Ukrainian poetry.

In the poem «І виростають покоління котрі не чули тишини…» the poetess believes that war is «найстрашніше з літочислень» [1, p. 262]. War stops the progressive course of history («війна війною до війни!») [1, p. 262], because it fills all space and time by itself.

The lyrical subject resorts to a metaphorically colored definition («новітні канібали»), which is comparable to the modern characteristics of the enemy: «російські орки», «окупанти»: «І вже новітні канібали / і втрат людських не одридать / Що вберегли ми що надбали щоб дітям в спадок передать?!» [1, с. 262]. The rhetorical question, in which a question mark is combined with an exclamation mark, creates emotionally tragic tension («Що вберегли ми / що надбали / щоб дітям в спадок передать?!» [1, p. 262]), is perceived as a call to stop the war for the sake of the future, to «вберегти» one's Homeland and its values, and to think about what legacy a person will leave to their descendants.

The poem «Ті, що народжуються раз на століття...» (2016) is one of the few that was written during the war that Russia unleashed against Ukraine in 2014. The title of the poem is outwardly nominative, not colored by the emotion of the author's attitude or assessment, although it hints at something mysterious. It is dedicated to the Hero of Ukraine Vasyl Slipak, which is emphasized in the dedication.

[3] By the way, the novel was not published for a long time due to censorship. The artist partially revised and refined it, but the main idea remained unchanged. A historical novel in verses by Lina Kostenko "Berestechko", dedicated to the depiction of the tragic defeat of Bohdan Khmelnytsky's army at Berestechko (1651) and the comprehension of the reasons for this defeat, its role in national history and the spiritual life of the nation. Written in 1966-1967, the novel was revised for a long time and was published in the independent Ukrainian state. The first edition appeared in the summer of 1999.

The world-famous Ukrainian opera singer, soloist of the Paris Opera, and participant in the hostilities in eastern Ukraine, V. Slipak died from an enemy sniper's bullet while defending the honor and independence of his Fatherland. The title of the poem coincides with the hero's call sign – "myth", which directly (that's what he was called) and indirectly (the part of Mephistopheles in Charles Gounod's opera "Faust" was Vasyl Slipak's most favorite aria) names the hero. The function of the title is to define not only the lyrical subject with the utmost precision, but also to give his image a generalized meaning. This creates a combination of the emotional neutrality of the title with the internal ideological and artistic expression of the poetic text. That is, «Ті, що народжуються раз на століття...» is not just someone who is «народжується раз на століття» and «умерти може кожен день» [13], he is «найкращий», «неприборканий», «найчесніший», his life is «подвиг людського духу» (an allusion to Ivan Franko: «Дух, що тіло рве до бою»), which made him immortal for people, this is, after all, «Ті, що народжуються раз на століття...» is an unsolved mystery. The poem begins with a concisely precise, outwardly neutral, but unnatural in its murderous and natural essence, aphoristic statement: «Ті, що народжуються раз на століття, / умерти можуть кожен день» [13].

Further, the poetess strings together comparisons, also of an aphoristic nature, which are essentially catchphrases, but their emotionality hidden behind an outwardly neutral enumeration creates a lyrical image that summarizes the character traits of the hero. This combination of the «вічного» and the «тимчасового» presents a kind of existential dialogue between a person capable of a «подвиг людського духу» and an alternative behavior that involuntarily and subconsciously arises in the reader: «Кулі примхливі, як дівчата, – / вибирають найкращих. / / Підлість послідовна, як геометрія, – / вибираєнайчесніших./В'язницігостинні,якмогили,–/ вибираютьнеприборканих./Кривавіжоржинироступть над шляхом у вічність. / Тріпочуть під вітром короткі обривки життя. / І тільки подвиг людського духу / доточить їх до безсмертя» [13].

Lyudmila Tarnashinska rightly noted that "Lina Kostenko's temporal discourse (and the concept of memory belongs to the problematics of temporal-spatial being) forms the concept of memory not so much as an accent of recollection... as an accent of reminder, rather a "rediscovery" of the past in the present, which is more correlated with the archaeology of memory" [14, p. 54]. The validity of this point of view of the researcher is confirmed in the non-war poem «Ми поранені люди…», where the poetess uses the metaphorical technique of "changing facial expressions", which logically returns the reader to the war years: «Ми поранені люди, ми дуже поранені люди. / Але хто наші вбивці? − не цей, не цей і не ця. / Їх нема, вони є, і все це ще тільки прелюди. / Ті, що нас убивали, змінили вираз лиця» [1, с. 541–542].

In the poems «І жах, і кров, і смерть, і відчай…» (2015), Lina Kostenko expressed her attitude to Russia's aggression against Ukraine. All the evil in the world, according to the poetess, is personified in the image of a «маленького сірого чоловічка». On the one hand, he looks insignificant and pitiful (not even a man – «чоловічок»), on the other hand, he is a symbol of «чорної біди». The poetess creates a nameless, non-individualized lyrical subject with the help of negative epithets: small, gray, «чорний» («накоїв чорної біди»), «хижий» (leads «клекіт хижої орди»), «огидний» beast. And although the «сірий чоловічок» is easily recognizable, the author deliberately does not identify him, correlating him with «жахом», кров'ю, смертю, «клекотом хижої орди», «звіром огидної породи». The animal of Lake Loch Ness is associated with the «огидним» beast of the cold Neva. This combination represents the concept of universal evil and treachery, which have no nationality, citizenship or individual traits. Lina Kostenko creates a reminiscence-generalized image. Moreover, the allusions used (Loch Ness, «чорна біда», «сірий чоловічок») are reinterpreted and gradually accumulate negative characteristics to create a typified image of the universal evil of all humanity in order to call on peoples to unite in a noble struggle against a common enemy, which is expressed in a rhetorical question-warning: «Куди ж ви дивитесь, народи?! / Сьогодні ми, а завтра – ви» [3, 308].

The emotional prediction of the brilliant poetess is in line with the public statements of modern politicians. But in 2015 it was not perceived so sharply and inevitably, because it was believed that the «хижа орда» and «гнів» «маленького сірого чоловічка» were directed only at one state and one people. The poetess's rhetorical question contains a hidden call to all peoples to unite against the cruel aggression of the enemy – «звіра», «Лох-Несса холодної Неви» [3, 307] .

Halyna Bilyk rightly believes that "the theme of war is interpreted by Lina Kostenko as eternal – along with the themes of human life, faith, dreams, love, etc." [15, p. 136]. As an example, the researcher cites the poem «Львівські голуби»: «Над містом розмовляли голуби. / Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. /

Про білий світ, про небо з далиною. А може, він голубці каже: – Ну, Як я літав, ти скучила за мною? [1, с. 70].

In the peaceful, multi-topic «розмову» голубів, which covers various aspects of life (the birds talked «про цікаві речі», «про той собор», «про білий світ», «про небо з далиною», «про що не знаю», etc.), the topic of war is unexpectedly and, at first glance, illogically interspersed: the poetess nominatively colorlessly states that they talked «про війну». But the introduction of this topic is quite logical and natural, because war can cross out all other topics, and we must remember this, remind ourselves of it every day, every hour. Because if we don't remember it, this (war) can return.

The problem of memory, reminders, and echoes of war runs through all of Lina Kostenko's work. It also appears in the poem «Колись давно, в сумних біженських мандрах…», which is also in tune with the present, when «тяжко стукать у чужі оселі, / бездомним бувши на своїй землі!» [1, p. 73]. The poetess psychologically accurately reproduces the motif of forced wanderings («біженських мандрів»), when a person is left without home and hope.

The quatrain «Це ж треба мати сатанинський намір …» is represented on social networks as an independent poem from the modern war chronicle. It can be viewed as an extended metaphor that accumulates the negative, disgusting features of Satan (the enemy), who has a «сатанинський намір», suffers from «невиліковний сказ», «тяжко знущається» of the people, «та ще й у всьому» accuses them of everything: «Це ж треба мати сатанинський намір, / чаїть в собі невиліковний сказ, щоб тяжко так знущатися над нами, / та ще й у всьому звинувачувати нас» [11].

If in the poem «На березі Прип'яті спить сатана…» satan seems to have dissolved in the features of the landscape («прикинувся, клятий, сухою вербою», «Лежать йому села в біді і розрусі» [2, p. 260]), then in the quatrains he does not dissolve in the landscape, but openly mocks and destroys the country and the people. The symbolic, mythopoetic image of Satan remains static in Lina Kostenko's lyrics, it is a symbol of world evil, which brings grief and death to humanity.

Conclusions. The lyrics dedicated to the World War II and modern war are part of Lina Kostenko's literary heritage. It is not singled out by the poet in a separate cycle, but, of course, it can be considered as a cycle of poems united by a common theme, global problems, the author's emotion of sympathy for Ukraine and its people, pride in his compatriots who gave and continue to give resistance to the enemy, confidence that «немає часу на поразку» [2, p. 272], – Ukraine will win.

REFERENCES:

1. Костенко Л. Вибране. Київ, 1989. 559 с.
2. Костенко Л. Триста поезій. Київ, 2015. 416 с.
3. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія [Текст]: антологія. Львів: Видавництво Старого Лева; Варшава: «Нова Польща». 2023. 440 с.
4. 95 років Ліні Костенко: вшанування феномену української літератури. *Державний професійно-технічний навчальний заклад «Західно-Дніпровський центр професійно-технічної освіти»* : веб-сайт. URL: https://zdcpto.dp.ua/news/11-47-32-24-03-2025/ (дата звернення: 01.09.2026).
5. Саєнко В.П. Поезія Ліни Костенко: традиція, контекст, художня своєрідність: монографія. Київ: Смолоскип, 2020. 640 с.
6. Андрухович Ю. Невпіймана королева. *День*. 2000. № 48. URL: https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/nevpiymana-koroleva (дата звернення: 24.03.2023).
7. Зеленський В. Зеленський привітав Ліну Костенко із днем народження. *Громадське радіо* : веб-сайт. URL: https://hromadske.radio/news/2023/03/19/zelenskyy-pryvitav-linu-kostenko-iz-dnem-narodzhennia (дата звернення: 24.03.2023).
8. «Я відмовляюсь від усіх звань і політичної біжутерії, але цей орден приймаю з великою вдячністю…». *Волинь* : веб-сайт. URL: https://www.volyn.com.ua/news/221172-ia-vidmovliaius-vid-usikh-zvan-i-politychnoi-bizhuterii-ale-tsei-orden-pryimaiu-z-velykoiu-vdiachnistiu (дата звернення: 24.03.2023).
9. Дзюба І.Є. Поети для епох. Київ : Либідь, 2011. 208 с.
10. Котубей-Геруцька О. «Бомби о четвертій ранку − мені вони звичні з дитинства». 93 роки Ліні Костенко. *Суспільне. Культура* : веб-сайт. URL: https://suspilne.media/culture/406524-bombi-o-cetvertij-ranku-meni-voni-zvicni-z-ditinstva-93-roki-lini-kostenko/ (дата звернення: 24.03.2023).
11. Пулатова К. Ліні Костенко − 92: пронизливі вірші та цитати про війну. *Уніан* : веб-сайт. URL: https://www.unian.ua/society/lina-kostenko-svyatkuye-92-den-narodzhennya-virshi-i-citati-pro-viynu-novini-ukrajini-11750761.html (дата звернення: 24.03.2023).
12. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ, 2003. Т. 1: Поезія 1837-1847. С. 265-278.

13. Костенко Л. «Ті, що народжуються раз на століття...». *Клуб поезії* : веб-сайт. URL: https://www.poetryclub.com.ua/metrs_poem.php?poem=15964 (дата звернення: 01.09.2026).

14. Тарнашинська Л. Мнемонічне коло у структурі художньої свідомості: метаморфози пам'яті (літературознавчо-філософський зріз поетики Ліни Костенко). *Слово і Час*. 2010. № 3. С. 51–67.

15. Білик Г. Тема війни у творчості Ліни Костенко. *Рідний край (літературно-художній альманах).* 2010. № 1. С. 129–141. URL: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Almpolt_2010_1_27 (дата звернення: 24.03.2023).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 10
ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111(71)-32.09Манро
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.53

МІЖ ІРОНІЧНОЮ ДИСТАНЦІЄЮ ТА ЕТИЧНОЮ ЗАЛУЧЕНІСТЮ: ПОСТІРОНІЧНА ПОЕТИКА ОПОВІДАННЯ «ДИТЯЧА ГРА» ЕЛІС МАНРО

BETWEEN IRONIC DISTANCE AND ETHICAL ENGAGEMENT: THE POSTIRONIC POETICS OF ALICE MUNRO'S "CHILD'S PLAY"

Зимомря І.М.,
orcid.org/0000-0003-3211-8268
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського університету,
професор
Поморського університету в Слупську (Польща)

Цар І.М.,
orcid.org/0000-0001-9570-4518
викладач кафедри англійської філології
Ужгородського університету

У статті досліджено постіронію як принцип стильової організації англомовної прози на матеріалі оповідання «Дитяча гра» Еліс Манро. Мета роботи – з'ясувати, як взаємодія іронічного дистанціювання, афективної залученості та неподоланої відповідальності визначає лексичну, наративну й композиційну структуру твору. Постіронію розмежовано з іронією, «новою щирістю» та метамодернізмом; її розглянуто як робочу аналітичну категорію, а не беззастережну характеристику творчості Е. Манро чи всієї англомовної літератури. Матеріалом слугує журнальна редакція оповідання, опублікована в «Harper's Magazine» у лютому 2007 року. Простежено функції самоіронії дорослої оповідачки Марлін, евфемістичних і стигматизувальних найменувань, модальних застережень, самокорекцій, тілесних деталей та відтермінованого розкриття вбивства Верни. Показано, що антропологічна компетентність нараторки не забезпечує етичної прозорості її самопояснення: відмова від застарілої лексики співіснує зі збереженням об'єктивації іншої людини. Епізоди лікарні та пошуку священника інтерпретовано як випробування іронічної самодостатності дією, результат якої не гарантує ані примирення, ані прощення. Розкрито, як поєднання предметної точності зі стриманою тональністю порушує можливість безпечного спостереження за чужою провиною. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні постіронічної домінанти як взаємодії мовного дистанціювання, композиційного повернення витісненого та етичної незавершеності, а також у переосмисленні «трикутника відповідальності» Марлін – Шарлін – Верна. Встановлено, що постіронічний потенціал твору пов'язаний не з доведеною щирістю оповідачки, а з неможливістю зробити її іронічну дистанцію остаточною позицією читання. Висновки окреслюють можливості й межі застосування категорії постіронії до малої прози, в якій саморефлексія не усуває обов'язку відповідати за насильство.

Ключові слова: постіронія, стильова домінанта, англомовна проза, Еліс Манро, іронія, нова щирість, ретроспективна нарація, наративна етика, ейблізм.

The article examines postirony as a principle of stylistic organisation in Anglophone prose through Alice Munro's short story "Child's Play". Its aim is to establish how ironic distancing, affective involvement, and unresolved responsibility interact across the text's linguistic, narrative, and compositional levels. Postirony is distinguished from irony, New Sincerity, and metamodernism and employed as a working analytical category rather than an unqualified designation of Munro's oeuvre or Anglophone literature as a whole. The analysis uses the magazine version published in Harper's Magazine in February 2007. It explores the adult narrator Marlene's self-irony, euphemistic and stigmatising labels, modal qualifications, self-corrections, bodily details, and delayed disclosure of Verna's killing. Marlene's anthropological expertise does not guarantee the ethical transparency of her account: her rejection of outdated terminology coexists with the continuing objectification of another person. The hospital visit and the subsequent search for a priest are interpreted as a test of ironic self-sufficiency through action that guarantees neither reconciliation nor forgiveness. Material precision combined with tonal restraint unsettles the reader's position as a detached observer of another person's guilt. The study's contribution is an account of the postironic dominant as an interaction between linguistic distancing, the compositional return of suppressed experience, and ethical non-closure. It also reworks the "triangle of responsibility" involving Marlene, Charlene, and Verna to examine unequal narrative authority. The story's postironic potential resides in the impossibility of treating the narrator's ironic distance as a sufficient position for reading, rather than in any proven sincerity or moral conversion on her part. The conclusions identify both the value and the limits of postirony as a category for analysing short fiction in which self-reflection fails to dissolve responsibility for violence.

Key words: postirony, stylistic dominant, Anglophone prose, Alice Munro, irony, New Sincerity, retrospective narration, narrative ethics, ableism.

Постановка проблеми. Проблематика постіронії в англомовній прозі пов'язана передусім із переосмисленням функції іронічної дистанції. Саморефлексивна іронія дає змогу поставити під сумнів усталені пояснення, мовні кліше та готові моделі самоопису, проте ця сама дистанція може перетворюватися на спосіб уникнення безпосередньої участі й відповідальності за наслідки власних учинків. Звідси постає центральне для цього дослідження питання: якими художньо-стильовими засобами текст зберігає критичний потенціал іронії, водночас демонструючи недостатність позиції, за якої дистанціювання стає формою самоусунення? В есеї Д. Ф. Воллеса «E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction» ця проблема осмислюється через суперечність між викривальною силою іронії та її поступовим перетворенням на звичну культурну стратегію самозахисту [12]. Подальші дослідження постіронії та «нової щирості» по-різному розвивали цю проблематику, зосереджуючись на можливості повернення до емоційної й етичної залученості після іронічної деконструкції [3–5]. У цьому дослідженні постіронія, однак, не ототожнюється ані з відмовою від іронії, ані з безпосередньою щирістю. Вона розглядається як форма напруженої взаємодії між іронічним дистанціюванням, критичним усвідомленням його меж і відновленням етичної вимоги, яка не гарантує ні прозорості мотивів, ні остаточного примирення.

Оповідання Еліс Манро «Дитяча гра» дає змогу дослідити цю проблему в межах ретроспективної першоособової наратії. Доросла Марлін реконструює дитячу близькість із Шарлін, їхнє ставлення до Верни та власну участь у подіях, що призвели до загибелі останньої. Нараторка демонструє інтелектуальну впевненість, коментує культурні упередження, дистанціюється від власних дитячих уявлень і піддає іронічному переосмисленню мовні та соціальні умовності. Водночас її здатність пояснювати власне минуле істотно перевищує можливість Верни бути представленою як самостійний суб'єкт [7]. Унаслідок цього наративна саморефлексія не усуває асиметрії між тим, хто має право пояснювати подію, і тим, чий досвід доступний лише через чужу перспективу. Ця невідповідність між високим рівнем самопояснення та неповнотою етичного самоосмислення становить ключову передумову постіронічного прочитання оповідання. Тому постіронічний аспект «Дитячої гри» доцільно шукати не в декларації щирості як такої, а в художній організації напруження між наративним контролем, його внутрішнім порушенням і неможливістю остаточно зняти відповідальність.

Поняття стильової домінанти в цьому дослідженні позначає принцип організації тексту, який поєднує різнорівневі художні прийоми та визначає їхню спільну функціональну спрямованість. Воно не означає ані найбільш уживаного тропу, ані окремого стилістичного прийому, ані характеристики історико-літературної доби. Відповідно, гіпотеза полягає в тому, що постіронічна домінанта твору «Дитяча гра» реалізується через повторювану структуру переходу від іронічного або наративного дистанціювання до його часткового порушення, після якого етична відповідальність не зникає, але й не отримує остаточного розв'язання. Ця структура виявляється на кількох взаємопов'язаних рівнях – у слововживанні та мовній самокорекції, організації ретроспективної оповіді, композиційному розподілі інформації, сенсорному зображенні насильства, асиметрії наративних голосів і способах передбачуваної читацької участі. Отже, завдання аналізу полягає не в тому, щоб довести наявність окремих «постіронічних» прийомів, а в тому, щоб показати, як їхня сукупна взаємодія змінює функцію іронічної дистанції та створює простір для етичної залученості без переходу до спрощеної моделі каяття, прощення чи морального примирення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У монографії «Cool Characters: Irony and American Fiction» Лі Константіну розглядає іронію не лише як стилістичний прийом, а як етос – спосіб орієнтації суб'єкта у світі, що виявляється у типах персонажів, моделях поведінки та формах літературного стилю [5]. У такій перспективі подолання іронічної позиції не означає простого повернення до доіронічної наївності: йдеться про пошук форм переконаності після досвіду іронічного сумніву. Для цього дослідження принципово важливим є перенесення уваги з окремого іронічного висловлювання на організацію суб'єктної позиції та її ставлення до власних переконань. Лукас Гоффманн, аналізуючи переважно нехудожню прозу Девіда Фостера Воллеса та Дейва Еґґерса, пов'язує постіронію з пошуком контакту з читачем в умовах недовіри до безпосередніх декларацій правдивості [3]. Однак перенесення цієї моделі на малу прозу Еліс Манро потребує методологічної корекції: художня нарація, на відміну від авторської чи автобіографічної комунікації, передбачає принципове розмежування між авторкою, нараторкою та персонажем. Тому постіронічні характеристики у випадку твору «Дитяча гра» мають застосовуватися до організації оповіді, а не безпосередньо до позиції Е. Манро.

Адам Келлі, уточнюючи поняття «нової щирості», показує, що її не можна зводити до простого протиставлення емоційної відкритості та нібито безафективної іронії. Важливими стають перформативний характер висловлювання, проблема авторського або суб'єктного наміру та неможливість остаточно встановити його незацікавленість [4, с. 5–10]. Такий підхід є продуктивним для аналізу Марлін: емоційна відвертість нараторки сама собою не гарантує щирості її самооцінки, так само як її саморефлексивність не виключає етичної залученості. Своєю чергою, концепція метамодернізму Тіма Вермюлена та Робіна ван ден Аккера описує ширшу структуру сучасної чуттєвості, побудовану на коливанні між протилежними позиціями, зокрема між залученням і дистанціюванням [11]. Ця модель допомагає окреслити ширший культурно-естетичний горизонт проблеми, проте не є синонімом постіронії. Вона також не дає достатніх підстав автоматично включати творчість Е. Манро до метамодерністського поля. У межах цього дослідження обидві концепції використовуються не як взаємозамінні визначення, а як теоретичні орієнтири для розмежування іронічної дистанції, щирості, залученості та етичної відповідальності.

Безпосередні дослідження твору «Дитячої гри» формують переважно етичне, наратологічне та афективне проблемне поле. С. Криворучко аналізує часові, емоційні й моральні параметри жіночої дружби та наголошує на значенні довіри у відносинах Марлін і Шарлін [1]. Цей підхід є важливим для запропонованого прочитання, однак потребує додаткового розмежування між довірою всередині пари та відповідальністю перед третьою особою. Зокрема, пояснення внутрішньої логіки співучасті не може автоматично перетворюватися на її етичну легітимацію. Відповідно, першоособові судження Марлін не слід безпосередньо ототожнювати з авторською позицією Е. Манро. Це розрізнення особливо істотне там, де злочин розглядається через категорію відданості: психологічне пояснення механізмів співучасті не скасовує питання про її наслідки [1, с. 345–346].

Інші дослідження розкривають окремі аспекти тієї самої проблематики. Ірис Лусіо-Вільєґас Спіллард простежує взаємодію мотивів минулого, води та фотографічної образності в оповіданнях Е. Манро про смерть дітей, окремо звертаючи увагу на їхню функцію у відтворенні пам'яті та травматичного досвіду [6, с. 34–37]. К. Ґ. Сазерленд аналізує «Дитячу гру» через етичну невизначеність і рухливість наративних позицій [10], тоді як С. Ворвік розглядає вбивство через суперечність між уразливістю іншого та можливістю здійснення насильства [13]. Г. Т. Даррок переносить акцент на проблему інтелектуальної інвалідності, аналізуючи способи виключення відповідних персонажів із повноцінної суб'єктності та обмеження емпатійної ідентифікації [2]. Особливо безпосередньо з цією статтею перетинається дослідження Ділії Нардуцці, присвячене саме твору «Дитячій грі», в якому негативні афекти щодо інвалідності розглядаються як механізми відтворення нормативних привілеїв [8]. Сукупно ці праці показують, що центральні проблеми оповідання – пам'ять, дружба, насильство, інвалідність, наративна перспектива та етична невизначеність – уже мають розгалужену критичну історію. Водночас вони не зводяться до однієї інтерпретаційної моделі, що робить можливим їхнє подальше зіставлення через категорію постіронічної дистанції.

Ф. Пішон досліджує відтермінування зізнання, наративні обхідні шляхи та співвідношення минулої й теперішньої ідентичності Марлін [9]. Це спостереження безпосередньо наближає нас до питання, яке залишається недостатньо розробленим у попередніх підходах: як функціонує дистанціювання нараторки в той момент, коли воно вже не може забезпечити повного морального самоусунення? Саме тут запропоноване прочитання вводить категорію постіронії не як альтернативу етичним чи наратологічним інтерпретаціям, а як спосіб пов'язати їхні окремі спостереження. Йдеться про перевірку того, чи здатна ця категорія пояснити взаємодію мовної саморефлексії Марлін, композиційного відтермінування й повторного введення факту вбивства, асиметрії між голосом нараторки та голосом Верни і відсутності остаточного морального розв'язання. Отже, завдання полягає не в тому, щоб замінити наявні інтерпретації новою термінологічною рамкою, а в тому, щоб з'ясувати, чи дозволяє постіронічна перспектива побачити функціональний зв'язок між уже встановленими текстовими особливостями.

Мета дослідження. Мета статті – обґрунтувати можливість розгляду постіронії як стильової домінанти оповідання «Дитяча гра» («Child's Play») Еліс Манро, визначивши текстові механізми, за допомогою яких вона формується, а також межі й обмеження такого прочитання. Для досягнення цієї мети передбачено виконання таких завдань: 1) розмежувати постіронію з концептуально суміжними поняттями іронії, нової щирості та метамодернізму; 2) встановити співвідношення

між іронічним дистанціюванням нараторки та композиційною організацією оповідання; 3) проаналізувати функції лексики на позначення інвалідності, наративних самокорекцій і тілесно-сенсорної образності; 4) з'ясувати композиційне та етичне значення лікарняного й церковного епізодів; 5) дослідити асиметрію наративного доступу та відповідальності Марлін, Шарлін і Верни; 6) визначити, чи функціонує сукупність цих ознак як організувальний принцип тексту, а не лише як окремі прийоми, що допускають постіронічну інтерпретацію.

Матеріалом дослідження є англомовна журнальна редакція оповідання «Child's Play», опублікована в Harper's Magazine у лютому 2007 року [7]. Згодом твір увійшов до збірки «Too Much Happiness» (2009). Основними методами є уважне читання (close reading), наратологічний аналіз оповідного голосу й фокалізації, композиційний та функціонально-стилістичний аналіз. Положення наративної етики та досліджень інвалідності залучено для розмежування подієвої інформації, самооцінок і пояснень нараторки та інтерпретаційних висновків дослідника, що дає змогу уникати безпосереднього ототожнення позиції Марлін із позицією авторки.

Критеріями постіронічного прочитання вважаємо: 1) наявність упізнаваної іронічної або самоіронічної дистанції; 2) повторюване порушення цієї дистанції через тілесний досвід, конкретну дію, композиційне повернення до витісненої події чи інший механізм етичного залучення; 3) збереження етичної вимоги після втрати впевненості в можливості остаточного самопояснення та морального розв'язання. Жоден із цих критеріїв окремо не є достатнім. Ненадійність наратора, трагічний сюжет, наявність іронії або відкрита кінцівка самі собою не дають підстав визначати твір як постіронічний. Стильову домінантність пропонуємо встановлювати через системну взаємодію зазначених ознак на рівнях наративу, композиції, мовної організації та етичної проблематики, а не через частотність окремих іронічних висловлювань чи формальну наявність лексеми «іронія». Отже, постіронія в цьому дослідженні має операційний, а не декларативний статус: її наявність потребує перевірки на різних етапах розгортання оповідання та співвіднесення між собою текстових механізмів дистанціювання, його порушення й збереження етичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Іронія передбачає дистанцію між буквальним змістом висловлювання та способом його оцінювання, який пропонується текстом або відтворюється в читацькому сприйнятті. Така дистанція може виконувати критичну, комічну, самооборонну чи іншу функцію і не передбачає автоматично цинічної або нігілістичної позиції. Постіронія, відповідно, не означає простого зникнення іронічних прийомів або повернення до безпосередньої щирості. Вона виникає в ситуації, коли сама іронічна компетентність – здатність розпізнавати умовність, суперечливість чи самообман – виявляється недостатньою для етичної взаємодії з іншими. Розпізнавання умовності не звільняє від участі, так само як викриття власних ілюзій не забезпечує моральної невинності. У цьому сенсі постіронічність передбачає не скасування дистанції, а її критичне обмеження: іронічна свідомість зберігається, проте перестає бути достатньою підставою для самозахисту від етичної відповідальності. Таке розуміння спирається на проблематику постіронічного етосу, розроблену в працях Л. Константіну та Л. Гоффманна [5; 3], однак конкретизація поняття стосовно твору «Дитяча гра» здійснюється в цій статті через операційні критерії, сформульовані на основі текстового матеріалу.

Для оповідання «Дитяча гра» принциповим є розмежування голосу Марлін і загальної наративно-композиційної організації твору. Нараторка може іронізувати, мінімізувати, переоцінювати або раціоналізувати пережите, проте послідовність епізодів, розподіл інформації та спосіб повернення до центральної події підважують достатність її самопояснення. Тому постіронічний потенціал твору не передбачає, що сама Марлін має перетворитися на зразок «нової щирості» чи досягти повної самопрозорості. Предметом аналізу є напруження між тим, як вона позиціонує себе у власній розповіді, і тим, що структура оповіді дозволяє побачити поза межами або всупереч цьому самопозиціюванню. Інакше кажучи, йдеться не про встановлення «справжніх» мотивів персонажа, а про аналіз меж її наративного самоконтролю. У цьому аспекті стильовий аналіз відрізняється від психологічного діагностування персонажа: дослідник не встановлює приховану психічну причину поведінки Марлін, а простежує, як текст організовує співвідношення між її мовленням, діями, самооцінками та наслідками цих дій.

Додаткове обмеження стосується самого поняття «домінанта». Постіронічний принцип не витісняє інших способів художньої організації оповідання – реалістичної деталізації, драматичної іронії чи готичних проєкцій страху. Його домінантність у запропонованому прочитанні полягає

не в тому, що ці елементи зводяться до постіронії, а в тому, що вони вступають у функціональну взаємодію, яка послідовно випробовує межі іронічного дистанціювання. Реалістична деталь конкретизує наслідки подій і не дає їм розчинитися в абстрактному моральному міркуванні; драматична іронія виявляє розрив між обсягом знань читача, дорослих персонажів і самих дітей; демонізація Верни показує, як суб'єктивний страх може набувати статусу очевидного знання та впливати на спільне сприйняття іншої людини. Постіронічний ефект виникає на наступному рівні: критичне розпізнавання цих механізмів не перетворюється на остаточне звільнення від їхньої дії та наслідків. Навіть коли нараторка ретроспективно ставить під сумнів власні минулі оцінки, це не скасовує факту здійсненого насильства й не усуває асиметрії між тими, хто має можливість розповідати, і тією, чий голос у тексті залишається принципово обмеженим. Ця одночасність дистанціювання, його часткового порушення та збереження етичної вимоги становить операційне ядро постіронічного прочитання «Дитячої гри».

Оповідання починається з реконструкції батьківської розмови після неназваної трагедії. Початкова формула «I suppose» відразу позначає припущення, а короткі репліки із зазначенням мовців у дужках створюють ефект пам'ятєвого монтажу [7, с. 73]. Марлін не відтворює минуле як суцільний достовірний запис: вона припускає, добудовує, оцінює. Це джерело її часткової відкритості, але також засіб контролю над тим, що саме стане предметом читацького знання. Інформаційна неповнота тут не нейтральна, оскільки найважливіше знання про власну участь з'явиться лише наприкінці. Відтак, доросла оповідачка узагальнює дитячу змінність: минулі стани себе можуть здаватися віддаленими й несуттєвими. Однак, повернення спогаду суперечить моделі безперервного звільнення від попередніх ідентичностей [7, с. 73]. Цей вступ задає дві несумісні настанови: особистість змінюється, але факт учиненого не стає від цього чужим. Саме розбіжність між часовою дистанцією та збереженням причетності організує подальшу розповідь. Проблема полягає не лише в ненадійності пам'яті, але й у спокусі зробити зміну особистості підставою для припинення відповідальності.

Композиційний розрив особливо помітний перед сценою вбивства. Наближення Верни під час останнього купання переривається переходом до дорослого життя Марлін, професійної діяльності й листування [7, с. 79–81]. Оповідь уникає центрального вчинку саме тоді, коли читач очікує його розвитку. Зовнішньо це створює інтригу, але функція прийому ширша: доросла біографія тимчасово заступає факт, який міг би змінити її оцінку. Повернення до утоплення після церковного епізоду виявляє, що досягнення й самокоментарі не вичерпують історії суб'єкта [7, с. 84]. Такий порядок дає підстави говорити про композиційну критику дистанціювання. Реципієнт спочатку знайомиться з компетентною, самостійною, іронічною жінкою й лише потім одержує докладне повідомлення про дію, яку ця жінка описує. Завершення змушує переглянути попередню довіру, проте не пропонує перейти до зручної позиції всезнаючого обвинувача. Читач знає більше про подію, але не отримує безпосереднього доступу до досвіду Верни чи всіх мотивів Шарлін. Знання збільшує вимогу відповідальності, не усуваючи неповноти розуміння.

Марлін повідомляє про свою антропологічну підготовку в самоіронічному зауваженні, включеному до міркування про жіночі розмови. Вона пояснює близькість через узагальнену картину поділу занять між жінками й чоловіками, а потім відмежовується від практики жіночої відвертості [7, с. 74–75]. Стильове зіткнення професійної компетентності й побутової дотепності створює привабливий голос співрозмовниці. Водночас її спостереження за іншими співіснує з небажанням вступати в аналогічний обмін. Оповідачка знає мову пояснення близькості, проте оберігає себе від її вимог.

Постіронічне прочитання починається там, де самоіронія перестає бути достатньою гарантією самокритики. Здатність кепкувати із власного професійного статусу може знижувати пафос, але водночас випереджати можливе заперечення читача. Той, хто вже визнав свої слабкості, отримує перевагу перед чужим викриттям. Текст Е. Манро не дає підстав назвати кожне таке зауваження свідомою маніпуляцією. Проте їхній захисний ефект стає видимим, коли пізня сцена насильства змушує зіставити легкість самокоментаря з вагою того, що залишалося невисловленим.

Центральним випробуванням професійного дистанціювання є книжка Марлін «Imbeciles and Idols» [7, с. 80]. Нараторка пояснює, що досліджувала ставлення різних культур до людей із фізичними та ментальними відмінностями, зокрема приписування їм особливих сил. Вона помічає проблемність застарілих найменувань і реагує на зміни мовної норми. Проте готовність переглядати терміни не усуває її зацікавленості в уявленні про виняткову, подекуди загрозливу силу таких людей. Дитячий страх повертається всередині дорослого пояснювального дискурсу.

Звідси не випливає, що фахові дослідження Марлін є суцільною містифікацією або що їхня єдина причина – прагнення виправдати злочин. Текст дозволяє обережніший висновок: професійне знання може поєднувати самопізнання з самозахистом. Іронія спрямована на впевненість у тому, що інтелектуальна дистанція вже означає подолання упередження. Постіронічний вимір полягає у вимозі перейти від коректного опису категорії до відповідальності перед конкретною людиною.

Верну доцільно характеризувати виключно в межах доступних текстових даних. Оповідання описує її навчання в окремому класі, особливості мовлення та поведінки, однак не містить конкретного медичного діагнозу [7, с. 75–77]. Тому означення «дівчина з інтелектуальною інвалідністю» у цьому дослідженні має статус узагальнювальної дослідницької характеристики, тоді як категоричне приписування Верні синдрому Дауна виходило б за межі першоджерела. Таке розрізнення є принциповим для аналізу ейблізму – системи уявлень і практик, що вибудовують ієрархію між людьми відповідно до нормативних уявлень про тілесність, інтелект, комунікативні здібності та самостійність.

Колективне найменування «Specials» функціонує в оповіданні як маркер межі між дитячим «ми» та іншою, виокремленою групою [7, с. 77–78]. Евфемістична форма цього позначення не усуває механізму відокремлення, а, навпаки, робить його соціально прийнятнішим: індивідуальні відмінності редукуються до колективної категорії, присутність якої сприймається як відхилення від звичного порядку. У цьому самому інституційному просторі співіснують формальна турбота дорослих і дитяче виключення, що дає підстави розглядати ейблізм не лише як наслідок індивідуальної неприязні, а як механізм нормативного розподілу видимості, належності та соціальної дистанції. Такий підхід узгоджується з аналізом нормативного відтворення афектів у праці Д. Нардуцці [8]. Оповідна перспектива Марлін ускладнює цю систему відносин. Її неприязнь до Верни передається через зооморфні асоціації, відчуття небажаного дотику та страх переслідування; водночас нараторка час від часу фіксує розбіжність між власним сприйняттям і тим, як ситуацію могли бачити інші [7, с. 76–78]. Ці самокорекції мають важливе наративне значення, проте не скасовують сформованого нею образу Верни як загрозливої присутності.

У тексті співіснують дві версії персонажки: Верна, яку Марлін сприймає як потенційно небезпечну й нав'язливу, і Верна, чия поведінка не дає достатніх підстав для однозначного підтвердження таких намірів. Напруження виникає саме в цій невідповідності: дорослий наративний голос уже здатний розпізнавати обмеженість власної первісної реакції, однак не виходить повністю за межі її емоційної логіки. Унаслідок цього Верна не може розглядатися лише як функціональний засіб психологічного розвитку Марлін, джерело її моральної складності або образ «темної» сторони жіночої дружби.

Праці Т. Даррок і Д. Нардуцці увиразнюють ширше теоретичне питання: якою є етична ціна інтерпретації, коли інша свідомість доступна читачеві переважно через реакції нормативного суб'єкта [2; 8]. В оповіданні «Дитяча гра» ця проблема не розв'язується остаточно. Навіть там, де нараторка виявляє здатність до самокорекції та дистанціювання від власних минулих оцінок, асиметрія голосів зберігається: Марлін залишається суб'єктом оповіді, тоді як Верна позбавлена можливості самостійно пояснити себе. Саме тому постіронічне прочитання не повинно ототожнювати наративну самокритику Марлін із відновленням голосу іншого. Критичне ставлення оповідачки до власного минулого сприйняття може засвідчувати етичне зрушення, але не компенсує структурної втрати наративної суб'єктності Верни.

Римовані імена, схожі капелюхи та гра в близнючок формують в оповіданні початкову модель взаємного впізнавання й символічної подібності. Водночас ця подібність від самого початку співіснує з ретельним переліком тілесних відмінностей [7, с. 73–74]. Отже, «ми» Марлін і Шарлін не є природно даною тотожністю: воно виробляється через спільне спостереження, обмін історіями та взаємне підтвердження власної схожості. Така близькість має реальну емоційну цінність, а тому подальше перетворення довіри на співучасть не можна пояснювати простим викриттям дружби як удаваної. Навпаки, оповідання показує, що автентична емоційна близькість може одночасно бути механізмом включення одних і виключення іншого. Коли Марлін розповідає Шарлін про Верну, остання приймає запропоновану модель загрози й починає її розвивати. Спільний страх у такому разі виконує подвійну функцію: він створює уявлення про зовнішню небезпеку і водночас зміцнює зв'язок між самими подругами. Доросла нараторка визнає, що дозволяла Шарлін уявляти переслідування значно виразніше, ніж могла описати його сама [7, с. 78]. Ця деталь переводить аналіз від питання про об'єктивність поведінки Верни до механізму колективного продукування її образу. Розповідь усередині дружби породжує афективну реакцію, яка згодом починає сприйматися як підтвердження правдивості самої

розповіді. Так формується замкнене коло: страх підтверджує історію, а історія підтримує страх.

Обмін поглядами під час утоплення стає граничним проявом цієї замкненості [7, с. 84]. У момент насильства подруги координують свої дії через взаємний зоровий контакт, тоді як тіло Верни опиняється поза центром їхньої уваги. На рівні сенсорної організації сцени виникає показове протиставлення: погляд підтримує єдність пари, тоді як руки здійснюють насильство над третьою особою. Отже, співучасть конструюється не тільки психологічно чи наративно, а й через конкретну тілесну організацію взаємодії. Здатність бачити себе в погляді іншої – і тим самим підтверджувати власну спільність – не означає здатності побачити іншого як самостійну суб'єктність. Близькість виявляє тут свою етичну межу: взаємність може бути максимально інтенсивною всередині замкненої пари й водночас передбачати радикальне виключення третьої особи.

Такий аналіз уточнює співвідношення щирості та етичності. Емоційна взаємність між Марлін і Шарлін не є фальшивою лише тому, що вона сприяє насильству; водночас її автентичність не може слугувати етичним виправданням наслідків цієї близькості. Відтак поняття «нової щирості» у межах літературознавчого аналізу не варто ототожнювати з позитивною оцінкою відвертості як такої. У творі «Дитяча гра» постіронічна проблематика виникає там, де щирість і близькість піддаються етичній перевірці: кого вони роблять видимим, кому надають право на визнання і кого залишають за межами взаємності? Така постановка питання дає змогу аналізувати жіночу дружбу як складну форму емоційної близькості, не перетворюючи ані жіночність, ані сам факт довіри між подругами на пояснення чи виправдання насильства.

У фіналі твору розрізнено випадковий поштовх події та подальше свідоме утримування Верни під водою. Хвиля створює ситуацію втрати рівноваги, проте не пояснює всієї наступної дії [7, с. 84]. Ця відмінність руйнує можливість підмінити причинність виправданням. Текст не дає підстав говорити про заздалегідь укладений план убивства; водночас відсутність такого плану не перетворює свідоме продовження насильства на нещасний випадок. Нараторка сама вводить захисну версію, а потім обмежує її придатність. Припущення про можливе виправдання змінюється запитанням щодо його правдивості, після якого оповідачка уточнює межу між початком ситуації та усвідомленим учинком. Така самокорекція є важливішою за загальне визначення Марлін як «ненадійної». Вона не лише приховує чи повідомляє: у межах одного фрагмента випробовує можливість пом'якшення і наводить матеріал, що цю можливість підважує. Читачеві запропоновано стежити за виробленням алібі та його неповнотою. У цьому епізоді фактура купальної шапочки повертає розповідь до фізичної конкретності вчинку. Річ не просто заступає жертву – вона зберігає слід контакту з нею. Поєднання точного відчуття в долонях із неповнотою пам'яті про інші обставини показує вибірковість ретроспекції. Тож матеріальна виразність не є автоматичним доказом каяття, але перешкоджає цілковитій абстракції.

Особливість тональності полягає у відсутності пропорційного події риторичного піднесення. Стримана оповідь не відновлює моральної рівноваги авторським вироком і не переводить смерть у сентиментальний образ. Проте цю стриманість годі ототожнювати з байдужим тоном усього твору. Розрив між майже буденним способом викладу й незворотністю дії робить звичну дистанцію дискомфортною. У цьому й проступає постіронічний ефект: знання про умовність наративного самозвіту поєднується з необхідністю поставитися до його предмета цілком серйозно. Назва оповідання посилює цю суперечність. Буквальний зв'язок із дитячими іграми співіснує зі звичайним ідіоматичним значенням англійського вислову – чимось надзвичайно простим. Після фінального розкриття легкість назви набуває моторошного звучання: здійснити незворотне виявляється можливим усередині звичної гри, тоді як осмислити його наслідки значно важче. Водночас вичерпати назву формулою «це насправді не гра» означало б втратити небезпечну суміжність гри, наслідування та реальної дії. Постіронічний ефект виникає в неможливості остаточно відділити дистанційоване розпізнавання словесної двозначності від серйозності її предмета.

Завершальні репліки дорослих також не відновлюють повноти визнання. Спочатку зниклу дитину називають через належність до групи, потім з'ясовують її ім'я; оповідання обривається на запитанні про «щось у воді» [7, с. 84]. Такий фінал повертає до проблеми найменування: Верна залишається людиною, яку соціальне оточення насамперед розпізнає як представницю категорії. Відсутність подальшої сцени покарання чи примирення не усуває етичної визначеності шкоди. Вона позбавляє читача завершальної процедури, яка дозволила б вважати відповідальність уже розподіленою, а тему – закритою.

Модель «трикутника відповідальності» дає змогу пов'язати стильові спостереження з асиметрією наративної влади. Першу позицію в ньому займає Марлін, яка контролює порядок подій, добір деталей і мову спогаду. Другу – Шарлін, чий досвід відтворюється фрагментарно через листування, записку та сприйняття самої нараторки. Третю – Верна, чия перспектива взагалі не набуває форми самостійної оповіді. Отже, персонажі представлені не як рівноправні носії альтернативних версій однієї історії, а як учасники нерівномірно розподіленого наративного доступу: Марлін має можливість говорити, пояснювати й інтерпретувати, тоді як Шарлін і особливо Верна значною мірою позбавлені можливості контролювати власне представлення в тексті. Показово, що найбільша шкода припадає саме на персонажку, чия здатність до саморепрезентації є мінімальною. У цій перспективі зізнання, каяття та відновлення справедливості належать до різних рівнів етичної проблематики. Розкриття факту є наративною дією; каяття передбачає оцінку внутрішньої позиції нараторки, яка лише частково доступна читачеві; натомість повернення Верні життя або повноти голосу принципово неможливе. Тому текст не вимагає від читача вибору між безумовною довірою до Марлін і повним запереченням етичного значення її пізніх дій. Постіронічне прочитання залишає відкритою можливість етичного залучення, водночас не ототожнюючи її з автоматичним виправданням або прощенням.

Додаткова цінність постіронічної перспективи полягає не у відкритті принципово нових художніх прийомів, а у виявленні логіки їхньої взаємодії. У творі «Дитяча гра» окремі наративні та стильові засоби випробовують межі позиції незалученості: текст демонструє прагнення нараторки дистанціюватися від минулого й водночас створює ситуації, в яких така дистанція виявляється недостатньою для остаточного зняття відповідальності. Якщо визначати постіронію винятково як перехід до позитивної віри, безпосередньої щирості або гарантованої моральної визначеності, це оповідання не відповідає такому визначенню. У запропонованому прочитанні постіронічність означає складніший процес – критичне обмеження самодостатньої іронічної дистанції за одночасного збереження етичної вимоги. Саме в цьому, обмеженому й операційному значенні поняття постіронії воно є продуктивним для інтерпретації оповідання.

Висновки. Аналіз оповідання «Дитяча гра» дає підстави визначати його постіронічну домінанту як динамічну взаємодію іронічного дистанціювання, поступового порушення цієї дистанції та принципової етичної незавершеності. Постіронічність у цьому випадку не зводиться ані до наявності гумористичних або іронічних висловлювань, ані до прямого переходу оповіді в регістр щирості. Вона формується на рівні композиції, наративної організації та тілесно-сенсорної конкретизації: через самоіронічне конструювання професійного авторитету Марлін, подвійність мовної коректності, постійні самокорекції ретроспективного наративного голосу, контраст між вербальною стриманістю та сенсорною конкретністю опису насильства, а також відкладене розкриття центральної події. Сукупна дія цих прийомів виявляє обмеженість самопояснювальної стратегії нараторки: її мовлення прагне впорядкувати минуле, надати йому переконливої причинно-наслідкової форми й водночас спрямувати читацьке моральне сприйняття, проте сам текст послідовно демонструє неможливість повного контролю над цим процесом. У розриві між прагненням наративного контролю та його неповнотою виникає простір для постіронічного прочитання.

Дії нараторки в творі не зводяться до моделі радикального відчуження, в якій будь-яка можливість етичної участі принципово виключена. Відвідини лікарні та пошук священника свідчать про порушення сформованої протагоністкою стратегії самозахисту й дистанціювання. Водночас ці вчинки самі по собі не засвідчують завершеного процесу каяття, морального прозріння чи остаточного примирення. Ця невизначеність є принциповою для постіронічної серйозності: етична дія стає можливою за відсутності гарантії щодо власних мотивів, однозначного морального виправдання, прощення або позитивного результату. Неповнота знання про внутрішні мотиви нараторки, однак, не нівелює того, що фінал фіксує свідоме продовження нею насильства. Отже, текст одночасно утримує два взаємопов'язані виміри – відповідальність за конкретний вчинок і відкритість його подальшого морального осмислення.

Конфлікт інтересів: автор Зимомря І. М. є головним редактором журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався уповноваженим редактором, який не перебував у підпорядкуванні автора та не мав конфлікту інтересів. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криворучко С. Феномен жіночої дружби в новелі Еліс Манро «Дитяча гра». *Bibliotekarz Podlaski.* 2025. T. 67. Nr 2. S. 337–347. DOI: https://doi.org/10.36770/bp.1054.

2. Darroch H. T. “Chunks of Language Caught in Her Throat”: The Problem of Other(ed) Minds in Alice Munro’s Stories of Cognitive Disability. *Ethics and Affects in the Fiction of Alice Munro* / ed. by A. DeFalco, L. York. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. P. 109–126. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-90644-7_6.

3. Hoffmann L. Postirony: The Nonfictional Literature of David Foster Wallace and Dave Eggers. Bielefeld: transcript Verlag, 2016. 210 p. DOI: https://doi.org/10.1515/9783839436615.

4. Kelly A. David Foster Wallace and New Sincerity Aesthetics: A Reply to Edward Jackson and Joel Nicholson-Roberts. *Orbit: A Journal of American Literature.* 2017. Vol. 5. No. 2. Article 4. P. 1–32. DOI: https://doi.org/10.16995/orbit.224.

5. Konstantinou L. Cool Characters: Irony and American Fiction. Cambridge, MA; London: Harvard University Press, 2016. 384 p. DOI: https://doi.org/10.4159/9780674969490.

6. Lucio-Villegas Spillard I. “Honey, Where Are the Kids?”: Motifs of the Past, Water, and Photography in Munro’s Stories Featuring Dead Children. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries.* 2022. Vol. 19. No. 1. P. 29–40. DOI: https://doi.org/10.4312/elope.19.1.29-40.

7. Munro A. Child’s Play. *Harper’s Magazine.* 2007. February. P. 73–84. URL: https://harpers.org/archive/2007/02/childs-play-2/

8. Narduzzi D. Regulating Affect and Reproducing Norms: Alice Munro’s “Child’s Play”. *Journal of Literary & Cultural Disability Studies.* 2013. Vol. 7. No. 1. P. 71–88. DOI: https://doi.org/10.3828/jlcds.2013.5.

9. Pichon F. Alterity in Alice Munro’s Short Story “Child’s Play”. *International Review of Literary Studies.* 2023. Vol. 5. No. 1. P. 13–22. DOI: https://doi.org/10.53057/irls/2023.5.1.2.

10. Sutherland K. G. Child’s Play: Ethical Uncertainty and Narrative Play in the Work of Alice Munro. *Ethics and Affects in the Fiction of Alice Munro* / ed. by A. DeFalco, L. York. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. P. 153–176. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-90644-7_8.

11. Vermeulen T., van den Akker R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture.* 2010. Vol. 2. No. 1. Article 5677. P. 1–14. DOI: https://doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677.

12. Wallace D. F. E Unibus Pluram: Television and U.S. Fiction. *The Review of Contemporary Fiction.* 1993. Vol. 13. No. 2. P. 151–194.

13. Warwick S. Alice Munro and the Shame of Murder. *Ethics and Affects in the Fiction of Alice Munro* / ed. by A. DeFalco, L. York. Cham: Palgrave Macmillan, 2018. P. 127–152. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-90644-7_7.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 05.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.54

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ ДІАЛОГ САЛМАНА РУШДІ З МІГЕЛЕМ ДЕ СЕРВАНТЕСОМ: СТРАТЕГІЇ АПРОПРІАЦІЇ КЛАСИЧНОГО СЮЖЕТУ

SALMAN RUSHDIE'S INTERTEXTUAL DIALOGUE WITH MIGUEL DE CERVANTES: STRATEGIES OF APPROPRIATING THE CLASSICAL PLOT

Чорний Р.А.,
orcid.org/0009-0001-9793-3362
аспірант кафедри української мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті здійснено літературознавчий аналіз особливостей інтертекстуального діалогу та стратегій художньої апропріації класичного сервантесівського претексту в романі Салмана Рушді «Кішот». З'ясовано функціональну роль у структурі твору таких домінантних естетичних елементів, як деконструкція класичного лицарського архетипу, багаторівнева історіографічна та автобіографічна метафікційність, мотив дзеркальних відображень, гротескна символізація та металептична наративна гра. Детально проаналізовано механізми транспонування ренесансного сюжетного канону Мігеля де Сервантеса в соціокультурний простір сучасної Америки доби постправди, перенасиченої медійними симулякрами, соціальною поляризацією, ксенофобією та опіоїдною кризою. Доведено, що класичний епізод битви з вітряками переосмислюється Салманом Рушді як зіткнення з реальними загрозами неонацизму та расизму. Натомість алегоричні перетворення людей на мастодонтів інтертекстуально корелюють із драмою абсурду Ежена Йонеско «Носороги».

Особливу увагу зосереджено на фундаментальній трансформації центральної тріади персонажів (Кішот / Санчо / Сальма Р). Образ Санчо із прагматичного супутника перетворюється на уявного сина, маркуючи перехід оповіді у внутрішній вимір екзистенційної самотності, а образ Прекрасної Дами (Сальми Р) зазнає переходу від пасторальної невидимості до агресивної медійної гіпервидимості. Продемонстровано, що прийняття головним героєм ментальних розладів, наркотичної залежності та дитячих психотравм своєї обраниці знаменує радикальний гуманістичний зсув – відсторонення від милування платонічним симулякром на користь діяльного співчуття та солідарності з понівеченою людиною.

Розкрито специфіку подвоєної метатекстуальної рамки через постать автора-деміурга Сема Дюшана (Брата), чия екзистенційна криза, сімейні травми та фізичне згасання безпосередньо зумовлюють кінець фікційного світу. Фінальна загибель персонажів під час спроби перетнути міжвимірний портал пояснює онтологічну неспроможність художнього вимислу існувати поза межами авторської свідомості та засвідчує неможливість подолання суспільного хаосу шляхом простого повернення до ренесансного раціоналізму.

Ключові слова: Салман Рушді, «Кішот», Мігель де Сервантес, інтертекстуальний діалог, стратегії апропріації, деконструкція, метатекстуальність, епоха постправди.

The article presents a thorough literary analysis of the characteristics of intertextual dialogue and the strategies of artistic appropriation of Cervantes's classical pretext in Salman Rushdie's novel «Quichotte». The study identifies the functional role within the work's structure of such dominant aesthetic elements as the deconstruction of the classical chivalric archetype, multilayered historiographical and autobiographical metafiction, the motif of mirror images, grotesque symbolism, and metaleptic narrative play.

The study provides a detailed analysis of the mechanisms by which Miguel de Cervantes's Renaissance narrative canon is transposed into the sociocultural space of contemporary America in the post-truth era oversaturated with media simulacra, social polarization, xenophobia, and a devastating opioid crisis. It is demonstrated that the classic battle with the windmills episode is reinterpreted by S. Rushdie as a confrontation with the real threats of neo-Nazism and racism, where the allegorical transformation of people into mastodons intertextually correlates with Eugène Ionesco's theater of the absurd, «Rhinoceros».

Special emphasis is placed on the fundamental structural and psychological transformation of the core triad of characters (Quichotte / Sancho / Salma R). The figure of Sancho evolves from a pragmatic squire into an imaginary son, shifting the dialogue into the internal plane of existential isolation, whereas Salma R transitions from pastoral invisibility to aggressive media hypervisibility. The study demonstrates that Quichotte's acceptance of his muse's bipolar disorder, chemical addiction, and childhood traumas marks a radical humanistic shift away from platonic adoration of an idealized simulacrum toward active empathy and solidarity with a traumatized human being.

The specifics of the doubled metafictional framework are revealed through the demiurgic figure of the author, Sam DuChamp (the Brother), whose existential crisis, familial ruptures, and declining health directly predetermine the unraveling of the fictional universe. The ultimate demise of the characters during their attempt to cross the interdimensional portal explicates the ontological impossibility of literary fiction existing autonomously outside the authorial consciousness, illustrating the profound breakdown of classical rationalism in the face of contemporary systemic collapse.

Key words: Salman Rushdie, «Quichotte», Miguel de Cervantes, intertextual dialogue, strategies of appropriation, deconstruction, metatextuality, the post-truth era.

Постановка проблеми. У сучасному літературному дискурсі переосмислення класичної спадщини крізь призму постмодерністської естетики посідає одне з головних місць. Показовим прикладом такого художнього синтезу є роман Салмана Рушді «Кішот» («Quichotte», 2019), що становить свідоме й глибоке переосмислення фундаментального твору Мігеля де Сервантеса Сааведри «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі». Салман Рушді не репродукує чи пародіює сервантесівську матрицю, а вступає з нею у складний інтертекстуальний діалог, екстраполюючи ренесансну кризу гуманізму та руйнацію лицарських ілюзій у площину епохи постправди, де межі між реальністю та віртуалізованим медійним простором є остаточно розмитими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Салмана Рушді постійно перебуває в полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців (Урсула Клувік, П'єр Паоло Пічіукко, Дмитро Мазін, Христина Дрогомирецька та ін.), які переважно зосереджуються на поетиці магічного реалізму, історіографічній метапрозі, проблемах мультикультуралізму й постколоніальної ідентичності. Окремі аспекти інтертекстуальності та діалогу з європейською класикою висвітлювалися в працях, присвячених жанровому синтезу автора. Безпосередньо роман «Кішот» також є об’єктом літературознавчих студій: зокрема, проблему постправди та специфіку пародіювання досліджувала Тара Негі [1], еволюцію від протоновели до постновели окреслив Мехмет Алі Челікель [2], а аспекти матеріального «реалізму» розглянула Сесіль Жираден [3].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення стратегій інтертекстуальної апропріації та структурно-семантичної деконструкції класичного сюжету Мігеля де Сервантеса в романі Салмана Рушді «Кішот».

Виклад основного матеріалу. Стратегія апропріації класичного сюжету в Рушді розгортається насамперед на рівні персонажної структури та мотивної архітектоніки. Якщо Алонсо Кіхано божеволіє від читання лицарських романів, то головний герой Рушді, мандрівний комівояжер індійського походження Ісмаїл Смайл, втрачає зв'язок із реальністю через надмірне споживання масової культури, а саме через реаліті-шоу та денні телепрограми. Його ментальний розпад є метафорою сучасної цивілізації, залежної від екранів. Наділивши себе псевдонімом Кішот, герой вирушає у паломництво через усю Америку разом із вигаданим сином, керований шляхетною, але абсурдною метою – завоювати серце телевізійної зірки міс Сальми Р.

У класичному тексті Сервантеса знаменита сцена з вітряками демонструє фізичне та поетичне безумство Дон Кіхота. Гідальго бачить реальний об'єкт, але його свідомість, вихована на лицарських романах, миттєво трансформує його: *«Поглянь, друже мій Санчо, що там попереду бовваніє: то тридцять, якщо не більше, потворних велетнів, що з ними я наважився воювати і всіх до ноги перебити.»* [4, с. 61]. Коли Санчо Панса намагається повернути його до реальності, зазначаючи, що то не велетні, а вітряки, і те, що здається руками, – то крила «Що-бо ви, пане, кажете? – заперечив Санчо. – То зовсім не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони од вітру крутяться і жорна млинові воротять.» [4, с. 61], Дон Кіхот відкидає очевидне, звинувачуючи в усьому злого чарівника Фрестона: «…мудрий Фрестон навмисне перетворив тих велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо на мене дуже ворогує [4, с. 63]. Це класична комедійна й водночас трагічна колізія між ілюзією та грубою матеріальною реальністю. Дон Кіхот атакує вітряк, дістає поранення, але його віра в існування велетнів залишається непохитною.

Салман Рушді у своєму романі переносить цю сцену в сучасну Америку, але робить це не банально (наприклад, замінюючи вітряки на сучасні вітрогенератори). Він вибудовує складнішу стратегію апропріації. Кішот разом зі своїм уявним сином Санчо подорожує дорогами США, простір навколо них насичений не матеріальними об'єктами, а симулякрами – медійним шумом, расовою упередженістю та суспільною агресією. Рушді створює епізод, який є прямим інтертекстуальним відгуком на сервантесівських велетнів: Кішот і Санчо стикаються з проявом відвертого ксенофобського нападу від місцевих мешканців через колір їхньої шкіри та іноземне походження. Конфлікт починається з питання про мапу: «“What is that?” the white lady said, jerking a thumb in the direction of the map. “You hatching some kind of scheme?” “We are travelers like yourself,” Quichotte replied mildly, “so it is not unreasonable that we should map out our route.”» [5, с. 130]. І переростає у більші звинувачення, і все через колір шкіри подорожніх: «A man’s voice from the crowd: “He’s saying he’s godless scum.” “He’s planning something for sure,” the white lady said. “He’s got a map. He could be ISIS.”» [5, с. 132]. Місцеві ображають їх, звинувачують у роботі на ІДІЛ, підозрюють у тероризмі. Під час сутички Ісмаїл старається бути максимально позитивним, врівноваженим та логічним. Після втручання поліції герої мають змогу втекти від небезпеки.

Уже в розділі 12, в місті Беренґер, штат Нью-Джерсі (в США немає міста Беренґер), Кішот відчутно починає втрачати зв'язок з реальністю. Стан Кішота погіршується, і зрештою він зустрічається з мастодонтами (вимерла група великих ссавців з ряду хоботні, мастодонти в середньому досягали розмірів 2,3 м. Самці могли досягати 2,8 м і важити близько 4,5 тонн). Після пояснень власника мотелю стає зрозуміло, що жителі міста масово перетворюються на мастодонтів, агресивних чудовиськ, нетерпимих до нетрансформованих людей: «There is no logic to it. Perfectly okay people, people who were our neighbors and our staff and with whom our kids went to school, turning into mastodons overnight! Without warning! You don't know who will be next.» [5, с. 189]. Деякі жителі вважають, що є помірковані мастодонти, з якими можна домовитись. Подорожнім все ж таки вдається вирватись з міста, вони приходять до висновку, що все місто, можливо, було видінням.

Події 12-го розділу символічно відображають відродження проблематичних ідеологій в американській культурі; цей розділ підкріплює символічні ідеї конкретними відсиланнями до п'єси «Носороги» Ежена Йонеско. Прізвище Джонеско (власник мотелю) – схоже та римується з прізвищем драматурга Йонеско, місто Беренґер має таку саму назву, як і один із головних персонажів «Носорога» (в оригіналі Bérenger), а п'єса зосереджується на перетворенні людей на носорогів, подібно до того, як деякі мешканці міста Беренґер перетворилися на мастодонтів. П'єсу «Носороги» зазвичай інтерпретують як критику підйому нацизму та фашизму, під час подій, що передумали Другуй світовій війні; вона досліджує теми конформізму, культури, фашизму, відповідальності, логіки, масових рухів, менталітету натовпу, філософії та моралі [6]. У сучасній Америці спостерігається помітний підйом нацизму після обрання Дональда Трампа президентом (Рушді також розкриває цей аспект у своєму романі «Золотий Дім»). Мастодонти символічно уособлюють сучасних американських радикалів та расистів. Більше того, ставлення мешканців містечка до мастодонтів відображає боротьбу сучасних американців із тривожним підйомом неонацизму. Наприклад, один із мешканців стверджує, що існують помірковані мастодонти, ті, що прагнуть домовитися з людьми: «It's my opinion that these are the moderate mastodons, the ones who want to make an accommodation with human beings, and we need to negotiate terms with them. Has anyone seen one?"» [5, с. 192]. У романі ця ідея подається як абсурдна, подібно до уявлення про те, що існують помірковані нацисти. Зрештою, прямий опір мешканців міста мастодонтам подається як гідний схвалення.

У наведеному прикладі діалог між текстами розгортається у такий спосіб. Спочатку змінюється природа «магічного перетворення». Якщо Дон Кіхот Сервантеса бачить у звичайних вітряках вигаданих велетнів, то Кішот Рушді через свій перенасичений телевізійними образами мозок бачить у реальних агресивних людях справжніх чудовиськ – але чудовиськ не з лицарських романів, а з поп-культури та наукової фантастики. Межа між реальним расистським нападом та науково-фантастичним апокаліпсисом у його свідомості стирається. Для Кішота ці події є ознаками того, що реальність руйнується. Далі, наслідки битви стають іншими. У Сервантеса удар крила вітряка скидає Дон Кіхота на землю – це фізична травма, яка викликає сміх та жаль. У Рушді битва з велетнями сучасності (ксенофобією та суспільним розпадом) завдає героям не просто фізичних ударів, а метафізичних. Вони стикаються з руйнуванням самого гуманістичного міфу Америки як країни можливостей. Кішот, подібно до сервантесівського героя, відмовляється визнати, що цей світ є просто злим і жорстоким; він вірить, що це тимчасове викривлення простору, яке можна подолати силою його шляхетного кохання до Сальми Р. Рушді бере сервантесівську матрицю зіткнення безумця з ворожим світом під час подорожі і перетворює її на глибокий аналіз психологічного стану сучасної людини. Це не пародія на Дон Кіхота, а використання його архетипу для того, щоб показати: сьогоднішні вітряки (телебачення, расизм, фейкові новини) стали набагато небезпечнішими за ренесансні, оскільки вони здатні повністю знищити реальність навколо нас.

Важливою рисою постмодерністської апропріації стає деконструкція супутника головного героя. У Сервантеса Санчо Панса – це втілення народної мудрості, приземленості та здорового глузду, який погоджується на мандри заради обіцяного острова. Санчо – це голос здорового глузду, який чітко каже: «Та де ж ті велетні?» [4, с. 62]. У Рушді уявний підліток Санчо сам є продуктом фантазії Кішота, тому його здоровий глузд є парадоксальним. У Рушді Санчо бачить реальну небезпеку расизму та фізичного насильства в Америці, він кричить батькові про реальну загрозу від озброєних та агресивних людей, але водночас він змушений ділити з Кішотом його химерне сприйняття світу, бо сам є частиною цього вимислу. Санчо постійно балансує між синівською відданістю та бунтом проти свого

творця, намагаючись знайти власну ідентичність у світі, де він спочатку лише тінь. Таким чином, Рушді переосмислює функцію діалогів Сервантеса, переносячи її з площини суперечки двох різних світоглядів у внутрішній, психологічний вимір індивіда, що страждає від екзистенційної самотності. Наступним важливим вектором інтертекстуального діалогу є деконструкція авторського голосу та використання багаторівневих метатекстуальних рамок. Сервантес створює іронічну дистанцію між собою та текстом, вводячи фігуру вигаданого арабського історика Сіда Ахмета Бен-Енхелі та випадкового перекладача з толедського ринку. Ця стратегія дозволяє іспанському класику піддавати сумніву абсолютну достовірність історії, грати з читацькими очікуваннями та прямо реагувати на появу фальшивого сиквелу Авельянеди, змушуючи героїв усвідомлювати себе персонажами вже надрукованої книги та намагатись змінити власну історію.

Рушді підхоплює цю сервантесівську стратегію дзеркальних відображень і подвоює її через фігуру Брата, який пише історію під псевдонімом Сем Дюшан. Брат, творець малоуспішних шпигунських романів про розвідку «П'ять Очей», вирішує написати текст, в якому історія та її творець були пов'язані расою, місцем, поколінням та обставинами. Його власне фізичне згасання, проблеми з серцем відображаються у кульгавості й старечій слабкості Кішота. Ця металептична рамка стає простором для болісного екзистенційного самоаналізу. Родинний розкол Брата з його сестрою, який триває десятиліттями через суперечки навколо банківського переказу та батьківського спадку, майже дослівно дублюється в біографії Кішота, який так само звинувачує свою сестру на прізвисько Людський Батут у привласненні родинного майна. Аналогічно, реальний син Брата – колишній студент, який зник із його життя, а згодом був заарештований ФБР за хакерську діяльність у групі, схожій на Anonymous, – стає ментальним джерелом для виникнення Санчо. Кішот створює свого Санчо силою магічного бажання в машині саме тому, що Брат у своїй реальності намагається заповнити пустку втраченого батьківства й знайти шлях до сина, з яким йому дозволяють бачитися лише під вартою.

Межа між світом творця та світом вимислу остаточно руйнується у розділі 17, коли Брат прилітає до своєї сестри в Лондон, яка має термінальну стадію раку. Обговорюючи свій манускрипт, Брат згадує сюжетну лінію про те, як міс Сальма Р у дванадцятирічному віці зазнала сексуального насильства з боку діда Бабаджана. У цей момент художня рамка зазнає зламу: сестра Брата зізнається, що в дитинстві її ґвалтував їхній власний батько, і цей секрет ретельно приховували від Брата протягом усього життя. Цей шок змушує автора замислитися над етичністю власного твору, над тим, чи є його художня інтуїція несвідомим відчуттям правди, чи жорстокою експлуатацією родинної трагедії: «If I use Sister's death in my book, is that exploitation or legitimate? And also: who is it that has to die? And he added a postscript: How big of an asshole am I?» [5, с. 307].

Стратегія апропріації класичного сюжету також зазнає фундаментальних філософських змін під час переосмислення ренесансного міфу про Прекрасну Даму, перетворюючи платонічну абстракцію на дзеркало постмодерністської психологічної травми. У тексті Мігеля де Сервантеса образ коханої Дон Кіхота, Альдонси Лоренсо, вибудовується на принципі абсолютної відсутності самої жінки в просторі лицарських пригод Кіхота. Як зазначає маргіналія до знайденого в Толедо арабського манускрипту, реальна Альдонса була «велика мастачка свинину солити» й жодним чином не здогадувалася про те, які масштабні каверзи та битви розгортаються на її честь. Трансформація цієї простої селянки на витончену Дульсінею Тобоську є чистим продуктом божевілля Алонсо Кіхано, який насичує порожнечу її відсутності шляхетними штампами з лицарських романів. Коли реальність брутально вторгається в цей міф у розділі 10 другої частини, де Санчо Панса підсовує господареві трьох замурзаних селянок на віслюках, свідомість Дон Кіхота захищається через концепт ворожого чаклунства: «лицар» упевнений, що злий чарівник перетворив її порцелянове обличчя на грубу селянську подобу, щоб позбавити його солодкого видіння.

Салман Рушді повністю перевертає цю сервантесівську опозицію, переносячи Прекрасну Даму з хронотопу пасторальної ізоляції та невидимості у площину тотальної, майже агресивної медійної гіпервидимості. Міс Сальма Р – це не безіменна дівчина з провінції, а спадкоємиця індійської акторської династії, голлівудська суперзірка та всевладна ведуча ток-шоу, чиє екранне життя стає об'єктом релігійного марафонного перегляду для мільйонів самотніх американців, серед яких опиняється й сам засліплений телевізійним жовтим світлом Ісмаїл Смайл. Її велич сконструйована не індивідуальною фантазією одного ексцентричного мандрівника, а потужною індустрією масової культури, яка перетворила її персонажа з серіалу «Five Eyes» на рольову модель для цілого покоління.

Проте Рушді здійснює демонтаж цього медійного симулякру, показуючи, що під глянцевою маскою успіху та владними костюмами Сальми прихована катастрофічна внутрішня руйнація. Її психіка розірвана біполярним розладом, який вона змушена глушити літієм та електрошоковою терапією, перетворюючи власну хворобу на елемент епатажного шоу. Цей ментальний розпад ускладнюється важкою таємною залежністю від опіоїдних анальгетиків, яка поглинає її особистість так само невблаганно, як лицарські романи поглинали розум Дон Кіхота. Екранна невразливість Сальми виявляється лише бронею, яка прикриває глибоку екзистенційну травму дитинства – сексуальне насильство з боку її поважного діда Бабаджана, чий гріх родина ретельно приховала за високими стінами пляжного маєтку в Джуху, аби уникнути публічного сорому.

Кульмінація інтертекстуального діалогу між двома концепціями жіночого ідеалу розгортається у розділі 18 роману, коли доктор Смайл використовує Кішота як кур'єра для доставки Сальмі чергової дози нелегального анальгетика InSmile. У цей момент лицарська архітектура Кішота стикається з немислимим: його непорочна богиня виявляється глибоко хворою наркозалежною жінкою, яка використовує свого оборонця для виконання аморальних і кримінальних завдань. Класичний канон лицарського роману вимагав би від героя або остаточного колапсу ілюзій, або тотального заперечення реальності через божевілля. Проте Кішот здійснює радикальний гуманістичний зсув: замість того, щоб закрити очі на падіння своєї музи або звинуватити в цьому чергових міфічних чарівників, він переосмислює саму природу святості. Лицар сучасності усвідомлює, що богиня чи королева ніколи б не попросила свого героя про аморальний вчинок, але саме цей крах її уявної бездоганності робить її смертною, живою, людиною, а отже – нарешті досяжною для справжнього рятунку.

У цій точці Рушді повністю деконструює сервантесівський платонічний концепт. Якщо Дон Кіхоту для збереження вірності Дульсінеї було життєво необхідно уникати її тілесності й триматися за вигаданий образ, то Кішот Рушді свідомо приймає руйнацію міфу, щоб врятувати реальну, понівечену життям жінку. Романтичне почуття в епоху постправди та загальної опіоїдної анестезії суспільства перестає бути естетичним милуванням чистим симулякром. Воно трансформується в акт радикальної емпатії та солідарності з травмованою особистістю. Новий мандрівний лицар масової культури більше не шукає недосяжну принцесу без вад; він приймає її шрами, її залежність та її внутрішню темряву як єдину автентичну ознаку її смертного існування, перетворюючи своє служіння на відчайдушну спробу захистити кохану від її власних ментальних та хімічних демонів.

Взаємодія двох текстів досягає свого піку у фінальних акордах обох творів, де автори розкривають трагізм зіткнення ідеалізму з вимогами матеріального світу. У художньому всесвіті Мігеля де Сервантеса розв'язка лицарського міфу підпорядкована законам ренесансного реалізму та соціального тиску. Зазнавши остаточної поразки на узбережжі Барселони від бакалавра Самсона Карраско, який приховав свою ідентичність під обладунками Лицаря Білого Місяця, Дон Кіхот змушений підкоритися суворій капітуляційній умові – повернутися до рідного селища й відмовитися від мандрів на цілий рік. Ця примусова релокація у замкнений побутовий простір стає початком його фізичного та духовного згасання. Звертаючись до небоги та ключниці після повернення, гідальго вимовляє слова, що маркують перехід від активного міфотворення до пасивного занепаду: він просить відвести його до ліжка, бо почувається зле, але закликає пам'ятати, що ким би він не був – лицарем чи майбутнім пастухом – він ніколи не припинить дбати про них.

Трагедія протверезіння Алонсо Кіхано полягає в тому, що його розум очищується від ілюзій лише перед лицем неминучої смерті. Проголошуючи перед свідками своє зречення лицарства – *«Я був причинний, а нині здоровий на умислі, я був Дон Кіхотом з Ламанчі, а тепер я, кажу ще раз, Алонсо Кіхано Добрий. Хай моє каяття і моя щирість повернуть мені вашу колишню шану» [7, с. 464]* – герой здійснює акт каяття, який повертає йому повагу традиційного суспільства, але водночас означає капітуляцію поетичної уяви перед прозою буття. Санчо Панса, який ридає біля ліжка помираючого майстра, постає тут як справжній учень, який навчився любити красу вимислу більше, ніж ситу реальність, Сервантес показує, що матеріальний світ не здатний інтегрувати ідеаліста, не зламавши його внутрішній стрижень.

Салман Рушді у своїй апропріації відкидає цю стратегію раціонального примирення чи повернення до тверезого повсякдення, оскільки в епоху масових маніпуляцій та симулякрів поняття нормальності виявляється остаточно дискредитованим. Замість тихої смерті у постелі Рушді занурює своїх персонажів у вимір планетарного передапокаліпсису, в якому світ Кішота починає

розпадатися під ударами катаклізмів та руйнівних погодних аномалій, що дзеркально відображають внутрішній хаос героїв. Коли Сальма Р виживає після чергового передозування й вимагає від Кішота нової порції фентанілу, той зважується на радикальний, майже шалений крок. Він силоміць, погрожуючи зброєю, саджає її у свій автомобіль, перетворюючи цей акт на гротескне переосмислення лицарського порятунку принцеси з її власного хімічного та ментального полону.

Їхня подальша подорож через усю Америку, що палає, завершується на території Каліфорнії в офісі компанії CentCorp. Експериментальний міжвимірний портал Евела Сента стає для них єдиним шансом евакуюватися з приреченої на знищення реальності. Проте цей метафізичний прорив обертається фіаско. Пройшовши крізь браму у світ самого Автора, Кішот і Сальма Р виявляються пропорційно мікроскопічними істотами щодо цієї нової площини буття, а сама тутешня атмосфера виявляється абсолютно непридатною для їхнього дихання, що призводить до їхньої одночасної смерті. Це не просто загибель персонажів, це демонстрація неможливості тексту фізично існувати поза межами своєї художньої рамки.

Апокаліпсис фікції є прямим метафоричним відображенням особистого колапсу Брата (Сема Дюшана), який дописує останні сторінки книги на тлі стрімкого погіршення здоров'я. Усвідомлюючи, що після смерті сестри та руйнації родини цей роман залишається єдиною цінністю в його житті, Брат веде запеклі перегони з часом, намагаючись завершити текст до того, як його серце зупиниться. Рушді доводить цим, що апропріація сервантесівського сюжету у двадцять першому столітті неминуче виводить літературу за межі класичного реалізму.

Висновки. Здійснений аналіз засвідчує, що роман Салмана Рушді «Кішот» є прикладом глибокої та багатошарової апропріації твору Сервантеса, яка виходить далеко за межі традиційного пародіювання чи постмодерністського стилістичного пастишу. Переносячи ренесансну колізію з іспанських рівнин XVII століття у простір сучасної Америки, отруєної медійним шумом, расовою агресією та опіоїдною кризою, Рушді доводить універсальність і безсмертя сервантесівських архетипів. Інтертекстуальний діалог двох авторів розгортається на кількох рівнозначних рівнях: від трансформації лицарського божевілля на телевізійну залежність до перетворення шукача пригод на травмованого мандрівника епохи постправди.

Суттєвої трансформації в романі Рушді зазнає центральна тріада персонажів. Переосмислення образу Прекрасної Дами виявляє зміну самої природи романтичного ідеалу: платонічна й невидима Дульсінея Тобоська поступається місцем гіпервидимій медійній фігурі Сальми Р, чия велич є продуктом масової культури, а внутрішній світ розірваний біполярним розладом, дитячою травмою та залежністю від анальгетиків. Прийняття Кішотом вад і шрамів своєї обраниці маркує гуманістичний зсув – від милування недосяжним симулякром до відчайдушного акту співчуття й солідарності з живою, понівеченою людиною. Також деконструкція образу Санчо, який із прагматичного селянина перетворюється на «уявного сина», висвітлює внутрішній вимір людської самотності та болісний пошук власної ідентичності всередині чужого вимислу.

Використання багаторівневих метатекстуальних рамок поглиблює роздуми про межі художньої умовності. Подібно до того, як Сервантес грає з постаттю арабського історика Сіда Ахмета Бен-Енхелі та реагує на фальшивий сиквел Авельянеди, Рушді занурює історію Кішота у рамку роману, який пише Брат (Сем Дюшан). Ця дзеркальна конструкція перетворює оповідь на інструмент болісного автобіографічного самоаналізу; родинні розколи, втрата дітей та етичні дилеми творця безпосередньо формують фабулу вигаданих мандрів.

Фінальне зіткнення двох естетичних моделей оголює принципову різницю між ренесансним реалізмом та постмодерністською концепцією буття. Якщо Сервантес завершує шлях свого героя поверненням здорового глузду та смиренною смертю Алонсо Кіхано у власному ліжку, стверджуючи перемогу матеріального світу над ілюзіями, то Рушді приводить своїх персонажів до катастрофічного онтологічного фіаско. Спроба Кішота й Сальми Р подолати межі власного художнього всесвіту через міжвимірний портал та їхня подальша загибель у світі Брата підкреслюють неможливість гармонійного існування тексту поза власною рамою. У двадцять першому столітті апропріація класичного сюжету підсумовує, що сучасний світ втратив здатність до одужання завдяки раціональності, а тому доля творця та його вимислу залишаються нерозривно пов'язаними перед загрозою загального екзистенційного розпаду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Negi T. Post-truth and parody in Salman Rushdie's *Quichotte*: The condition of Indian diaspora in America. International Journal of Arts, Humanities and Social Studies. 2024. Vol. 6, no. 1. P. 116–120. URL: https://www.socialstudiesjournal.com/archives/2024/vol6issue1/PartB/6-2-44-407.pdf.

2. Çelikel M. A. From proto-novel to post-novel: Salman Rushdie's *Quichotte* as the rewriting of don Quixote. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. 2024. Vol. 17, no. 47. P. 1457–1469.

3. Girardin C. Truly, anything can happen today: The Material Realism of Salman Rushdie's *Quichotte*. The Neo-Historical, Colloque de la SEAC. 2024. Vol. 69. URL: https://doi.org/10.4000/158ke.

4. Сервантес С. М. *Премудрий гідальго Дон-Кіхот з Ламанчі* : роман : у 2-х частинах. Харків : Фоліо, 2008. Т. 1. 480 с.

5. Rushdie S. *Quichotte*. New York : Random House, 2019. 400 p.

6. Kumar S. Conformity and Totalitarianism: A Political Allegory in Eugène Ionesco's *Rhinocéros*. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research. 2025. Vol. 12, no. 8. P. 450–456.

7. Сервантес С. М. *Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі* : роман : у 2-х частинах. Харків : Фоліо, 2008. Т. 2. 480 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 11
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091:338.483.13-021.461
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.55

УМОВНА ГОСТИННІСТЬ: МЕЖІ ПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАЛЕЖНОСТІ У ПОВІСТІ ГАННИ ГОРОДЕЦЬКОЇ «НА ЗАХІД ВІД МІСТА» ТА РОМАНІ МАЛКОЛЬМА ДАФФІ SEVEN MILLION SUNFLOWERS

CONDITIONAL HOSPITALITY: THE LIMITS OF ACCEPTANCE AND DEPENDENCY IN HANNA HORODETSKA'S NA ZAKHID VID MISTA AND MALCOLM DUFFY'S SEVEN MILLION SUNFLOWERS

Мудрик Д.П.,
orcid.org/0000-0002-4962-1620
доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування

У статті досліджено художню репрезентацію гостинності як умовної, а не безумовної практики прийняття в повісті Ганни Городецької На захід від міста (Видавництво Старого Лева) та романі Малкольма Даффі Seven Million Sunflowers (Zephyr, 2024). Актуальність дослідження зумовлена масовим вимушеним переміщенням українців після 2022 року, що породило в українській та англомовній прозі нову художню ситуацію: гостинність передбачає не лише прийняття й захист, а й правила, очікування та залежність гостя від приймаючої сторони. Об'єктом дослідження є художня репрезентація гостинності, прийняття та залежності у двох творах; предметом – відмінність між інституційною гостинністю (готель на острові в повісті Городецької) та приватною гостинністю (британська родина в романі Даффі) як моделями, що по-різному визначають межі прийняття. Мета статті – визначити, як ці форми гостинності формують умови прийняття, правила співіснування та залежність переміщеної особи. Методологія поєднує порівняльний метод, close reading, тематичний і просторовий аналіз із вибірковим застосуванням концепцій Ж. Дерриди про апорію гостинності, С. Ахмед про чужинця й приналежність, А. Блант і Р. Даулінг про дім та Д. Мессі про реляційність простору. Матеріалом є тексти обох творів та авторська передмова; окремого компаративного дослідження цих текстів у доступних наукових публікаціях не виявлено. Встановлено, що інституційна гостинність формує переважно структурну залежність від інституції та її правил, тоді як приватна – міжособистісну залежність від готовності конкретної родини продовжувати прийом і визначати межі допустимого у спільному домі. Наукова новизна полягає у зіставленні сучасного українського твору про інституційне прийняття переміщених осіб і британського роману про приватне приймання української родини за програмою хостингу крізь категорії умовності гостинності, прийняття та залежності. Обидва твори репрезентують гостинність не як односторонню допомогу, а як практику, обумовлену правилами, очікуваннями та нерівністю позицій між господарем і гостем.

Ключові слова: гостинність, умовна гостинність, вимушене переміщення, прийняття, залежність, порівняльне літературознавство, сучасна українська література, сучасна британська література.

The article examines the literary representation of hospitality as a conditional rather than unconditional practice of acceptance in Hanna Horodetska's novella Na zakhid vid mista (Vydavnytstvo Staroho Leva) and Malcolm Duffy's novel Seven Million Sunflowers (Zephyr, 2024). The relevance of the study is determined by the mass forced displacement of Ukrainians after 2022, which has generated a new literary situation in Ukrainian and Anglophone prose: hospitality entails not only acceptance and protection but also rules, expectations, and the guest's dependence on the host. The object of the study is the literary representation of hospitality, acceptance, and dependency in the two works; the subject is the distinction between institutional hospitality (the island hotel in Horodetska's novella) and private hospitality (the British family in Duffy's novel) as models that define the limits of acceptance in different ways. The purpose of the article is to determine how these forms of hospitality shape the conditions of acceptance, the rules of coexistence, and the displaced person's dependency. The methodology combines comparative analysis, close reading, and thematic and spatial analysis, with selective application of Jacques Derrida's concept of the aporia of hospitality, Sara Ahmed's work on the stranger and belonging, Alison Blunt and Robyn Dowling's conceptualisation of home, and Doreen Massey's relational understanding of space. The research material comprises the two literary works and the author's preface; no dedicated comparative study of these texts has been identified in the available scholarly publications. The study establishes that institutional hospitality primarily produces structural dependency on the institution and its rules, whereas private hospitality produces interpersonal dependency on the willingness of a particular family to continue hosting and to determine the limits of what is acceptable within the shared home. The scholarly originality of the article lies in comparing a contemporary Ukrainian work about the institutional reception of displaced persons with a British novel about the private hosting of a Ukrainian family under a hosting programme through the categories of conditional hospitality, acceptance, and dependency. Both works represent hospitality not as a one-sided act of assistance but as a practice shaped by rules, expectations, and an unequal relationship between host and guest.

Key words: hospitality, conditional hospitality, displacement, acceptance, dependency, comparative literature, contemporary Ukrainian literature, contemporary British literature.

Постановка проблеми. Гостинність традиційно осмислюють як акт допомоги й захисту, спрямований на того, хто цього потребує. Художня література, однак, дедалі частіше показує гостинність як практику, обумовлену правилами, очікуваннями та нерівністю позицій між тим, хто приймає, і тим, кого приймають. Масове вимушене переміщення українців після 2022 року зробило цю умовність гостинності предметом художнього осмислення як в українській, так і в британській прозі.

У повісті Ганни Городецької *На захід від міста* та романі Малкольма Даффі *Seven Million Sunflowers* [1; 2] гостинність постає не як одноразовий акт прийняття, а як тривала практика співіснування зі своїми правилами, очікуваннями й формами залежності гостя від приймаючої сторони. Проблема статті полягає в тому, що ці механізми набувають принципово різного вигляду залежно від типу гостинності: повість Городецької показує гостинність як організовану систему прийняття – готель на острові, – тоді як роман Даффі показує гостинність як прийняття конкретною родиною. Питання, що потребує порівняльного розв'язання: як інституційна і приватна форми гостинності по-різному визначають межі прийняття гостя та форми його залежності від приймаючої сторони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гостинність як предмет літературознавчого аналізу передусім пов'язана з філософською традицією, що йде від Ж. Дерриди. У статті «Hostipitality» Деррида показує, що гостинність – поняття внутрішньо суперечливе: абсолютна, безумовна гостинність лишається принципово недосяжним горизонтом, тоді як реально функціонує лише її «нечиста», умовна форма – гостинність, яка передбачає межі, правила й контроль з боку господаря над умовами прийняття [4, p. 5, 14]. С. Ахмед розвиває суміжну проблематику чужинця: гостя не просто приймають, а заздалегідь конструюють як «того, хто не належить», і саме ця структурна позиція, а не індивідуальна відмінність, визначає його залежність від оцінки приймаючої сторони [5]. Категорія дому як простору, що організовує стосунки прийняття, розкрита в критичній географії дому А. Блант і Р. Даулінг [3]; реляційне розуміння простору Д. Мессі дає змогу трактувати і готель, і приватний дім як вузли перетину нерівних стосунків влади, а не нейтральні декорації [6].

Серед досліджень репрезентації переміщеного досвіду в художній літературі варто виокремити студію Е. Ярбахш, яка застосовує деридіанську рамку гостинності до матеріалу ірансько-афганських стосунків [7]; аналіз К. Стен про роман Дженні Ерпенбек, який залишається «романом про гостинність» [8]; класичну статтю Л. Малккі про вкорінення людини в територію, що робить біженця аномалією без належного місця [9]; докторську дисертацію А. Дж. Матерс про наративи домоведення британських біженців [10]; а також дослідження І. Левін і К. Робінсона [11] та З. Джордан [12] про багаторівневість дому в ситуації переміщення. Наскільки відомо авторці, окремого компаративного дослідження повісті Городецької й роману Даффі не виявлено.

Постановка завдання. Попри розвинену традицію досліджень гостинності, чужинця та біженських наративів, порівняльне зіставлення інституційної та приватної форм гостинності як таких, що по-різному визначають межі прийняття й залежність гостя, залишається радше винятком, ніж усталеною практикою: наявні студії зосереджені або на державному й політичному рівні гостинності [4; 7], або на нон-фікційних жанрах – дисертаційних дослідженнях домоведення, аналітичних розділах наукових збірників [10; 11], – тоді як художня проза про сучасне українське вимушене переміщення, написана і українською, і англійською мовами, залишається на маргінесі академічної уваги. Зіставлення сучасного українського твору про інституційне прийняття переміщених осіб і британського роману про приватне приймання української родини за програмою хостингу дає підстави побачити, що інституційна й приватна гостинність по-різному визначають умови прийняття, правила співіснування та форми залежності гостя, не звідні одне до одного.

Метою статті є порівняльний аналіз репрезентації інституційної та приватної гостинності як двох моделей, що по-різному визначають межі прийняття та залежність переміщеної особи, у повісті Ганни Городецької *На захід від міста* та романі Малкольма Даффі *Seven Million Sunflowers*.

Завдання дослідження: 1) уточнити розрізнення умовної й безумовної гостинності стосовно аналізованого матеріалу; 2) виявити художні засоби репрезентації готелю на острові як організованої системи прийняття в повісті Городецької; 3) виявити художні засоби репрезентації приватного дому як простору узгодженого, умовного прийняття в романі Даффі; 4) зіставити обидві моделі за спільними параметрами прийняття, залежності та меж гостинності; 5) визначити, як порівняльне прочитання двох творів розкриває зв'язок гостинності із залежністю гостя від приймаючої сторони.

Порівняльний метод є основним і дає змогу розглядати обидва тексти паралельно, зіставляючи художні рішення за спільними параметрами прийняття й залежності. Close reading застосовано для прочитання конкретних деталей обох творів – образу готелю в повісті Городецької, образу дому Гокінз у романі Даффі – тією мірою, якою ці деталі підтверджені текстом і виданнями творів; там, де конкретний епізод потребує безпосередньої звірки з повним текстом першоджерела, це застереження зроблено окремо. Тематичний аналіз дає змогу простежити мотиви умовності, правил і очікувань. Просторовий аналіз, спираючись на роботи Д. Мессі [6] та А. Блант і Р. Даулінг [3], дає змогу трактувати острів і дім Гокінз як простори, що організовують нерівні позиції господаря й гостя, а не нейтральні декорації. Історико-культурний контекст повномасштабного вторгнення 2022 року та програми Homes for Ukraine залучено як тло, необхідне для розуміння художньої логіки обох текстів, а не як самостійний предмет дослідження.

Дерида показує, що гостинність структурно суперечлива: вона одночасно передбачає відкритість до Іншого й контроль господаря над умовами цієї відкритості. Гостинного дому в чистому вигляді, за його спостереженням, не існує: щойно з'являються двері й вікна, хтось неминуче отримує від них ключ і «контролює умови гостинності» [4, p. 14]. Сама гостинність тому є поняттям, що містить внутрішню суперечність і схильне руйнувати саме себе [4, p. 5]: абсолютна гостинність, позбавлена меж і умов, лишається недосяжним горизонтом, тоді як реально функціонує тільки її умовна форма.

У межах цієї статті інституційну й приватну гостинність розрізняємо як два робочі типи, що є аналітичною категорією самого дослідження, а не дослівним положенням жодного з використаних теоретиків. Під інституційною гостинністю тут розуміємо модель прийняття, за якої умови перебування гостя визначає організована інституція, а не окрема приймаюча особа. Під приватною гостинністю розуміємо модель прийняття, за якої умови перебування гостя визначає конкретна особа або родина. Це розрізнення застосовується до аналізованого матеріалу як дослідницький інструмент.

З апорії, яку описує Дерида, випливає й діалектика залежності: господар, погоджуючись прийняти гостя, бере на себе зобов'язання, розірвати яке означало б зрадити самій ідеї гостинності, і тому певною мірою опиняється в залежності від власного запрошення [4, p. 5]. Застосовуючи цю думку до розрізнення інституційної та приватної гостинності, можна припустити, що в інституційному прийнятті це зобов'язання розподілене між багатьма працівниками й регламентами, тоді як у приватному прийнятті воно зосереджене в одній родині, а отже, залежність гостя безпосередньо пов'язана з готовністю саме цих конкретних людей продовжувати прийом.

Категорія чужинця в розумінні С. Ахмед – того, кого структурно конструюють як такого, що не належить, – застосовна до обох текстів саме тому, що вона описує позицію, а не індивідуальну рису: гість залежить від оцінки приймаючої сторони незалежно від власних якостей [5]. Д. Мессі наполягає, що місце ніколи не є замкненою територією, а перетином множинних, часто нерівних стосунків влади й траєкторій руху [6]; застосовуючи це положення до матеріалу статті, острів-хаб і дім приймаючої родини можна розглядати як простори, що організовують нерівність між тим, хто визначає умови прийняття, і тим, хто ці умови приймає.

Із цього синтезу випливає гіпотеза дослідження: гостинність у обох текстах не є безумовним актом прийняття, а практикою зі своїми межами, правилами й очікуваннями, причому інституційна й приватна форми гостинності, за робочими визначеннями цієї статті, породжують різні типи залежності гостя – структурну, пов'язану з інституцією та її розпорядком, і міжособистісну, пов'язану з конкретними людьми та їхньою готовністю підтримувати прийняття.

Виклад основного матеріалу. Дія повісті розгортається на острові, куди прибувають дедалі нові групи переселенців, а працює з ними Надія – покоївка готелю, крізь свідомість якої побудовано більшість епізодів [1, с. 5–9]. Перший розділ, «Готель», відкриває принцип, за яким організовано прийняття: у кожній з десяти кімнат готелю поставлено однакові сірі шафи [1, с. 7]. Ця деталь не побіжна: вона показує, що прийняття тут будується не навколо конкретної людини з її потребами, а навколо стандартизованої одиниці розміщення, яка повторюється десять разів. Обстановку уніфіковано, і в цьому проявляється перша ознака інституційної гостинності за робочим визначенням цієї статті: умови перебування задає не Надія особисто, а сама організація простору, в якому вона працює.

Водночас функція Надії не зводиться до обслуговування шафами й розпорядком. У п'ятому розділі, «Новенькі», під час прийому родини Марти й хворої доньки Поліни виникає епізод, у якому Надія дозволяє забрати чайник у кімнату та роз-

шукує серед паперів у комірчині номер місцевої лікарки, щоб зателефонувати їй [1, с. 33–35]. Але перед цим оповідач прямо ставить питання, яке й визначає механізм умовності гостинності: чи можна новоприбулим одразу викликати лікаря, чи це вже надмірна, зухвала вимога – на кшталт скарги чи відмови від запропонованого державою житла [1, с. 35]. Це питання поставлене не як побіжне зауваження, а як внутрішній сумнів самої Надії – тобто гостинність тут працює через постійне зважування, що саме гостю дозволено просити, аби не порушити статус вдячного, а не вимогливого прибульця. Дозвіл, який Надія зрештою дає, не скасовує цієї умовності – він лише показує, що межу проведено саме там, де Надія вирішує її для конкретної дитини.

Стандартизація й індивідуальний розсуд співіснують і в іншому епізоді того самого розділу: Надія носить у кишені пігулки від серця й підкладає одну під язик, коли починає тиснути в грудях [1, с. 32]. Той факт, що фізична вразливість Надії згадана буквально поруч із описом її щоденних обов'язків – прибирання, розкладання одягу для новоприбулих, – не дозволяє прочитувати її роль суто як функцію знеособленого персоналу. Вона виконує інституційну задачу, але робить це тілом, яке саме потребує підтримки. Це ускладнює однозначний поділ на «інституцію» і «людину»: інституційна гостинність у цій повісті реалізується через конкретну, фізично вразливу людину, а не через анонімний апарат.

Найбільш явний прояв стандартизованого контролю – оголошення, яке Надія вивішує внизу для мешканців готелю: заборона тримати тарілки в кімнатах [1, с. 58]. Оповідач одразу зауважує, що це виглядає як застереження для всіх, а насправді стосується лише однієї мешканки – Мар'яни, яка залишає на другому ліжку тарілки з недоїдками [1, с. 58]. Це і є механізм, який робить інституційну гостинність відмінною від приватної: рішення, ухвалене щодо однієї людини, оформлюється як знеособлена, загальна норма – форма контролю, яка ховає адресність за виглядом універсальності.

Восьмий розділ, «Червоний хрест», розкриває джерело влади, що стоїть над Надією та готелем, – Департамент. Саме він визначає, кого й куди розселяють; саме до нього новоприбулі мають писати листи, отримуючи натомість типові бланки, які всі називають просто жовтим листком через колір паперу [1, с. 61]. Тут-таки міститься епізод, що прямо пояснює назву твору: усіх, хто прибуває на острів, спершу везуть «на захід від міста», туди, де широкі алеї й кущі гортензій, на співбесіду з офіцеркою Департаменту, – і це єдиний раз, коли новоприбулому дозволено особисто поговорити з представником інституції [1, с. 62]. Після співбесіди й розселення новоприбулий більше не має прямого контакту з тими, хто вирішує його долю: подальше листування, за спостереженням оповідача, лише створює враження, ніби щось відбувається, поки основне рішення вже ухвалене [1, с. 62]. Отже, «захід від міста» – не просто метафора віддаленості, а конкретний топос одноразового, безповоротного рішення: умови прийняття встановлюються один раз і надалі не переглядаються в прямому діалозі.

Кульмінація цієї логіки – епізод шістнадцятого розділу, який має ту саму назву, що й уся повість. Дочки самої Надії, Старша і Менша, приїжджають на острів як новоприбулі, і Надія, яка щодня супроводжує чужих переселенців крізь цю саму процедуру, не може увійти разом з ними до будівлі співбесід: удруге туди нікого не пускають, і їй лишається тільки чекати під дверима [1, с. 116]. Коли з'ясовується, що дочок не поселять у той дім, де їх нібито чекають, а відправлять в інше місце, і старша дочка намагається заперечити, показуючи лист, – до розмови втручається головна менеджерка Департаменту. Вона нагадує про власну владу й додає: «Ми даємо лише одну пропозицію. Ми – даємо, а ви, ви невдячні» [1, с. 128]. У цій репліці логіка інституційної гостинності, яку показує повість, доведена до прямого вислову: прийняття подається як дар, що не підлягає обговоренню, а невдоволення гостя прирівнюється до невдячності.

Показово, що навіть Надія, чия робота полягає в тому, щоб допомагати іншим адаптуватися до цієї системи, не має жодного привілейованого доступу до неї, коли йдеться про власну родину. Інституційна гостинність у цьому епізоді постає саме такою, якою її визначає робоче поняття цієї статті: умови прийняття встановлює не окрема людина – навіть така, що добре знає систему зсередини, – а установа, чиї рішення не залежать від персональних стосунків. Залежність, яку ця модель формує, є структурною: вона стосується взаємин із безособовою системою, а не з конкретним господарем, і саме тому вона однаково непроникна і для стороннього новоприбулого, і для співробітниці готелю.

У прикінцевому авторському слові до видання Malcolm Duffy повідомляє, що сам разом із родиною приєднався до програми Homes for Ukraine й навесні 2022 року прийняв у себе вдома в Суррей вісімнадцятирічну Софію Марченко, її матір і бабусю, і саме цей досвід ліг в основу вигаданої історії Кет і родини Гокінз [2]. Ця

обставина методологічно важлива: якщо готель у повісті Городецької є вигаданим інституційним простором, побудованим за логікою художнього узагальнення, то приватний дім у романі Даффі є художньою трансформацією документально засвідченого досвіду хостингу.

Роман відкривається сценою руйнування власного простору героїні: ракетний удар по багатоквартирному будинку в Харкові позбавляє п'ятнадцятирічну Катерину (Кет) кімнати, ліжка й опори під ногами буквально в одну мить [2, p. 10] (розд. «One»). Ця сцена важлива методологічно: вона задає точку відліку, від якої вимірюється все подальше прийняття, – досвід повної втрати контролю над власним простором, який передує входженню в чужий дім. Через два місяці Кет разом із матір'ю Юлією та старшим братом Марком прибуває до Британії; батько лишається воювати (розд. «Two»–«Three»). Родину зустрічає родина Гокінз – Мартін, Пенні, донька Джорджія і п'ятирічний Тобі – у залі аеропорту, за саморобним синьо-жовтим банером-вітанням українською; Джорджія дарує кожному з прибулих паперовий пакунок із засобами гігієни й коробкою цукерок (розд. «Two»). Ця сцена одразу задає структуру приватної гостинності за робочим визначенням цієї статті: прийняття організоване не інституцією з регламентом, а конкретними, названими людьми, які самі обирають форму привітання.

За робочим визначенням цієї статті, прийняття родини Кет належить до приватної моделі гостинності: умови перебування визначає не установа, а конкретна родина. У розмові з батьком по відео Кет називає місце свого нового проживання – Кінгстон-на-Темзі – і описує вулицю, на якій живе родина Гокінз, як дуже тиху (розд. «Three»). Це структурно відрізняє позицію Кет від позиції мешканців острова в повісті Городецької: якщо там стороною гостинності була установа, розселення в якій відбувалося за одноразовим рішенням Департаменту, то тут нею є Гокінз особисто, і кожне рішення про побут ухвалюють саме вони, а не якась зовнішня інстанція.

Ця відмінність стає предметом прямої художньої розробки в дев'ятнадцятому розділі («Nineteen»). Марко влаштовує сцену через дружбу Кет із Феліксом, чий вітчим виявляється росіянином; Кет тікає з дому, а коли повертається, застає в кухні сімейну нараду: Марко й Джорджія, донька Гокінзів, тримаються за руки, а Пенні заламує руки, обурена їхніми стосунками. У розпалі сварки Пенні першою запитує саме Кет, чи знала вона про стосунки Марка й Джорджії, – гостя опиняється під підозрою просто через те, що доводиться сестрою й подругою учасників конфлікту. Коли Мартін намагається виступити посередником, Пенні обриває його короткою реплікою, зверненою до власної доньки, що це їхній дім, а не її, – фраза, адресована Джорджії, але чутна й для Кет, яка щойно увійшла до кухні; у цьому подвійному адресуванні проявляється механізм приватної гостинності: нагадування про належність дому спрямоване на члена родини, але одночасно означує статус гості, яка стоїть поруч і чує ці слова. Далі в цій самій сцені Мартін пропонує встановити кілька правил для стосунків Марка й Джорджії: заборону заходити одне до одного в кімнати, повернення додому не пізніше одинадцятої для Джорджії (тоді як для сімнадцятирічного Марка, який на два роки старший, такого обмеження немає), заборону на неналежну поведінку, особливо в присутності Тобі. Ці правила – вже не безособова інституційна норма, як заборона тримати тарілки в кімнатах готелю Городецької, а точкове, ситуативне регулювання, вироблене конкретною родиною в конкретний вечір, у відповідь на конкретні стосунки конкретних людей.

Умовність приватної гостинності проявляється й на рівні побутових домовленостей. У тридцять другому розділі («Thirty-Two») Мартін і Пенні скликають родинну нараду й оголошують чотири нові правила: відмовитися від ванни на користь душу, вимикати зайве світло, зменшити опалення і – головне – самим купувати й готувати їжу, оскільки, за словами Пенні, купувати всю їжу для гостей далі не є для родини стійним рішенням. У відповідь на репліку Юлії про те, що Гокінз отримують від муніципалітету щомісячну виплату на утримання гостей, а самі при цьому їздять у відпустки й ходять у ресторани, Кет висловлює власне припущення: можливо, ця виплата вже вичерпалася. У тій самій розмові Мама повідомляє Кет, що програма приймання зобов'язує британські родини утримувати українських гостей лише шість місяців, після чого приймаюча сторона може або запросити лишитися довше, або вийти з програми.

Розв'язка цієї лінії настає в сорок першому й сорок другому розділах («Forty-One»–«Forty-Two»). Під час спільної вечері Юлія легенько ляскає Тобі по руці за те, що він жбурнув на підлогу зварений нею вареник; Пенні реагує вкрай різко, забороняючи будь-кому, крім себе й Мартіна, карати сина. За кілька тижнів, напередодні Різдва, Мартін і Пенні скликають родину й повідомляють, що Коваленкам доведеться виїхати. Серед названих причин – здорожчання

пального й продуктів, складність спільного проживання трьох додаткових людей, з яких лише двоє вільно говорять англійською, і, нарешті, останньою краплею Пенні називає саме той випадок із ляпасом по руці Тобі. Марко відповідає, що Гокінз знали розмір власного будинку ще до того, як погодилися прийняти гостей, а сама Кет прямо формулює те, що бачить: «Вони шукали привід. Мамин вареник його забезпечив» [2].

Перш ніж піти, Кет вирішує розповісти Гокінзам те, про що досі мовчала: перелічує все, у чому, за їхніми ж словами, родина завинила, – витрачену воду, електрику, паливо, незручність від трьох додаткових мешканців, – а тоді вперше докладно описує ранок 24 лютого, руйнування квартири, порятунок, який здійснив батько, два тижні в підвалі та шлях через Польщу, Німеччину, Францію, Іспанію до Британії. Завершує вона несподівано: подякувавши Гокінзам за гостинність [2]. Ця подяка після оголошення про виселення показово нюансує саму умовність гостинності: навіть тоді, коли приватний дім відмовляє гості в подальшому прийнятті, від неї, судячи з цієї сцени, усе одно очікується (і вона сама вважає за потрібне це виконати) вдячність, а не претензія.

За кілька тижнів, у середині січня, родина Кет переїжджає до нової приймаючої родини Сандерсонів, знайденої за сприяння місцевої ради та української благодійної організації (розд. «Forty-Three»). Це рішення структурно симетричне до кульмінаційного епізоду повісті Городецької, де дочок Надії теж не залишають без даху, а перерозподіляють в інше місце в межах тієї самої системи: приватна гостинність, попри свою персоналізованість, так само, як інституційна, здатна завершитися примусовою зміною місця проживання, – лише виконавцем цього рішення тут є не Департамент, а конкретна родина, що скликає раду й оголошує вирок за обіднім столом.

Застосовуючи до цієї сцени деридіанську діалектику залежності господаря від власного запрошення [4, p. 5], можна побачити, що зобов'язання, яке взяли на себе Гокінз, тут не розчинене в структурі установи, як в аналізованому епізоді з Городецької, а тримається виключно на них особисто, – і саме тому, коли це зобов'язання вичерпує себе, потрібен привід, аби відмовитися від нього, не порушуючи власного образу гостинних людей. Готель на острові не потребує такого приводу: інституція може прийняти чи перерозподілити мешканця, не пояснюючи цього моральними категоріями провини та вдячності, тоді як родина Гокінз шукає моральне виправдання (ляпас по руці Тобі) для рішення, ухваленого з економічних причин.

Дім Гокінз, отже, є простором, у якому гостинність не спирається на спільний для всіх розпорядок, а щоразу визначається рішенням і поточним станом ресурсів конкретної родини, – і саме тому може бути відкликана без формальної процедури, на підставі одного побутового інциденту. Залежність, яку ця модель формує, – міжособистісна: перебування родини Кет у Британії залежить не від рішення віддаленої інституції, а від готовності конкретних, названих людей – Гокінз – миритися з незручностями спільного проживання, і ця готовність, як показує роман, має свою межу.

Порівняння епізодів, розглянутих у попередніх розділах, дозволяє побачити, що інституційна й приватна гостинність по-різному вирішують те саме базове питання: хто визначає умови перебування гостя і що трапляється, коли ці умови змінюються. Таблиця 1 систематизує ключові виміри цього зіставлення; подальший виклад спирається на конкретні епізоди обох текстів, а не повторює таблицю.

Таблиця 1

Інституційна та приватна гостинність: хто визначає умови прийняття

Вимір	На захід від міста	Seven Million Sunflowers
Хто визначає умови	Департамент (установа)	Родина Гокінз
Форма правила	Загальне оголошення, адресоване фактично одній людині	Точкові правила, вироблені на сімейній нараді
Момент перегляду умов	Одна співбесіда «на захід від міста»	Дві сімейні наради; шестимісячний термін програми
Що трапляється при незгоді гостя	Відповідь-нагадування про власну владу й невдячність гостей	Сімейна сварка, у якій гостя опиняється під підозрою
Завершення гостинності	Реорганізація Департаментом; дочок Надії переселяють в інше місце	Гокінз просять родину виїхати; новий притулок знаходять через раду й благодійну організацію
Вразливість приймаючої сторони	Установа не змінюється через прийняття	Бюджет і стосунки родини змінюються через прийняття
Становище того, хто працює на систему зсередини	Не звільняє від дії тих самих правил (епізод із доньками Надії)	–

Перша відмінність стосується форми, якої набуває правило. В інституційному просторі готелю правило постає як безособове оголошення – заборона тримати тарілки в кімнатах, – хоча приводом до нього стала поведінка конкретної мешканки [1, с. 58]. У приватному просторі дому Гокінз правило, навпаки, від самого початку персоналізоване: заборона заходити одне до одного в кімнати чи комендантська година для Джорджії формулюються на сімейній нараді, безпосередньо адресовані двом конкретним підліткам, і жоден із учасників не має ілюзій, що це загальна норма для когось іще (розд. «Nineteen»). Інституційна гостинність ховає адресність за формою універсальності; приватна, навпаки, не потребує такого маскування, оскільки коло тих, кого стосується правило, і так гранично вузьке.

Друга відмінність стосується моменту, коли умови прийняття можуть бути переглянуті. У повісті Городецької такий момент – один: співбесіда «на захід від міста» одразу після прибуття, після якої прямий діалог із тими, хто вирішує долю новоприбулого, більше не повторюється [1, с. 62]. У романі Даффі, навпаки, умови прийняття переглядаються двічі в розглянутому матеріалі – і на сімейній нараді через Джорджію й Марка, і на нараді про правила побуту, де прямо називається шестимісячний термін дії програми (розд. «Thirty-Two»). Приватна гостинність, отже, не позбавлена структури й термінів, але в цих двох епізодах вони опосередковані живою розмовою конкретних людей, а не одноразовим канцелярським рішенням.

Третя відмінність – у тому, що трапляється, коли гість виявляє незгоду чи невдоволення. У Городецької відповіддю на заперечення старшої дочки Надії стає нагадування про владу самої інституції: головна менеджерка відповідає утвердженням власного права вирішувати і натяком на невдячність гостей [1, с. 128]. У Даффі аналогічної репліки з боку інституції немає, оскільки немає й самої інституції в цьому сенсі, – натомість незгода виявляється через сімейну сварку, в якій усі сторони, зокрема й гостя Кет, опиняються втягнутими в конфлікт і під підозрою (розд. «Nineteen»). В обох випадках гість не має структурної можливості оскаржити рішення, але в інституційному варіанті ця неможливість оформлена як принцип, а в приватному – випливає з самої сімейної, а не бюрократичної природи конфлікту.

Четверта, і найпоказовіша, паралель стосується самого моменту завершення гостинності. В обох текстах воно відбувається як перерозподіл, а не як залишення гостя без даху: дочок Надії відправляють не до омріяного Озерного дому, а в інше місце в межах тієї самої системи [1, с. 128], а родину Кет після вимоги Гокінз виїхати рада й українська благодійна організація переселяють до нової приймаючої родини (розд. «Forty-Two»–«Forty-Three»). Різниться, однак, спосіб обґрунтування цього рішення. Інституція в особі менеджерки Департаменту не потребує морального приводу – вона посилається просто на власну владу [1, с. 128]. Родина Гокінз, навпаки, шукає моральне виправдання для рішення, ухваленого з економічних причин: батьківський ляпас по руці Тобі за розкидану їжу стає зручним приводом для вже дозрілого наміру відмовитися від гостей, що прямо формулює сама Кет [2]. Показово й те, що в обох сценах саме на гостя лягає обов'язок продемонструвати вдячність: старшій дочці Надії боротьба з рішенням не приносить успіху, а Кет, перш ніж піти з дому Гокінз, докладно розповідає їм історію свого порятунку і завершує подякою за гостинність [2] – ніби сам факт скасування прийняття не звільняє гостя від очікуваної форми вдячності.

Нарешті, показово, що обидва тексти зображують вразливість не лише гостя, а й – порізному – приймаючої сторони. Готель-установа в повісті Городецької не змінюється від того, що приймає нову групу переселенців: якщо змінюється хтось, то це працівники, як-от Надія, а не сама структура. Родина Гокінз, навпаки, безпосередньо змінюється через прийняття: її бюджет, розпорядок і навіть особисті стосунки дітей зазнають впливу від присутності гостей (розд. «Thirty-Two»; розд. «Nineteen»), і врешті саме накопичена втома від цих змін, а не сам інцидент із Тобі, стає справжньою причиною завершення гостинності. Повість Городецької додає ще один вимір, якого немає в розглянутому матеріалі роману Даффі: показ того, що навіть людина, яка працює всередині системи, не отримує від неї жодних пільг, коли йдеться про власну родину, – епізод із доньками Надії [1, с. 116].

Висновки. У межах цієї статті під умовною гостинністю розуміємо таку форму прийняття, яка супроводжується правилами, моментами перегляду цих правил і формами залежності гостя від приймаючої сторони, а не є одноразовим, безумовним актом допомоги. Проведений аналіз конкретних епізодів обох текстів підтверджує вихідну гіпотезу. У повісті Ганни Городецької «На захід від міста» умови прийняття встановлює установа – Департамент, – а їхнім символом слугує одноразова співбесіда, після якої новоприбулий втрачає прямий доступ до тих, хто вирішує

його долю; навіть працівниця готелю Надія, яка щодня проводить інших крізь цю систему, не отримує винятку для власних дочок. Правила тут постають як безособові оголошення, що ховають адресність до конкретної людини за формою загальної норми.

У романі Malcolm Duffy *Seven Million Sunflowers* умови прийняття встановлює конкретна родина – Гокінз, – і ці умови переглядаються неодноразово: на сімейній нараді через стосунки Марка й Джорджії, на нараді про побутові правила, де прямо називається шестимісячний термін дії програми приймання, і зрештою на нараді, де Гокінз повідомляють, що Коваленкам доведеться виїхати. Залежність тут – міжособистісна: вона тримається на готовності конкретних, названих людей продовжувати прийняття, а не на розпорядку безособової інституції, і ця залежність робить вразливою не лише родину Кет, а й саму родину Гокінз, чий бюджет і стосунки дітей зазнають змін через прийняття гостей.

Порівняльний результат полягає в тому, що обидві форми гостинності передбачають механізм перегляду й фактичного припинення прийняття, і в обох випадках це припинення постає як перерозподіл, а не як залишення гостя без даху: дочок Надії відправляють в інше місце в межах тієї самої системи, а родину Кет після вимоги виїхати переселяють до нової приймаючої родини. Різниться спосіб обґрунтування цього рішення: інституція посилається на власну владу й натякає на невдячність гостей, тоді як родина Гокінз шукає моральний привід (епізод із ляпасом по руці Тобі) для рішення, ухваленого з економічних причин. Показово, що в обох випадках саме на гостя лягає очікування вдячності – навіть у момент, коли гостинність щодо нього завершується. Жодна з двох моделей не звільняє гостя від структурної нерівності позицій, але інституційна модель ховає цю нерівність за формою рівного для всіх правила, тоді як приватна модель проявляє її в живому, часом хворобливому конфлікті між конкретними людьми.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням корпусу порівняння за рахунок інших сучасних українських і англомовних текстів про вимушене переміщення після 2022 року, а також із ґендерним аналізом ролі жінки-«господині» – Надії в повісті Городецької та Пенні Гокінз у романі Даффі, – які в обох текстах виявляються головними виконавицями й водночас захисницями встановлених правил прийняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городецька Г. На захід від міста. Львів : Видавництво Старого Лева, 2026. 152 с.
2. Duffy M. Seven Million Sunflowers. London : Zephyr, 2024. 320 p.
3. Blunt A., Dowling R. Home. London : Routledge, 2006. 273 p.
4. Derrida J. Hostipitality. Angelaki. 2000. Vol. 5, No. 3. P. 3–18. DOI: 10.1080/09697250020034706.
5. Ahmed S. Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality. London : Routledge, 2000. 180 p.
6. Massey D. For Space. London : SAGE Publications, 2005. 232 p.
7. Yarbakhsh E. Reading Derrida in Tehran: Between an Open Door and an Empty Sofreh. Humanities. 2018. Vol. 7, No. 1. Art. 21. DOI: 10.3390/h7010021.
8. Stan C. A Life without a Shoreline: Tropes of Refugee Literature in Jenny Erpenbeck's Go, Went, Gone. Journal of Postcolonial Writing. 2018. Vol. 54, No. 6. P. 795–808. DOI: 10.1080/17449855.2018.1551272.
9. Malkki L. National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees. Cultural Anthropology. 1992. Vol. 7, No. 1. P. 24–44.
10. Mathers A. J. The Emplacement of the Displaced: Representations of Refugee Homemaking in the UK : Doctoral Thesis. Southampton : University of Southampton, 2025. 235 p.
11. Levin I., Robinson K. Home in Displacement: Scales of Home along the Refugee Journey. Research Handbook on Housing, the Home and Society / ed. by K. Jacobs, K. Flanagan, J. De Vries, E. MacDonald. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2024. P. 360–373. DOI: 10.4337/9781800375970.00031.
12. Jordan Z. "If I Fall Down, He Will Pick Me Up": Refugee Hosts and Everyday Care in Protracted Displacement. Frontiers in Human Dynamics. 2024. Vol. 6. Art. 1282535. DOI: 10.3389/fhumd.2024.1282535.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

РОЗДІЛ 12
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.0(477):801.73
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.49.56

НАЦІОСОФСЬКА ГЕРМЕНЕВТИКА Й МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

NATIONAL-PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS AND METHODOLOGIGAL UPDATE OF THE THEORY OF LITERATURE IN MODERN UKRAINE

Іванишин П.В.,
orcid.org/0000-0002-9624-0994
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Вовк О.В.,
orcid.org/0000-0002-9857-6205
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена окресленню характерних рис націософської герменевтики, яку ще називають націоцентричною чи національно-екзистенціальною методологією інтерпретації. Вказується, що кожна національна культура формує власний націософський спосіб трактування. Його утворюють концепти, пов'язані передусім із етнічною чи національною свідомістю та світоглядом. Саме національно-екзистенціальна філософія, скерована на пізнання істини чи сенсу національного буття, породжує і націоцентрично зорієнтований світогляд, і націософську методологію. Виводячи українську націософську герменевтику від художньої філософії Т.Шевченка, автор вказує на роль Василя Іванишина та його учнів і однодумців в експлікації цієї інтерпретаційної системи. Акцентовано на тому, що становлення відповідної методології відбувалося не лише в межах безпосереднього інтелектуального впливу В. Іванишина, а й у контексті ширшого розвитку української гуманітарної думки та різних методологічних традицій. Розглянуто герменевтичне розуміння історичності людського розуму та його зумовленості культурним і суспільним досвідом як важливу передумову інтерпретації літературного явища. Обґрунтовано значення методології, яка враховує культурно-історичну ідентичність людини, національну специфіку художнього мислення та естетичну своєрідність мистецького твору. Доведено, що націософська герменевтика в сучасному українському літературознавстві постає як продуктивний методологічний напрям, здатний поєднати загальні принципи герменевтичного тлумачення з осмисленням національного культурного досвіду. Зроблено висновок про важливість цього підходу для подальшого розвитку теоретико-літературного мислення та поглиблення методологічних засад дослідження української літератури. Отже, націософська герменевтика може бути надійною основою для оновлення теоретико-літературного розуму в постімперський період.

Ключові слова: націософська герменевтика, теорія літератури, герменевтичне коло, національне буття, література.

The article is devoted to outlining the characteristic features of national-philosophical hermeneutics, which is also called a nation-centric or national-existential methodology of interpretation. It is indicated that each national culture forms its own national-philosophical way of interpretation. It is formed by concepts connected primarily to ethnic or national consciousness and worldview. It is the national-existential philosophy, directed to the cognition of the truth or the meaning of national existence that generates both a nationally oriented worldview and a national-philosophical methodology. The author points to the role of Vasyl Ivanyshyn and his students in the explication of this interpretive system, leading out the Ukrainian national-philosophical hermeneutics from the artistic philosophy of T. Shevchenko. It is emphasized that the formation of this methodology took place not only within the framework of V. Ivanyshyn's direct intellectual influence but also in the broader context of the development of Ukrainian humanities and various methodological traditions. The hermeneutic understanding of the historical nature of human reason and its conditioning by cultural and social experience is considered an important prerequisite for the interpretation of literary phenomena. The significance of a methodology that takes into account a person's cultural and historical identity, the national specificity of artistic thinking, and the aesthetic distinctiveness of a work of art is substantiated. It is demonstrated that nation-oriented hermeneutics in contemporary Ukrainian literary studies constitutes a productive methodological approach capable of combining the general principles of hermeneutic interpretation with an understanding of national cultural experience. The study concludes that this approach is important for the further development of theoretical literary thought and for deepening the methodological foundations of Ukrainian literary studies. It is further concluded that nation-oriented hermeneutics can provide a reliable basis for renewing theoretical literary thought in the post-imperial period. It is concluded that the national-philosophical hermeneutics can be a reliable basis for the renewal of the theoretical and literary mind in the post-imperial period.

Key words: national-philosophical hermeneutics, theory of literature, hermeneutic circle, national existence, literature.

Постановка проблеми. Намагаючись осягнути перспективи розвитку українського літературознавства, неминуче зустрічаємося із питанням ролі і значення гуманітаристики загалом у національному та державному бутті кожного народу. Тим більше, коли йдеться про долю народу, що, як український, не так давно звільнився з імперської кормиги комуністичної Московщини (СССР) і в наш час уже понад десять років веде екзистенційну, захисну війну за право на вільне жити без окупації з боку нової, псевдодемократичної Московської імперії. Не претендуючи на всеохопність чи остаточність висвітлення цього вкрай важливого питання, зосередимося натомість на стислому окресленні характерних рис, що стосуються суті націософської герменевтики.

Аналіз досліджень і публікацій. Відчутний початок сформування нової, іманентної українській культурній традиції методологічної свідомості у сфері гуманітаристики стався ще перед розвалом совєтської імперської наддержави, в часи так званих горбачовських реформ – «перебудови». Після проголошення Україною незалежності у 1991-му, розвиток української науки про літературу суттєво прискорився. Його почали визначати дві групи факторів: зовнішні, позанаукові (суспільно-політичний, світоглядно-ідеологічний, загальнокультурний, філософський, економічний, соціально-психологічний та релігійний) та внутрішні (методологічний, естетичний та літературний) [12]. Власне методологічний фактор і буде для нас пріоритетним у цій студії. Ідеться про те, що відбувався процес переходу від методологічного монізму («єдиноправильної» марксистсько-ленінської методології і єдиного методу «соціалістичного реалізму») до методологічного плюралізму. Звичайно ж, окрім успіхів були й невдачі. Оскільки під час трансформації гуманітарної сфери не обходилося й без спроб дещо наївного, некритичного засвоєння світового теоретичного досвіду. Про це у полемічному ключі чимало писали С. Андрусів, І. Денисюк, І. Дзюба, В. Дончик, Г. Клочек, В. Моренець, Г. Сивокінь, І. Фізер, К. Фролова та ін.

Постановка завдання. Одним із надійних ідейних підмурівків постімперської науки про літературу стала герменевтика як універсальна теорія (філософія і методологія) та практика трактування. Особливо ж, зауважимо той різновид герменевтики, що чітко пов'язаний із національним буттям. Про які основні риси українського герменевтичного мислення можемо вести мову?

Виклад основного матеріалу. Відомий німецький мислитель Г. Ґ. Ґадамер якось спостеріг, що справжній філософ повинен бути філологом. При цьому не завжди усвідомлюється, що правильним є й протилежне: кожен філолог, передусім теоретик літератури, фольклору чи мови, повинен певним чином бути філософом. Що значить насамперед глибоко, онтологічно розмірковувати, чим є буття слова – мова, література, усна народна творчість тощо. Водночас це означає також і те, що досліднику-словеснику вартує розбудовувати своє міркування не лише як графічно-дескриптивне, логічно-дискурсивне чи навіть теоретико-метакритичне, а й – *софічне*. Бо саме на цьому четвертому етапі філологічного пізнання воно піднімається до філософського рівня тлумачення, формуючи «історіософію та філософію літератури» [5, с. 184–185].

Герменевтика як мистецтво й теорія розуміння в цьому плані є унікальною. Унікальною передусім тому, що є «фундаментом гуманітарних наук» (Г. Ґ. Ґадамер), тобто основною методологією наук про дух. Схожим чином математика є провідною методологією, фундаментом наук про природу. Й однією з таких основних, універсальних філософій та методологій наукової гуманітарної творчості, поруч із онтологією (чи метафізикою), діалектикою, християнською екзегетикою, феноменологією, духовним історизмом, онтологічним екзистенціалізмом та ін., є *герменевтика націософська*. Окреслювана в теорії В .Іванишина від 1990-го року [6, с. 705–717] ще й як *національно-екзистенціальна методологія* мислення та інтерпретації.

До такого націософського ракурсу розгляду, базованого на філософії національного буття чи національної ідеї, спонукають не лише роздуми провідних світових мислителів і герменевтів: від Платона, Аристотеля чи Блаженного Авґустина до Г. Зедльмаєра, К. Гірца чи П. Рікер. До цього способу розуміння прямо підводять й основні філологічні об’єкти пізнання, наприклад, як це трактував М. Гайдеґґер, коли у пізній період творчості розглядав мову як «дім буття» людини й народу, а літературу як «джерело» національної екзистенції.

При цьому герменевтика наголошує на важливому моменті: *кожна національна культура формує власний націософський спосіб трактування*. Його утворюють концепти, пов’язані передусім із етнічною чи національною свідомістю та світоглядом як базовими для людини. Саме національно-екзистенціальна філософія, її ще можна назвати, використовуючи гайдеґґерівську термінологію, онтологічно-екзистенціальною чи буттєво-історичною, скерована на пізнання істини чи

сенсу національного буття, породжує і націоцентрично зорієнтований світогляд, і націософську методологію. Методологія тут постає у своєму розширеному значенні: не лише як сукупність методів пізнання чи наука про гносеологічні підходи, а також як ідейно-наукова основа світогляду чи система регулятивних принципів мислення, іманентних тій чи іншій культурній традиції.

В українській культурі Нового часу націоцентричну герменевтичну філософію, світогляд і методологію сформулював в художній формі Тарас Шевченко. Вона отримала своє вираження і розвиток у творчості й інших письменників-класиків, а також в українських філософів та науковців. Професор Л. Білецький, наприклад, говорив у цьому випадку про «своєрідну українську ідейно-наукову іскру», Д. Донцов про «естетику Шевченка», а Є. Маланюк про «національний підхід».

Уперше комплексну філософсько-наукову концепцію та експлікацію, перекодування цієї методології на мову сучасної гуманітаристики запропонував Василь Іванишин (1944–2007). Цю герменевтику він упродовж життя осмислював як «національно-екзистенціальну методологію» – «гуманітарну методологію націозахисного типу, яка являє собою іманентну українській герменевтичній традиції систему регулятивних принципів національного мислення, ідейно-наукову базу національного світогляду, що випливає з класичної філософії національної ідеї та онтологічно-екзистенціальної інтерпретації сенсу національного існування і спрямована на освоєння, вивчення і захист буття нації» [7, с. 58]. Йому ж належить: узгодження етнонаціональних та християнських аспектів в національному імперативі, формулювання цього імперативу, апробація націоцентричного способу тлумачення у сферах літературознавства, історіософії, лінгвонаціології, політичної філософії і політології, мистецтвознавства, християнології тощо. Що ми бачимо у таких працях, як «Світогляд нації» (1990), «Мова і нація» (1990), «Непрочитаний Шевченко» (2001), «Пізнання літературного твору» (2003), «Теорія літератури» (2006), «Тезаурус» (2007), «Апологія апології» (2001–2007) та ін.

Водночас учні В.Іванишина запропонували й інші окреслення націософської герменевтики, які тільки підкреслюють її націоекзистенціальну сутність, оскільки трактують цю методологію розуміння як теорію та практику тлумачення, що застосовує в якості критеріїв пізнання (регулятивних принципів мислення і розуміння) комплекс вивірених національним імперативом ідей, іманентних тій етнокультурній системі, у межах якої ця герменевтика функціонує [10, 11, 12].

У герменевтиці загалом діють загальнонаукові принципи пізнання. Однак є й специфічні елементи. Окрім універсального закону (або принципу) розуміння: частини пізнаються із врахуванням контексту цілого, а ціле – через його частини, – в її межах існують ще й інші формулювання герменевтичного кола. Наприклад: розуміння визначається передрозумінням і навпаки. Чи: розуміння – це саморозуміння. У цьому випадку націософська теорія інтерпретації постає ще й у якості тезаурусу, передзнання, традиції – системи передсуджень. Ідеться про осмислення дійсності (в тому числі й літературної) в категоріях та екзистенціалах захисту, відтворення та розвитку нації, яке структурується *національним імперативом* як домінантною методологемою. Ця теоретична максима прямо випливає із поезії Т. Шевченка: все, що утверджує буття нації в часі і не суперечить релігії (у випадку української культури – християнству), – є добром, а все те, що шкодить нації і релігії, – є злом [7, с. 58].

Іншими *двома основними передсудженнями*, які конкретніше спрямовані у сферу гуманітарного розуміння і які мала б враховувати будь-яка інтепрертація, що претендує на істинність, є наступні. По-перше, нація (чи народ) зумовлює буття людини та її герменевтичну здатність. Людина, як писала Л. Костенко, є лише «брунькою» на «гіллі» народу. По-друге, художня література є чинником націотворчим – одним із основних не просто елементів, а чинників, факторів (етно) національного буття. Це зумовлює й онтологічну позицію кожного справжнього письменника, яка нагадує позицію давніх пророків: «Поет стоїть посередині – між Богом і народом» [2, с. 206]. Тому одне з основних формулювань *націософського герменевтичного кола* у сфері теорії літератури виглядає наступним чином: літературу як частину повновартісно можемо пізнати лише в контексті цілого – національного буття (духу чи культури), і навпаки.

Водночас праці українських націософів, особливо теоретичні, дають можливість також до методологічно-світоглядного поглиблення наукового мислення. Ідеться, наприклад, про такі три моменти.

Момент перший, *гносеологічно-методологічний*. Попри відомий поділ наук за основною методологічною домінантою на математичні чи природничі (точні, позитивістичні), зорієнтовані на пояснення причин світових явищ, і герменевтичні чи гуманітарні (культурні, історичні), скеровані

на розуміння сенсу (істини) духовних феноменів, герменевтика, як видається, все ж більше здатна до синтезу із нерадикальним позитивним (методично-об'єктивістським) мисленням в дусі європейської традиції [1, с. 260–261]. Націософська інтерпретація теж. При цьому одне з формулювань герменевтичного кола як основного принципу розуміння, розвиваючи думку М. Вебера, мало б звучати наступним чином: розуміючи пояснювати, а пояснюючи розуміти. Де повинно превалювати осягнення істини як алетеї (неприхованості буття) над істиною як верітас (об'єктивністю, достовірністю, відповідністю певній дійсності).

Момент другий, *іманентно-методологічний*. Націософська теорія тлумачення випливає з органічного передзнання: культурної традиції, мови, світогляду, габітусу, суспільної свідомості тощо. При цьому людина розглядається, попри весь генетично-біологічний вплив, як передусім духовна, тобто культурна, етнонаціональна особистість, закорінена в Батьківщину. Про це ж нам говорять і класична соціологія, й етнопсихологія, і націологія, стверджуючи, що національна ідентичність є основною з усіх колективних (расової, класової, сімейної, релігійної та ін.) ідентичностей людини. Тому саме націоцентричну герменевтику варто вважати іманентною, органічною методологічною системою для кожної нормальної, незмаргіналізованої (буттєво закоріненої) особистості, що прагне осягнути сенс чи істину буття. Кожна національна людина живе розуміючи, тобто живе поетично – творчо – в околі істини буття рідного народу.

Момент третій, *літературознавчо-методологічний*. Націософська герменевтика притаманна також художньо-літературному досвідові як мистецтву слова, мовній художній культурі. Щоправда, йдеться про нормальну, велику чи високу літературу, що є художньою філософією й володіє унікальним індивідотворчим (формування неповторної особистості) та націотворчим (формування етнонаціональної спільноти) потенціалом. І цьому дві основні причини. По-перше, через використання в якості образотворчого чинника, створення внутрішнього художнього твору, мови, що є не лише найефективнішим органом комунікації, а й, за відомим спостереженням М. Гайдеґґера, «домом буття» й середовищем сенсу. І, по-друге, саме література розглядається як місце розкриття істини й джерело національної екзистенції, як джерело історичного тут-буття народу.

Висновки. Базуючись на такого типу ідеях, у 1990–2000-х роках формується доволі *цілісна націософсько-герменевтична теорія літератури*, що отримала своє вираження не лише в наукових працях, а й у низці навчальних посібників [4; 5; 7; 8]. Так чи інакше, більшою чи меншою мірою, до сформування цієї герменевтичної теорії літератури передусім була причетна низка тих українських дослідників, які активніше комунікували з В. Іванишиним та/або з його працями: О. Баган, І. Дмитрів, В. Дончик, В. Колкутіна, М. Маркова, Н. Мафтин, І. Набитович, І. Розлуцький, І. Руснак, Т. Салига, Б. Червак та ін. Хоча окремі націоцентричні концепції були розпрацьовані й поза безпосереднім впливом дрогобицької теоретичної школи в межах різних методологічних підходів. Наприклад, у роботах С. Андрусів, М. Бондаря, О. Вертія, Я. Гарасима, Р. Голода, Л. Голомб, І .Денисюка, І. Дзюби, Д. Дроздовського, М. Жулинського, М. Зимомрі, С. Квіта, Г. Клочека, Ю. Коваліва, М. Ласло-Куцюк, М. Легкого, В. Марка, Т. Мейзерської, В. Моренця, Л. Мороз, М. Наєнка, В. Панченка, В. Пахаренка, С. Пилипчука, Р. Піхманця, Л. Сеника, Г. Сивоконя, Л. Скупейка, І. Фізера, О. Хоменка, С. Хороба, Н. Шумило та ін.

Тож якщо істинним є те, про що постійно твердить герменевтика: що «розум існує для нас лише як реальний історичний розум», що «самосвідомість індивіда є лише спалахом у замкнутому ланцюзі історичного життя», що «не історія нам належить, а ми належимо історії» [2, с. 257], – то неминучою стає потреба опертя наукового розуму на надійну методологічну основу, яка не відкидає, а належно осмислює культурно-історичну ідентичність людини та естетичну вартість її мистецької творчості. І такою основою для значної частини теоретико-літературного розуму в сучасній Україні, як ми намагались показати, стала націософська герменевтика.

Конфлікт інтересів: автор Іванишин П. В. є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богачов А. Онтологія розуміння (філософська герменевтика): підручник для студентів філософського факультету. Київ, 2021. 320 с.

2. Ґадамер Г.-Ґ. Істина і метод. Т. 1 : Герменевтика І : Основи філософської герменевтики / пер. з нім. Київ : Юніверс, 2000. 464 с.

3. Гайдеґґер М. Гельдерлін і сутність поезії. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 198–207.

4. Іванишин В., Іванишин П. Пізнання літературного твору : методичний посібник для студентів і вчителів. Дрогобич : Відродження, 2003. 80 с.

5. Іванишин В. Нариси з теорії літератури : навчальний посібник / упоряд. тексту П. Іванишин. Київ : Академія, 2010. 256 с.

6. Іванишин В. Світогляд нації. *Іванишин В. Українська ідея : вибрані твори* / за ред. П. Іванишина. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 705–717.

7. Іванишин В. Тезаурус до курсу «Теорія літератури». Вид. 2-ге. Дрогобич : Відродження, 2007. 112 с.

8. Іванишин В. Теорія літератури : курс лекцій / за ред. П. Іванишина. Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2010. 472 с.

9. Іванишин П. Ідеологія і держава : націософська інтерпретація. Тернопіль : Крила, 2022. 536 с.

10. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.

11. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): монографія. Дрогобич: Відродження, 2005. 308 с.

12. Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду : монографія. Київ : Академія, 2014. 190 с.

Дата першого надходження статті до видання: 05.10.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.11.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.11.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 49

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп’ютерна верстка • *Марина Михальченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 43,24.
Дата розміщення онлайн – 24.11.2026 р.
Дата друку – 30.11.2026 р. Замов. № 1026/915. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.